

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KARADENİZ'DE OSMANLI-RUS REKABETİ: AZAK FİLOSUNDAN
KARADENİZ FİLOSUNA (1700-1792)

DOKTORA TEZİ

Cem BAYINDIR

Anabilim Dalı: Tarih

Programı: Yeniçağ Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatma ÜREKLİ

ARALIK 2024

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KARADENİZ'DE OSMANLI-RUS REKABETİ: AZAK FİLOSUNDAN
KARADENİZ FİLOSUNA (1700-1792)

DOKTORA TEZİ

Cem BAYINDIR

Anabilim Dalı: Tarih

Programı: Yeniçağ Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatma ÜREKLİ

ARALIK 2024

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Adı-Soyadı

İmzası

KARADENİZ'DE OSMANLI-RUS REKABETİ: AZAK FİLOSUNDAN KARADENİZ FİLOSUNA (1700-1792)

ÖZET

XVIII. yüzyılda Osmanlı-Rus ilişkileri, bölgesel çatışmalar ve Karadeniz'e hakim olma mücadelesi çerçevesinde şekillendi. Bu döneme kadar Doğu Avrupa'da karasal bir güç olarak varlık gösteren Ruslar, denizlere erişim sağlamak amacıyla Osmanlılara karşı uzun bir mücadele başlattı. Bu amaçla, sadece siyasî değil; coğrafi engellerle de mücadele eden ve küresel bir güç olma yolunda ilerleyen Rusya için Karadeniz hakimiyeti önemli bir mesele haline geldi. Denizlere erişimin ülkenin hızlı ve dengeli gelişimi için kritik öneme sahip olduğunu kavrayan Rusya, 1700-1792 yılları arasında Karadeniz'de Osmanlı Devleti ile deniz gücü kapsamında rekabet etti. Bu doğrultuda Rusya, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Karadeniz'de deniz gücü oluşturma çabalarına girilerek Don Nehri'nde Azak filosunu oluşturdu. Bu hamlenin ardından gemilerini Karadeniz'e çıkarmayı hedefleyerek Osmanlı Devleti'nin deniz egemenliğini tehdit etmeye başladı. Karadeniz'i iç deniz olarak kullanan Osmanlı Devleti ise bu bölgede Rusların bir deniz gücü olarak varlık göstermesine engel olmaya başladı. Ancak Rusya, Karadeniz hedefinden vazgeçmeyerek mücadelesini sürdürdü. Osmanlı Devleti, Karadeniz'deki deniz egemenliğini korumak için yoğun çaba sarf etse de yüzyılın sonlarına doğru bu kontrolünü büyük ölçüde kaybetti. 1768-1792 yılları arasındaki savaşlar, Karadeniz'in statüsünde köklü değişiklikler meydana getirdi ve Rusya'nın bu denizde, Karadeniz filosunu oluşturarak bir deniz gücü olarak yer edinmesine yol açtı.

1700-1792 yıllarında Osmanlı-Rusya arasındaki deniz gücü rekabeti, Karadeniz'in siyasî ve askerî tarihini şekillendirdi ve Karadeniz'i bir güç mücadelesi alanı haline getirdi. Rusya'nın Karadeniz'e hakim olma çabası ve Osmanlı Devleti'nin bu girişimleri durdurma gayreti, her iki devletin deniz gücü oluşturma ve geliştirme süreçlerine doğrudan yansdı. Bu çalışma ile XVIII. yüzyıl Karadeniz'inde, Osmanlı ve Rus donanmalarının altyapı, teşkilâtlanma ve modernleşme süreçleri karşılaştırmalı olarak incelendi. Karadeniz'deki güç dengesinin değişimi kapsamında Osmanlı donanmasının karşılaştığı askerî ve stratejik zorluklar aydınlatıldı. Ayrıca Osmanlı ve Rus donanmalarının gemi yapısı, ateş gücü ve kullanılan stratejiler gibi niteliksel ve niceliksel farklar sayısal verilerle analiz edilerek Karadeniz'de bu iki güç arasındaki deniz gücü rekabetine olan etkileri değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, Karadeniz, Deniz Gücü, Teşkilât, Azak Filosu, Karadeniz Filosu

Ottoman-Russian Rivalry in The Black Sea: From The Azov Fleet to The Black Sea Fleet (1700-1792)

ABSTRACT

In the 18th century, relations between the Ottoman Empire and Russia were shaped by a complex interplay of regional conflicts and the struggle for dominance in the Black Sea. This situation was particularly influenced by Russian expansion and its efforts to gain access to the seas. Russia's expansionist policy frequently resulted in confrontations with the Ottoman Empire, particularly in the vast territory extending from the Volga to the Danube. As Russia emerged as a global power, the strategic importance of gaining access to the Black Sea became increasingly evident. To achieve this, efforts were made to establish a naval power in the Black Sea, which was dominated by the Ottoman Empire.

At the beginning of the century, the Russians constructed the Azov Fleet on the Don River near the Sea of Azov. They subsequently aimed to sail their ships in the Black Sea, thereby threatening Ottoman sovereignty. By utilizing the Black Sea as an inland sea, the Ottoman Empire was able to impede Russian attempts to establish a naval presence in the region during the first half of the century. Despite the Ottoman Empire's efforts to maintain control of the Black Sea from the early 1700s onwards, it was unable to retain its authority over the region during the latter half of the century. The wars of 1768–1774 and 1787–1792 precipitated profound alterations in the status of the Black Sea, culminating in the consolidation of Russia's position as a dominant naval power in the region, marked by the establishment of the Black Sea Fleet.

The Ottoman-Russian naval conflicts of 1700-1792 had a profound impact on the political and military history of the Black Sea, transforming it into a region characterised by power struggles. Russia's attempts to expand into the Black Sea and the Ottoman Empire's efforts to resist these moves were directly reflected in the naval construction and development processes undertaken by both states. This study presents a comparative analysis of the infrastructure, organisational structure and modernisation processes of the Ottoman and Russian navies in the Black Sea during the 18th century. The transformation in the equilibrium of power in the Black Sea, as well as the military and strategic challenges faced by the Ottoman Navy, have been thoroughly analyzed. Furthermore, an evaluation of the qualitative and quantitative differences between the Ottoman and Russian navies, including aspects such as ship structure, firepower, and employed strategies, has been conducted using numerical data. This analysis aims to assess the impact of the struggle for naval dominance in the Black Sea between these two powers.

Keywords: Ottoman Empire, Russian, Black Sea, Naval Power, Organization, Azov Fleet, Black Sea Fleet

ÖNSÖZ

Karadeniz’de Osmanlı-Rus Rekabeti: Azak Filosundan Karadeniz Filosuna (1700-1792) başlıklı bu tezde, XVIII. yüzyılda Osmanlı ile Rusya arasında Karadeniz üzerinde yaşanan deniz gücü rekabeti incelenmektedir. Bu mücadele, Rusya’nın I. Petro (1682-1725) döneminde temellerini attığını Azak filosu ile başlamıştır. Ancak bu filo, kalıcı bir varlık gösterememiştir. Ardından I. Anna (1730-1740) döneminde girişimler olsa da asıl II. Katerina döneminde, 1768’de başlayan Osmanlı-Rus savaşları, Karadeniz’deki güç dengesinde önemli bir değişimin işaretlerini vermiştir. Bu kapsamda, Karadeniz’deki dengelerin değişime başladığı 1768-1792 yılları arasında iki tarafın donanma altyapısı, teşkilâtlanması, bu alanda yaptıkları yenilikleri ve deniz gücü olarak mücadele süreçleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Tezde, Osmanlıca ve Rusça arşiv belgeleri ile konuya ilişkin yazılmış eserler kullanılmış, ayrıca her iki devletin siyasî, ekonomik ve kültürel yapıları değerlendirilerek Karadeniz’deki deniz gücü rekabetinin yapısı derinlemesine analiz edilmiştir.

1700-1792 yılları arasında Osmanlı-Rus deniz gücü rekabeti, sadece askerî bir rekabet olarak değil, aynı zamanda bu iki devletin modernizasyon süreçlerinin ve deniz gücünün stratejik öneminin bir test alanı olarak da dikkat çekmektedir. Karadeniz’in kontrolü hem Osmanlılar hem de Ruslar için siyasî, ekonomik ve askerî anlamda önemli sonuçlar doğurdu. Bu kapsamda deniz gücü, diplomasi, modernizasyon ve stratejik kontrol üzerine bu bölgedeki mücadelenin uzun vadeli etkilerini ve iki devletin evrimini anlamak kritik önem arz etmektedir. Bu deniz gücü rekabetinin iki tarafa ne kazandırdığı veya ne kaybettirdiği sorusu, araştırmamızın temel değerlendirme kriterlerinden biridir. Araştırmanın başlangıcında, XVIII. yüzyılda Karadeniz’deki Osmanlı-Rus deniz gücü mücadelesine dair pek çok belirsizliğin bulunduğu ve karşılaştırmalı analizler sunan müstakil çalışmaların sınırlı olması, iki tarafın deniz stratejileri ve güç dinamikleriyle ilgili birçok konunun hala açıklığa kavuşturulmadığına tanık olduk. Bu bağlamda, Türkiye ve Rusya’daki arşivler ile çeşitli kaynakların incelenmesiyle dönemin farklı yönlerinin derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde analiz edilerek anlaşılabilirliği öngörüldü. Aynı zamanda, araştırmamız sırasında Karadeniz’deki deniz gücü rekabetini anlaşılabilir kılmak amacıyla Rusya’nın modernleşme süreci ve denizcilikteki gelişmeleri Azak filusunun doğuşundan itibaren ele alınmıştır. Bu yaklaşım ile Rus İmparatorluğu’nun denizlerdeki yükselişini ve bu durumun Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı ve bütüncül bir perspektifle ele alınması hedeflendi. Nitekim bu tez, her iki tarafın denizcilik politikalarını ve bu politikaların, Karadeniz’deki güç dengesine olan etkisini derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir.

Bu tezde, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki deniz gücü rekabetinin coğrafi faktörler üzerinden değerlendirilmesi de amaçlandı. Coğrafi unsurların tarih boyunca bölgedeki istikrarın ve güç dengesinin korunmasında oynadığı rol, Karadeniz’de Osmanlı-Rus mücadelesinin anlaşılması açısından önemli görüldü. Bu çalışmada iki devletin deniz gücü rekabetinin arka planını ele alırken coğrafyanın, bu mücadelenin

şekillenmesindeki rolünü de vurgulamaya özen gösterildi. Karadeniz gibi sınırlı çıkışlara sahip kapalı bir denizde, her iki devletin coğrafi avantaj ve dezavantajlarını nasıl kullanmaya çalıştıklarını analiz ettik.

Araştırmalarımız derinleştikçe, bu konunun ne denli geniş bir yelpazeye yayıldığını ve karmaşık dinamikler içerdiğini daha açık bir biçimde fark ettik. Söz konusu dönemdeki deniz gücü rekabeti, devletlerin modernleşme yolundaki adımlarını ve bölgedeki jeopolitik dengelerini nasıl şekillendirdiğini anlama çabası, bu çalışmayı oldukça zengin ve çok boyutlu bir inceleme alanına dönüştürdü. Bu nedenle, öncelikle Osmanlı ve Rus donanmalarının XVIII. yüzyılda nasıl gelişim gösterdiğini, bu süreçlerin arkasındaki siyasî ve ekonomik etmenleri anlamaya çalıştık. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de Kazakların/Kosakların gerçekleştirdiği akınlar ve bu süreçte karşılaştığı zorlukları detaylandırmak ve Rusya'nın arka planda Karadeniz'e yönelik genişleme hedeflerini ve deniz gücü oluşumunu şekillendiren siyasî, ekonomik, coğrafi ve fikişsel kararlarını anlamaya çalıştık. Bu noktada, bu iki büyük gücün denizlerdeki stratejik rekabetini bir bütün olarak değerlendirmeye ve bu mücadelenin gelişim sürecini ele almaya çalıştık. Nitekim Osmanlı donanmasının, Karlofça ve Çeşme sonrasında gerçekleştirdiği reform girişimleri ve bu süreçte karşılaştığı zorlukları detaylandırmak, araştırmamızın önemli bir parçasını oluşturdu. Bunun yanı sıra Rus İmparatorluğu'nun kararlı ve sürekli denizcilik reformlarıyla nasıl güçlü bir deniz kuvveti oluşturduğu ve bu gelişim sürecinin Batı Avrupa'nın teknolojik yöntemleriyle nasıl desteklendiği de incelendi.

Bu tezde, giriş bölümünün ardından Osmanlı ve Rus deniz güçlerinin mücadelesi, altyapısı, teşkilatı ve karşılaştırmalı gelişim süreçleri gibi konular üç ana bölümde ele alınmıştır. Giriş bölümünde, Karadeniz'in coğrafi ve tarihsel açıdan stratejik önemi ele alındı. Bu bölüm, denizcilik çalışmalarını içeren bir araştırmanın, önceki olaylar ve coğrafi bağlamdan bağımsız ele alınmasının, konunun sınırlarını belirlemede zengin bir perspektif sunma potansiyelini sınırlayabileceği düşünülerek hazırlandı. Bu doğrultuda, tarihsel bağlamın ve disiplinlerarası bir yaklaşımın uyumlu hale getirilmesi ile çalışmanın anlamlı bir bütün haline gelmesi ve konunun etkili bir şekilde kavranması hedeflendi. Bu sayede, araştırmanın kapsamı genişletilerek farklı disiplinlerden gelen bakış açılarına açık bir zemin oluşturuldu ve çalışmanın bilimsel katkısının artırılması amaçlandı. Böylelikle, denizcilik tarihine dair derinlemesine ve çok yönlü bir anlayış geliştirilmesi hedeflenerek araştırmanın hem teorik hem de metodolojik zenginliği ön plana çıkarıldı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Karadeniz hakimiyeti ve bu deniz üzerindeki politikaları ele alındı ve Karadeniz'in deniz gücü bağlamında önemi anlatıldı.

Birinci bölümde, Rusya'nın Karadeniz kıyılarına erişim mücadelesinin tarihsel süreci incelendi. Rusya'nın denizlere erişim stratejileri çerçevesinde yürüttüğü diplomatik girişimler detaylandırıldı. Bu bölümde, XVIII. yüzyıla kadar Karadeniz'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan ilişkiler, genel hatlarıyla bahsedildi. Aynı zamanda Kazakların saldırılarına karşılık Osmanlı'nın Karadeniz'i *Türk gölü* olarak koruma girişimlerine ve Rusya'nın bu stratejiye meydan okuma süreci incelendi. Ayrıca, Rusya'nın Karadeniz'e yönelik genişlemesinin ideolojik altyapısı tartışıldı ve Karadeniz'in kuzeyindeki Tatarlar ile Kazakların Osmanlı-Rus ilişkilerine etkileri analiz edildi. Karadeniz'de Osmanlı-Rus mücadelesinin ilk evresi çerçevesinde I. Petro'nun Osmanlı Devleti'ne karşı başlattığı savaş ile ilk Rus donanmasının, Karadeniz'deki teşkilatlanma faaliyetleri ve bu süreçteki denizcilik girişimleri ayrıntılı olarak analiz edildi.

İkinci bölümde, Rusların Karadeniz’e hakim olmak için kurduğu Azak filosundan ve bu filonun faaliyetlerinden bahsedildi. Osmanlı’nın, Karadeniz’de Rusların teşkilatlanmasını durdurmaya yönelik aldığı önlemler de bu bağlamda detaylandırıldı. I. Petro’nun Rusya’yı batıya entegre etme ve modernize etme çabalarının, Rus deniz gücünün inşasıyla ilişkisi incelendi ve bu dönemde, Osmanlı donanmasının ise ne gibi reformlar gerçekleştirdiği anlatıldı. Ardından Petro sonrası I. Anna döneminde, Karadeniz’de Rusların yeniden teşkilatlanma süreçlerinden de bahsedildi. Ayrıca 1739 Belgrad Antlaşması’ndan 1768’deki savaşın başlangıcına kadar Osmanlı-Rus donanmalarının gelişim süreçleri incelendi.

Üçüncü bölümde, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ve Rusya’nın Karadeniz’e yönelik politikaları tartışıldı. Bu bölümde, iki devletin Karadeniz’deki deniz gücü rekabeti üzerinden yürüttükleri nüfuz mücadelesi ve bu mücadelenin Osmanlı-Rus ilişkilerindeki yeri incelendi. Özellikle 1768-1774 ve 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşları, deniz gücü bağlamında detaylı olarak ele alınarak bu savaşların, Karadeniz’deki stratejik dengeye olan etkileri değerlendirildi. Osmanlı ve Rusya’nın bu dönemdeki güç dengesi ve denizcilikte modernleşme süreçleri karşılaştırmalı bir yaklaşımla analiz edildi. Ayrıca, Osmanlıların Kırım’ı kaybetmesinin ardından Rusya’nın, Karadeniz’de kalıcı bir deniz gücü oluşturma stratejisi ve bu politikanın ardındaki gerekçeler tartışıldı. Rusya’nın bu stratejisiyle küresel çıkarlarını nasıl koruduğu ve genişlettiği incelendi. Rusların, Karadeniz’deki varlığını kalıcı hale getirme çabalarının bölgesel güç dengesi üzerindeki etkileri anlatıldı.

Bu çalışmada yer alan bölümler, Osmanlı deniz gücünün gelişimindeki eksikliklerin, reform süreçlerinin dinamiklerini ve bu süreçlerin, Rusya ile olan deniz gücü rekabetine nasıl etki ettiğini anlama çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Elde edilen verilerin, dönemin denizcilik tarihine dair yeni perspektifler sunması ve gelecekte yapılacak araştırmalara ilham vermesi en büyük temennimizdir.

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında değerli rehberliği, bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, her aşamada desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Fatma ÜREKLİ’ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisi, akademik süreç boyunca gerek bilimsel katkıları gerekse teşvik edici yaklaşımıyla bu çalışmanın şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Tez süresince gösterdiği sabır, ilgi ve her türlü önerisi ile beni her zaman bir adım daha ileriye taşımıştır. Bu çalışmanın başarılı bir şekilde tamamlanmasında, kendisinin payı ve emeği yadsınamaz. Uzun süren eğitim hayatımda, kendisi, sadece akademik danışmanlık yapmakla kalmayıp her konuda yanımda olarak bana yol gösterdi.

Tez çalışmamın değerlendirilmesi sürecinde zaman ayırarak katkılarını sunan, bana değerli geri bildirimler veren ve tez komitemde yer alan değerli hocalarım, Prof. Dr. İsmail TÜRKOĞLU ve Doç. Dr. Ayna ASKEROĞLU ARSLAN’a teşekkürlerimi sunarım. Göstermiş oldukları ilgi, yapıcı eleştiriler ve öneriler sayesinde tezimi daha iyi bir seviyeye taşıma fırsatı buldum. Bu süreçte sağladıkları akademik destek ve yönlendirmeler, tezimin gelişiminde ve zenginleşmesinde büyük önem taşımıştır. Değerli emekleri ve katkıları için kendilerine minnettarım. Ayrıca Rusça eğitimim sürecinde bana verdikleri değerli destek ve yol gösterici katkılarından Prof. Dr. Osman YORULMAZ ve Dr. Öğr. Üyesi Mahir ASLAN hocalarıma da içtenlikle teşekkür ederim.

Lisans yıllarımdan beri deneyim ve uzmanlığıyla, karşılaştığım pek çok sorunu aşmamda doğrudan katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Muzaffer ÜREKLİ'ye ne kadar teşekkür etsem yetersiz kalır. Akademik ilgimi bu alana yöneltmemi sağlayarak yol gösterici yaklaşımı ve desteğiyle ufkumu genişleten hocama içtenlikle minnettirim. Ayrıca bu tez sürecinde desteklerini esirgemeyen tüm hocalarıma ve her zorlukta yanımda olan dostlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Bu akademik yolculuk esnasında araştırmalarımı gerçekleştirmeme sağladıkları yardımlarla katkıda bulunan T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ile Deniz Müzesi Komutanlığı çalışanlarına teşekkür ederim. Benzer şekilde, Rusya Devlet Askerî-Deniz Filosu Arşivi'nde nasıl çalışmam gerektiği konusunda bana yol gösteren Yelena Viktorovna NİKANDROVA'ya ve diğer arşiv çalışanlarının yardımları ve gösterdikleri misafirperverlik için minnet borçluyum. Rusya Devlet Tarihi Arşivi çalışanlarına da teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu tez sürecinde çalışmalarım ev sahipliği yapan İSAM Kütüphanesi ve St. Petersburg'da bulunan Rusya Milli Kütüphanesi çalışanlarına da teşekkür ederim.

Bu süreçte varlıklarıyla hayatımı zenginleştiren aileme şükranlarımı sunarım. Ve elbette, denizlerin çalkantılı dalgaları kadar zor geçen bu sürecin her anında varlığıyla bana güç veren, sevgi ve sabrıyla kalbimi ferahlatan, en zor anlarımı bile güzelleştiren sevgili eşime sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu vesileyle, denizlerde vatan uğruna can veren kahramanlara, Karadeniz'in dalgalarına emanet edilen sessiz fedakarlıklara sonsuz minnetle eğiliyorum.

Cem Bayındır
İstanbul 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER	xvii
TABLolar	xix
GRAFİKLER.....	xx
KISALTMALAR.....	xxi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: RUSYA’NIN KARADENİZ’E YÖNELİK STRATEJİK HEDEFLERİNİN GELİŞİM SÜRECİ	29
1.1. Karadeniz’e Doğru Rusların Genişleme Hedefi	29
1.1.1. Rusların, Osmanlılarla İlk Temasları	32
1.1.2. Rusların, Karadeniz Hedefinin İdeolojik Dayanakları.....	40
1.2. Karadeniz’de Kazak Saldırıları ve Rusların Himaye Politikası.....	45
1.3. Karadeniz’de Osmanlı-Rus Mücadelesinin Başlaması	59
1.3.1. Çar I. Petro Dönemi Karadeniz Politikasının Gelişimi.....	64
1.3.2. Birinci Azak Seferi (1695).....	69
1.3.3. Rusların Karadeniz Hedefi için Donanma Oluşturma Girişimi	77
1.3.3.1. Donanma Altyapısının Gelişimi: Tersane Seçimi, Gemi İnşası ve Lojistik Faaliyetler	78
1.3.3.2. Azak Filosunun Kuruluşu	85
1.3.4. İkinci Azak Seferi (1696).....	89
II. BÖLÜM: KARADENİZ’DE RUS AZAK FİLOSUNUN TEŞKİLÂTLANMASI VE OSMANLI-RUS DENİZ GÜCÜ FAALİYETLERİ	101
2.1. Azak Denizi’nde Rus Donanma Teşkilâtının Yapısı ve Gelişimi.....	101
2.1.1. Azak Filosunun Genişletilmesi: <i>Kumpanyalar</i>	101
2.1.2. Batı Avrupa Denizcilik Teknolojisinin Rus Donanmasına Etkisi ve İthali	111
2.1.3. Azak Filosunun Faaliyetleri: Gemi İnşası ve Teçhizi	119
2.2. Karadeniz’de Rus Denizciliği ve Gelişim Sürecinde Yaşanan Problemler (1699-1711)	123
2.3. 1713 Yılına Kadar Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’de Ruslara Yönelik Aldığı Önlemler.....	144
2.4. Denizcilikte Reform	159
2.4.1. Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmed Dönemleri.....	159
2.4.2. I. Petro Dönemi	167

2.5. 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı ve Karadeniz'e Yönelik Politikaları	176
2.5.1. Osmanlı Donanmasının Hazırlıkları.....	180
2.5.2. Rusya'nın Azak Filosunu Yeniden Faaliyete Geçirmesi	182
2.5.3. Karadeniz'de Savaş ve Uzlaş (1736-1739)	188
2.6. 1740-1768 Yılları Arasında Osmanlı ve Rus Donanmalarının Faaliyetleri..	207
2.6.1. Osmanlı Donanmasının Gelişimi	208
2.6.2. Rus Donanmasının Gelişimi.....	213
III. BÖLÜM: 1768-1792 YILLARI ARASINDA KARADENİZ'DE GÜÇ	
MÜCADELESİ: KARADENİZ FİLOSU	219
3.1. Osmanlı ve Rusya'nın Karadeniz Stratejileri.....	219
3.1.1. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'i Savunma Stratejisi	220
3.1.2. Rusya'nın Karadeniz'e ve Kırım'a Yönelik Politikası	223
3.2. Karadeniz'de Osmanlı Hakimiyetinin Kırılma Noktası (1768-1774).....	229
3.2.1. Osmanlı ve Rusya'nın Deniz Gücü Hazırlıkları ve Planlamaları	230
3.2.1.1. Osmanlı Donanması	232
3.2.1.2. Rus Donanması	236
3.2.2. Mücadeleyi Karadeniz'den Akdeniz'e Yayma Planı ve Gelişimi	248
3.2.3. Karadeniz'de Osmanlı-Rus Savaşı ve Faaliyetleri.....	263
3.2.4. Savaşın Ardından: Barışa Doğru Adım Adım (1774).....	299
3.3. 1774-1783 Yıllarında Kırım için Osmanlı-Rus Saldırı ve Savunma Stratejileri	304
3.4. Denizcilikte Modernleşme (1775-1787)	314
3.4.1. Osmanlı Donanmasında Modernleşme Hareketleri	314
3.4.2. Rus Donanmasının Modernizasyonu ve Karadeniz Filosunun Kuruluşu (1783)	323
3.5. Grek Projesi ve Karadeniz'de Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması (1787-1792)	332
3.5.1. Osmanlı ve Rus Donanmalarının Güç Dengesinin Karşılaştırması	335
3.5.2. Karadeniz'de Savaş	345
3.5.3. Savaşın Sona Ermesi ve Karadeniz'de Değişen Dengeler	373
SONUÇ.....	379
KAYNAKÇA	385
EKLER.....	409
ÖZGEÇMİŞ.....	425

TABLÖLAR

Tablo 3.1. 1738 ve 1769 Yıllarında Osmanlı Donanmasının Karadeniz’e Gönderdiği Kalyonlar.....	234
Tablo 3.2. 1768-1774 Rus Savaşı Döneminde Osmanlı Donanmasında Kalyonlara ve Pergandi Gemilerine Yerleştirilmek Üzere Hazırlanan Toplar.....	235
Tablo 3.3. Rusların “Novoizobretyonnyy” (Yeni Tasarlanan) Adındaki Gemi Türü Projesi.....	240
Tablo 3.4. Yeni Tasarlanan Gemiler için Üretilen Toplar.....	243
Tablo 3.5. 1769 Yılı Osmanlı-Rus Donanmalarına Ait Gemiler.....	249
Tablo 3.6. 1769 Yılında Don Nehri’nde Bulunan Rus Pramları	264
Tablo 3.7. H. 1183/M. 1770 Yılında Karadeniz’e Gönderilen Osmanlı Kalyonları.....	265
Tablo 3.8. H. 1184/M. 1771 Yılında Karadeniz’e Gönderilen Osmanlı Gemileri..	269
Tablo 3.9. H. 1188/M. 1774 Senesi Kırım Seferi için Gönderilen Osmanlı Gemileri	293
Tablo 3.10. 1774 Yılında Kırım için Hazır Bulunan Rus Gemileri	294
Tablo 3.11. H. 1189/M. 1775 Osmanlı Gemileri ve Mürettebatı	316
Tablo 3.12. H. 1199/M. 1785 Yılında Osmanlı Donanmasının Filoları.....	321
Tablo 3.13. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi Donanmaların Durumu.....	339
Tablo 3.14. Karadeniz’de Bulunan Rus Donanması ve Top Mevcudu (1790-1791)	359
Tablo 3.15. H. 1205/M. 1791 Senesi Osmanlı Donanması ve Top Mevcudu.....	366

GRAFİKLER

Grafik 3.1. Osmanlı ve Rus Savaş Gemilerinin (Kalyon) Boyut Karşılaştırması (1769)	250
Grafik 3.2. Karadeniz’de Bulunan Osmanlı-Rus Gemilerindeki Top Mevcudu (1774)	294
Grafik 3.3. Osmanlı ve Rus Gemilerinin (Kalyon-Hat Gemisi) Boyut Karşılaştırması (1787)	341
Grafik 3.4. Osmanlı ve Rus Fırkateynlerinde Boyut Karşılaştırması (1787).....	342
Grafik 3.5. Osmanlı ve Rus Top Mevcudu Karşılaştırma (1791)	368
Grafik 3.6. Rus Donanmasının Top Çeşidi (1790-1791)	369
Grafik 3.7. Osmanlı Donanmasının Top Çeşidi (1791)	370

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Ç.	: Çast (Parça-Bölüm) (Часть)
D.	: Delo (Bir dizi belgeyi vakalara ayırmak için kullanılır) (Дело)
Der.	: Derleyen
DTA	: Deniz Tarihi Arşivi
Ed.	: Editör
F.	: Fond (Arşiv belgesinin saklandığı fonu belirtir) (Фонд)
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
İzd.	: İzdatelstvo (Yayınevi) (Издательство)
L.	: List (Belgenin numarasını belirtir) (Лист)
M.	: Miladî
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
Nşr.	: Neşreden
Ob.	: Oborot (Belge numarasının arka tarafını belirtir) (Оборот)
Op.	: Opis' (Belgelerin envanterini belirtir) (Опись)
PSRL	: Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey (Rus Kroniklerinin Tam Koleksiyonu) (Полное Собрание Русских Летописей)
PSRZİ	: Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii (Rus İmparatorluğu Kanunlarının Tam Koleksiyonu) (Полное собрание законов Российской империи)
RGAVMF	: Rusya Devlet Askerî-Deniz Filosu Arşivi (Российский Государственный Архив Военно-Морского Флота)
RGİA	: Rusya Devlet Tarihi Arşivi (Российский государственный исторический архив)
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
Vol.	: Volume (Cilt)
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
T.	: Tom (Cilt) (Том)
Tip.	: Tipografiya (Matbaa) (Типография)
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ter.	: Tercüme
Yay.	: Yayınları/Yayınevi
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

Karadeniz'in Coğrafi ve Tarihî Önemi

Geçmişte yaşayan insan ve medeniyetler bir mekân içerisinde bulunmaktadır. Bu durum coğrafya ve coğrafi mekânın, insan ve medeniyetlerin maddî ve manevî değişiklikler ve alışkanlıklar edindirmesinde büyük bir rol oynar. Diğer bir ifade ile coğrafi mekânın toprağı, iklimi, suları, dağları ve denizleri bölgede yaşayan toplulukların siyasî, ekonomik, sosyal, dinî ve kültürel yaşantılarına kadar etki etmektedir. Aynı zamanda coğrafi mekânın konumu bir topluluğun yayılıp genişlemesinde veya dağılıp yok olmasında da tesiri vardır. Bu sebeple, tarihî olayların iyi bir şekilde analiz edilebilmesi için insanların ve toplulukların yaşamlarını coğrafi faktörlerin ne derece etkilediği de bilinmesi gerekmektedir.¹ Böylelikle, bu tezde *Karadeniz*² havzasının coğrafyasını da dikkate alarak araştırma konusunun niteliğine ve amacına uygun metodolojik ve mekânsal ölçekler hakkında bilgi sunulması hedeflenmektedir.

¹ Coğrafi faktörlerin tarihsel olaylara etkilerini incelemek, tarihin derinlemesine ve bütüncül bir anlayışla ele alınmasını sağlar. Annales ekolü, özellikle Fernand Braudel'in öncülüğünde, coğrafyanın, ekolojinin ve uzun süreli yapısal unsurların tarihsel süreçlerde aktif bir rol oynadığını savunur. Bu ekol, coğrafi ve ekolojik değişimlerin siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel ve dinî olaylar üzerinde derin etkiler yarattığını vurgulayarak tarih biliminin disiplinler arası bir yaklaşımla zenginleşmesi gerektiğini öne sürer. Bu konuda pek çok disiplinin tarih ile sentez olduğu mümtaz eser için bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. I, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yay., İstanbul 1989. Bu konuda İbn Haldûn, mekânın insan yaşamı üzerindeki etkilerini eserinde sistemli bir yaklaşımla ele alan ilk düşünürlerden biridir. Bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, I, haz. S. Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2007. Aynı zamanda geçmişte coğrafi faktörlerin tarihî olaylara etkilerini inceleyen tarihî coğrafya üzerine ayrıca bkz. Ekrem Memiş, *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, Ekin Yay., Bursa 2012; Osman Gümüştü, *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yay., İstanbul 2016.

² XV. yüzyıldan itibaren Karadeniz'e tamamen hakim olan Türkler, Karadeniz için *bahr-i siyah* tabirini kullanmıştır. Bu isimlendirme, zamanla diğer devletler ve milletler tarafından da benimsenmiş ve kendi dillerine uyarlanarak günümüzde kullanıldığı gibi uluslararası bir coğrafi terim haline gelmiştir. Böylece, Karadeniz ismi hem Türkçede hem de diğer dillerde yaygın bir kullanım kazanmış, bu bölgenin coğrafi ve kültürel kimliğinin bir parçası olmuştur. Aurel Decei, "Karadeniz", *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1977, s. 238; Osman Düzgün, *Türkçe-Arapça/Arapça-Türkçe Karşılıklar Kılavuzu*, TDK Yay., Ankara 2020, s. 154; Xavier de Planhol, "Karâ Deniz", *The Encyclopaedia of Islam*, C. IV, E. J. Brill Publishers, Leiden 1997, s. 575. Günümüzde Karadeniz'in birçok dillerdeki anlamı Türkçede kullanıldığı şekline benzerdir. Yunanca *Maure Thalassa*, Bulgarca *Černo More*, Romence *Marea Neagra*, Rusça *Černoye More*, Gürcüce *Şavi Zğva* tam olarak kara deniz demektir. Bkz. Charles King, *Karadeniz*, çev. Zülal Kılıç, Kitap Yay., İstanbul 2015, s. 11; Osman Karatay, "Kara Deniz İsmi: Hazar ve Bulgar Boyutundan Bir Bakış", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 2, 2009, ss. 53-73.

Karadeniz, Asya, Avrupa ve Akdeniz'i birbirine bağlayan stratejik bir konuma sahiptir ve 40° 55' 5"- 46° 32' 5" kuzey enlemleri ile 27° 27' - 41° 42' doğu boylamları arasında ılıman iklim kuşağında yer alır.³ Kerç Boğazı ile Azak Denizi'ne, İstanbul Boğazı ile Marmara Denizi'ne doğrudan ve Çanakkale Boğazı aracılığıyla Ege Denizi ve Akdeniz'e dolaylı olarak bağlanır. Karadeniz, 423.000 kilometrekarelik bir alanı kaplar ve Azak Denizi ile bu alan 461.000 kilometrekareye ulaşır. Kuzeyde Kırım ile güneyde yer alan Kastamonu/İnebolu arasındaki deniz mesafesi 260 kilometredir. En büyük uzunluğu 1175 kilometre, en geniş noktası 611 kilometredir ve 2000 metreden fazla derinliğe sahiptir. Abisal taban, toplam alanın yüzde 37'sini kaplarken, kıta yamacı yüzde 34, kıyı kenarı ise yüzde 27'yi oluşturur. Karadeniz'in toplam su hacmi 537.000 kilometreküptür, ancak suyun yalnızca yüzde 10'u oksijen içerir.⁴ Geri kalan kısım, 150-200 metre derinlikten itibaren hidrojen sülfür barındırır, bu da deniz yaşamını derinlerde sınırlar ve yüzey sularında yoğunlaştırır, Karadeniz'i dünyanın en büyük hidrojen sülfür rezervuarı haline getirir.⁵

Bir iç deniz havzası olan Karadeniz'in en büyük kaynakları arasında akarsular yer almaktadır. Bunlar arasında Tuna, Dinyester (Turla), Dinyeper (Özi), Güney Bug (Aksu), Rioni, Sakarya, Kızılırmak ve Yeşilirmak nehirleri bulunur. Ayrıca Azak Denizi aracılığıyla Don (Ten) ve Kuban nehirleri de Karadeniz'e bağlanır. Bu nehirler, ekolojik katkı sağlarken iç bölgelerle deniz arasında ulaşım yolu da oluşturur. Özellikle Tuna Nehri, Avrupa'nın içlerine uzanarak siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel bağların güçlenmesine olanak tanır. Nitekim Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım ve Azak Denizi çevresinde nehirlerin düzlük kıyılara ulaşması, iç bölgelerle coğrafi ilişkiyi kolaylaştırırken; güneyinde ise yüksek dağlar, iç kesimlerle olan coğrafi bağlantıyı zorlaştırmakta ve nehirler aracılığıyla ulaşımı engellemektedir.⁶

Karadeniz'in coğrafyası, akarsuların ve aldığı yağışların etkisiyle Akdeniz'den 35-50 metre daha yüksek bir su seviyesine sahiptir. Bu yükseklik farkı, İstanbul Boğazı aracılığıyla Marmara Denizi'ne doğru bir yüzey su eğilimi oluşturarak akıntı yönünü

³ Burada verilen koordinatlar; derece, dakika ve saniye (DMS) formatına göre verilmiştir. Bkz. Petko Dimitrov, Dimitar Dimitrov, *Çernoye More, Potop i Drevniye Mifi*, Slavena İzd., Varna 2008, s. 9.

⁴ Metin Tuncel, "Karadeniz", TDVİA, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 385; King, *Karadeniz*, s. 37.

⁵ Karadeniz'de bulunan hidrojen sülfür, tüm ekosistemi ve kıyı balıkçılığını zaman zaman olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda bazen gemilerin karinası (gemi teknesinin su altında kalan bölümü) hidrojen sülfür ile temasından siyah renge dönüşmesi de bu denizin ismine verilen sığata dair teorilerden biridir. Bkz. Neal Ascherson, *Black Sea*, Jonathan Cape Publisher, Londra 2001, s. 12.

⁶ Ayrıca Hazar Denizi, 1952'de inşa edilen Don-Volga Kanalı projesi ile Karadeniz'e bağlanmış oldu. Bkz. Yuvenaliy Petroviç Zaytsev, *Vvedeniye v Ekologiyu Çernogo Morya*, Even İzd., Odessa 2006, s. 18-20; King, *Karadeniz*, s. 57.

kuzeyden güneye doğru belirler.⁷ Denizciler, Karadeniz'in dalgalı ve fırtınalı koşulları dolayısıyla genellikle kıyı çizgisini takip edip karadan gelen rüzgarlarla seyahat etmeyi tercih etse de kuzeyden güneye akıntılar sayesinde denizin orta kısmından geçiş de mümkündür.⁸ Örneğin, bir kaptanın notlarına göre Odessa'dan yola çıkan bir gemi, yelken açmadan sadece akıntı yoluyla İstanbul'a ulaşabildiğini aktarır.⁹

Karadeniz'in iklimi, kışları Avrupa'nın soğuk, yazları ise Akdeniz'in sıcak etkilerini hisseder. Kış aylarında deniz suyu sıcaklığı, güneyde 13 dereceye kadar düşerken kuzeyde tuzluluk oranının düşük olması sebebiyle Odessa, Tuna ağzı ve Bulgaristan kıyılarında donmaya yaklaşır. Azak Denizi'nin düşük tuzluluk oranı ve sığ yapısı kış aylarında tamamen donmasına yol açar, buz kalınlığı 70 santimetreye ulaşabilmektedir.¹⁰ Bu zorlu kış koşulları, deniz ulaşımını büyük ölçüde aksatarak ekonomik ve diğer faaliyetleri olumsuz etkiler. Nitekim bu durum, bölge halkının sıcak denizlere erişim arzusunu güçlendirmekteydi. Bu hedef, bölgeye yerleşen devletlerin güney yönündeki genişleme çabalarının ardındaki önemli motivasyonlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca iklim, tarım ve yerleşim düzenini de etkileyerek nüfusun daha verimli alanlara yoğunlaşmasına neden olmakta ve bölgenin ekonomik yapısını şekillendirmekteydi.

Karadeniz'deki doğal limanlar, bölgedeki ticaretin gelişmesine büyük katkı sağlamakta ve bu limanlar üzerinden elde edilen siyasi ve askeri güç, bölgeye stratejik önem kazandırmaktaydı. Azak Denizi dahil, Karadeniz'e akan kuzey nehirlerinin birleştiği limanlar, Baltık ticaretini Kırım'a taşıyarak İstanbul üzerinden dünyaya açılmasına imkân vermektedir. Ayrıca İstanbul Boğazı, Akdeniz ve Karadeniz ticaretini bağlayan kritik bir geçit olarak bölgenin kontrolünü elinde tutan devletlere

⁷ Zaytsev, *Vvedeniye v Ekologiyu Çernogo Morya*, s. 21-25.

⁸ Sinop'tan Kırım'a deniz yoluyla gitmeye çalışan İbn Battûta karşılaştıkları fırtına nedeniyle üçüncü günün sonunda Sinop limanına geri dönmek zorunda kaldıklarını anlatır. Battûta, bu deneyimi "Karadeniz tarafından hoş karşılanmadıklarını" ifade ederek betimlemiştir. Bkz. İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, nşr. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2017, s. 309. Benzer şekilde Evliya Çelebi, deniz yolculuklarının zorluklarını ve bölgenin sert doğasını dile getirerek Karadeniz'de bir daha gemiyle seyahat etmeyeceğini belirtmiştir. Bkz. Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, C. II/I, haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008, s. 166.

⁹ King, *Karadeniz*, s. 38.

¹⁰ Ahmet Ardel, "Karadeniz", M.E.B. İslam Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul 1977, s. 232-233; Tuncel, "Karadeniz", s. 386; P. Dimitrov, D. Dimitrov, *Çernoye More, Potop i Drevniye Mifi*, s. 10-11.

stratejik avantaj sunmaktadır.¹¹ Kefe, Sinop, Trabzon gibi limanlar ise Asya ve Avrupa arasındaki ticareti sağlayan önemli merkezler olarak öne çıkmaktadır.¹²

Karadeniz'in bu coğrafi unsurları, tarih boyunca bölgede yaşayan topluluklar ve devletlerin kaderini belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Stratejik öneme sahip boğazlar, bölgedeki devletlerin politikalarını şekillendiren bir güç unsuru olarak hem engeller çıkarıp hem de fırsatlar sunmuştur. Osmanlı Devleti, boğazlar üzerindeki hakimiyeti sayesinde Karadeniz'deki varlığını XVIII. yüzyılın sonuna kadar korumuş, bu kontrolü sayesinde güney kıyılarında güçlü bir deniz gücü oluşturmuştur. Diğer taraftan Karadeniz'in kuzeyindeki geniş stepler ve akarsu sistemleri, Rusya'nın Karadeniz'e inme ve nehirlerde deniz gücü oluşturma çabalarını destekleyerek Osmanlıların bu denizdeki tekeline meydan okumuştur.

Karadeniz'in "Türk Gölü" Olması

Asya ve Avrupa kıtaları arasında yer alan ve İpek Yolu üzerindeki stratejik konumuyla öne çıkan Karadeniz, tarih boyunca siyasi, ekonomik ve askeri mücadelelerin odak noktası olmuştur. Bölge zaman zaman tek bir kavmin egemenliği altında, güvenli bir iç deniz olarak kullanılmış, ancak çoğu dönemde kıyılarındaki topluluklar ve devletler arasında yoğun rekabet yaşanmıştır. Bu mücadeleler, Karadeniz'in kontrolünü ele geçirme çabasıyla güç dengesinde sürekli değişimlere yol açmıştır.¹³

Türklerin, Orta Asya'daki yaşamlarından itibaren coğrafi koşullar gereği karada teşkilatlanıp mücadele etme yetenekleri gelişmiştir. Ancak üç tarafı denizlerle çevrili olan Anadolu coğrafyasına yerleştikten sonra denizcilik faaliyetleri, özellikle kıyı bölgelerine yerleşen Türklerin coğrafi engelleri aşmak ve bölgesel hakimiyet sağlamak adına benimsedikleri bir devlet politikası haline gelmiştir. Anadolu'da, Türklerin denizcilik alanında gelişmesi, deniz gücünü hem savunma hem de fetih politikalarının bir parçası olarak kullanmalarına olanak sağlamıştır. XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu coğrafyasında önemli bir güç haline gelen Osmanlılar da Marmara, Akdeniz ve

¹¹ Fernand Braudel, *The Mediterranean and The Mediterranean World in The Age of Philip II*, C. I, çev. Sian Reynolds, Harper & Row Publ., New York 1972, s. 110-111.

¹² Özellikle Trabzon, Avrupa ve Asya arasındaki ticarete kilit rol oynayan stratejik bir noktadır. Bkz. A. Ardel, "Karadeniz", s. 235-236.

¹³ Tarih boyunca kıyı kesimlerine pek çok kavmin yerleşmesiyle çok kültürlü bir bölge haline gelmiştir. Bkz. Christopher I. Beckwith, *Empires of The Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton University Press, New Jersey 2009, s. 63-64; İlhami Durmuş, "İskit İmparatorluğu'nun Yıkılış Nedenleri", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 1/2, Ankara 2008, ss. 199-214; Murat Aslan, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yay., İstanbul 2007; DİA, "Karadeniz", TDVİA, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 386.

Karadeniz gibi stratejik deniz yollarını kontrol etmenin önemini erken dönemde kavramıştır. Aynı zamanda Bizans'ı çevrelemek ve Balkanlara ilerlemek amacıyla güçlü bir donanmaya sahip olmanın gerekliliğini fark eden Osmanlılar, bu doğrultuda denizcilik faaliyetlerine büyük önem vermeye başlamıştır.¹⁴ İlk olarak Batı Anadolu'da *deniz gazileri* olarak anılan Türk beyleri, Osmanlıların deniz gücünü geliştirmesine fırsat vermiştir.¹⁵ Özellikle Menteşe, Saruhan, Aydın ve Karesi beylikleri sahip oldukları denizcilik deneyimi ve donanmalarıyla Osmanlı Devleti'ne önemli katkılar sunmuştur.¹⁶ Osmanlılar bu tecrübelerden faydalanarak güçlü bir donanma oluşturmuş ve denizcilik, devletin genişleme ve güçlenme stratejilerinde önemli bir yer edinmiştir.

Sultan II. Murad (1421-1451) döneminde, Osmanlılar deniz gücü ve stratejilerini önemli ölçüde geliştirmeye başlamıştır.¹⁷ Bu süreçte Osmanlılar, Karadeniz'de güçlü donanmalara sahip Türk beyliklerinin desteğiyle etkinliklerini artırmıştır.¹⁸ Aynı zamanda, Anadolu Hisarı sayesinde Karadeniz'de güvenli seyir imkânına kavuşan Osmanlı donanması, bölgedeki deniz ticaret yollarını kontrol altına almaya

¹⁴ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye -Bizanstan Tanzimata*, çev. Babür Kuzucu, Gözlem Yay., İstanbul 1974, s. 181-182; Mehmet F. Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Alfa Yay., İstanbul 2019, s. 158-159; Gábor Ágoston, "Karşılaştırmalı Perspektifle Osmanlı Askeri ve Deniz Gücü: İnebahtı Öncesi ve Sonrası", *Tarih Dergisi*, 76, 2022/1, s. 9.

¹⁵ Halil İncalcık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gâzî Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, İstanbul 2009, s. 31. Batı Anadolu'da Türk denizciliğinin başlamasına öncülük eden Çaka Bey, ölümü sonrası bölgeye gelen ardıllarına miras olarak denizciliği bırakmıştır. Bu mirası, Osmanlılara aktaran beyliklerden biri de Aydınogulları Beyliği'dir. İzmir ve Aydın bölgesinde kurulan bu beylik, Umur Bey döneminde (1334-1348), güçlü bir tersane ve donanma ile Ege, Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de Kili sahillerine kadar seferler düzenlenmiştir. Bkz. İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, TTK Yay., Ankara 1988, s. 67.

¹⁶ Karesiler aracılığıyla Osmanlılar, boğazı aşabilecek donanmaya erişmiş ve Gelibolu ele geçirmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 134-138; İdris Bostan, "İlk Osmanlı Deniz Üssü: Gelibolu", *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, ed. İ. Bostan, S. Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı., İstanbul, 2009, s. 73. Bu deniz gazileri, teşkilatlandığı hafif donanmalar ile Bizans, Venedik, Ceneviz ve diğer Latin toplulukları ile mücadele etmekteydi. Bu gaziler, kara beyliği olarak güçlenen Osmanlı Devleti'nin, denizlere erişim hedefi doğrultusunda Osmanlı saflarına katılmış ve birlikte mücadele etmeye başlamıştır. Böylelikle Osmanlı hizmetine giren ve denizcilik tarihinde önemli bir figür olan Kara Mürsel Bey, Karamürsel'de bir deniz üssü ve tersane kurarak Osmanlı deniz gücünün temelini atmıştır. Bkz. İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre Yay., İstanbul 2017, s. 13.

¹⁷ Sultan II. Murad, *Sultânü'l-berri ve'l-bahr* (Kara ve Denizlerin Sultanı) ünvanını kullanmaya başlamıştır. İdris Bostan, "Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği", *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, s. 88.

¹⁸ Bu beylikler arasında Osmanlılar, Candaroğulları'nın sahip olduğu gemi inşa tekniklerini, denizcilik bilgisini ve tersane altyapısını devralarak Karadeniz'deki faaliyetlerini daha da geliştirmiştir. Candaroğulları'nın denizcilik tecrübesinin Osmanlılara aktarılması, Osmanlı donanmasının Karadeniz'de hızla güçlenmesine ve bu bölgedeki hakimiyetinin artmasına önemli katkı sağlamıştır. Bkz. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yay., Ankara 1969, s. 145. Ayrıca Osmanlı egemenliği öncesinde de Kefe'de bulunan Cenevizlileri, Sinop merkezli Türkmen beylerinden Gazi Çelebi sahip olduğu gemilerle sürekli rahatsız etmekteydi. Bkz. Elizabeth A. Zachariadou, "Gazi Çelebi of Sinope", *Oriente e Occidente tra Medioevo ed età moderna, Studi in onore di Geo Pistarino I-II*, Cenova 1997, ss. 1271-1275.

başlamıştır. Karadeniz'deki artan Osmanlı deniz gücü, Trabzon Rum İmparatorluğu için ciddi bir tehdit oluşturmuş ve onların, Bizans'a ve müttefiklerine deniz yoluyla yardım göndermesi giderek zorlaşmıştır.¹⁹ Ayrıca bu dönemde Osmanlılar, Tuna Nehri'nde de faaliyet göstermeye başlamıştır.²⁰

Sultan II. Mehmed (1451-1481) döneminde, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u dört taraftan kuşatması, Karadeniz'e hakim olmanın ilk adımı olmuştur. Bu dönemde İstanbul'un ele geçirilmesi için 1452'de Anadolu Hisarı'nın karşısına Rumeli Hisarı ve Çanakkale Boğazı'nın iki yakasına Sultaniye ile Kilitbahir kaleleri inşa ettirilmiştir. Bu stratejik hamleler, Akdeniz ile Karadeniz arasındaki ticaret yollarının tam kontrolünü Osmanlılara kazandırmış ve gemilerin boğazlardan rahatça geçmesini sağlamıştır.²¹ Nitekim, 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte Osmanlılar, Karadeniz'de kalıcı hakimiyet kurmanın kapısını aralamıştır.²² Sultan II. Mehmed, yeni başkentini korumak adına Karadeniz'in ele geçirilmesini ve kontrol altına alınmasını stratejik bir hedef olarak belirlemiştir. Artık Osmanlılar için boğazların ve İstanbul'un güvenliği, Karadeniz hakimiyetine bağlı gelişim göstermiştir.²³

Sultan II. Mehmed, Karadeniz hedefi doğrultusunda Sadrazam Mahmud Paşa komutasında 150 kadirgadan oluşan bir filo hazırlamıştır. Bu doğrultuda ilk adım olarak 1460 yılında Ceneviz kolonisi Amasra ele geçirilmiştir.²⁴ Ardından, 1461'de

¹⁹ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK Yay., Ankara 2020, s. 391.

²⁰ 1442'de Osmanlı Devleti, Gelibolu'da altmışa yakın kadirga, Tuna'da ise seksen ile yüz arası hafif gemili bir ırmak filosuna sahip idi. Bkz. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 28; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. I, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s. 380.

²¹ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yay., İstanbul 2008, s. 17. Ayrıca Sultan II. Mehmed'in denizciliğe verdiği önem için bkz. Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, çev. Ralph Manheim, Princeton University Press, Princeton 1978, s. 118; Brummet, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*, s. 90.

²² H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2012, s. 32. İstanbul'un fethinden sonra Sultan II. Mehmed, Bizans tarafından kullanılan Haliç'in gemi yapımına daha uygun olduğunu ve bu bölgede, Kasımpaşa deresinin Hasköy tarafında yeni bir tersane inşa etmeye başlamıştır. Bkz. İdris Bostan, "İmparatorluk Donanmasına Doğru: Tersâne-i Âmire'nin Kuruluşu ve Denizlerde Açılım", *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, s. 121. Ayrıca bu tersane dönemin, Akdeniz'de önemli deniz gücü olan Venedik tersanesi örnek alınarak kurulduğu bilinmektedir. Bkz. Jean-François Solnon, *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, çev. Ali Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2020, s. 189-192. Bu dönemde, denizlere ve iki boğaza hâkimiyet sağlayan Osmanlıların, bu stratejik konumlarını koruyabilmek için güçlü bir donanmaya duyduğu ihtiyaç belirgin hale gelmiştir. Bkz. Andrew C. Hess, "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525", *The American Historical Review*, LXXV/7, Aralık 1970, s. 1895-1901.

²³ Tarihte, İstanbul'a sahip olan devletlerin önceliği Karadeniz'i ele geçirmek olmuştur. Bkz. Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 18.

²⁴ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK Yay., Ankara 1988, s. 48.

Candaroğulları Beyliği'ne ait Sinop ve Kastamonu, karadan ve denizden kuşatılarak teslim alınmıştır.²⁵ Aynı yıl, Mahmud Paşa denizden, Sultan II. Mehmed ise karadan Trabzon'a sefer düzenlemiştir. Osmanlı filosu Trabzon'u kuşatıp top atışları yaparken, kara ordusu dağlık bölgeleri aşarak şehre baskı kurmuştur. Mahmud Paşa'nın diplomatik çabaları sonucunda, İmparator David Komnenos 1461'de şehri teslim etmiştir.²⁶ Trabzon'un fethiyle Karadeniz'deki son Bizans varisi ortadan kaldırılmış ve Osmanlılar, Karadeniz'in güney kıyılarındaki hakimiyetini tesis etmiştir.

Karadeniz'in güney kıyılarını ele geçirdikten sonra Osmanlılar, 1475 yılında kuzey kıyılarına yönelik bir sefer başlatmıştır.²⁷ Sadrazam Gedik Ahmet Paşa komutasında, yaklaşık 300 gemiden oluşan bir filo ile kuzey kıyılarına sefer düzenlenmiştir. Osmanlılar, Ceneviz kontrolündeki önemli ticaret merkezi Kefe'yi ele geçirmiş ve ardından Sudak, Mangup ve Azak Denizi'ndeki diğer kaleleri fethetmiştir.²⁸ Bu fetihler, Osmanlıların Karadeniz'deki hakimiyetini pekiştirerek bölgedeki Ceneviz etkisini sona erdirmiştir. Ayrıca, Cenevizliler tarafından esir tutulan Kırım Hanı I. Mengli Giray, Osmanlıların müdahalesiyle kurtarılacak hanlık tahtına çıkarılmış ve bu gelişmenin ardından Kırım Hanlığı, Osmanlı himayesini kabul etmiştir.²⁹ Böylece Osmanlı Devleti, Karadeniz üzerindeki mutlak hakimiyetini sağlamlaştırmış ve bölgeyi adeta bir "Türk gölü" haline getirmiştir.³⁰ Kili ve Akkerman kaleleri hariç,

²⁵ Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezir: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453-1474)*, Brill Publishers, Leiden 2001, s. 133-134. Sinop'u savunmak yerine İsfendiyaroğlu İsmail Bey barışı tercih etmiş, bu da Osmanlıların Trabzon Rum İmparatorluğu'na hızlıca yönelmesine imkân tanımıştır. Bkz. Bostan, "Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği", s. 91.

²⁶ Stavrides, *The Sultan of Vezir*, s. 138-140.

²⁷ Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler için ayrıca bkz. Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1989, s. 16.

²⁸ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, nşr. İdris Bostan, TÜBA Yay., Ankara 2018, s. 93.

²⁹ Kırım Hanlığı, Osmanlıların kuzeydeki müttefiki haline gelmiştir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 127-132. Jeopolitik öneme sahip Kırım Yarımadası'nda kurulan bu hanlık, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret yollarının merkezi konumundaydı ve Karadeniz üzerinden Akdeniz'e uzanan önemli bir düğüm noktasıydı. Osmanlı Devleti'ne bağlılıkları dolayısıyla sağladığı siyasî ve ekonomik kazancın karşılığında, Kırım Hanlığı'na çeşitli gelirler tahsis edilmiştir. Kefe mukataasından ayrılan pay, Rumeli'deki bazı yerlerde çiftliklere yerleştirilmeleri ve kendilerine salyane, has ve zeametler verilmeleri gibi gelir kaynakları mevcuttur. Bkz. Ömer Bıyık, *Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)*, Ötüken Yay., İstanbul 2014, s. 182-183. Kırım'ın himaye edilmesiyle sadece Karadeniz'in kontrolü değil, Türklük-İmparatorluk ünvanları arasında bulunan han ve Padişah-ı Dest-i Kıpçak ile Orta Asya'ya kadar uzanan Türk-Tatar bozkırında siyasî ve hukukî otoriteye de sahip olmak önemliydi. Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, Selenge Yay., İstanbul 2009, s. 27. Ayrıca bkz. Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014, s. 65-70.

³⁰ Osmanlı Devleti için Kırım Hanlığı'nın Karadeniz'in kuzey kıyısı boyunca uzanan geniş bozkır arazisinde bulunması, Rusya'nın denize erişimini engellemekteydi. Nitekim hanlık, Karadeniz'in bir Türk gölü olarak korunmasında önemli bir rol oynamaktaydı. Bkz. Svat Soucek, *Studies in Ottoman Naval History and Maritime Geography*, s. 22-23. Sultan II. Mehmed'in elde etmiş olduğu başarılar

Karadeniz'in tamamında hakimiyet kurarak doğudan gelen ticareti kontrol altına almıştır.³¹

Sultan II. Bayezid (1481-1512), babası ve selefi Sultan II. Mehmed'in deniz politikasını daha da ileri taşımayı hedeflemiştir. Denizciliğe büyük önem vererek Osmanlı donanmasını güçlendirmiş ve selefinin başlattığı ancak tamamlayamadığı seferleri sürdürmüştür. Tahta geçer geçmez, Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki Osmanlıların hakimiyetini pekiştirmek, Avrupa'ya yapılacak seferlerde lojistik destek sağlamak ve bölgedeki ticareti tam kontrol etmek açısından kritik öneme sahip Kili ve Akkerman kalelerini ele geçirme planını gündemine almıştır. Bu hedef doğrultusunda, 1484'te Boğdan seferi için donanma Tuna Nehri'ne gönderilmiştir. Osmanlı kuvvetleri, Kili Kalesi'ni hem karadan hem de denizden kuşatarak ele geçirmiştir.³² Aynı yıl içinde daha güçlü bir savunmaya sahip olan Akkerman Kalesi hedef alınmış ve yine karadan ve denizden kuşatma uygulanmıştır. Kırım Hanı I. Mengli Giray'ın desteğiyle kale alınmıştır. Bu fetihler, Osmanlıların Karadeniz'in kuzeybatı sahillerindeki hakimiyetini pekiştirerek Karadeniz'in tam anlamıyla bir iç deniz haline getirmiştir.³³ Böylece Osmanlılar, bölgedeki stratejik ticaret yollarını denetim altına alarak askerî ve ekonomik açıdan büyük bir avantaj elde etmiştir.³⁴

Sultan I. Süleyman (1520-1566) döneminde Osmanlı Devleti, Karadeniz'deki egemenliğinin zirvesine ulaşmıştır. 1538'deki Boğdan seferiyle Karadeniz'in tüm batı kıyıları Osmanlı idaresi altına alınmış, bu da denizin tamamen Osmanlı egemenliğine

üzerine kendisi "iki karanın ve iki denizin hükümdarı" (Sultanu'l-berreyn ve Hakanu'l-bahreyn) ünvanını taşımıştır. Bkz. H. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 34. Karadeniz için XV. yüzyılda Rus gezgin Afanasiy Nikitin'in seyahatnamesinde, "Tanrının inayeti ile üçüncü denize, Farsların İstanbul Denizi (more Stambulskeye) dedikleri Karadeniz'e kadar ulaştım" ifadesi geçmektedir. Bkz. Afanasiy Nikitin, *Üç Deniz Ötesine Seyahat*, çev. Serkan Acar, TTK Yay., Ankara 2021, s. 29.

³¹ Bostan, "Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği", s. 92.

³² Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, s. 95-96; İdris Bostan, "II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği", *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, s. 112.

³³ Dinyester Nehri'nin oluşturduğu doğal limanda stratejik bir konumda bulunan Akkerman Kalesi, Kili Kalesi'ne kıyasla daha kuvvetli bir savunmaya sahipti. Bu kalelerin alınması Boğdanlıları deniz ile bağlantısını keserek ticaret yapmalarına engel olmuştur. Ayrıca Osmanlıların, Tuna deltasını ele geçirmesi Karadeniz'deki hakimiyetini pekiştirmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 182.

³⁴ XVI. yüzyıl başlarında Karadeniz'in bir Türk/Osmanlı gölü haline dönüştüğü sarihtir. Karadeniz'in yalnızca doğusunda yer alan Gürcü ve Abhazya kıyıları ile batısındaki Boğdan'ın bir kesimi doğrudan Osmanlılar tarafından kontrol edilmemekteydi. Fakat hinterlandının dağlık doğası nedeniyle bu bölgenin ticareti büyük ölçüde Karadeniz ticaretine bağlıydı. Bu sebeple Osmanlılar, Safeviler gibi bölge tehdit unsuru oluşturabilecek devletlerin bu hinterlanda doğru ilerlemelerini engellemek için bölge üzerine doğrudan hakimiyet sağladı. Bkz. Carl M. Kortepeter, "Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century", *Journal of the American Oriental Society*, LXXXVI/2, 1966, s. 93; S. Soucek, *Studies in Ottoman Naval History and Maritime Geography*, s. 11.

geçmesini sağlamıştır.³⁵ Bölge, yeni idari birimlerle teşkilatlandırılmış ve Kırım Hanlığı ile ilişkiler güçlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin tâbi devletler ve yerel hükümdarlarla yaptığı anlaşmalar, uygulanan politika doğrultusunda Karadeniz'in kuzeyinde siyasî ve ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmaktaydı. Ayrıca Kazak gibi yağmacı toplulukların akınlarına karşı bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla kurulan bu ittifaklar, sınır güvenliğini sağlamanın yanı sıra Karadeniz'deki ticaret yollarının güvenliğini temin etmede hayati bir rol üstlenmiştir.³⁶

Nitekim Sultan II. Mehmed döneminden itibaren uygulanan politikalarla Osmanlı Devleti, Karadeniz'i iç deniz haline getirmiştir.³⁷ Bu durum, Osmanlılara askerî kontrolün yanı sıra ticarî faaliyetlerin kontrol altına alınmasını sağlamıştır. Karadeniz'in kuzeyindeki önemli liman kenti Kefe, geniş bir hinterlanda sahip olması sebebiyle Osmanlı Devleti için stratejik bir ticaret merkezi konumundaydı. Bu limanın kontrolü, Osmanlılara Kırım, Kafkasya ve kuzey steplerinden gelen kürk, deri, tuz, balıkçılık ürünleri ve hububat gibi ticari malları denetleme ve ticareti yönlendirme imkânı sunmaktaydı. Bu ürünler, Karadeniz üzerinden İstanbul'a ve diğer bölgelere dağıtılmaktaydı.³⁸ Böylelikle Karadeniz limanları, Uzak Doğu ve Doğu Avrupa'dan gelen ticaret yollarının Akdeniz ve Avrupa'ya açılmasını sağlayarak Osmanlı ekonomisine katkıda bulunmaktaydı. Aynı zamanda Karadeniz'den getirilen mallar, İstanbul'un yoğun nüfusunun beslenme ihtiyaçlarını karşılamada hızlı ve ekonomik bir çözüm sunmuştur. Ayrıca Karadeniz'deki ticaretin önemli bir parçasını oluşturan köle ticareti, talep ve arz dengesine dayalı bir ekonomik yapı haline gelerek bölgenin stratejik bir ticaret merkezi haline gelmesinde etkili olan bir diğer unsurdu. Osmanlı

³⁵ Halil İnalçık, 1538 yılında Bucak'ın fethiyle birlikte Karadeniz'in tam anlamıyla Türk gölü haline geldiğini söylemektedir. Bkz. Halil İnalçık, "The Customs Register of Caffa, 1487-1490", *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea*, Vol. I, ed. V. Ostapchuk, Harvard University Press, Cambridge 1996, s. 110. Ayrıca Karadeniz'de Osmanlı kontrolünün tam olarak sağlanmadığı dağlık Kafkas kıyıları olduğu bilinmektedir. Bkz. Dariusz Kolodziejczyk, "Inner Lake or Frontier? The Ottoman Black Sea in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Enjeux politiques, économiques et militaires en Mer Noire (XIVe-XXIe siècles)*, Brăila, Istros 2007, s. 137.

³⁶ Osmanlı Devleti, Karadeniz'de mutlak güç haline gelmiştir. Bkz. DİA, "Karadeniz", s. 387.

³⁷ Karadeniz'in Türk Gölü olma süreci hakkında Rusça makale için bkz. Svetlana F. Oreškova, "Turetskoye Ozero: Çernoye More v XV-XVII vv.", *Vostok*, № 3, 2005, ss. 18-35.

³⁸ Kate Fleet, "Osmanlı Devleti'nin Erken Döneminde Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de Denizcilik Faaliyetleri", *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, s. 64. Karadeniz'in kuzeyindeki ticaret ve ürünleri hakkında, Kefe gümrük defterlerinden faydalanılarak hazırlanan eser için bkz. İnalçık, "The Customs Register of Caffa, 1487-1490", ss. 1-203. Ekonomik olarak Karadeniz, tarım ürünleri tedariki ile büyük şehirlerin gıda ihtiyacını karşılamada önemli bir arterdi. Bu denizin kuzeybatısı tarafından gelen hububat Burgaz Limanı yoluyla, Tuna taraflarından getirilenler İbrail ve İsakçı yoluyla, kuzeyden gelen Kili, Akkerman ve Kefe yoluyla gelmektedir. Bkz. Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2020, s. 72.

döneminde ise bu ticaret, Tatarlar tarafından ele geçirilen esirlerin Kefe üzerinden İstanbul'a taşınmasıyla, sarayın ve diğer merkezlerin insan gücü ihtiyacını karşılamaya yönelik bir yapıya dönüşmüştür.³⁹

Karadeniz, Osmanlı Devleti için sadece ticaret yollarına ve ekonomik kaynaklara sahip bir iç deniz olmakla kalmamış, aynı zamanda donanmanın gücünü ve sürdürülebilirliğini sağlayan en önemli tersanelerin ve kaynakların yer aldığı bir bölge olarak da büyük önem taşımıştır.⁴⁰ Bu denizdeki geniş tersane ağı ve doğal kaynaklara erişim, Osmanlı donanmasının sürekli olarak güçlendirilmesine, yenilenmesine ve gerektiğinde hızlı bir şekilde yeni gemilerin inşa edilmesine olanak tanımıştır.⁴¹ Aynı zamanda bu deniz, Orta Avrupa'ya yapılan seferlerde önemli bir lojistik rota sağlarken özellikle Tuna Nehri üzerindeki *ince donanma*⁴² askerî birliklerin ve malzemelerin taşınmasında kritik rol oynamaktaydı. Kefe ve Trabzon limanları, kuzey ve doğu seferlerinde ikmal noktaları olarak işlev görmekteydi. Bu limanlar, Osmanlı Devleti'nin geniş sınırlarını kontrol etmek ve seferlerini başarıyla yürütmek için hayati öneme sahipti.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıla kadar Karadeniz'i bilinçli bir merkantalist ve mutlakiyetçi yaklaşımla kendi rezervi haline getirmiştir. Karadeniz'i önemli jeopolitik ve zenginlik kaynağı olarak gören Osmanlılar, bu denizde yabancı ticaret ve savaş gemilerine izin vermeyerek tam bir iç deniz kontrolü sağlamıştır.⁴³ Bu

³⁹ King, *Karadeniz*, s. 150-152.

⁴⁰ 1696'daki bir belgeye göre Sinop'ta inşa edilmekte olan kalyonlar için gereken mühimmat, Samakov tarafından Ahyolu İskeleyi aracılığıyla (Burgaz tarafları) Sinop'a ulaştırılmasına dair emir yazılmış ve Karadeniz'de sağlanan bu lojistik zincir, Osmanlı donanmasının ihtiyaç duyduğu demir ve metal parçaların düzenli ve güvenli bir şekilde tersanelere ulaşmasını sağlamıştır. Bkz. BOA, İE. BH, 7/648. XVIII. yüzyılda, Osmanlı Devleti Karadeniz'de 44, Tuna Nehri'nde ise 6 adet olmak üzere toplamda 60 adet irili ufaklı tersaneye sahipti. Karadeniz'deki başlıca tersaneler: Samsun, Sinop, Kefken, Şile, Kerpe, Akçaşehir, Alaplı, Ereğli, Bartın, Amasra, Kitros, İnebolu, Alavra, Gerze, Çayağzı, Küplüağzı, Ünye, Giresun, Tirebolu, Görele, Trabzon, Rize, Gönnye, Azak, Taman, Kerç, Kefe, Balıklağa, Gözleve, Özi, Akkerman, Kili, Karaharman, Köstence, Mankalya, Kavarna, Balçık, Varna, Misivri, Ahyolu, Burgos, Kamçısuyu, Süzebolu, Vasilikoz, Ahtabolu, İğneada ve Vize'de bulunmaktaydı. Ayrıca Akdeniz'de bulunan devletler arasında Osmanlı Devleti, gemi yapımı için en bol kaynaklara sahipti. Bkz. Bostan, *17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Küre Yay., İstanbul 2018, s. 61-65.

⁴¹ Osmanlı donanmasının çivi, çapa ve demir parçaları gibi ihtiyaçları, Sofya yakınlarındaki Samakov madenlerinden karşılanmaktaydı. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 453; Machiel Kiel, "Samakov", TDVİA, C. XXXVI, İstanbul 2009 s. 63. Ayrıca Osmanlılar, Karadeniz'deki geniş ormanlık alanları koruyarak gemilere kereste sağlaması için bir memur dahi görevlendirdiği bilinmektedir. Bkz. Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1600: The Structure of Power*, Palgrave Macmillan Pub., New York 2002, s. 295.

⁴² Hafif gemilerden oluşan bu donanma, manevra hakimiyetinin yüksek olmasından özellikle nehirlerde ve sığ sularda kullanılmakta ve genellikle kürekle hareket eden gemilerden meydana gelmektedir. Bkz. Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 144. Tuna'daki donanma için ayrıca bkz. Seyfullah Aslan, *İmparatorluğun Tuna Donanması Teşkilât ve Faaliyetleri (1683-1718)*, Timaş Yay., İstanbul 2024.

⁴³ İnalçık, "The Customs Register of Caffa, 1487-1490", s. 110-111.

strateji, Karadeniz'deki mutlak hakimiyetlerini pekiştirirken ticari potansiyelini de kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarına olanak tanımıştır. Ayrıca uzun süre boyunca, sadece Osmanlı gemilerinin ticaret yapabildiği Karadeniz'in bir iç deniz olarak kullanılması, Akdeniz'e doğru genişlemesini kolaylaştıran diğer önemli bir unsur olmuştur.⁴⁴

Konu, Amaç ve Yöntem

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki tarihsel ilişkiler, yüzyıllar boyunca büyük ölçüde çatışmalar ve güç dengeleri üzerinden şekillenmiştir. Bu iki devletin arasındaki rekabetin en önemli sahnesi ise Karadeniz olmuştur. Öncelikle, Tatarlar ve *Kazaklar*⁴⁵ gibi yerel aktörlerin faaliyetleri, Karadeniz'de gerilimlere neden olmuş ve Osmanlı-Rus ilişkileri büyük ölçüde bu yerel çatışmalar çerçevesinde dolaylı olarak şekillenmiştir.⁴⁶ Ancak XVII. yüzyılın sonundan itibaren Rusya'nın sıcak denizlere inme ve bölgeyi kolonize etme hedefleri, iki devlet arasında doğrudan çatışmalara yol açmıştır.⁴⁷ Böylece Karadeniz, Osmanlı-Rus rekabetinin odak noktası haline gelmiş ve bu stratejik mücadele, iki devlet arasındaki ilişkileri yaklaşık iki buçuk asır boyunca belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur. Bu çalışma, söz konusu rekabetin nedenlerini, Karadeniz'in siyasi ve ekonomik önemini ve bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin bölgeyi kontrol etme çabaları ile Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma hedeflerini ele alarak bu mücadelenin iki devlet arasındaki ilişkiler üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaya çalışmaktadır.

XVIII. yüzyılda, Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasında Karadeniz ekseninde gerçekleşen savaşlar, bölgenin tarihi için kritik bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle 1768-1774 ve 1787-1792 yıllarındaki çatışmalar, Karadeniz'in kuzeyindeki bölgede

⁴⁴ Bir Fransız elçisinin aktardığına göre Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'e yönelik tutumu son derece katıydı; öyle ki padişahın bu denizi yabancı gemilere açmaktansa, harem kapılarını açmayı yeğleyeceği şeklinde bir görüş dile getirilmiştir. Bu anekdot, Osmanlıların Karadeniz'i kendi kontrolünde tutma konusundaki kararlılığını ve bu bölgenin stratejik önemini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bkz. Kolodziejczyk, "Inner Lake or Frontier?" s. 125.

⁴⁵ Kozak veya Kosak olarak da bilinen Kazaklar, Doğu Avrupa'nın bozkır bölgelerinde yaşayan, özellikle Doğu Slav halklarından oluşan bir topluluktur. Bu topluluklar, bölgenin tarihinde önemli bir rol oynamış ve çeşitli siyasî, askerî ve sosyal gelişmelerde etkili olmuştur. Kazak kelimesi, köken olarak Türk dillerindeki "kazak" kelimesinden türemiştir ve "özgür" veya "maceracı" anlamına gelir. Bu terim, Kazakların yarı göçebe, bağımsız ve özgür yaşam tarzını, savaşçı karakterini yansıtmak için kullanılmıştır. Bkz. Maks Fasmer, *Etimologičeskij Slovar' Russkogo Yazıka*, T. II, çev. O. N. Trubaçeva, İzd. Progress, Moskova 1986, s. 158.

⁴⁶ Gabor Ágoston, "Military Transformation in the Ottoman Empire and Russia, 1500–1800", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, XII/2, 2011, s. 288.

⁴⁷ Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev. Kezban Acar, İletişim Yay., İstanbul 2019, s. 259.

etnik ve siyasî dengeleri derinden etkileyerek günümüzdeki Ukrayna, Polonya ve Balkan devletlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu savaşlar sırasında yaşanan büyük kara muharebeleri ve kuşatmalar hem Türk hem de Rus ve Batı Avrupa tarih yazımında geniş bir yer bulmuştur. Ancak bu savaşlara ilişkin Rus tarih yazımında deniz savaşlarına büyük bir ilgi gösterildiği gözlemlenirken aynı ilginin Türk tarih yazımında yeterince karşılık bulmadığı görülmektedir.⁴⁸ Oysa bu savaşlar, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz üzerindeki tekeli yıkarak Rusya'nın bu denizde bir deniz gücü olarak sahne almasına yol açmıştır. Bu gelişmeler, Karadeniz'deki stratejik dengeleri köklü bir şekilde değiştirmiş ve Rusya'nın bölgedeki etkisini önemli ölçüde artırmıştır. Günümüzde, Karadeniz'e kıyısı olan ve deniz gücüyle bölgede varlık gösteren iki önemli ülke Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu, bu tarihî mirası devralmıştır. Bu bağlamda çalışma, XVIII. yüzyılda Osmanlı-Rus savaşlarının Karadeniz'deki denizcilik boyutunu incelemeyi ve bu çatışmaların, günümüz jeopolitik dengelerine nasıl yansıdığını anlamayı hedeflemektedir. Bu inceleme, Karadeniz'deki stratejik rekabetin tarihsel kökenlerini ortaya koyarken bölgedeki deniz gücü mücadelesinin, Türkiye ve Rusya açısından ne anlama geldiğini de derinlemesine ele almayı planlamaktadır. Böylece, Karadeniz'in tarih boyunca süregelen stratejik öneminin ve günümüzde de devam eden jeopolitik dinamikler üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Bu tez çalışması, Osmanlı ve Rusya arasındaki denizcilik mücadelesini inceleyerek her iki devletin deniz gücü kapasitelerinin gelişimini ve bu süreçlerin Karadeniz'deki güç dengeleri üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel hedeflerinden biri, bu süreçlerdeki derinlik ve tutarlılık eksikliklerini gidermek üzere iki devletin denizciliğinde gerçekleşen modernleşme adımlarını da analitik bir çerçevede incelemektir. Modernleşme sürecinin ani bir dönüşümden ziyade, uzun bir döneme yayılan karmaşık ve çok yönlü bir süreç olduğu dikkate alınarak bu sürecin tarihsel evreleri detaylı şekilde ele alınacak ve Osmanlı-Rus mücadelesinin deniz gücüne yansımaları bağlamında analiz edilecektir. Bu yaklaşımla, çalışmanın içerik ve yöntem açısından derinleştirilmesi ve denizcilik tarihi literatüründe sıkça rastlanan teorik eksikliklerin giderilmesine katkı sunulması amaçlanmaktadır.

⁴⁸ Bu durumu Fevzi Kurtoglu 1935'te çevirisini yaptığı bir kitabın ön sözünde de eleştirmektedir. Bkz. Mozgafsky, *Rus Karadeniz Filosu Tarihi*, çev. Fevzi Kurtoglu, Deniz Matbaası, İstanbul 1935, s. 3. Ayrıca eserin Rusçası için bkz. Yevgeniy A. Myazgovskiy, *İstoriya Çernomorskogo Flota 1696-1912*, Tip. Toverışestva A. S. Suvorina, St. Petersburg 1914.

Osmanlı ve Rusya arasındaki rekabetin ve modernleşme süreçlerinin denizcilik alanındaki etkileri ve bu sürecin çok yönlü dinamiklerinin derinlemesine analiz edilmesi, çalışmanın bilimsel değerini oluşturmaktadır. Bu çalışma, Karadeniz’deki Osmanlı ve Rus deniz güçlerinin teknolojik, altyapısal ve stratejik yönlerini incelemeyi, bu iki devletin denizcilik tarihindeki rolünü ve etkisini anlamayı hedeflemektedir. Bu sayede, sadece tarihsel süreçlerin anlaşılması değil, aynı zamanda bu süreçlerin modern denizcilik tarihi üzerindeki etkileri de ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece, denizcilik tarihine dair tutarlı ve süreç odaklı bir anlayışın geliştirilmesi amaçlanmaktadır.⁴⁹

Bu tez, Karadeniz’in Osmanlı döneminde izole bir deniz statüsünden,⁵⁰ özellikle Rusya’nın genişleme politikaları ve Avrupa’nın “Doğu Sorunu” çerçevesindeki stratejilerinin etkisiyle uluslararası bir alana dönüşüm sürecinin ilk evrelerini incelemektedir. Bu dönüşüm, yalnızca Karadeniz’in statüsünü değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Boğazlar meselesi ve Rusya’nın küresel bir güç olarak yükselmesi üzerinde kalıcı etkiler oluşturmuştur.⁵¹ Avrupa’nın stratejik müdahaleleriyle sürekli olarak sınanan Karadeniz’de güç dengelerinin değişmesi, küresel düzeyde önemli jeopolitik sonuçlar doğurmuştur. Böylece Osmanlı’nın bölgedeki etkisinin azalmasıyla Karadeniz, Avrupa kapitalizminin etkileşim alanına çekilerek uluslararası stratejik bir merkez haline gelmiştir. Bu çalışma, Karadeniz’in tarihsel rolünü ve bu bölgedeki dönüşümlerin arkasındaki dinamikleri anlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, tarih yazımında Akdeniz kadar ön planda yer almayan Karadeniz’in merkeze alınmasıyla, bölgenin stratejik önemi ve küresel güç mücadelelerindeki rolünün vurgulanması amaçlanmaktadır. Nitekim Karadeniz’in tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de önemini koruduğu, Rusya’nın son 20 yıl içinde Gürcistan, Kırım ve Ukrayna’daki askerî müdahaleleriyle bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Bu müdahaleler, bölgenin stratejik öneminin tarihsel kökenlerini

⁴⁹ Osmanlı denizcilik tarihi alanında karşılaşılan zorluklar hakkında bkz. Ali Fuat Örenç, “Türk Denizcilik Tarihi Yazımı Problemleri”, *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, haz., G. Yıldız, C. Şayin, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012, ss. 29-37; Levent Düzcü, “Yakınçağ Türk Denizcilik Tarihinde Yaklaşımlar, Zorluklar ve Temel Çalışma Alanları Üzerine Bir Deneme”, *Tarih Dergisi*, 60, 2014/2, s. 99-105.

⁵⁰ Bir devletin yetkisi altında diğer devletlere kapalı veya erişilemeyen denizi belirtmek için *mare clausum* ifadesi kullanılmaktadır. Bu kavramın zıttı olarak ise *mare liberum* ifadesi kullanılmaktadır. Bkz. Kahraman Şakul, “From Mare Clausum to Mare Liberum: Black Sea Diplomacy in the Era of Russo-Ottoman Duopoly”, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, XXI/4, 2020, s. 702-703.

⁵¹ Cemal Tukin, *Boğazlar Meselesi*, yay. haz. Bülent Aksoy, Pan Yay., İstanbul 1999, s. 75-87.

ve günümüzde nasıl yeniden şekillendiğini anlamak için önemli bir hatırlatıcı niteliğindedir.

Türkçe literatürde son zamanlarda, XVIII. yüzyılda Osmanlı deniz gücü, gemi inşası ve altyapısı hakkında önemli bilgileri derlemek amacıyla ciddi ve yoğun bir çaba başlamıştır. Ancak Karadeniz’de, Osmanlı deniz gücü ve bu döneme ait Rusya ile gerçekleşen deniz mücadeleleri üzerine yapılan çalışmalar hala sınırlı düzeydedir. Mevcut çalışmalarda da Rus arşivlerinin sunduğu kritik bilgiler, büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Rusça literatürde ise Osmanlı-Rus deniz savaşlarına dair önemli eserler yer almakla birlikte, Osmanlı’ya ilişkin bilgiler genellikle Rus deniz subaylarının gözlemleri, elçilik raporları veya Osmanlı denizciliğini geliştirmek için istihdam edilen Avrupalı uzmanların değerlendirmeleriyle sınırlı kalmaktadır. Bu eserlerde, Türkçe literatür ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri’ndeki materyallerin yeterince kullanılmadığı görülmektedir. Nitekim Türk ve Rus kaynaklarının titizlikle incelenmesi ve karşılaştırmalı analizlerin yapılması, bu döneme dair daha kapsamlı ve dengeli bir anlayış geliştirilmesini sağlayacaktır. Özellikle, Osmanlı’nın son iki buçuk asır boyunca Rusya ile mücadelelerinde, zengin ve önemli Rus arşivlerinden yararlanmak, tarihsel analizler açısından büyük bir potansiyel taşımaktadır.⁵²

Bu tezde zamansal odak noktası olarak XVIII. yüzyılın seçilmesinin temel nedeni, Osmanlı-Rus deniz gücü mücadelesinin bu dönemde yoğunlaşarak belirgin bir hâl almasıdır.⁵³ Bu yüzyıl, Osmanlı ve Rusya arasında Karadeniz hâkimiyeti için yoğun bir mücadeleye sahne olmuş, denizcilik alanındaki teknolojik yenilikler ve stratejik dönüşümler, her iki tarafın da deniz gücü kapasitelerini yeniden tanımlamış ve şekillendirmiştir. Bu dönem, Osmanlı’nın geleneksel denizcilik yapısını dönüştürdüğü ve Rusya’nın Karadeniz’de etkin bir güç olma çabalarını yoğunlaştırdığı bir süreç

⁵² İbrahim Köremezli, Özhan Kapıcı, “Osmanlı Askeri Tarihçiliğinin Eksik Aynası: Rusya Federasyonu Arşivleri”, *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, ss. 130-155

⁵³ XVIII. yüzyılın Osmanlı Devleti için kritik bir dönüm noktası olduğu ve bu dönemde, artık devletin geleneksel kurumlarını diriltmeye çalışmak yerine askerî, idarî ve teknolojik alanlarda yaşadığı zorluklarla başa çıkabilmek için Batı’ya yönelme eğiliminin ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Bu eğilim, Osmanlı Devleti’nin modernleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2012, s. 41-66. 1699’da imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası olmuş ve devletin tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını simgelemiştir. Bu anlaşma, Osmanlıların uzun süren bunalım dönemini sona erdirirken aynı zamanda Batı’ya yönelik bakış açılarında da köklü bir değişim meydana getirmiştir. O zamana kadar Batı’yı ve onun kültürünü küçümseyen Osmanlılar, bu barışın ardından Batı’nın başarılarına ve kültürüne karşı saygıyla karışık bir ilgi geliştirmeye başlamıştır. Bu yeni bakış açısı, Osmanlılarda yeniliklere yol açmış ve bir sonraki yüzyılda “Batılılaşma” süreci olarak adlandırılacak olan hareketin temelini atmıştır. Bkz. Halil İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2020, s. 107.

olması nedeniyle, bu tezde gerçekleştirilen analizler için kritik bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Nitekim, tezin coğrafi odağı olarak Karadeniz'in seçilmesinin nedeni ise Osmanlı ve Rusya'nın stratejik çıkarlarının bu bölgede yoğunlaşması ve bu denizin iki devlet arasındaki rekabetin merkezi konumunda bulunmasıdır.⁵⁴

Bu çalışma, Osmanlı-Rus deniz savaşları ve iki devletin denizcilik modernleşmesi konularında mevcut literatürdeki boşlukları doldurmayı amaçlamaktadır. Osmanlı ve Rus arşiv belgeleri karşılaştırılarak tarihsel olaylar ve bu olayların ardındaki dinamikler derinlemesine analiz edilecektir.⁵⁵ Bu yöntemle, Osmanlı-Rus deniz ilişkilerinin XVIII. yüzyıldaki dönüşümü ve iki devletin denizcilik stratejilerindeki değişimleri kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Arşivsel kaynakların titizlikle incelenmesiyle, dönemin denizcilik faaliyetleri ve güç dengeleri değerlendirilecek, böylece Osmanlı ile Rusya arasındaki denizcilik rekabetine daha geniş bir perspektif sunulması hedeflenmektedir. Nitekim bu çalışma, karşılaştırmalı bir bakış açısıyla Karadeniz'de XVIII. yüzyıldaki güç dengelerini analiz ederek tarihsel bağlamda kapsamlı bir anlayış geliştirmeyi gaye edinmektedir.

Kapsam ve Literatür

Osmanlı denizcilik tarihi araştırmaları genellikle Akdeniz odaklı olup Türk araştırmacılar tarafından bu alanda önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak yaklaşık iki buçuk asır boyunca birçok savaşın yaşandığı Karadeniz bölgesinde, özellikle Rusya'yı da kapsayan denizcilik araştırmalarında önemli bir eksiklik bulunmaktadır. Bu durum, Karadeniz'in stratejik önemi ve bölgedeki denizcilik faaliyetlerinin Osmanlı-Rus ilişkilerinde oynadığı kritik rol göz önünde bulundurulduğunda, büyük bir boşluk

⁵⁴ Bu bağlamda, karşılaştırmalı tarih metodunda mekânsal olarak birbirini sürekli etkileyen bölgelerin ve eşzamanlılıkları nedeniyle benzer etkilere maruz kalan olayların incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Daniel Chiot, "Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası", çev. Ahmet Fethi, *Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler*, ed. Theda Skocpol, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, s. 38-42.

⁵⁵ Bu tez çalışmasında kullanılan karşılaştırmalı tarih metodunun önemini vurgulayan Marc Bloch, bu yöntemin iki veya daha fazla toplumsal bağlamdan olayların seçilmesi, bu olaylar arasındaki benzerlikler ve farklılıkların analiz edilmesi ve zaman içindeki değişimlerin incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Bloch ek olarak karşılaştırmalı tarih metodunun kullanımında olayların benzer dönemlerde gerçekleşmesine özel bir önem vermiştir. Bkz. Marc Bloch, "Avrupa Topluluklarının Karşılaştırmalı Tarihi İçin", çev. Ali Boratav, *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, Kırmızı Yay., İstanbul 2010, s. 35-36. Ayrıca Bloch'un benimsediği karşılaştırmalı yöntemin savunucusu olan Émile Durkheim'a göre karmaşık toplumsal olguların bilimsel olarak incelenebilmesi için bu olguların farklı yapılarındaki özelliklerin karşılaştırmalı bir analizle ele alınması gerektiğini savunmuştur. Ona göre karşılaştırma yapılmadan gerçekleştirilen incelemeler, bilimsel bir niteliğe sahip olamaz. Bkz. Émile Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, çev. Cenk Saraçoğlu, Bordo Siyah Klasik Yay., İstanbul 2004, s.72.

olarak dikkat çekmektedir. Karadeniz'deki Osmanlı deniz gücü ve Rusya ile olan deniz savaşları, tarihsel süreçte yeterince incelenmediğinden, bu alanda sayı ve nitelik açısından daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Osmanlı denizcilik tarihini anlamak için Klasik, Erken Modern ve Modern Dönem olmak üzere üç ana zaman dilimine ayırmak gerekmektedir. Klasik Dönemde (XIV.-XVIII. yüzyıllar), Osmanlı donanmasının temelini kürekli gemiler, özellikle kadirgalar oluşturmuş ve bu dönem, Osmanlıların Karadeniz ve Akdeniz'deki hakimiyetlerini pekiştirdiği süreç olmuştur.⁵⁶ Erken Modern Dönemde (XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortalarına kadar) yelkenli gemiler, özellikle kalyonlar, donanmanın ana unsuru haline gelmiştir.⁵⁷ Bu çalışma, özellikle Kalyon Çağı'na odaklanarak Osmanlıların yelkenli gemilerle gerçekleştirdiği deniz savaşlarını, Rusya ile olan mücadelelerini ve bu dönemdeki değişim ve dönüşüm süreci kapsamındaki modernleşme ihtiyacını kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu tez konusu için araştırmalara başlanılan dönemde, Osmanlı denizcilik tarihine dair en önemli belgeler, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri ile Beşiktaş Deniz Müzesi Arşivi'nde bulunmaktaydı. Ancak Beşiktaş Deniz Müzesi Arşivi'nde bulunan belgeler, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ne aktarılarak burada Deniz Tarihi Arşivi (DTA) fonu adı altında tasniflenmeye başlandı. Böylece, Osmanlı denizcilik tarihine dair önemli belgeler tek bir merkezde toplandı.

Arşivler, Rusya Federasyonu'nda ise tek bir çatı altında yer almak yerine, bağlı bulunduğu kurumlara göre ayrı ayrı yerlerde muhafaza edilmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın kapsamı gereği St. Petersburg'da bulunan Rusya Devlet Askerî-Deniz Filosu Arşivi (RGAVMF) öne çıkmaktadır. Bu arşiv, Rusların denizcilik sahnesine

⁵⁶ Çektiri sınıfına mensup, Osmanlı deniz gücünün belkemiği olan kürek ile hareket eden gemi tipidir. Uzun ve dar yapısıyla seri hareket edebilmekte ve bir kadirgada ortalama 196 kürekçi bulunmaktadır. Antik dönemden itibaren en uzun kullanılan gemi modelidir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, s. 251; Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 127. Kürekle ve yelkenle hareket ettirilen eski zamanlarda kullanılan savaş gemisidir. Hassa kadirga, kalyon döneminden önce Osmanlı Devleti'nin donanmasını oluşturan kadirgaların her biridir. Bkz. Mustafa Pultar, *Denizlük: Büyük Deniz Sözlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2022, s. 403. Kadirgaların baş kısımlarında bir koçbaşı bulunurdu, bu da düşman gemilerinin gövdelerine zarar vermek ve göğüs göğüse çarpışmalar sırasında kullanılırdı. XV. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı kadirgalarında toplar da kullanılmaya başlanmıştır. Bu, kadirgaların saldırı gücünü artıran ve onları daha tehlikeli kılan önemli bir yenilik olmuştur. Imber, *The Ottoman Empire 1300-1600*, s. 289. Osmanlı döneminde yer alan çektiriler için ayrıca bkz. Emrah Sefa Gürkan, *Sultanın Korsanları*, Kronik Yay., İstanbul 2023, s. 156-162.

⁵⁷ Üç direği olan yelkenli bir savaş gemisidir. Osmanlılar, ilk zamanlar ticari ve nakliye gemisi olarak kullanılırken XVII. yüzyıl ortalarından itibaren donanmada aktif olarak kullanıldı. Bkz. Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 156-157.

çıktıkları 1696 yılında Azak Kalesi'nin ele geçirilmesinden, XX. yüzyıla kadar Rus İmparatorluğu'nun donanmasına ve denizcilik kurumlarına ait idarî, askerî ve ekonomik belgeleri içermektedir. Nitekim bu çalışma kapsamında söz konusu arşiv, XVIII. yüzyılda Rus donanmasının teşkilât yapısını ve Karadeniz'deki stratejik politikalarını anlamamıza önemli katkılar sağlamaktadır. Aynı zamanda Osmanlı-Rus ilişkileri kapsamında, St. Petersburg'da bulunan Rusya Devlet Tarihi Arşivi (RGİA), Moskova'da yer alan Rus İmparatorluğu Dışişleri Arşivi (AVPRI) ve Rusya Devlet Eski Eserler Arşivi'nde (RGADA) de çok sayıda belge bulunmaktadır. Ayrıca St. Petersburg'daki Rus Milli Kütüphanesi'nde (RNB), bu tezin çalışma konusuna ait zengin kaynaklar yer almaktadır.⁵⁸

Bu tez kapsamında, Osmanlı Arşivi ile Rusya Devlet Askerî-Deniz Filosu Arşivi'ndeki (RGAVMF) belgeler incelenerek Osmanlı ve Rusya arasındaki denizcilik faaliyetleri, savaşlar, gemi inşası ve stratejik gelişmeler ele alınacaktır. Bu belgeler, Osmanlı deniz gücüne ve Rusya ile denizcilik mücadelelerine dair mevcut bilgilerimizi zenginleştirerek karşılaştırmalı analizlere olanak tanımaktadır. Böylelikle Osmanlı ve Rus arşiv kaynaklarının detaylı incelenmesiyle Karadeniz'deki güç mücadelesinin kapsamlı ve somut bir tablosu oluşturulacaktır.

Bu çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan farklı ana ve alt fonlar incelenerek çeşitli bölümlerde kullanıldı. Özellikle XVIII. yüzyıl Osmanlı donanmasının teşkilât yapısı ve askerî gelişim süreci, *Hatt-ı Hümayun* (HAT) ve Cevdet tasnifinin alt fonlarından olan *Cevdet Askeriye* (C.AS) ve *Cevdet Bahriye* (C.BH) fonlarından elde edilen belgelerle incelendi. Osmanlı donanmasının askerî ve idarî teşkilâtıyla ilgili mali gelişim ve mevcuduna dair sayısal veriler, Bâb-ı Defterî tasnifinin alt fonlarından Başmuhasebe Kalemi'ne bağlı *Tersâne Emâneti Defterleri* (D.BŞM.TRE.d) ve *Maliyeden Müdevver Defterleri* (MAD.d) tasniflerinden elde edildi. Karadeniz bölgesindeki deniz gücü politikalarına ilişkin belgeler ise Divân

⁵⁸ Osmanlı tarihi için Rusya'daki arşivlerin önemi hakkında bkz. İlber Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat, Ankara 2011, s. 204-208. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Köremzli, Kapıcı, "Osmanlı Askeri Tarihçiliğinin Eksik Aynası", ss. 130-155; Emir Yener, "Osmanlı Denizcilik Tarihinde Rus Arşivlerinin Yeri", *Savaş Teknolojisi ve Deneyisel Çalışmalar*, haz. K. Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013, ss. 169-181; Evren Türkmenoğlu, "An Ottoman Cargo Ship Drawing from Russian Archives", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XXIII/1, 2022, ss. 127-135; Galina A. Kleyman, "XVIII. Yüzyıl Sonu-XIX. Yüzyıl Başları Osmanlı-Rus İlişkileri Araştırmalarında Bir Kaynak Olarak Rus Arşiv Materyalleri", çev. Şahin Doğan, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/1, 2016, ss. 331-338. Ayrıca XVII. ve XVIII. yüzyıllar arasında Osmanlı yelkenli filosunun gelişimini takip etmekte Venedik kaynakları faydalı olmaktadır. Guido Candiani, "A New Battle Fleet: The Evolution of The Ottoman Sailing Navy, 1650–1718, Revealed Through Venetian Sources", *The Mariner's Mirror*, 104/1, 2018, s. 25.

(Beylikçi) Kalemi'ne ait tasniflerden *Mühimme Kalemi* (A. DVNMHM) ve *Nâme-i Hümayun* (A. DVNNHM) belgeleri üzerinden analiz edildi. Ayrıca, Beşiktaş Deniz Müzesi Arşivi'nden Osmanlı Arşivi'ne aktarılan belgelerle zenginleştirilen DTA tasnifindeki *Tersâne-i Âmire* defterleri de çalışmada kullanıldı.

Karadeniz'de Rusya'nın denizcilik faaliyetlerine ilişkin St. Petersburg'da yer alan RGAVMF ile RGİA arşivlerinde araştırmalar gerçekleştirildi. Bu arşivler, Avrupa'nın en zengin ve en önemli belge koleksiyonlarına ev sahipliği yapmakla birlikte Osmanlı-Rus denizcilik tarihine ışık tutacak birçok kaynağı barındırmaktadır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak RGAVMF arşivinde yapılan çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Özellikle bu arşivde yer alan ve Karadeniz'de Osmanlı-Rus deniz gücü rekabetine tarihine dair kritik bilgiler içeren belirli fonlar üzerinde yoğunlaşıldı. Bu fonlar arasında F. 168 *Azak Filo ve Taganrog Liman Komutanlığı*, F. 172 *Amirallik Kurulu ve İ. G. Çernişev'in Ofisi*, F. 197 *Karadeniz Filosunun Yönetimi Hakkında G. A. Potemkin'in Ofisi (1778-1801)*, F. 212 *Devlet Amirallik Kurulu*, F. 227 *En Yüksek Emirler, Kurallar ve Kararnameler Koleksiyonu (1725-1917)*, F. 245 *Karadeniz Amiralliği*, F. 315 *Rus Filosu Tarihi Üzerine Materyaller*, F. 870 *Seyir Defterleri* bu çalışmada kullanıldı. Nitekim bu fonlarda yer alan belgeler, iki devletin deniz gücüne dair önemli raporlar ve değerlendirmeleri içermektedir.

Bu çalışmada kullanılan arşiv kaynaklarının titiz bir şekilde incelenmesi, Osmanlı ve Rus donanmalarının XVIII. yüzyıldaki yapısal ve stratejik gelişimlerini anlamak için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Osmanlı ve Rus deniz güçleri arasındaki rekabetin ve bu rekabetin, Karadeniz'deki etkilerinin tarihsel bağlamda derinlemesine analiz edilmesi, çalışmanın ana hedeflerinden biridir. Bu bağlamda, arşiv materyallerinin kullanımı, çalışmanın özgünlüğünü ve bilimsel katkısını artıracak nitelikte önemli bilgiler sağlamaktadır. Arşivlerde yapılan bu kapsamlı araştırmalar, Osmanlı ve Rus donanmalarının XVIII. yüzyıldaki gelişim süreçlerini karşılaştırmalı bir perspektiften ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Bu tez, XVIII. yüzyıldaki Osmanlı-Rus denizcilik rekabetine dair literatürdeki boşlukları doldurmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) ve Rusya Devlet Askerî-Deniz Filosu Arşivi'nde (RGAVMF) yer alan belgeler, bu çalışmanın ana kaynaklarını oluşturdu ve iki devletin denizcilik alanındaki mücadelesi ile modernleşme süreçlerini daha kapsamlı bir şekilde analiz etmek için faydalanıldı.

Kronikler: XVIII. yüzyıl Osmanlı denizciliğinin anlaşılmasında, Osmanlı dönemine ait yazma eserler ve vakanüvis tarihleri önemli kaynaklar olarak kullanıldı. Bu bağlamda, Kâtip Çelebi'nin *Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr*⁵⁹ adlı eseri, Osmanlı denizcilik tarihini, donanma faaliyetlerini ve organizasyonunu birinci elden bilgilerle sunması açısından büyük önem taşımaktadır. Eser, XVII. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı denizciliğinin Karadeniz'deki gelişimini ve stratejik hamlelerini ele almakta olup çalışma boyunca denizcilik tarihi ve Osmanlı donanmasıyla ilgili analizlerde temel bir referans olarak kullanıldı.

Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa'nın *Nusretname*⁶⁰ adlı çalışması, Karadeniz'de Osmanlı-Rus savaşlarının ilki olan 1695-1696 yıllarına ait önemli bilgiler vermesi bakımından büyük bir değere sahiptir. Ayrıca Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın *Zübde-i Vekayiât*⁶¹ adlı eseri de bu döneme ait Osmanlı Devleti'nin siyasî, askerî ve diplomatik gelişmeleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu eserler, Osmanlı-Rus çatışmalarının ilk evresini ve bu dönemdeki, askerî hareketlilikleri anlatmakta ve dönemin siyasî ve askerî gelişmelerini birinci elden destekleyerek Karadeniz'deki Osmanlı-Rus mücadelesini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Sâdullah Enverî'nin, *Sadullah Enverî Târîhi: 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*⁶² adlı eseri, dönemin askerî ve siyasî gelişmelerini birinci elden gözlemlerle sunarak savaşın stratejik boyutlarını ve Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı zorlukları detaylandırmaktadır. Aynı şekilde Ahmed Vâsıf Efendi'nin *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*⁶³ isimli eseri, bu dönemde yaşanan olayları ve diplomatik girişimleri derinlemesine analiz eden bir başka önemli kaynaktır. Bu iki eser, Osmanlı-Rus ilişkilerinin seyrini, Karadeniz'deki stratejik gelişmelerin ve iç-dış politikaların anlaşılmasında çalışmaya önemli katkılar sağlayarak çatışmaların derinlemesine ve çok yönlü bir biçimde değerlendirilmesine olanak tanıdı.

Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tarih-i Cevdet*⁶⁴ isimli eseri, 1774 yılı itibarıyla Osmanlı-Rus ilişkilerini detaylı bir şekilde ele alması nedeniyle bu çalışmada önemli bir kaynak

⁵⁹ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, nşr. İdris Bostan, TÜBA Yay., Ankara 2018.

⁶⁰ Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretname*, nşr. Mehmet Topal, TÜBA Yay., Ankara 2018.

⁶¹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, nşr. Abdülkadir Özcan, TTK Yay., Ankara 1995.

⁶² Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târîhi: 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, C. III, haz. Ümmügülüm Filiz Bayram, TÜBA Yay., Ankara 2023.

⁶³ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1978.

⁶⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. I, haz. Mehmet İpşirli, TTK Yay., Ankara 2022.

olarak kullanılmıştır. Ahmed Cevdet'in tarihsel analizleri, bu dönemin siyasî ve askerî dinamiklerini anlamak için büyük bir değer taşımaktadır. Bu nedenle eser, Osmanlı-Rus ilişkilerinin ve özellikle Karadeniz bölgesindeki stratejik gelişmelerin incelenmesinde temel bir referans kaynağı olarak değerlendirildi.

Rusça literatürde ise 1701-1713 yılları arasında İstanbul'da bulunan Rus elçisi Pyotr A. Tolstoy'un Çar I. Petro'ya gönderdiği raporlar, Osmanlı donanmasının o dönemdeki yapısını ve stratejik durumunu yansıtmaları açısından son derece önemlidir.⁶⁵ Tolstoy'un raporları, Osmanlı donanmasının gücü ve Osmanlı-Rus ilişkileri çerçevesinde denizcilik gelişmeleri hakkında birinci elden bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda, 1768-1797 yılları arasında Rus donanmasında hizmet veren Fyodor F. Uşakov'un faaliyetlerine dair belgeler ve raporlar da oldukça değerlidir.⁶⁶ Uşakov, Osmanlı-Rus deniz savaşlarında kritik bir rol oynamış ve Karadeniz'deki Rus deniz gücünün gelişiminde etkili olmuştur. Bu belgeler, Uşakov'un stratejik hamlelerini, donanma organizasyonunu ve Karadeniz'deki operasyonlarını detaylandırarak XVIII. yüzyılın sonlarında Rus donanmasının faaliyetlerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Nitekim bu kaynaklar, Rus denizcilik tarihi ve Osmanlı-Rus ilişkilerinin denizcilik boyutunun başlangıcını ve neticesini anlamada kritik öneme sahiptir.

Araştırma Eserleri: Osmanlı denizciliği ve teşkilâtı üzerine yapılan çalışmalarda geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu literatürün önde gelen eserlerinden biri, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*⁶⁷ adlı çalışmasıdır. Bu eser, Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetimi ve deniz teşkilâtının yapısına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Ali İhsan Gencer'in *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*⁶⁸ isimli eseri ise deniz kuvvetlerinde gerçekleştirilen reform hareketlerini ve Bahriye Nezâreti'nin kuruluş sürecini ele alarak Osmanlı denizciliğinde modernleşme çabalarına odaklanmaktadır. Ayrıca, İdris Bostan'ın *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*⁶⁹,

⁶⁵ Pyotr A. Tolstoy, *Opisanıye Çernogo Morya, Egeyskogo Arhipelaga i Osmanskogo Flota*, haz. İ. V. Zaytsev, S. F. Oreškova, Natalis İzd., Moskova 2006.

⁶⁶ Admiral Uşakov, *Sbornik Dokumentov i Materialov*, T. I, ed. R. N. Mordvinova, Voennoye İzd., Moskova 1951.

⁶⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, ss. 638.

⁶⁸ Ali İ. Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, TTK Yay., Ankara 2001, ss. 379.

⁶⁹ Bostan, *17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, ss. 421.

*Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*⁷⁰, *Osmanlılar ve Deniz*⁷¹ ve *Osmanlı Deniz Teknolojisi*⁷² başlıklı eserleri, Osmanlı denizciliğinin Tersâne-i Âmile merkezli yapısını ve donanmanın XVIII. yüzyıla kadar olan gelişim sürecini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Bu çalışmalar, Osmanlı arşiv belgeleri ışığında Osmanlı denizciliği tarihine dair detaylı analizler sunmakta ve bu tez çalışmasında önemli kaynak niteliğinde yararlanıldı.

Osmanlı denizciliğini ele alan yabancı literatür arasında Palmira Brummett'in *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*⁷³ adlı eser, Osmanlı deniz gücünün ve Levant bölgesindeki diplomatik faaliyetlerinin Keşifler Çağı'ndaki rolünü analiz etmektedir. Colin Imber'in *The Ottoman Empire 1300-1600: The Structure of Power*⁷⁴ adlı çalışması, Osmanlı Devleti'nin genel yapısını ve gücünün temel unsurlarını ele alırken denizcilik alanındaki gelişmelere de değinmektedir. Svat Soucek'in *Studies in Ottoman Naval History and Maritime Geography*⁷⁵ ve *Ottoman Maritime Wars, 1700-1914*⁷⁶ başlıklı eserleri, Osmanlı deniz tarihine dair kapsamlı çalışmalar sunmaktadır. Ayrıca Daniel Panzac'ın, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*⁷⁷ adlı eseri, Osmanlı donanma teşkilâtı ve yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Panzac, bu çalışmasında Osmanlı arşivlerinin yanı sıra yabancı arşivlerdeki verileri de kullanarak Osmanlı donanmasının gelişim sürecini ve yapısını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu batı literatüründe yer alan kaynaklar, Osmanlı denizciliğinin uluslararası boyutunu ve Osmanlı deniz gücünün küresel bağlamda nasıl konumlandığını anlama açısından faydalı olmaktadır.

Rusya'nın denizciliği ve teşkilâtı üzerine yapılan tarihsel çalışmalarda, 1865-1904 yılları arasında Sergey İ. Yelagin, Feodosiy F. Veselago ve Stepan. F. Ogorodnikov tarafından 17 cilt şeklinde derlenen *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*⁷⁸ adlı eser, Rus literatürünün önemli ve kapsamlı örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu

⁷⁰ Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği* ss. 384.

⁷¹ Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, ss. 253.

⁷² Bostan, *Osmanlı Deniz Teknolojisi*, Küre Yay., İstanbul 2023, ss. 251.

⁷³ Palmira Brummett, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*, State University of New York Press, New York 1994.

⁷⁴ Imber, *The Ottoman Empire 1300-1600*, ss. 405.

⁷⁵ Svat Soucek, *Studies in Ottoman Naval History and Maritime Geography*, The Isis Press, İstanbul 2011.

⁷⁶ Svat Soucek, *Ottoman Maritime Wars, 1700-1914*, The Isis Press, İstanbul 2013.

⁷⁷ Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, ss. 568.

⁷⁸ Sergey İ. Yelagin, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. I, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg 1865.

eser, Rusların denizcilik alanında gerçekleştirdiği gelişmeleri detaylı bir şekilde aktararak Rus filosunun faaliyetlerine dair belgeler, resmi ve özel yazışmaları içeren çok ciltli bir yayındır. Ayrıca, Osmanlı denizciliği ve Ruslarla olan savaşlar hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Bir diğer önemli eser ise 1911-1913 yılları arasında toplamda 15 cilt olarak Aleksey S. Grişinskiy, Vladimir P. Nikolskiy ve Nikolay L. Klado tarafından derlenen *İstoriya Russkoy Armii i Flota*⁷⁹ adlı çalışmadır. Bu eser, antik çağlardan XX. yüzyılın başlarına kadar yalnızca Rus ordusunun tarihini sunmakla birlikte, aynı zamanda Rus donanması ve denizciliğinin gelişim sürecini de ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Ayrıca F. F. Veselago'nun *Oçerk Russkoy Morskoy İstorii*⁸⁰ ve *Kratkaya İstoriya Russkogo Flota*⁸¹ adlı eserleri de Rus denizciliği hakkında geniş bir perspektif sunmaktadır. Veselago'nun çalışmaları, Rus deniz gücünün evrimini ve denizcilik stratejilerinin nasıl şekillendiğini değerlendirmek için kritik kaynaklar arasında yer almaktadır. Nitekim bu eserler, Rus denizciliği üzerine yapılan araştırmalarda temel başvuru kaynakları olarak kabul edilmektedir. Bu tez kapsamında söz konusu çalışmalar, Rus donanmasının Karadeniz'deki teşkilatlanması, operasyonel yapısı ve deniz gücü politikalarının analiz edilmesinde önemli referans noktaları olarak değerlendirildi.

XVIII. yüzyılda Karadeniz'de, Osmanlı-Rus ilişkilerinin yoğunlaştığı ve iki devletin deniz gücü olarak karşı karşıya geldiği döneme dair araştırmalar, Türkçe literatürde sınırlı düzeyde bulunmaktadır. Bu alandaki çalışmaların sayısı tatmin edici bir düzeye ulaşmamakla birlikte mevcut literatür genellikle bu dönemin, denizcilik mücadelelerini ve stratejik gelişmelerini kapsamlı bir şekilde ele almaktan uzaktır. Ancak yine de yapılan çalışmalara bakıldığında, sınırlı sayıda da olsa bazı önemli araştırmaların bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmalar, Osmanlı ve Rusya'nın Karadeniz'deki deniz gücü rekabetini ve bu rekabetin, bölgedeki etkilerini incelemeye yönelik çeşitli analizler sunmaktadır. İlhami Danış'ın *1736-1739 Savaşlarında Karadeniz'de Osmanlı Donanması*⁸² adlı tez çalışması, bu yüzyılda yapılan savaşlarda deniz boyutunu merkeze alarak yapılan çalışmalar arasında

⁷⁹ A. S. Grişinskiy, V. P. Nikolskiy, N. L. Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. I, Tip. Russkogo Tovarişestva-Obrazovaniye İzd., Moskova 1911.

⁸⁰ Feodosiy F. Veselago, *Oçerk Russkoy Morskoy İstorii*, Ç. I, Demakova Tip., St. Petersburg 1875.

⁸¹ Feodosiy F. Veselago, *Kratkaya İstoriya Russkogo Flota*, Voenno-Morskoye NKVMF SSSR İzd., Moskova 1939.

⁸² İlhami Danış, *1736-1739 Savaşlarında Karadeniz'de Osmanlı Donanması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2007.

bulunmaktadır. Bu çalışma, *Keyfiyet-i Rusya* isimli yazma esere odaklanarak kaleme alınmıştır. Ancak, Daniş'in çalışması, Osmanlı donanmasına dair bilgiler sunmasına rağmen, Rusya'ya ait kaynakları inceleme kapsamına dahil etmemiştir. Bu durum, Osmanlı-Rus mücadelesinin denizcilik boyutunun karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmasını zorlaştırmış ve çalışmaya tek taraflı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Ömer Çağatay'ın *1736-1739 Osmanlı ve Rus Savaşı ve Sefer Organizasyonu*⁸³ adlı tezi, Osmanlı donanması ve sefer hazırlıklarına değinmekle birlikte, çalışmanın odağı kara kuvvetleri ve sefer organizasyonları olduğundan deniz muharebeleri ve stratejileri sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Sinan Yüksel'in *Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri*⁸⁴ adlı tezi ise Osmanlı-Rus ilişkilerini incelemek açısından bir katkı sunmakla birlikte, deniz gücü bağlamında bazı önemli eksiklikler barındırmaktadır. Çalışmada, Rusya'nın Karadeniz devleti olma süreci ele alınmış olsa da bu sürecin, donanma teşkilâtı ve altyapısı üzerindeki etkileri yeterince değerlendirilmemiştir. Özellikle Rusların, Karadeniz devleti olmak için deniz gücü oluşturma sürecinde donanma teşkilâtlarının yapısal gelişimi, karşılaştıkları zorluklar ve mücadeleler derinlemesine ele alınmamıştır. Rusların Karadeniz devleti olma sürecinde deniz gücünün etkisinin detaylı bir analizi yerine daha çok diplomatik ve siyasî yönle odaklanılmıştır.

Osmanlı-Rus ilişkilerinin anlaşılması açısından birtakım çalışmalar büyük bir öneme sahiptir. Bu araştırmalar, Osmanlı-Rus ilişkilerinin siyasî ve askerî boyutlarını anlamak için temel bir zemin sunmakta ve özellikle Osmanlı kaynaklarına dayandıkları için Osmanlı Devleti'nin perspektifinden Rusya ile olan güç mücadelelerini ve stratejilerini ortaya koymaktadır.⁸⁵ Bu çalışmalarda da Osmanlı-Rus

⁸³ Ömer Çağatay, *1736-1739 Osmanlı ve Rus Savaşı ve Sefer Organizasyonu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2022.

⁸⁴ Sinan Yüksel, *Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2011.

⁸⁵ Hayri Çapraz, *1740-1792 Osmanlı-Rus Münâsebetleri (Siyasî ve Ticarî)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 1997; Ali Soyer, *Osmanlı ve Rus İlişkilerinde Çeşme ve Sinop Baskınları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul 2007; Cengiz Fedakar, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı: Kırım'a Giden Yolda Anapa Kalesi 1781-1801*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014; Hanife Güner, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu 2014; Filiz Yıldırım, *18. Yüzyılda Tuna Nehri Donanması (1711-1792)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2016; Ali Karahan, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1714?-1790)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2017; İzzet Burak Meydaneri, *I. Petro'dan II. Katerina'ya Çarlık Rusyası'nın Osmanlı İmparatorluğu'na Yönelik Dış Politikasını Etkileyen Bir Unsurlar Olarak Sıcak Denizlerin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale 2020; ; Fevzi Kurtoglu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı: Akdeniz Harekâtı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, Dorlion Yay., Eskişehir 2023; Serhat Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-*

savaşlarının denizcilik boyutuna ilişkin meselelerin karşılaştırmalı olarak ele alınmasında derin bir analiz eksikliği gözlemlenmektedir. Bu eksiklik, Osmanlı-Rus ilişkilerinin denizcilik mücadelelerinin tam anlamıyla kavranmasını sınırlamaktadır.⁸⁶ Bu bölgeye odaklanan araştırmalarda, yapılan çalışmaların çoğunlukla Osmanlı kaynaklarına dayanması, Rusya'nın bu süreçteki perspektifi ve donanma teşkilâtı hakkında detaylı bilginin ulaşılmasını engellemektedir. Bu nedenle, iki devlet arasındaki denizcilik tarihinin daha kapsamlı ve dengeli bir şekilde ele alınabilmesi için sadece Osmanlı değil, aynı zamanda Rus arşivlerine de başvurulması gerekmektedir.

Rusça literatürde, XVIII. yüzyılda Rusların Karadeniz'de Osmanlılara karşı bir deniz gücü olarak tarih sahnesine çıkışı, önemli bir konu haline gelmiş ve bu bağlamda, birçok eser kaleme alınmıştır. Bu önemli çalışmalardan biri, Sergey İvanoviç Yelagin'in *İstoriya Russkogo Flota: Period Azovskiy*⁸⁷ adlı eseridir. Yelagin, bu çalışmasında, Çarlık Rusya'sının I. Petro döneminde Karadeniz'deki ilk donanma süreçlerini, özellikle Voronej ve Azak şehirlerindeki faaliyetlerini titizlikle incelemiştir. Eserde, Rusların Azak Kalesi'ne yönelik planları ve bu bağlamda, Osmanlı Devleti ile olan mücadelesi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışma, Rus deniz gücünün oluşum sürecini ve Osmanlı-Rus rekabetinin erken dönemlerini anlamak açısından değerli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda, Mihail M. Bogoslovskiy'nin 1940-1948 yılları arasında beş cilt olarak derlediği *Pyotr I: Materialy dlya Biografii*⁸⁸ adlı monografik çalışması, I. Petro dönemi hakkında son derece detaylı bilgiler sunmaktadır. Bu eser, sadece monografik bir inceleme olmanın ötesine geçerek dönemin siyasî, askerî ve denizcilik stratejilerini derinlemesine ele almaktadır. Özellikle I. Petro'nun 1695-1700 yılları arasında Karadeniz'deki denizcilik faaliyetleri bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Rus Savaşları 1787-1792, Selenge Yay., İstanbul 2023; Ozan Kahya, *Özi Kalesi (1768-1792)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne 2023; Mehmet Üstünöz, *Rus Kaynaklarında 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin 2024.

⁸⁶ Enes Depe'nin, Çeşme Savaşı sonrası Osmanlı donanmasının geçiş evresini, denizcilik faaliyetlerini ve reform süreçlerini sayısal verilerle destekleyerek ele aldığı çalışmasının sonuç bölümünde vurguladığı gibi Osmanlı donanmasının etkinliğinin değerlendirilmesi, XVIII. yüzyıl itibarıyla Osmanlı'nın denizlerdeki en büyük rakibi haline gelen Rusya ile yapılan karşılaştırmalar üzerinden aranmalıdır. İlgili çalışma için bkz. Enes Depe, "Eski ve Yeni Arasındaki Osmanlı Donanması: 1770-1790", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2023.

⁸⁷ Sergey İ. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota, Period Azovskiy*, Komissionera İmperatorskoy Akademii Hudojestv, Gogenfeldana i Ko Tip., St. Petersburg 1864.

⁸⁸ Mihail M. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialy dlya Biografii, Destvo, Yunost, Azovskiye Pohodi*, T. I, Ogiz İzd., Moskova, 1940.

Bogoslovskiy'nin çalışması, I. Petro'nun Karadeniz'e yönelik hedefleri, Osmanlı Devleti ile giriştiği deniz mücadeleleri ve Rus donanmasının inşa süreci kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Galina G. Grebenşikova'nın üç ciltlik eseri *Çernomorskiy Flot v Godı Pravleniya Yekaterini II* adlı çalışması, XVIII. yüzyılda Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki denizcilik faaliyetlerini ve donanmasının gelişimini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Eserin ilk cildi, I. Petro döneminde Karadeniz donanmasının ortaya çıkışı ve inşa sürecini detaylı bir şekilde incelemektedir.⁸⁹ İkinci ciltte, II. Katerina dönemi Rusya'nın güneyindeki deniz kuvvetlerinin gelişim dinamikleri, donanmaya verilen hedefler ve görevler ele alınmaktadır.⁹⁰ Bu bölüm, özellikle Azak filosunun yeniden oluşumuna ve Rusya tarihinin en zorlu dönemlerinden biri olan Kırım mücadelesine odaklanmaktadır. Bu cilt, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rus İmparatorluğu'nun denizcilik, dış ve iç politika stratejilerini anlamak için kapsamlı bir çalışma sunmaktadır. Eserin üçüncü cildi ise Herson ve Sivastopol'daki tersane ve limanların kurulmasıyla ilgili süreci ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.⁹¹ Bu ciltte, Karadeniz'deki gemi inşa programları, gemi inşasındaki teknik başarılar ve yenilikler, Karadeniz için tasarlanan hat gemileri ve fırkateynlerin gemi inşa çizimleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Baltık tersanelerinde inşa edilen gemilerle karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bu çalışmanın ana odak noktası olarak 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı ele alınmış ve bu savaş, Rusya'nın İngiltere, Fransa, Avusturya gibi Avrupa'nın önde gelen güçleriyle olan ilişkileri bağlamında incelenmiştir. Grebenşikova'nın bu alanda yaptığı çalışmalar, XVIII. yüzyıl Rus denizciliği ve Karadeniz'deki stratejik mücadeleleri derinlemesine anlamak için kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle Rusların Karadeniz'deki deniz gücü gelişimi ve Osmanlı Devleti ile olan çatışmalar bağlamında sunduğu analizler, bu çalışma için kapsamlı ve çok yönlü bir perspektif sunmaktadır.

Aleksey A. Lebedev'in, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii: Azovskaya Flotiliya Yekaterini II v Borbe za Kırım i v Sozdanii Çernomorskogo Flota (1768-1783 gg.)*⁹² adlı

⁸⁹ Galina A. Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II, Naslediye Petra Velikogo*, T. I, Ostrov İzd., St. Petersburg 2019.

⁹⁰ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II, Sekretniye Ekspeditsii Russkogo Flota*, T. II, Ostrov İzd., St. Petersburg 2020.

⁹¹ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II, Tri Voynny Yekaterini Velikoy*, T. III/2, Ostrov İzd., St. Petersburg 2022.

⁹² Aleksey A. Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii: Azovskaya Flotiliya Yekaterini II v Borbe za Kırım i v Sozdanii Çernomorskogo Flota (1768-1783 gg.)*, Gangut İzd., St. Petersburg 2011, s. 43.

çalışması, Rus tarihinin önemli bir dönemini ele alarak Azak filosunun Karadeniz filosuna dönüşüm sürecini detaylandırması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışma, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz bölgesindeki denizcilik politikasına dair çeşitli konuları kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Özellikle II. Katerina döneminde, Kırım'ın ilhak edilmesi ve Karadeniz'de güçlü bir Rus donanmasının kurulması sürecinde Azak filosunun oynadığı kritik rol ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Eser, aynı zamanda Rusya'nın Karadeniz'deki denizcilik politikasının gelişimini ve bu politikanın, Osmanlı Devleti ile olan ilişkiler üzerindeki etkilerini de irdelemektedir. Bu çalışma, XVIII. yüzyıl Rus denizciliği üzerine yapılan araştırmalarda önemli bir referans kaynağı olarak öne çıkmakta ve Rusya'nın Karadeniz'deki güç mücadelesinde denizcilik stratejilerinin nasıl şekillendiğini anlamak için zengin bir bilgi kaynağı sunmaktadır. Lebedev'in diğer eserleri de Rusya'nın Azak'tan Karadeniz'e uzanan deniz gücü oluşturma sürecini ve bu süreçteki siyasî, askerî ve denizcilik dinamiklerini derinlemesine inceleyerek Rus denizcilik tarihine önemli katkılar sağlamaktadır.

Yukarıda yer alan Rusça literatür, XVIII. yüzyıl Rus denizcilik tarihinin kritik dönemini ele almakta ve Rusya'nın, Karadeniz'deki yükselişinin arka planındaki dinamikleri anlamak için vazgeçilmez bir kaynak niteliği taşımaktadır. Ancak bu çalışmaların tek taraflı olarak Rus perspektifine odaklanması ve Türkçe ya da Osmanlıca belgelerin pek kullanılmaması, denizcilik tarihine dair tek taraflı bir bakış açısı sunma riskini taşımaktadır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki stratejileri, deniz gücü ve bu güçle ilgili dinamiklerin tam anlamıyla anlaşılmasını sınırlamaktadır. Dolayısıyla, Osmanlı ve Rus kaynaklarının bir arada kullanılması, bu dönemin denizcilik tarihine daha dengeli ve kapsamlı bir perspektif kazandırması için önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Osmanlı-Rus ilişkileri önceki çalışmalardan farklı bir yaklaşımla ele alınmış ve özellikle deniz gücü mücadelesine odaklanılmıştır. Bu araştırmanın, Karadeniz ekseninde Osmanlı ve Rus donanmalarının XVIII. yüzyıldaki faaliyetlerine odaklanmasının temel nedeni, bu alanda mevcut olan önemli bir boşluğu doldurma gerekliliğidir. Literatürdeki eksiklikler ve sınırlamaları göz önünde bulundurarak bu çalışma, denizcilik alanındaki modernleşme sürecinin uzun vadeli etkilerini, iki devlet arasındaki stratejik ve teknolojik rekabet bağlamında değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple, çalışmanın her aşamasında dönemin denizcilik yapısı

açıklanmaya çalışılırken, Osmanlı ve Rus donanmaları arasındaki karşılaştırmalara da yer verilmiş ve bu süreçte ortaya çıkan değişim ve dönüşümler ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Böylelikle, Karadeniz’deki Osmanlı ve Rus donanmalarının evrimi ve bu evrimin tarihsel süreçteki yeri daha geniş bir perspektiften ele alınmıştır. Osmanlı ve Rus arşiv belgelerinin incelenmesiyle, denizcilik alanındaki gelişmeler ve Karadeniz bağlamındaki mücadelenin derinlemesine değerlendirilmesi sağlanmış, böylece tez metni bu doğrultuda inşa edilmiştir. Bu yaklaşım, Osmanlı-Rus denizcilik tarihine dair daha bütüncül ve sağlam bir anlayış geliştirmeyi amaçlamıştır.

I. BÖLÜM: RUSYA'NIN KARADENİZ'E YÖNELİK STRATEJİK HEDEFLERİNİN GELİŞİM SÜRECİ

1.1. Karadeniz'e Doğru Rusların Genişleme Hedefi

Rusların ataları olan Slav topluluklarının tarih sahnesinde belirgin bir şekilde yer almaları, genellikle milattan sonraki dönemlere rastlamaktadır.⁹³ Slavların tarih öncesi dönemlerde daha az görünür olmalarının temel nedeni, bu toplulukların büyük ölçüde ormanlık bölgelerde izole bir yaşam sürmeleri ve ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmalarıydı. Kültürel ve yazılı kaynaklarda yer almalarının gecikmesi, bu toplumların ilk zamanlarındaki yaşam tarzlarının ve dış dünya ile sınırlı etkileşimlerinin bir sonucu olmuştur. Slavlar, başlangıçta siyasi bir örgütlenmeden yoksun, çeşitli boylar ve kabileler halinde yaşamaktaydılar. Coğrafi koşulların getirdiği zorluklar ve komşu uygarlıklarla olan sınırlı temasları, bu toplulukların tarihsel kayıtlarda daha geç bir dönemde yer bulmasına neden olmuştur. Ancak milattan sonraki yüzyıllarda nüfuslarının artması, yerleşik hayata geçişin hızlanması ve komşu halklarla artan etkileşimler sonucu, Slavlar daha belirgin bir şekilde tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır.⁹⁴ Slavların ilk ortaya çıktığı bölgeler, Doğu

⁹³ Slavların tarihiyle ilgili en eski bilgilerden biri, MS V. yüzyılda Latin ve Grek kaynaklarında yer almaktadır. Bu kaynaklarda genellikle Slavlar için *Sklabenoi*, *Sclaveni* veya *Slavia* olarak bahsedilmektedir. Bkz. Nikolay M. Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, T. I, Nauka İzd., Moskova 1989, s. 47; Jakov Bacic, "Slav: The Origin and Meaning of the Ethnonym", *Slovene Studies Journal*, IX/1-2, 1987, s. 34. MS VI. yüzyıldan itibaren Bizans gibi komşu devletlerin kayıtlarında sıkça görülmüştür. Bizanslı Theophanes Confessor'ın kroniğinde Avarların, 583-584 tarihleri arasında Bizans'a karşı bir savaş hazırlığı içinde bulunduğunu ve Trakya'ya yerleştirdiği Sklavin/Slav topluluklarını da silahlandığından bahsetmektedir. Bkz. Hatice Aydın, *Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler 284-813*, Kronik Yay., İstanbul 2021, s. 150.

⁹⁴ Gotların MS I. yüzyıldan itibaren İskandinavya'dan güneye ilerleyerek Slavlar üzerinde baskı kurması, onların farklı bölgelere dağılmasına yol açmış, bu da Slavları Doğu, Batı ve Güney olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Bulundukları coğrafyaya göre Doğu Slavları: Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar; Batı Slavları: Çekler, Slovaklar, Polonyalılar; Güney Slavları: Sırp, Slovenler, Boşnaklar, Hırvatlar şeklinde gruplanmaktadır. Bu üç grup arasında Doğu Slavları, sosyal, askeri ve kültürel açıdan diğer gruplara kıyasla daha ön plana çıkmıştır. Bkz. İlyas Topsakal, *Rusya Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 2022, s. 15-16. Doğu Slavları, Karadeniz'in kuzeyinde yaşamış olan İskitler, Sarmatlar, Alanlar, Hunlar ve ardından gelen diğer yarı-göçebe ve savaşçı Türk ve İran kökenli kavimlerle etkileşim içinde bulunmuştur. Bkz. Kezban Acar, *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*, İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 14.

Avrupa'nın geniş ormanlık ve bataklık alanlarıydı.⁹⁵ Bununla birlikte, Bizans, Cermen ve Türk toplumlarıyla olan temasları arttıkça Slavlar siyasî, sosyal ve kültürel açılardan daha organize hale gelmiş ve böylece tarihsel kayıtlarda daha fazla yer almaya başlamıştır. Nitekim Slavların tarih sahnesine geç çıkmalarının arkasında yatan nedenler, onların coğrafi izolasyonu, kültürel etkileşimlerinin sınırlılığı ve tarıma dayalı yaşam tarzları gibi faktörlerle açıklanabilir. Milattan sonraki yüzyıllarda bu toplumlar, siyasî örgütlenmelerini geliştirerek ve çevrelerindeki uygarlıklarla etkileşimlerini artırarak Avrupa tarihinde kalıcı izler bırakan bir güç haline gelmiştir.⁹⁶

Slavların denizle olan ilişkisi ise büyük ölçüde bölgenin coğrafi ve siyasî şartlarına bağlı olarak gelişmiştir. İlk olarak nehirlerde yapılan taşımacılık ve balıkçılık faaliyetleri, Slavların denizcilik becerilerinin temellerini atmıştır. Dinyeper ve Dinyester nehirleri ticaret ve ulaşımında kritik rol oynamıştır. Bu nehir yolları, Karadeniz'e ve bu denizin hinterlandı aracılığıyla daha geniş ticaret ağlarına erişim sağlamıştır. Slavların nehir taşımacılığıyla başlayan bu denizcilik deneyimleri, zamanla daha ileri düzeyde denizcilik becerilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu durum, özellikle Doğu Slavları için Karadeniz ticaret yollarında etkin bir şekilde rol alabilecek bir denizcilik kültürünün oluşmasına zemin hazırlamıştır.⁹⁷ Ardından VII. yüzyıldan itibaren Hazarlar, Karadeniz'in kuzeyine yerleşmiş ve Doğu Slav toplumlarını egemenlikleri altına almıştır. Hazar Kağanlığı, İtil (Volga) ve Don nehirleri boyunca genişleyerek bölgedeki ticareti kontrol eden önemli bir güç haline gelmiştir. Böylece Hazarlar, bu yol üzerinde ticaret ile uğraşan *Polyanlar*, *Severyanlar*

⁹⁵ Slavların ilk yerleşim bölgeleri, Vistül Nehri'nden başlayarak orman ve bataklıklarla kaplı Pripiet Havzası'na, oradan da Dinyeper Nehri'nin ortalarına kadar uzanmaktaydı. Slavların Hint-Avrupa (ari) halkları ile aynı kökene sahip oldukları antropolojik ve dil araştırmaları sonucu tespiti yapıldığı bilinmektedir. Bkz. A. N. Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK Yay., Ankara 2020, s. 5. Karadeniz'in kuzeyine gelen Avrupa Hunlarının temas kurdukları *Venedler* ve *Antların* da Slav topluluğu olduklarından bahsedilmektedir. Bkz. Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, T. I, s. 37-39.

⁹⁶ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 5-6; G. Hosking, *Rusya ve Ruslar*, s. 13-14; George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, çev. D. Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yay., İstanbul 2021, s. 17-19. Slavların kökeni hakkında milattan öncesine dayanan yazılı kaynak, malzeme ve arkeolojik buluntuların olduğu bilinse de bu alandaki etnogeneze tartışmaların halen devam ettiğinden yazılacak bilgilerde ihtiyatlı olunması gerekmektedir. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Oleg N. Trubaçev, *Etnogenez i Kultura Drevneyşih Slavyan: Lingvistiçeskiye İssledovaniya*, Nauka İzd., Moskova 2003, ss. 489; Florin Curta, *Slavs in the Making History, Linguistics, and Archaeology in Eastern Europe (ca. 500 - ca. 700)*, Routledge, New York 2021, ss. 344.

⁹⁷ MS VI. yüzyıldan itibaren Slavlar, Karadeniz üzerinden Bizans İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirdikleri akınlarla dikkat çekmiştir. Bu akımlar ile denizcilik becerilerini geliştiren Slavlar, Karadeniz'de daha aktif bir güç haline gelmiştir. Bkz. Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, T. I, s. 41; Hosking, *Rusya ve Ruslar*, s. 51; Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze*, çev. Figen Dereli, İnkılâp Yay., İstanbul 2016, s. 100-101.

ve *Vyatiçiler* gibi Doğu Slav topluluklarını kontrol altına almıştır.⁹⁸ Bu Slav toplulukları, Hazarların kontrolündeki ticaret yollarında faaliyette bulunarak bu süreçte ekonomik gelişim göstermiştir.⁹⁹ Nitekim Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Doğu Slav toplulukları, bölgedeki Türk kökenli kavimlerin egemenliğine girmiştir. Bu kavimlerin askerî üstünlüğü, Slavların bağımsız denizcilik ve askerî faaliyetler geliştirmesini engellemiş, seferlerini düzensiz ve kısa süreli kılmıştır. Bu durum, Slavların askerî ve ticarî alanda Karadeniz'de kalıcı bir güç olmasını engellemiş ve onları daha güçlü kavimlerin kontrolünde tutmuştur.

IX. yüzyılın ortalarından itibaren Doğu Slav toplulukları, nehirler ve ticari yollar vasıtasıyla kuzeydeki İskandinav kökenli *Varegler*¹⁰⁰ ile siyasi ilişkiler içine girmeye başlamış ve bu ilişki, Hazar Kağanlığı'nın Karadeniz havzasındaki hakimiyetini giderek zayıflatmıştır.¹⁰¹ Doğu Slav toplulukların birleşik bir güç haline gelmesinde Rurik'in, 862'de Novgorod'da merkezi bir yönetim kurarak Rurik Hanedanlığı'nın temellerini atması önemli bir gelişme olmuştur. Bu gelişme, Rusların ilk örgütlü devlet

⁹⁸ Yaşadıkları bölgenin coğrafi şartları gereği hububat ürünleri olan darı, çavdar, buğday ve arpanın yanı sıra avcılık, balıkçılık ve arıcılıkla da hem geçim tarzı hem de ticari olarak meşguliyetleri bulunmaktadır. Bkz. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 10-11; Muallâ Uydu Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 87.

⁹⁹ Rus kaynaklarında *Kozarlar* diye geçen Hazarlar, VIII. yüzyılda Doğu Slavlarından *Polyane*, *Radimiç* ve *Vyatiç* topluluklarından vergi dahi almaktaydı. Sergey M. Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, T. I, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı İzd., Moskova 1959, s. 123. Hazarlar, güney İtil Nehri ve Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki hakimiyeti aracılığıyla Dinyeper, Ural, Don ve Kuban gibi Karadeniz'e ve Hazar Denizi'ne ulaşım sağlayan stratejik nehirlerin kontrolünü sağlamaktaydı. Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK Yay., Ankara 2019, s. 33.

¹⁰⁰ Normanist tarih anlayışı, Slav devletler topluluğunun kökenini, Vareg veya Varyaglı topluluk olarak bilinen İskandinav kökenli liderlerine dayandırmaktadır. Bu görüşe göre, Kiev'in kuruluşu ve Rus kültürünün şekillenmesi, Varegli liderlerin önderliğinde gerçekleşmiştir. Bu anlayışın temel dayanağı olan kroniklerde, Slav topluluklarının Varegli yöneticilere bir mektup göndererek kendilerini yönetmelerini talep ettikleri ve Vareglerin bu çağrıya yanıt vererek Rus devletinin temellerini attıkları bilinmektedir. Bkz. Nestor, *Povest Vremennih Let*, çev. D. S. Lihaçev, O. V. Tvorogov, Vita Nova İzd., St. Petersburg 2012, s. 17; Vilhelm Thomsen, *Rus Devleti'nin Kökenleri: Eski Rusya ve İskandinavya Arasındaki İlişkiler*, çev. Emine Dikmen, Selenge Yay., İstanbul 2021, s. 18. Normanist tarih anlayışının karşısında ise Kiev Rus'un kökeninde Vareglerden önce Slavların olduğuna ve Rus devletinin temellerinin Slav kökenlerine dayandığına inanan bir görüş yer almaktadır. Bu bakış açısına göre, bir devletin aniden bir liderin gelişyle oluşamayacağı, bunun yerine toplumsal ve sosyal gelişim sürecinin uzun vadeli bir sonucu olduğu savunulmaktadır. Bu yaklaşım, Slavların kendi siyasi ve sosyal yapılarını oluşturarak devletleşme sürecine katkıda bulunduklarını vurgular ve Vareglerin etkisinin abartıldığını öne sürmektedir. Bkz. Basil Dmytryshyn, *Medieval Russia: A Source Book, 900-1700*, The Dryden Press, Illinois 1973, s. 8; Paul Dukes, *A History of Russia: Medieval, Modern, Contemporary*, The Macmillan Press, Londra 1990, s. 7.

¹⁰¹ Viking olarak da bilinen Varegler, denizci ve tüccar bir topluluktu. Bkz. Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, T. I, s. 54-55. Varegler, Dinyeper üzerinden Karadeniz'e ve oradan Bizans'a ulaşan önemli ticaret yollarını kontrol altına alarak ekonomik ve askerî güçlerini artırmıştır. Aydın, *Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler 284-813*, s. 97-98.

formunun ortaya çıkmasına yol açmıştır.¹⁰² Nitekim bu siyasi yapının zamanla hakim olduğu coğrafya da "Rusya" olarak adlandırılmıştır.¹⁰³

X. yüzyıldan itibaren Ruslar, Peçenekler ve Kuman-Kıpçaklarla mücadele etmiş ve güneye doğru kalıcı bir genişleme sağlayamamıştır. Knezlikler arasındaki iç çekişmeler de merkezi otoriteyi zayıflatmış ve genişleme politikalarını başarısız kılmıştır. XI. yüzyılın ortalarından itibaren Kumanların akınları, Kiev Rus Devleti'ni ciddi şekilde sarsmıştır.¹⁰⁴ XIII. yüzyıla gelindiğinde ise Moğol ardılı Altın Orda Devleti, Rus topraklarını kontrol altına almış ve knezlikler, XV. yüzyıl sonlarına kadar Altın Orda'nın egemenliği altında kalmıştır. Bu dönemde, Karadeniz'deki ticaret Cenevizlilerin kontrolünde gelişmiştir. Moskova Knezliği, ticari faaliyetlerden güç kazanarak diğer Rus knezliklerini egemenliği altında toplamaya başlamış ve Altın Orda'ya karşı direnişi örgütlemiştir. Altın Orda Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte, Moskova liderliğindeki Ruslar bağımsızlık mücadelesi vererek merkezi devlet yapısını kurmuştur.¹⁰⁵ Bu siyasi birliğin sağlanması, Rusya'nın Karadeniz'deki etkisini artırmasına ve bölgedeki stratejik hedeflerine ulaşmasına zemin hazırlamıştır.

1.1.1. Rusların, Osmanlılarla İlk Temasları

Moskova Knezi III. İvan döneminde (1462-1505), dağınık Rus knezliklerinin bir araya gelerek Altın Orda himayesinden ayrılması ve bağımsız bir devlet haline gelmeleri, Rusya tarihinin önemli bir dönüm noktasıydı.¹⁰⁶ Bu dönemde, Osmanlı Devleti ile ilk temaslar da başlamıştır. Osmanlı'nın Kırım Hanlığı'nı himaye altına alması, Ruslar ve

¹⁰² Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, T. I, s. 93; Mualla U. Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, s. 87-88.

¹⁰³ Rus veya Rhos kelimeleri, IX. yüzyılın Latin, Grek ve Arap kaynaklarında yer alması üzerine yaygın kullanıma geçildiği düşünülmektedir. Bkz. S. Franklin, J. Shepard, "The Emergence of Rus 750-1200", *Longman History of Russia*, Routledge Publisher, New York 2013, s. 28. Rus tarihçisi S. M. Solovyev'e göre, "Rus" kelimesi, Vareglerin çatısı altında birleşen ve anavatanlarını çeşitli sebeplerle, isteyerek ya da istemeyerek terk ederek denizlerde ve uzak topraklarda huzur ve özgürlük arayan insan topluluklarını ifade etmektedir. Solovyev, bu kelimenin "deniz veya nehirler aracılığıyla gelen denizci insanlar" anlamına geldiğini belirtir. İskandinav kökenli Varegler, Slav topraklarına nehirler yoluyla geldiklerinde, bu isim onların denizci kimlikleri ve seferleriyle ilişkilendirilmiş ve Slav toplulukları arasında kabul görmüştür. Bkz. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. I, s. 126. İskandinav bölgesinden gelen Varegler, Finler tarafından Rus diye adlandırılan ve *kürek çekenler* anlamında da kullanılmaktadır. Ayrıca Batı Avrupa'daki Vikinglere benzemekte olduğunu yazmaktadır. Bkz. Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 40; Yakov İ. Berednikov, *PSRL: Lavrentyevskaya i Troitskaya Letopis* T. I, yay. haz. Arheografiçeskaya Komissiya, Tipografiya Eduarda Pratsa, St. Petersburg 1846, s. 3; Nestor, *Povest Vremennih Let*, s. 12. Karadeniz için Bizans kaynaklarında ve Rus kroniklerinde *Varank Denizi* olarak bahsedilmektedir. Bkz. Aurel Decei, "Karadeniz", *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1977, s. 239.

¹⁰⁴ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 79-84.

¹⁰⁵ İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya*, Ötüken Yay., İstanbul 2015, s. 182-184.

¹⁰⁶ Riasanovsky, Steinberg, *Rusya Tarihi*, s. 100-101.

Osmanlılar arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde etkili olmuştur. III. İvan, Altın Orda'ya ödemekle yükümlü olduğu vergiyi, Altın Orda'nın zayıflamasıyla Kırım Hanlığı'na ödemeye başlamış ve bu durum, 1475'te Kırım Hanı I. Mengli Giray ile Moskova Knezi III. İvan arasında imzalanan ittifakla pekişmiştir.¹⁰⁷ Kırım Hanlığı ile Moskova arasında kurulan bu dostluk, iki devlet arasındaki ilişkileri siyasî ve ekonomik açıdan diplomatik bir boyuta taşımıştır. Bu ittifakın bir sonucu olarak Kırım Hanı aracılığıyla Rus tüccarları, Osmanlı Devleti'ne ait limanlarda ve Azak Denizi'nde ticari faaliyetlerini gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Bu ticaret ilişkisi, Rusya'nın Karadeniz ve çevresindeki bölgesel ticaret ağlarında faaliyet göstermesine olanak sağlamış ve Rus tüccarlarının Osmanlı limanlarına erişimini kolaylaştırmıştır. Bu gelişme, Rusya'nın ekonomik çıkarlarını güçlendirirken Moskova ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilere de ticari bir boyut kazandırmıştır. Ayrıca bu ittifak, Rusya'nın batıda Lehistan-Litvanya, doğuda ise Altın Orda gibi devletlere karşı yürüttüğü mücadelede stratejik bir avantaj sağlamıştır.¹⁰⁸

Moskova Knezi III. İvan'ın, Lehistan ve Litvanya'ya karşı ittifak arayışı için Macar Kralı Matthias Corvinus'a gönderdiği elçi Fyodor V. Kuritsin'in 1484'te Akkerman'da Osmanlı Devleti tarafından yakalanması, Osmanlılar ve Ruslar arasındaki ilişkilerin başlamasına vesile olmuştur.¹⁰⁹ I. Mengli Giray ve Macar Kralı Matthias Corvinus'un arabuluculuğu ile serbest bırakılan Kuritsin, Moskova'ya dönerek III. İvan'a Osmanlı Devleti ile ilişkilerin geliştirilmesi önerisinde bulunmuştur. Bu kapsamda III. İvan, Osmanlı Devleti ile temas kurmanın önünde bir engel olmadığını Mengli Giray'dan öğrenenmiş ve Osmanlı ile güçlü bir ilişki kurmanın bölgedeki düşmanlarına karşı avantaj sağlayacağını düşünerek 1492'de Sultan II. Bayezid'e Karadeniz'in kuzeyindeki ticari engellerin kaldırılması talebiyle Kırım Hanlığı'na bir mektup göndermiştir. Ancak Kırım Hanlığı aracılığıyla Osmanlılara ulaşan mektupta, Osmanlı Sultanı ve Moskova Knezi'nin diplomatik

¹⁰⁷ Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 122-123; Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya*, s. 196.

¹⁰⁸ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 132.

¹⁰⁹ Elçinin yakalandığı bölge, Dinyester Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü ve Türkçe beyaz kale anlamına gelen *Akkerman Kalesi* ve civarı olarak bilinir. Bu bölge, Rusça kaynaklarda *Belgorod* olarak geçmektedir. Bkz. Sergey M. Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, T. III, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı İzd., Moskova 1960, s. 87. Bu konuda bazı kaynaklarda, ilgili elçinin Belgrad şehrinde yakalandığına dair bilgiler yer almaktadır. Bu durum, günümüz Sırbistan'daki Belgrad şehri ile karıştırılabilir. Tarihsel veriler göz önüne alındığında, elçinin Moskova'ya dönüş güzergahında günümüz Ukrayna'nın Odessa Oblastı'ndaki Belgorod'da yakalanmış olma olasılığı daha yüksek görünmektedir. Bu bilgi, tarihsel doğruluğun korunması adına önemli bir düzeltme olarak kaydedilmiştir. Bkz. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 133.

elkâbının eşit tutulma isteği, Rusların Osmanlı'yı kendi seviyelerinde bir güç olarak gördüğünü ortaya koymaktaydı. Osmanlı Devleti bu tutumu, diplomatik açıdan uygun bulmamıştır.¹¹⁰ Mektubun içeriğinde ise Kefe ve Azak Denizi çevresinde Rus tüccarlarının ticari faaliyetlerinin engellenmesi ve *tamga vergisi*¹¹¹ ödemelerine rağmen bu engellerin kaldırılmadığı belirtilmiştir. III. İvan, bu soruna çözüm bulmak için Osmanlı yetkililerinden destek istemiştir. Osmanlı Devleti, III. İvan'ın mektubuna yanıt vermek amacıyla Moskova'ya bir elçi göndermeye karar vermiştir. Ancak bu elçi, Litvanya tarafından engellenerek geri dönmek zorunda kalmış ve böylece doğrudan diplomatik temas gerçekleşmemiştir.¹¹²

Sultan II. Bayezid, mektubun ardından Moskova'nın doğrudan İstanbul ile temas kurmasını uygun bulmamış ve Rusların, Osmanlı Devleti ile iletişimlerini Kırım Hanlığı ve Kefe Beyi olan oğlu Şehzade Mehmed aracılığıyla yürütmelerini istemiştir. Bu tutum, Osmanlı'nın Moskova'yı denk bir güç olarak görmediğini ve diplomatik protokolde taviz vermeyeceğini açıkça göstermektedir. Rusların, Osmanlı ile eşit düzeyde diplomatik ilişki kurma arzusu, diplomatik protokol ve güç dengesi algıları sebebiyle Osmanlı Devleti'nin kendi üstünlüğünü vurgulayan tavrı ile karşılanmış ve Osmanlı, ilişkilerde şartlarını dikte eden taraf olarak kalmıştır.¹¹³ Bu durum, iki devlet arasındaki ilişkilerin geleceğini etkileyen önemli bir faktör olmuştur.

Moskova, İstanbul ile doğrudan ittifak kurma çabalarını sürdürerek Sultan I. Selim (1512-1520) ve ardından Sultan I. Süleyman'ın (1520-1566) tahta çıkışlarını tebrik etmek için İstanbul'a elçiler göndermiştir.¹¹⁴ Bu vesileyle Ruslar, Osmanlılarla ittifak etme arzularını sürekli dile getirmekteydi. Osmanlılar ise bu teklifleri cevapsız bırakarak sadece Rus tüccarların, topraklarında güvenle dolaşabileceği yönünde karşılık vermektedir. O dönemde Osmanlı Devleti, Safeviler ve Memlüklerle mücadeleye odaklandığı için doğrudan kuzey ile ilgilenmek yerine, bu bölgedeki faaliyetleri Kırım Hanlığı aracılığıyla yürütmekteydi. Osmanlı, Rus tüccarlarının

¹¹⁰ Sultan II. Bayezid için "Türk ve Asya'nın büyük hükümdarı" ve "kara ve deniz hükümdarı" gibi sıfatlar kullanılırken III. İvan hakkında "tüm Rusya'nın babadan ve dededen tek haklı hükümdarı" ve "kuzeyden doğuya birçok toprağın hâkimi" olarak bahsedilmektedir. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. III, s. 87-88; Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 133.

¹¹¹ Tüccarlardan alınan bu gümrük vergisi, en fazla gelir getiren vergi türüdür. Rusçada ise *poşlina* olarak bilinmektedir. Bkz. Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya*, s. 150-152.

¹¹² Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. III, s. 88.

¹¹³ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 134.

¹¹⁴ Osmanlı ve Rus diplomatik ilişkilerinin tarihsel süreci için bkz. Eftal Ş. Batmaz, "Rusya Devleti Eski Antlaşmalar Arşivi'ndeki Türkiye ile İlgili Belgeler", *Kebikeç*, XV, 2003, ss. 199-223.

rahatsız edilmemesi yönünde Kırım Hanlığı'na uyarılarda bulunarak kuzeydeki meseleleri dolaylı bir şekilde kontrol etmeyi tercih etmekteydi.¹¹⁵

Altın Orda Devleti'nin 1502'de dağılmasıyla ortaya çıkan Kazan ve Astrahan (Hacı Tarhan/Ejderhan) hanlıkları stratejik öneme sahip bölgelerde bulunmaktaydı. Bu önem, Sibirya'dan İtil Havzası'na, Hazar Denizi'ne ve Hindistan'a kadar uzanan ticaret yollarının kontrolünden kaynaklanmaktaydı. Bu yolları kontrol eden güç hem ekonomik hem de siyasî açıdan büyük bir etkiye sahip olabilmekteydi.¹¹⁶ Kırım Hanlığı, Altın Orda'nın topraklarını tarihsel ve siyasi bir miras olarak görmekte ve bu bölgeler üzerinde hak iddia etmekteydi. Moskova ise bu hanlıkları ele geçirmenin ekonomik kazanç sağlayacağını ve Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya'ya doğru genişleme fırsatı sunacağını fark etmiştir.¹¹⁷

Kırım Hanlığı'nın 1521'de Kazan'ı ele geçirmesi üzerine bölgede gerilim artmıştır. Bu süreçte Kırım Hanlığı, Moskova'ya karşı daha saldırgan bir politika izleyerek bölgedeki gücünü pekiştirmiş ve Altın Orda'nın mirasına sahip çıkma iddiasını güçlendirmiştir.¹¹⁸ Osmanlı Devleti ise bu süreçte Ruslarla ilişkilerini dikkatli bir şekilde yürütmüş ve Manguplu İskender'i elçi olarak Moskova'ya göndererek Kazan'ın Osmanlı toprağı olarak kabul etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Bu diplomatik girişim, Osmanlı'nın Kazan üzerindeki egemenlik iddiasını sağlarken Moskova'ya da bu durumu tanınması yönünde açık bir mesaj iletmıştır.¹¹⁹

Kazan'da, Kırım Hanlığı ile Moskova arasında süregelen gerilim, İstanbul ile Moskova arasındaki ilişkilerin dostane temellerden uzaklaşmasına ve zamanla düşmanlık düzeyine evrilmesine yol açmıştır. Bu düşmanlığın başlamasında en önemli faktörlerden biri *Korkunç*¹²⁰ İvan (1533-1584) döneminde, Rusya'nın İtil Havzası'na

¹¹⁵ N. M. Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, T. VII, Tipografii N. Greça, St. Petersburg 1819, s. 60-61, 98-99; Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. III, s. 277-278.

¹¹⁶ Bu ticaretin başlıca ürünü kürk idi. Bkz. H. İnalçık, *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017, s. 112. Ayrıca bkz. Muzaffer Ürekli, "Rus Yayılması Karşısında Kırım Hanlığı ve Kafkasya", *Kafkas Araştırmaları*, I, Acar Yay., İstanbul 1988, s. 12-13.

¹¹⁷ Mihail Hudyakov, *Kazan Hanlığı Tarihi*, çev. Ayaz İshakî, TTK Yay., Ankara 2022, s. 111.

¹¹⁸ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 171. Bu süreçte Kırım Hanlığı, bölgede siyasî ve askerî olarak önemli güçlerden biri haline gelmiştir. Bkz. Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Belleten*, XII/ 46, TTK Yayınları, Ankara 1948, s. 356-357.

¹¹⁹ Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. III, s. 279.

¹²⁰ Rusçada "korkunç," "acımasız" ve "vahşi" anlamlarına gelen grozniy (грóзный), IV. İvan'ın ünvanı olarak kullanılmıştır. Bu ünvan, onun sert ve otoriter yönetim tarzını yansıtsa da, yalnızca olumsuz bir anlam taşımaz. Grozniy, aynı zamanda IV. İvan'ın Rusya'yı güçlü bir imparatorluğa dönüştürme çabasındaki başarısını ve büyüklüğünü ifade eder. Kelimenin anlamını içeren sözlük için bkz. D. N.

doğru genişlemesi ve Altın Orda Devleti'nin mirasını Kırım Hanlığı'na karşı ele geçirme çabaları olmuştur. Özellikle IV. İvan'ın 1547'de çar ünvanını alması, Rusya'nın bölgede güçlü bir devlet olma iddiasını pekiştirme amacı taşımıştır.¹²¹

IV. İvan, Çarlık Rusya'sının gücünü artırmak ve genişlemesini sürdürmek için İtil Nehri boyunca stratejik noktaları ele geçirmeye başlamıştır.¹²² Bu genişleme, bölgedeki Müslüman hanlıkları ve Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı nüfuzunu tehdit etmeye başlamıştır. Bu durum, Osmanlı ve Moskova arasındaki ilişkilerin giderek gerilmesine neden olmuştur. Nitekim Rusların İtil Havzası'ndaki genişlemesi, Osmanlı'nın kontrolündeki Karadeniz'e ve diğer bölgelere yönelik daha büyük emellerinin bir işareti olmuştur. Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı izlediği politikada bir dönüm noktası oluşturmuştur.

Kazan Hanlığı'nın coğrafi konumu stratejik açıdan zorluklar barındırmaktaydı; Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti'nden uzakta, Çarlık Rusya'sına ise yakın bir konumdaydı. Bu durum, Kazan'ı Rus saldırılarına açık hale getirirken, Kırım ve Osmanlı'dan etkili askerî destek almasını da güçleştirmekteydi. Bu ortamı fırsat gören Ruslar, İtil Nehri üzerinde inşa ettikleri Zöye/Züye Kalesi'ni kullanarak 1552'de Kazan'ı büyük bir orduyla kuşatmış ve nehir üzerinden teknelerle taşınan toprakların aracılığıyla şehri işgal etmiştir.¹²³ Kazan'ın düşmesi, Kırım Hanı I. Devlet Giray'ı karşı saldırıya teşvik etmiş, ancak müdahalesi Kazan'ı geri almaya yetmemiştir. Kazan Hanlığı'nın düşüşü, bölgede yüzyıllardır süren Türk hakimiyeti için sonun başlangıcını getirmiştir. Ruslar için ise İtil boyunca hakimiyet kurma yolunda önemli bir engelin aşılması anlamına gelmekteydi.¹²⁴

Kazan Hanlığı'nın ardından Çarlık Rusya'sı, genişleme politikasını sürdürerek Astrahan Hanlığı'na yönelmiştir. İç karışıklıklarla zayıflayan Astrahan ise Rusların saldırılarına karşı savunmasız bulunmaktaydı. Bu ortamdan yararlanan IV. İvan, 1556'da Astrahan'ı işgal etmiştir. Astrahan Hanlığı, içinde bulunduğu durum nedeniyle Rus ordusuna karşı direnç gösteremeyerek düşmüştür. Astrahan'ın ele

Uşakov, *Tolkoviý Slovar Russkogo Yazıká*, T. I, Gosudarstvenniy Institut "Sovetskaya Entsiklopediya" İzd., Moskova 1935, s. 625.

¹²¹ Hosking, *Rusya ve Ruslar*, s. 158.

¹²² İnalçık, *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*, s. 111.

¹²³ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 183. Kazan Hanı Safa Giray'ın ölümüyle oluşan güç boşluğu, hanlığın savunmasız kalmasına yol açmıştır. Bkz. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. III, s. 455.

¹²⁴ İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 362.

geçirilmesi, Rusya'nın güneydeki genişlemesinde kritik bir dönüm noktası olmuş ve İtil Nehri'ni tamamen kontrol ederek Hazar Denizi'ne erişim sağlamasına yol açmıştır. Böylelikle önemli ticaret merkezi ve liman olan Astrahan'ın Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle, bölgede yüzyıllardır süren Türk hâkimiyeti sona ermiştir.¹²⁵ Nitekim Kazan ve Astrahan, Rusya'nın Asya ticaret yollarındaki etkisini artırmış ve Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik gelecekteki genişleme politikalarının önünü açmıştır.¹²⁶

Kazan ve Astrahan hanlıklarının kaybı, Türk-İslam dünyasının Rusya karşısındaki önemli bir savunma hattının yıkılmasına yol açmış ve Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Aynı zamanda bu gelişme, Rusya'nın yalnızca Slav kökenli bir devlet olma niteliğinden çıkmasına yol açarak çeşitli milletler üzerinde egemenlik kuran bir imparatorluk haline gelmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Rusya, Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki Nogaylar, Don ve Azak'taki Kazaklar, Kafkasya'daki Çerkez ve Gürcüleri himayesi altına almaya başlayarak etkisini geniş bir coğrafyaya yaymıştır.¹²⁷ Bu genişleme, Karadeniz'i iç deniz olarak kullanan Osmanlı Devleti'nin bölgedeki güvenliğini tehdit etmiş ve Karadeniz üzerindeki hakimiyetinin zayıflama riskini beraberinde getirmiştir. Ayrıca Rusların, Karadeniz'e yakın bölgelerde nüfuzlarını giderek artırması, Osmanlı-Rus ilişkilerinde gerilimi tırmandırmış ve çatışmaların zeminini hazırlamıştır.¹²⁸

Rusların, Kazaklar aracılığıyla Dinyeper Nehri üzerindeki faaliyetleri ve Osmanlı topraklarına saldırıları, Karadeniz'e yönelik niyetlerinin açık bir göstergesi haline gelmiştir.¹²⁹ 1559'da IV. İvan'ın en yakın adamı olan Aleksey F. Adaşev, Dinyeper'den Karadeniz'e inerek iki Osmanlı gemisini ele geçirmiş ve Kırım'ın batısına saldırmıştır. Aynı yıl, Kazak *Hetman*¹³⁰ Dimitraş Azak Kalesi'ne saldırmıştır.

¹²⁵ Karadeniz'i zenginleştiren ticaret, Rusya ve İran topraklarına doğru yönelim göstermiştir. Bkz. Braudel, *The Mediterranean and The Mediterranean World*, s. 112-113.

¹²⁶ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 169.

¹²⁷ Astrahan ile Azak arasındaki coğrafi yakınlık, Rusların Osmanlı Devleti'ne komşu hale gelmesini hızlandırmış ve bu durum, başlangıçta dostane olan Osmanlı-Rus ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Bkz. Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 280.

¹²⁸ İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 362.

¹²⁹ Kazaklar aracılığıyla Psyol Nehri'nde inşa ettiği teknelerle saldırılara geçmiştir. Ruslar, Kazaklar aracılığıyla Dinyeper Nehri üzerindeki faaliyetlerini artırarak Osmanlı kontrolündeki Özi Kalesi'ne saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Bu saldırılar üzerine Kırım'ın yıprandığı ve o sırada yaşanan veba salgını yüzünden hanlık, Ukrayna taraflarına karşı bir saldırı gerçekleştirememiştir. Bkz. Solovveyev, *İstoriya Rossii*, T. III, s. 492.

¹³⁰ Genellikle Dinyeper bölgesinde yaşayan Kazakların liderine *hetman* veya *hatman*, Don bölgesinde yaşayanlara *ataman* denildiği bilinmektedir. Bkz. Hosking, *Rusya ve Ruslar*, s. 168.

Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti, donanmasını Kefe Beyi'nin emrine vererek Azak Kalesi'ndeki saldırıyı püskürtmüş ve bölgenin güvenliği sağlamıştır. Ayrıca, Rusların Çerkesler aracılığıyla Taman Yarımadası'na yaptıkları saldırılar ve bölgedeki halkları himaye politikası, Karadeniz'in güvenliğini doğrudan tehdit eder hale gelmiştir. Ruslar, yapılan saldırıların Osmanlı'ya değil Kırım Hanlığı'na yönelik olduğunu iddia etse de Osmanlı için bu sınır ihlali olarak görülmekteydi. Güvenliği sağlamak amacıyla Osmanlı, Kırım Hanlığı'nı Moskova'ya karşı akınlar düzenlemeye teşvik etmiştir.¹³¹ Nitekim Osmanlı topraklarına yönelik Rus saldırıları, Karadeniz'i bir çatışma alanı haline getirmekteydi.¹³²

Kırım Hanlığı'nın saldırılarının artması üzerine Rusya, kara ve deniz yollarını kullanarak Kırım'ı tehdit etmeye başlamış ve Karadeniz bölgesindeki nüfuzunu artırma niyetini açıkça ortaya koymuştur.¹³³ Karadeniz'i tehdit eden bu gerilim üzerine Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya'sına karşı ilk saldırısını gerçekleştirmek üzere harekete geçmiştir. Bu saldırının ortaya çıkması, çeşitli nedenlerin birleşimiyle gerçekleşmiştir. Karadeniz'in güvenliği en önemli sebepken bu kararda, Astrahan'dan gelen Yarlıkaş Mirza'nın haberleri ve Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın geliştirdiği bir proje de etkili olmuştur.¹³⁴ Proje, Don ve İtil nehirleri arasındaki yaklaşık 70 kilometrelik mesafeye bir kanal inşa edilerek Karadeniz ile Hazar Denizi arasında doğrudan bir su yolu oluşturmayı hedeflemekteydi. Bu su yolu, Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa ve Orta Asya ile bağlantısını güçlendirecek ve stratejik avantaj sağlayacaktı.¹³⁵ Ancak bu projeyi hayata geçirebilmek için Rusların, Astrahan üzerindeki hakimiyetinin sona erdirilmesi gerekmekteydi. Dolayısıyla, bu kanal projesi Osmanlı'nın Çarlık

¹³¹ İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 363-365.

¹³² Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 170-171; M. Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, s. 46.

¹³³ Moskova'nın Kırım'a yönelik tehditleri, dönemin askerî ve lojistik kapasitesiyle sürdürülebilir olmaktan uzaktı. Rusların, eski Slav ve Vareg geleneklerinden gelen birikimle Dinyeper veya Don nehirleri üzerinden kısa vadeli saldırılar gerçekleştirmesi mümkün olsa da bölgede stratejik bir üsse sahip olmaması ve Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı'nı destekleyen güçlü donanması, bu tehditlerin kalıcı bir eyleme dönüşmesini mümkün kılmamaktaydı. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. III, s. 495.

¹³⁴ Bu nedenler arasında, İtil boyundaki Nogay Tatarları İstanbul'a elçiler yollayarak Rus zulmünden bahsetmekle birlikte hem ticaret hem de hac yolları Ruslar tarafından engellenmekteydi. Ayrıca Semerkand ve Buhara'daki Şeybani hanları da aynı durumdan şikayet ettiklerini Osmanlı Devleti'ne bildirmekteydi. İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/2, TTK Yay., Ankara 1954, s. 150; Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 175.

¹³⁵ Eski zamanlardan beri insanların teknelerini bir nehirden diğerine karadan taşıdıkları bir bölge bulunmaktaydı. Bu tarihî yerin adı Don-Volga taşımacılığı/geçidi *Volgodonskaya perevoloka* (Волгодонская переволока) olarak bilinmektedir. Bkz. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. III, s. 598.

Rusya'sına saldırı kararını etkileyen kilit bir faktör olmuş ve bölgedeki kontrolü sağlayacak uzun vadeli stratejik bir planın parçası olarak görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin Don-Volga Kanalı projesi, Azak Denizi'nden Hazar Denizi'ne hızlı ve güvenli sevkiyat sağlamayı ve Rusların, güneye yayılmasını durdurmayı amaçlamıştır. Ayrıca bu proje, Safevi Devleti'ne saldırı imkânı sağlaması açısından da stratejik bir öneme sahipti. Böylece Sultan II. Selim (1566-1574) döneminde, Astrahan'a yönelik bir sefer planlanmıştır.¹³⁶ 1569 yılında seferin lideri Kefeli Kasım Paşa, Kefe'de toplanan Osmanlı gemilerini Azak Denizi'nden Don Nehri'ne doğru sevk ederek kanal projesini başlatmayı hedeflemiştir. Ancak bu projenin uygulamaya geçilmesi beklenenden daha zor bir hale gelmiştir. Bölgenin coğrafî ve iklim koşulları, gerekli altyapının kurulma işine imkan vermemekteydi. Ayrıca, Rus topraklarında ilerleyen Osmanlı ordusu yerel güçlerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır.¹³⁷

1569'da Osmanlı Devleti'nin Astrahan Seferi, çeşitli zorluklar nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu durum üzerine Osmanlılar, Don ve İtil arasında kanal açma projesini hayata geçirmek yerine karadan ilerleyerek saldırı kararı almıştır. Ancak kış koşulları, kıtlık ve lojistik sorunlar askerlerin yıpranmasına yol açmış ve geri çekilme kararını zorunlu kılmıştır.¹³⁸ Ayrıca I. Devlet Giray'ın, Osmanlı kontrolünün kendi nüfuzunu zayıflatacağı endişesi nedeniyle bu sefere karşı olumsuz bir tavır sergilediği bilinmektedir.¹³⁹ Nitekim bu gelişmeler, Osmanlı-Rus ilişkilerini ticarî ilişkilerden siyasî rekabete dönüştürmüş, Karadeniz ve havzasındaki çıkarlarını koruma gerekliliği Osmanlı için öncelikli hale gelmiştir.

Astrahan'ın ardından Ruslar, bölgede hâkimiyetlerini pekiştirmek için Terek Nehri üzerinde bir kale inşa etmiş, bu da Kafkasya ve Hazar Denizi üzerindeki etkilerini artırmıştır.¹⁴⁰ Ruslar, ayrıca bölgedeki nehir ve deniz seyrüseferini geliştirerek

¹³⁶ Bu projeyi kendilerine yönelik olduğunu öğrenen Safevi şahı, Moskova çarı ile diplomatik temaslar kurarak Osmanlı'ya karşı müttefik oluşturmaya çalışmıştır. Bkz. İlyas Kamalov (haz.), *Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi*, TTK Yay., Ankara 2011, s. 78-79.

¹³⁷ Don ve İtil arasındaki kanal projesini Akdes Nimet Kurat eserinde, dönemin imkanları dahilinde hayata geçirilmesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Kurat, bu durumu Osmanlı devlet adamlarının kuzeye dair coğrafya bilgisindeki eksikliklerle ilişkilendirmektedir. Bkz. Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, TTK Yay., Ankara 2011, s. 107-110.

¹³⁸ Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. III, s. 602-604.

¹³⁹ Devlet Giray'ın bu tutumu, seferin başarısızlıkla sonuçlanmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bkz. İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 383-385; Ürekli, "*Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*", s. 50.

¹⁴⁰ Ruslar, bu kalenin maksadını Kabartay beyini korumak olduğunu dile getirmekteydi. Fakat bu kale vasıtasıyla Kafkaslarda Rusların hakimiyeti artarak Türk bölgeleri tehdit altında kalmıştır. Bkz. Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, s. 57.

Astrahan'ın ekonomik ve askerî önemini pekiştirmiştir.¹⁴¹ Aynı dönemde Safevilerle barışçıl ilişkiler kuran Rusya, bu diplomatik hamleyi genişleme politikasının bir aracı haline getirerek güneye ve doğuya doğru ilerlemeye başlamıştır.¹⁴² Ayrıca bu süreçte İngiliz tüccarların Kuzey Denizi üzerinden Asya'ya uzanan yeni bir ticaret rotası keşfetmesi, Rusya'nın ekonomik kalkınmasına katkı sağlamıştır.¹⁴³ İngiltere ile kurulan ticari bağlar, Rusya'nın Batı'nın teknolojik yeniliklerinden yararlanmasını sağlayarak askeri kapasitesini artırmasına ve özellikle denizcilik alanındaki bilgisini geliştirmesine zemin hazırlamıştır.¹⁴⁴

1.1.2. Rusların, Karadeniz Hedefinin İdeolojik Dayanakları

XVIII. yüzyıla kadar Rusya'nın geçirdiği siyasî, sosyal ve ekonomik dönüşümler, dış politikasını Karadeniz'e yönelik genişleme stratejisi olarak şekillendirmiştir. Özellikle İstanbul'un fethinin ardından Rus Kilisesi'nin Bizans'tan kopması, Moskova'nın "Üçüncü Roma" ideolojisini benimsemesine olanak sağlamış ve bu ideoloji doğrultusunda, Bizans'ın mirasını devralarak Ortodoksluğun koruyucusu rolünü üstlenmesi, bölge üzerinde hakimiyet kurma çabalarına zemin hazırlamıştır.¹⁴⁵ Roma ve Bizans imparatorluklarının halefi olduğunu öne sürerek gelişen bu teolojik görüş, Moskova'nın Hristiyan dünyasının son büyük savunucusu ve koruyucusu olduğu iddiasını içermektedir. Bu görüş, Rusya'nın kendi kimliğini ve dünya üzerindeki rolünün belirlenmesinde merkezi bir yer tutmaktaydı. Bu ideolojik çerçeve, Rusya'nın siyasî hedeflerini dini bir misyonla bütünleştirmekte ve özellikle Karadeniz ve çevresinde nüfuz elde etme amacını meşrulaştırmak üzere gelişim göstermiştir.¹⁴⁶

¹⁴¹ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, C. VII/2, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 665.

¹⁴² XVII. yüzyılda Sibirya'ya doğru genişlemesinin yanı sıra bu yüzyılın başından itibaren güneydeki Lebedyan ve Voronej gibi bölgelere yerleşerek iskân etmeye başlayan Ruslar, Karadeniz'e doğru genilemekteydi. Bkz. A. A. Novoselyskiy, *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi*, ter. Kemal Ortaylı, TTK Yay., Ankara 2011, s. 176.

¹⁴³ Kazan ve Astrahan üzerinden İran ve Hindistan'a uzanan bu ticaret ağı, Moskova'nın ticaret hacmini artırarak Rusya'yı uluslararası ticaretin önemli merkezlerinden biri haline getirmiştir Bkz. Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, C. IX, 1821, s. 133-134.

¹⁴⁴ Ağoston, "Military Transformation", s. 296.

¹⁴⁵ Olga'nın (945-960) tahta geçtikten sonra Ortodoks Hristiyanlığı kabul etmesi, Bizans ile Ruslar arasında dinî ve siyasî bir yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir. Ardından I. Vladimir'in (978-1015) Hristiyanlığı Rusya'nın resmi dini olarak kabul etmesiyle iki taraf arasındaki ilişkiler gelişmiştir. Bu gelişme Rusya için kültürel ve entelektüel bir dönüşüm olmuştur. Bkz. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 32-35.

¹⁴⁶ Rusya'da dinî söylemlerin veya teorilerin 1917 Bolşevik Devrimi'ne kadar devletin siyasî hedeflerine yön verdiği bilinmektedir. Bkz. Nikolay Berdyaev, *Russkaya İdeya*, Azbuka Klassika İzd., St. Petersburg 2008, s. 35-36. Bu teorinin ortaya çıkışına dair ayrıca bkz. E. B. Timoşina, *İstoriya Russkoy Filosofii Prava: Epoha Srednevekovya*, Lema İzd., St. Petersburg 2014, s. 27.

Rusya kendisini tarihsel ve ideolojik olarak Avrupa ve Hristiyan dünyası ile bağlantılı gösterme çabaları, Moskova'nın "Üçüncü Roma" ideolojisini benimsemesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu ideoloji, Rurik Hanedanı'nın Roma İmparatoru Augustus ile akraba olduğu yönündeki söylentilerle de desteklenmiştir. Bu tür iddialar, Rusya'nın hem Bizans'ın hem de Batı Avrupa'nın tarihsel mirasını sahiplendiği algısını güçlendirme amacı taşımıştır. Aynı şekilde, Bizans İmparatoru IX. Konstantin Monomakos'un tacını Rus knezlerine verdiğine dair efsane, Rus otokrasisinin Bizans'ın devamı olarak kendini görme iddiasını güçlendirmekteydi. Monomah Kalpağı (Altın Kalpak), Rus çarlarının tahta çıkarken kullandıkları sembolik bir taç haline gelmiş ve Bizans mirasıyla olan bağlarını simgelemiştir. Ayrıca III. İvan'ın Bizans prensesi Sofia (Zoi) Paleolog ile evlenmesi, Rusya'nın Bizans'ın yasal ve dini mirasçısı olduğu iddiasını da desteklemekteydi. Çift başlı kartalın devlet sembolü olarak benimsenmesi de bu ideolojik çerçevenin bir parçası olup Rusya'nın hem Batı hem de Doğu üzerinde hakimiyet kurma iddiasını yansıtmaktadır.¹⁴⁷ Bu unsurlar, Rusya'nın Bizans'ın devamı olarak kendini görmesini ve Karadeniz ile Akdeniz havzasındaki Ortodoks dünyasının lideri olma iddiasını destekleyen bir çerçeve oluşturmuştur.

Moskova'nın "Üçüncü Roma" olarak kendisini kabul etmesinin ve Karadeniz'e yönelik genişleme politikasının ideolojik temelini oluşturan en önemli belgelerden biri, Pskovlu bir keşiş olan Philotheus'un III. Vasili'ye yazdığı mektuptur. Mektupta, Roma ve Bizans'ın ardından Moskova'nın Ortodoks Hristiyanlığın son kalesi ve Tanrı'nın iradesiyle kutsanmış bir şehir olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca III. Vasili için Hristiyan dünyasının koruyucusu ve lideri olduğundan bahsetmektedir. Bu ideoloji, Moskova'yı hem dini hem de siyaset bir misyonla donatmış ve Roma ile Bizans'tan miras aldığı Hristiyan dünyasının lideri olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Philotheus, Osmanlıların İstanbul'u ele geçirmesinin ardından Moskova'yı Hristiyanlığın en büyük savunucusu olarak tanımlamış, bu da Rusya'nın Osmanlı aleyhindeki dış politikasını şekillendirmiştir. Ruslar, Bizans mirasını sahiplenerek İstanbul ve Kudüs gibi kutsal toprakları geri alma ve Hristiyanlık âlemine liderlik etme hedefini kutsal bir misyon olarak benimsemiştir. Böylelikle Moskova'nın "Üçüncü Roma" olarak konumlandırılması, Rus çarlarına hem dinî hem de siyaset genişleme

¹⁴⁷ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 154-156.

hakkı tanıyarak Karadeniz, Balkanlar ve Akdeniz'e yönelik Rusya'nın genişleme politikalarının ideolojik arka planını oluşturmuştur.¹⁴⁸

Ortodoks Rusya'nın mezhepsel temele dayanan teolojik teorisinin yanı sıra, Katolik devletlerle Hristiyanlık çatısı altında birleşerek Müslüman hükümdarlara karşı mücadele etme arzusu, Rusya'nın siyasî genişlemesini sağlayan diğer önemli dini faktörler arasında yer almaktadır. Bu ideoloji, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki Hristiyan tebaanın himaye edilmesi ve Türkleri, Orta Asya'ya geri püskürtme amacı taşıyan haçlı zihniyetindeki hafızayla şekillenen bir dini mücadele olarak yer almıştır. Rusya, Ortodoks Hristiyanları koruma ve Osmanlı egemenliğinden kendi egemenliğine alma amacı doğrultusunda hareket etmiş ve Hristiyan devletlerle birleşerek Osmanlı'ya karşı mücadele etmeyi hedeflemiştir.¹⁴⁹ Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin batıya yönelik politikası, Avrupa'daki Hristiyan devletler için tehdit oluşturmaktaydı ve kuzeyde güçlenen Rusya'nın, Karadeniz'de Osmanlı ile çatışması, Avrupalı devletler için stratejik bir avantaj olarak görülmüştür. Bu gayeler, Türklerin Avrupa, Anadolu ve Kudüs gibi Hristiyanların yaşadığı topraklardan Orta Asya'ya sürülmesi gibi nedenleri bünyesinde barındırsa da asıl amaç, siyasî ve ekonomik çıkarların dinsel bir niteliğe ve nedenselliğe büründürerek gerçekleştirmeleri ve bu hedef için tek çatı altında birleşerek siyasî genişlemelerine rahat olanak veren olgular olarak tercih etmeleriydi.

Rusların Karadeniz'e erişim stratejisinde, dini çıkarların yanı sıra etnik ve kültürel bağların da önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Rusya'nın, Karadeniz ve Akdeniz'de bulunan Slavlar ve Rumlar ile olan dinsel ve ırksal bağları vurgulaması, Osmanlı Devleti'ne karşı bu bölgelerde ve Balkanlarda Rus yanlısı bir ortam oluşturmayı amaçlayan stratejik bir hamle olarak öne çıkmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Philotheus'un mektubundaki söylem, Rusya'nın Bizans'ın mirasçısı olarak İstanbul'u geri alma ve hatta Kudüs'e kadar giden yolun ele geçirilme misyonunun benimsemesine zemin hazırlamıştır. Moskova sadece Ortodoks Hristiyanlığın merkezi değil, aynı zamanda dünya üzerindeki son "kutsal imparatorluk" olarak görülmüştür. Riasanovsky, Steinberg, *Rusya Tarihi*, s. 123.

¹⁴⁹ XVI. yüzyılda Moskova, Vatikan ile temas kurmuş ve Papalık, Moskova'dan Lehistan ile savaşını sonlandırarak İstanbul'u Osmanlı'dan kurtarmak için bir Hristiyan ittifakına katılmasını talep etmiştir. Bu talep, Rusya'nın Ortodoks kimliğine rağmen Katolik Avrupa ile birleşme potansiyelini ortaya koymuştur. Bu dönemde, Hristiyan dünyasının farklı mezhepleri arasındaki çatışmaları bir kenara bırakılarak Osmanlı Devleti'ne karşı birleşilmesi gerektiği yönündeki çağrılar, Rusya'nın dinî ve siyasî genişleme stratejisinin bir parçası olmuştur. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. III, s. 276.

¹⁵⁰ İ. M. Smilyanskaya, M. B. Velizhev, Y. V. Smilyanskaya, *Rossiya v Sredizemnomeryer: Arhipelagaskaya Ekspeditsiya Yekaterini Velikoy*, İndrik İzd., Moskova 2011, s. 16.

XVI. yüzyılda Balkanlardaki Güney Slavları, Osmanlı ve Avusturya arasındaki savaşların ortasında kalmaları nedeniyle kimlik arayışına ve milli birlik çabalarına yönelmiştir. Bu durum, başlangıçta Slavlar arasında ortak bir kimlik ve birlik oluşturmayı hedefleyen edebi ve felsefi bir akımın doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu fikrin doğuşu, Hırvat yazar ve rahip Vinko Pribojević'in 1525 yılında kaleme aldığı *Slavların Kökeni ve İhtişamı* adlı eseri olmuştur. Pribojević, bu eserinde Slavların kökenini ve tarih boyunca gösterdikleri başarıları Antik Yunan kaynaklarına atıf yaparak savunmaktaydı. Onun bu eseri, Balkanlarda Slav kimliğinin yeniden keşfedilmesi ve bu kimliğin güçlendirilmesi açısından büyük bir etki oluşturmuştur. Bu eser, Osmanlı Devleti'ne karşı Slavların, Balkanlar ve Karadeniz'de verdikleri mücadelelerde bir moral kaynağı olarak entelektüel bir direnişin temelini oluşturmuştur. Ayrıca tüm Slav halklarını ortak bir kimlik altında birleştirmeyi amaçlayan Panslavizm ideolojisinin doğuşunda da önemli bir rol oynamıştır.¹⁵¹

Hırvat asıllı bir başka düşünür olan Mavro Orbini, 1601 yılında kaleme aldığı *Slav Çarlığı* adlı eseriyle Slav birliği ideolojisinin yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Orbini'nin çalışmaları, Güney Slavları arasında Slav birliğinin ve ortak kimliğin güçlenmesine yardımcı olmuştur.¹⁵² Bu dönemde, Güney Slavları arasında Slav birliği fikri güçlü bir motivasyon kaynağı haline gelmişti. Bu fikir, özellikle Osmanlı egemenliğine karşı bir direniş aracı olarak yayılmış ve bu amaç doğrultusunda etkin bir şekilde kullanılması hedeflenmiştir. Ayrıca bu dönemde Slav birliği fikri, Rusya'da daha çok kültürel ve dini bağlamda gelişirken Güney Slavları arasında daha çok siyasî ve direnişçi bir kimlik haline gelmişti. Ancak Slav birliği fikri, Rusya'da giderek siyasi bir genişleme unsuru olarak ilgi görmeye başlayacak ve XVIII. yüzyıldan itibaren Rus dış politikasının önemli bir unsuru haline gelecekti. Nitekim XVI ve XVII. yüzyıllarda gelişen bu fikir, Osmanlı'ya karşı ortak bir eylemi

¹⁵¹ Eserin orijinal ismi Latince, *De Origine Successibusque Slavorum* ve Rusçası ise *O Proishozdenii i Slave Slavyan* olarak basılmıştır. Bu eserde, Aristoteles, Büyük İskender ve birçok Roma imparatorunun Slav kökenli olduğunu ve Rusların, Çeklerin ve Lehlerin de dahil olmak üzere Slavların ata yurdu olarak Dalmaçya'yı göstermektedir. Böylece Slav ırkının kültürüne ve tarihine gurur duyması gerektiğini ve bu uğurda topraklarında bulunan Türklere karşı savaşmaları için cesaret ve hırs inancı vermekteydi. Bkz. O. A. Akimova, "Literatura Horvatii, Dalmatsii, Dubrovnika", *İstoriya Literatur Zapadny i Yujny Slavyan: Ot Istokov Do Serediny XVIII Veka*, T. I, ed. L. N. Budagova, A. V. Lipatov, C. V. Nikolskiy, İndrik İzd., Moskova 1997, s. 739-740.

¹⁵² Eserin orijinal ismi İtalyanca *Il Regno de Gli Slavi* olarak ve Rusçası ise *Slavyanskoe Tsartsvo* diye geçmektedir. Bu eserde, eski zamanlardan itibaren neredeyse tüm Slav halkları hakkında çok fazla malzeme içermektedir. Bu eserin önemi yaklaşık bir asır sonra İstanbul'a gelen bir Rus diplomat tarafından I. Petro'ya sunulmak üzere bir nüshası 1705'te Rusya'ya getirilmiştir. Bkz. Mahir Aslan, "Rus Kaynakların Işığında Slavseverlik ve Politik İz Düşümü Panslavizm", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/2, Güz 2018, s. 71.

ve Slav halkları arasındaki birlikteliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve Rus liderliğinde siyasî bir ideolojiye dönüşerek Karadeniz ve Balkanlarda, Osmanlı egemenliğini tehdit eder bir hale gelmiştir.¹⁵³

Katolik Hırvat düşünür Yuriy Krijaniç, XVII. yüzyılda Balkanlardaki Slavların, Türkler ve Avusturyalılar tarafından baskı altında olduğunu belirterek, bu durumdan Çarlık Rusya'sı altında birleşerek kurtulabileceklerini savunmuştur. Panslavizm fikirlerini Rusya'ya taşıyan ilk entelektüellerden biri olarak kabul edilen Krijaniç, Çar I. Aleksey döneminde Moskova'da diplomatik temaslarda bulunmuş ve Rusya'da bulunduğu sıralarda kaleme aldığı *Politika* adlı eserinde, Slav ve Rus dil birliğini savunmuştur.¹⁵⁴ Ayrıca eserinde, Rusya'nın Avrupa karşısındaki geri kalmışlığını vurgulamıştır. En dikkat çekici fikirlerinden biri ise Rusya'nın Baltık Denizi'ne kıyasla Karadeniz'e doğru genişlemesi gerektiği yönündeki önerisi olmuştur.¹⁵⁵

Karadeniz'in Rusya için yalnızca ticaret ve zenginleşme açısından değil, aynı zamanda Güney Slav halklarıyla coğrafi engellerin ortadan kalkması ve Slav birliğinin tamamlanması bakımından da büyük kazançlar sağlayacağı düşünülmekteydi. Krijaniç, bu hedefin gerçekleşmesi için öncelikle Lehistan ile barış yapılması ve ardından Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaş başlatılmasını önermiştir. Bununla birlikte Kırım Tatarlarının baskınlarına karşı savunma yapmak yerine Zaporojye ve Don Kazaklarının askerî gücünden faydalanarak Kırım'ın işgalini içeren bir stratejiyle de bu sorunun kökten çözülmesi gerektiğini savunmuş ve Türk karşıtı bir dış politika izlenmesini gerektiğini belirtmiştir.¹⁵⁶ Rusların önderliğinde tüm Slavların ve Yunanların birliğiyle bu mücadelenin Türkler ve Tatarlara karşı bir kurtuluş savaşı

¹⁵³ Bu konu hakkında yazılmış doktora tezi için ayrıca bkz. Mahir Aslan, *Osmanlı'nın Balkanlar Bölgesinde Panslavist-Ortodoks Düşüncenin Oluşmasında Slav Yardımlaşma Cemiyetinin Rolü (1859-1878)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2018.

¹⁵⁴ Krijaniç'in Katolik mezhebine mensup olmasından kendisine karşı önyargılar nedeniyle 1661'de Sibirya'ya sürgün edilmiştir. Moskova, Papalık ile olan temaslarını bildiğinden, bu kişi hakkında şüpheleri bulunmaktaydı. Çünkü Papalık kürsüsünün Rusya'yı kendi etki alanına çekmek gibi hedeflerinin bulunduğu bilinmektedir. Bkz. A. L. Goldberg, "İdeya Slavyanskovo Edinstva v Soçineniyah Yuriya Krijinaniça", *Trudi Otdela Drevnerusskoy Literaturi*, XIX, ed. L. A. Dimitriyev, D. S. Lihaçev, Akademii Nauk SSSR İzd., St. Petersburg 1963, s. 385.

¹⁵⁵ Goldberg, "İdeya Slavyanskovo Edinstva", s. 386-387.

¹⁵⁶ Ortak bir Slav dilinde yazdığı eserin orijinal ismi "Razgovori ob Wladatelistwu" adlı eserin Rusçası ise "Разговоры о Владетельстве" diye geçmektedir. Rusya hakkında sosyal, ekonomik ve siyasî değerlendirmeleri I. Petro zamanında hayata geçirilmesi, bu değerlendirmelerin faydalı olduğunu da göstermiştir. Bkz. Mahir Aslan, "Erken Bir Panslavist Yuriy Krijaniç: Çarlık Rusya'sı Tarafından Kırım'ın İşgali ve Tatarlar Üzerine Düşünceleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, CXXIII/ 243, Aralık 2019, s. 334-335.

olarak görülmesi gerektiğini de ifade etmiştir.¹⁵⁷ Nitekim Krijaniç'in bu fikirleri, Panslavizm ideolojisinin gelişiminde ve Rusya'nın Karadeniz'e doğru genişleme stratejisinde önemli bir etki oluşturmuştur.¹⁵⁸

Krijaniç'in Karadeniz'e yönelik fikirleri, dönemin Rus yönetimi tarafından hemen kabul görmemiştir. Özellikle Rusların askerî olarak Osmanlı Devleti'ne karşı henüz yeterince güçlü olmadıkları düşüncesi, bu fikirlerin uygulanmasını zorlaştırmıştır. Ancak Krijaniç'in Karadeniz ve Kırım hakkında ortaya koyduğu görüşler, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Rus dış politikasının karakterini belirlemeye başlamıştır. Bu fikirler, özellikle I. Petro döneminde Rusya'nın Karadeniz'e yönelik saldırılarının fiziksel hale dönüşmesinde önemli bir fikrî altyapı olarak kabul edilmiştir. Krijaniç'in bu erken dönemdeki öngörülleri, Rusların Karadeniz'e inme ve Osmanlı Devleti'ne karşı genişleme politikalarının temellerini atmıştır.¹⁵⁹

1.2. Karadeniz'de Kazak Saldırıları ve Rusların Himaye Politikası

Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan topluluklar arasında bulunan Kazaklar, Rusların güneye doğru genişlemesi ve Karadeniz'e erişimi sürecinde önemli bir rol oynamıştır. XVI. yüzyıldan itibaren yarı göçebe ve savaşçı bir topluluk olarak Don ve Dinyeper nehirleri boyunca yaşayan bu topluluklar, Karadeniz üzerinden Osmanlı Devleti'nin kıyılarına akınlar düzenlemiş ve Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetini tehdit eder hale gelmiştir. Kazakların bu faaliyetleri, Rusların Karadeniz'deki nüfuzunu artırması ve stratejik hedeflerine ulaşması bakımından kritik bir süreç teşkil etmiştir. Kazaklar, Rusya'nın güney sınırlarını güvence altına almak ve Karadeniz'e açılmak isteyen Rus hükümdarları için bir bölgesel güç olarak kullanılmıştır. Ayrıca Kazakların Karadeniz'deki denizcilik faaliyetleri, Rusya'nın denizcilik becerilerini geliştirmesi

¹⁵⁷ Ruslar, Üçüncü Roma Nazariyesinin de etkisiyle Rumlara karşı yakın bir politika gütmekteydi. Bu politikanın amacı, Osmanlı Devleti tebaası olan halkı aynı zamanda ayaklandırmaktır. Bu doğrultuda siyasî gayelerini gerçekleştirmeden önce Rumlarla olan bağını dini ve kültürel anlamda kurmak için 1687'de Moskova'da Slav-Grek-Latin Akademisi kurulmuştur. Bkz. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 260; Goldberg, "İdeya Slavyanskovo Edinstva", s. 387.

¹⁵⁸ M. N. Berejkov, *Plan Zavoyevaniya Krıma, Sostayavlennıy v Tsarstvovaniye Gosudarya Alekseya Mihailoviça Uçenım Slavyaninom Yuriyem Krijinaçem*, Tip. V. S. Balışeva İzd., St. Petersburg 1891, s. 21-24; Aslan, "Erken Bir Panslavist Yuriy Krijaniç", s. 342.

¹⁵⁹ Krijaniç, Rusların coğrafi olarak her taraftan tıkanıldığından denizlere çıkacak durumda olmaması ekonomisini olumsuz yönde etkilediğini ve bunun gerçekleşmesi için İngiltere ve Hollanda gibi deniz ticaretinde ileri düzeyde olan Avrupalı devletleri örnek alarak modernleşmenin yapılması düşüncesi adeta I. Petro'nun yapacağı reformların habercisi olmuştur. Bkz. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 261-262; Aslan, "Rus Kaynakların Işığında Slavseverlik", s. 76.

için bir temel oluşturmuştur. Nitekim bu faaliyetler, Rusların Karadeniz'e erişimi ve güneydeki yayılma stratejilerinin anlaşılması açısından kilit bir rol oynamıştır.

Kazaklar, Doğu Avrupa'nın steplerinde yaşayan Slav kökenli Hristiyan topluluklardır.¹⁶⁰ Bu topluluklar, Karadeniz'in kuzey kıyıları ve Kafkasya çevresinde varlık göstermiş, Türk kökenli Kazaklarla isim benzerliği dışında etnik ve kültürel bir bağlantıları bulunmamaktadır. Doğu Avrupa'daki Kazaklar, genellikle Ukrayna toprakları ve özellikle Dinyester, Dinyeper, Don ve Kuban nehirleri boyunca yerleşmiştir. Bunlar; Ukrayna Kazakları, Rus Kazakları, Don Kazakları, Azak Kazakları, Dinyeper Kazakları veya Zaporojye Kazakları gibi dağıldıkları coğrafyaya göre ayrı ayrı isimlendirildikleri görülmektedir.¹⁶¹ Kazaklar, Lehistan ve Çarlık Rusya'sı gibi devletlerin himayesi altında sınır koruma görevlerinde kullanılmıştır. Ancak bağımsızlıklarına düşkün olan Kazaklar, yağmacı yaşam tarzlarıyla XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında bağlı oldukları devletler dahil birçok devlete sorun çıkarmış ve faaliyetleri bölgede bir istikrarın oluşmasına engel olmuştur.¹⁶²

Don ve Zaporojye Kazakları ise Karadeniz'deki faaliyetleriyle Ruslar açısından stratejik bir öneme sahiptir.¹⁶³ Zaporojye Kazakları, ilk zamanlarda Lehistan tarafından himaye edilerek sınır koruma görevinin yanı sıra Dinyeper Nehri boyunca düzenledikleri akınlarla Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki egemenliğini tehdit

¹⁶⁰ Bu terimler, Karadeniz'in kuzey kıyılarında yaşayan halkları ifade etmektedir. Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-I*, Yeditepe Yay., İstanbul 2004, s. 59-60. Ayrıca Kazak isminin etimolojik kökeni hakkında çeşitli görüş olmasının yanı sıra maceracı, özgür ve savaşçı anlamları da bulunmaktadır. Bkz. Fasmer, *Etimologičeskiy Slovar*, T. II, s. 158.

¹⁶¹ Karadeniz'e inen Kazaklar hangi nehir civarında yaşıyorsa veya hangi devletin himayesinde ise genellikle o adlarla isimlendirilmektedir. Örneğin Kâtip Çelebi'nin eserinde; Ten (Don) Kazakları, Özi (Dinyeper) Kazakları, Leh Kazakları vb. olarak bahsedilmektedir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, s.187. Zaporojye ise Kazakların yaşadığı toprakları ifade eden diğer coğrafi bir isimdir. Dinyeper Nehri'nde bulunan birçok şelale, bent, kayalık bulunmasından bu isim Ukraynalılara göre "za" ekinin öte anlamında olup "porog" eki ise şelale manasında kullanılarak bu Kazaklara şelale ötesindekiler denilmektedir. Bkz. Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-I*, s. 220; Victor Ostapchuk, "The Zaporozhian Cossacks and the Dniro River Refugium", *Mediterranean Rivers in Global Perspective*, ed. Johannes C. Bernhardt, Markus Koller, Achim Lichtenberger, Brill, Leiden 2019, s. 276.

¹⁶² Kazakların yağmacı yaşam tarzı, sadece sınır bölgelerindeki halkları değil, aynı zamanda büyük devletlerin de politikalarını ve askerî stratejilerini etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki ticaret yollarını ve sahil bölgelerini koruma ihtiyacı, Kazak akınlarına karşı tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmıştır. Bkz. Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, s.187.

¹⁶³ Zaporojye ve Don Kazakları, Rusya'nın sınırlarını genişletmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu genişlemeyi mümkün kılan etkenlerden biri, Kazakların nehirlerde ve denizlerde sahip oldukları üstünlüktü. Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan halkların denizcilik geleneği, Kazakların çayka adı verilen küçük ve hızlı teknelerle Karadeniz'de Osmanlı Devleti'ne büyük zarar vermesine neden olmuştur. Kazakların bu denizcilik kabiliyeti, Kiev Rus dönemindeki denizcilik geleneğinin devamı olarak görülebilir. Strug adlı Slav teknelerinin Bizans'a karşı düzenlenen baskınlardaki kullanımı, Kazakların çaykalarına ilham olmuş ve bu gelenek, Rusya'nın denizcilik teknolojisi ve stratejisine de tesir ederek önemli bir etki yapmıştır. Bkz. A. S. Pospelov, *Parusniki, İstoriya Parusnih Sudov Ot Antiçnosti Do Naşih Dney*, Eksmo İzd., Moskova 2014, s. 64-67.

etmiştir.¹⁶⁴ Don Kazakları ise Rusya tarafından himaye edilerek güney sınırlarını koruma ve Osmanlı ile Kırım Hanlığı'na karşı saldırılarda bulunmaktaydı.¹⁶⁵ Nitekim bu Kazak grupları, Çarlık Rusya'sının güneye doğru genişleme stratejisine zemin hazırlarken, Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı için de sürekli bir tehdit unsuru olmuştur.¹⁶⁶

XV. yüzyılın sonlarında başlayan Kazak saldırıları, Karadeniz bölgesinde zamanla daha sistematik ve cüretkâr bir hale gelerek XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Dinyeper ve Don nehirlerinden Karadeniz'e ulaşan Kazaklar, Osmanlı kıyılarını, ticaret gemilerini ve sahil kentlerini hedef almıştır. Kefe, Azak, Sinop, Trabzon ve hatta İstanbul gibi önemli merkezler sıkça bu saldırılara maruz kalmıştır. Hafif ve hızlı tekneler olan *çaykaları*¹⁶⁷ kullanan Kazaklar, Karadeniz'deki liman şehirlerine ani baskınlar düzenlemiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'i "Türk gölü" olarak kullanma stratejisini tehlikeye atmıştır. Osmanlı donanması, bu ani ve düzensiz gelen saldırılar karşısında sürekli bir güvenlik sağlama zorunluluğuyla karşı karşıya kalmış, bu da donanmanın kaynaklarını zorlamıştır. Kazakların denizcilik yetenekleri ve Karadeniz'de operasyon yapabilmeleri, Osmanlı deniz gücü için ciddi bir meydan okuma olmuştur. Ancak Kazak saldırıları genellikle yağma ve talan amacı taşıdığı için Osmanlılar, bu tehditleri düzenli bir deniz gücünden ziyade korsan faaliyetleri olarak değerlendirmiş ve bu doğrultuda daha esnek ve yerel önlemlerle mücadele etmeyi tercih etmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Victor Ostapchuk, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Kazak Deniz Akınları Karşısında Osmanlı Karadeniz'i", *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, s. 241. Lehistan kayıtlı statüsündeki Kazaklara imtiyazlar tanıyarak bölgeyi elinde tutmaya çalışmaktaydı. Kayıtlı Kazaklar Lehistan'ın sunduğu sosyal ve ekonomik haklardan yararlanırken kayıtlı olmayan Kazaklar bu imtiyazlardan mahrum bırakılmıştır. Bkz. Yücel Öztürk, "Ukrayna Krizinin Kökleri: Sloboda Ukrayna", *Beşinci Uluslararası Doğu Avrupa Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, ed. S. Aktaş Sarı, E. Vatansver, M. Kerim, Piess, Eskişehir 2022, s. 35.

¹⁶⁵ İncalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 397.

¹⁶⁶ Mustafa Nuri Türkmen, "XVII. Asrın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti ile Lehistan İlişkilerinin Bozulma Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler," *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2015 s. 161-162.

¹⁶⁷ Rusçası *çayka*, Türkçesi *şayka* olarak bahsedilen ve ismini teknenin hafifliği, hızı ve manevra kabiliyetine atfen "martı" kuşundan alan bu gemi türü, Kazakların deniz yolculukları için uyarlanmış bir nehir kürekli teknesidir. 12-15 çift küreğe, 4 metre boyunda bir yelken direğe ve dar sularda kolay manevra yapmasını sağlayan baş ile kış taraflarında bulunan dümenlere sahiptir. Çaykanın tabanı kalın söğüt veya ıhlamur gövdesinden oyulan tahtalardan yapılmaktadır. Yanlarında saz demetleri bulunarak dalgalı denizlerde dengesini koruyarak batmamasını sağlamaktaydı. Çaykalar 20 metre uzunluğuna ve 3-4 metre genişliğe kadar yapılabilmekteydi ve 50 ile 70 kişilik mürettebat için yeri bulunabilmektedir. Bu tekneler, hafif, hızlı ve manevra kabiliyeti yüksek yapıları sayesinde Kazakların, Osmanlı kıyılarına ani baskınlar düzenlemesine neden olmaktadır Bkz. N. N. İsanin, *Morskoy Entsiklopedičeskiy Slovar*, T. II, Sudostroyeniye, St. Petersburg 1986, s. 409.

¹⁶⁸ Victor Ostapchuk, "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids," *Oriente Moderno*, XX/81, 2001, s. 64.

Kazakların deniz yoluyla gerçekleştirdiği saldırılar, Osmanlı'nın Karadeniz politikasında değişikliklere yol açmıştır. Uzun süre bir iç deniz olarak kullanılan Karadeniz, bu saldırılar nedeniyle savunulması gereken stratejik bir bölge haline gelmiştir. Osmanlılar, Karadeniz'i çevreleyen kara sınırlarına hakim olmanın avantajıyla bu denizi kalelerle kontrol etmeyi tercih etmekteydi, ancak bu durum, Kazakların deniz saldırıları karşısında yetersiz kalmıştır. Kırım Hanlığı'nın deniz gücü açısından desteği bulunmamaktaydı, bu da Kazak saldırılarına karşı Osmanlı savunmasını zayıf bırakmaktaydı. Kazakların, kontrol edilmesi zor bölgelerde yaşaması ve Osmanlı'nın onlarla doğrudan muhatap bulmakta zorlanması, etkili bir yanıt geliştirilmesini engellemiştir.¹⁶⁹

Osmanlı Devleti, Kazak saldırılarına karşı Karadeniz'in kuzey kıyılarında stratejik savunma hatları oluşturmuştur. Don Nehri üzerindeki Azak, Dinyeper Nehri'ndeki Özi ve Kılburun gibi kaleler, bu savunma hattının ana merkezleriydi. Ayrıca, nehir ağızlarına devriye olarak kadırgalar gönderilmiş ve savunma hattı güçlendirilmiştir. Ancak Dinyeper Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü ağız kısmının genişliği ve burada bulunan kalelerin top atış menzillerinin tüm nehir ağızını kapsamaması, savunma hattında ciddi bir zaaf oluşturmaktaydı. Benzer şekilde Don Nehri'nin deltası üzerinde bulunan Azak Kalesi, yalnızca nehrin bir kolunu kontrol edebildiği için nehir giriş ve çıkışlarını tam anlamıyla denetlemek zordu. Bu durum, Kazakların Osmanlı savunma hattını aşmasını kolaylaştıran önemli bir faktördü. Kazaklar, çaykalarıyla Osmanlı kadırgalarına karşı avantaj sağlayarak nehirlerdeki sazlıklarda saklanıp ay ışığının olmadığı gecelerde gizlice hareket ederek Karadeniz'e açılabilmiştir. Ayrıca, teknelerini karadan taşıyabilme yetenekleri, Osmanlıların bu hareketleri engellemesini imkânsız hale getirmiştir. Bu sayede Kazaklar, Osmanlı kıyılarına saldırılar düzenleyerek Karadeniz'deki Osmanlı hakimiyetini tehdit etmiştir.¹⁷⁰ Osmanlı Devleti ise Kazak tehdidi nedeniyle sürekli teyakkuzda kalmak zorunda olmuştur. Nitekim bu dönemde donanmaya duyulan ihtiyaç artmış ve daha kapsamlı tedbirler alınmasını gerektirmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Mykhailo Hrushevsky, *History of Ukraine-Rus': The Cossack Age to 1625*, Vol. VII, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto 1999, s. 62. Ayrıca stratejik konumu gereği Kazaklar, nehir adalarının veya nehir kıyılarına yerleşmeleriyle Tatarların süvari birliklerinin akınlarına karşı korunaklı halde olmalarını sağlamaktadır. Bkz. Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 129.

¹⁷⁰ Ostapchuk, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Kazak Deniz Akınları", s. 245-246.

¹⁷¹ Mehmet Tanju Akad, *Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar II: Deniz Savaşları Anadolu Selçuklu Devleti'nden Osmanlı İmparatorluğu'na*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2018, s. 139.

1606'da Zaporojye Kazakları, Dinyeper Nehri'nden denize açılarak Osmanlı donanmasına ait 10 kadirgayı ele geçirip Kili, Akkerman ve Varna gibi stratejik şehirleri yağmalamıştır. Bu saldırılar, Osmanlı'nın Karadeniz'deki savunma hatlarını zayıflığını göstererek deniz ticaretine ve kıyı güvenliğine ciddi zararlar vermektedir.¹⁷² Osmanlı Devleti, bu saldırılardan Lehistan ve Moskova'yı sorumlu tutarak diplomatik baskı uygulamıştır. Moskova, Kazakların eylemlerinin kontrolü dışında olduğunu savunurken Lehistan, Kazakların kontrol edilemeyen topluluklar olduğunu kabul edip ilişkilerin bozulmasını istememiştir. Ancak Kazaklara yönelik uyarılar genellikle etkisiz kalmış ve her iki devlet de sorumluluğu birbirine atmaya çalışmıştır.¹⁷³ Bu durum, Osmanlı'nın stratejilerini karmaşık hale getirerek Kazak tehdidinin devam etmesine yol açmıştır. Ayrıca Kazaklar, bazen himaye eden devletlerin çıkarlarına aykırı olsa da kendi stratejik hedeflerine yönelik bağımsız eylemler gerçekleştirmiştir.

1614'te Zaporojye Kazak Hetmanı Pyotr Kononoviç Sagaydaçny liderliğindeki 40 çayka ve 2 bin Kazak, Karadeniz'in güney sahillerine inerek Sinop'a saldırmıştır. Kazaklar şehri basarak evleri, tersaneleri ve gemileri yakmış, birçok kadın ve çocuğu esir almıştır. Bu saldırı, Osmanlı'nın Karadeniz'deki güvenlik sorunlarını daha da derinleştirmiştir.¹⁷⁴ Saldırının ardından Şakşaki İbrahim Paşa, Kazakların dönüş yolunu Dinyeper Nehri girişinde beklemiş, ancak Kazaklar çaykalarını karadan taşıyarak bu tuzaktan kaçmıştır. Ancak dönüş yolunda Tatarların saldırısına uğrayan Kazaklar, yağmaladıkları malları geri vermek zorunda kalmıştır.¹⁷⁵ Bu olay, Osmanlı Devleti'ni Karadeniz'deki güvenlik önlemlerini artırmaya zorlamıştır. Akdeniz'deki donanmanın bazı gemileri Karadeniz'e sevk edilmiş ve Kazak tehditlerine karşı Güney

¹⁷² A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları: Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2009, s. 53.

¹⁷³ Rusya ve Lehistan'ın Kazak grupları yerine birbirini suçlaması, Osmanlı'nın ittifakını kazanma mücadelesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Her iki devlet de Kazakların, Osmanlı kıyılarına saldırılarından faydalanarak bu saldırıları kendi politik çıkarları doğrultusunda manipüle etmiş ve böylece Osmanlı'nın gözünde sorumluluktan kaçmaya çalışmıştır. Bkz. Y. P. Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye na Kaspiyskom, Azovskom i Çernom moryah (XVII vek)*, Nauka İzd., Moskova 1978, s. 102. Ayrıca Kazaklar kendi çıkarlarını korumak için Rusya ve Lehistan arasındaki rekabetten faydalanma fırsatı bulmuştur. Bkz. Michael Khodarkovsky, *Russia's Steppe Frontier: The Making of a Colonial Empire, 1500-1800*, Indiana University Press, Bloomington 2002, 130-131.

¹⁷⁴ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, C. II, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 320.

¹⁷⁵ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, s.187.

Bug Nehri üzerine yeni bir kale inşa edilerek bölgedeki savunma hattı güçlendirilmiştir.¹⁷⁶

Kazakların Karadeniz'in güney kıyılarına kadar ulaşan saldırıları, Osmanlı'nın güvenlik önlemlerinin açıklarını göstermekteydi. 1615'te Zaporojye Kazakları, İstanbul Boğazı'nın kuzeyine kadar ilerleyerek bölgedeki yerleşim yerlerinde yağma faaliyetinde bulunmuştur. 1616'da Osmanlı Devleti, Vezir Cigaloğlu Mahmud Paşa'yı Kazakları yakalamak üzere görevlendirmiş; ancak Tuna Nehri girişinde altı kadirgasını kaybederek Kazakların eline geçmesine neden olmuştur.¹⁷⁷ Aynı yıl, Kazak Hetmanı P. K. Sagaydaçnyı, Dinyeper Nehri'nde 15 Osmanlı kadirgasını ele geçirip Trabzon, Sinop ve İstanbul'a kadar saldırılar düzenlemiştir.¹⁷⁸ Osmanlı donanması, bu kez İbrahim Paşa komutasında Kazakları yakalamaya çalıştıysa da başarılı olamamıştır. 1617'de Dimitri Barabaş liderliğindeki Kazaklar, İstanbul'a saldırarak başkenti bir kez daha tehdit etmiştir. Bu saldırılar, Osmanlı'nın hem başkentine hem de Karadeniz'deki hakimiyetine zarar vermektedir.¹⁷⁹

Kazak saldırılarının Osmanlı başkentine kadar ulaşması, halk ve yönetimde ciddi huzursuzluklara yol açmıştır. Artan saldırılar nedeniyle Osmanlı Devleti, Lehistan ve Rusya'ya Kazakların durdurulması için diplomatik uyarılarda bulunmaya devam etmiş, ancak bu girişimler etkisiz kalmıştır. Sultan II. Osman (1618-1622), bu saldırıları engellemek ve devletin içinde oluşan huzursuzluğu yatıştırmak amacıyla 1620-1621 yıllarında Lehistan'a karşı harekete geçmiştir. 1621'de Osmanlı-Lehistan Savaşı'nın sona ermesinin ardından imzalanan barış antlaşmasında, Kazakların Karadeniz ve Dinyeper Nehri'nde yelken açmaları yasaklanmıştır.¹⁸⁰ Aynı dönemde Çarlık Rusya'sına da Don Kazaklarının Azak ve Karadeniz'e çıkışlarının engellenmesi gerektiği bildirilmiştir. Ancak bu diplomatik baskılar, Kazaklar üzerinde etkili olmamış ve 1622'de Don ve Zaporojye Kazakları, Trabzon ve İstanbul'a yönelik saldırılarına devam etmiştir.¹⁸¹ Lehistan'la olan savaşın ardından Zaporojye ve Don

¹⁷⁶ Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 103-104.

¹⁷⁷ Osmanlı kadirgalarının nehrin sığ bölgelerinde manevra kabiliyetinin sınırlı olması, durumu zora sokmuştur. Bkz. Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfârî'l-Bihâr*, s.187.

¹⁷⁸ Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 53.

¹⁷⁹ Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 105-106.

¹⁸⁰ 1620-1621 Osmanlı-Lehistan Savaşı sonunda Hotin Antlaşması imzalanmıştır. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, C. II, s. 354.

¹⁸¹ Osmanlı yönetimi, Kazak tehditlerine karşı Karadeniz'deki güvenliğini sağlamak için harekete geçmiştir. Recep Paşa, Karadeniz donanma kaptanlığına atanarak Kazaklara karşı hızlı bir operasyon düzenlemiştir ve 18 çayka ve 500 kadar esir ele geçirmiştir. Bu operasyon, Kazak saldırılarına karşı alınan önemli bir önlem olarak kaydedilmiş ve Osmanlı'nın Kazaklara karşı baskıyı artırması

Kazakları, 1625'e kadar Osmanlı limanlarına, ticaret gemilerine ve kıyı şehirlerine yönelik saldırılarına devam etmiştir.¹⁸²

Sultan IV. Murad (1623-1640) tahta çıktığında, Kazakların Karadeniz'deki saldırıları yoğunlaşmıştı. Zaporojye ve Don Kazakları, 300 çayka ile Trabzon'a saldırarak şehri yakmış ve tüccarları esir almıştır. Bu durum üzerine Sultan IV. Murad, İstanbul Boğazı'nın savunmasını güçlendirmek için yeni kaleler inşa ettirmiştir.¹⁸³ Ancak 1624'te Kazaklar, 70-80 çayka ile İstanbul kıyılarına kadar ilerleyip Büyükdere, Yeniköy ve İstinye'yi yağmalamıştır. Bu saldırılar, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ve boğazlarda daha güçlü önlemler alması gerektiğini göstermiş ve Sultan IV. Murad, güvenliği sağlamak için kararlı adımlar atmak zorunda kalmıştır.¹⁸⁴

1625'te, *Kaptanıderya*¹⁸⁵ Recep Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, Karadeniz'de Kazaklara karşı Karaharman Deniz Savaşı olarak bilinen çatışmada önemli bir zafer kazanmıştır. Bu savaşta zorlu deniz koşullarına ve Kazakların sayıca üstünlüğüne rağmen Osmanlılar, 172 çaykayı ele geçirip 781 Kazak savaşçısını esir almıştır.¹⁸⁶ Bu zafer, Osmanlıların Karadeniz'deki hâkimiyetini pekiştirerek Kazak saldırılarını bir süreliğine durdurmuştur. Aynı dönemde, Kiev bölgesinde Ortodoks Kilisesi'nin güçlenmeye başlaması ve Lehistan ile Rusya'nın bölgeye yoğunlaşan

gerektiğini ortaya koymuştur. Halil İnalcık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlike'de", *Çanakkale Savaşları Tarihi-I*, ed. Mustafa Demir, Değişim Yay., İstanbul 2008, s. 61.

¹⁸² Evliya Çelebi eserinde, Kazakları yağmacı kafir ve Cezayir levendi gibi serkeş olduklarını söyler. Bkz. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. VII/2, s. 754; İsmail Köse, *Tarihin Akışının Değiştiği Su Yolu: Türk Boğazları*, İBB Yay., İstanbul 2022, s. 366. 1620'de, 150 çayka ile Varna'ya saldırarak şehri yağmalayan Kazaklar, Osmanlı'nın Karadeniz'deki ticaret yollarını tehdit etmiştir. Bkz. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 53.

¹⁸³ Bu bağlamda, Yoros ve Rumeli Kavağı kalelerine ek olarak yeni kaleler inşa ettirildiği bilinmektedir. Bkz. Reşat Ekrem Koçu, "Boğazın Eski Kale ve Tabyaları", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1961, s. 2850; Köse, *Tarihin Akışının Değiştiği Su Yolu*, s. 367.

¹⁸⁴ İstanbul'a saldıran Kazaklara karşı Kaptan Halil Paşa, donanmadaki eksikliklere rağmen savunmaya geçmek zorunda kalmış, ancak ters rüzgarlar ve Kazakların hilal şeklindeki dizilişi, etkin bir karşı saldırıyı engellemiştir. Halil Paşa, bu koşullar altında saldırmak yerine şehri savunmayı tercih etmiştir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, s.190; Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 112. Kazak saldırıları, Osmanlı Devleti'nde ciddi sosyal ve ekonomik sorunlara yol açmıştır. İstanbul ve Karadeniz kıyılarındaki halk, psikolojik baskı nedeniyle güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçler, kıyı bölgelerinin savunmasız kalmasına ve tarım ile ticaret faaliyetlerinin aksamasına neden olmuştur. Bkz. Mehmet A. Ünal, "17. Yüzyılda Karadeniz'de Kazak Saldırıları ve Karadeniz Ticareti", *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik*, C. II, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yay., Samsun 2013, s. 856.

¹⁸⁵ XV. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı donanmasının başı ve idarecisi, Kapudan Paşa olarak ifade edilmekteydi. Bu ifade, XVIII. yüzyılın başından itibaren kapudân-ı deryâ veya kaptanıderya olarak kullanılmıştır. İdris Bostan, "Kapudan Paşa", TDVİA, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 354.

¹⁸⁶ Recep Paşa komutasındaki Osmanlı filosu 43 kadirgadan oluşmaktaydı. Osmanlı kadirgalarının kış tarafına yerleştirilen toplar, Osmanlıların üstünlük sağlamasını mümkün kılmıştır. Bkz. Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, s.190-192. Bir diğer kaynaktan ise savaşın sonucunda 70 ele geçirilen gemi ile 786 savaş esiri olduğu söylenmektedir. Bkz. Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 115.

ilgisi, Kazakları iki güç arasında sıkışmış bir konuma getirmiştir. Bu durum, Kazakların bağımsızlık mücadelesine yönelmesine ve giderek Osmanlı'ya yönelik saldırılarının azalmasına yol açmıştır.¹⁸⁷

Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de Kazak çaykalarına karşı mücadelesi, bölgenin zorlu coğrafi koşulları ve Kazakların denizcilik yetenekleri nedeniyle oldukça güçlüklerle sürdürülmekteydi. Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki tüm kıyı şeridini kontrol etme çabası, coğrafi ve lojistik zorluklarla sınırlı kalmıştır. Kazak çaykaları, küçük ve hızlı yapılarıyla sığ sularda Osmanlı kadırgalarına karşı üstünlük sağlamıştır. Tuna Nehri'nde konuşlandırılan ince donanma da Kazaklarla mücadelede yeterli olamamıştır. Kıyı şeridinin genişliği ve lojistik zorluklar nedeniyle Osmanlılar, Kazak tehdidini ortadan kaldırmakta zorlanmıştır. Bu zorluklarla başa çıkmak için Osmanlı Devleti, Kili, Akkerman, Bender ve Özi gibi sığ bölgelerdeki kalelerde kullanılmak üzere Kazak saldırılarına karşı altı düz *tombaz*¹⁸⁸ ve sandal gibi tekneler hazırlamıştır.¹⁸⁹

1625 sonrası Moskova, Karadeniz'e doğru genişlemek ve Kırım üzerindeki etkisini artırmak için Don Kazaklarını aktif bir şekilde Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı'na karşı saldırılara teşvik etmiştir. Kazaklar ise Kırım'ı ele geçirmek için Kırım Tatarları ile Nogay Tatarları arasındaki kara bağlantısını kesmenin kritik olduğunu fark ederek Azak bölgesine saldırmıştır. 1637'de Mihail Tatarinov liderliğindeki Don ve Zaporozye Kazakları, iki aylık kuşatma sonunda Azak Kalesi'ni ele geçirmiştir.¹⁹⁰ Osmanlı'nın, Safevilerle savaşı ve Kırım içindeki mücadeleler, bu kuşatma için Kazaklara uygun bir zemin oluşturmuştur.¹⁹¹ Azak'ın kaybedilmesi, Osmanlı egemenliği için büyük bir tehdit oluşturmuştur. Sultan IV. Murad, Azak'ın kaybedilmesinden sonra Kırım Hanı İneyet Giray'ı görevden alarak yerine I. Bahadır

¹⁸⁷ Ostapchuk, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Kazak Deniz Akınları Karşısında Osmanlı Karadeniz'i", s. 253; Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 98-100.

¹⁸⁸ Yelkenli, ikişer demiri ve kürekleri bulunan teknenin güvertesiz ve altı düzdür. Genellikle nehirlerde kullanılmaktaydı. 1638'de Karadeniz'de Kazaklara karşı savaşan Tersane Kethüdası Piyale Paşa'nın emrinde 20 kadar bu tekneden olduğu bilinmektedir. Bkz. Bostan, *17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, s. 142.

¹⁸⁹ Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 98-99.

¹⁹⁰ Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 124, 126. Bu süreçte, kale duvarlarının sağlamlığına rağmen, Kazaklar güçlü bir direnç göstermiş ve açtıkları lağım ile kale surlarını yıkabilmiştir. Bkz. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kırım Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 57.

¹⁹¹ Kırım Hanı İneyet Giray ile Bucak Tatarları Beyi Kantemir Mirza arasındaki mücadele Kazaklara işgal için zemin hazırlamıştır. Bu dönemde Kantemir Mirza, Kırım ve Nogay Tatarlarına karşı bir mücadele başlatmıştır. Bkz. Ümrân Karadeniz, Alpay Bizbirlik, "Azak Kalesi'nin İşgali ve İstirdadı (1637-1642)", *Gazi Akademik Bakış*, XIV/27, 2020, s. 223.

Giray'ı atamış ve Moskova'ya ise diplomatik tepki göstermiştir.¹⁹² Moskova, bu işgalden haberdar olmadığını iddia etse de gönderilen tekneler ve top desteği, Rusların bu işgali desteklediğini göstermektedir.¹⁹³

Azak Kalesi işgali sırasında Sultan IV. Murad, Safevilerle olan savaşa öncelik verip Bağdat Seferi'ni sürdürmekteydi. Ancak bu işgali engellemek için 1638'de Tersane Kethüdası Piyale Paşa, Azak'ı geri almak üzere görevlendirmiştir. Kerç Boğazı'nda 30 Kazak çaykasıyla karşılaşan Piyale Paşa, Kefe Beylerbeyi Yusuf Paşa'nın karadan desteğiyle Kazaklara ağır kayıplar verdirmiştir. Sığ bölgelerde tombazları kullanarak Kazakları Kuban Nehri'ne kadar takip etmiş ve bir savunma hattı oluşturmuştur. Kazaklar mağlup edilmesine rağmen Azak Kalesi geri alınamamıştır ve Piyale Paşa geri dönmüştür.¹⁹⁴ Sultan IV. Murad, Safevilerle savaşı bitirmek için 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşması'nı imzalamış ve doğu sınırlarını güvence altına alarak kuzey ve batıya odaklanmayı planlamıştır. Ancak 1640'ta beklenmedik ölümü, Azak seferini yarıda bırakmıştır. Yerine tahta geçen Sultan İbrahim (1640-1648), 1641'de Azak Kalesi'ni geri almak için büyük bir askerî sefer başlatmıştır. Kaptanıderya Siyavuş Paşa komutasında, 100 kadirga ve 170 tekneyle kuşatma desteklenmiştir.¹⁹⁵ Ancak kalenin bulunduğu sığ bölge, donanmanın manevra kabiliyetini sınırlamış ve mühimmatın taşınmasını zorlaştırmıştır. Bu durum kuşatmanın etkisini olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁹⁶ Kazaklar ise Osmanlıların artan şiddeti üzerine kaleyi savunabilmek için Moskova'dan yardım istemiştir. Zemskiy Sobor meclisi kaleyi stratejik olarak önemli görürken Çar I. Mihail, Osmanlılara karşı savaşın sürdürülemeyeceğini düşünmekteydi. Bu nedenle, Kazaklara kaleyi boşaltma talimatı verilmiş ve 1642'de

¹⁹² İstanbul'daki padişah, Kırım Hanlığı'nın yöneticilerini gerektiğinde değiştirme yetkisine sahipti ve bu yetkiyi hanlık üzerinde tam kontrol sağlamak amacıyla kullanabilmekteydi. Böylece Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne karşı olası bir tehdit oluşturması engellenmeye çalışılmaktaydı. Bkz. Hakan Kırımlı, *Giraylar ve Osmanlılar, Kırım Hanlık Hânedânının Osmanlı Devleti'ndeki Hikâyesi*, Ötüken Yay., İstanbul 2022, s. 132-133

¹⁹³ Don Nehri aracılığıyla Voronej'den gönderilen 49 adet tekne ile yardımda bulundukları bilinmektedir. Bkz. Y. A. Tihonov, "Azovskoye Sideniye", *Voprosı İstorii*, VIII, Moskova 1970, s. 102. Osmanlı dönemi tarihçileri de Moskova'nın Kazaklara yardım ettiğini dile getirmektedir. Bkz. Mustafa Naîmâ, *Naîmâ Tarihi*, C. III, nşr. Zuhuri Danışman, Z. Danışman Yayınevi İstanbul 1968, s. 1366.

¹⁹⁴ 252 esir ve 29 çayka ile geri dönen paşa Kazaklara denizde ağır bir mağlubiyet yaşattığını göstermektedir. Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, s. 194.

¹⁹⁵ Tihonov, "Azovskoye Sideniye", s. 105.

¹⁹⁶ Brian J. Boeck, "The Siege of Azov in 1641: Military Realities and Literary Myth", *Warfare in Eastern Europe 1500-1800*, ed. Brian J Davies, Brill Publishers, Leiden-Boston 2012, s. 177-178.

kale yeniden Osmanlı kontrolüne geçmiştir.¹⁹⁷ Nitekim bu işgal, Osmanlı Devleti için Karadeniz’de ciddi bir tehdit olmuştur.¹⁹⁸

Osmanlı Devleti, Azak Kalesi’ni geri aldıktan sonra Kırım Hanlığı aracılığıyla Kazakların şehirlerine saldırarak güçlerini kırmayı amaçlamıştır.¹⁹⁹ 1645’te Rus Çarı I. Aleksey, Kazaklara yardım için Voronej Voyvodası Kondirev önderliğinde 70 teknelik bir filo göndermiştir. Don Kazakları, 1646’da Azak Denizi’ne bir sefer düzenleyip Osmanlı kadirgalarından ganimet ele geçirmiştir. Kondirev’in ikinci seferinde ise her birinde 50-60 askerin bulunduğu *strug*²⁰⁰ isimli 37 yelkenli tekneyle Azak Denizi’ne doğru ilerlemiş, ancak şiddetli fırtına sonucu bu teknelerin çoğu karaya oturmuştur. Osmanlılar, bu fırsatı değerlendirerek Azak’tan 280 tekneyle Don Kazaklarının merkezi olan Çerkassi’ye sefer düzenleyip Kazakları zayıflatmıştır. Rusya, Kazaklara destek sağlamaya devam etmiş ve bu desteği, Osmanlı’ya karşı gizlemeye çalışmıştır.²⁰¹ Nitekim Çarlık Rusya’sının Kazaklarla ilişkisi, güneydeki sınırlarını koruma ve Osmanlı Devleti’ne karşı denge sağlama stratejisinin bir parçasıydı.

Osmanlılar, Kazak çaykalarına karşı daha etkili bir savunma sağlamak amacıyla kaleleri güçlendirmiş ve topraklarla donatılmış küçük gemilerden bir filo oluşturmuştur. Girit Savaşı (1645-1669) sırasında bile Ahmet Paşa komutasında Karadeniz’de

¹⁹⁷ Sultan II. Mehmed döneminden itibaren bir göl mahiyetinde kullanılan Karadeniz’deki Kazak saldırıları, bu kalenin işgaliyle birlikte Osmanlı gücünün sarsılmasına neden olmuştur. Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 128.

¹⁹⁸ 1637’de Azak Kalesi’ni işgali, Osmanlı ve Kırım Hanlığı’nı meşgul etmiş ve bu durum, Rusya’nın güneydeki kalelerini güçlendirmesine ve Karadeniz’e yönelik genişleme politikasının gelişmesine olanak tanımıştır. Kırım ve Nogay Tatarlarının, Rus topraklarına düzenledikleri akınlar belirli güzergahlar üzerinden gerçekleşmekteydi. Bu güzergahlar; Muravskaya, İzyumskaya ve Kalmiusskaya yollarıydı. Bu yollardan faydalanan Tatarlar, Oka Nehri’ne ve Moskova’ya kadar ulaşabilmekteydi. Bu yollar, Çarlık Rusya’sının güneye doğru genişlemesini engellerken aynı zamanda siyasî, sosyal ve ekonomik gelişimini de olumsuz etkilemekteydi. Bunun üzerine Çarlık Rusya’sı, Kırım Hanlığı ile arasına bir sur çekmek adına Belgorod Savunma Hattı’nı inşa etmiştir. Bkz. V. P. Zagorovskiy, *Belgorodskaya Çerta*, Voronejskogo Universiteta İzd., Voronej, 1968, s. 51. Bu savunma hattı inşasıyla birlikte Rusya’nın güney bölgelere doğru kolonizasyon sürecini başlatmıştır. Yury A. Mizis, “Formirovaniya Voinskih Garnizov na Yuge Rossii v XVII v.”, *Vestnik Tambovskogo Universiteta, Seriya: Gumanitarniye Nauki*, XXIV/182, 2019, s. 188; Cem Bayındır, “Çarlık Rusya’sının Doğu Avrupa’daki ‘Belgorod Savunma Hattı’ İnşasının Önemi ve Kazakların Etkisi”, *Rusya Araştırmaları Dergisi*, X, 2023, s. 10-11.

¹⁹⁹ Şirokevad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 61.

²⁰⁰ Doğu Slavlarının VI. ve XIII. yüzyıllarda aktif olarak kullandığı düz tabanlı yelkenli ve kürekli bir tekne. Yelken direği sökülebilmekte ve güvertesi bu yüzyılda 10-12 kişiyi alabilmektedir. Genellikle nehir ve göllerde insan ve mal taşımak için kullanılırdı. XVI. ve XVII. yüzyıllarda nehirdeki ticareti korumak üzere hafif topraklarla donatıldı ve 60 okçuyu barındıracak hale geldi. XVIII. yüzyılda Azak Kalesi’nin kuşatılması sırasında asker, teçhizat ve erzak taşımacılığında kullanıldı. N. N. İsanin, *Morskoy Entsiklopedičeskiy Slovar*, T. II, s. 273-74.

²⁰¹ Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 131-133.

savunma için 10 kadırgadan oluşan bir filo gönderilmiştir²⁰² XVII. yüzyılın ikinci yarısında, Kazak saldırıları azalmış ve Osmanlı Devleti, Karadeniz'deki deniz gücünü yeniden sağlamlaştırmıştır. Bu süreç, Osmanlı'nın denizcilik stratejilerini ve askerî düzenlemelerini gözden geçirmesine ve bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmek için yeni savunma planları geliştirmesine yol açmıştır.²⁰³

XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti, Celâlî isyanları, Avrupa'daki savaşlar, Akdeniz'deki mücadeleler ve Safevilerle süregelen çatışmalar nedeniyle Karadeniz'de Kazaklara karşı ciddi güvenlik sorunları yaşamıştır. Bu saldırılar, yalnızca Karadeniz kıyılarını değil, İstanbul Boğazı'nı da tehdit ederek Osmanlı'nın Karadeniz'i bir "Türk Gölü" olarak muhafaza etme politikasını riske atmıştır. Bu durum, Osmanlı donanmasında Akdeniz ve Karadeniz için iki ayrı filonun hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Kazakların saldırıları, Osmanlı Devleti'ni Karadeniz'de sürekli güçlü bir donanma bulundurma gerekliliğiyle karşı karşıya bırakmış, denizlerdeki hakimiyetini koruma çabalarını artırmıştır.²⁰⁴ Ancak padişahların, sadrazamların ve kaptanıderyaların sık sık değişmesi, yönetim ve askerî istikrarı zayıflatmış, bu da Karadeniz'deki güvenlik politikalarının sürekliliğini olumsuz etkilemiştir. Kazak saldırılarının oluşturduğu tehdit, Karadeniz'in bir iç deniz olarak sürdürülebilirliğini sarsmış ve Osmanlı'nın bölgedeki güvenlik açıklarını daha belirgin hale getirmiştir. Bu zafiyet, Rusya'nın güneye doğru genişleme politikalarına ve Karadeniz'deki stratejik hedeflerine ulaşmasına zemin hazırlamıştır.²⁰⁵

1648'de bağımsızlık için Lehistan'a karşı oluşan Kazak ayaklanması, Bogdan Hemilnitskiy liderliğindeki Kazak Hetmanlığı'nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Girit Savaşı'na odaklandığından, kuzeyden gelen Kazak tehdidini bertaraf etmek için Kırım Hanlığı'nı devreye sokmuştur. Kırım Hanlığı'nın ise Kazaklara karşı verdiği destek, Osmanlı'nın kuzey güvenliği açısından önemli bir stratejik önlem olmuştur.²⁰⁶ Çünkü bu süreçte Venediklilerin, Kazakları Osmanlı'ya karşı kışkırtma çabalarına karşı Osmanlı Devleti, Kazak Hetmanlığı ile ilişkiler

²⁰² 1646'da Karadeniz'e gönderilen filo hakkında bkz. Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, s. 201.

²⁰³ Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 100-101.

²⁰⁴ İngiliz diplomat olan Thomas Roe'nin aktarımına göre Osmanlı donanması artık Karadeniz'de devriye gezmeye başladığını söylemektedir. Bkz. Ostapchuk, "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea", s. 89.

²⁰⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 437-444.

²⁰⁵ King, *Karadeniz*, s. 174-175.

²⁰⁶ Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 131

kurmaya başlamıştı. Karadeniz'deki güvenliğini sağlamak ve kuzeyden gelen tehditleri önlemek amacıyla Kazak Hetmanlığı ile bir ateşkes anlaşması yapıldığı da bilinmektedir.²⁰⁷ Bu anlaşma kapsamında Kazaklara Karadeniz'de serbest seyrüsefer ve ekonomik ayrıcalıklar tanınırken, Kazak Hetmanlığı da Karadeniz kıyılarının güvenliğini tehdit etmeme taahhüdü vermiştir. Bu pragmatik ittifak, Osmanlı Devleti için Kazak Hetmanlığı'nı kuzeydeki müttefiki haline getirmiş ve Karadeniz üzerindeki kontrolünü güçlendirmiştir.²⁰⁸

1650'lerde Kazak Hetmanlığı'nın Osmanlı ve Kırım Hanlığı ile Lehistan'a karşı kurduğu ittifak, Moskova'yı endişelendirmiştir. Don Kazaklarını kullanarak Karadeniz ve Azak kıyılarına saldırılar başlatan Moskova, 1651'de Sinop ve çevresine yönelik saldırılarda Osmanlı ticaretine zarar vermiştir. Kazak Hetmanlığı, bu saldırılara müdahale etmemiş, bu da Osmanlı'nın Karadeniz güvenliğini tehlikeye sokmuştur.²⁰⁹ 1652'de Don Kazakları, 15 strug teknesiyle İstanbul yakınlarına saldırmış, ancak Osmanlılar tarafından geri püskürtülmüştür. 1653'te Kazaklar, Sudak ve Trabzon'a saldırarak Osmanlı ticaretine zarar vermiştir.²¹⁰ Bu dönemde Osmanlı Devleti, Girit Savaşı dolayısıyla Don Kazaklarının saldırılarına etkili bir müdahale edememiş ve Kazak Hetmanlığı ile yaptığı ateşkes ise güvenilirliğini yitirmiştir. Ayrıca 1654'te Hetman Bogdan Hemilnitskiy'nin Pereyaslav Antlaşması ile Ukrayna topraklarını Moskova'nın himayesine sokması, Rusya'nın güneydeki genişleme politikasında önemli bir adım olmuştur. Ukrayna topraklarının stratejik önemi, Rusya'nın Karadeniz üzerindeki etkisini artırmış ve Osmanlı ile rekabeti daha da yoğunlaştırmıştır.²¹¹

Ukrayna'daki Kazakların Moskova ile birleşmesini kabul etmeyen Lehistan ise 1654-1667 yılları arasında sürecek olan Rus-Lehistan Savaşı'nı başlatmıştır. Karadeniz'in

²⁰⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/2, s. 112.

²⁰⁸ 1648 yıllarında İstanbul'a varan bir Kazak heyetinin *Denizcilik Antlaşması* olarak adlandırılan bir antlaşmayı padişaha sunduğu bilinmektedir. Bkz. Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", çev. Kemal Beydilli, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, VI, İstanbul 1998, s. 307. Haziran 1648'de yapılan antlaşma için bkz. Omeljan Pritsak, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648)", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, VII, 1999, s. 275-279.

²⁰⁹ Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti", s. 311.

²¹⁰ Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 137-138; Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 61.

²¹¹ Kazak Hetmanlığı'nın, Osmanlı ile ilişkilerinin zayıflamasının bir nedeni de Kırım Tatarlarının Lehistan'la olan ilişkilerini geliştirmesi üzerine duyulan güvensizlik olmuştur. Bunun üzerine Pereyaslav'daki konseyde Ruslar, Kazaklara geniş özerklik hakları tanımıştır. Bkz. Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti", s. 311. Bu Kazakların Ruslar ile anlaşma planlarında Kırım'ın istilası planı bulunduğu da söylenmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/2, s. 157.

kuzeyindeki saldırıların giderek artması üzerine 1666'da Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, bu durumun sorumlusu olarak gördüğü IV. Mehmed Giray'ı hanlıktan indirerek yerine Adil Giray'ın gelmesini sağlamış ve bu değişim üzerine sağ yaka Kazak Hetmanı Petro Doroşenko, Osmanlı'ya yakınlaşmıştır. 1667'de Rus-Lehistan Savaşı sonucunda imzalanan Andrusovo Antlaşması ile Ukrayna ikiye bölünmüş ve Doroşenko, Lehistan ve Rusya'nın himayesini reddederek Osmanlı'ya yönelmiştir.²¹² Osmanlı Devleti ise 1669'da Girit Savaşı'nı bitirince Karadeniz'in kuzeyindeki stratejik çıkarlarına odaklanmaya başlamıştır. Bu dönemde sağ yaka Kazakların, Osmanlı Devleti'ne himaye talebi üzerine Osmanlı-Lehistan Savaşı (1672-1676) başlamıştır. 1672'de Lehistan'a sefer düzenlenerek Bucaş Antlaşması imzalanmış ve Dinyeper'in sağ kıyısı Osmanlı topraklarına katılmıştır.²¹³ Lehistan, 1673'te savaşa devam etse de başarı elde edememiş ve 1676'da İzvança Antlaşması'nı imzalayarak bu bölgenin Osmanlı'ya ait olduğunu kabul etmiştir. Böylece Ukrayna'nın üçte ikisi Osmanlı himayesine girmiştir.²¹⁴ Bu gelişmeler, Osmanlı'nın Karadeniz'deki hâkimiyetini pekiştirerek bölgenin "Türk Gölü" olarak devam etmesinde önemli bir adım olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Lehistan ile savaşı sonrası sağ yaka Kazaklarını kontrol altına alması, Rusya ile doğrudan çatışmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, Lehistan ile olan antlaşmasını uygun görmeyen Hetman Doroşenko'nun Rus himayesine girmesi üzerine Osmanlı, onu azlederek yerine Yuri Hemilnitskiy'i atamıştır.²¹⁵ Bu gelişme, Ukrayna topraklarında Osmanlı ve Rusya arasında hakimiyet mücadelesini derinleştirmiştir.²¹⁶ 1676'da Rusya, Osmanlı himayesindeki Çehrin Kalesi'ni işgal etmiş, Osmanlı 1677'deki ilk girişimde kaleyi geri alamamış, ancak

²¹² Bu durum, Ukrayna'nın siyasî ve coğrafi bütünlüğünü bozarak bölgedeki Kazaklar arasında büyük bir huzursuzluğa neden olmuştur. Bkz. Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarisında Kazak Devleti", s. 318.

²¹³ Bu antlaşma ile Ukrayna'nın sağ yakası olan Podolya bölgesi Osmanlı hakimiyetine bırakılmış, ayrıca Lehistan, Kırım Hanlığı'na da dahil olmak üzere vergi ödemeyi kabul etmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/1, TTK Yay., Ankara 1951, s. 434; Mehmet İnbaşı, "Bucaş Antlaşması", TDVİA, C. Ek-1, Ankara 2020, s. 213.

²¹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/1, s. 437.

²¹⁵ Kahraman Şakul, *Çehrin Kuşatması 1678*, Timaş Yay., İstanbul 2022, s. 30-31.

²¹⁶ 1672'de Çar I. Aleksey'in Sultan IV. Mehmed'e gönderdiği mektup, Rusya'nın Karadeniz'deki stratejik emellerini ve bu bölgedeki hakimiyet mücadelesinde Kazakları nasıl bir güç unsuru olarak kullandığını açıkça ortaya koymaktadır. Mektupta yer alan tehditkâr ifadeler, Osmanlı Devleti'nin Lehistan ve Ukrayna topraklarındaki emellerinden vazgeçmemesi durumunda Don Kazaklarını Karadeniz'e çıkmaları yönünde emir verileceğinin belirtilmesi, Rusya'nın bu bölgedeki çıkarlarını korumak için Kazakları bir tür vekil güç olarak kullandığını göstermektedir. Bkz. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 252.

1678’de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın seferiyle Çehrin’i tekrar ele geçirmiştir.²¹⁷ Buna karşın, Rusya bölgedeki hedeflerinden vazgeçmemiş ve Dinyeper’in batısına Kazakları geçirerek Çehrin’i yeniden ele geçirme planları yapmıştır. Don Kazaklarının, Azak Denizi’nde Osmanlı gemilerine saldırıları ise denizlerdeki Osmanlı kontrolünü tehdit etmiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı ve Rusya arasında hem karada hem de denizde süregelen bir güç mücadelesine zemin hazırlamış ve artık Rusya’nın doğrudan Osmanlı’nın Karadeniz hakimiyetine meydan okuduğunu göstermiştir.²¹⁸

Osmanlı, 1679’da bölgedeki Kazaklara ve Rusya’ya karşı seferler düzenlemiş, Dinyeper üzerindeki İslamkerman ve Mübarekkerman kalelerini tahkim ederek Ukrayna’daki kontrolünü artırmaya çalışmıştır. Rusya ise güney savunma hatlarını genişleterek askerî varlığını artırmaktaydı.²¹⁹ Fakat Osmanlı’nın bölgede güçlü askerî varlığı, Rusya’nın Karadeniz’e inme çabalarını engellemiş, bu nedenle Rusya 1680’de barış teklifinde bulunmuştur. 1681 Bahçesaray Antlaşması ile Dinyeper Nehri sınır kabul edilmiş, sol taraf Rusya’ya, sağ taraf Osmanlı’ya bırakılmış ve kaleler inşa edilmemesi kararlaştırılmıştır. Bu antlaşma Osmanlı’nın kuzeydeki hakimiyetini güvence altına almış, ancak her iki taraf da stratejik hedeflerinden vazgeçmemiştir. Bu durum, gelecekteki Osmanlı-Rus çatışmalarının zeminini hazırlamıştır.²²⁰

Nitekim Kırım Hanlığı’nın Moskova’ya düzenlediği akınlar, sadece askerî ve siyasi bir tehdit değil, aynı zamanda esir ticareti üzerinden ekonomik ve demografik yapıyı etkileyen bir sorun haline gelmiştir.²²¹ Bu akınlara karşı Çarlık Rusya’sı, Kazakları destekleyerek güneyde Osmanlı ve Kırım topraklarına yönelik savunma hattı

²¹⁷ Akdes N. Kurat, *Türkiye ve Rusya. XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798–1919)*, TTK Yay., Ankara 2011, s. 9; Şakul, *Çehrin Kuşatması 1678*, s. 183.

²¹⁸ Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 147.

²¹⁹ Rusya, savunma hatlarını genişleterek Sloboda Ukrayna’sını koruma altına almıştır. Don ve Dinyeper nehirleri arasında yaklaşık 400-500 km uzunluğunda inşa edilen İzyum savunma hattı, Rusların güneydeki genişleme politikasının bir parçası olmuştur. Bkz. Novoselyskiy, *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin*, s. 311; Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 148.

²²⁰ Dinyeper’in sol tarafı ve Kiev Ruslara, sağ tarafı ve Çehrin Osmanlılara bırakılmıştır. Ayrıca, Tatarlar bölgede yerleşme hakkına sahip olmuş, Kazaklar ve Ruslar da bu nehirde balık tutma, tuz çıkarma ve avlanma gibi ticari haklara sahip olmuştur. Dinyeper ile Bug nehirleri arasında iki devlet kale yapılmayacağı konusunda anlaşmıştır. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/1, s. 443.

²²¹ 1569’da Astrahan Seferi için İstanbul’dan yola çıkan askerler, birçok insandan Rus topraklarından İstanbul’a köle getireceğine dair avans para aldıkları bilinmektedir. Kamalov, *Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi*, s. 52-53. Moskova’da ziraatla uğraşan kişilerin, bereketli güney topraklarına yönelmek yerine hayat şartları zor olan Sibiry’a göç ettikleri görülmektedir. Bunun nedeni ise Ukrayna topraklarını tercih edenlerin Tatarlar tarafından esir alınarak İstanbul’a gönderilmesiydi. Bu durum, Moskova’nın ziraatını ve millî gelişmesini olumsuz etkilemekteydi. Bu esir ticaret, Karadeniz bölgesinin en büyük ekonomik gelir kaynaklarından biri olarak uzun bir süredir devam etmekteydi. Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 60.

oluşturmuş, aynı zamanda Kazakların akınlarını kendi stratejik çıkarları doğrultusunda yönlendirmiştir.²²² Osmanlılar, Kazak saldırılarının arkasındaki güç olarak giderek daha fazla Rusları muhatap almış ve Karadeniz'deki siyasî dengeler Osmanlı-Rus rekabeti ekseninde yeniden şekillenmiştir.²²³ Kırım Tatarlarının Moskova'ya yönelik baskıları, Kazakların ise Kırım Tatarlarına karşı Moskova tarafından bir güç unsuru olarak kullanılması, iki taraf arasında sürekli bir çatışma dinamiği oluşturmuştur.²²⁴ Bu stratejik mücadele, Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya'sı arasındaki ilişkilerin ve Karadeniz'deki çıkar çatışmalarının XVIII. yüzyıla girerken daha da yoğunlaşmasına neden olmuştur.

1.3. Karadeniz'de Osmanlı-Rus Mücadelesinin Başlaması

Osmanlı Devleti'nin 1683 yılındaki Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması, prestijinde ve askerî gücünde önemli bir sarsıntıya neden olmuştur.²²⁵ Bu yenilgi, Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin zayıflama sürecinin başlangıcı olarak görülmüş ve uzun süredir beklenen düşüşün habercisi olmuştur. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin askerî başarısızlıkları sadece Avrupa'daki dengeleri değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne karşı olan direnci de artırmıştır. Avusturya'daki Habsburglar ve Lehistan, Osmanlı Devleti'ne karşı birleşik bir cephe oluşturarak daha

²²² Kazakların, 1637 yılında Azak Kalesi'ni işgal etmesi, uzun vadede Moskova'nın menfaatine yaramıştır. Rusya, bu süreçte güneye doğru yeni şehirler inşa ederek Azak ve Kırım'a yaklaşarak stratejik pozisyonunu güçlendirmiştir. 1637'de Moskova elçilerinin tercümanlarını kabul eden Mehmed Ağa onlara: Moskova elçileri bize doğruyu söylemiyor, bizi aldatmaya çalışıyorlar. Çar yeni yeni şehirler yaptırmakla ve durmadan Kırım'a yaklaşmaktadır. Kırım'a hediyeler göndermesine rağmen Azak'ın alınmasını o emretmiştir. Eski Moskova çarları aynı usulleri tatbik ederek Kazan ile Astrahan'ı aldılar, şimdi de Kırım'ı almak istiyorlar. Bizim hanımız Bahadır Giray Han, çok merhametli davranıyor, yoksa Moskova elçilerini idam etmek gerekirdi, diye söylediği bilinmektedir. Bkz. Çernavsk, Tambov, Kozlov, Verniy Lomov, Nijniy Lomov, Userd, Yablonov, Yefremov gibi inşa edilen şehirler ile Don'dan Belgorod'a kadar olan yolun daraldığı ve Azak dolayısıyla Kırım'daki halkın da şehri boşalttığı söylenmekteydi. Bkz. Novoselyskiy, *XVII. Yüzyılın Birinci Yarisında Moskova Devletinin*, s. 281-282.

²²³ Don Kazakları, 1549'da bir Tatar ticaret kervanını yağmalaması üzerine muhatap olarak IV. İvan'a şikâyet edilmiştir. Bu durum, XVI. yüzyılda dahi bağımsız gibi takılan Kazakların, Osmanlılar ve Tatarlar tarafından Moskova'nın tebaası olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 130.

²²⁴ Kırım Hanlığı ile Kazaklar arasındaki temel fark, Kırım Tatarlarının şehir merkezli bir hükümet yapısına sahip olması ve Moskova'nın hanlığa vergi ödemesi iken Kazakların ise böyle bir siyasî teşkilatlanmasının bulunmaması ve Osmanlı veya Kırım Hanlığı'ndan vergi almaması olmuştur. Bkz. Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 67.

²²⁵ Habsburgların Macaristan'daki saldırgan tutumu, Sadrazam Kara Mustafa Paşa'yı Avusturya'ya karşı harekete geçmeye sevk etmiş ve 1682'de Osmanlı Devleti, Avusturya'ya savaş ilan edilmiştir. Ancak Lehistan Kralı III. Jan Sobieski'nin Habsburglarla ittifak yaparak Osmanlı'yı arkadan çevirmesi ve Kırım Hanlığı'nın bu müdahaleyi engelleyememesi, kuşatmanın başarısız olmasına neden olmuştur. Bkz. Songül Çolak, Metin Aydar, Savaş ve Propaganda: 1683 Viyana Kuşatması Üzerine Bir Değerlendirme, *Belleten*, LXXXIV/301, Aralık 2020, s. 1053-1054.

etkin bir şekilde mücadele etmeye başlamıştır. Bu birliktelik, Avrupa’da Osmanlı karşıtı bir koalisyonun doğmasına yol açmış ve Osmanlı Devleti’ne karşı daha organize ve güçlü bir direniş ortaya koymuştur.²²⁶ Viyana kuşatmasının başarısızlığı, Çarlık Rusya’sı için de önemli bir fırsat olmuştur. Çarlık Rusya’sı, Ukrayna toprakları üzerindeki iddialarından ve Osmanlı Devleti’ne karşı mücadele arzusundan vazgeçmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti ile tek başına mücadele etmek için yeterli güce sahip olmadığının farkında olan Rusya, bu süreçte Avrupa’daki siyasî değişimlerden faydalanarak kendi pozisyonunu güçlendirmeye çalışmıştır.²²⁷ Avrupa’da Osmanlı Devleti’ne karşı birleşik bir cephe oluşurken Rusya da bu gelişmelere paralel olarak batı ile ilişkilerini geliştirmiş ve güçlendirmiştir. Avrupa uluslarının Osmanlı karşıtı tavrı, Rusya’ya Avrupa sahnesinde daha fazla önem kazandırmıştır. Böylece, Rusya, batıdaki bu siyasî gelişmelerin ardından Avrupa devletleri nezdinde önemli bir güç olarak yükselmeye başlamıştır. Bu süreç, Rusya’nın batı ile olan ilişkilerini daha da derinleştirmiş ve gelecekteki genişleme politikaları için bir zemin hazırlamıştır.

Viyana kuşatmasının başarısızlığı sonrası Avrupa’da, Osmanlı Devleti’ne karşı Kutsal İttifak kurularak Hristiyan dünyası birleşme kararı almıştır. Lehistan Kralı III. Jan Sobieski, Osmanlı’yı Avrupa’dan tamamen çıkarmak için Rusya’nın da ittifaka katılmasını savunmuştur. 1681’de Osmanlı’ya karşı mağlup olan Moskova, bu yeni ittifak için önemli bir güç olarak görülmekteydi. 1684’te, Rusya’nın katılımı için diplomatik görüşmelere başlanmıştır. Başlangıçta ittifak üyeleri, Ukrayna topraklarında Osmanlı lehinde oluşan güç dengesine karşı Rusların bu ittifaka kolay dahil olacağını düşünmüştür.²²⁸ Ancak bu ittifak görüşmelerinde, Kiev’in Rusya’ya

²²⁶ Viyana’daki başarısızlık, Papa XI. Innocentius’un liderliğinde Avrupa’da bir birlik oluşturulmasına yol açmıştır. Lehistan ve Avusturya’nın yanında Venedik de katılmış ve 1684’te Kutsal İttifak kurulmuştur. Bkz. İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, TTK Yay., Ankara 1988, s. 460; Rhoads Murphey, *Ottoman Warfare 1500-1700*, Taylor & Francis Publ., Londra 2001, s. 9-11.

²²⁷ 1618-1648 yılları arasında süren ve Avrupa’yı derinden sarsan Otuz Yıl Savaşı’nın Vestfalya Antlaşmasıyla sona ermesi, Avrupa’da bir değişimin işareti olmuştur. Mezhep çatışmalarıyla şekillenen politikaların yerini, ulusal çıkarların ön plana çıktığı yeni bir diplomasi anlayışı almıştır. Devletler artık dini temelli değil, stratejik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda politikalar geliştirmeye başlamıştır. Bu yeni düzen, Avrupa’nın iç politikalarında olduğu kadar küresel siyasette de etkili olmuştur. Artık Avrupa’daki güç dengesi ilkesi, kıta içindeki çatışmaları azaltmak ve dış tehditlere karşı ortak hareket etmeyi mümkün kılmak üzere ittifakların kurulmasını teşvik etmiştir. Bkz. John M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Yay., İstanbul 2015, s. 348.

²²⁸ Avusturya ve Lehistan arasında yapılan görüşmelerde, Rusların haçın düşmanlarına karşı Lehistan ile saldırı ve savunma ittifakının yapabileceğini ifade edilmektedir. Bkz. Nikolay Nikolayevič, *Obzor Vneşnih Snoşeniy Rossii (po 1800 god)*, T. I, Tip. E. Lissnere i Yu. Romana, Moskova 1894, s. 28.

bırakılması talebi, ittifakta anlaşmazlığa yol açmış ve Rusya'nın katılımı konusunda bir ilerleme sağlanamamıştır.²²⁹

1684'te, Kutsal İttifak'ın Osmanlı Devleti'ne karşı cepheyi genişletme ısrarı nedeniyle Moskova'ya ikinci defa gönderdiği Avusturyalı diplomatlar Christopher Zhirovsky ve Sebastian Blumberg, Rus çar naibi Sofya Alekseyevna'nın temsilcisi Vasiliy V. Golitsin ile görüşmüştür. Görüşmelerde, Osmanlı ve Kırım Hanlığı'na karşı ittifak önerisi tekrar sunulmuştur. Rusya'nın ittifaka katılımı için öne sürdüğü başlıca şart, Lehistan ile ebedi bir barış sağlanmasıydı; zira Ruslar, Kiev ve Ukrayna toprakları üzerindeki anlaşmazlıklar çözülmeden ittifaka katılmayı riskli görmekteydi. Özellikle Kiev ve Ukrayna toprakları üzerindeki taleplerini garanti altına almak, Moskova için öncelikli bir meseleydi. İttifak elçileri, Kırım'a saldırının Çerkesler aracılığıyla kolayca yapılabileceğini savunarak Rusları savaşa ikna etmeye çalışmıştır. Ancak Rusya'nın, Kiev meselesi yüzünden Lehistan'ın gelecekteki olası saldırıları üzerine yoğunlaştıracağına dair endişeleri bulunmaktaydı. Kiev'in statüsü konusunda da sert bir tavır sergileyen Rusya, bu konuda taviz vermeyeceğini belirtmiştir. Nitekim, taraflar arasında uzlaşma bir kez daha sağlanamamış ve Rusya'nın Kutsal İttifak'a katılımı ertelenmiştir.²³⁰

Kutsal İttifak'ın, 1684'te Kamanıçe ve 1685'te Boğdan kuşatmalarındaki başarısızlıkları, Lehistan Kralı III. Jan Sobieski'ye Moskova'nın desteğinin alınması gerektiğinin elzem olduğunu göstermiştir. Bu gelişmelerin ardından 1686'da Kutsal İttifak'ın elçileri Krzysztof Grimultovsky ve Marcjan Aleksander Oginsky, Moskova'da Vasiliy Golitsin ile yeniden görüşmelere başlamıştır. Uzun süren müzakereler sonucunda 21 Nisan'da Lehistan ve Rusya arasında ebedi barış imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Lehistan Kiev'i tamamen Rusya'ya bırakacak, Türklerle barış sona erecek, Lehistan Tatar saldırılarına karşı korunacak, Don Kazaklarına Karadeniz'de askerî harekât izni verilecek ve 1687'de Rus ordusu Kırım'a sefer düzenleyecekti. Ayrıca Rusya, Kiev ve güneydeki bazı bölgeler için Lehistan'a tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Bu antlaşma, Rusya'nın Kiev üzerindeki kazançlarını

²²⁹ Sergey M. Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, T. VII, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı Moskova 1962, s. 371-372.

²³⁰ Nikolayeviç, *Obzor Vneşnih Snoşeniy Rossii (po 1800 god)*, s. 29.

savaşız genişletmesini sağlayarak Karadeniz'e ulaşma yolunda önemli bir adım olmuştur.²³¹

Kutsal İttifak'a dahil olan Çarlık Rusya'sı, Kırım'a sefer düzenlemeden önce Osmanlı Devleti'nden Karadeniz ve Azak Denizi'ne erişimini güvence altına almak için çeşitli taleplerde bulunmuştur. Bunlar arasında stratejik öneme sahip Azak Kalesi, Özi Kalesi ve Kırım'ın Ruslara verilmesi, Kırım'daki Tatarların Anadolu'ya tahliyesi, Rus esirlerin fidyesiz serbest bırakılması ve tazminat ödenmesi vardı.²³² Bu istekler, Osmanlı'nın bölgedeki egemenliğini zayıflatacağından kabul edilmemiş ve gerilimi artırmıştır. Rusya, Kırım'a yönelik sefer hazırlıklarına devam ederek Zaporojye Kazaklarının desteğini almıştır. Hetman İvan Samoyloviç liderliğindeki 50.000 Kazak, Dinyeper Nehri'nin doğusuna doğru ilerleyerek Rus ordusuna katılmıştır.²³³ Golitsin'in planı, Kırım Yarımadası'nı anakaraya bağlayan Orkapı/Perekop bölgesine ve Osmanlı savunma hatlarına stratejik saldırılar düzenlemektir. Don Kazakları Azak Denizi'ne, Zaporojye Kazakları ise Dinyeper çevresindeki Osmanlı kalelerine saldırmakla görevlendirilmiştir.²³⁴

Kırım'a ilerleyen Golitsin'in ordusu, su ve otlakların yetersizliği nedeniyle ciddi ikmal sorunları yaşamış ve bu durum, seferin başarısını tehlikeye atmıştır. Golitsin, Moskova'ya ordunun bu zorluklara rağmen Tatarların doğrudan saldırıya geçemediğini bildirmiştir. Ordu içinde ise Kazakların, Rus ordusunun Kırım'ı ele

²³¹ Kiev'in güneyinde bulunan şehirler; Tripilya, Stayki ve Vasilkiv Rusların batıda kazanımı olarak sayılmaktadır. Moskova, Kiev ve diğer bölgeler için Lehistan'a 146.000 ruble tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Bu antlaşma ile Ruslar, 1667'deki Andrusova Antlaşmasına göre Kiev üzerinde elde ettiği kazanımlarını savaş yapmadan genişletmesini sağlamış ve bu, Rus diplomasisinin büyük başarısı olmuştur. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 373.

²³² Mihail M. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Material dlya Biografii*, T. I, s. 207.

²³³ Kazaklar, bu süreçte Lehistan'a olan güvensizliklerinden dolayı dikkatli bir şekilde hareket ediyorlardı. V. Golitsin'in Kazakları ikna etme stratejisi, Türkleri baş düşman olarak göstererek önce Osmanlı Devleti'ne karşı bir zafer kazanmanın önemine vurgu yapması üzerine kuruluydu. Bu şekilde Kazaklar, Lehistan'la olan mevcut güvensizliklerine rağmen, Rusya'nın yanında yer almayı tercih ettiler. Bununla birlikte Golitsin, Türklerle olan savaşın lehlerinde sonuçlanması durumunda, Lehistan'a karşı da bir mücadeleye girişebileceklerini belirterek Kazakların desteğini kazanmayı başardı. Bkz. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 392-393.

²³⁴ Orkapı, Kırım'a giriş ve çıkışları kontrol eden dar bir toprak şeridiydi ve stratejik önemi büyüktü. William Fuller, *Strategy and power in Russia 1600-1914*, The Free Press, New York 1988, s. 47. 1687'de, Rus ordusunun Vasiliy V. Golitsin komutasında Kırım'a karşı gerçekleştirdiği ilk doğrudan saldırı, Kırım Hanlığı'nın bu zayıflıklarını ortaya koymaktaydı. Osmanlı Devleti, batıda yürüttüğü savaşlar nedeniyle Kırım Hanlığı'na destek vermesi için çağrı yapmaktaydı, bu da Kırım'ın savunmasını daha da zorlaştırmaktaydı. Ruslar, Osmanlı'nın batıdaki çatışmalarla meşgul olmasını fırsat bilerek 1689'da ikinci bir saldırı düzenledi. Bu saldırılar, Kırım Tatarları tarafından püskürtülse de Rusların bölgede giderek güçlendiği ve Kırım üzerindeki baskıyı artırdığı görülmektedir. Kırım Hanı I. Selim Giray, Rusların saldırılarına rağmen Osmanlı ordusuna destek olmak üzere batıya gönderdiği süvarileri, Avusturya ordusuna karşı başarılı girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. Bkz. Kırımlı, *Giraylar ve Osmanlılar*, s. 141-142.

geçirmesini önlemek amacıyla bozkırları ateşe verdiği yönünde söylentiler dolaşmaktaydı. Kazaklar, Rus ordusunun Kırım'da hakimiyet kurmasının kendi hak ve özgürlüklerine tehdit oluşturabileceğini düşünmekteydiler. Bu esnada Moskova'da Çar V. İvan ve I. Petro'nun naibi Sofya, ikmal sorunlarını çözmek için Golitsin'e, Don Kazaklarının Kırım'a deniz yoluyla nakliye yapmasını veya ikmal için Kırım'a yakın bölgelerde kasabalar inşa edilerek bir savunma hattı inşa edilmesini önermiştir.²³⁵ Ancak ordudaki huzursuzluk ve yaklaşık 30.000 kayıp, bu önerilerin uygulanmasına fırsat tanımamıştır. Nitekim Golitsin liderliğindeki ilk Kırım seferi, coğrafi engeller nedeniyle Orkapı'dan ileriye geçemeyerek başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²³⁶

Golitsin, Kırım seferinin başarısızlığını bozkırın ateşe verilmesi ve kuraklığın ikmal zorluklarına yol açmasına bağlamıştır. Ancak Sofya hükümeti, bu gerekçeleri yetersiz bulmuş ve seferin başarısızlığına başka nedenler aramaya başlamıştır. Bu durum, Kazak liderleri arasındaki iktidar mücadelesini fırsata çevirmiştir. İvan Mazepa ve diğer Kazak liderleri, Moskova'ya Samoyloviç'i ihanetle suçlayarak bozkırı kasten yaktığını öne sürmüştür. Bu suçlamalar, Moskova ve Golitsin'in işine yaramış ve seferin başarısızlığının sorumluluğu Samoyloviç'e yüklenmiştir. Sonuç olarak Samoyloviç görevden alınmış ve yerine İvan Mazepa Kazak hetmanı olarak atanmıştır.²³⁷ Bu olay, Moskova'nın Kazaklar üzerindeki kontrolünü güçlendirme ve iç çekişmelerden yararlanarak siyasî hedeflerine ulaşma çabasının bir parçası olmuştur.

I. Selim Giray liderliğindeki Kırım Hanlığı, kuzeyde Lehistan ve Rusya ile mücadele ederken Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki savaşlarına da destek vermekteydi. İlk Kırım seferinin başarısızlığını unutturmak isteyen Golitsin, Kırım'ı etkisiz hale getirmek ve Osmanlı'ya verilen desteği kesmek amacıyla ikinci bir sefer düzenlemeye karar vermiştir.²³⁸ Bu kez, kuraklıktan kaçınmak için ordu Şubat 1689'da toplanmış ve erzak stoklanacak üsler kurulmuştur. Golitsin, 112.000 asker ve 700 topla Mart 1689'da Orkapı'ya doğru ilerlemiştir.²³⁹ I. Selim Giray ise Rusların ikinci kez topraklarına karşı sefer hazırlığında olduğunu görerek topraklarını savunma yapmak adına Osmanlı Devleti'ne Balkanlardaki desteğini geri çekmek zorunda kalmıştır. Kış

²³⁵ Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 393-394.

²³⁶ Fuller, *Strategy and power in Russia 1600-1914*, s. 48-49.

²³⁷ Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 395-401.

²³⁸ Muhammet Şen, "Rusya'nın Kırım'ı İşgal Teşebbüsleri Karşısında Kırım Hanlığı Kuvvetlerinin Perekop Zaferi (1689)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/1, Yaz 2012, s. 510-511.

²³⁹ Fuller, *Strategy and power in Russia 1600-1914*, s. 50-51.

koşulları nedeniyle Rus ordusu yavaş ilerlerken Selim Giray ise savunma hattını güçlendirmekteydi. Buna rağmen Rus ordusunun ilerleyişi durmamış ve Mayıs ayının sonlarında Orkapı'ya ulaşmıştır.²⁴⁰ Ancak günlerce süren açlık, soğuk hava ve ikmal sıkıntıları Rus ordusunun moralini bozmuştur. Bu durum üzerine Golitsin, ateşkes girişiminde bulunsa da kabul edilmemiş ve Tatarların saldırısı üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır. İkinci Kırım seferi de ilkinde olduğu gibi iklim ve ikmal sorunları nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²⁴¹

Kırım Hanlığı'nın elde ettiği başarı, Rusların Kırım'a ve dolaylı olarak Karadeniz'e yönelik emellerinin önemli ölçüde engellenmesine yol açmıştır. Bu durum, Moskova'da ciddi iç huzursuzlukların başlamasına neden olmuş ve Sofya ile Golitsin'e karşı güçlü bir muhalefetin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kırım seferinin başarısızlığı, bu liderlerin otoritelerine olan güveni sarsmış ve siyasî istikrarsızlığı derinleştirmiştir. Bu süreçte, Çar I. Petro'nun etkisi giderek artmış, Sofya ve Golitsin'in başarısızlıkları onun destek kazanmasını ve liderlik iddiasını güçlendirmesini sağlamıştır. Nitekim Petro'nun destekçileriyle birlikte gerçekleştirdiği saray darbesi, Sofya'nın etkisini tamamen kırmasına ve mutlak hakimiyeti ele geçirmesine olanak sağlamıştır.²⁴²

1.3.1. Çar I. Petro Dönemi Karadeniz Politikasının Gelişimi

Rusya'nın Karadeniz'e yönelik hedeflerinin ve politikalarının ayrıntılı bir biçimde anlaşılması için Petro Alekseyeviç Romanov'un tahtı devralmadan önceki sürecin incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu dönem, Rusya'nın açık denizlere erişme hedefinin tarihsel kökenlerini ve bu hedefin nasıl evrildiğini anlamak açısından kritik bir zaman dilimidir. Rusya'nın Karadeniz'e ve diğer açık denizlere yönelik ilgisi, esasen coğrafi ve ekonomik zorunluluklardan kaynaklanmıştır. Rusya'nın coğrafi olarak kapalı olması, ülkenin gelişimini kısıtlayan en önemli faktörlerden biri olmuştur. Baltık Denizi ve Karadeniz, gibi batıya açılan ana deniz yolları Rusya için hayati öneme sahipti, ancak bu denizlere erişim Rusya'nın rakip güç olarak gördüğü devletler tarafından kontrol edilmekteydi. Bu nedenle, Rusya'nın denizlere ulaşma

²⁴⁰ Şen, "Rusya'nın Kırım'ı İşgal Teşebbüsleri", s. 513.

²⁴¹ K. İ. Veliçko, V. F. Novitskiy, *Voyennaya Entsiklopediya*, T. VIII, Kollektiv Avtorov, T-vo İ. Stina. St. Petersburg 1912, s. 363; Fuller, *Strategy and power in Russia 1600-1914*, s. 52-53. I. Selim Giray Han'ın komutasındaki Kırım süvarisi Moskofları Perekop'un kuzeyindeki bozkırda yendi. Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 76.

²⁴² Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 269.

arzusu, ekonomik büyüme ve ticaretin artırılması için kritik bir hedef haline gelmiştir. Ayrıca tahtı tek başına devralması sonrasında gerçekleştirdiği reformların ardından iç ve dış politikadaki değişikliklerinin kökenlerini anlamak açısından da bu ön dönemden bahsedilmesi gerekmektedir. Rusların Karadeniz'e yönelik ilgisi ve diğer açık denizlere erişme amacı, tarihinde yaşanan dış ilişkiler ve siyasî gelişmelerin sonucuna göre şekillense de Petro'nun çocukluğunda, denize ve gemilere olan ilgisi de etkili olmuştur.

Petro, 30 Mayıs 1672'de Moskova'daki Kremlin Sarayı'nda doğduğu bilinmektedir.²⁴³ Deniz ve gemilerle olan ilgisi daha çocuk yaşlarında başlamıştı. İki yaşında olan Çareviç'e yabancı tüccarlar tarafından gümüş ve taştan yapılmış bir oyuncak gemi hediye edilmişti. Bu hediye, deniz dünyasına ilk adımlarını atmasını sağlayarak ilerleyen yıllarda denizcilik ve gemi yapımıyla ilgilenmesinin temellerini atmıştır. 1676'da babası Çar Aleksey Mihayloviç'in ölümüyle, yaşamında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Babasının ölümünden sonra tahta abisi III. Fyodor Alekseyeviç geçmiştir ve bu dönemde, daha çok eğitime odaklanmıştır. 1682'de III. Fyodor'un varis bırakmadan ölümünün ardından Rusya sarayında taht kavgaları baş göstermiştir. Bu kavgalar, tahtın iki varisi olan V. İvan'ın sağlık sorunları ve Petro'nun henüz çocuk yaşta olması nedeniyle daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu belirsizlik, iki önemli aile arasında Narişkinler ve Miloslavskiler arasında şiddetli bir iktidar mücadelesine yol açmıştır. Narişkinler, Petro'nun annesi Natalya Narişkina'nın ailesiydi ve onun tahta çıkmasını desteklemekteydi. Diğer tarafta ise Aleksey Mihayloviç'in ilk eşi Maria Miloslavskaya'nın ailesi olan Miloslavskiler, V. İvan taraftarıydı. Bu iki ailenin çekişmesi, sonunda Aleksey Mihayloviç'in kızı ve V. İvan'ın ablası Sofya Alekseyevna'nın naipliği altında bir uzlaşma ile sonuçlanmıştır. Bu uzlaşmaya göre V. İvan ve I. Petro birlikte çar olarak ilan edilmiş, ancak gerçek iktidar Sofya'nın elinde olmuştur.²⁴⁴

I. Petro ve annesi, Sofya Alekseyevna'nın devletin kontrolünü tamamen ele geçirmesi üzerine Moskova yakınlarındaki Preobrazhenskoye'deki saraya çekilmiştir. Bu dönemde, genç yaşına rağmen önemli bir eğitim sürecine girmiştir.

²⁴³ Petro'nun doğum yeri konusunda, İzmailova veya Kolomenskoye köylerinde doğduğu yönünde halk arasında yaygın bir görüş bulunmaktadır. Ancak bu durum, Rus tarihçiler tarafından yaygın bir şekilde kabul görmemektedir. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 13.

²⁴⁴ Sarayda yaşanan Miloslavskiler ile Narişkinler arasındaki hizipleşme için bkz. Paul Bushkovitch, *Büyük Petro*, çev. Berna Akkıyal, İletişim Yay., İstanbul 2018, s. 86-91.

Preobrazhenskoye'deki bu dönem, onun gelecekteki liderlik yeteneklerini şekillendiren bir dönem olmuştur. Eğitimine burada devam etmiş ve çocukluğunda iki önemli öğretmeni bulunmaktaydı. Bunlardan biri 1681'de Osmanlı Devleti ile yapılan Bahçesaray Antlaşması'nda bulunan Nikita M. Zotov, diğeri ise 1667'de İstanbul'a elçi olarak giden Afanasiy İ. Nesterov olmuştur. Bu öğretmenlerin Türkler hakkında bilgi sahibi olmalarının yanı sıra tarih ve coğrafya derslerini de öğretilmeleri önemli olmuştur. Ayrıca askerî ve teknik konulara olan ilgisi, genç yaşta ortaya çıkmış ve onu ileride yapacağı büyük reformlara hazırlayan bir temel oluşturmuştur. Özellikle askerî malzemelerle oynamaya ve marangozluk gibi teknik beceriler geliştirmeye büyük ilgi duymuştur. Bu ilgi, 1686'da kurduğu Preobrazhenskiy ve Semenovskiy alayları ile somut bir hal almıştır. Bu alaylar, Rusya'nın düzenli ordusunun temelini oluşturmuş ve onun askerî strateji ve liderlik becerilerini geliştirmesine katkıda bulunmuştur. Bunun yanında marangozlukla ilgilenmesi, Preobrazhenskoye'de bir kasaba ve kale inşa ederken gösterdiği aktif katılımıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Bu inşa projeleri, onun hem teknik becerilerini geliştirmesine hem de liderlik yeteneklerini pekiştirmesine yardımcı olmuştur. Ancak denizciliğe olan ilgisi, 1688 yılında İzmailova'da, Nikita İvonoviç Romanov'un evinde gördüğü bir İngiliz yelkenli gemisiyle başlamıştır. Franz Timmerman'dan geminin İngiliz yapımı olduğunu öğrenerek bu karşılaşma sayesinde denizcilik ve gemi yapımına derin bir ilgi duymuştur. Bu merak, ileride Rusya'nın denizcilik gücünü artırmaya yönelik reform ve projelerinin temelini oluşturmuş ve Rusya'yı Avrupa'nın büyük denizci güçleri arasına sokma hedefine yöneltmiştir.²⁴⁵

Gençlik döneminde gördüğü İngiliz yelkenli gemisi, Petro'nun denizcilik ve gemi yapımına olan ilgisini derinleştiren bir dönüm noktası olmuştur. Bu geminin avantajlarını öğrenmek isteyen genç çar, Franz Timmerman'a geminin özelliklerini sormuştur. Timmerman, geminin sadece rüzgâr yönünde değil, rüzgâra karşı da ilerleyebildiğini, bu özelliğin manevra kabiliyetini artırdığını anlatmıştır. Bu bilgi, onu oldukça etkilemiş ve böyle bir geminin inşa edilmesini istemiştir. Bu talebi yerine getirmek için Timmerman, daha önce Çar Aleksey Mihayloviç döneminde Hazar Denizi'nde bir filo oluşturmak amacıyla Hollanda'dan getirilen gemi ustası Carsten

²⁴⁵ Franz Timmerman, Petro'ya matematik, geometri ve askerî bilimler konusunda eğitim vermiştir. Ayrıca Petro'nun çocukluk dönemi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Material dlya Biografii*, T. I, s. 55.

Brandt'ı görevlendirmiştir.²⁴⁶ Brandt, gemiyi tamamlamış ve Yauza Nehri'nde yapılan denemelerin ardından teknenin manevra kabiliyeti için daha uygun olan Pleşeyevo Gölü'nde çalışmalarına devam etmiştir.²⁴⁷ Burada iki küçük fırkateyn ve üç yelkenli yat inşa edilmiştir. Bu girişim, ilk tersanesini kurmasına ve küçük bir filoyu oluşturmaya olanak tanımıştır. Çarın anılarında, göl ve nehirlerdeki bu deneyimlerin ardından gemilerini artık denizlerde görme arzusunu dile getirdiği bilinmektedir. Bu süreç, Rusya'nın gelecekteki denizcilik gücünün temellerini atmıştır.²⁴⁸ Nitekim bu deneyim, denizcilik konusundaki ilgisini daha da pekiştirmiştir. Çar, geminin sağladığı avantajları ve bu teknolojinin Rusya'ya sağlayabileceği stratejik faydaları daha iyi kavrayarak Rusya'nın deniz gücünü artırmak için büyük reformlar yapma kararı almıştır. Bu reformlar, Rusya'nın denizlerdeki varlığını güçlendirmek ve onu bir denizci güç haline getirmek amacıyla atılmış önemli adımların başlangıcı olmuştur.²⁴⁹

Genç yaşta askerî deneyim kazanan ve devlet yönetimine ilgi duyan Çar I. Petro, 1688'de Boyar Duma toplantılarına katılarak siyasî tartışmalara dahil olmaya başlamıştır. Bu süreç, onun askerî konuların yanı sıra devlet yönetimine olan ilgisini de ortaya koymuştur.²⁵⁰ 17 yaşına geldiğinde, tek başına yönetme arzusu belirginleşmiş ve bu durum, naip Sofya için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Nitekim başarısız Kırım seferlerinin ardından Sofya, 1689'da iktidardan uzaklaştırılmıştır.²⁵¹

²⁴⁶ 1667'de Hollanda'dan gemi ustaları çağrılarak Oka Nehri üzerindeki Dednova köyünde Hazar Denizi için Oryol (Kartal) adlı bir gemi inşa edilerek Astrahan'a gönderilmiştir. Gemiye Rus devlet armasında bulunan kartal simgesinden ilhamla isim verilmişti. Bu gemi zamanına göre oldukça gelişmiş bir gemiydi. Uzunluğu 24,5 metre genişliği ise 6,5 metreydi. 22 küçük top ile silahlandırılan geminin mürettebatı 22 denizci ve 35 tüfekçiden oluşan gemi askerlerinden oluşuyordu. Bu gemi Rusların yerel gemi inşa tarihindeki rolü için önemlidir. Bkz. V. A. Dıgalo, *Otkuda i Şto Na Flote*, Kraft İzd., Moskova 2000, s. 6. Hazar Denizi'nde Safeviler ile ticaretin korunmasını sağlamak için Hollandalı Cornelius von Bukoven tarafından ilk Rus savaş gemisi inşa edildi. Yapımı tamamlanarak 1669'da Astrahan'a gelen gemi 1670'te Don Kazakları Hetmanı Stepan Razin tarafından başlatılan ayaklanma sırasında ele geçirildi ve isyan bastırıldıktan sonra gemi amacına uygun kullanılamayarak Volga'nın kolu olan Kutum kanalında bir limana gönderilerek âtıl bir durumda kaldı. Bkz. A. A. Çernişev, *Rossiskiy Parusnyy Flot*, T. I, Voenizdat İzd., Moskova 1997, s. 12-13.

²⁴⁷ Yapılan bu tekne, Rus filosunun dedesi olarak bilinmektedir. Bkz. K. İ. Veliçko, V. F. Novitskiy, *Voyennaya Entsiklopediya*, T. IV, Tip., T-va i. D. Sıtina İzd., St. Petersburg 1911, s. 38.

²⁴⁸ 1720'de Çar I. Petro tarafından hazırlanan Donanma Talimatnamesi'nin önsözünde çar kendi tecrübelerinden bahsetmektedir. Bkz. Pyotr I Alekseyeviç, *Kniga Ustav Morskoy, O Vsem Şto Kasayetsya Dobromu Upravleniyu, v Bitnosti Flota na More*, Pri İmperatorskoy Akademii Nauk İzd., St. Petersburg, 1780, s. 12-14.

²⁴⁹ Bu hevesleri olan askerî alandaki Preobrazhenskiy ve Semenovskiy alayları ile meşguliyetine Mars eğlencesi, denizcilik alanındaki Pereyaslavskoye Gölü'ndeki gemi inşasına Neptün eğlencesi olarak anılmıştır. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Material dlya Biografii*, T. I, s. 95.

²⁵⁰ Bushkovitch, *Büyük Petro*, s. 93.

²⁵¹ Petro, kardeşi V. İvan'ın 1696'daki ölümüne kadar birlikte çarlık yapmıştır. Bkz. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 271.

Petro'nun erken yaşlarda kurduğu oyun alayı, zamanla Rusya'nın modern askerî gücünün temellerinden biri haline gelmiş ve 1691'den itibaren bu alay, Preobrazhenskiy ve Semenovskiy muhafız alaylarına dönüştürülmüştür. Bu iki alay, askerî reformlarda merkezi bir rol oynamıştır. Petro'nun reformlarına liderlik eden İskoç asıllı Patrick Gordon, ordunun modernizasyonu ve disiplinli bir güç haline gelmesinde kilit isim olmuştur. Onun rehberliği, ilerideki askerî seferler için güçlü bir temel oluşturmuştur.²⁵² Ayrıca Moskova'daki Alman yerleşim bölgesinde²⁵³ tanıştığı Cenevrelî Franz Lefort'ta önemli figür olarak öne çıkmaktadır. Lefort, denizcilik ve deniz gücünü geliştirme çalışmalarında önemli bir danışman olarak görev yapmıştır. Bu girişimler, Rusya'nın askerî ve denizcilik alanındaki deneyimlerini artırma yolunda atılan adımlar olmuştur.²⁵⁴

Çar I. Petro, göl ve nehirlerdeki deneyimlerinin ardından açık denizlerde de tecrübe kazanmak istemiştir. O dönemde Rusya'nın açık denizlere açılan tek limanı, Beyaz Deniz'e dökülen Kuzey Dvina Nehri üzerindeki Arhangelsk'ti.²⁵⁵ 1694'te Arhangelsk limanından Aziz Peter adlı 12 topa sahip yatıyla denize açılan Çar, İngiliz ve Hollandalı tüccar gemilerine eşlik ederek Kola Yarımadası'na seyahat etmiştir. Bu yolculuk, onun denizcilik tutkusunu pekiştirerek Rusya'nın deniz gücünü geliştirme arzusunu güçlendirmiştir.²⁵⁶ Bu ilgi, Arhangelsk'te bir tersane kurulmasına ve gemi inşa faaliyetlerinin hızlanmasına vesile olmuştur. Ayrıca Hollanda'dan bir savaş gemisi siparişi verilmiş ve geminin Arhangelsk'e teslim edilmesi planlanmıştır.²⁵⁷

²⁵² Robert K. Massie, *Büyük Petro*, çev. H. Abacı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2019, s. 133.

²⁵³ Nemetskaya Sloboda (Немѣцкая слобода) olarak bilinen bu yer, Moskova'nın tarihi bir bölgesidir. Çar. IV İvan zamanında artan savaşların üzerine yakalanan askerlerin, işçi sınıfının ve diğer insanların yaşadıkları bir yer olmuştur. O dönemde Rusça *nemets* kelimesi sadece Almanlar için değil, aynı zamanda Rus dilini bilmeyen yabancılar için de kullanılmaktaydı. Bkz. Sergey A. Knyazkov, *Oçerki İz İstorii Petra Velikogo i Yego Vremeni*, T-Vo İ.D. Sıtına İzd., Moskova, 1909, s. 23.

²⁵⁴ Bushkovitch, *Büyük Petro*, s. 97.

²⁵⁵ Batı Avrupa'da devletler ve toplumlar, büyük ölçüde ticari filolar tarafından yürütülen kapsamlı deniz ticareti sayesinde önemli bir zenginlik kazanmaya başlamıştı. Deniz ticareti, Batı'daki ekonomilerin büyümesinde ve devletlerin güçlenmesinde kritik bir rol oynamaktaydı. Bu dönemde, Moskova'daki hükümet de Batı'daki bu gelişmeleri yakından izlemekteydi ve deniz ticaretinin sunduğu ekonomik fırsatların farkına varmaya başlamıştır. XVI. yüzyılda da Rus Çarı IV. İvan döneminden itibaren denizlere açılma girişimi bulunmaktaydı. Bu konuda, Hazar Denizi'ne açılan Astrahan şehrinin ele geçirilmesiyle ilk adım gerçekleşmiştir. Fakat bu denizin kapalı bir deniz olması büyük hacimli bir ticareti gerçekleştirmemekle birlikte batılı devletler ile ilişkiler kuramamaktaydı. Bu durum sonraki aşamalar olarak Karadeniz ve Baltık Denizi'ne doğru yönelimini de tetiklemiştir. Bkz. Sinan Yüksel, "Rusların Karadeniz Yönünde Yapmış Olduğu Yayılma Faaliyetleri (18. Yüzyılın Başlarına Kadar)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXVIII, Nisan 2013, s. 103.

²⁵⁶ Pyotr I Alekseyeviç, *Kniga Ustav Morskoy*, s. 14.

²⁵⁷ Knyazkov, *Oçerki İz İstorii Petra Velikogo*, s. 37.

Arhangelsk'ten yapılan deniz yolculukları, Rusya'nın açık denizlere erişiminin stratejik bir zorunluluk olduğunu göstermiştir. Bu deneyimler, coğrafi kısıtlamaları aşarak ülkenin ekonomik ve askerî potansiyelini artırma ihtiyacını ortaya koymuştur. Arhangelsk Limanı'nın Beyaz Deniz'e açıldığı nokta, yılın büyük bölümünde donmuş olduğundan, deniz ticareti ve askerî faaliyetler için uygun değildi. Bu koşullar, daha elverişli bir deniz yolu arayışını gerekli kılmaktaydı.²⁵⁸ Baltık Denizi'nin İsveç kontrolünde olması bu bölgeye erişimi kısıtlamaktaydı. Ancak bu dönemde, Osmanlı'ya karşı sürdürülen savaşlar yeni bir stratejik fırsat sunmuştur. Bu ortamda, Rusya'nın hedefi Osmanlı topraklarından denize açılmak olmuştur. İlk adım olarak Azak Kalesi'nin ele geçirilmesi planlanmış; kale, Karadeniz'e ve dolayısıyla uluslararası deniz yollarına açılmanın anahtarıydı. Bu hamle, ablası Sofya'nın başarısız Kırım seferlerinden farklı bir yaklaşım izlenerek gerçekleştirilecekti. Bunun için Osmanlı'nın yardım ulaştırması güç olan ve daha önceki Kazak işgali sırasında da deneyimlendiği gibi en kuzeyindeki Azak Kalesi'nin ele geçirilmesini hedef olarak seçmiştir. Nitekim Azak'ın alınması, Rusya'nın denizlere ulaşma hedefi için stratejik bir başlangıç olarak kabul edilmekteydi.²⁵⁹

1.3.2. Birinci Azak Seferi (1695)

Çarlık Rusya'sının Azak'a düzenlemeyi planladığı sefer, Kırım yönünde genişleme için bir fırsatı olarak görülmüş; böylece hem Tatar akınlarının sona erdirilmesi hem de Rusya'nın güney sınırlarının güvence altına alınması hedeflenmiştir. Bu kapsamda Petro, Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan savaşta ittifakın yükümlülüklerini yerine getirmek için Azak Kalesi'ni hedef olarak belirlemiştir. Sofya döneminde yapılan anlaşmalar gereği, Rusya'nın müttefiklerine Osmanlı'ya karşı yardım etmesi gerekmekteydi, ancak Golitsin'in başarısız Kırım seferlerinden sonra bu

²⁵⁸ XVI. yüzyılda oprağına politikası, köylülerin topraklarından kaçmasına ve ekonomik krize yol açarak ziraat, imalat ve ticareti olumsuz etkilemiştir. Devam eden toprak genişlemeleri devlet çıkarlarını artırırken, ekonomik krizden çıkış yollarını arayışını da zorunlu kılmıştır. Bu süreçte Çarlık Rusya'sı, İngiliz ve Hollandalılarla Arhangelsk üzerinden ticari ilişkiler kurarak dış ticaretini geliştirmeye başlamıştır. Ancak ticaret yaptığı Batı Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş bir ticaret filosundan yoksun olması, uluslararası ticaretteki etkisini sınırlamaktaydı. Denizlere erişim, yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ekonomik güçlenme ve ticarete etkinlik açısından kritik bir hedef haline gelmiştir. Böylece, Rusya'nın ekonomik kalkınması ile denizlere erişim mücadelesi arasında güçlü bir bağlantı kurulmuştur. Bkz. Riasanovsky, Steinberg, *Rusya Tarihi*, s.190.

²⁵⁹ Petro A. Romanov, *Kniga Ustav Morskoy*, s. 15. Petro, Azak Kalesi'ni ele geçirerek bölgedeki Müslüman nüfusu baskı altına almayı ve Ortodoks Hristiyanlığın yayılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bu adım, Rusya'nın dini ve kültürel genişleme politikasının bir parçasıydı. Ayrıca bunun yanı sıra Çar, "Üçüncü Roma" düşüncesi doğrultusunda İstanbul'u işgal ederek Ayasofya'daki hilali kaldırıp yerine haçı yerleştirmeyi hedeflemekteydi. Bkz. Hosking, *Rusya ve Ruslar*, s. 269.

yükümlülükler yerine getirilememişti. Azak Kalesi'nin ele geçirilmesi hem Rusya'nın müttefiklerine karşı olan taahhütlerini yerine getirme yolunda bir adım olacak hem de Moskova'nın gücünü pekiştirecekti. Bu stratejik hamle, Rusya'yı denizlerde etkili bir güç haline getirme çabalarının bir parçasıydı ve ülkenin ekonomik, askerî ve diplomatik hedeflerini gerçekleştirmesi için kritik bir dönüm noktasıydı.²⁶⁰

1694 yılında Rusya'da, Azak Seferi'nden önce Kojuhovskiy Seferi adıyla bilinen büyük bir askerî tatbikat düzenlenmiştir. Bu tatbikat, Rus tarihindeki ilk büyük askerî mühendislik uygulamalarının ön plana çıktığı bir deneme olarak dikkat çekmiştir. Kojuhovskiy, yeni kurulan alayların avantajlarını gösterirken Rusya'da askerî reform ihtiyacını da açıkça ortaya koymuştur. Tatbikatın savaş planı ve senaryosu, İskoç asıllı General Patrick Gordon'un liderliğinde hazırlanmış ve bu süreçte Çar I. Petro, yabancı subaylarla yakın ilişkiler kurmuştur. Tatbikat, Osmanlı Devleti'ne karşı yapılacak savaşlara hazırlık amacı taşıırken Rus ordusunun modernleşme çabalarının ilk sonuçlarını da sergilemekteydi. Yeni askerî tekniklerin ve mühendislik uygulamalarının denendiği bu tatbikat, Rus ordusunun savaş kabiliyetini artırmayı hedefleyen bir dizi yeniliğin başlangıcı olmuştur. Bu tatbikat, ordunun güçlü ve zayıf yönlerini öne çıkarmış ve ileride gerçekleştirilecek askerî reformların temellerinin atılmasına zemin oluşturmıştır.²⁶¹

1695'te Ruslar, Azak Kalesi'ne yönelik sefer hazırlıklarına başlamıştır. Çar I. Petro, Kırım'a yapılacak bir harekâtla Tatarların dikkatini Azak'tan uzaklaştırmayı amaçlamış ve 20 Ocak'ta Belgorod ve Sevs'ki birlikleri komuta eden Boyar Boris

²⁶⁰ Knyazkov, *Oçerki İz İstorii Petra Velikogo*, s. 39-40. Ayrıca Kutsal İttifak üyeleri, Türklere karşı savaş açması için I. Petro'ya baskı yapmaktaydı. Bkz. Brian L. Davies, *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500-1700*, Routledge Pub., New York 2007, s. 183. I. Petro, 1691 yılının Eylül ayında Osmanlı Devleti'nde bulunan Kudüs'ün Rum Ortodoks Patriği olan (II) Dositheus'dan bir mektup almıştır. Patrik, mektubunda Osmanlıların Kudüs'te Katoliklerin himayesini üstlenen Fransızlara ayrıcalıklar tanıdığını ve Ortodoksları ikinci plana iterek aşağı bir konuma düşürdüğünü vurgulayarak yakınmıştır. Osmanlı'dan bu konuda haklar elde edebilmek için öncelikle bu devletle savaşılması gerektiğini savunmuş ve bu doğrultuda, Ukrayna topraklarının ele geçirilmesini, ardından Moldovya ve Eflak'ın talep edilmesini, son olarak da Kudüs üzerinde hak iddia edilmesini önermiştir. Patrik, önerilerini sunarken Petro'ya, daha önce babası Aleksey Mihayloviç'e gönderdiği bir mektupta olduğu gibi Lehistan ile savaşı durdurup öncelikli olarak Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı ile mücadele etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aksi takdirde Türklerin, Dinyeper boyunca hakimiyet kuracağını söylemekteydi. Patrik, babası tarafından tavsiyelerinin dikkate alınmadığını vurgulayarak Çar'a Ukrayna ve Kudüs konusunda Osmanlılara karşı taviz vermemesi gerektiğini özellikle belirtmiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da savaş halinde olmasını fırsat bilerek saldırı için uygun bir zaman olduğunu dile getirmiştir. Bkz. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 525-527.

²⁶¹ Bu tatbikat hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 193-206.

P. Şeremetev'e bu doğrultuda emir vermiştir.²⁶² Patrick Gordon liderliğinde toplanan savaş konseyi, stratejik planları belirlemiş ve birliklere hazırlık talimatı vermiştir. Sefer sırasında birliklerin güneye doğrudan bozkır yollarından ilerlemek yerine, İtil ve Don nehirleri boyunca teknelerle hareket etmeleri planlanmıştır. Bu yöntem, lojistik açıdan daha güvenli ve hızlı bir ilerleme sağlamayı amaçlamaktaydı. Böylece Voronej bölgesinde asker, mühimmat ve erzak taşımak için uzunlukları yaklaşık 21 metreden 47 metreye, genişlikleri ise 4 metreden 9 metreye kadar değişen 1291 strug, 480 tekne ve 140 sal inşa edilmeye başlanmıştır.²⁶³ Rus ordusu, Oka ve İtil nehirleri boyunca güneye ilerleyerek Tsaritsina'ya, oradan da Panşin'e ulaşacaktı. 21 Şubat'ta toplanan savaş konseyi, Azak Kalesi'ni kuşatmak için 10.000 kişilik bir müfreze toplanmasını ve Kazaklarla birleşmesine karar vermiştir. General Gordon, bu müfrezenin komutanı olarak atanmış ve seferin başarısı büyük ölçüde onun liderliğine bağlı gelişim göstermiştir.²⁶⁴

Osmanlı Devleti, batısındaki savaşlara odaklanmasına rağmen Rus hazırlıklarını izlemekte ve savunma önlemleri almaktaydı.²⁶⁵ Özellikle Rusların, Kutsal İttifak'a katıldıktan sonra Kırım'a gerçekleştirdiği saldırılar sonrasında kuzey topraklarındaki savunma ve stratejik eksikliklerini gidermeye yönelik önlemler almaya başlamıştır. Bunun yanında, stratejik konumdaki Azak Kalesi'nin durumu, Osmanlı yönetimi için önlem alınması gereken acil bir mesele haline gelmişti. 1690'da, Kefe kadısına yazılan bir emirle, Azak Kalesi'nin mühimmatının tamamlanması ve kalenin tamir edilme talimatı verilmiştir.²⁶⁶ Bu talimatın üzerinden birkaç yıl geçmesine rağmen, 1692²⁶⁷ ve 1694²⁶⁸ yıllarına ait belgelerde, kalenin mühimmat eksikliklerinin giderilmesi ve gerekli onarımların yapılması için hazırlıkların devam ettiği görülmektedir.

²⁶² Bu kuvvet, doğudaki Azak Kalesi'ne saldıracak olan kuvvetten fazladır. Çoğu köylü birliklerinden oluşan 100.000'i aşkın bir kuvvet ile Dinyeper Nehri'ndeki kaleleri ele geçirmek ve Tatarlı süvarilerin Azak'a yönelmesini engellemek üzere hareket etmiştir. Ayrıca I. Petro, bu büyük kuvvet ile Kırım'ın batısı arasındaki iletişimi keserek Tatarlı süvarilerin Balkanlar'daki Osmanlı ordusuna katılmasını da engellemeyi planlamıştır. Bkz. Robert K. Massie, *Peter The Great: His Life and World*, Ballantine Books, New York 1980, s. 286.

²⁶³ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterin II*, T. I, s. 36.

²⁶⁴ Patrick Gordon, *Dnevnik 1690-1695*, çev. D. G. Fedosova, Nauka İzd., Moskova 2014, s. 323.

²⁶⁵ *Ve Moskov çarı Kazak ve Moskov askeriyle Azak semtine gidüp bilmem kendüsi mi varır yoksa bir yerde kalup asker mi gönderir? Ancak muradı Azak'ı döğmektedir. Ve Barabaş hatmanı Kazak askeriyle berü taraftan Özi Suyu ile Kırım canibine gitmek üzre şâyi' idi.* Bkz. Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 118.

²⁶⁶ BOA, İE.AS. 26/2394.

²⁶⁷ Azak Kalesi'nin muhafazasından Kefe Beylerbeyi sorumlu tutulmaktadır. Bu kalenin muhafızı olan Murad Paşa, Azak Valisi Mehmed Bey ve Azak Yeniçeri Ağası Ebu Bekir Ağa kalenin harabe ve tamire muhtaç yerleri olduğunu bildirmektedirler. BOA, C.AS. 1002/43840.

²⁶⁸ BOA, MAD.d. 17904.

Mayıs 1695'te General Gordon liderliğinde ilerlemeye başlayan Rus ordusu, Don Nehri'nin derinliği, akıntısı ve köprü yapımı için malzeme eksikliği nedeniyle ilerlemekte zorlanmaktaydı. Haziran'da Donets kıyısına ulaşabilen Gordon, Don Kazakları Atamanı Frol Minyayev'den Don Nehri'nin sol tarafına geçmek için uygun bir geçiş yeri hazırlamasını istemiştir. Ancak Minyayev, Osmanlı'nın Azak'a çok sayıda gemi ve asker sevk ettiğini belirterek Gordon'u ilerlemekten vazgeçirmeye çalışmıştır. Uyarılara rağmen Gordon kararlılığını korumuş ve Kazakların da tüm güçleriyle kendisiyle birleşmesini istemiştir. Kazaklar, çarın emrinde olduklarını söyleyerek Gordon'un talebine olumlu yanıt vermiştir. 15 Haziran'da Don Nehri'nin sol kıyısına geçen Gordon, Haziran sonunda Azak'a ulaşmış ve burada kamp kurmuştur. Kazaklar ise Gordon'un ordusunun arkasında mevzilenerek Petro'nun gelmesini beklemeye başlamıştır. Gordon ve Kazaklar, Osmanlı kuvvetlerinin Azak Kalesi'nde yoğunlaşması karşısında bir araya gelerek Rusya'nın Karadeniz'e ulaşma hedefini gerçekleştirme yolunda önemli bir adım atmak üzereydiler. Ancak Azak Kalesi'nin Osmanlılar tarafından iyi savunulduğu ve takviye edildiği gerçeği, Rusların karşılaşacağı zorlukların habercisi olmuştur. Yine de Moskova takviye olarak Avtonom M. Golovin'e 7.000 ve Franz Lefort'a 13.000 askere sahip kuvvet göndermiştir.²⁶⁹ Bu Rus askerlerin çoğu, Preobrazhenskiy ve Semenovskiy muhafız alaylarına mensuptu. Ayrıca Çar, başkomutan atamak yerine, üç generalin müşterek kararlar alacağı bir komuta yapısı oluşturmuştur. Ancak bu karar alma mekanizmasının, bazı zorluklar ve koordinasyon sorunları oluşturma potansiyeli bulunmaktaydı.²⁷⁰

Azak Kalesi'nde ise 1637'deki Kazak işgalinden sonra Osmanlı Devleti tarafından yenileme ve güçlendirme çalışmaları uzun yıllar boyunca sürdürülmüştür.²⁷¹ Aynı

²⁶⁹ Kazaklar, Azak Denizi'nde yakaladıkları Osmanlı tebaası olan bir Rum'dan edindikleri bilgileri Gordon ile paylaşmıştır. Bu kişi, birkaç hafta önce Kefe'den her birinde 500 asker bulunan dört geminin geldiğini, ayrıca İstanbul'dan asker, cephane ve erzak yüklü gemilerin yola çıktığını Kazaklara aktarmıştır. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Material dlya Biografii*, T. I, s. 213-217. 1695'te Azak'a yapılan sefer ile ilgili Osmanlı devlet adamı ve tarihçisi olan Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın eserinde, Rusların 200.000 kişilik bir kuvvet ve 300 pare top ile saldırdığı yazmaktadır. Bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 573. Ancak Rusların bu kadar kuvvetle saldırmadığı bilinmektedir. Yaklaşık 31.000 asker ve 201 adet top ile saldırmıştır. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 528; Davies, *Warfare, State and Society, 1500-1700*, s. 183.

²⁷⁰ Massie, *Peter The Great*, s. 285.

²⁷¹ Bu kale için 1642'de Kefe Beylerbeyi İslam Paşa, tamir ve muhafazası için görevlendirilmiştir. Bu kalede Kazakların oluşturmuş olduğu tahribat uzun yıllar boyunca tamir edilmiştir. Bkz. Mustafa Naîmâ, *Naîmâ Tarihi*, C. IV, nşr. Zuhuri Danışman, Z. Danışman Yayınevi İstanbul 1968, s. 1561. 20 adet yeniçeri odası, 6 adet topçu odasıyla topçubaşı, 10 oda cebeciyle cebecibaşı, 7.000 Tatar askeri muhafız olarak konmuştur. Ayrıca 7 sancakbeyi ve 12 alaybeyi ile 26.000 asker daha konmuştur. Kale

zamanda bu kaleye doğru akan Don Nehri'nin her iki kıyısına topraklarla donatılmış iki taş kule inşa edilmiştir. Bu kuleler, Don Kazaklarının saldırılarına karşı korunmak amacıyla yapılmıştır. Aynı zamanda bu kuleler, nehir yatağı boyunca uzanan demir zincirle birbirine bağlanarak Don Nehri'nde seyreden teknelerin denize çıkışını da engellemektedir.²⁷² Ayrıca Gordon tarafından yapılan bu araştırmalara göre Don Nehri'nin kuzey kolu olan Merviy Donets Nehri üzerinde 1660 yıllarında Sultan IV. Mehmed'in emriyle Kırım Hanı IV. Mehmed Giray tarafından bir taş kale daha inşa edilmiştir.²⁷³

Azak Kalesi'nin doğusundaki Koysug bölgesinde kamp kuran General Gordon, Rus ordusunun lojistik sorunlarını çözmek için önemli adımlar atmıştır. Golitsin'in Kırım seferleri sırasında yaşanan lojistik sıkıntılardan ders çıkararak burada üs ve rıhtım inşa etmiştir. Bu rıhtım, Voronej'den Don Nehri'ne taşınan mühimmat ve erzakın güvenli bir şekilde alınmasını sağlamıştır. Bu hazırlıkların ardından 1 Temmuz'da Petro, kampa katılmış ve Don Kazakları ile Golovin ve Lefort'un alaylarıyla birlikte Azak Kalesi'ne doğru ilerlemeye başlamıştır. Yolda Osmanlı askerleri ve Tatarlar tarafından saldırıya uğrayan Rus birlikleri, 3.000'den fazla Tatar süvarisinin saldırısını püskürtmüş, ancak ciddi bir hasar verememiştir. 5 Temmuz'da, Rus birlikleri kalenin önünde mevzilenmiştir. Gordon'un birlikleri merkezde, Lefort'un alayları sol kanatta ve Golovin'in alayları sağ kanatta yer almıştır. Mevzilenmenin ardından kaleye üç bomba atılması emredilmiş, ancak toplar 45 derecelik açıyla fırlatılmalarına rağmen istenilen mesafeye gidememiştir. Bunun üzerine mühendisler Franz Timmerman, Adam Veyde ve Jacob Bruce top atışlarının etkinliğini artırmak için görevlendirilmiştir.²⁷⁴

Azak Kalesi'ne yönelik Rus kuşatması, 9 Temmuz'da 16 topluk bir bataryanın devreye girmesiyle Osmanlı topçularını susturmayı başarmış ve bu, kuşatmanın en önemli aşamalarından biri olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti, deniz yoluyla kadırgalar ve tekneler aracılığıyla sürekli olarak kaleye asker ve erzak takviyesi yapmaya devam etmekteydi. Ruslar, bu deniz takviyesini engelleyebilecek bir deniz gücüne sahip olmadıklarından, kalenin ele geçirilmesi giderek zorlaşmaktaydı. Ayrıca, Tatar

içine ise 70 balyemez topu, 40 kolomborna topu ve 300 şahî top yerleştirilmiştir. Kale tamir edilip onarıldıktan sonra eskiden olduğu gibi Kefe beylerbeyliğine bağlı kalmıştır. Bkz. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. II/1, s. 151.

²⁷² Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretname*, s. 203.

²⁷³ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Material dlya Biografii*, T. I, s. 228.

²⁷⁴ Gordon, *Dnevnik 1690-1695*, s. 372.

süvarileri sık sık karşı saldırılar düzenleyerek Rus birliklerinin düzenini bozmaktaydı. Özellikle Petro ve Gordon'un sol tarafında bulunan Lefort'un birlikleri, Tatar süvarilerinin saldırılarına maruz kalmakta ve bu saldırılar sık sık Rus hatlarına zarar vermekteydi. 15 Temmuz günü Osmanlılar, Rus birliklerini hazırlıksız yakalayarak siperlerin içine kadar ilerlemiştir. Bu ani saldırı, Rus ordusu içinde büyük bir paniğe yol açmış ve Çar, bu durumdan özellikle streltsiy askerlerini sorumlu tutmuştur. Ayrıca streltsiy askerlerine karşı zaten var olan olumsuz düşünce, bu olayda onların suçlanmasını kolaylaştırmıştır. Osmanlıların saldırısı püskürtüldükten sonra General Gordon, Kazakların Azak Kalesi'ne geçiş yapabilmesini sağlamak amacıyla Don Nehri'nin iki yakasında bulunan ve aralarında demir zincir gerilerek nehrin geçişini engelleyen taş kuleleri ele geçirmiştir. Bu kulelerin ele geçirilmesiyle birlikte karadan zorluklarla getirilen malzemeler artık nehirlerin açık olmasıyla kolay bir şekilde getirilmeye başlanmış ve Azak'ın kapıları açılmaya başlamıştır.²⁷⁵

Azak Kalesi'ni kuşatan Ruslar, askerî operasyonların yanı sıra Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki durumunu da yakından takip etmiştir. Lehistan birliklerinin Varşova'da, Avusturya birliklerinin ise Budin'de Sakson ordularını beklediğini ve ardından Osmanlı'ya karşı güçlü bir saldırı düzenlemeyi planladıklarını öğrenmiştir. Osmanlı'nın birden fazla cephede savaşmak zorunda kalması, Rusların lehine olmuştur. Bununla birlikte, Venediklilerin Akdeniz'deki faaliyetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması üzerine Karadeniz'deki Osmanlı kuvvetlerindeki belirsizlik, Rusların stratejik planlarını doğrudan etkilemiştir. Buna rağmen, Osmanlı'nın Avrupa cephelerindeki savaş yükü, Rusların Azak kuşatmasında avantaj elde edebileceği düşüncesini doğurmuş ve bu durum, Rusların stratejik bir fırsat olarak değerlendirmelerine zemin hazırlamıştır.²⁷⁶

Petro'nun Avrupa'dan aldığı bilgiler, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşta müttefiklerle uyum içinde hareket etmesini sağlamış ve stratejik kararlarını daha bilinçli bir şekilde almasına olanak tanımıştır. Bu, müttefikler arasında bilgi paylaşımının ve

²⁷⁵ Osmanlı askerlerinin bu saldırısının, Rus hizmetinde bulunan ve I. Petro'ya yakınlığıyla tanınan Hollandalı denizci Jacob Jansen'in Türklere sığınmasının ardından onun sağladığı istihbarat doğrultusunda gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 233-236.

²⁷⁶ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 241. Osmanlı Devleti, Akdeniz'de Venediklilerle 1695 yılının Şubat ayında ciddi çatışmalar yaşamıştır. Bu dönemde Sultan II. Ahmed'in (1691-1695) vefatı üzere tahta çıkan Sultan II. Mustafa (1695-1703) döneminde, Osmanlı donanması, Venediklilerin Sakız Adası muhasarasını başarıyla püskürtmüştür. Bkz. Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 167.

koordinasyonun önemini bir kez daha vurgulamıştır.²⁷⁷ Ancak Osmanlı Devleti de Rusların planları ve sefer organizasyonları hakkında bilgi edinme konusunda başarılı olmuştur. Bu bağlamda, Rus tarafında görev yapan Hollandalı denizci Jacob Jensen'in Osmanlı Devleti'ne sığınarak kaçması, Osmanlılar için büyük bir avantaj sağlamıştır. Jensen, Rus birliklerinin sayısı, düzeni, güçlü ve zayıf yönleri gibi hayati bilgileri Osmanlı yetkililerine aktarmıştır. Özellikle Rusların öğle yemeğinden sonra dinlendiklerine dair verilen bilgi, Osmanlıların bu zamanı avantajlarına kullanmalarına imkân tanımıştır. Bu tür istihbarî bilgiler, savaşın seyrini etkileyebilecek derecede kritik öneme sahip olmuştur. Osmanlılar, bu bilgileri stratejik avantaj sağlamak ve Ruslara karşı etkili planlar hazırlamak için değerlendirme fırsatı bulmuştur.²⁷⁸

Azak kuşatmasının başlangıcında, kalede bulunan 6 bin Osmanlı askerinin üçte birinin kaybedildiğini öğrenen Ruslar, bu durumu bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Osmanlıların zayıflayan direncini tamamen kırmak ve Azak Kalesi'ni ele geçirmek için Ruslar, son bir hamle yapmaya kararlıydı.²⁷⁹ Ayrıca Kırım Hanlığı'nı meşgul etmek amacıyla Boris P. Şeremetev'in saldırıya çıkması ve Zaporojye Kazakları Hetmanı İvan Mazepa ile iş birliği yaparak Dinyeper Nehri üzerindeki Gazi Kerman, Aslan Kerman ve Şahin Kerman kalelerini ele geçirmesi, Ruslar için stratejik bir başarı olmuştur.²⁸⁰ Ancak Azak Kalesi, Osmanlılar tarafından deniz yoluyla asker, erzak ve mühimmat yardımı sayesinde direncini yüksek tutmaktaydı. Sultan II. Mustafa tarafından bu kaleye, 10 adet *fırkate*²⁸¹ ile Trabzon Beylerbeyi Ali Paşa ve erzak tekneleriyle birlikte mubayaa ağası olan Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşı *Vekil-harc*²⁸² Mehmed Ağa da yardıma gönderilmiştir.²⁸³

18 Ağustos'ta Osmanlılar tarafından düzenlenen saldırıda, daha önce Azak Kalesi'nde ve Osmanlı hizmetinde çalışmış olan İtalyan Dominik Rossi ve İskoç John Robertson

²⁷⁷ 1695'te Osmanlı Devleti, denizde Venediklilere karşı yürüttüğü mücadele, Sakız Adası üzerine planladığı sefer hazırlıkları ve aynı anda Avusturya ile Çarlık Rusya'sı ile savaşması nedeniyle sefer organizasyonu ve ikmalinde ciddi zorluklar yaşamış, bu durum Mora'da arzuladığı başarıyı elde etmesini engellemiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 577-580.

²⁷⁸ Massie, *Peter The Great*, s. 289.

²⁷⁹ Azak Kalesi'ndeki Osmanlı askeri sayısı hakkında bkz. Gordon, *Dnevnik 1690-1695*, s. 389; Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterin II*, T. I, s. 36.

²⁸⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 582.

²⁸¹ Kürekli ve yelkenli bir Akdeniz teknesidir. Bkz. Pultar, *Denizlük*, s. 268. Fırkateler, uzun ve dar yapıya sahip ve kürek veya yelkenle hareket eden seri gemiler oldukları için eski zamanlardan beri Akdeniz çevresindeki devletler tarafından kullanılmaktaydı. Bkz. Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 139.

²⁸² Osmanlı Devleti'nde çeşitli kurumlarda idarî-malî işlerden, alışveriş ve iaşeden sorumlu kimse. Bkz. Mehmet Canatar, "Vekilharç", TDVİA, C. XLIII, İstanbul 2013, s. 10.

²⁸³ Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretname*, s. 205.

gibi yabancı mühendislerin hayatını kaybetmesi, Rus tarafında büyük bir sarsıntı oluşturmıştır. Özellikle Rossi, kaleyi iyi tanıyan bir uzman olarak Petro için büyük değer taşımaktaydı. Bu olay, Petro üzerinde derin bir etki bırakmış ve kuşatma sırasında yaşanan bu başarısızlıkların sorumluluğunu tekrardan streletsy askerlerine yüklemiştir. Bunun üzerine bir soruşturma başlatarak ihmalkâr ya da suçlu bulunanlara idam cezası verilmesini emretmiştir.²⁸⁴

1695'teki Azak Seferi, Rus ordusunun sayıca üstünlüğüne rağmen, stratejik hatalar, organizasyonel eksiklikler ve Osmanlı kuvvetlerinin güçlü direnişi nedeniyle başarısızlıkla yürütülmüştür.²⁸⁵ Özellikle bu kalenin deniz tarafının açık kalması ve Osmanlıların deniz yoluyla kaleye ikmal yapabilmesi, kalenin direncini artırmıştır. Aynı zamanda Kırım Hanlığı'ndan gelen takviyeler, kalenin savunmasını güçlendirmiş ve Rus ordusunun ilerlemesini engellemiştir. Bunların yanı sıra Rus ordusunda ise üç komutan arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve koordinasyon eksikliği, kuşatmanın etkili bir şekilde yürütülmesini zorlaştırmıştır. Her bir komutanın farklı bir strateji benimsemesi, birliklerin uyum içinde hareket etmesini engellemiş ve kuşatma sırasında ciddi operasyonel sorunlara yol açmıştır. Bununla birlikte, Rus ordusunun kuşatma sırasında ortaya çıkan lojistik zorluklar ve ikmal sorunları, saldırıların etkisini azaltarak başarısızlığa zemin hazırlamıştır.²⁸⁶ Kışın yaklaşmasıyla birlikte Rus savaş konseyi geri çekilme kararı almış ve 1 Ekim'de kuşatma kaldırılmıştır. Geri çekilmeden önce Ruslar, ele geçirdikleri stratejik noktalara 3000 asker yerleştirerek burayı "Novosergiyevsk" olarak adlandırmıştır. Bu hamle, Azak Kalesi'ni ele geçirememiş olsalar da bölgedeki varlıklarını sürdürme ve bu kalenin ele geçirilme konusundaki kararlılıklarını göstermekteydi.²⁸⁷ Nitekim Osmanlı Devleti, batıda

²⁸⁴ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 247-250.

²⁸⁵ Kışın yaklaşması ve ikmal zorlukları nedeniyle Rus askerleri arasında huzursuzluk artmıştır. Petro ise kuşatmaya devam etmek istemekteydi. Ancak, 19 Eylül'de başlayan şiddetli yağmurlar siperleri suyla doldurarak koşulları daha da zorlaştırmıştır. Rusların, kalenin daha az korunan deniz tarafına strug tekneleriyle saldırı planı ise Osmanlı'nın güçlü kıyı savunması tarafından engellenmiştir. Osmanlılar, Azak Sancağı Beyi Mustafa Bey liderliğinde kale dışında siperler kazıp savunma hazırlıklarını güçlendirmiştir. Ayrıca, Kefe Beylerbeyi Murtaza Paşa ve Kırım Hanı I. Selim Giray'ın oğlu Kaplan Giray, kalenin savunmasını desteklemekteydiler. Bu güçlü Osmanlı direnişi, Rus saldırılarını etkisiz hale getirerek kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmasında belirleyici rol oynamıştır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 581-582.

²⁸⁶ Davies, *Warfare, State and Society, 1500-1700*, s. 185.

²⁸⁷ Bu bölgenin adı, Aziz Sergius onuruna verilmiştir. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 257-263. Çar Aleksey Mihayloviç döneminden itibaren ele geçirilen şehirlere Rus azizlerinin adlarını vermek önem kazanmıştı. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 530.

Kutsal İttifak devletleriyle yaptığı savaşlara rağmen, Azak Kalesi'ni nispeten küçük bir kuvvetle ve denizden sağladığı destekle başarılı bir şekilde savunabilmiştir.

1.3.3. Rusların Karadeniz Hedefi için Donanma Oluşturma Girişimi

1695 yılında yaklaşık yedi ay süren Azak Seferi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Moskova'ya dönen Çar I. Petro, elde edilen birkaç kule dışında kayda değer bir başarı elde edememişti. Bu başarısızlık, genç çarın saltanatındaki ilk askerî girişimi olarak kayda geçmiştir. Büyük umutlarla oluşturulan ve Batı modeline dayandırılan ordu, bu seferde yenilgiye uğramıştı. Ancak Ruslar, Azak'a yeniden dönmeye karar vermiştir. İlk seferin başarısızlığını kabul eden Petro ise bu deneyimden ders çıkararak ikinci bir saldırı için hazırlıklara başlamıştır. Don Nehri'nin aşağı kısımlarına hakimiyet sağlayan ve Çarlık Rusya'sının denizlere açılmasının önündeki en büyük engel olan Azak Kalesi, stratejik önemi nedeniyle ele geçirilmesi gereken zaruri bir hedef haline gelmiştir. Rus gemilerinin nehrin ağzından Karadeniz'e ulaşabilmesi, bu kalenin ele geçirilmesinden geçmekteydi. İlk seferin ardından, Rusya'da kalenin ele geçirilmesini desteklemek amacıyla donanma inşası için kapsamlı bir program başlatılmıştır. Bu programın seferin başarısında kritik bir rol oynaması hedeflenmiştir. Çünkü ilk seferdeki yenilginin en önemli nedenlerinden biri, Osmanlı Devleti'nin kaleye deniz yoluyla sürekli takviye ve destek sağlaması olarak değerlendirilmişti.²⁸⁸

Birinci Azak seferinin başarısızlığında etkili olan komutanlar arasındaki anlaşmazlığı çözmek ve askerî sistemini daha merkezi bir yapıya dönüştürmek amacıyla öncelikle bir generalin atanmasına karar verilmiştir. 1687 ve 1689 Kırım seferlerine katılan ve eski bir boyar ailesi soyundan gelen deneyimli komutan Aleksey S. Şein'in atanması uygun görülmüştür. Ayrıca Petro, inşa edilecek olan filo için de bir amirale ihtiyaç duymaktaydı. Bu nedenle, henüz inşa edilmemiş Rus filosunun amirali olarak ilk Azak seferinde birliklerin başındaki liderlerden biri olan Franz Y. Lefort'u atamayı uygun görmüştür. Ancak Lefort'un İsviçreli olarak Avrupa'nın denize kıyısı olmayan yerinden gelen bu kişinin seçilmesi, olumsuz bir tepki ortamı oluşturmuştu. Çar'ın bu kararı almasında Lefort'un denizcilik becerileri veya gemi inşa konusundaki yeteneklerinden ziyade, ona duyduğu dostluk, sempati ve kişisel güven öncelikli

²⁸⁸ King, *Karadeniz*, s. 193.

faktörler arasında yer almıştır. Nitekim, filonun inşası ve yönetimi günün sonunda Petro'nun kontrolü altında bulunmaktaydı.²⁸⁹

Kara ordusunun ve filonun komuta sorunu çözüldükten sonra, en büyük zorluk olarak filonun inşasıyla başlamıştır. Çünkü 1696 yılının Mayıs ayına kadar asker ve malzeme taşımak için kadirgalar ve nehir teknelerinden oluşan bir savaş filosunun hazır hale getirilmesi beklenmekteydi. Ayrıca, gemilerin sığ nehir sularında olduğu kadar Azak Denizi'nin açık sularında da Osmanlı savaş gemileriyle mücadele edebilecek şekilde tasarlanması gerekmekteydi. Ancak Çarlık Rusya'sının kış aylarında karşılaştığı zorlu coğrafi koşullar, donmuş nehirler ve karlı yollar nedeniyle inşa sürecini önemli ölçüde yavaşlatmış ve işçilerin çalışmalarını oldukça güçleştirmiştir. Ayrıca, Rusya'nın güneyde Karadeniz'e kıyısının bulunmaması nedeniyle, savaş gemileri inşa edilebilecek uygun liman ve tersanelerin eksikliği, gemilerin iç kesimlerde inşa edilip nehirler aracılığıyla denize ulaştırılmasını zorunlu kılmaktaydı.²⁹⁰ Bunun yanı sıra deneyimli gemi ustalarının azlığı ve mevcut ustaların ise yalnızca basit nehir tekneleri yapabilmesi, güçlü bir filo inşa edilmesini daha da zorlaştırmaktaydı. Bu koşullarda, Rusya'nın deniz gücü açısından yeterli bir savaş filosu kurmak büyük bir meydan okumaydı.²⁹¹

1.3.3.1. Donanma Altyapısının Gelişimi: Tersane Seçimi, Gemi İnşası ve Lojistik Faaliyetler

Çarlık Rusya'sında, 1695 yılının Kasım ayının sonlarına doğru Azak Kalesi'nin ele geçirilmesi için bir deniz filosunun kurulmasına yönelik bir kararname çıkmıştır. Bu filo, iki ana tip gemiden oluşacak şekilde planlanmıştır. Birincisi, Osmanlı Devleti'nin deniz gücüne karşı kullanılacak ve Azak Kalesi'nin denizden abluka altına alınmasını sağlayacak toplarla donatılmış kadirgalar olarak belirlenmiştir. İkincisi ise lojistik destek sağlamak amacıyla erzak, mühimmat ve asker taşımak için kullanılacak daha

²⁸⁹ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 277-279.

²⁹⁰ I. Petro'nun amacı, Rusya'nın iç bölgelerinde tersane kurarak savaş gemileri inşa etmek ve bu gemileri nehirler yoluyla Azak Denizi'ne ulaştırmaktır. Stratejisi, işçileri bir araya getirip gemi yapımını öğretmek hem nehirlerde hem de denizlerde seyir yapabilecek kapasitede gemiler inşa etmektir. Ayrıca, mürettebatı eğiterek filoyu Don Nehri üzerinden Azak Denizi'ne yönlendirmek ve Azak Kalesi'ni ele geçirerek denizlerde üstünlük sağlamak nihai hedefiydi. Bkz. Bushkovitch, *Büyük Petro*, s. 98.

²⁹¹ Genellikle bu döneme kadar Rusya'da inşa edilen gemiler, nitelik olarak basit yapıları ve nehirde seyir dışında, ihtiyaç duyulduğunda kütük veya yakacak odun olarak da kullanılmak üzere parçalanabilecek şekilde tasarlanmaktaydı. Bkz. Massie, *Peter The Great*, s. 294.

küçük teknelerden oluşması uygun görülmüştür.²⁹² Bu karar, ilk seferde karşılaşılan lojistik sorunların üstesinden gelmek ve Osmanlı deniz kuvvetlerine karşı daha etkili bir strateji geliştirmek amacıyla alınmıştır. Aynı zamanda önceki seferin başarısızlığını göz önünde bulundurarak bu yeni filo ile Rus birliklerinin Don Nehri üzerinden Azak Kalesi'ne taşınmasına karar verilmiştir. Savaş gemilerinin inşasında, Hollanda'dan sipariş edilen 38 metre uzunluğunda ve 9 metre genişliğindeki 32 kürekli bir kadirga, Rus kadirgalarına model olarak kullanılması planlanmıştır. Bu örnek kadirga, Rusya'da inşa edilecek diğer savaş gemileri için de bir standart oluşturmuştur.²⁹³ Bu kadirga, 1695 yılının yazında Hollanda'dan parçalı bir şekilde Arhangelsk'e gönderilmiştir. Gönderilen parçalar arasında iki direk, iki yelken, kadirganın yanlarına süslenen ahşap oymalar, fener, bayraklar, pusula, çapa, üç havan topu ve 11 bomba bulunmaktaydı ve bu parçalar birleştirilmek üzere Hollandalı bir usta ile önce nehir yoluyla Vologda'ya ardından kütüklerle sürüklenerek Moskova'ya gönderilmiştir. Ayrıca Arhangelsk'teki gemi marangozlarının, bu kadirganın birleştirilmesi ve yenilerinin yapılması için Moskova'ya gönderilmeleri yönünde karar çıkmıştır.²⁹⁴

Çarlık Rusya'sının Hollanda'dan bir gemi modeli sipariş etmesinde, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin büyük bir etkisi olmuştur. XVI. yüzyıldan itibaren Hollandalı tüccarların kuzey deniz yolunu kullanarak Arhangelsk limanına ulaşmaları, Rusya ve Hollanda arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerin temelini atmıştı. Bu ilişkiler, XVII. yüzyılın ortalarında Hollanda'dan Rusya'ya gönderilen ustalar aracılığıyla daha da gelişmiştir. Hollandalı ustaların yardımıyla Rusya, Hazar Denizi'nde bir filo kurma girişimlerinde bulunmuştu. Bu süreç, Hollanda'nın denizcilik alanındaki deneyimi ve Rusya'nın modernleşme ihtiyacı arasındaki ilişkiyi daha da güçlendirmiştir. Rusya'nın, Batı'ya yönelik modernleşme çabası bu iki ülke arasındaki ilişkilerin sürdürülmesine katkıda bulunmuştur. Hollanda, XVII. yüzyılda denizcilik alanında büyük bir deneyime sahipti ve deniz ticareti açısından güçlü bir pozisyondaydı. Hollandalı gemiler, ülkenin coğrafi yapısı gereği nehirlerin yoğun

²⁹² İkinci Azak seferinden önce Petro, büyük bir gemi inşa programı planlamış ve buna uygun bir kararname hazırlamıştır. Bu programa göre iki yıl içinde dokuz veya sekiz adet 66 ve 50 toplu, 12 adet 48 toplu, beş adet 42 toplu, 19 adet 32 toplu büyük bir gemi seri inşa edilmesi planlanmıştır. Böyle bir program tamamlanırsa, Rusya güneyde güçlü bir deniz gücüne sahip olacak ve Osmanlı Devleti ile rekabet edebilecekti. Bkz. Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. I, s. 42.

²⁹³ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. I, s. 39.

²⁹⁴ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialy dlya Biografii*, T. I, s. 272-273.

bulunduğu bir bölgede inşa edilmekteydi. Bu nedenle, gemiler düz tabanlıydı ve suya batma oranı düşük olacak şekilde hafif bir yapıya sahipti. Bu özellikleri, gemilerin sıkıştıkları durumlarda denizin sığ kesimlerine çekilmesine olanak tanımaktaydı. Böylece Hollanda'dan sipariş edilen gemi modeli, Rusya'nın denizcilik faaliyetlerinin iç bölgelerde geliştirilmesi sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.²⁹⁵

Hollanda, denizcilik ve okyanus aşırı sömürgecilik faaliyetlerinde önemli bir güçtü ve bu konudaki deneyimi, Çarlık Rusya'sı için ilham verici olmuştur. Hollanda'nın gemi modelleri, özellikle düz tabanlı olmaları ve sığ sularda manevra yapabilme kabiliyetleriyle öne çıkmaktaydı. Bu özellikler, geniş nehir ağlarına sahip olan Rusya için son derece uygun görülmüştür. Bu durum, tıpkı Hollanda'da olduğu gibi, nehirlerin ve iç su yollarının stratejik kullanımına bu dönemde büyük önem verilmesine yol açmıştır. Bu su yollarının etkin kullanımı hem askerî operasyonlarda hem de ticaret ve taşımacılık faaliyetlerinde kritik bir rol oynamaktaydı. Hollanda gemilerinin düz tabanlı yapısı, sıkışık alanlarda gemilerin denizin sığ kesimlerine çekilebilmesi, iç sularda daha büyük bir manevra kabiliyeti sunmaktaydı. Bu durum, Rusya'nın nehirlerinde ve iç sularında etkin bir şekilde savaşmasını ve operasyonlar yapabilmesini sağlayacaktı.²⁹⁶ Ayrıca Hollanda ile geliştirilen bu ilişkiler, yalnızca gemi yapımında değil, denizcilik terminolojisi, rütbelere ve denizcilik eğitiminde de Rusya'nın modernleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu süreç, Petro'nun ülkesinin modernize etme çabalarının bir parçası olarak denizcilik alanında Batı Avrupa modelinde önemli reformlar yapmasına zemin hazırlamıştır.²⁹⁷

1696 yılında Hollanda'dan getirilen kadirga, Preobrazhenskoye'deki tersaneye gönderilmiştir. Bu tersanede bir kereste fabrikası bulunmaktaydı ve burası, yeni kadirgaların yapımı için merkezi bir yer haline gelmiştir. Hollanda'dan gelen kadirga, Rus donanmasının modernizasyonunda kritik bir rol oynamış ve ilk düzenli Rus donanmasının temelini oluşturan kadirgaların yapımında model olarak kullanılmıştır. Petro'nun hedefi, kereste fabrikasında kadirgaların ana malzemelerini hazırlayıp bu kadirgaların montajını daha güneyde, Azak'a yakın bir yerde kuracağı bir tersanede tamamlamak olmuştur. Bu plan hem üretim sürecini hızlandırmak hem de lojistik

²⁹⁵ Alfred T. Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, Little, Brown and Company, Boston 1898, s. 102.

²⁹⁶ Jaap R. Bruijn, *The Dutch Navy of the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, International Maritime Economic History Association, Newfoundland 2011, s. 3.

²⁹⁷ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 117.

açından kolaylık sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Bu doğrultuda ülkede geniş çaplı bir seferberlik başlatılmış ve Arhangelsk'te bulunan Fyodor M. Apraksin'e bir emir gönderilerek yaklaşan savaş için Preobrazhenskoye'de büyük çapta kadirga yapımına başlandığı bildirilmiştir. Böylelikle Arhangelsk'te bulunan herkesin gemici olarak bu projeye dahil edilme süreci de başlatılmıştır. Bu süreç, Rusya'nın denizcilik gücünü artırmaya yönelik önemli bir adım olmuş ve Azak Kalesi'nin ele geçirilmesi planının bir parçası olarak donanma kapasitesinin güçlendirilmesine de büyük katkı sağlamıştır.²⁹⁸

Preobrazhenskoye'deki tersanede çalışmak üzere Rusya'nın farklı bölgelerinden gruplar halinde marangoz ustaları getirilmiştir. Bunlar arasında ilk sıralarda Vologda ve Nijniy Novgorod bölgeleri yer almaktaydı ve Rus ustaların yanı sıra, yabancı ustalar da bu projeye dahil edilmekteydi. Bu ustalar, şubat ayının sonuna kadar soğuk ve karlı ormanlardan topladıkları kerestelerle 22 kadirga ve dört adet ateş gemisi için gerekli malzemeleri hazırlamaya koyulmuştur. Böylece bir gemi inşa atölyesi olarak çalışan Preobrazhenskoye, ilk Rus kadirgalarının temellerinin atıldığı yer haline gelmiştir. Ancak bu kadirgaların montajlanması için Azak'a yakın bir yerde tersane inşa edilmesi sorunu devam etmekteydi.²⁹⁹ Nitekim Petro hazırlanan gemilerin montajı için en uygun yerin Voronej Nehri üzerinde bulunan ve nehirle aynı ismi taşıyan kasaba olarak kararlaştırmıştır.³⁰⁰

Voronej Nehri'nin genişliği, büyük gemilerin rahatça geçebilmesine ve bu gemilerin nehirdeki manevralarını kolayca yapabilmesine imkân tanımaktaydı. Bu durum, gemi inşası ve montajı için oldukça avantajlı bir ortam sağlamaktaydı. Ayrıca Voronej çevresinde bulunan geniş ormanlık alanlar, gemi yapımı için gerekli olan kereste gibi malzemelerin bolca temin edilmesine olanak tanımaktaydı. Bu bölgedeki ormanlar, yüksek kaliteli gemi yapım malzemelerinin sağlanması açısından son derece önemliydi. Gemi inşasında kullanılan diğer önemli malzemelerden biri olan demir ise Voronej'in yakınında bulunan Romanovski bölgesindeki demir üretim tesislerinden kolayca temin edilebilmekteydi. Bu, Voronej'in bir gemi inşa merkezi olarak seçilmesinin bir nedeniydi. Bunun yanı sıra Voronej'in, Don Nehri'ne ve Azak

²⁹⁸ Afanisiy F. Bıçkov (ed.), *Pisma i Bumagi Imperatora Petra Velikogo (1688-1701)*, T. I, Gosudarstvennaya Tip., St. Petersburg 1887, s. 53-54.

²⁹⁹ Preobrazhenskoye'de gemiler montajlanmak üzere taşındıktan sonra da gemi inşa işleri için buradaki kereste fabrikasının yoğun çalışması devam etmiştir. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 21.

³⁰⁰ Bu durumu Petro, 1720'de hazırladığı Donanma Talimatnamesi'nde bahsetmiştir. Petro A. Romanov, *Kniga Ustav Morskoy*, s. 15.

Kalesi'ne yakınlığı da tercih edilmesinin diğer bir temelini oluşturmaktaydı. Bu yakınlık, gemilerin hızlı bir şekilde donatılarak Azak Kalesi'ne ulaşmasını sağlayacaktı. Ayrıca, Voronej'in uzun süredir bir gemi inşa merkezi olarak faaliyet göstermesi ve Don Kazakları için nehir gemilerinin inşa edildiği bir yer olarak tanınması, Petro'nun bu bölgeyi tercih etmesindeki önemli nedenlerden biri olmuştur.³⁰¹

Ruslar, filo için hazırlıklarını Voronej'de yoğun bir şekilde yapmaya başlamıştır. Ancak Voronej'deki tersanede gemilerin inşası sırasında bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Özellikle kadirgaların kürek üretimi için uygun olan dişbudak ve karaağaç gibi ağaç türlerinin Voronej bölgesinde yeterince bulunmaması, bu zorluklardan biridir. Bu nedenle, gerekli malzemeler Tuna ve Venyov bölgelerinden temin edilmiştir. Ayrıca, Preobrazhenskoye'deki kereste fabrikası da çalışmalarına devam ederek Voronej'e sürekli olarak gerekli malzeme teminini sağlamıştır. Bu koordinasyon, Voronej'deki tersanenin kesintisiz bir şekilde çalışmasını ve donanmanın ihtiyaç duyduğu gemilerin zamanında inşa edilmesini sağlamaktı.³⁰²

Gemi inşa çalışmaları, Voronej dışında farklı bölgelerde de gerçekleştirilmekteydi. Bu bölgeler; Kozlov, Dobrom, Sokolsk gibi kasabaları içermektedir.³⁰³ Burada inşası devam eden filonun bir parçası olarak 1300 strug, 300 kayık ve 100 sal yapılması için emir verilmiş ve ayrıca iki adet kalyonun inşa edilmesi için çalışmalara da başlanmıştır.³⁰⁴ Bu bölgelerin Voronej'e ve Don Nehri'ne yakınlığı, gemi inşa çalışmalarında tercih edilmelerinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Aynı zamanda bu bölgelerin tarihsel olarak Don Nehri üzerinden Azak'a karşı sürekli askerî hareketlerde bulunmuş olması da önemli bir etken olmuştur. XIV. yüzyıldan beri bu bölgelerde inşa edilen tekneler, Don Nehri aracılığıyla stratejik askerî operasyonlar

³⁰¹ Gottlieb Siegfried Bayer, *Kratkoye Opisaniye Vseh Sluçayev Kasayuşihsy do Azova ot Sozdaniye sego Goroda do Vozvraşeniya Onago Pod Rossiyskiyu Derjavu*, çev. İ. K. Taubert, Pri İmperatorskoy Akademii Nauk, St. Petersburg 1782, s. 190-191.

³⁰² Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 290.

³⁰³ Bu bölgeler, Belgorod Savunma Hattı içerisinde yer almakta ve Belgorod alayı tarafından kontrol edilmektedir. Moskova, filo inşası yapacak bu bölgelere gerekli malzemelerin teminini ve ulaşımını Belgorod alayına emir vermiştir. Ayrıca buralarda işlerin yürütülmesini denetleyecek saraydan adamı olan dört stolnik görevlendirmiştir. G. Titov Voronej'de, K. Kaftrev Kozlov'da, S. Ogibalov Dobriy'da, K. Titov ise Sokolsk'da bulunmuştur. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 279.

³⁰⁴ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 22. Bu teknelerin inşasında ana malzeme olarak çam ve ihlamur ağaçları kullanılmıştır. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 88. Petro'nun ise filo çalışmalarında özellikle ilgisini çeken kalyon ve kadirgaların inşası ve montajı olmuştur. Bu kalyonların malzemeleri Voronej'de hazırlanmış ve gemi ustası Hollandalı Meyer tarafından yapılmıştır. Bkz. Bıçkov, *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo (1688-1701)*, T. I, s. 55.

için kullanılmıştır. XVI. yüzyılda Çarlık Rusya'sının burada Belgorod Savunma Hattı'nı inşa etmesi ve Don Kazaklarına Vologda'dan gönderilen gemi ustalarının desteğiyle 1637'de Azak Kalesi'nin işgaline katkıda bulunmaları, bu bölgelerin stratejik önemini daha da artırmıştır. 1695'teki ilk Azak seferi sırasında da bu bölgelerde yaklaşık 1200 strug teknesi inşa edilmiştir. Bu bölgelerdeki nehir teknesi inşa geleneği, bölgenin askerî ve lojistik açıdan önemini pekiştirmiştir. Bu kapsamda, yukarıda belirtilen sayıdaki teknelerin inşası için yaklaşık 26 ile 27 bin insan görevlendirilerek büyük bir seferberlik gerçekleştirilmiştir.³⁰⁵ Bu geniş çaplı çalışma, I. Petro'nun Karadeniz'e erişim hedeflerine yönelik stratejik adımlarının bir parçası olarak önemli bir yer tutmuştur.

Filo inşası için görevlendirilen insanlar, ilk olarak Belgorod alayına bağlı 49 şehirde serflik sistemindeki köylüleri ve hizmetlileri kapsamaktaydı. Dinyeper ve Ryazan bölgelerinde ise sadece hizmet sınıfında yer alan streltsıy, Kazaklar, topçu ve tüfekçi sınıfındaki erkekler işe alınmıştır. Belgorod alayına bağlı şehirlerden yaklaşık 22 bin kişi, Ukrayna ve Ryazan bölgelerinden ise yaklaşık 5 bin kişi görevlendirilmiştir. Bu kişiler, gemi kerestesi tedarik edip tersanelere teslim etmekle, kereste fabrikalarında çalışmakla, zanaatkarlarla birlikte yelkenli ve kürekli gemileri donatmak için gerekli silah ve çeşitli malzemeleri üretmekle görevlendirilmiştir. Ayrıca, gemilerin ve filo üslerinin tesislerinin inşasında da önemli roller üstlenmiştir.³⁰⁶ Belgorod alayına bağlı bu serf köylüleri ve hizmetliler, Petro'nun büyük ölçekli gemi inşa projelerinin temelini oluşturan iş gücünü sağlamıştır. Bu yoğun emek süreci, Rusya'nın Azak Kalesi'ne yönelik seferlerinde stratejik avantaj elde etmesine ve Karadeniz'e ulaşma hedefini gerçekleştirmesine katkı sağlamayı amaçlamaktır.

Çar I. Petro, gemi yapımının idaresi ve yönetimi için güvendiği yakın çevresindeki insanları görevlendirmiştir. Orman malzemelerinin tedariki ve bu iş için gerekli insan gücünün organize edilmesi görevini asilzade ve boyar olan ilk Moskova valisi Tihon N. Streşnev'e vermişti. Ancak Petro'nun filo oluşturma çalışmalarındaki en önemli

³⁰⁵ Bazı yerlerde tekne başına 28 kişi düşmekteydi, bazı yerlerde ise 17 kişi bir tekne için çalışmaktaydı. Bkz. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 23.

³⁰⁶ Voronej'deki tersane için Belgorod, Kursk, Korotoyak, Uriv, Ostrogozhsk, Kostensk, Olşansk, Polatov, Valuyki, Nejegolsk, Bolhov, Karpov, Aleşnya, Suca, Verhososna, Userd'den; Dobrom'daki tersane için Dobriy, Dnakov, Yefremov, Yelets, Talets , Stariy Oskol, Noviy Oskol, Mtsensk, Çern, Novosil, Çernavsk, Ryajsk'dan; Sokolsk'daki tersane için Sokolsk, Lebedyan, Belokolodsk, Usman, Demşinsk, Zemlyansk, Koroça, Yablonov, Harkov, Zmiyev, Slatov, Zoloça, Çuguyev, Valuyki, Livni, Oboyan'dan insan tedariki yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu çalışan sayısının yaklaşık olarak verilme nedeni ise gelmek istemeyen kaçakların, hastaların ve ölümlerin bulunmasındandır. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 288-290.

işbirlikçisi, eski öğretmeni ve ilk Azak kuşatmasında mühendis olarak görev yapan Franz Timmerman olmuştur. Timmerman, filonun inşası ve donatılması sürecinde büyük sorumluluklar üstlenmiştir. Özellikle filoda çalışacak kişilerin ve ustaların işe alınması, demir, reçine, yelken ve ip gibi gerekli malzemelerin temin edilmesi ve muhasebe işlerinin yürütülmesi gibi ekonomik ve teknik yönleriyle yakından ilgilenmiştir. Hollandalı olan Timmerman, denizcilik konularına olan aşinalığı ve deneyimi sayesinde, filonun Azak'a varışına kadar geçen süreçte, Petro'nun en güvenilir danışmanlarından biri olmuştur. Timmerman'ın bu süreçteki rolü, Rusya'nın deniz gücünü oluşturma çabalarında hayati önem taşımıştır. Onun rehberliğinde gerçekleştirilen bu büyük ölçekli filo oluşturma projesi, Çarlık Rusya'sının Karadeniz'e erişim sağlama hedefinde önemli bir adım olmuştur.³⁰⁷

Filo çalışmaları, 1696 yılının kış aylarında büyük bir hızla gerçekleştirilmiştir. Azak Kalesi'ne yönelik planlanan ikinci sefer için Petro, önceki seferde olduğu gibi operasyonun bahar ve yaz aylarında yapılmasını planlamıştır. Petro'nun yazışmalarında yer alan bilgilere göre Mart ayının bile Voronej bölgesinde aşırı yağışlı geçtiği ve bu yoğun yağışların ardından nehirlerin donduğu belirtilmiştir. Bu durum, gemilerin hareket kabiliyetini ciddi şekilde sınırlamaktadır. Petro, nehirlerin donma riskine karşı, filo hareketliliğinin ve lojistik desteklerin en verimli şekilde yapılabilmesi için yaz aylarını beklemeyi tercih etmiştir.³⁰⁸ Bu durum, Çarlık Rusya'sının coğrafi şartlar ve iklim koşulları nedeniyle ikmal ve iase sağlanması gereken bir sefer için yaz aylarının en uygun zaman dilimi olduğunu göstermekteydi. İlk Azak Seferi'ndeki başarısızlığı unutturmak ve bu kez başarı elde etmek amacıyla Petro, yaz aylarına kadar filonun ve kara ordusunun hazırlanması için büyük bir çaba sarf etmiştir. Petro'nun önceliği, kısa sürede etkili bir filo inşa etmek ve bu filoyu savaş için donatmak olmuştur. Ülkede geniş çaplı bir seferberlik başlatılarak tersane inşası, gemi yapımı, malzeme temini ve mürettebat eğitimi gibi bir dizi hazırlık hızla tamamlanmıştır. Bu hazırlık sürecinde, Hollanda ve diğer Batı Avrupa ülkelerinden gelen deneyimli ustalar ve denizcilerin katkıları da önemli rol oynamıştır. Petro'nun bu kapsamlı hazırlıkları, Azak Kalesi'ne yönelik ikinci seferin temelini atmıştır. Yaz aylarının gelmesiyle birlikte filo, Voronej'den Azak'a doğru harekete geçmeye hazır

³⁰⁷ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 24.

³⁰⁸ Bıçkov, *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo (1688-1701)*, T. I, s. 56.

hale gelmiştir. Bu sefer, Petro'nun Karadeniz'e açılma hedefi ve Rusya'nın denizcilik kabiliyetlerini geliştirme amacının somut bir yansıması olmuştur.

1.3.3.2. Azak Filosunun Kuruluşu

Preobrazhenskoye ve Voronej tersanelerinde filo için çalışmalar başladığında, kadirgalar için mürettebat da hızla oluşturulmaya başlanmıştı. Çar I. Petro, filo komutanı olarak güvendiği ve daha önceki seferlerde de yanında bulunan Lefort'u atamıştı. Lefort ise yanında, donanmanın etkinliğini artırmak amacıyla, koramiral rütbesinde iki deneyimli denizci olan Venedikli Yuriy S. Lima ve Fransız Balthasar de Lozier'i görevlendirmiştir. Bu iki denizci, Rus donanmasının modernizasyonunda ve etkinliğinin artırılmasında önemli rol oynamıştır. Lefort'un liderliğinde, bu komutanlar, filonun operasyonel hazırlıklarını tamamlamak ve mürettebatı eğitmek için çalışmalarını sürdürmüştür. Bu komutan kadrosunun altındaki mürettebat, büyük ölçüde Preobrazhenskiy ve Semenovskiy alaylarının seçkin ve güçlü birliklerinden toplanmış ve sayıları yaklaşık 4.000 kişiyi bulmuştur. Bu mürettebat, her birinin başında kaptan-teğmen bulunan 28 bölüğe ayrılmıştır. Bu bölüklerin dışında, yarbay, üç binbaşı ve 12 subaydan oluşan bir kurmay kadrosu da organize edilmiştir. Filonun yönetiminde amiral ve yardımcılarının dışında, dördüncü sırada kaptan rütbesiyle I. Petro'nun kendisi yer almıştır. Çar'ın komutasındaki bölükte, 27 denizci ile toplamda 172 mürettebat bulunmaktaydı.³⁰⁹ Bu düzenleme, denizcilik ve askerî operasyonlara verilen önemi göstermekteydi. Ayrıca, bu kadar organize ve disiplinli bir yapı oluşturulması, Rusya'nın denizcilik kabiliyetlerini artırma yolundaki kararlılığını ortaya koymaktaydı.

Petro, bu filoda görev alacak mürettebatın eğitimi için Batı Avrupa'dan deneyimli subayları ve denizcileri, filo personelini eğitmeleri ve görev almaları üzerine davet etmiştir. Çünkü bu yabancı subayların denizcilik ve askerî alandaki bilgi ve deneyime sahip olmaları, filonun daha etkili bir şekilde faaliyet göstermesi açısından önemli görülmekteydi. Nisan 1696'da, Rus filosunun hazırlıkları hız kazanırken 11 yabancı doktor da mürettebatın sağlık ihtiyaçlarını karşılamak üzere Voronej'e getirilmiştir. Aynı dönemde, filonun erzak temini için bir kararname çıkarılmıştır. 28 Nisan'da alınan bu karara göre her mürettebat üyesine günlük olarak belirli miktarlarda erzak tahsis edilmiştir. Kişi başına günde iki bardak şarap, sirke, ekmek, un, yulaf, şeker,

³⁰⁹ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 280-281.

tuz, işlenmiş et ve balık ürünlerinden oluşan bu erzak, mürettebatın beslenme ve moral ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmuştur. Bu düzenlemeler, filonun ne kadar titizlikle planlandığını ve mürettebatın ihtiyaçlarının karşılanmasına ne kadar önem verildiğini göstermektedir.³¹⁰

1696 yılının Nisan ayından itibaren Voronej Nehri üzerindeki filo çalışmaları tamamlanmış ve bu yeni filo suya indirilmeye başlanmıştır. O dönemde inşa edilen filoda 2 fırkateyn, 22 kadirga ve 4 ateş gemisinden oluşmaktaydı.³¹¹ Başlangıçta yalnızca kadirga ve strug teknelerinden oluşması planlanan bu filoya, Batı Avrupa'dan aktarılan denizcilik bilgisinin etkisiyle iki yelkenli gemi daha eklenmiştir. Bu yelkenli gemiler, hızlı ve manevra kabiliyetine sahip olmalarıyla birlikte sığ sularda hareket edebilme özellikleri sayesinde Azak Denizi'nde gerçekleştirilecek seferde Rus deniz gücünü artırmak amacıyla tasarlanmıştır. Bu gemilerden ilki olan *Apostol Pyotr* (Havari Petro), 36 topa sahip olup yaklaşık 35 metre uzunluğunda ve 8 metre genişliğindeydi. İkincisi olan *Apostol Pavel* (Havari Pavel) de yine 36 topa sahip, 30 metre uzunluğunda ve 9 metre genişliğinde bir gemiydi. Bu gemiler, üç yelken direğine sahip olmasının yanı sıra 15 çift kürekle donatılmıştı.³¹² Bu özellikleri, onları kadirga ile kalyon arasında bir gemi türü yapmaktaydı. Yelken açabilme yetenekleri, özellikle kış mevsiminde büyük bir avantaj sağlarken kürekçilerin üstünde veya altında yer alan silah güvertesiyle kadirgalardan ayrılmaktaydılar. Ancak denize batan kısmının düz olması açısından kadirgalarla benzer yapıya sahiptiler. Bu tür gemiler, o dönemde 5. sınıf Batı Avrupa gemilerine benzemekteydi ve yelkenli çağının yükselişe geçtiği bu dönemde, devletlere denizlerde üstünlük sağlama konusunda etkili olmaktaydı.³¹³ Petro'nun bu yeni tür gemilere olan ilgisi, Batı Avrupa denizcilik teknolojisinin Rusya'ya adaptasyonunun bir örneğiydi ve Azak Denizi'ndeki seferde Rus deniz gücünün artmasına önemli bir katkı sağlamaktaydı.

Hollanda'dan sipariş edilip inşa edilen ve diğer kadirgalar için model oluşturan kadirga, Amiral Lefort'un komutasına tahsis edilmiştir. İlk getirildiğinde 32 kürekle donatılmış olan bu kadirga, nihai olarak 28 kürekle tamamlanmıştır. Kadirgada iki yelken direği ve üç adet havan topu yer almaktaydı, bu da onu dönemin diğer savaş

³¹⁰ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 35, 38.

³¹¹ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. I, s. 40.

³¹² Apostol Pavel, Nisan 1696'da Azak Kalesi'ne doğru sefer başladığı zamanda bu gemi henüz hazır olmaması dolayısıyla sefere katılamamıştır. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 31, 37.

³¹³ Veselago, *Oçerk Russkoy Morskoy İstorii*, Ç. I, s. 88; Çernişev, *Rossiskiy Parusniy Flot*, T. I, s. 19-20.

gemilerinden daha güçlü ve esnek bir deniz aracı haline getirmiştir. Mürettebat kapasitesi ise 133 kişiye kadar ulaşabilmekteydi. Kadırganın suyun altında kalan kısmı, yani karinası, yaklaşık 2 metre derinliğe sahipti. Bu, geminin sığ sularda da hareket edebilmesine olanak tanımakta, bu da Azak Denizi gibi nispeten sığ denizlerde operasyonel avantaj sağlamaktaydı. Hollanda'dan getirilen bu kadırganın modeline dayanarak Preobrazhenskoye'deki tersanede parçaları hazırlanıp, Voronej'de de birleştirilen kadırgalardan ilki, 2 Nisan 1696'da suya indirilmiş ve "Principium" adını almıştır. Bu kadırgada, örnek modelin yanı sıra bazı değişiklikler yapılmıştır. Bölgenin coğrafi şartlarına uygun olarak suya batan kısmının derinliği azaltılarak daha manevra kabiliyeti yüksek ve hızlı hareket eder hale getirilmiştir. Bu, ilk Rus kadırgasının kaptanı ise Petro olmuştur. Geri kalan kadırgalar ise yağış dolayısıyla sonraki haftalarda suya indirilmiştir. Nitekim Rusların inşa ettiği bu kadırgaların boyu 38 metre, genişliği ise 6 metre olacak şekilde tasarlanmış, 28-38 arası küreklere sahip, silahları 3 ile 6 havan topundan oluşurken mürettebatları ise 130 ile 170 kişi arasında değişiklik göstermekteydi. Bu kadırgalar, Don Nehri haliçlerinde ve Azak Denizi'nin sığ sularında kullanılabilecek şekilde tasarlanmıştır.³¹⁴

Voronej tersanesinde kalyon ve kadırgalara ek olarak dört adet ateş gemisi inşa edilmiştir. Bu tür savaş gemileri yanıcı maddelerle yüklenerek düşman gemilerinin bulunduğu yere akıntı yönünde veya rüzgâr yönünde gönderilerek patlatılır ve düşmana önemli zararlar vermektedir. Aynı zamanda Petro, Voronej'de *doşçanik*³¹⁵ olarak adlandırılan nehir teknesini, Azak'a çıkarma yapmak için inşa etmeye başlamıştır. Yaklaşık 15 metre uzunluğundaki bu teknelere, 50 asker yerleştirilebilmekteydi. Ayrıca Voronej, Kozlov, Dobrom ve Sokolsyk'de inşa edilen diğer tekneler de Voronej Nehri'ne gelmiş ve nisan ayının başından itibaren bu teknelere top, mermi, malzeme gibi teçhizatlar yüklenmeye başlanmıştı. Bu nehir tekneleri ise 24-25 metre uzunluğunda ve 4-8 metre genişliğe sahipti. Voronej'deki tersanelerde ve diğer yerlerde inşa edilmesi planlanan teknelerin sayısında, bazı bölgelerde belirlenen hedefin üzerinde üretim yapılırken bazı bölgelerde ise belirlenen miktarın altında kalınmıştır.³¹⁶ Buna rağmen, Voronej Nehri'ne ulaşan tekneler, hızla organize edilerek bir nakliye filosuna dönüştürülmüştür. Bu filo, askerleri ve gerekli

³¹⁴ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 31-36.

³¹⁵ Güverteli ve düz tabanlı ahşap nehir teknesidir. Bkz. K. İ. Samoylov, *Morskoy Slovar (v II tomax)*, Gosudarstvennoy Voenno-Morskoye İzdatelstvo NKVMA Soyuz SSR, Moskova 1941, s. 265.

³¹⁶ A. N. Karpov, V. G. Kogan, *Azovskiy Flot i Flotilii*, Sfinks, Taganrog 1994, s. 86.

malzemeleri taşımak üzere hazır hale getirilmiş ve 23 Nisan'dan itibaren Don Nehri boyunca ilerlemeye başlamıştır. Nakliye filosunun zamanında yola çıkması, yaklaşan Azak seferi için kritik bir adım olmuş ve Rus ordusunun hareket kabiliyetini önemli ölçüde artırmıştır.³¹⁷

Çar I. Petro, Voronej'deki deniz kuvvetlerinin yanı sıra Dinyeper Nehri civarındaki hazırlıklara da büyük önem vermiştir. Daha önceki seferde yaşanan aksaklıkların tekrarlanmaması için bu bölgede de kapsamlı hazırlıklar yapılmasını istemiştir. Bu kapsamda, kara ordusuna ek olarak Zaporojye Kazaklarının lideri Hetman İvan Mazepa'ya özel görevler verilmiştir. Mazepa, Kazak çaykalarıyla denizde Osmanlı Devleti'nin Azak'a girmesini engellemek amacıyla Kerç Boğazı girişinde bir savunma hattı oluşturmakla görevlendirilmiştir. Ayrıca, Dinyeper Nehri'nin alt kısımlarının kontrol altına alınması ve Ukrayna topraklarının korunması da Kazaklara verilmiştir. Bu stratejik görevler için Kazakların kullanacağı çaykalar ve strug tekneleri, Bryansk'taki tersanelerde inşa edilmeye başlanmıştır. Böylece, nehir yoluyla gerçekleştirilecek operasyonlar için gerekli olan deniz araçları hazırlanmaya başlanmıştır. Aynı zamanda daha önceki seferlerde inşa edilen kalelerin korunması ve Kırım'a yönelik olası askerî hareketler için de hazırlıklar yapılması planlanmıştır. Bu çabalar, Petro'nun Karadeniz'e ve Osmanlı topraklarına yönelik stratejik hedeflerine ulaşmak için yaptığı kapsamlı hazırlıkların bir parçasını oluşturmaktadır. Petro, bu seferde önceki deneyimlerden ders alarak daha koordineli ve etkili bir askerî hareket gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.³¹⁸

İlk Azak seferinin başarısızlığı, Petro'yu güçlü bir filo oluşturma sürecine yönlendirmiştir. Çarlık Rusya'sı için bu yeni filoyu oluşturmak, silahlandırmak ve gerekli mühimmatla donatmak, mürettebatı organize etmek ve gemileri ilkbaharda Azak'a götürmek oldukça zorlu bir görevdi. Oluşturulan bu filonun, denizlerde cesareti ve deneyimiyle tanınan Osmanlı Devleti'ne karşı rekabet edebilecek seviyede olması gerekmektedir. Bu süreç, Petro'nun denizcilikteki eksikliklerini fark etmesine ve bunları giderme çabalarını hızlandırmıştır. Aynı zamanda Petro'nun Rusya'yı daha güçlü bir deniz gücüne dönüştürme arzusunu da pekiştirmiştir. Bu nedenle, denizcilik faaliyetlerini geliştirmek ve yeni bir denizci sınıf yetiştirmek amacıyla Voronej'de bir

³¹⁷ Nikolay G. Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. II, Tip. Otdeleniya Sobstv. Yego Imp. Vel. Kantselyarii İzd., St. Petersburg 1858, s. 269.

³¹⁸ Tuşin, *Russkoye Moreplavaniye*, s. 155.

filo oluşturma süreci, bu isteğin bir örneği olmuştur. Azak Denizi'ne ulaşımın zorluğuna rağmen, nehirlerdeki faaliyetleriyle bilinen Kazakların etkisi bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Hollanda, İngiltere, Venedik, Fransa, İsviçre ve İsveç gibi batılı ülkelerden getirilen kaptanlar ve denizciler, Petro'nun Rus donanmasını modernleştirme ve Avrupa'nın denizcilik standartlarına erişme çabasının ilk adımı olarak kabul edilmekteydi. Bu gelişmeler sonucunda Çarlık Rusya'sı, Voronej'in kollarında Don Nehri boyunca Azak'a inecek 2 fırkateyn, 22 kadirga, 4 ateş gemisi ve 1.500'den fazla çeşitli nehir teknesinden oluşan bir Azak filosu meydana getirmiştir. Bu filo, Petro'nun Karadeniz'e açılma hedefi doğrultusunda gerçekleştirdiği en önemli adımlardan biri olmuştur.

1.3.4. İkinci Azak Seferi (1696)

1696'da kışın ardından buzulların erimesiyle nehirlerin debisi artmış, bu da Voronej'de hazırlanan filonun harekete geçmesini sağlamıştır. Kara ordusunu taşıyan nehir tekneleri, Mart ayında Azak'a doğru yola çıkarken filo hazırlıkları da hız kazanmıştır. İlk gemi Apostol Pyotr 26 Nisan'da, eksikleri olan Apostol Pavel ise 28 Nisan'da suya indirilmiştir. Apostol Pavel'in tadilatının Azak yakınlarında tamamlanması planlanmıştır. Kadirga filosu ise Mayıs başında küçük birliklere ayrılarak hareket etmiştir. İlk olarak Petro'nun komutasındaki sekiz kadirgadan oluşan birlik 3 Mayıs'ta yola çıkmıştır. Ardından Amiral Lima'nın yedi kadirgalık birliği 10 Mayıs'ta, Knez İvan Trubetskiy'nin yedi kadirgalık birliği 17 Mayıs'ta ve son olarak Lozier'in komutasında bir kadirga ile dört ateş gemisinden oluşan dördüncü birlik 24 Mayıs'ta Azak'a doğru harekete geçmiştir.³¹⁹

Çar I. Petro, Amiral Lefort ile Voronej'den yelken açmayı planlamıştı, ancak Lefort'un rahatsızlanması nedeniyle bu gerçekleşmemiştir. Lefort, bir gün sonra özel olarak inşa edilmiş bir strug ile yola çıkmıştır. Bu yolculuk sırasında, Lefort'un kara askerlerinin teknede bulunması ve kadirga filosunda yer almaması nedeniyle bir amiral olarak değil, kara kuvvetlerinin komutanı olarak görev yapmıştır. Bu durumda filonun komutası tamamen Petro'ya geçmiştir. Petro, Voronej'den Don Nehri'ne girerek Kostensk, Borşev Manastırı, Uriv ve Korotoyak gibi kasabalar üzerinden Azak'a doğru ilerlemiştir. Bu kasabalar, Don'un orta kısmı boyunca uzanan nehrin sol tarafında yer almaktaydı. Genellikle Tatar süvarilerinin akınları nehrin sağ tarafında

³¹⁹ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 303-305.

yer aldığı için sol tarafta olan Korotoyak'ta bir erzak deposu inşa edilmiştir. Petro, yolculuğuna Don'un Kolibelka, Marak, Metyuk, Osered, Mamon, Tolıçeva ve Boguçar bölgelerinden geçerek devam etmiştir. 8 Mayıs'ta Don Kazaklarının bölgesine ulaşmış ve ordusu Azak Kalesi'ne doğru dikkatle hazırlıklarını sürdürerek ilerlemeye devam etmiştir.³²⁰

8 Mayıs'ta I. Petro, *Principium* kadirgasında iken yola çıkan kadirga filosunun düzenini sağlamak amacıyla 15 maddelik bir kural listesi hazırlayarak bir kararname çıkarmıştır. Bu kararnamede yer alan kurallar, kadirgaların sürekli iletişim halinde olmasını zorunlu kılmakta ve gerekli iletişim için çeşitli işaretler belirlemektedir. Birlikleri komuta eden kaptanlar ve diğer kadirga kaptanları için geçerli olan bu kurallara göre tek başına demirlemek, demiri kaldırmak, müfrezenin tamamı veya bir kısmıyla düşmana saldırmak ve savaşı durdurmak yasaklanmıştır. Bu karar, filonun düzenini bozabilecek bireysel hareketleri engellemek ve merkezden gelen komutlara göre bir bütün olarak hareket edilmesini sağlamak amacıyla alınmıştır. Kararnamede, aralarındaki iletişimi sağlamak üzere belirlenen bazı koşullu işaretler yer almıştır. Bunlar arasında top atışları veya davul çalınması gibi işaretler, normal belirlenen gemi bayrağı yerine mavi, beyaz ve kırmızı bayrağın çekilmesi, geceleri ise bayrakların yerini fenerlerin alması gibi düzenlemeler bulunmaktadır. Ayrıca, bu kurallara uymayanlar için de cezalar belirlenmiştir. Diğer kadirgalardan uzakta demir atmanın cezası bir ruble, hareket halindeyken yerini gözetmemenin cezası dört ruble olarak belirlenmişken savaşı terk etmenin veya savaşa hazır olmamanın cezası ise ölüm olarak bildirilmiştir. Petro'nun bu kararnameyi hazırlamasını sağlayan tecrübe, onun göllerde ve Beyaz Deniz'de yaptığı yolculuklar ve alıştırımların bir sonucu olmuştur. Bu kararname, Rusların denizcilikle ilgili daha kapsamlı kararnameleri için bir prototip olarak kabul edilmiştir.³²¹ Petro'nun bu düzenlemeleri, Rus denizcilik tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak görülmekte ve deniz kuvvetlerinin disiplinli ve etkin bir şekilde yönetilmesine yönelik atılan ilk adımlardan biri olmuştur.

³²⁰ I. Petro, Kazakların yaşadıkları bölgelere gelmeden önce (Çerkassi) Kazak Atamanı Frol Minyayev, 250 Kazak ile Osmanlılara karşı saldırmak üzere çaykalarıyla Azak Denizi'ne doğru gitmiştir. Ayrıca 27 Nisan'da kara birliklerinin verdikleri rapora göre Korotoyak'ta 94.000 ton peksimet, un ve işlenmeye hazır tahıllar hazırlanmıştır. Bkz. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 41.

³²¹ Beyaz Deniz'de ve Pereyaslavı'da oluşturulan gemilerde kullanılan mavi, beyaz ve kırmızı bayraklar Azak filosunun gemilerinde de kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda Amiral Lefort'un kartal sembolü bir bayrak taşıdığı da bilinmektedir. Bkz. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 39-41.

Osmanlı Devleti, Azak'a yeniden Rusların bir saldırı düzenleyeceğini ve bu doğrultuda hazırlıklar yaptığını önceden haberini almıştır.³²² Bu nedenle, Mart 1696'da Azak Kalesi'nin savunmasını güçlendirmek amacıyla bölgeye askerî güç ve deniz kuvvetlerini sevk etmeye başlamıştır.³²³ Bu kapsamda, Azak muhafazasında görevli olan Vezir Ahmed Paşa'nın emrine Bolu sancakbeyi payesiyle atanmış olan *fırkate*³²⁴ kaptanlarından İlyas Bey komutasında 20 adet fırkate ve 15 adet *işkampaviye*³²⁵ tahsis edilmiştir. Bu gemiler, kaleye denizden gelecek herhangi bir saldırıya karşı savunmayı güçlendirmek ve Osmanlı askerleri ile kaleye ikmal sağlamak amacıyla görevlendirilmiştir.³²⁶ Aynı zamanda Osmanlı Devleti, Dinyeper Nehri'ni savunma amacıyla stratejik bir hamle daha yapmıştır. Bu doğrultuda, Özi Kalesi'nin muhafazası için görevlendirilen Hüdavendigâr mutasarrıfı Ali Paşa'nın emrine, Semmûrkaş komutasında 15 adet fırkate tahsis edilmiştir. Bu gemiler, nehir üzerindeki Osmanlı hakimiyetini korumak ve bölgeye yönelik herhangi bir Kazak veya Rus saldırısına karşı savunmayı güçlendirmek amacıyla görevlendirilmiştir.³²⁷ Ancak bir önceki sene yapılan tahribatların onarımı halen devam etmekteydi. Bu durum kalenin savunmasını güç bir hale sokmuştur.³²⁸

18 Mayıs'da Çar I. Petro, Don Kazakları aracılığıyla Don Nehri'nin ağzında iki Osmanlı gemisinin erzak boşalttığını öğrendiğinde, hemen bir harekât planı geliştirmiştir. Petro, kadırgalardan oluşan birliğini ve 100 Kazaktan oluşan bir müfrezeyi Osmanlı gemilerine saldırarak onları ele geçirmek üzere görevlendirmiştir.

³²² BOA, A.DVNSNHM.d. 5/90, s. 210-211.

³²³ Bu zorlayıcı koşullarda, Kaptanıderya Mezemorta Hüseyin Paşa, 23 adet kalyonu Venediklilerle savaşmak üzere Akdeniz'e, 4 adet kalyonu ise Karadeniz'e göndermiştir. Rusların ikinci bir sefer hazırlığı içinde olması, Osmanlıların Karadeniz'e yeniden bir filo göndermesini gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda, 1696'da toplamda 6 büyük gemi ve 17 kadırgadan oluşan bir filo Azak Kalesi'ne gönderilmek üzere hazırlanmış olduğu bahsedilmektedir. Bkz. R. C. Anderson, *Naval Wars In The Levant (1559-1853)*, Princeton University Press, Princeton 1952, s. 239.

³²⁴ Çektiri türü donanma gemileri arasında en küçüğü 10-17 adet oturağa sahiptir. 1694'te inşa edilen 100 fırkatenin 15 oturağa sahip olduğu bilinmektedir. Uzun ve dar bir yapıya sahip ve kürek veya yelkenle hareket edebilen seri gemilerdir. Avrupalıların fırkateyn (frigate) olarak bilinen gemilerinden farklıdır. 1694-1695 yıllarında fazla bir şekilde inşa edilen fırkateynlerin amacı, bu dönemde kürekli gemi olarak kadırgadan küçük gemilere ihtiyaç duyulması olarak düşünülmektedir. Bkz. Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 139-140.

³²⁵ Bu kelime işkampaviya, işkanpoye veya işkampoye şeklinde de yazıldığı bilinmektedir. Tuna'daki ince donanma envanterinde olan ve haberci olarak da kullanılan kürekli gemi türüdür. Büyük ve küçük olmak üzere iki boyda inşa edilmektedir. 13 oturağa sahiptir. 1697'de Özi Boğazı'nı korumak için 55 işkampaviye gönderilmiştir. Bkz. Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 151.

³²⁶ BOA, A.DVNSMHM.d. 108/718, s. 167.

³²⁷ BOA, A.DVNSMHM.d. 108/717, s. 167. Semmûrkaş komutasında 9 fırkateden oluşan ikinci bir filo da Dinyeper ve Dinyester nehirlerinde bulunan Kazaklara karşı harekete geçtiği bahsedilmektedir. Bkz. Akad, *Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar II*, s. 179.

³²⁸ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 273.

Bu emir üzerine General Gordon, Çerkassi'den yola çıkarak nehrin aşağılarına doğru yelken açmıştır. Bu süreçte, bir Osmanlı çektirisi ele geçirilmiş ve Petro, Çerkassi'den ayrılarak Gordon'un birliğine katılmıştır. 19 Mayıs günü, Rus filosu Kalançi'ye ulaşmış ve geçen yıl inşa edilen küçük bir kaleyi işgal ederek yeni tahkimatlar inşa etmeye başlamıştır. Petro, burada Osmanlı çektirilerinin ele geçirilmesi hakkında Golovin, Gordon ve Don Kazakları Atamanı Frol F. Minyayev ile istişarede bulunmuştur. Plan, Petro'nun Don Kazakları ile Osmanlı gemilerine saldırması, Gordon'un ise karadan ilerleyerek Türklerin dikkatini dağıtıp gemilere yardım etmelerini engellenmesi üzerine kurulmuştur. 21 Mayıs günü, Don Kazakları 40 çayka ile Petro'nun dokuz kadirgasını takip ederek Azak Kalesi'ne yaklaşmaya başlamıştır. Ancak Petro, burada sadece 2 Osmanlı gemisi değil, 20'yi aşkın kalyon ve kadirga ile çok sayıda hafif nehir teknelerinin bulunduğunu fark etmiştir. Bu koşullar altında başarılı olamayacağını anlayarak saldırı planını iptal etmiş ve geri çekilmiştir.³²⁹

Osmanlı donanmasına karşı savaş tecrübesi olan Don Kazakları, Petro'nun saldırı planını iptal etme kararına rağmen, Ataman Frol Minyayev önderliğinde çaykalarıyla Osmanlı filosuna beklenmedik bir saldırı düzenlemiştir. Bu saldırıda Kazaklar, 18 kalyon ve kadirga ile 24 hafif gemiden (nakliye ve ince donanma tekneleri) oluşan Osmanlı filosuna ağır hasar vermiştir. Osmanlılar, bu beklenmedik saldırıdan kaçınmak üzere Azak Denizi'nin açıklarına çekilmek zorunda kalmıştır. Saldırı sonucunda, Kazaklar önemli miktarda savaş malzemesi ele geçirmiştir. Osmanlı filosu bu saldırı sonucu büyük kayıplar yaşamış hem gemilerini hem de askerlerini yitirmiştir. Ayrıca saldırı sırasında 27 Osmanlı askeri esir alınmıştır. Bunun yanında Ruslar, esirlerin ifadelerinden Osmanlı Devleti'nin Azak Kalesi'ne yaklaşık 800 kişilik bir takviye güç gönderdiğini tespit etmiştir. Bu durumun ardından Petro, Kazakların başarılı saldırısı sonucunda kendi kadirgalarından ve Kalança'dan top atışları yapmaya başlamıştır. Nitekim Kazakların bu beklenmedik baskını, Osmanlı filosuna ciddi zarar vermiş ve Rusların Azak Kalesi'ne yönelik seferi için stratejik bir avantaj sağlamıştır.³³⁰

³²⁹ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. II, s. 274. Çerkassi'den ayrılan Kazaklar Osmanlı filosuna saldırmaya başlamış, ancak gemilerin yüksekliği nedeniyle geri püskürtülmüşlerdir. Osmanlıların yaptıkları top atışları ile Kazaklar kayıp vermiştir. Ayrıca Osmanlı filosunun 13 tombaz gemisi ve ona refakat eden 11 nehir gemisiyle Azak Kalesi'ne 500 asker, teçhizat ve erzak gönderildiği bilinmektedir. Bkz. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 40-41.

³³⁰ Kazakların baskında ele geçirdiği ganimetler arasında birçok büyük bomba, silah, barut, un, ekmek, pirinç, sirke, zeytinyağı ve çeşitli kumaşlar bulunmaktaydı. Ayrıca 18 kalyon ve kadirgadan oluşan Osmanlı filosunun 3 gemisi ile 24 yardımcı gemiden 10'u yanmış, yalnızca 6 gemi Azak'a

Don Nehri'nin ağzını ele geçiren Ruslar, 27 Mayıs'ta Petro'nun komutasındaki kadırgalarla Azak Denizi'ne doğru açılmıştır. Kalanča'da duran Lima'nın komutasındaki ikinci birlik, 2 Haziran'da denize açılarak ilk birliğin yanına katılmıştır. Ruslar, Azak Denizi'nde 16 kadırga ile nöbet tutmaya başlamıştır. Malzeme ve takviye asker taşıyan Osmanlı filosu, Azak Kalesi'nin hem denizden hem de karadan kuşatıldığını görmüş, bu durum kaleye ulaşımı son derece güç hale getirmiştir. Ayrıca Petro, kalenin denizle olan tüm bağlantısını kesmek amacıyla, Gordon'a nehrin tam ağzında Osmanlı filosunun geçişini engelleyecek bir kale inşa etmesini emretmiştir. Bunun yanında nehrin diğer seyredilebilir kolunda, karşı tarafta ikinci bir kale inşa edilmesine karar verilmiş, böylece Azak'ın Osmanlı filosuyla bağlantı kurabileceği tüm yollar kapatılmıştır.³³¹

Ruslar Azak Kalesi'ni ikinci kez kuşattıklarında, önceki seferden çıkarılan derslerle daha disiplinli ve güçlü bir plan uygulamıştır. İlk gelen birlikler, 28 Mayıs'ta Belgorod alayının komutanı Khristofor Rigemon ve Çerkassi'den ilerleyen Lukyan Savinov komutasındaki Don Kazakları olmuştur. Osmanlı'nın bu birliklere yönelik saldırısı Kazaklar tarafından püskürtülmüştür. 2 Haziran'da Gordon komutasındaki Tambov alayları bölgeye ulaşmış ve Aleksey Şein kara ordusunun başına geçmiştir. Rus ordusu Gordon, Golovin ve Rigemon'un komutasında üç ana birliğe ayrılmış; Preobrazhenskiy ve Semenovskiy alayları, Don Kazakları ve Kalmuk süvarileri de bu kuvvetin bir parçası olmuştur.³³² Yaklaşık 75.000 askerden oluşan bu ordu, stratejik olarak konumlanarak kuşatmayı Haziran ayında resmen başlatmıştır.³³³ Don Nehri kıyısında Savinov'un Kazakları ile Rigemon'un alayları sağ tarafta, Şein'in ve

ulaşabilmiştir. Filonun geri kalanı ise denize açılmıştır. Bkz. Patrick Gordon, *Dnevnik 1696-1698*, çev. D. G. Fedosova, Nauka İzd., Moskova 2018, s. 29.

³³¹ Knez Trubetskoy komutasındaki üçüncü birlik ve Lozier'in komutasındaki dördüncü birlik, 11 Haziran'da Azak Denizi'ndeki Rus kuvvetlerine katılmıştır. Bu birleşmeyle, 22 kadırgadan oluşan Rus filosu, Azak Kalesi'nin denizle bağlantısını keserek takviye ve erzak sevkiyatını engellemiştir. Bu durum, bir önceki yıl kalenin ele geçirilmesini engelleyen deniz gücü eksikliğinin artık giderildiğini ortaya koymaktaydı. Rusların Azak Denizi'ne serbestçe erişimini sağlayan en önemli unsur ise Kazakların Osmanlı filosuna karşı verdiği kararlı mücadele olmuştur. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Material dlya Biografii*, T. I, s. 317-318.

³³² Ayuka Han liderliğinde Kalmuklar, Rusların müttefiki olmuştur. Azak seferine geç katıldıkları bilinmektedir. Ayrıca Kalmuklar, Ruslar ile Kuban Nehri'nde yaşayan yerli halkı topraklarından sürmek gibi konularda da müttefik oldukları bilinmektedir. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Material dlya Biografii*, T. I, s. 338.

³³³ 1695'teki sefere göre Ruslar bu seferde, askeri kuvvetini iki katına çıkarmıştır. Bu kuvvet, 46.000 Rus askeri, 15.000 Ukraynalı Kazak (Zaporozhye), 5.000 Don Kazak ve 3.000 kadar Kalmuk süvarilerinden oluşmaktadır. Bkz. Massie, *Büyük Petro*, s. 175. Bir başka kaynağa göre Çar I. Petro, ilk Azak seferinin başarısız olmasının ardından 31.000 asker ve 170 topla ikinci seferi düzenlediği yazmaktadır. Bu asker sayısı ilk seferdekiyle aynı sayıdadır. Mustafa L. Bilge, "Azak", TDVİA, C. IV, İstanbul 1991, s. 300.

Golovin'in birlikleri ortada, Gordon'un birliğı ise sağ uğta Azovka Nehri'ne doğru konuşlanmıştır. Kuşatma, siperler arasındaki bağlantı hatları ve toparla donatılmış, tabyaların inşasıyla organize yürütölmüştür. Ruslar, Azak Kalesi'nin savunmasını zayıflatmak için hem kara hem de deniz ikmal yollarını kesmeye çalışmıştır.³³⁴ Osmanlı Devleti ise Azak Kalesi'nde bulunan kuvvetlerin yeterli olmayacağı endişesiyle hızlı bir şekilde ek donanma ve takviye güçler hazırlamaya karar vermiştir.³³⁵ Bu doğrultuda, tersanede inşa edilmekte olan fırkate ve çektiri gemilerinin bir an önce tamamlanarak Azak'a sevk edilmesi talimatı verilmiştir.³³⁶

Azak Kalesi kuşatması sırasında, güneydeki Kagalnik Nehri'nde konuşlanan Tatar süvarileri, Rus birliklerini rahatsız etmekteydi. Nureddin Sultan liderliğindeki bu süvariler, kuşatmayı zorlaştırmak amacıyla çeşitli saldırılar düzenlemiştir.³³⁷ İlk baskın 10 Haziran'da gerçekteşmiş olup sayıları yaklaşık 1.000 kadar olan Tatar süvarileri, Rus mevzilerine saldırarak kurdukları düzeni bozmayı hedeflenmiştir. Rus birliklerinin sayıca üstün olması ve savunmalarını iyi yapmaları nedeniyle bu baskın geri püskürtölmüştür. Bu olayın ardından Tatar süvarilerinin akınları, kısa bir süreliğine durmuş ve Ruslar, kuşatmaya devam etmiştir. Ancak 17 Haziran'dan itibaren Tatar süvarileri yeniden saldırılara başlamış ve Kagalnik Nehri ile Rus kampları arasında sürekli varlıklarını göstererek Rusları rahatsız etmiştir. Bu süvarilere karşılık veren ise Kazaklar olmuş ve Tatarların saldırılarına cesaretle karşı koymuştur. Ayrıca Osmanlı filosunu keşfetmek için denize açılan Rus filosu, Osmanlılar tarafından geri püskürtölmüştür.³³⁸

Ruslar, Azak Denizi'ne Osmanlı filosunun girdiğine dair bir haber almıştır. Ancak Don Nehri'nin ağzında yaptıkları iki kale ve kalenin önünde bekleyen 22 kadırğa ile tedbirler alınmıştır. 14 Haziran'da Ruslar, Osmanlı filosunun yaklaştığını görünce Don Nehri'nin diğer yakasındaki kaleye Lewiston komutasında dört alay piyade birliği göndermiştir. Ayrıca Osmanlılar karaya çıkarmaya başlarsa, 10.000 piyade ve tüm süvarileriyle karşı harekete geçmeye hazır bir şekilde beklenilmesi de

³³⁴ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. II, s. 279.

³³⁵ BOA, A.DVNSMHM.d. 108/921, s. 214.

³³⁶ Osmanlı Devleti, Rusya'nın artan askerî baskısına karşı Azak Kalesi'ni savunmak için deniz gücünü hızla artırmayı hedeflemiştir. BOA, A.DVNSMHM.d. 108/1116, s. 264.

³³⁷ Nureddin, Kırım Hanlığı'nda kalgaydan sonra ikinci veliahtlık makamı olan rütbedir. Semiz Mehmed Giray Han (1577-1584) zamanında bu rütbenin veya makamın ortaya çıktığı görölmektedir. Bkz. M. Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, s. 74.

³³⁸ Gordon, *Dnevnik 1696-1698*, s. 36.

kararlaştırılmıştır. Azak'a gelen bu Osmanlı filosu *Turnacıbaşı*³³⁹ Muharrem komutasında 6 kalyon, 17 kadirga ile birkaç küçük tekneden oluşmaktaydı. Bu filoda kaleye destek vermek üzere 1.500 yeniçeri bulunmaktaydı. Yardıma gelen bu filo, Azak'a gitmeden ilk önce bir süre Rus filosunu ve kale önündeki birliklerin neler yaptıklarını incelemiştir. 28 Haziran'da karaya çıkmak için hazırlanan filo, 24 tekneyle askerleri kıyıya göndermeye çalışmıştır. Ancak Rus kadirgaları bu girişimi engelleyerek Osmanlıları geri çekilmek zorunda bırakmıştır.³⁴⁰

Ruslar, ilk olarak 16 Haziran'da kaleye teslim çağrısında bulunmuş, ancak Osmanlılar bu talebi top atışıyla karşılık vererek reddetmiştir. Bunun üzerine Petro'nun yönettiği Rus topçuları yoğun bombardımana başlamış, 17 Haziran'da süren bu atışlar kalede ciddi yıkıma yol açmıştır. Ruslar, kaleyi her yönden kuşatıp savunma platformlarını etkisiz hale getirerek avantaj sağlamıştır. 22 Haziran'da kalenin hendeklerini düzleştirme çalışmaları başlamış, ancak 24 Haziran'da Tatar süvarileri vur-kaç taktikleriyle karşı saldırıya geçmiş ve Rusları yavaşlatmıştır. Bu durum, Petro'yu öfkelen-dirmiş ve sıkı tedbirler almasına neden olmuştur. 25 Haziran'da Alman mühendislerin gelişiyle bombardıman yeniden başlamış, bu da şehirde büyük kayıplara ve erzak sıkıntısına sebep olmuştur. Zayıflayan savunmayı gören Ruslar, kaleye bir teslim olma çağrısı daha göndermiş, ancak 29 Haziran'da Osmanlılar bu teklifi de ateşle karşılık vermiştir.³⁴¹

13 Temmuz'da Osmanlı filosu, Azak Kalesi'ne destek sağlamak amacıyla bir girişimde daha bulunarak Rus filosuna karşı güçlü bir ateş açmıştır. Ancak bu girişim de etkili olamamıştır. Karada stratejik yerleri tutan ve nehrin denizle birleştiği noktaları kontrol eden Rus birlikleri, etkili bir savunma oluşturmuştur. Rus filosunun Azak Denizi'ndeki varlığı, Osmanlı filosunun manevra kabiliyetini sınırlamış ve Azak Kalesi'nin savunmasını zayıflatmıştır. Bu başarısız girişimin ardından Osmanlı filosu, geri çekilmiştir.³⁴² Rus filosu ise bu süreçte kaleye top atışları yaparak kuşatmayı şiddetlendirmiştir. Ayrıca Rus filosunun komutanı olan Lefort, bu seferde sağlık sorunları nedeniyle pek etkili bir rol oynayamamıştır. Bu durum, kuşatma sırasında

³³⁹ Yeniçeri Ocağı'nın yüksek rütbeli zabitlerinden-dir. Turnacıbaşı, donanmada da görevlendirilir ve bu sırada maiyetine yeniçerilerden başka cebeci, topçu, arabacı gibi askerî zümrelerden neferler verilirdi. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Turnacıbaşı", TDVİA, C. XLI, İstanbul 2012, s. 428.

³⁴⁰ BOA, A.DVNSMHM.d. 108/1318, s. 375. Bu filoda toplamda 4 bin askerlik takviye gücün olduğu bilinmektedir. Bkz. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 45.

³⁴¹ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 325-326.

³⁴² Gordon, *Dnevnik 1696-1698*, s. 43.

Ruslar için bir engel teşkil etmemiş ve Azak Kalesi'ni denizden kuşatan Rus filosu, Osmanlı donanmasının müdahalesini etkisiz hale getirme konusunda etkili olmuştur. Nitekim Rusların denizde bulundurduğu güç, kalenin kaderini mühürlemiş ve Osmanlı kuvvetlerinin Azak'a etkili bir yardım ulaştırmasını engellemiştir.³⁴³

Habsburgların desteğiyle Avusturyalı topçu subayları ve mühendisler, temmuz ayında Azak'a ulaşmıştır. Petro, Avusturyalıların geç gelmesinden dolayı şikayet ederken; mühendisler, Rusların kuşatmayı erken başlattığını ve bu nedenle geciktiklerini açıklamıştır. Bu mühendisler, kuşatma sırasında kritik bir rol oynayarak yeni bataryaların nasıl yerleştirileceğine karar vermiştir. 15 Temmuz'da açılan yeni bataryalardan yapılan topçu ateşi, Azak Kalesi ve şehirde büyük yıkıma yol açmıştır. Avusturyalıların desteği kuşatmanın ilerlemesini önemli ölçüde hızlandırmıştır.³⁴⁴ 18 Temmuz'daki etkili saldırı sonrası, Osmanlı kuvvetleri müzakere girişiminde bulunmuştur. Osmanlılar; kadın, çocuk ve eşyalarıyla şehri terk etmek ve Kagalnik Nehri'ndeki Tatar kampına gitmek için tekneler tahsis edilmesini talep etmiştir. Rus komutanı Aleksey Şein, bu teklifi kabul etmiş, ancak daha önce Rus hizmetinde olup Osmanlı'ya sığınan kişilerin teslim edilmesi şartını koşmuştur.³⁴⁵

Azak Kalesi'nin teslim olmasının ardından Kazaklar, şehri yağmalamaya başlamış, ancak Rus komutan Aleksey Şein bu duruma karşı çıkmış ve yağmalanan tüm malzemeleri toplatarak kontrol altına almıştır. Osmanlılar ise anlaşmaya uygun olarak kayıklara bindirilerek Kagalnik Nehri'ne doğru götürülmüş ve burada Tatar süvarileri tarafından karşılanmıştır. Ardından Osmanlı birlikleri, Azak yakınlarında bulunan Turnacıbaşı'nın filosuna geçerek oradan İstanbul'a doğru yol almıştır. Ruslar, Azak Kalesi'ni ele geçirdiklerinde, şehir bombalarla yıkılmış ve büyük ölçüde harap haldeydi. Şehirde Osmanlıların yaşadığı en büyük sorunun askerî malzeme eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Kale ele geçirildikten sonra Ruslar, büyük bir kutlama düzenlemiş ve Azak Denizi'nde yer alan filosundan top atışları yaparak zaferlerini ilan etmiştir. Ayrıca 20 Temmuz'da ise Azak Kalesi'nin kuzeyinde bulunan Tanais Kalesi (Lyutik) de teslim olmuş, buradaki bulunanlar da aynı şartlarda ayrılmasına izin

³⁴³ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. II, s. 294-295.

³⁴⁴ Gordon, *Dnevnik 1696-1698*, s. 42-43.

³⁴⁵ Ruslar, bir önceki seferde Osmanlılara sığınarak kampındaki durum hakkında önemli bilgiler veren Hollandalı Jacob Jansen'i geri almak istemiştir. Bu kişi mühtedi olmasına rağmen teslim edilmiştir. Azak'ta saklanan diğer esirler ve I. Petro'ya muhalif olanlar da teslim edilmiştir. Ayrıca şehirde bulunan iki caminin yerine Ortodoks kiliseleri yapılmış ve yıkılan binaların yerine yenileri inşa edilmiştir. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialy dlya Biografii*, T. I, s. 332-335.

verilerek serbest bırakılmıştır.³⁴⁶ Azak Kalesi'nin düşmesi, Petro için büyük bir zafer anlamına gelmekteydi ve bunu ülkede büyük bir kutlama ile taçlandırmak istemiştir. Moskova'da zafer kutlamaları düzenlemiş ve ordusuyla birlikte Moskova'ya gösterişli bir giriş yapmak için zafer takı inşa ettirerek bu başarıyı daha da anlamlı kılmak istemiştir.³⁴⁷

1695'ten itibaren Osmanlılara karşı yürütülen Rus askerî operasyonları, yalnızca Azak Kalesi'nin kuşatılmasıyla sınırlı kalmamıştır. Boris Şeremetev komutasındaki Rus ordusu, Dinyeper Nehri boyunca ilerleyerek Türklerin elindeki birçok kaleyi ele geçirmiştir. Tavan Adası'nda bir kale inşa edilmesi, Rusya'nın bölgedeki stratejik varlığını güçlendirmeye yönelik önemli bir hamleydi. 1696'da Semyon P. Neplyuyev'in komutasında Desna Nehri kıyısındaki Bryansk'ta 88 strug ve 30 nehir teknesi inşa edilmiştir. Bu tekneler, Dinyeper üzerindeki operasyonları desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Aynı dönemde Kiev'den Tavan'ı korumak için 2.500 kişilik bir müfreze gönderilmiş ve Hetman Mazepa'ya Kırım'a denizden saldırı emri verilmiştir. Ancak Neplyuyev'in filotillası, akıntılar nedeniyle Kırım'a yönelik saldırıda yetersiz kalmış ve 1 Ağustos'ta Tavan'a ulaşp kaleyi koruma görevini üstlenmiştir. Hetman Mazepa, Zaporojye Kazaklarına 20 çayka ile denize açılma emri vermiştir. Kazaklar, beş Osmanlı kadirgasıyla karşılaşmış ve ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Buna rağmen Akkerman'da iki Türk teknesini ve Özi Kalesi'ne malzeme taşıyan 17 Türk teknesini ele geçirmiştir. Osmanlılar, Dinyeper

³⁴⁶ Gordon, *Dnevnik 1696-1698*, s. 47.

³⁴⁷ Zafer takı Moskova'nın Zamoskvoreçye bölgesindeki büyük bir taş köprü'nün girişinde inşa edilmiştir. Bu zafer takı, Rus halkı için eş benzeri görülmemiş bir yeniliği temsil etmekteydi. Rusya'da daha önce konularını mitoloji, antik edebiyat ve tarihten alarak klasik sanatı ifade eden bir şekilde kutlamalar yapılmamaktaydı. Klasik tarzda mimari, sütunlar, heykeller ve alegorik imgeler, yazılar ve kasideler gibi tüm bu sanat unsurları, ilk olarak bu zafer anıtı yapımında kullanılmaya başlanmış ve bu tarihten itibaren Rus yaşamında yaygın olarak kullanılmıştır. Bu zafer takı iki büyük heykel ile desteklenmekteydi. Bir tarafta sağ elinde pala sol elinde zeytin dalı bulunduran Herkül heykeli ve ayaklarının dibinde ise Azak Kalesi'nin paşasını ve esir edilmiş iki Türk tasvir edilerek üzerlerinde "Ah! Azak'ı kaybettik ve böylece başımıza talihsizlik geldi" diye yazmaktaydı. Diğer tarafta ise sağ elinde kılıç, sol elinde kalkan olan askerî giysiler içinde bir Mars heykeli bulunmaktaydı. Bu heykelin ayaklarının dibinde ise Tatarlar bulunmaktaydı ve üzerlerinde "Daha önce bozkırlarda savaşırken şimdi Moskova'dan kaçmaktayız" şeklinde yazmaktaydı. Bu süslemelerin üzerinde üç taçla taçlandırılmış (Üçüncü Roma Teorisi), pençelerinde bir küre ve bir asa bulunan çift başlı bir kartal vardı. Ayrıca Bizans İmparatoru Konstantin'in zaferlerine alıntılar da bulunmaktaydı. Ayrıca kapıda Roma İmparatorluğu dönemine ait olan "geldim, gördüm, yendim" ifadesi yer almaktaydı. Oysa 1695'te Ruslar, kaleyi alamayıp geri çekilmek zorunda kaldıkları için bu ifadenin bir tutarlılığı bulunmamaktadır. Denizde kazandığı zafere yönelik ise Don ve Azak'ta seyreden kadirgalar çizilmişti. Herkül heykelinin önündeki piramidin üzerinde denizin cesur askerlerine övgü dolu sözcükler yazılmış, ayrıca "Denizde Türkler yenildi ve gemileri yakıldı" diye bir yazıt bulunmaktaydı. Kapının ana teması, denizde ve karada kazandığı zaferi mitolojik tanrılarla yüceltmektir. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. I, s. 344-346.

Nehri'nin halicinde güçlü bir savunma hattı kurarak Kazakların nehre girişini engellemiştir. Kazaklar ise çaykalarını imha ederek karadan Siç'e geri dönmeye çalışmıştır.³⁴⁸

Petro, birinci Azak seferinde elde ettiği deneyimlerden önemli dersler çıkarmıştır. Bu süreçte, iyi eğitilmiş, disiplinli ve modern bir ordunun yanı sıra, güçlü bir deniz kuvvetinin kara operasyonlarını desteklemedeki hayati rolünü anlamıştır. Osmanlı Devleti, fetihlerinde kara ordusunu donanmasıyla destekleyerek başarıya ulaşırken Petro da aynı stratejiyi benimseyerek deniz kuvvetlerinin önemini kavramıştır. Özellikle ikinci Azak seferinde, Ruslar için savaşın sonucunu belirleyen en önemli unsur, Petro'nun kısa sürede kurduğu filonun kalenin deniz bağlantısını kesmesi olmuştur. Bu deniz ablukası, Osmanlı'nın kaleye yardım ulaştırmasını engellemiş, erzak ve mühimmat tedarik edilemeyen kale teslim olmak zorunda kalmıştır. Rusların bu filo sayesinde bölgedeki hakimiyeti ele geçirmesi, savaşın Ruslar lehine sonuçlanmasına yol açmış ve gemi inşası için yapılan büyük maliyetlerin, seferberlik çabalarının karşılığını vermiştir. Azak Kalesi'nin alınması, Petro'nun deniz gücüne verdiği önemin bir sonucuydu. Petro'nun çocukluk ve gençlik döneminde denizcilik ve gemi yapımıyla ilgili kazandığı deneyimler, Azak filosunun hızlı bir şekilde oluşturulma kararını tetiklemiştir. Bu başarı, Rusya'nın gelecekteki stratejik hedeflerinde deniz gücüne daha fazla önem verilmesine neden olmuş ve Petro'nun Batılı devletlerin seviyesine ulaşma hedefini pekiştirmiştir.

Azak Kalesi'nin işgali sırasında Osmanlı donanmasının büyük bir kısmı, Mezemorta Hüseyin Paşa komutasında Akdeniz'de Venedik donanmasına karşı savaşmak üzere seferber edilmişti. Bu durum, Azak Kalesi'ne yapılan yardımları sınırlamıştır.³⁴⁹ Ayrıca Osmanlı donanması, Karadeniz'in kuzeyinde iki cephede birden savaşmak zorunda kalarak kuvvetlerinin bölünmesi riskini göze almıştır. İki cephede de başarı sağlamak için büyük çaba harcayan donanma, kaynaklarını ve stratejilerini en etkin şekilde kullanmaya çalışsa da bu zorlayıcı koşullar savunma ve saldırı kapasitesini önemli ölçüde sınırlamıştır. Osmanlı Devleti'nin aynı anda birçok cephede savaşması, kaynak yetersizliği ve koordinasyon sorunlarını beraberinde getirmiş, bu da savunma direncinin zayıflamasına ve Azak Kalesi'nin düşmesine neden olmuştur.

³⁴⁸ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 48-50.

³⁴⁹ Osmanlı Devleti, henüz Çarlık Rusya'sını ciddi bir tehdit olarak görmemekteydi. Bu dönemde Osmanlılar için denizde Venedikliler, karada ise Habsburg Avusturya'sı ciddi düşman olarak görülmekteydi. Bkz. Soucek, *Studies in Ottoman Naval History and Maritime Geography*, s. 169.

Nitekim XVIII. yüzyıla kadar Moskova'nın hakim olduğu coğrafya, ekonomik ve sosyal dinamikleri olduğu kadar siyasî genişleme stratejilerini de derinden etkilemiştir. Sert iklim koşulları, tarımsal üretimde sınırlamalara neden olmuş, bu da ülkenin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için dış ticarete bağımlılığını artırmıştır. Bataklık ve verimsiz araziler, tarımsal çeşitliliği düşük tutarken ticaret yollarına ulaşımı zorlaştırmıştır. Rusya'nın ekonomik büyümesi ve uluslararası alandaki gücünü artırma hedefleri doğrultusunda denizlere erişim sağlama arzusu, jeopolitik bir zorunluluk haline gelmiştir. Özellikle Karadeniz ve Baltık Denizi'ne yönelen genişleme politikaları, sıcak denizlere ulaşarak ticaretin yıl boyu sürdürülebilir hale getirilmesini amaçlamıştır. Güneyde Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti, kuzeyde Beyaz Deniz'in donması, batıda ise İsveç ve Lehistan gibi güçlü devletler, Rusya'nın genişleme çabalarını engelleyen başlıca coğrafi ve siyasî faktörler olmuştur. Karadeniz'in kontrolü, doğunun zenginliklerine ve Akdeniz havzasına ulaşmak için stratejik bir adım olarak hayati önem taşımış ve bu hedef, Rusya'nın XVIII. yüzyıl politikalarının merkezine yerleşmiştir.

II. BÖLÜM: KARADENİZ'DE RUS AZAK FİLOSUNUN TEŞKİLÂTLANMASI VE OSMANLI-RUS DENİZ GÜCÜ FAALİYETLERİ

2.1. Azak Denizi'nde Rus Donanma Teşkilâtının Yapısı ve Gelişimi

Çar I. Petro, Azak zaferinin ardından Rusya'nın geleceğini şekillendirecek iki büyük projeyi hayata geçirmeyi planlamıştır. İlk proje, Rusya'nın ilk daimî donanmasını kurarak denizlerdeki gücünü artırmayı ve Karadeniz'de Osmanlı Devleti'ne karşı stratejik üstünlük sağlamayı hedeflemekteydi. Bu donanma, Karadeniz'in kuzey kıyılarını kontrol altına alarak Rusya'nın bölgedeki etkinliğini pekiştirmiş olacaktı. İkinci proje ise Batı Avrupa ile diplomatik ve teknolojik ilişkiler kurmayı amaçlayan sefaret heyetidir. Petro, bu heyet aracılığıyla Batı'daki devletlerle ittifaklar oluşturmayı ve Osmanlı'ya karşı güç birliği sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca, batıdaki teknolojik, askerî ve bilimsel gelişmelerden yararlanmak için bir grup Rus öğrenciyi bu sefaretin parçası olarak gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu iki proje birbiriyle bağlantılıydı. Donanma projesi, Rusya'ya denizlerde üstünlük sağlarken; sefaret heyeti, Batı Avrupa'daki diplomatik ve teknolojik gelişmelere ayak uydurmayı ve Batı'nın desteğini kazanmayı amaçlamaktaydı. Nitekim bu projeler, sadece Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülecek savaşlarda değil, aynı zamanda Rusya'nın batı merkezli modernleşme sürecinin de kapılarını açarak ülkenin tarihinde önemli etkiler bırakan adımlar olması hedeflenmekteydi.³⁵⁰

2.1.1. Azak Filosunun Genişletilmesi: *Kumpanyalar*

Çar I. Petro, Azak Kalesi'nin korunmasının yalnızca kale tahkimatını güçlendirmekle sınırlı kalamayacağını bilmekteydi. Bu yüzden, Voronej'deki tersanede inşa ettirdiği filosunu genişletme hedefiyle hareket etmişti. Ancak Ruslar, Don Nehri'nin sığlıklarının büyük gemilerin geçişi için uygun olmadığını deneyimlediklerinden, gelecekteki büyük silahlı toplara sahip savaş filosu için uygun bir liman arayışına

³⁵⁰ V. A. Zolotarev, İ. A. Kozlov, *Tri Stoletiya Rossiyskogo Flota*, T. I, Poligon İzd., St. Petersburg 2003, s. 61.

girmiştir. Don Nehri'nin halicinde ters esen rüzgârlarla su seviyesi bazen yükselse de bu geçici bir çözüm olduğundan, kalıcı ve stratejik bir liman için Azak Denizi'nin kıyılarında incelemeler yapılmaya karar verilmiştir. Petro, hastalanan Amiral Lefort'u Moskova'ya gönderdikten sonra, 26 Temmuz'da Şein ve Gordon ile filoyla denize açılarak kuzey kıyılarına doğru yelken açmıştır. Ancak Azak Denizi'nin sığ olması, filonun ilerleyişini zaman zaman zorlaştırmaktaydı ve bu yüzden kadirgalarla yola çıkan kabile, bir süre nehir tekneleriyle devam etmek zorunda kalmıştır.³⁵¹ Yolculuk sırasında yüksek kayalık bir buruna ulaşan kabile, bu bölgenin bir liman için uygun olup olmadığını incelemeye başlamıştır. İlk bakılan bu bölge, liman inşası için elverişli koşullar sunmaktaydı. Ardından daha alçak konumda bulunan, toprağı killi olan başka bir buruna doğru yelken açmışlardır. Her iki yerin avantajları değerlendirildiğinde, ilk yer olan (Taganrog/Taygan) burunun daha uygun olduğuna karar verilmiştir. Bölgenin yüksekliği, toprağının sağlamlığı, denizin derinliği ve liman inşası için geniş bir alana sahip olması, buranın liman olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Bu stratejik karar, Petro'nun Karadeniz'e açılma planlarını hızlandıracak önemli bir adım olarak kabul edilmiştir.³⁵²

1696 yılının Ağustos ayında, Azak Seferi'nin zaferi için Moskova'da düzenlenecek olan törene katılmak üzere kadirga kaptanları, teknelerle Çerkassi'ye doğru yola çıkmıştır. Petro ise Azak'tan ayrılmadan önce, bölgenin yönetimi için Pyotr Grigoriyeviç Lvov'u vali olarak atamış ve Osmanlılardan ele geçirilen kalelerin güçlendirilmesi görevini ona vermiştir. Ayrıca Petro, seferde yer alan herkesi ödüllendirmiş ve zaferin ardından Moskova'da, Preobrazhenskoye'de ele geçirilen bölgelerin geleceğini tartışmak üzere bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda, harabe halindeki Azak Kalesi'nin yeniden inşa edilmesi ve nüfuslandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bölgenin coğrafi konumundan dolayı kaleyi koruyacak yeterli kara birliklerinin sağlanmasının zor olduğu belirtilmiştir. Ancak Petro, Azak'ı sadece korumakla yetinmek istememiş, bu bölgeyi Rusya'nın kalıcı bir toprağı haline getirme ve Osmanlı topraklarına yönelik daha büyük stratejik saldırılar için bir merkez üs olarak kullanma arzusunu dile getirmiştir. Petro, bölgedeki Türk nüfusu dengelemek ve bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla daha fazla Slav kökenli nüfus yerleştirmenin önemli olduğunu belirtmiştir. Bu amaçla, Petro güçlü bir donanmanın

³⁵¹ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T.I, s. 336-337.

³⁵² Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 46-47.

oluşturulmasının şart olduğunu ifade etmiştir. Donanmanın sadece Azak Kalesi'ni korumak için değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı topraklarına tehdit oluşturacak bir güç haline gelmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁵³ Petro, sadece kara kuvvetlerine dayanmanın yetersiz olacağını, özellikle Tatar akınlarını durduracak yeterli süvari bulunamadığı için kalenin tekrar düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceğini belirtmiştir. Bu risklerin önüne geçmek için donanmanın varlığının hayati olduğunu söylemiştir. Petro, Azak Kalesi'ni ve Rus çıkarlarını savunabilmek için 40'tan fazla gemiden oluşan bir filonun inşa edilmesinin zorunluluğuna dikkat çekmiştir. Bu donanmanın ne tür gemilerden oluşacağı, hangi bölgelerde inşa edileceği ve nasıl finanse edileceği gibi soruların çözülmesi gerektiğini belirterek bu meselelerin çözümü için acil kararlar alınmasını istemiştir.³⁵⁴

20 Ekim 1696 tarihli toplantıda, Azak Kalesi'nin yeniden inşası ve stratejik bir üs haline getirilmesi için kapsamlı bir plan hazırlanmıştır. Bu plan doğrultusunda, Kazan şehri ve çevresindeki kasabalardan 3.000 ailenin Azak'a yerleştirilmesine karar verilmiştir. Aynı zamanda Azak'taki garnizona Moskova'daki streletsy birliklerinden ve şehir askerlerinden 3.000 piyade eklenmesi, bu askerlerin aileleriyle birlikte kaleye yerleştirilmesi planlanmıştır. Garnizonun 400 süvari askeriyle de desteklenmesi ve toplamda 6.000 askerın kaleye yerleştirilmesi hedeflenmiştir.³⁵⁵ Bu yerleşim ve askerî düzenlemelerin hayata geçirilmesi için gerekli olan gemi ve lojistik desteğin sağlanması kritik bir önem taşımaktaydı. Bununla birlikte, bu planın maliyeti halktan toplanacak vergilerle karşılanacaktı. Vergilendirme sistemi, mal sahipleri ve tüccarları kapsayan iki sınıfa ayrılmış ve mali sorumluluk bu iki sınıf üzerinden dağıtılmıştır.³⁵⁶ Özellikle donanma inşası, garnizonun ihtiyaçları ve bölgenin yeniden yapılandırılması için gereken mali kaynakların sürdürülebilir bir şekilde sağlanması gerekmektedir. Bu

³⁵³ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. II, s. 296.

³⁵⁴ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T.I, s. 356.

³⁵⁵ Bu yerleşenler için hazineadan adam başına yılda 5 ruble maaş, aile başına yılda 6 çeyrek çavdar unu, 2 çeyrek yulaf ekmek verilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca piyadelerin yanı sıra Azak'ta 400 kişilik bir Kalmuk süvarisi de bulunacak ve onlara yılda kişi başına 5 ruble maaş verilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T.I, s. 357; Bıçkov, *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo (1688-1701)*, T. I, s. 111. Azak'ta, I. Petro'nun iskân politikası hakkında bkz. Brian J. Boeck, "When Peter I Was Forced to Settle for Less: Coerced Labor and Resistance in a Failed Russian Colony (1695-1711)", *The Journal of Modern History*, LXXX/3, 2008, ss. 485-514.

³⁵⁶ Çar I. Petro toplantıda, deniz gemilerinin olması (Морским судам быть!) gerektiğinin kararı vermiştir. 30 Ekim 1696 tarihli bu karar, Rus düzenli donanmasının kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. Bkz. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 52

toplantı, Petro'nun stratejik bir liman kenti olarak Azak'ı güçlendirme hedefinin bir parçası olarak geniş çaplı ekonomik ve toplumsal reformların bir adımı olmuştur.

Ayrıca Petro, bölgenin sadece askerî bir üs olarak kalmaması, aynı zamanda kalıcı bir deniz gücünün inşa edilmesi gerektiğini planlamaktaydı. Bu bağlamda, bozkırdan çağrılan yeni Azak sakinleri, kıyı bölgesinde yaşayanların denizcilik kültürüne yabancı olduklarından Petro, bu insanlara zorunlu denizcilik eğitimi vermeye karar vermiştir. Azak'ın kıyı halkını denizcilikle tanıştırmak ve kalıcı bir donanmanın temelini atmak amacıyla Arhangelsk ve Voronej gibi Rusya'nın diğer bölgelerinden denizcilik konusunda tecrübeli eğitmenler Azak'a gönderilmiştir. Bu plan, yeni sakinlere denizcilik becerileri kazandırmak, aynı zamanda Azak'ta güçlü ve deneyimli bir denizci sınıfının yetişmesini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Böylece, Rusya'nın Karadeniz'de kalıcı bir donanma oluşturma hedefi doğrultusunda önemli bir adım atılmış oldu. Bu hem askerî hem de ticarî açıdan bölgenin stratejik önemini artırmak ve Osmanlı Devleti'ne karşı denizlerde üstünlük kurma hedefini destekleyen bir hamle olmuştur.³⁵⁷

Petro'nun Azak'taki savaş filosunu Rusya'nın ilk daimî donanması haline getirme girişimi, geniş çaplı bir organizasyon ve kapsamlı bir strateji gerektirmekteydi. Bu girişimin başarılı olabilmesi için öncelikle mekân, teknoloji ve insan gücü gibi temel sorunların çözülmesi lazımdı. İlk olarak donanmanın inşa ve bakımını üstlenecek tersaneler meselesi ele alınmıştı. Voronej, kadirga filosunun inşasında ana tersane olarak belirlenmiş ve Rus donanmasının kalbi olmaya devam edecekti. Ancak sadece Voronej yeterli görülmemiş, Taganrog da yardımcı bir tersane ve liman olarak hazırlanması planlanmıştı. Azak Denizi'nde yer alan Taganrog, deniz operasyonları ve savunma için stratejik bir üs olacaktı. Teknoloji açısından, Rusya o dönemde hâlâ yabancı uzmanlara, özellikle Hollandalı gemi ustalarına bağımlıydı. Hollanda gemi inşa modeli, Rus donanması için uygun görülmüş ve bu teknolojiyle donanmanın güçlendirilmesi hedeflenmişti. Rusya, Batı Avrupa'nın denizcilik deneyimlerinden faydalanarak modern bir donanma kurma yolunda önemli adımlar atmaktaydı. Ancak bu sürecin itici gücü ve organizasyon meselesi daha karmaşıktı. Petro, Rusya'nın yerleşik kara ordusu geleneğinden gelerek denizcilik gibi yeni bir alana yönelmekteydi. Rusya'nın kara odaklı bir imparatorluk olmasından dolayı denizcilik,

³⁵⁷ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 114.

ülkede henüz gelişmemişti. Denizcilik becerileri ve kültürü, büyük ölçüde yabancı danışmanlar ve eğitimciler aracılığıyla kazanılmaktaydı.

Azak Kalesi'nin muhafazası ve Rusya'nın Karadeniz'e açılma hedefinin sürdürülebilmesi için Petro, Voronej'de kurulan donanmanın devamlılığını sağlamanın ne kadar önemli olduğunu kavramıştı. Ancak bu hedefin gerçekleşmesi, devlet çapında geniş bir örgütlenmeyi gerektirmekteydi. Bunun başında yeni tersaneler ve iskeleler inşa etmek, gemi yapımı için gerekli olan demir, halat, yelken bezi, boya ve zift gibi malzemelerin temin edileceği işletmelerin kurulması ve mevcut olanların genişletilmesi gibi büyük altyapı yatırımları gelmekteydi. Bu tür yatırımlar, doğal olarak yüksek maliyet gerektiriyordu. Fakat Çarlık Rusya'sının hazinesi, böyle büyük çaplı bir donanma kurma ve bakımına yetecek mali imkânlarla sahip bulunmamaktaydı.

4 Kasım 1696'da boyarlarla gerçekleştirilen toplantıda, yeni gemilerin inşası ve donanmanın devamlılığı için alternatif bir finansman yöntemi olarak kumpanya (kumpanstvo) adı verilen bir şirketleşme modeli üzerinde karar kılınmıştır.³⁵⁸ Bu modelde, Rusya'nın soylularından (boyarlar), tüccarlarından ve din adamlarından oluşan temsilciler, bir araya gelerek donanmanın inşası için gereken mali desteği sağlayacaktı. Böylelikle, donanma için gerekli kaynaklar devlet hazinesinden karşılanmak zorunda kalmayacak, varlıklı kesimlerin desteğiyle bu büyük proje finanse edilecekti. Buna göre; 8.000 haneye sahip din adamı hüviyetinde olan (manastırlar, kiliseler) toprak sahipleri, 10.000 haneye sahip hanedan üyeleri, soylular ve boyarlar ve 100'den fazla haneye sahip olan diğer toprak sahipleri Moskova için bir gemi inşa etmek zorunda olmuştur.³⁵⁹ 100'den az haneye sahip toprak sahipleri ise gemi inşa etmek yerine hane başına yılda yarım ruble (0.50 denge/kopeyka) katkıda bulunması gerekmekteydi. Kumpanyanın sorumlulukları arasında gemilerin inşası, silahlandırılması, bakımı ve onarımı olacak şekilde tam teçhizatlı bir gemi hazırlamaları gerekmekteydi. Ayrıca kasaba halkı, yerli ve yabancı tüccarların da 12 gemi inşa etmeleri emredilmiştir. Çar I. Petro tarafından verilen bu karara uymayanlara da ceza bulunmaktaydı. 100 hane ve daha fazlasına sahip olan toprak sahipleri verilen bu kararı uygulamadıkları takdirde sahip olduğu mülkler hükümdarın bünyesine

³⁵⁸ Karpov, Kogan, *Azovskiy Flot i Flotilii*, s. 99-100.

³⁵⁹ O dönemde, 93.000 haneye sahip Çar ve hanedan üyeleri, gemi yapımına eşit düzeyde katılmıştır. Bu nedenle, kabul edilen hesaplama göre dokuz gemi inşa etme yükümlülükleri bulunmaktaydı. Ayrıca diğer köylü hanelerinin sayısı belli olduktan sonra ruhban sınıfı sahiplerinden 17 (her biri 8.000 haneli) ve hanedan üyeleri, soylular ve boyarlardan ise 18 (her biri 10.000 haneli) kumpanstvo oluşturulmuştur. Bunların isimleri için ayrıca bkz. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 54-55.

geçilecektir. Bu proje kapsamında, gemi inşasına katılması gereken toprak sahipleri, din adamları ve diğer soylular 25 Aralık 1696 tarihine kadar Moskova'ya gelmek zorunda bırakılmıştır. Projeye katılımın zorunlu tutulması, Rusya'nın yeni donanmasının hızlı bir şekilde kurulabilmesi için gerekli görülmüştür. Moskova yönetimi ise bu gemilerin inşasında kullanılacak kereste temini ve gemi ustalarının işe alınması gibi lojistik ve iş gücüyle ilgili sorumlulukları üstlenmiştir.³⁶⁰ Nitekim 4 Kasım 1696'da alınan kararlar, Rusya'nın donanma tarihinde bir dönüm noktası olarak durmaktadır. Bu tarihten itibaren gemi inşası artık bölgesel değil, devlet çapında bir zorunluluk haline gelmiştir. Ülkenin dört bir yanındaki irili ufaklı toprak sahiplerinin zenginliği Petro'nun yeni Azak Denizi'ndeki filosuna aktarılması kararlaştırılmıştır. Petro, yapmış olduğu bu reform ile Rusya'yı bir kara gücünden deniz gücüne dönüştürmesini başlatmıştır. Nitekim 4 Kasım'daki kararlar, Karadeniz'de kalıcı bir donanma varlığı kurmak ve sürdürmek için gerekli araçları sağlayarak Rusya'yı bir deniz gücü haline getirme potansiyelini taşımaktaydı.

Moskova, gemi yapımı işlerini Vladimir Yargı İdaresi'ne devrederek bu süreçte daha verimli bir yönetim mekanizması oluşturmayı hedeflemiştir. Bu görev, amirallik ünvanıyla atanan Aleksandr Petroviç Protasyev'in yetkisi altına verilmiştir. Protasyev, Rusya'nın donanma inşasında kritik bir rol üstlenmiş, gemi yapımının organizasyon ve denetim süreçlerinden sorumlu olmuştur.³⁶¹ Yetkiyi alan Protasyev, kumpanya tarafından inşa edilmesi planlanan 52 gemiyi dört sınıfa ayırmıştır. Bunlar; 20 adet *barkalon*,³⁶² 14 adet *berberi gemisi*,³⁶³ 12 adet kadirga ve 6 adet *bombardıman*

³⁶⁰ Gemi inşa etmek istemeyen bazı tüccarlar, Moskova'ya bir dilekçe sunarak gemi inşa işinden çıkarılmalarını ve bunun yerine para alınmasını talep etmiştir. Moskova ise bu talebe yanıt olarak iki gemi daha inşa etmeleri gerektiği emrini vermiştir. Bkz. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 52-53.

³⁶¹ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. II, s. 307.

³⁶² Çar I. Petro döneminde, Voronej tersaneleri ve kumpanyalar tarafından Azak filosu için inşa edilen bir gemi türüdür. Bu gemi, İtalyanca *barça longa* olarak bilinmektedir. Kadirga ve kalyon arasında bir gemi tipidir. Uzun deniz yolculukları için tasarlanmış ve 33,5 ile 36,5 metre uzunluğuna sahiptirler. Yelkenli ve kürekli bir savaş gemisidir. Bkz. K. İ. Samoylov, *Morskoy Slovar*, T. I, Voyenno-Morskoye İzdatelstvo NKVMF SSSR, Moskova 1939, s. 75-76. Bu gemi, 10 adet uzun namlulu top taşıyabilme kapasitesine sahiptir, 2-3 düz direğe sahip ve eğik yelkenli bir direği de mevcuttur. Bu geminin bordalarında 26 ile 46 arasında top bulunmaktadır. Avrupa'daki gemi sınıflandırmalarına göre 5.sınıf gemilere karşılık gelmekteydi. Çernişev, *Rossiskiy Parusny Flot*, T. I, s. 20-21.

³⁶³ Bu geminin adı, Akdeniz'de korsanların faaliyet gösterdiği Cezayir ve Tunus gibi Afrika'nın kuzey kıyılarındaki gemilerle ilişkilendirilmektedir. Bu geminin Akdeniz'de İspanya ve İtalyan güçlerine karşı yürütülen mücadelelerde sağladığı avantajların, tercih edilmesinde etkili olduğu muhtemeldir. Bu gemi, hızlı hareket edebilmekteydi. Çar I. Petro döneminde, kumpanyalar tarafından Azak filosu için inşa edilmiştir. Bu geminin 36 ile 44 topu bulunmaktadır. Uzunluğu 32-38 metre aralığında, genişlikleri 7-10 metre arasındadır. İki yelkenli direk ve eğik bir yelkenli direk bulunur. Bkz. Samoylov, *Morskoy Slovar*, T. I s. 71.

*gemisi*³⁶⁴ olacak şekilde inşa edilmesine karar verilmiştir. Petro'nun deniz gücünü oluşturma projesi kapsamında, soylular ve boyarların payına barkalon tipi gemilerin inşası düşmüştür. Aynı zamanda tüccarlar, 10 adet berberi gemisi ve dört bombardıman gemisi inşa etmekle görevlendirilmiştir. Geri kalan iki bombardıman gemisinin inşası ise Trinity-Sergius Manastırı'na verilmiştir. Ayrıca, üç berberi gemisinin inşası tüccar Grigory Dimitriyeviç Stroganov tarafından üstlenilmiş, bir diğeri ise Boyar Lev K. Narişkin tarafından inşa edilmesi planlanmıştır. 12 adet kadirganın inşası ise dini liderlerin yer aldığı kumpanyaya emanet edilmiştir. Böylece hem dini kurumlar hem de zengin tüccar ve soyluların bu projeye katılması, devletin güçlü bir deniz gücü kurma çabasını hızlandırmıştır. Vladimir Yargı İdaresi, gemilerin inşası ve silahlandırılması için gerekli çizimleri ve malzeme listelerini tüm ülkeye bildirmiştir. Bu planların hazırlanmasında Franz Timmerman ve Danimarkalı Kaptan Simon Peterson'un yardımlarının etkisi bulunmaktadır. Bu uzmanların yardımıyla hazırlanan listeler, gemilerin boyutlarını, malzemelerini ve silahlandırma gereksinimlerini kapsamaktaydı.³⁶⁵ Ayrıca Petro, Prostasyev'den Voronej'de bir Amirallik Dairesi ve Amirallik Tersanesi inşa etmesini istemiştir. Bu yapı, donanma için gelecek malzemelerin depolanacağı bir merkez olacaktı. Ayrıca amirallik için yapılacak daire, görevini yerine getirmeyenler için yargılama işlemlerinin yürütüleceği bir merkez olarak da işlev görecekti. Bu organizasyon, Çarlık Rusya'sının donanma gücünü geliştirme çabalarının daha sistemli bir şekilde yürütülmesine zemin hazırlamıştır.³⁶⁶

Gemi İnşa Çalışmaları

Gemi inşası için gerekli olan kerestelerin temini, Voronej'in çevresinde yer alan Usman, Belokolod (Krutogorye), Sokolsk, Dobrensk, Kozlov gibi ormanlık bölgelerden sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu ormanlar, gemi inşası için gerekli malzemelerin tedarik yeri olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda bu bölgelerde izinsiz ağaç kesimi, ceza usulüyle yasaklanmış ve gemi dışında yapılacak olan kesimler için ormanları korumak üzere bekçiler atanmıştır. Geleneksel olarak odun kesimi için

³⁶⁴ Bu gemiler, kalelere ve kıyı tahkimatlarına karşı kullanılan bir savaş gemisidir. 2 veya 3 direğe sahiptirler. Gemi, ağır ve uzun menzilli havan toparından yapılan atışlardan zarar görmemesi için geminin sağlamlığına özellikle dikkat edilirdi. Bu gemi tipi 1681'de Fransız donanmasında ortaya çıkmıştır. Ruslar ise Azak filosu için bu gemiyi üretmeye başladılar ve 2 havan topu ile 12 topla donattılar. Bkz. Samoylov, *Morskoy Slovar*, T. I s. 111-112.

³⁶⁵ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 55-56.

³⁶⁶ Bıçkov, *Pisma i Bumagi Imperatora Petra Velikogo (1688-1701)*, T. I, s. 116.

kullanılan baltalar yerine, İsveç'ten ithal edilen daha verimli testereler kullanılarak kesim hızının artırılması planlanmıştır.³⁶⁷ Ayrıca gemi inşasında kullanılacak silah gücünü sağlamak amacıyla, gemilerin top ve diğer metal aksamalarının Romanov demir fabrikalarında hazırlanması kararlaştırılmıştır.³⁶⁸

Çar I. Petro'nun Azak seferi sonrası kalıcı bir donanma kurma amacıyla başlattığı gemi inşa çalışmaları, yabancı uzmanların desteğiyle hız kazanmıştır. 1696 yılında, Rusya'da gemi yapımı için gerekli olan yetenekli ustaların işe alınması amacıyla özellikle Venedik, Hollanda, İsveç ve Danimarka gibi denizcilikte güçlü olan ülkelerle temaslar kurulmuştur. Venedikliler, Osmanlı'ya karşı Hristiyan ittifakının çıkarlarını gözeterek Rusya'ya 12 gemi ustası göndermiş ve bunlar, kadırgaların inşasında görevlendirilmiştir. Ayrıca, bu süreçte Moskova'ya demircilik, yelkencilik ve gemi yapımı gibi farklı zanaat dallarında çalışan 70 kadar usta ve çırak toplanmıştır. Yabancı ustaların yanında tercümanlar da bulunmuş, bu da Rusya'daki yerel işgücüyle yabancı uzmanlar arasında etkili bir iş birliği sağlamıştır. Bu ustalar, Vladimir Yargı İdaresi emriyle Voronej'e gönderilmiş ve burada oluşturulan kumpanyalar arasında paylaştırılmıştır.³⁶⁹

Azak Seferi sonrası Çarlık Rusya'sının hızla donanma inşa etme çabaları, sınırlı kaynaklar ve teknik yetersizlikler nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Petro'nun, denizcilikte ileri devletlerle rekabet arzusuyla başlattığı bu proje, Rusya için tamamen yeni ve zorlayıcıydı. O dönemde Ruslar, sadece nehir tekneleri inşa edebilmekteydi ve büyük bir deniz donanması kurma deneyimi yoktu. Venedikli ustalar, gemi yapımında kullanılan yeni kesilmiş ham kerestelerin deniz koşullarında dayanıklı olmayacağını ve ahşap bağlantıların demir yerine kullanılmasının kalitesiz işçiliğe yol açtığını belirtmiştir. Ayrıca, coğrafyanın zorlu hava koşulları, koruma altına alınamayan malzemelerin zarar görmesine neden olmuştur. Ambar ve mahzen eksikliği, gemi inşasını zorlaştırırken yöneticilerin suistimalleri ve bazı kişilerin projeye direnci işleri aksatmaktaydı. Bu sorunlar, gemilerin hızla inşa edilmesini sağlasa da kaliteyi olumsuz etkilemiş ve Rusya'nın deniz gücü oluşturma çabalarını

³⁶⁷ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 57-59.

³⁶⁸ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. I, s. 42.

³⁶⁹ Gemi yapımında çalışacak insan gücü arasında; yabancı gemi ustaları, çırakları, demircileri ile Rus gemi inşa ustaları, demircileri, keresteci, boyacı, doktor ve tersanelerde çalışacak işçi de bulunmaktaydı. Ayrıca gemi inşası için gerekli iş gücü Belgorod bölgesi ve civarındaki kasabalardan temin edilmiştir. Bkz. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 60.

sekteye uğratmıştır. Yine de Petro'nun kararlılığı, uzun vadede Rus donanmasının temellerini atmaya devam ettirmiştir.³⁷⁰

Petro, halihazırda inşa edilmekte olan gemilerin sayısıyla yetinmeyerek 3 Aralık 1697'de bir kararnameyle, soylulardan ve ruhani liderlerden müteşekkil kumpanyaların Amsterdam'dan 19 gemi daha sipariş etmelerini emretmiştir. 1698'deki diğer bir kararnameyle, yabancı tüccar sınıftan oluşan kumpanyaların ise altı gemi daha inşa etmeleri emredilmiştir. Ardından yabancı tüccarların talepleri sonucunda yeni bir kararnameyle gemi yerine para vermelerine izin verilmiştir. Bu kararnameye göre gemi başına 12.000 ruble vermeleri üzerine gemi inşa etmemeleri kabul edilmiştir. Ancak başlanan gemi inşa çalışmaları devam edilecek, diğer inşasına başlanmayan gemiler için daha önce kerestelerin temin edilmesinden, bu sefer gemi başına 10.000 ruble hesaplanarak para alınmıştır. Aynı zamanda Petro, Viyana'daki yeni gemilerin siparişlerinin de durdurulmasını emretmiştir.³⁷¹

Petro, Azak Denizi'nin coğrafi koşullarını ve Rusya'nın mevcut kaynaklarını göz önünde bulundurarak gemi inşasında önemli tavizler vermek zorunda kalmıştır. İlk taviz, kullanılan gemilerin sınıfı ile ilgilidir. XVII. yüzyılda devletlerin filoları genellikle 1. ve 2. sınıf büyük savaş gemilerini sınırlı sayıda tutar, çünkü bu gemilerin yapım ve bakım masrafları oldukça yüksekti. Aynı zamanda bu büyük gemiler, savaşlarda kaybedilmesi durumunda ciddi bir mali kayıp oluşturmaktaydı. Bu nedenle, birçok devlet 3. sınıf gemileri, özellikle 70 toplu gemileri tercih etmekteydi. Ancak Petro, Rusya'nın gemi inşa imkânlarının sınırlılığı ve Azak Denizi'nin sığ yapısı nedeniyle 4. ve 5. sınıf gemilere yönelmek zorunda kalmıştır. Bu gemiler, 44-50 toplu gemiler olarak inşa edilmiş ve daha az maliyetli olmasına rağmen savaşta etkili bir şekilde kullanılabilme potansiyeline sahipti. Petro'nun bu sınıfta gemiler tercih etmesi, Rusya'nın denizcilik gücünü hızla artırmaya yönelik stratejik bir zorunluluktur. Diğer önemli taviz, Azak Denizi'nin sığ bir deniz olması nedeniyle gemilerin suya batan kısımlarının fazla derin inşa edilmemesiydi. Bu, gemilerin denizde rahat hareket edebilmesi ve kıyıya yakın operasyonlar yapabilmesi için gerekli bir önlem olarak görülmekteydi. Sığ denizlerde derin su yapısına sahip gemilerin kullanılması, manevra kabiliyetini ve savaş yeteneklerini sınırlayacağı için daha sığ tabanlı gemilerin inşası

³⁷⁰ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterin II*, T. I, s. 60.

³⁷¹ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 65-67.

zorunluluk haline gelmiştir. Bu da inşa edilen gemilerin faaliyetlerini kıyı yakınlarında olacak şekilde sınırlandırmaktaydı.³⁷²

Gemi inşa çalışmalarında işgücüne yönelik ciddi sorunlar yaşanmıştır. Zor şartlar altında çalışan işçilerin firar etmesi, gemi inşa projelerinde aksamaların yaşanmasına sebep olmuştur. Planlanan gemilerin çoğunluğu belirlenen tarihlerde tamamlanamamıştır. Bu durum, gemi yapımının aksamasına ve planlanan zaman çizelgelerinin gerisinde kalınmasına yol açmıştır. Bu sorunla başa çıkabilmek için Alexander Petroviç Prostasyev, zorunlu hizmet süresinin bir aya indirilmesinin firar sorununu azaltabileceğini önermiştir. Ancak Petro, Prostasyev'in önerisini kabul etmeyerek sorunu bu şekilde çözmek yerine, firar cezasını daha da ağırlaştırmıştır. Petro'nun bu yaklaşımı, işçileri kaçırmaktan caydırmayı hedeflemiş, ancak aynı zamanda işçilerin üzerindeki baskıyı artırmıştır. Petro, işgücü eksikliğini gidermek için Voronej ve Belgorod civarındaki köylüler ile askerî bölgelerdeki işçileri ormanlarda ve tersanelerde çalışmaya zorlamak için devletin gücünü kullanmıştır. Bu zorunlu işçilik, işgücüne yönelik sorunların bir çözümü olarak görülmüş, ancak işçilerin yaşadığı zorluklar nedeniyle verimliliği olumsuz etkilemiştir.³⁷³

Azak'ın alınmasının ardından bölgedeki gemilerin yönetimini devralan Rus yetkililer, 1697'de Tatarların ani saldırısı sonrası ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Kadırgaların muhafazasından sorumlu askerlerin esir düşmesi veya ölmesi, gemilerin savunmasız kalmasına neden olmuş ve bu yüzden kadırgalar, Don Nehri'nin iç kesimlerine taşınmak zorunda kalmıştır. Ancak olumsuz hava koşulları, bu gemilere zarar vermiştir. Nehrin bazı kısımlarının donması nedeniyle kadırgalar hareketsiz kalmış ve rüzgârdan korunabilecek bir sığınak bulunmaması durumu daha da zorlaştırmıştır. Ayrıca, gemilerin ham keresteden yapılması ve gemi parçalarının demir bağlantılar yerine ahşap ile değiştirilmesi, gemi yapım sürecini daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu süreçte idarecilerin bilgisizlikleri ve suiistimalleri, gemi inşasının kalitesini olumsuz yönde etkilemiştir. Gemi yapımındaki hız, kaliteye olan önemin önüne geçmiştir, bu da gemilerin dayanıklılığını ve işlevselliğini zayıflatmıştır. Çarlık Rusya'sının bu süreci kontrol altında tutabilmesi için Moskova, Knez A. Gagarin'i bölgeyi denetlemek, gemileri tek bir yerde toplamak ve onarımlarını gerçekleştirmek üzere görevlendirmiştir. Ancak hem teknik zorluklar hem de idari baskı gemi yapım

³⁷² Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. I, s. 46.

³⁷³ Mihail M. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. III, Ogiz İzd., Moskova, 1946, s. 161.

sürecinin kalitesizliğine neden olmuş, uzun vadede Rus donanmasının gücünü sınırlayan bir faktör haline gelmiştir.³⁷⁴

2.1.2. Batı Avrupa Denizcilik Teknolojisinin Rus Donanmasına Etkisi ve İthali

Çar I. Petro, filo oluşturma çalışmalarının istediği nitelikte ilerlemediğini fark etmiş ve Batı Avrupa'dan getirilen az sayıda ustanın bu projeyi başarıyla tamamlamak için yeterli olmadığını anlamıştır. Petro, bu deniz gücü projesinin başarıya ulaşabilmesi için daha fazla gemi ustasına ve gemilerin suya indirilmesiyle birlikte nitelikli deniz subaylarına ihtiyaç olduğunu bilmekteydi. Bu aşamada Ruslar, Batı Avrupa'daki denizcilik bilgilerini yalnızca yabancı denizcileri ülkeye davet ederek öğrenmenin yetersiz olduğunu fark etmiştir. Bunun yerine, denizcilik ve gemi inşa bilgilerini doğrudan Batı Avrupa'da öğrenmek için adam gönderme fikri ortaya çıkmıştır. 1696 yılının sonlarına doğru Petro, 50 kişilik bir grubu denizcilik eğitimi için Batı Avrupa'ya göndereceğini ilan etmiştir. Bu grubun çoğunluğu soylu ailelerin çocuklarından oluşmaktaydı ve amaçları denizcilik, seyrüsefer ve gemi inşası konularında bilgi edinmekti. Bu öğrenci grubunun içinde 28 kişi Venedik tersanelerine gönderilmek üzere seçilmiş, geri kalanlar ise Hollanda ve İngiltere gibi büyük deniz güçlerine gönderilmiştir. Bu plan, Petro'nun denizcilikte hızlı ilerleme kaydetme ve Rusya'yı modern denizcilik kabiliyetlerine sahip bir güç haline getirme hedefinin önemli bir parçası olmuştur.³⁷⁵ Büyük bir filoya sahip olma hedefi, Rusya'nın aynı zamanda eğitilmiş deniz subaylarına da ihtiyaç duymasına neden olmuştur. 1696'daki seferde, kadirga filosundaki denizci mürettebatı, kendilerine verilen görevlerin üstesinden gelmekte zorlanmış, bu da denizcilik eğitimi konusunda ciddi bir eksiklik olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, yabancı devletlerden denizcilik eğitimi alınması zorunlu hale gelmiştir. Rusya, bu eğitim kapsamında denizcilik ile ilgili temel becerilerin öğrenilmesini hedeflemiştir. Gemicilik, haritacılık, pusula kullanımı ve gemi inşası konularında eğitim almaları, en alt rütbeden başlayarak deniz savaşlarına katılmaları da bu eğitimin önemli bir parçası olmuştur. Petro, denizcilik eğitimini Rus denizciler için zorunlu kılarak deniz savaşlarında başarılı olacak bir mürettebat yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu denizcilik eğitimlerinin ötesinde, Yemelyan İgnatyeviç Ukraintsev yönetimindeki Büyükelçilik Dairesi, Rusya'nın Batı Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip edebilmesi için İngiltere, Danimarka, Vatikan,

³⁷⁴ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 109.

³⁷⁵ Soloviyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 540.

Brandenburg, Venedik ve Flemenk devletlerine elçiler ve temsilciler gönderme kararı almıştır. Bu büyük sefaret seyahati, Rusya'nın Batı'daki devletleri ilk elden gözlemleme fırsatı sağlamış, aynı zamanda askerî kadro ve gemi ustalarını işe alma imkânını da sunmuştur. Böylece, Rusya'nın deniz gücünü artırma ve modernleştirme yolunda Batı Avrupa'dan bilgi ve teknoloji ithal edilmesi amaçlanmıştır.³⁷⁶

Batı Avrupa'ya gönderilen sefaret heyeti, Petro'nun büyük ilgisini çekmiş ve bu yolculuğa bizzat katılmak istemesine yol açmıştır. Denizcilik konusunda büyük bir tutkusu bulunan Çar, bu konuda tam anlamıyla bir uzmanlık kazanmak için yabancı ülkelere gitmesi gerektiğine inanmıştır. Kendisi, denizcilik bilgisini yalnızca kitaplardan veya danışmanlardan öğrenmekle yetinmek istememiş, bizzat deneyim kazanarak bu alanda ustalaşmayı hedeflemiş ve Rusların da denizci bir millet olmasını istemiştir. Bu nedenle, Rusya'da denizciliği kalıcı hale getirmek ve halkına bu sanatı tanıtmak amacıyla büyük bir çaba göstermiştir. Amacı, denizciliğin Rusya'da kalıcı bir yer edinmesini sağlamak ve ülkesinin deniz gücünü modernleştirmektir. Bu hedef doğrultusunda soylu adamları gemi inşası, denizcilik ve gemi yönetimi gibi konuları öğrenmeleri için Hollanda başta olmak üzere diğer Batı Avrupa ülkelerine göndermiştir.³⁷⁷ Böylelikle Çar, denizciliği halkına öğretmeden önce, bu sanatta bizzat ustalaşmak amacıyla yabancı ülkelere gitmeye karar vermiştir. Kendi deneyim ve bilgilerini derinleştirerek denizcilik alanında Rusya'nın Batı ile rekabet edebilmesini sağlamak istemiştir.³⁷⁸

Petro'nun denizcilik konusunda yeni bilgiler öğrenmek ve teknolojiyi Rusya'ya getirmek için yapacağı seyahatin sadece bir eğitim ve teknoloji transferi amacı taşımadığı, bunun yanında önemli diplomatik hedefler içerdiği de açıktır. Ruslar, Osmanlı Devleti'ne karşı kurulan ittifakı yenilemek ve yeni müttefikler kazanarak güçlerini daha da sağlamlaştırmak istemekteydi. Azak Seferi sonrasında Rusya'nın Karadeniz'e açılma hedefi, Petro'nun deniz gücünü geliştirme ve Karadeniz'de

³⁷⁶ Avrupa'ya gönderilen bu öğrenci grubu arasında Petro Andreyeviç Tolstoy ve Yuriy Trubetskoy gibi önemli isimler bulunmaktadır. Massie, *Büyük Petro*, s. 181-182. Ayrıca Avrupa'ya gönderilmek üzere tam yetkili üç büyük elçi atanmıştır. General ve amiral olan Novgorod Valisi Franz Y. Lefort, general ve askerî komiser olan Fyodor A. Golovin ve Prokofiy B. Voznitsin bu görevi yapacak isimlerdi. Bunların yanında ise 20 kadar soylu isim daha bulunmaktadır. Soloviyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 542.

³⁷⁷ Çar I. Petro'nun, yurtdışına gidecek ve orada öğrencilik yapacak kişilere birtakım görevler vermişti. Bunlar, denizcilik hakkında gemi çizimleri, haritaları, pusula ve gerekli işaretleri öğrenmek hem savaşta hem de normal zamanlarda gemiye hakim olmak ve ona uygun tüm teçhizatı ve aletler hakkında bilgi sahibi olmak; Moskova'ya yanlarında denizcilik alanında usta kişileri de getirmek gibi görevlerdi. Bkz. Bıçkov, *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo (1688-1701)*, T. I, s. 117-118.

³⁷⁸ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. II, s. 315.

stratejik bir varlık olma arzusunun bir parçası olmuştur. Azak Kalesi'nin ele geçirilmesiyle başlayan bu sürecin bir sonraki adımı, Kerç Boğazı'nı geçip Karadeniz'de egemenlik sağlamaktır. Ancak bu hedefin gerçekleştirilmesi için sadece teknolojik yenilikler ve eğitimli deniz subaylarına değil, güvenilir ve güçlü müttefiklere de ihtiyaç duyulmaktaydı. Batı Avrupa ile olan diplomatik ilişkiler ve bu ilişkilerdeki müttefik arayışı da bu bağlamda önem kazanmaktaydı. Petro, özellikle Batı Avrupa'da yaşanan gelişmeler hakkında Andrey A. Vinus ve Butenant von Rosenbush gibi tüccarlar aracılığıyla sürekli bilgilendirilmekteydi. Özellikle İngiltere ve Hollanda'nın içinde bulunduğu koalisyonun Fransa Kralı XIV. Louis'e karşı verdiği Dokuz Yıl Savaşı (1688-1697), Rusların ilgisini çekmiştir. Her ne kadar bu savaş, ilk bakışta Rusya'yı doğrudan etkilememekte gibi görünse de aslında Rusya'nın Arhangelsk limanındaki deniz ticareti üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. 1696 yılında Fransız filosunun saldırıları nedeniyle Arhangelsk'e tek bir Hollanda gemisi bile gelememiştir. Bu durum, Rusya'nın dış ticaret gelirlerini ciddi şekilde düşürmüş ve Petro'nun dikkatini Batı Avrupa'daki güç dengelerine çekmiştir.³⁷⁹ Böylece Batı Avrupa ziyaretinin sadece denizcilik bilgisi edinme amacı taşımadığı, aynı zamanda önemli diplomatik hedefler içerdiği görülmektedir. Bu ziyaret, Rusya'nın Fransa karşısında Hollanda ve İngiltere'yi destekleme arzusunun göstermek için de bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.³⁸⁰

Petro, Avrupa seyahatini planlarken sıradan biri olarak seyahat etmeyi tercih etmiştir. Taht sahibi bir hükümdar olarak yola çıktığında karşılaşacağı uzun ve yorucu diplomatik merasimlerin, zaman kaybına yol açacağını düşünmekteydi. Bu tarz törenlerin gereksiz olduğunu ve asıl amacına odaklanmak için Çar kimliğini gizlemeyi daha uygun bulmuştur.³⁸¹ 1697'de Prusya üzerinden Hollanda'ya giden Petro, burada birçok tersane ve gemi inşa atölyesiyle ünlü küçük bir kasaba olan Zaandam'a uğrayarak denizcilik için gerekli olan işleri öğrenmek istemiştir. Burada birkaç gün kaldıktan sonra Amsterdam'daki Doğu Hindistan Şirketi'nin tersanesine giden Petro, kendisini ve yanında götürdüğü kişilerle birlikte burada dört ay kadar bir süre vakit

³⁷⁹ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T.I, s. 352.

³⁸⁰ Batı Avrupa'da yaşanan Dokuz Yıl Savaşı sırasında, Rusya'nın ekonomik çıkarları, özellikle Arhangelsk deniz ticaretinde yaşanan sorunlar nedeniyle zarar görmüştü. Bu da Rusya'nın Batı Avrupa'da oluşan ittifaklardan faydalanma ihtiyacını doğurmuştur. Massie, *Büyük Petro*, s. 187-188.

³⁸¹ I. Petro, Avrupa seyahatine katılırken kendisini Preobrazhenskiy Alayı Yüzbaşısı Petro Mihaylov adıyla tanıtmayı planlamıştı. Bu karar, Petro'nun resmi bir hükümdar olarak karşılanmaktan kaçınmak ve dikkat çekmeden hareket etmek istemesiyle ilgiliydi. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 274.

geçirmiştir. Burada gemi mimarisi alanında eğitim alınmasını ve iyi bir gemi marangoz ustasının bilmesi gereken tüm incelikleri öğrenmesi için çalışmaya başlamıştır. Nitekim Çar, kimliğini saklamaya çalışsa da kısa sürede kim olduğu öğrenilmiştir. Ancak kendisi ile işçiler arasında ayırım yapılmasına izin vermeyerek onlar gibi çalışmaya devam etmiştir.³⁸²

Amsterdam'daki tersanede çalışmaya başlayan Petro, burada gemi mimarisi için gerekli geometrik çizimleri de öğrenmek istemiştir. Burada çar için 35 metre uzunluğunda bir fırkateyn inşa edilmesine karar verilmiş ve böylelikle çarın gemi inşasının tüm aşamalarını görmesi sağlanacaktı. Ancak Hollanda'daki gemi yapımında geometrik bir mükemmellik olmadığı sadece önceki zamanlardan itibaren geleneksel uygulamalara dayanarak gemilerin ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Çar, çizimleri istediğinde de çoğu gemi için çizimlerinin olmadığını öğrenince bu kadar uzun yolu bu bilgileri öğrenmek için kat etmesi hayal kırıklığına sebebiyet vermiş ve öğrendikleri bilgilerin gemi marangozluğundan ileri gidememesinden huzursuz olmuştur. Petro'nun aradığı, gemi tasarımının temel bilgileri olan mühendislik kısmını öğrenmekti. Bu durum üzerine Voronej'e haber gönderilerek oradaki Hollandalı ustaların kendi başlarına gemi inşa etmelerine artık izin verilmeyeceği bildirilmiştir. Bu gemi ustaları, İngiliz, Venedikli veya Danimarkalıların gözetimi altında çalışacaklarına karar vermiştir.³⁸³

Petro, denizcilik sanatını Hollanda'da öğrenmek konusunda başlangıçta oldukça kararlıydı. Bu kararlılığın temelinde, Rusya'da tanıştığı Carsten Brandt, Franz Timmerman ve diğer Hollandalılarla kurduğu yakın ilişkiler bulunmaktaydı. Ayrıca Azak'taki Hollanda tasarımı kadırga filosunun başarısı bu kararı vermesinde de etkili olmuştur. Ancak Hollanda'da yaşadığı deneyim, genç çarın beklentilerini tam olarak karşılamamış, orada daha çok geleneksel gemi marangozluğu üzerine bilgi ve becerilerini geliştirmiş, ham keresteyi gemiye dönüştürmek için balta ve keser kullanma yeteneği kazanmıştır. Fakat asıl hedef, bu teknik becerilerin ötesindeydi. Gemilerin matematiksel ve geometrik temellerini öğrenmek ve bu işi bir gemi

³⁸² Lindsey Hughes, *Peter the Great: A Biography*, Yale University Press, New Haven-Londra 2004, s. 43-45.

³⁸³ I. Petro, Hollanda'da geçirdiği yaklaşık beş aylık bir süre zarfında, tersane dışında da farklı alanlarla ilgilenmiştir. Burada fabrikalar, iplikhaneler, kâğıthaneleler, atölyeler, müzeler, botanik bahçeleri, laboratuvarlar, mimari, resim ve heykeltıraş alanları da ilgisini çektiğinden bu alanların uzmanlarıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir. Rusya'ya döndüğünde neler yapabileceği çarın zihninde şekillenmeye başlamıştır. Massie, *Büyük Petro*, s. 246.

mühendisliği seviyesinde kavranmak istenilmesi, denizcilik teknolojisinde daha ileri düzey bilgiye ve sistematik mühendislik bilgisine duyulan ihtiyacı ortaya koymuştur.³⁸⁴

Hollanda'da denizcilik ve gemi inşası konusundaki arayışlarını sürdüren Petro, burada tanıştığı tüccar Jan Tesing ona gemi inşasının mühendislik kısmını daha iyi öğrenebileceği yerin İngiltere olduğunu söylemiştir. Bu tavsiye üzerine 1698'de İngiltere'ye giden Petro, Londra'nın yakınlarındaki Deptford'daki kraliyet tersanesinde inceleme ve çalışma fırsatı bulmuştur.³⁸⁵ Bu tersane, dönemin en gelişmiş gemi inşa tesislerinden biriydi ve burada gemi yapımı teknolojisi daha sistematik bir mühendislik anlayışıyla yürütülmekteydi. İngiltere'de kaldığı süre boyunca, ünlü gemi yapım ustası Anthony Dean'in yardımlarıyla gemi inşa eğitimi alan Petro, denizcilik ve gemi yapımı konusundaki bilgi ve becerilerini geliştirmiştir. Amiral Mitchell ve iki Rus refakatçisi ile İngiltere Kralı William'ı Kensington Sarayı'nda ziyaret eden Çar, burada İngiltere'nin ileri gemi yapım teknikleri hakkında daha fazla bilgi edinme fırsatı bulmuştur. Bu görüşmenin ardından tersanelerde çalışmaya devam ederek Amiral Mitchell'in refakati ile en iyi İngiliz gemi ustalarıyla tanışmış ve gemi yapımındaki incelikleri öğrenmiştir.³⁸⁶ Bir gemi inşa mühendisi gibi eğitimini tamamlayan Çar, tersanede tanıştığı Joseph Nye (Osip Nay) ve John Deane (Yan Den) gibi yetenekli ustaları da Rusya'ya geri dönmek üzere yanına almıştır. Bu kişiler, Rusya'daki gemi inşa projelerine katkıda bulunmuş ve donanmanın modernizasyon çabalarına destek sağlamıştır.³⁸⁷

Petro, Hollanda ve İngiltere'deki deneyimleri sonucunda iki ülkenin tersanelerinde gemi inşa süreçlerinin temelde birbirinden farklı olduğunu fark etmiştir. Hollanda'daki tersaneler, ticari gemiler üretmeye odaklanarak standart bir yapıda çalışmaktaydı. Hollandalı gemi ustaları, başarılı önceki gemi tasarımlarını tekrarlamakta ve genellikle önceden belirlenmiş standart boyutlar doğrultusunda yük gemileri inşa etmekteydi. Bu sistemde, bir gemi mimarına veya mühendisine duyulan ihtiyaç oldukça sınırlıydı, çünkü her yeni gemi önceki tasarımların kopyası niteliğindeydi. Hollandalı tersaneler,

³⁸⁴ Hughes, *Peter the Great*, s. 45.

³⁸⁵ Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 556.

³⁸⁶ I. Petro, Hollanda'da yaptığı gibi İngiltere'de kaldığı süre boyunca Rusya'da devlet hizmetine alınabilecek nitelikli insanların peşine düşmüştür. Yaklaşık 60 kadar İngiliz'i, Rusya'ya gitmeye ikna etmiştir. Bunlar arasında Deptford tersanesi gemi inşa ustası Leonard van der Stamm, Albay John Perry, Profesör Henry Farquharson gibi isimler bulunmaktadır. Massie, *Büyük Petro*, s. 259-260.

³⁸⁷ Petro A. Romanov, *Kniga Ustav Morskoy*, s. 15-16.

gemi yapımında yeniliklerden kaçınmakta ve maliyetlerini kontrol altında tutmak amacıyla düşük bütçeyle faaliyet göstermekteydi. Özellikle Doğu Hindistan Kumpanyası gibi büyük şirketler, gemi maliyetlerini karşılayarak yük kapasitesini öncelikli hale getirmekte, bu da gemi ustalarının yeni tasarımlar geliştirmesini zorlaştırmaktaydı. Buna karşılık, İngiltere'deki tersaneler, Kraliyet donanmasının ihtiyaçlarını karşılamak üzere daha çeşitli ve yenilikçi gemi tipleri inşa etmekteydi. Petro, burada her geminin mürettebat büyüklüğü, top sayısı, depo ve erzak kapasitesi gibi faktörlere göre ayrı ayrı tasarlandığını gözlemlemiştir. İngiltere'de gemi inşası, Kraliyet tersaneleri tarafından yönetilmekte ve kralın desteğiyle finanse edilmekteydi. İngiltere Kralı, donanmasını güçlendirmek için yenilikçi tasarımlar geliştirilmesini teşvik etmekteydi ve bu amaçla tersanelere yeterli bütçe ayrılmaktaydı. Bu da Petro'nun, İngiltere'nin denizcilik konusunda daha mühendislik odaklı bir yaklaşımı benimsediğini fark etmesine neden olmuştu. İngiltere'de tasarımlar, gemi yapımında esneklik ve yeniliğe daha çok yer verirken; Hollanda'da ise ticari verimlilik ve düşük maliyetler ön planda olmuştur.³⁸⁸

Petro'nun, denizcilik işlerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü diplomatik ve askerî stratejileri güçlendirmek amacıyla çıktığı Büyük Sefaret Heyeti kapsamında yaşananlar, Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde kritik bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Petro, Kutsal İttifak'ın dağılacağı yönündeki haberleri öğrenince, ittifakı güçlendirmek ve Osmanlı Devleti'ne karşı müttefiklerini yanında tutmak amacıyla Londra'dan Viyana'ya yönelme kararı almıştır. Ancak bu stratejik hamle, Çar'ın İngiltere'de devam eden denizcilik eğitimini ve çalışmalarını yarıda bırakmasına neden olmuştur. İngiltere'den ayrılmayı istemeyen Petro, burada elde ettiği teknik bilgi ve kazandığı deneyimlerin ardından Hollanda'ya dönerek Cornelius Cruys ve 200 deniz subayını da içeren bir grupla birlikte Viyana'ya doğru yola çıkmıştır.³⁸⁹

15 Mayıs 1698'de Viyana'ya ulaşan Büyük Sefaret Heyeti, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşın devam etmesi yönündeki taleplerini İmparator I. Leopold'a iletmiştir. Ancak heyet, Viyana'da beklenmedik bir durumla karşılaşmıştır. Habsburglar, Osmanlı

³⁸⁸ James Cracraft, *The Revolution of Peter the Great*, Harvard University Press, Cambridge 2006, s. 39.

³⁸⁹ Nikolay G. Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. III, Otdeleniya Sobstv. Yego Imp. Vel. Kantselyarii İzd., St. Petersburg 1858, s. 179. Rusya'nın hizmetine giren Cornelius Cruys ve faaliyetleri hakkında ayrıca bkz. Cem Bayındır, "Karadeniz'e Yönelik Rus Genişlemesi ve Coğrafi Haritacılığın Etkisi: Cornelius Cruys'un 1699 Yılında Hazırladığı 'Don Nehri Atlası' Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Karadeniz Araştırmaları*, XXI/82, 2024, ss. 341-362.

Devleti ile barış müzakerelerine başlamış, Macaristan ve Erdel'in bazı bölgelerinin denetim altına alınması gibi şartlar üzerinden barış teklifleri yapılmıştır. Bu gelişme, Çar'ı son derece rahatsız etmiştir. Azak Kalesi'nin ele geçirilmesi ile Rusya'nın Karadeniz'e erişim sağlama hedeflerine bir adım daha yaklaştığı bu dönemde, Osmanlı Devleti ile barışın erken ve Rusya'nın çıkarlarına zarar vereceği düşünülmekteydi. Özellikle Kerç Boğazı'nın ele geçirilmesi ve Rusya'nın Karadeniz'de bir deniz gücü olması önemli bir hedef olarak görülmekteydi.³⁹⁰ Ancak Avusturya, Osmanlı Devleti ile savaşı sona erdirmeye kararlılığıyla Rusya'nın taleplerine olumlu yaklaşmamıştır. İmparator I. Leopold, Petro'ya savaşın bitirileceğini ve barış müzakerelerinin devam edeceğini bildirmiştir. Bu, Çar için bir hayal kırıklığı olmuştur, zira Rusya'nın Karadeniz'e açılma planları ciddi bir darbe almıştır. Rusların, Kerç Kalesi'nin verilmesi yönündeki taleplerinin karşılık bulmaması üzerine Viyana'dan ayrılma kararı alınmıştır.³⁹¹

Petro'nun Viyana'dan Venedik'e gitme planı, Moskova'dan gelen acil bir haber ile ani bir şekilde değişmiştir. Fyodor Y. Romodanovski, Petro'ya, dört streltsiy alayının isyan ettiğini ve bu askerlerin, Moskova'ya doğru yürüyüşe geçtiğini bildirmiştir. Streltsiy alaylarının Azak'tan Lehistan sınırına doğru gönderilmesi emri, bu askerler arasında isyana yol açmıştır. Bu ciddi gelişme üzerine Çar, Venedik seyahatini iptal etme kararı almış ve acil bir şekilde 19 Temmuz 1698'de Moskova'ya dönmek üzere yola çıkmıştır. Yolculuk sırasında Krakov yakınlarında, General Şein'in isyanının bastırıldığı haberi alınmıştır. Buna rağmen Çar, Moskova'ya dönme kararından vazgeçmemiştir. Yolda ilerlerken Lehistan Kralı II. August ile Rava'da görüşme fırsatı bulmuştur. Bu görüşmede, İsveç'e karşı Lehistan ile bir ittifak kurma ve Rusya'nın Baltık Denizi'ne erişim sağlama planlarını ele almıştır. II. August ile yapılan bu stratejik görüşme, Rusların Karadeniz dışında da Baltık Denizi'ne açılma hedeflerinin bir parçasıydı ve bu denize ulaşarak Rusya'nın batı ile ticaret ve stratejik güç ilişkilerini güçlendirme amacı taşımaktaydı. Nitekim, yaklaşık bir buçuk yıllık Avrupa

³⁹⁰ Büyük Sefaret Heyeti, Ruslar için Kırım'ın güvence altına alınmasının ve orada iyi bir kaleye sahip olmasının gerekli olduğunu Viyana'dakilere bildirmiştir. Ayrıca I. Petro, Osmanlı Devleti ile barışı bozarak Kutsal İttifak üyelerinin safına katılarak savaşa girdiğini ve bu sebeple, Ruslar için Kırım'daki Kerç Kalesi'ni elinde tutmazsa boşuna bu savaşa girdiğini söylemiştir. Çünkü Kerç olmadan Ruslar, Azak'ta kilitli bir şekilde kalacağı için bu yüzden müttefikler savaşa devam etmesi gerekmektedir. Avusturya imparatoru ise barış görüşmelerinde Osmanlılara bu teklifin sunulacağını bildirmek dışında bir şey yapamayacaklarını söylemiştir. Bunun ardından heyet, Kerç'i silahla almak için acele etmeleri dışında pek fazla seçenekleri kalmadıklarını anlamıştır. Bkz. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 557; Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatika Yekaterini II*, T. I, s. 58.

³⁹¹ Massie, *Büyük Petro*, s. 275-276.

seyahatinin ardından 25 Ağustos 1698’de sefaret heyeti, Moskova’ya dönmüştür. Bu dönüş, Moskova’da önemli reformların başlangıcı olmuştur.³⁹²

Rus toplumunda bu döneme kadar bir Rus çarının yurtdışına seyahat etmesi, daha önce eşi benzeri görülmemiş bir olay olarak dikkat çekmiştir. Geleneksel olarak çarlar, seferler dışında yurtdışına çıkmaz ve çarlık müessesesi halkın gözünde kutsal ve dokunulmaz bir yapı olarak kabul edilmekteydi. Ancak, bu yerleşik normların yıkılması modernleşme yolunda önemli bir adım olmuştur. Çar’ın amacı, denizcilik konusunda teknik bilgiler edinmek ve marangozluk gibi becerilerini pratiğe dökmektir. Bu hamle, çarlığın tabularla çevrili yapısını kırarak Rusya’nın modernleşme sürecini başlatmıştır. Petro’nun denizcilik bilimiyle ilgili hem teorik hem de pratik bilgi edinerek Rusya’ya dönmesi, onu sadece bir lider değil, aynı zamanda denizcilik konusunda uzman bir profesyonel haline getirmiştir. Gemilerin planını hazırlama, tersanedeki ustalara rehberlik etme, gemileri silahlandırma ve deniz seferlerini yönetme becerilerini kazanmıştır. Bu süreç, Batı ile temas kurularak Rusya’yı modern bir devlet yapma vizyonunun önemli bir parçası olmuştur.³⁹³

Batı Avrupa’ya yapılan seyahat, özellikle denizcilik ve gemi inşası alanlarında Rusya’nın modernleşmesi için önemli bir dönüm noktasıydı. Hollanda ve İngiltere’de gemi yapım teknikleri ve bilimsel teknolojiler konusunda kapsamlı bilgiler edinilmiştir. Bu bilgiler, yalnızca Rus donanmasının kurulmasına değil, aynı zamanda ülkenin teknolojik ilerlemelerine de temel oluşturmuştur. Batı’dan öğrenilen gemi inşa teknikleri, Rusya’da kalıcı bir donanmanın oluşumuna zemin hazırlamıştır. Petro, bu teknolojileri ülkesine taşıyarak askerî ve teknolojik gücü artırmayı hedeflemekteydi. Seyahatten sonra batılı deniz subayları ve mühendisleri, Rusya’ya getirip çalıştırarak denizciliğin hızla gelişmesini sağlamıştır. Bu uzmanlar, Rusya’nın Karadeniz ve Baltık gibi stratejik bölgelerde askerî gücünü artırma hedeflerine katkıda bulunmak için önemli olmuştur.³⁹⁴

³⁹² I. Petro, Moskova’ya döndüğünde isyan eden streltsıyları idam ettirdi ve bu askerlerin ortadan kaldırılmasına da zemin hazırlamış oldu. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 274.

³⁹³ Cracraft, *The Revolution of Peter the Great*, s. 119.

³⁹⁴ Rus donanmasının kurulmasına, gelişmesine ve bir deniz gücü olarak tarih sahnesine çıkmasına İngiliz subaylarının, teknisyenlerinin ve uzmanların yardımı olmuştur. M. S. Anderson, “Great Britain and the Growth of the Russian Navy”, *Mariners Mirror*, XLII/2, 1956, s. 146.

2.1.3. Azak Filosunun Faaliyetleri: Gemi İnşası ve Teçhizi

Avrupa seyahatinin yaşandığı sıralarda Ruslar, Azak Denizi ve çevresinde stratejik faaliyetlerine devam etmekteydi. 1697 yılına gelindiğinde, Azak Kalesi'nin tahkimatı ve limanının inşası, Avusturyalı mühendis Antoniy Y. Laval'a emanet edilmiştir. Laval, kaleyi daha da güçlendirmek amacıyla Don Nehri'nin sol kıyısında Alekseyev ve nehrin karşısındaki Kalançi Adası'nda Petrovskiy adlarıyla iki toprak tahkimat inşa etmeye başlamıştır. Bu tahkimatlar, Azak'ın askerî ve stratejik açıdan önemini artırmak ve gelecekteki saldırılara karşı savunmasını kuvvetlendirmek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca Laval, Taganrog'da bir liman inşası için de görevlendirilmişti. Ancak Laval, Taganrog yerine Petruşina Boğazı'na bir rıhtım inşa etmeyi ve bu bölgede Pavlovsk adında bir kale kurmayı planlamıştır. Azak'ta bulunan Şein, Laval'ın Taganrog yerine Petruşina Boğazı'nı tercih etme nedenlerini açıklayan bir rapor talep etmiştir. Ancak Laval, bu talebe bir yanıt vermemiştir. Buna rağmen, Azak'tan Laval'ın liman ve kale inşası planına onay verilmiştir. 1698 yılına gelindiğinde, Laval'ın çalışmalarında eksiklikler ve hatalar olduğu iddiaları ortaya atılmıştır. Hakkında yapılan şikayetler üzerine, Laval hükümete karşı kötü niyetli davranmakla suçlanmış ve tutuklanmıştır.³⁹⁵

Ruslar, mühendis Laval'ın tutuklanmasının ardından asıl liman inşası için Taganrog'a yeniden yönelmiştir. 1698'de Laval'ın görevinden alınmasının ardından Taganrog'daki liman inşasının sorumluluğu Matvey Simont'a verilmiştir. Bu süreçte, bölgenin güvenliğini sağlama görevi ise 1.000 kişilik kuvvetiyle Ernst F. Borgsdorf'a devredilmiştir. Limanın hızlı bir şekilde tamamlanması gerektiği için inşa çalışmaları aceleyle başlatılmıştır. Moskova'daki askerî-idarî konularla ilgilenen Puşkarskiy İdaresi, liman inşası sürecinin denetiminden sorumlu olmuştur. Petro, Avrupa'da filosu için denizcilik bilgilerini öğrenmeye devam ederken Taganrog'daki bu limana büyük bir güven duymaktaydı. Limanın bir an önce tamamlanması için Avrupa'dan Moskova'ya acil bir emir göndererek çalışmaların hızlandırılmasını talep etmiştir. Bu süreçte, Voronej ve Don nehirlerinin Azak'a kadar olan kısımlarının denetlenmesi ve temizlenmesi de önemli görevlerden biriydi. Bu görev için Vasiliy Zasetkoy, Luka Zubov ve Semyen Şetnev gibi hidrografi uzmanları görevlendirilmiştir. Bu uzmanlar,

³⁹⁵ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 103-104. Azak filosunun faaliyetleri ve genişleme çalışmaları hakkında ayrıca bkz. Edward J. Philips, *Peter the Great and the Azov Fleet, 1688-1714*, Greenwood Publ., Westport/Connecticut 1996, s. 71.

nehirlerdeki enkazları, tortuları ve ağaçları temizlemek, dar alanları genişletmek ve gemilerin nehirde geçişini kolaylaştırmak için kıyılar boyunca mil taşları yerleştirme gibi çalışmaları yürütmekle görevli olmuştur.³⁹⁶

Petro, Batı Avrupa’da bulunduğu bir yıldan fazla süre boyunca, Voronej ve Don Nehri kıyılarında Azak filosu için yeni gemilerin inşa edilme süreci devam etmiştir. Bu dönemde Rus işçileri, Voronej Nehri’nin yukarı kısımlarındaki sık ormanlardan kereste temin etmiş ve bu keresteler, Voronej’deki iskelelere taşınmıştır. Bu malzemeler, Hollanda, Danimarka ve Venedik’ten gelen deneyimli gemi ustaları tarafından gemilere dönüştürülmüştür. Azak filosu, kumpanyaların yönetimi altında büyümüş ve filonun erken gelişim evresi tamamlanmıştır. Filonun gelişimindeki bir sonraki evre, Batı Avrupa’ya gönderilen elçilik heyetinin teknolojik ilerlemelere katkısıyla ivme kazanmıştır. Batı Avrupa’daki denizcilik ve gemi inşası konusunda edinilen bilgiler, Rusların denizlerdeki varlığını güçlendirme hedefini somut hale getirmiştir. Bu filonun nihai gelişimi, Osmanlı topraklarına karşı göreve gönderilmesiyle test edilmek istenmiştir. Bu test sonucunda, Rusya’nın Karadeniz’deki deniz gücü etkili bir seviyeye ulaşılması beklenmektedir.³⁹⁷

Avrupa seyahatinden dönen Petro, gördüğü ve edindiği deneyimler çerçevesinde filoya yeni gemiler kazandırmak için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. İlk önce inşa edilecek gemiler için kerestelerin tersanelere güvenilir bir şekilde ulaşımını sağlamak üzere İvan P. Savelov ve Nikita Pavlov’u Voronej’e göndermiştir. Voronej ormanlarının envanterini çıkaran uzmanlar, gemi inşası için gereken kereste miktarı ve özelliklerini belirlemiştir. Gemi ustaları tarafından verilen listeye göre yeni gemilerin inşasında kullanılacak kerestelerin belirli boyut ve sayılarda olması gerektiği bildirilmiştir. Ancak Voronej bölgesindeki ormanlarda ağaç kalitesinin tam olarak tahmin edilememesi ve farklı ağaç türlerinin eşit olmayan dağılımı, bu süreci zorlaştırmıştır. Moskova ise bu kişilerden kereste kaynaklarının her bir kumpanyaya paylaştırılmasını zorunlu kılmıştır. Savelov ve Pavlov ise hızlı olması adına profesyonel olmayan bir şekilde Voronej bölgesinin ormanlarını belirleyerek Moskova’ya bir rapor sunmuştur.³⁹⁸

³⁹⁶ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 106-108.

³⁹⁷ Massie, *Büyük Petro*, s. 334-335.

³⁹⁸ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. III, s. 128-130.

Azak filosu için sipariş edilen dört farklı tipteki 52 geminin yarısından fazlası tamamlanma aşamasındaydı ve geri kalanı da inşa edilmekteydi. Ancak Avrupa'daki donanma güçleriyle karşılaştırma yapan Petro, bu gemi sayısının yetersiz olduğunu düşünerek Azak filosunu daha da büyütme kararı almıştır. Bu amaçla, 25 yeni geminin inşa edilmesi talimatını vermiş ve bu projenin hızlı bir şekilde tamamlanmasını istemiştir.³⁹⁹ Genel olarak bu kumpanya programına ait veriler, kalyon tipi gemiler ile kadirgaların sayısının yaklaşık 78 olduğunu göstermektedir.⁴⁰⁰ Bu yeni gemilerin ise yelkenli olmasına öncelik verilmiştir. Azak filosunu teşkil edecek gemiler altı sınıfa ayrılmaktaydı. İlk üç sınıf yelkenli gemiler kategorisindeydi, diğer sınıflar ise daha çok kürekli gemileri temsil etmekteydi. Bu gemiler, Avrupa'dan Rusya'ya getirilen iki İngiliz gemi ustası olan John Deane ve Joseph Nye'nin öncülüğünde inşa edilmeye başlanmıştır. Bu gelişme, Rusya'nın gemi yapımında İngiliz yöntemlerine geçişini simgelemekteydi ve Rus devletinin denizcilik alanında modernleşme çabalarının bir parçasıydı. Ancak, Rusya'da bulunan birçok Hollandalı gemi ustası da görev almaya devam etmiş ve ikinci kademe gemilerin inşasını sürdürmüştür.⁴⁰¹

Büyük Sefaret Heyeti tarafından Rus hizmetine alınan düzinelerce denizci, 1698 yılı boyunca Arhangelsk ve Narva limanları üzerinden Moskova'ya ulaşmıştır. Bu denizciler, Azak filosunda görev almak üzere getirilmiş ve ilk etapta, Vladimir Yargı İdaresi'nin sorumluluğunda bulunmuştur. Ancak Petro, denizcilik faaliyetlerini daha organize bir şekilde yürütmek amacıyla 11 Aralık 1698 tarihli bir kararname yayımlamıştır. Bu kararla birlikte, yabancı donanma personeli Fyodor A. Golovin'in yönetiminde kurulacak yeni bir devlet kurumu olan Askerî Deniz İdaresi'ne devredilmiştir. Bu kurum, Rusya'daki ilk denizcilik kuruluşlarından biri olup filonun savaşa hazır tutulması, komuta kademesinin eğitimi ve personel alım süreçlerini yönetmekle görevlendirilmiştir. Böylece, Vladimir Yargı İdaresi'nin denizcilik alanındaki yetkileri de önemli ölçüde sınırlanmıştır.⁴⁰²

Hollanda donanmasında görev yapan Cornelius Cruys, 1698 yılında Rus hizmetine alınarak Moskova'ya gelmiş ve amiral yardımcısı olarak göreve başlamıştır.⁴⁰³ Cruys, Hollandalı ustaların gemi inşasından ve Amirallik ile filonun ihtiyaç duyduğu her

³⁹⁹ RGAVMF, F. 233, O. 1, D. 263, L. 8.

⁴⁰⁰ Valeriy İ. Rastorguyev, *Voronej-Rodina Russkogo Voyenno-Morskogo Flota*, Voronejskiy Gosudarstvennyy Universitet İzd., Voronej 2002, s. 20.

⁴⁰¹ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. III, s. 165-166.

⁴⁰² Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 101.

⁴⁰³ B. Şeremetyev, "Şpaga Admirala Kryuysa", *Morskoy Sbornik*, VI, 1989, s. 83.

şeyin satın alınmasından sorumlu yetkililerden biri olmuştur. Aynı zamanda Cruys, Hollanda uygulamalarına dayanan ve 1720 yılına kadar Rusya’da yürürlükte kalacak olan 63 maddelik gemi hizmet kuralları hazırlamıştır. Cruys’un yeni gemilerin donatımı için hazırladığı ayrıntılı malzeme listesi, daha önceki listelere kıyasla daha yüksek kaliteli ve düzenli ekipmanların kullanılmasını sağlayacak şekilde hazırlanmıştır. Bu liste, gemilerin daha modern ve donanımlı olmasını hedefleyen bir yapıya sahiptir. Aynı dönemde Petro, İngiliz ustaları da gemi yapımına dahil etmeye başlamış ve bu durum iskelelerde daha fazla iş gücüne olan ihtiyacı artırmıştır. 1697 ve 1698 yıllarında, iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla Voronej ve Belgorod Savunma Hattı bölgesindeki dört kasabadan insan toplanmıştır. Devlet, 1699 ve 1700 yılları için de bu sefer altı kasabanın sakinlerini askere alarak iş gücünü genişletmiştir. Bu kasabalar arasında Voronej, Zemliansk, Korotoyak, Kostensk, Orlov, Usman, Dobroye, Demşinsk, Sokolsk, Belokolodsk ve Yelets şehirleri yer almıştır.⁴⁰⁴

Hollanda ve İngiltere’de öğrenilen bilgiler, Voronej’deki tersanede de uygulanmaya başlanmıştır. 19 Kasım 1698’de Petro, kendi tasarımı olan uzunluğu 36 metre, genişliği 9,5 metrelik ve 58 top kapasiteli, Tanrı’nın lütfu anlamına gelen *Goto Predestinatsia* adlı savaş gemisinin omurgasını yerleştirmiştir. Bu gemi tamamen Rus ustalar tarafından inşa edilen ilk modern savaş gemisiydi.⁴⁰⁵ Aynı dönemde, Joseph Nye liderliğinde inşa edilen bir diğer önemli savaş gemisi ise kaplumbağa anlamına gelen *Çerepaha* adlı, İngiliz tarzında yapılmış bir gemiydi. Bu gemi, 37,5 metre uzunluğunda, 11 metre genişliğinde ve 58 top kapasitesine sahipti. Çerepaha, güçlü savunma yetenekleriyle dikkat çekmiş ve adı da muhtemelen bu özelliklerinden ilham alınarak verilmişti. Bu iki önemli geminin inşası 1700 yılına kadar sürmüş olup, bu süre zarfında başka büyük savaş gemilerinin yapımına başlanmamıştır.⁴⁰⁶ Bu iki savaş gemisinin inşasına başlanması, Avrupa seyahatinin etkilerini göstermekteydi. Nitekim bu durum, Rusya’nın teknolojik gelişimine önemli bir katkı sağlamış ve denizcilik faaliyetlerini hızlandırmıştır. 1699 yılında Voronej’de Azak Denizi’ne gönderilmek üzere 86 askerî gemi hazır hale getirilmiştir. Bu filonun en dikkat çekici

⁴⁰⁴ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 155.

⁴⁰⁵ Bu gemiye verilen isim, “Tanrı’nın takdiri” olarak belirlenmiştir. Bu isim, dönemin dini ve kaderci anlayışını yansıtarak geminin başarılarının Tanrı’nın iradesine bağlı olduğunu simgelemiştir. I. Petro’nun donanma gücünü oluşturma sürecinde, bu tür isimler hem manevi bir anlam taşımakta hem de denizcilik faaliyetlerinin kutsal bir görev olarak görülmesini sağlamaktaydı. Bkz. Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. I, s. 60.

⁴⁰⁶ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 171.

unsurları, 36 ile 46 top taşıyan 18 kalyon tipli gemiler olmuştur. Ayrıca, 64 kürekli 4 kadirga, 20 kalyot (kalite-kalyete), 20 brigatin, 24 adet irili ufaklı yardımcı gemi ve yaklaşık 500 strug teknesi inşa edilmiştir.⁴⁰⁷ Bu geniş çaplı filo, Rus donanmasının güçlenmesine büyük katkı sağlamış, ancak mürettebatın büyük bir kısmı yurtdışından getirilen yabancı kaptanlar, subaylar ve denizcilerden oluşmaktaydı. Askerî personelin bir bölümü ise Rusya'nın en elit alaylarından olan Preobrazhenskiy ve Semenovskiy alaylarından seçilmiştir. Bu sayede, filo hem yerel askerlerle hem de yabancı uzmanlarla donatılarak güçlü ve modern bir yapı kazanmıştır.⁴⁰⁸

2.2. Karadeniz'de Rus Denizciliği ve Gelişim Sürecinde Yaşanan Problemler (1699-1711)

Çarlık Rusya'sının Avrupa'da yeni müttefikler edinme çabalarının başarısız olması, Karadeniz'deki stratejik kazanımlarını kaybetme riskini artırmıştır. Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan Kerç Boğazı Rusların elinde olmadığı sürece, Azak filosu etkisiz kalacak ve Osmanlı Devleti kaleyi geri almak için hazırlıklara başlayabilecekti.⁴⁰⁹ Dahası Avusturya, Venedik ve Lehistan gibi müttefiklerin Osmanlı ile savaşı daha fazla uzatmak istememesi ve barış görüşmelerine başlamaları, Rusya'nın durumunu zorlaştırmaktaydı. Bu barış görüşmelerine, Rusya'yı temsilen Prokofiy B. Voznitsın katılmış ve Petro'nun taleplerini iletmiştir. Rusya'nın istekleri arasında Azak ve Dinyeper Nehri bölgesindeki yerleşim yerlerine sahip olma, Kerç'in Ruslara bırakılması, Karadeniz'de ve boğazlarda serbest seyrüsefer hakkı, Osmanlı Devleti içindeki Ortodoks Slavların himayesini üstlenme ve Kudüs gibi kutsal yerler üzerinde hak talepleri yer almaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nin temsilcisi Reisülküttap Ramî Mehmed Paşa, Rusların bu taleplerine kesin bir şekilde karşı çıkmıştır. Bu durum üzerine iki taraf arasındaki meselelerin çözülememesi nedeniyle, 14 Ocak 1699'da iki yıllık bir ateşkes üzerinde anlaşmaya varılmış ve müzakerelerin daha sonra devam etmesi kararlaştırılmıştır. Aslında Çarlık Rusya'sının burada Osmanlılar ile anlaşamamasının temelinde Karadeniz'e yönelik hedeflerinin devam etmesi etkili olmuştur.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ RGAVMF, F. 223, O. 1, D. 4, L. 1ob. Ayrıca Bkz. EK-A.

⁴⁰⁸ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. III, s. 274.

⁴⁰⁹ Cornelius Cruys, Petro'nun Kerç Boğazı hakkındaki emellerinden bahsetmektedir. RGAVMF, F. 223, O. 1, D. 4, L. 1-21ob.

⁴¹⁰ Râmi Mehmed Efendi, Azak ve çevresinin Ruslara bırakabileceğini, ancak Dinyeper'deki Togan, Nusret Kirman, Gazi Kirman ve Kılburun kalelerinin boşaltılmasını istemiştir. Rus elçisi Voznitsın'ın

Karlofça Antlaşması müzakerelerinde isteklerini elde edemeyen tek ülke olan Çarlık Rusya'sı, gelecekteki barış görüşmelerinde daha güçlü bir konumda olmak amacıyla askerî bir sefer planlamıştır. Çar I. Petro, büyük bir gösterişle hazırlanmış olan ve iki yıllık emek ve büyük mali harcamalar sonucunda tamamlanan yeni Azak filosunu bu amaç doğrultusunda kullanmayı hedeflemiştir. Bu güçlü donanmayı barış talebi için değil, daha çok Osmanlı Devleti'ne karşı bir baskı unsuru olarak kullanılması planlanmaktadır. Bu filo, Rusya'nın Karadeniz'de varlığını ve Osmanlılara karşı deniz gücünü göstermeyi amaçlayan bir sembol haline gelecekti. Bunun yanı sıra, Osmanlılarla barış görüşmelerinin başlaması için İstanbul'a bir elçi gönderilmesi gerekmekteydi. Çar, bu diplomatik görevi üstlenmesi için Rusya'nın İstanbul'a elçi olarak Yemelyan İgnatyeviç Ukraintsev'i seçmiş ve 1699 yılının bahar aylarında onu Azak filosuyla Karadeniz üzerinden İstanbul'a göndermeyi planlamıştır. Bu girişim hem diplomatik bir adım hem de Rus donanmasının gücünü ve prestijini göstermek için stratejik bir hamle olarak tasarlanmıştır.⁴¹¹ Petro, Osmanlılara karşı stratejik bir hamle yapmak amacıyla Voronej'e gelmiş ve Azak filosunu kullanarak bir güç gösterisi planlamıştır.⁴¹² Bu kapsamda, Rus büyükelçisi Yemelyan İ. Ukraintsev'i İstanbul'a göndermeden önce, filosunu Kerç Boğazı'na götürmek üzere hazırlamıştır. Rusların amacı, Kerç'te Osmanlılara karşı yeni donanmasını sergileyerek askerî bir baskı oluşturmak ve boğazı ele geçirmektir.⁴¹³ Ancak bu kritik sefer için hazırlıklar devam ederken 1699 yılının Mart ayında Çar, en güvendiği amirali Franz Lefort'un ölüm haberini almış ve Moskova'ya dönmek zorunda kalmıştır. Lefort, sık sık nükseden hastalığı nedeniyle amirallik görevlerini tam anlamıyla yerine getirememiştir. Lefort'un ölümü üzerine oluşan boşluk hızlı bir şekilde F. A. Golovin tarafından doldurulmuştur. Golovin, Rusya'nın yeni amirali olarak donanma ve Azak filosunun komutasını üstlenmiş ve denizcilik hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kilit bir rol oynamaya başlamıştır.⁴¹⁴

bu teklifi kabul etmemesi üzerine iki taraf arasında anlaşma sağlanamamıştır. Abdülkadir Özcan, "Karlofça Antlaşması", *TDVİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 507.

⁴¹¹ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. III, s. 272.

⁴¹² Burada Azak filosunda 18 kalyon sınıfına ait gemi, 4 kadirga, 20 kalite, 20 brigatin, 12 işkampaviye, 10 gemi botu, 2 yat ve yaklaşık 500 kadar nakliye amaçlı yardımcı tekneler bulunmaktaydı. RGAVMF, F. 223, O. 1, D. 4, L. 1-2.

⁴¹³ Fatih Ünal, "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi 'Krepost' ve Ukraintsev'in İstanbul Elçiliği (1699-1700)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V/20, 2012, s. 225; Osman Köse, "Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV/28, 2012, s. 204.

⁴¹⁴ Mihail M. Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materialy dlya Biografii*, T. IV, Ogiz İzd., Moskova 1948, s. 47-50.

18 Mart 1699'da Petro, Amiral F. A. Golovin, Knez Romadanovski, Boyar Streşnev, Koramiral Cruys ve diğer boyarlarla birlikte Voronej'e gelmiştir. Nisan ayında Kerç Boğazı'na yapılması planlanan sefer için hazırlıklar büyük ölçüde tamamlanmıştı. Her ne kadar kumpanya gemilerinin çoğu hazır durumda olsa da sefer için yalnızca 11 gemi planlanmıştır. Bu gemiler, Voronej yakınlarında inşa edilen ve Kerç seferine uygun görülen dört kadirga, dört barkalon, bir bombardıman gemisi ve birkaç tekneden oluşmaktaydı. Bu gemiler, Azak'a doğru yola çıkmak üzere hazır hale getirilmiştir. Çar, Voronej'de bir haftadan fazla bir süre kalarak gemileri teftiş etmiş, mürettebatın düzenlenmesi ve sefere hazırlıklar için yoğun bir şekilde çalışmıştır. Ancak hazırlıklar sırasında, daha önce seçilen bazı gemilerin denize açılmak için uygun olmadığı anlaşılmış, bu nedenle yeni gemiler devreye sokulmuştur. Bu yeni gemiler arasında berberi gemileri ve Kazak çaykaları da bulunmaktaydı.⁴¹⁵ Yeni gemiler, Çar ve Hollanda donanmasında deneyimli Reyes'in kaptanlık yapacağı şekilde donatılmıştır. Diğer gemilerin komutası ise Golovin ve Cruys'a verilmiştir. Ayrıca, elçi Yemelyan İ. Ukraintsev'i İstanbul'a götürecek olan Krepost (Kale) adlı geminin kaptanlığına Hollandalı Peter Fon-Pamburg atanmıştır. Azak filosunun bu büyük hazırlıkları sonucunda, Azak şehri önemli bir liman kenti havasına bürünmüştür. Gerekli erzaklar hazırlanmış, yabancı denizciler ve askerlerden oluşan mürettebat düzenlenmiş ve Kerç'e doğru yelken açmak için son hazırlıklar tamamlanmıştır. Bu süreçte, Voronej'de askerî eğitim manevraları ve savaş taktikleri üzerine çalışmalar yapılarak filonun savaşa hazırlığı sağlanmıştır.⁴¹⁶

Petro, Kerç seferi için 1696'da inşa edilen *Apostol Pyotr* kalyonunun kaptanı olarak görev yapacaktı. Koramiral Cruys ise barkalon sınıfına ait *Blagoye načalo* (İyi başlangıç) adlı Rus yapımı savaş gemisinde görev alacaktı. Bu filo, Taganrog'da yeni inşa edilen limana demirlemiştir. Burada Çar, kendi hazırladığı savaş talimatlarını ve gemiler arasında kullanılacak iletişim kurallarını filoda deneme fırsatı bulmuştur.⁴¹⁷

⁴¹⁵ İlk başta seçilen gemiler, *Otvorennaya vrata*, *Merkuriy*, *Tsvet voyny* ve *Sila* ile bombardıman gemisi olarak *Mirotvorets* belirlenmiştir. Ancak Kerç'e doğru hareket edecek Azak filosunda *Skorpion*, *Blagoye načalo*, *Tsvet voyny*, *Apostol Petro*, *Sila*, *Bepboyazin*, *Soyedinenie*, *Merkuriy*, *Krepost* kalyon sınıfı gemiler ile *Perinaya tyagota* ve *Zayaçiy beg* kadirgaların yer aldığı görülmektedir. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 127, 130.

⁴¹⁶ Gemide, Hollandalı ve Danimarkalı 16 denizcinin yanı sıra 111 tane Preobrazhenskiy ve Semenovski alaylarından asker bulunmaktaydı. Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, s. 281-283. Ayrıca bu hakkında bkz. Ünal, "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi", s. 226.

⁴¹⁷ I. Petro'nun hazırladığı kurallar arasında, örneğin kırmızı bayrağın normal bayrağın altında çekilmesi durumunda tüm gemilerin savaşa hazır olması gerektiği gibi işaretler yer almaktadır. Bıçkov, *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo (1688-1701)*, T. I, s. 281-283.

Bunun ardından 30 Temmuz'da Amiral Golovin'in gemisinde toplanan savaş konseyi, Kerç'e yelken açmak için hazırlıkların tamamlandığını ilan etmiştir. Azak filosu, 18 Ağustos'ta Kerç Boğazı'na gelerek demir atmıştır. Bu dönemde, Osmanlı hakimiyetindeki Kerç Kalesi'nde Murtaza Paşa bulunmaktaydı.⁴¹⁸ Ayrıca Kerç'in altında Hasan Paşa komutasında dört kalyon ve dokuz kadırgadan oluşan bir Osmanlı filosu, Rusları beklemekteydi.⁴¹⁹

Kerç Boğazı'nda karşı karşıya gelen iki filo, selamlaşmak amacıyla top atışları yapmıştır. Osmanlı Devleti, Rusların bu kadar kısa sürede böyle bir filo hazırlığını tamamlamalarını beklememekteydi ve bu karşılaşma Osmanlılara, Rus donanmasının ne kadar güçlü hale geldiğine dair önemli bilgiler vermiştir. Rus Amiral Golovin, yanında F. M. Apraksin, üç asker ve bir tercümanla birlikte beyaz bayraklı bir tekneyle Osmanlı tarafına giderek bu bölgeye geliş nedenlerini açıklamıştır. Buna rağmen Rus filosu, 11 gün boyunca Kerç'te hareketsiz bir şekilde kalmıştır. Bu süre zarfında Ruslar, elçi Yemelyan İ. Ukraintsev'in İstanbul'a deniz yoluyla gitmesi konusunda Osmanlılarla müzakereler yürütmeye başlamıştır.⁴²⁰ Hasan Paşa, Rusların deniz yoluyla gitmesine izin verilemeyeceğini belirttiğinde, Golovin ise elçiyi Rus filosunun refakatiyle İstanbul'a götürmek zorunda kalacaklarını ifade etmiştir. Bu açıklama üzerine Kerç'te iki taraf arasında diplomatik bir kriz ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti, Karadeniz'in kendilerine ait bir gölü olarak gördüklerinden bu denizde yabancı bir savaş gemisinin, hatta bir kayığın dahi varlığı kabul edilmemekteydi. Bu nedenle, Rus donanmasının Karadeniz'e girişini engellemek Osmanlılar için stratejik bir öncelik olmuştur. Bu kriz, Osmanlı-Rus ilişkilerinde deniz hakimiyeti meselesinin ne kadar hassas olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.⁴²¹

Rus elçisi Ukraintsev, Petro'nun kesin emri doğrultusunda İstanbul'a deniz yoluyla gitmekte ısrarcı olmuş ve bu karardan vazgeçmeyeceklerini Osmanlılara bildirmiştir. Bu durum, Osmanlılar için ciddi bir endişe kaynağı olmuş, çünkü Karadeniz'i mutlak egemenlik alanları olarak görmektedirler ve yabancı bir savaş gemisinin bu denizde serbestçe dolaşmasına izin vermek istememekteydiler. Osmanlılar, bu sebeple Rusları deniz yolundan vazgeçirmek ve elçiyi kara yoluyla göndermek için yoğun bir çaba

⁴¹⁸ Ünal, "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi", s. 227.

⁴¹⁹ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. I, s. 85.

⁴²⁰ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. III, s. 284.

⁴²¹ Kemal Beydilli, "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve 'Mîrî Ticâret' Teşebbüsü", *Belleten*, LV/CCXIV, Aralık 1991, s. 688.

göstermiştir. Bu süreçte, Osmanlı Devleti, Rus elçisine alternatif bir güzergah sunarak Kırım üzerinden Bucak ve Tuna yollarıyla İstanbul'a ulaşabileceğini belirtmiştir. Rus elçisine mihmandarlık yapacak olan Kapıcıbaşı Mehmed Ağa, bu güzergahın daha uygun olacağını savunmuştur.⁴²² Ancak Rus tarafı, Petro'nun deniz yoluyla gitme kararlılığını vurgulayarak Osmanlıları bu konuda ikna etmeye çalışmıştır. Bu çekişme, iki ülke arasında ciddi bir diplomatik gerilim oluşturmuştur. Karadeniz'deki Rus varlığı meselesi, Osmanlılar için hem stratejik hem de sembolik bir önem taşıdığından, sorunun çözümünü daha da zorlaştırmıştır. Bunun üzerine Osmanlılar, Karadeniz'in tehlikelerine dikkat çekmeye başlamıştır. Karadeniz'in ismi gibi kara, kasvetli olduğunu ve hava şartlarının uygun olmadığını söylemelerine rağmen elçi deniz yoluyla gitme konusunda kararından dönmemiştir.⁴²³ Bu görüşmelerin sonunda Osmanlılar, Rus elçisinin deniz yoluyla İstanbul'a gitme konusunda ısrarcı olduğunu görmüş ve başka bir seçenekleri kalmadığını anlamıştır. Ancak durumu biraz daha geciktirmek amacıyla, elçiye gemilerinin hazırlanması için birkaç gün beklemeleri gerektiğini ve sadece bir Rus gemisinin İstanbul'a gidebileceğini iletmiştir. Diğer Rus gemilerinin ise Azak'a geri dönmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu karara göre berberi gemisi Krepost İstanbul'a doğru yola çıkarken diğer Rus gemileri Taganrog'a geri dönmek zorunda kalmıştır.⁴²⁴

Osmanlı denizcileri, Kerç'te karşılaştıkları Rus filosunu detaylı bir şekilde incelemiştir. Gemilerin yapımında kullanılan malzemeler, hangi ağaçlardan yapıldıkları ve kalafatlama işlemleri gibi teknik detaylara kadar dikkatle gözlemlenmiştir. Öte yandan, Rus tarafı Osmanlı gemilerinden çok, stratejik öneme sahip Kerç Kalesi'ne ilgi göstermiştir. Korumiral Cruys, Osmanlılardan Kerç şehrine girebilmek için izin talebi kabul edilmiştir. Hasan Paşa ise kendi araştırmaları doğrultusunda Cruys'a hangi milletten olduğunu sormuş ve Rus filosunda Cruys gibi birçok İngiliz ve Hollandalı denizci bulunduğunu öğrenmiştir. Bu esnada Hasan Paşa, Osmanlı filosunun büyüklüğünden bahsederek Karadeniz'de yelken açmanın tehlikelerini ve Osmanlı gemilerindeki topların üç kiloluk ağır taşlar atabildiğini vurgulamıştır. Cruys ise bu söyleme karşılık, Rus hizmetindeki birçok subayın Karadeniz'i Osmanlılardan daha iyi tanıdığını ve İstanbul'a giden yolu çok rahat bulabileceklerini belirterek bir karşılık vermiştir. Ayrıca, Rus gemilerinin taş yerine

⁴²² Ünal, "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi", s. 227.

⁴²³ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. III, s. 284-285.

⁴²⁴ Bogoslovskiy, *Pyotr I: Materiali dlya Biografii*, T. IV, s. 100-105.

12 kiloya kadar dökme demir toplar atabildiğini de söyleyerek Osmanlılara üstünlük sinyalleri vermeye çalışmıştır. Bu karşılıklı muhabbetin ardından Cruys, Kerç şehrinin içine girmek istemiştir. Ancak Murtaza Paşa, Cruys'un niyetini anlayarak şehre giriş izni vermemiştir. Bunun üzerine Cruys, kaleye giremese de dışarıdan gözlemleyebildiği kadarıyla kalenin tahkimatını inceleyip notlar almıştır. Bu, Rus tarafının Kerç üzerindeki stratejik ilgisinin ve Osmanlı savunma kapasitesini öğrenme çabasının bir parçası olmuştur.⁴²⁵

Kerç Boğazı'ndan ayrılan Rus filosu, Taganrog Limanı'nın henüz gemiler için güvenli bir demirleme yeri olmaması nedeniyle kışlamak üzere Azak'a gönderilmiştir. Bu sırada Petro, Voronej'e giderek burada inşa edilen gemileri inceledikten sonra Moskova'ya geri dönmüştür. Ruslar için bu deniz seferi, kartografya, hidrografi ve oşinografi alanlarındaki çalışmalarını yapmak için fırsat olmuştur. Bu bölgede keşif yapan Ruslar, Azak Denizi'ndeki sığlıkların deniz seyrüseferini nasıl etkileyeceği konusunda önemli bilgiler edinmiştir. Rus denizciler, Taganrog'dan Kerç'e kadar olan bölgede derinlik ölçümleri yapmış ve bu ölçümler 2 metreden 20 metreye kadar değişen derinlikleri ortaya koymuştur. Bu bilgiler ışığında, Azak Denizi'nin haritası hazırlanmış, özellikle Taganrog ve Azak bölgesi ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Ayrıca, Don Nehri'nin de bir atlası hazırlanmış, bu çalışma Rusların bölgeyi daha iyi anlamasına ve kontrol etmesine olanak sağlamıştır. Bu haritalar ve çalışmalar, Rus denizciliğinin gelişmesinde ve bölgedeki stratejik hakimiyetin güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁴²⁶

1699 yaz aylarında Petro'nun Kerç yolculuğu, başlangıçta bir askerî sefer olarak planlanmıştı.⁴²⁷ Ancak, Kutsal İttifak karşısında yenilmiş olsa dahi Osmanlı Devleti'nin hâlâ güçlü bir konumda olduğunu gören Ruslar, müttefiksiz Osmanlı'ya karşı uzun vadeli bir savaşın sürdürülebilir olmayacağını fark etmiştir. Bu nedenle, Ruslar askerî harekât planını revize ederek Azak filosunu Kerç Boğazı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı bir güç gösterisi yapmak amacıyla kullanmaya karar vermiştir. İstanbul'da yapılacak barış görüşmelerini etkilemek için Rus donanmasının sayısal üstünlüğünü ortaya koymak istemişti. Yeni inşa edilen Azak filosunu dış politika aracı olarak kullanarak Osmanlı Devleti'ni hem askerî hem de diplomatik açıdan baskı

⁴²⁵ RGA VMF, F. 223, O. 1, D. 4, L. 19ob.

⁴²⁶ Bölgeye dair yapılan atlas için bkz. Bayındır, "Karadeniz'e Yönelik Rus Genişlemesi", s. 348-355.

⁴²⁷ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterin II*, T. I, s. 83.

altına almayı amaçlamıştır. Petro, Kerç'e yelken açarak Osmanlı'nın kalesini tehdit etmek ve aynı zamanda topraklarını savunma kapasitesini göstermek istemiş ve elçi Ukraintsev'i İstanbul'a deniz yoluyla göndermek suretiyle, Rusya'nın hem barış hem de savaş için hazır olduğunu Osmanlılara göstermek arzusundaydı. Ayrıca, bu diplomatik hamle Ruslar tarafından Osmanlı'nın "kapalı deniz" politikasına karşı ilk meydan okuma olmuştur. İstanbul'a gönderilecek savaş gemisini Kerç'e kadar eşlik eden diğer gemilerle Rus donanmasının gücünü açıkça ortaya koymuştu. Bu hamle, Osmanlı Devleti'ni barış masasında etkilemeyi hedefleyen bir gözdağıydı. Rusların Karadeniz'e girerek savaş gemisiyle İstanbul'a ulaşmaları, Osmanlı'nın kapalı deniz politikasına ilk darbeyi vurmuş ve barış görüşmelerinde, Çarlık Rusya'sının elini güçlendirmiştir. Böylece Ruslar, deniz gücünü kullanarak diplomatik alanda daha avantajlı bir konum elde etmeyi amaçlamıştır.⁴²⁸

Eylül ayında İstanbul Boğazı'na giren Krepost gemisi, Osmanlı sularına girdikten sonra çevreyi, sahilleri ve derinliği incelemeye çalışmıştır. Osmanlı yetkilileri, Rus elçisi Ukraintsev ve gemisine Yeniköy taraflarında demirlemeleri gerektiğini, elçinin padişahın huzuruna kayıklarla götürüleceğini bildirmiştir. Ancak elçi kayıklarla taşınırken geminin kaptanı Peter Fon-Pamburg, Krepost gemisini doğrudan Topkapı Sarayı'nın önüne demirlemiştir. Bu durum, Osmanlı elçi kabul kurallarına uygun olmamasına rağmen, Sultan II. Mustafa ve Osmanlı devlet adamları tarafından pek fazla önemsenmemiştir. Osmanlılar, Karlofça Antlaşması ile ciddi kayıplar yaşamış oldukları için bu olayın bir nevi göz ardı edildiği düşünülmektedir.⁴²⁹ Ancak Krepost gemisinin Boğaz'da demirlemesi, İstanbul halkının büyük ilgisini çekmiştir. Birçok insan bu gemiyi görmek için toplanmış, Don Nehri'nden çıkıp Karadeniz'e ulaşabilen bu büyük geminin nasıl olup da bu kadar güçlü bir şekilde inşa edilebildiğine şaşırmıştır. Bu ilgi, Osmanlı yetkililerini de harekete geçirmiş ve Rusların sahip olduğu gemiler ve silahlar hakkında daha fazla bilgi edinmek istemiştir. Rus elçisi Ukraintsev, Osmanlılara güçlü ve geniş bir donanmaya sahip olduklarını belirtmiş ve Kerç'teki Osmanlı kuvvetlerinin bu güce şahit olduklarını dile getirmiştir.⁴³⁰ Ancak Rus gemilerini överek Osmanlılara güçlü görünmeye çalışsa da bu gemilerin kısa sürede inşa edilmesi nedeniyle, Osmanlı kayıklarından bile daha az dayanıklı olduğu

⁴²⁸ Ünal, "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi", s. 230.

⁴²⁹ Bu antlaşmaya göre Macaristan ve Erdel'in Avusturya'ya, Ukrayna toprakları ve Podolya'nın Lehistan'a, Mora ve Dalmaçya kıyılarının Venediklilere bırakılması kararlaştırılmıştır. Özcan, "Karlofça Antlaşması", s. 504-507; Ünal, "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi", s. 232.

⁴³⁰ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. III, s. 291.

yadsınamaz bir gerçektir. Bunun farkında olan elçi, diplomatik görüşmelerde bu durumu gizleyerek Rus donanmasının büyüklüğünü ve gücünü öne çıkarmayı sürdürmüştür. Bu tutum, Petro'nun denizcilik gücünü diplomatik bir koz olarak kullanma stratejisinin bir parçasıydı.⁴³¹

Çarlık Rusya'sı, güneyde elde ettiği kazanımları koruyarak ve mümkünse daha fazla kazanım elde ettikten sonra Osmanlı Devleti ile bir barış anlaşması imzalayıp dikkatini Baltık Denizi'ndeki hedeflerine yöneltmek istemekteydi. Bu stratejik amaç doğrultusunda, Ukraintsev 19 Ekim 1699'da Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmenin ardından elçi, Osmanlı Sultanı II. Mustafa'nın huzuruna çıkarılarak getirdiği hediyeleri sunmuştur. Padişahın huzurunda barış görüşmeleri için onay alan Ukraintsev, Karlofça müzakerelerinde yer alan Reisülküttap Mehmed Rami Efendi ve Divan-ı Hümayun Baştercümanı Aleksandr Mavrokordato ile barış müzakerelerine başlamak üzere görevlendirilmiştir. Ukraintsev'e, müzakerelerde İvan Çeredyev ve tercüman Semyen Lavretskiy eşlik etmiştir. Barış müzakereleri ise Kara Mustafa Paşa'nın konağında yapılması kararlaştırılmıştır.⁴³²

Müzakerelerde Rus elçisi Ukraintsev, Petro'nun talimatları doğrultusunda bazı maddeleri antlaşmaya dahil ettirmeye çalışmıştır. Bu talepler arasında Azak Kalesi ile Gazi Kerman, Aslan Kerman ve Şahin Kerman gibi Dinyeper Nehri üzerindeki kalelerin Rus toprağı olarak kabul edilmesi, Kırım Hanlığı'nın akınlarının ve vergi ödemelerinin sona ermesi, Karadeniz'de ticaret yapma hakkı ve Kudüs'teki kutsal mekanların imtiyazının Ortodokslara verilmesi yer almaktaydı.⁴³³ Ancak Osmanlılar, bu talepleri reddederek taviz vermeye yanaşmamıştır. Azak Kalesi'nin kaybını kabul etseler de Dinyeper Nehri üzerindeki kaleleri korumak istemekteydiler, çünkü bu kaleler, Kazak akınlarını engellemek ve Karadeniz'in güvenliğini sağlamak için

⁴³¹ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. I, s. 86-88.

⁴³² Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. III, s. 293.

⁴³³ Reisülküttap Mehmed Rami Efendi, Karlofça'da diğer tüm hükümdarların ele geçirdikleri yerlerden bazılarını padişaha iade ettiğini, sadece Rus Çarı'nın hiçbir şey iade etmek istemediğini söyleyerek şaşkınlığını belirtmiştir. Osmanlılar, özellikle Dinyeper Nehri civarındaki kalelerin iadesini talep etmiştir. Ruslar ise bu kalelerin Kırım Hanlığı'nın kendilerine karşı sefer organize etmek için kullandığını söyleyerek bu isteğı kabul etmemiştir. Osmanlılar ise aksine Kazakların Karadeniz'e inmelerini engellemek için bu kaleleri ellerinde bulundurmak istediklerini söylemiştir. Bkz. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 609.

stratejik öneme sahipti. Osmanlılar ayrıca, Karadeniz’de Rus ticaret gemilerine izin verme konusunda da kararlı bir şekilde karşı çıkmıştır.⁴³⁴

Çarlık Rusya’sı, Osmanlı’nın Karadeniz ve Dinyeper Nehri’ndeki kaleler konusunda taviz vermeyeceğini fark edince önceliklerini yeniden değerlendirmiş ve bu dönemde, Baltık Denizi’ndeki hedeflerine yönelik İsveç’e karşı yapılacak savaş daha önemli hale gelmiştir. Bu sebeple Petro, elçisi Ukraintsev’e bazı taleplerden vazgeçilebileceğini iletmış ve bu esnek tutum sonucunda Osmanlı yetkilileriyle yeniden müzakereler başlamıştır. 14 Temmuz 1700’de İstanbul’da Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya’sı arasında 30 yıllık bir barış antlaşması imzalanmıştır.⁴³⁵ Antlaşmada 14 madde yer almıştır. Gazi Kerman ve diğer kalelerin yıkılması kararlaştırılmış, böylece Dinyeper Nehri’ndeki askerî varlık son bulmuştur. Azak Kalesi ve çevresi Rusya’nın kontrolünde kalmış, ancak Osmanlılar, Taganrog ve Pavlovskiy’deki kale ve liman inşasını kabul etmemiştir. Antlaşma, esirlerin serbest bırakılmasını, Dinyeper Nehri’nde balıkçılık, odun kesme ve avlanma serbestisini öngörmüştür. Kırım Tatarları ve Kazaklar arasındaki küçük anlaşmazlıkların yerel görevlilerce çözüme kavuşturulması kararlaştırılmıştır. Rus tebaası ve rahiplerinin Kudüs’e serbestçe girmesine izin verilmiştir. Karşılıklı saldırıların önlenmesi için Ruslar ve Kazaklar Taman, Kırım ve civarına saldırmayacak, Kırım Tatarları ise Rus topraklarına akın yapmayacaktı. Rusya’nın Kırım Hanlığı’na ödediği vergi kaldırılmış ve bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır. Ancak Ruslar ve Kazakların, Karadeniz’e çıkması yasak hale getirilmiştir. Antlaşmada ticari konuların ise daha sonra ele alınması kararlaştırılmıştır.⁴³⁶

Osmanlı Devleti, 18 aylık müzakereler sonucunda imzalanan antlaşmayla Karadeniz üzerindeki kesin hakimiyetini koruma kararlılığını teyit etmiştir. Antlaşma, yabancı gemilerin Karadeniz’e girişinin kesinlikle yasak olduğunu açıkça belirtmiştir. Ayrıca, Rus elçisi Ukraintsev’in dönüşünün kara yoluyla gerçekleştirilmesini sağlayarak Karadeniz’deki kısıtlamalarını ve bu konudaki hassasiyetini net bir şekilde ortaya koymuştur.⁴³⁷ Bu durum üzerine 25 Ağustos 1700’de Ukraintsev, Karadeniz’de Rus gemileri için izin alınamadığını Moskova’ya bildirmiştir. Osmanlı Devleti, Karadeniz

⁴³⁴ Ustryalov, *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. III, s. 363.

⁴³⁵ Köse, “Rusya’nın Karadeniz’le İlk Buluşması”, s. 206-208.

⁴³⁶ BOA, A. DVNSNMH.d. 5/176; BOA, YB (1). 1/19.

⁴³⁷ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 692. Ukraintsev, Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’i dokunulmaz bir bölge olarak koruyarak kimsenin bu denizde yelken açmasına veya müdahale etmesine izin vermediğini anlamıştır. Bkz. Tolstoy, *Opisaniye Çernogo Morya*, s. 16.

üzerindeki sıkı kontrolünü sürdürmüş, ancak Azak Denizi ve çevresindeki hakimiyeti Ruslara bırakmak zorunda kalmıştır. Bu, Rusya'nın Azak Denizi üzerinden Karadeniz'e açılma potansiyelini devam ettirmekteydi ve uzun vadeli denizcilik hedeflerine zemin hazırlamıştır. Nitekim Rusya, Osmanlılarla 30 yıllık barışın getirdiği güvenle dikkatini kuzeye, yani İsveç'e yöneltmiştir.⁴³⁸

I. Petro, İsveç ile savaşa devam ederken güneydeki donanmasını güçlendirmek için gemi inşa çalışmalarını sürdürmekteydi. 1700 yılında, Voronej'deki Amirallik Dairesi'nin başına Fyodor M. Apraksin'i atamış ve Azak Valisi olarak görevlendirmiştir. Bu atama, donanma alanında kalıcı bir kurumsallaşma hedefini yansıtarak Rusya'nın güneydeki filosunu büyütme ve Karadeniz'e açılarak deniz gücünü artırma stratejisine hizmet etmek için yapılmıştır. Apraksin, Voronej'deki filo inşasından ve Azak bölgesinin yönetiminden sorumlu tutulmuştur. Onun bu göreve atanmasında, Beyaz Deniz'de Petro'ya sağladığı destek ve Arhangelsk'te vali olarak görev yaparken yabancı denizcilerden kazandığı deneyimler önemli rol oynamıştır. Apraksin'in liderliğinde, Vladimir Yargı İdaresi'nin yetkileri kaldırılmış ve Amirallik Dairesi daha etkin bir yapıya dönüştürülmüştür.⁴³⁹

Çarlık Rusya'sının Karadeniz'e erişim sağlamak için aşması gereken iki önemli zorluk bulunmaktaydı. İlk olarak inşa edilen gemilerin denize elverişli ve etkili savaş gemileri haline gelmeleri için büyük bir titizlikle çalışılması gerekmektedir. Bu, sadece gemilerin inşasında kullanılan malzemelerin kalitesini artırmakla kalmamakta, aynı zamanda mürettebatın eğitimi ve donanmanın modern savaş gereksinimlerine uygun hale getirilmesini de içermekteydi. İkinci büyük zorluk ise Don Nehri'nin sığlığı nedeniyle gemilerin Karadeniz'e erişimini sağlamakla ilgiliydi. Bu sığ nehir koşulları, gemilerin denize indirilmesini ve filoya entegrasyonunu zorlaştırmaktaydı. Lojistik ve seyir zorluklarının üstesinden gelmek için yeni stratejiler ve teknolojiler geliştirilmesini gerektirmekteydi. Don Nehri'nin bu sığ yapısını aşarak gemilerin filoya sorunsuz bir şekilde katılabilmesi, Rusya'nın Karadeniz'de etkin bir donanma gücüne sahip olabilmesi için kritik öneme sahipti. Böylece başarıyla tamamlanan inşa

⁴³⁸ I. Petro, Avrupa seyahati sırasında Lehistan Kralı ile ittifak kurarak İsveç'e karşı savaş ilan etmiştir. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VII, s. 619. Büyük Kuzey Savaşı'nın başlaması, Rusya'yı Avrupa sahnesinde daha belirgin bir aktör haline getirerek genişlemesini hızlandırmıştır. Bu savaş, Petro'nun batılılaşma ve modernleşme hamleleriyle paralel ilerleyerek Rusya'yı bölgesel bir güçten küresel bir imparatorluğa dönüştüren bir dönemin başlangıcını simgelemektedir. Bkz. Cracraft, *The Revolution of Peter the Great*, s. 66.

⁴³⁹ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 146.

projeleri ve çözüm üretilen lojistik engeller Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı Karadeniz'deki stratejik hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol olacağı düşünülmekteydi.⁴⁴⁰

I. Petro, Amirallik makamının lideri Apraksin'in yardımcılığına ise Grigoriy A. Plemlyannikov'u, sekreterliğe ise İngiliz gemi mühendisi Joseph Nye'yi atamıştır. Bu adımlar, Rusların denizcilik alanında kurumsallaşma sürecini hızlandırma ve uluslararası uzmanların katkısını sağlama kararlılığını yansıtmaktaydı. Amirallik Dairesi, Voronej'de gemi inşa ve bölgesel yönetim sorumluluklarını üstlenmiş, böylece Apraksin'in yetki alanı güneyde Azak Denizi'nden Voronej'e kadar genişletilmiştir. 1704 itibarıyla Apraksin'in yetkileri mali konuları da kapsayacak şekilde genişlemiş ve bölgeden toplanan vergiler doğrudan Amirallik Dairesi'ne aktarılmıştır. Bu düzenleme, donanmanın finansmanını güçlendirmiş ve gemi inşa faaliyetlerini hızlandırmıştır. Voronej, böylece donanma ve ekonomik yönetimin merkezi haline gelmiştir.⁴⁴¹

Apraksin yönetimindeki Amirallik Dairesi, 1700 yılında Azak filosundaki gemilerin kalitesinin batıdaki muadillerine göre yetersiz olduğunu fark etmiştir. 1697-1699 yılları arasında Voronej'de inşa edilen gemilerde kullanılan kesim yöntemleri, filoya pahalıya mal olmuş ve gemilerin performansını olumsuz etkilemiştir. Apraksin'in göreve gelmesiyle birlikte Amirallik Dairesi, filonun kalitesini yükseltmek için birkaç temel hedef belirlemiştir. Bunlar, daha önce inşa edilen gemilerin kalite sorunlarını gidermek için düzeltmeler yapmak, devletin halihazırda başlatmış olduğu gemileri tamamlamak ve inşa edilecek gemiler için kereste hazırlamaktır. Bu hedefler doğrultusunda Amirallik, Voronej'deki tersanelerde Avrupa standartlarına uygun gemi inşa çalışmalarını başlatmıştır. Apraksin, Avrupa'dan yeni gemi ustalarını hizmete alarak gemi inşa süreçlerinde batılı yöntemleri benimsemeye başlamıştır. Böylece gemi inşa çalışmalarının daha yüksek kalitede yürütülmesi ve Rus donanmasının etkinliğinin artırılması hedefi güdülmüştür. 1697'de başlanan yedi geminin inşası devam ederken Petro tarafından inşası başlatılan gemi tamamlanmıştır.

⁴⁴⁰ Veselago, *Kratkaya İstoriya Russkogo Flota*, s. 19.

⁴⁴¹ Pavel N. Milyukov, *Gosudarstvennoye Hozyaystvo Rossii v Pervoy Çetverti XVIII Stoletiya i Reforma Petra Velikogo*, Tip. M. M. Stasyuleviça, St. Petersburg 1905, s. 257. I. Petro'nun reformcu vizyonu doğrultusunda, Voronej ve Azak bölgelerindeki yönetim ve mali sistemdeki yenilikler, 1708'deki taşra ve 1710-1711 yıllarındaki mali reformlara ilham kaynağı olmuştur. Bu bölgelerdeki deneyimler, Rusya'nın hükümet ve mali yapısının bölgeselleştirilmesinde bir prototip haline gelmiştir. Riasanovsky, Steinberg, *Rusya Tarihi*, s. 240-241.

Aynı zamanda İngiliz gemi ustası Joseph Nye, üç gemi üzerinde çalışmaya başlamış ve bu süreçte Batı'dan getirilen teknik bilgi ve beceri, Rus donanmasının gelişiminde önemli rol oynamıştır.⁴⁴²

Petro, Amirallik Dairesi'nin Karadeniz'e yönelik faaliyetlerini gerçekleştirmek için Azak filosunun genişletilmesine devam etmiştir. Bu genişletme çabalarında, finansman, insan gücü ve malzeme temin etmenin önemli olduğu belirlenmiştir. Her biri kendi zorlukları ve gereklilikleri olan bu unsurların elde edilmesi için önemli reformların gerçekleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Filonun büyümesi için gereken gemi inşası, teçhizat, personel ücretleri gibi harcamalar için yeterli finansman sağlamak önemli bir zorluktu. Petro, bu sorunu çözmek için çeşitli finansal kaynaklara başvurmuş, vergi artışları ve devlet hazinesini güçlendirecek ekonomik reformlar yapmıştır.⁴⁴³ Aynı zamanda denizcilik becerilerine sahip yetenekli denizciler ve askerlere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu ihtiyacı karşılamak için kapsamlı askerî ve denizcilik eğitim programları başlatılarak genç nesillerin yetiştirilmesine odaklanılmıştır. Zorunlu askerlik uygulamaları genişletilerek insan gücü sorununa çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Ayrıca filo için gerekli gemi malzemeleri, donanım ve teçhizatın temini de büyük bir zorluktu. Petro, bu sorunu çözmek için ise yeni tersaneler kurarak ve üretimi teşvik ederek malzeme arzını artırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda dış ticareti destekleyerek yabancı ülkelerden malzeme ithalatını teşvik etmiştir. Bu üç ana unsurun elde edilmesi için geçmiş deneyimlerinden öğrendiklerini uygulamaya çalışmış ve kapsamlı reformlarla bu sorunlara çözüm aramıştır. Bu çabalar, Azak filosunu büyütme ve modernize etmek adına önemli adımları temsil etmiştir.⁴⁴⁴

Petro'nun hükümdarlığı döneminde, özellikle askerî harcamalar, Çarlık Rusya'sının en büyük mali sorunlarından biri haline gelmiştir. 1701-1708 yılları arasında Çarlık Rusya'sı, toplamda 22 milyon rublelik bir harcama yapmış ve bu miktarın büyük bir kısmını ordu ve donanma faaliyetlerine ayırmıştır. Bu dönemde, devletin tüm harcamalarının yaklaşık dörtte üçü, askerî güçlerin desteklenmesi için kullanılmıştır. Gerçekleştirilen geniş çaplı askerî reformlar ve donanma inşası, mali kaynakların büyük ölçüde askerî alana yönelmesine neden olmuştur. Toplam harcamaların yüzde

⁴⁴² İngiltere'den gemi ustaları Richard Kozents ve John Terpley, Voronej'de çalışmak üzere görevlendirilmiştir. Bkz. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 149.

⁴⁴³ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 284.

⁴⁴⁴ Cracraft, *The Revolution of Peter the Great*, s. 49.

75'ine denk gelen 18,2 milyon ruble ordu ve donanmanın ihtiyaçları için ayrılmıştır. Bu süre zarfında Ruslar, özellikle kuzeydeki savaşta kara operasyonlarına ağırlık verdiği için donanma harcamalarının büyük bir kısmı orduya aktarılmıştır. Bu duruma rağmen 1701-1709 yılları arasında donanma faaliyetlerine ayrılan bütçe, toplam harcamaların yüzde 16'sını oluşturmuş ve deniz kuvvetlerinin gelişimi devam etmiştir.⁴⁴⁵

Yapılan askerî harcamaların büyük bir kısmının kara operasyonlarına ayrılması, donanma inşası için kaynakların sınırlı kalmasına neden olmuştur. Kara operasyonlarının öncelikli olduğu bu dönemde, donanma için ayrılan bütçe orduya kıyasla daha düşük seviyede kalmış, bu da Rusya'nın deniz gücünü geliştirme çabalarının karşılaştığı zorluklarından biri olmuştur. Bu dönemde yaşanan mali sıkıntılar, askerî harcamaların bütçe üzerindeki baskısını artırmış ve Rusya'nın stratejik savunma kapasitesini artırma çabalarının maliyetli bir süreç olduğunu göstermiştir. Çar, donanmanın sürdürülebilir gelir kaynakları sağlama ihtiyacını erkenden kavramıştır. Bu nedenle, 20 Nisan 1700'de verdiği bir emirle, gemi inşa çalışmalarında sorumlulukları üstlenen kumpanyaların görevlerine son vermiş ve kalıcı bir gemi vergisi tesis etmiştir. Bu vergi, donanma inşası ve bakımına sürekli bir finansman sağlamak amacıyla oluşturulmuş ve deniz kuvvetlerine verilen önemi ve bu alandaki uzun vadeli stratejik hedefleri yansıtmıştır.⁴⁴⁶ Ayrıca yeni gemi inşa programında, İngiliz gemi ustalarıyla çalışarak İngiliz tarzı gemilerin üretilmesi planlanmıştır.⁴⁴⁷

Amirallik Dairesi, Çar I. Petro'nun 20 Nisan'da çıkardığı emrinin ardından kumpanyalar tarafından inşa edilen gemilerin devlete eksiksiz bir şekilde teslim edilmesini hızlandırmaya odaklanmıştır. Kumpanya gemilerinin büyük bir kısmı tamamlanmış olsa da birçok gemide mühimmat ve donanım eksiklikleri bulunmaktaydı. Bu nedenle, Petro'nun emriyle kumpanyalara iki seçenek sunulmuştur; ya gemilerini eksiksiz bir şekilde Amirallik Dairesi'ne teslim edecekler ya da devletin eksik teçhizatı tamamlayabilmesi için gerekli ücretleri ödeyeceklerdi.

⁴⁴⁵ Petro dönemi askerî bütçeler için bkz. Milyukov, *Gosudarstvennoye Hozyaystvo Rossii*, s. 178-183, 578-613.

⁴⁴⁶ Veselago, *Kratkaya İstoriya Russkogo Flota*, s. 18.

⁴⁴⁷ 1700 yılı itibarıyla I. Petro'nun İngiliz gemi ustalarına ayrılan bütçeden de onun tercihlerinin ve denizcilik stratejisinin bir göstergesi ortaya çıkmaktadır. Petro, İngiliz denizcilik teknolojisini ve gemi inşa yöntemlerini üstün bulmuş ve donanmayı modernize etme sürecinde İngiliz gemi ustalarına önemli bir rol vermiştir. Bkz. Philips, *Peter the Great*, s. 91.

Ayrıca, gemilerin hazineye devredilmesiyle birlikte, bu gemilerin bakım ve onarımlarının yapılabilmesi ve yeni gemiler inşa edilmesi için de finansmana ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nedenle, denizcilik faaliyetlerine kalıcı bir finansman sağlamak için gemi vergisi uygulamasını getirmişti. Bu adım, donanmanın güçlenmesi için sürdürülebilir bir mali kaynak oluşturmayı ve Amirallik Dairesi'nin filonun bakımını ve geliştirilmesini sağlamayı hedeflemekteydi. Donanma için sürdürülebilir bir finansman sağlama amacıyla daha önce alınan kumpanya kararlarına benzer şekilde din adamları, soylular ve tüccar sınıfı için de vergi yükümlülükleri getirilmiştir. Bu yeni düzenlemeye göre 8.000 haneye sahip din adamlarından yılda 1.000 ruble, 10.000 haneye sahip soylulardan ise aynı miktarda vergi alınması kararlaştırılmıştır. Tüccar sınıfı, sahip oldukları gemiler için gemi başına 1.000 ruble ödemek zorunda bırakılmıştır. Ayrıca, 100 haneden daha az toprağa sahip olanlar, her hane için 3 altın ödemekle yükümlü kılınmıştır.⁴⁴⁸ Bu düzenlemeler, donanma inşası ve bakımını sürdürebilmek için gerekli mali kaynakların oluşturulmasında büyük rol oynamıştır.

Ayrıca 1710'da Petro, bütçe harcamalarında öncelik verilmesi gereken dört ana departmanı belirleyerek devletin mali yapısını daha da düzenli hale getirmiştir. Bu dört departman; ordu, donanma, dış işleri ve topçular olmuştur. Petro, valilere açık bir talimat vererek topladıkları gelirlerin öncelikli olarak bu dört departmana aktarılmasını emretmiştir. Kalan gelirler ise yerel harcamalar ve ihtiyaçlar için kullanılması kararlaştırılmıştır.⁴⁴⁹ Bu düzenlemeyle birlikte Petro, özellikle Amirallik Dairesi için kalıcı bir gelir kaynağı oluşturmaya çalışmıştır. Aynı prensip, diğer üç önemli departman için de geçerli olmuş ve devletin stratejik önceliklerine göre kaynakların etkin bir şekilde dağıtılması sağlanmıştır. Bu mali reform hem donanmanın güçlenmesine hem de askerî ve dış politik hedeflerin sürdürülebilir bir şekilde finanse edilmesine katkı sağlamıştır. Petro'nun bu hamlesi, Rusya'nın modernleşme sürecindeki mali disiplini ve stratejik odaklanmayı yansıtmaktadır.

1701 yılının Mayıs ayında Petro, donanma için gereken mali kaynakların yetersiz olduğunu görerek ikinci bir mali program başlatmıştır. Bu program, Moskova'da yeni bir darphane kurulmasıyla başlamış ve bu darphanenin sorumluluğu Amiral F. A. Golovin yönetimindeki Askerî Donanma Dairesi'ne verilmiştir. Yeni darphane, XVII.

⁴⁴⁸ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 150-151.

⁴⁴⁹ Mihail M. Speranskiy, *PSRZİ (1700-1712)*, T. IV, Otdeleniya Sobstvennoy Yego İmperatorskogo Veliçestva Kantselyarii İzd., St. Petersburg 1830, s. 476-477.

yüzyıldaki örnekleri takip ederek eski para biriminden değeri düşürülmüş-*devalüe* edilmiş bir kur üzerinden yeni Rus parası basmak için kurulmuştur. Darphanenin temel işlevi, yabancı tüccarlardan alınan gümrük vergileriyle elde edilen yabancı gümüş sikkeler (efimok) ile para basmaktır. Eskiden 100 ruble değerinde olan sikkeler, bu yeni sistemle 130 ruble değerinde yeni para olarak basılmıştır. Bu durum, rublenin yabancı paralara kıyasla yüzde 30 değer kaybetmesi anlamına gelmekteydi. Petro'nun bu hamlesinde ekonomik bir çıkar gözetilmemiş, daha çok hızlı ve kolay bir şekilde para basma hedeflenmiştir. Yeni darphanenin amacı, yabancı subaylar ve denizcilerin maaşlarını ödemek ve gemi inşa masraflarını karşılamaktır. Bu adım, donanmanın mali ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde karşılamaya yönelik bir çözüm olarak düşünülmüştü. Petro'nun bu girişimi, donanmayı finanse etmek ve Rusya'nın askerî modernleşme çabalarını desteklemek için önemli bir mali kaynak oluşturmuş, böylece donanmanın gelişimi için gereken bütçeyi sağlayarak ülkenin denizcilik kapasitesini artırmayı hedeflemiştir.⁴⁵⁰

Çarlık Rusya'sında, kuzeyde İsveç ile başlayan savaşın etkileri, güneydeki donanma çalışmalarında işgücü sorunlarını daha da belirgin hale getirmiştir. 1701'de, salgın hastalıkların ortaya çıkması, donanmanın inşası ve bakımı için hayati öneme sahip olan işgücü kaybına yol açmıştır. Bu hastalık, gemi ustaları, işçiler, ormancılar, donanma subayları ve denizciler arasında hızla yayılarak iş gücünün yarısından fazlasını etkilemiştir. Salgının etkisi fazla olmuş ve donanma inşası ve diğer çalışmalar, kış mevsimine kadar neredeyse tamamen durma noktasına gelmiştir. Salgın sırasında birçok kişi hayatını kaybetmiş ve hayatta kalanlar ise hastalıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Amiral F. A. Golovin, durumu Petro'ya bildirerek gemi ustalarının çoğunun öldüğünü ve geri kalanların da hasta olduğunu söylemiştir. Golovin ayrıca, yedek iş gücüne acilen ihtiyaç olduğunu, aksi takdirde tüm donanma inşası faaliyetlerinin tamamen duracağını ifade etmiştir. Salgın, donanma inşa faaliyetlerine büyük bir darbe vurmuş ve 1703 yılının kış aylarına kadar etkisini sürdürmüştür. Bu uzun süreli işgücü krizi, Petro'nun donanmayı güçlendirme çabalarını zora sokmuş, savaşın ve salgının olumsuz etkileriyle mücadeleyi daha da zorlaştırmıştır.⁴⁵¹

Salgın hastalıkların donanma inşa çalışmalarını ciddi şekilde etkilemesi üzerine Petro, iş gücü sorununu çözmek için yeni önlemler almıştır. İlk olarak 100 hane ve üzeri

⁴⁵⁰ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 158-160.

⁴⁵¹ Boeck, "When Peter I Was Forced to Settle for Less", s. 496-497.

toprağa sahip olanlardan bir adam göndermeleri kararlaştırılmıştır. Ancak salgının devam etmesi ve iş gücü sıkıntısının sürmesi üzerine, Petro daha katı önlemler alarak 100 haneden az toprak sahiplerine ise hasta olmayan 18-23 yaş arası bir erkeği, eşi ve çocuklarıyla birlikte donanma faaliyetlerinde çalışmak üzere göndermeleri emredilmiştir. Bu şekilde, donanma inşa çalışmalarına gerekli iş gücünü sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca, 100 haneden az toprağa sahip olanlar ve tüccarlar, gemi inşa projeleri için gerekli malzemeleri karşılamak üzere para göndermekle de yükümlü kılınmıştır. Bu kararlar, donanma inşasını devam ettirebilmek için hem iş gücü hem de mali destek sağlamaya yönelik sert tedbirlerdi. Petro'nun bu adımları, salgının ve kuzeydeki savaşın getirdiği zorluklar karşısında donanmanın güçlenmesi hedefini sürdürebilmek için alınmış kritik önlemler olmuştur. Çarlık Rusya'sı, güneydeki bu kritik iş gücü sıkıntısını çözmek için sorumluluğu toprak sahiplerine yüklemeye başlamıştır. Toprak sahipleri, belirli sayıda işçi veya maddi destek sağlamak zorunda bırakılmış, ancak devletin bu baskı politikası, özellikle Voronej ve Azak'ta iş gücüne duyulan ihtiyacı karşılamakta yeterli olamamıştır. Baskıcı tedbirler, işçilerin güneydeki tehlikeli bölgelerde çalışmaya yönelik isteksizliğini daha da artırmış, bu da iş gücü açığı sorununu daha karmaşık ve çözülmesi zor bir hale getirmiştir. Devletin zorlayıcı tedbirleri, bölgedeki sosyal ve ekonomik gerilimleri tırmandırırken donanma ve gemi inşa faaliyetlerini ciddi şekilde aksatmıştır.⁴⁵²

Çarlık Rusya'sı güneyde para ve işgücü sıkıntısını gidermeye çalışmasının yanı sıra gemiler için gerekli olan kereste, gemi parçaları, toplar, güller, çapalar, halatlar, ipler, yelkenler gibi malzemeleri de tedarik etmekte zorlanmaktaydı. Amirallik, Voronej bölgesi ormanları üzerindeki yetkiyi 1700 yılında eline aldıktan sonra bölgedeki orman rezervlerini tekrar araştırmaya başlamıştır. Ancak kumpanyaların yapmış olduğu çalışmalar sırasında ormanlardaki ağaç sayısında büyük bir düşüşe etki yaptığını görmüştür. Bu durum üzerine Voronej'in güneyindeki ormanların yeni envanterleri çıkarılmış ve devlet, orman bekçileri ile yerel sakinlerin ormanları serbestçe kullanmalarını engellemek için denetlemeye başlamıştır. Aynı zamanda ateş gücünün geliştirilmesi stratejik bir önem taşıdığından, donanmanın etkili olabilmesi için silahlandırılması büyük bir gereklilik haline gelmiştir. 1699 yılında kumpanyalar tarafından inşa edilen gemilerin çoğu silahsız olarak devlete teslim edilmişti. Bu

⁴⁵² Sergey İ. Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota, Period Azovskiy*, Ç. II, Tip. Komissionera İmperatorskoy Akademii Hudojestv Gogenfeldana i K, St. Petersburg 1864, s. 48-49.

eksiklik, donanmanın savaşta etkili olabilmesi için çözülmesi gereken en acil sorunlardan biriydi. Ancak bu silah ihtiyacını karşılamak için Tula'daki demir fabrikaları yetersiz kalmıştır. Bu durumu aşmak amacıyla, Petro'nun talimatıyla yeni demir fabrikaları kurulmuştur. Bu fabrikalardan Voronej'in kuzeyindeki Lipetsk bölgesinde inşa edilen, donanma gemilerinin gerekli top ve mühimmatla donatılmasına önemli katkı sağlamış ve Rus donanmasının ateş gücünü artırarak stratejik kapasitesini güçlendirmiştir. Bu hamle, Rusya'nın donanma modernizasyonu sürecinde önemli bir adım olmuş ve Petro'nun büyük denizcilik reformlarına olan bağlılığını pekiştirmiştir.⁴⁵³ Ayrıca, donanmanın ihtiyacı olan halat ve yelken yapımı için kullanılan tezgahlar Moskova yakınlarından Voronej'e taşınmıştır. Bu, Voronej'in donanma inşası ve bakımında merkezi bir rol oynamasını sağlamıştır. Halat üretiminde kullanılan en önemli malzeme olan kenevir ihtiyacını karşılamak için Amirallik Dairesi'ne kenevir ticareti üzerinde tekel yetkisi verilmiştir. Bu tekel sayesinde, donanma ihtiyacını karşılayana kadar ne Rus tüccarların ne de yabancı tüccarların kenevir satın almasına izin verilmiştir.⁴⁵⁴

I. Petro, Baltık Denizi'nde İsveç ile yaptığı savaşa yoğunlaşmasına rağmen Karadeniz'deki faaliyetlerine yönelik bilgi toplamaya ve stratejik değerlendirmeler yapmaya devam etmiştir. Petro'nun 1704 yılındaki mektuplarında, Osmanlı donanması hakkında detaylı bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Bu mektuplarda, Osmanlı donanmasındaki gemiler ile Rus donanmasındaki gemilerin karşılaştırmaları yapılmış, özellikle gemi türleri, mürettebat sayısı ve top kapasiteleri hakkında bilgiler verilmiştir. Petro, Osmanlı donanmasında 28 adet gemi hakkında mürettebat sayısı ve top gücüne dair ayrıntılara yer vermiştir. Özellikle Osmanlı donanmasındaki en büyük gemilerin *üç ambarlı*⁴⁵⁵ kalyonlar olduğu belirtilmiş, ancak bu tür büyük gemilerin

⁴⁵³ Rastorguyev, *Voronej-Rodina Russkogo*, s. 56-58.

⁴⁵⁴ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, Ç. II, s. 1-3.

⁴⁵⁵ Üç ambarlı terimi, üst güvertelerinin altındaki üç ambar katına sahip olan kalyonlar için kullanılan bir tanımdır. Bu ambarların her birine toplar yerleştirildiği için üç ambarlı kalyonlar adeta yüzen bir top bataryasına dönüşmekteydi. 1682'de Osmanlı donanmasının kalyon türüne kesin olarak geçiş kararı almasıyla birlikte, inşa edilecek 10 kalyondan 4'ü üç ambarlı ve her birinin 80'er top taşıyacak şekilde donatılması planlanmıştır. Osmanlı donanmasındaki üç ambarlı kalyonların mürettebat sayısı 600 civarındayken 1696'da büyük üç ambarlı bir kalyonun personel sayısı 1001'e kadar çıkmıştır. 1701'de inşa edilen bir üç ambarlı kalyon, 60 zirâ (yaklaşık 45,48 metre) uzunluğunda olup 3 ve 16 kıyye arasında değişen çaplarda toplam 130 top taşımaktaydı. Bu kalyonlar, güçlü ateş gücü ve büyük mürettebat kapasiteleriyle donanmanın en etkileyici unsurları haline gelmiştir. Üç ambarlı kalyonlar, Osmanlı donanmasının büyük savaş gemileri olarak denizlerdeki üstünlüklerini artırmayı hedefleyen önemli bir stratejik unsurdur. Bkz. Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*, Küre Yay., İstanbul 2011, s. 59.

Rus donanmasında henüz bulunmadığı vurgulanmıştır.⁴⁵⁶ Mektuplarda, Rus filosundaki Goto Predestinatsia, Oryol, Samson ve Sulitsa gibi Azak filosu gemilerinin Osmanlı donanmasındaki gemilere karşı koyabilecek nitelikte olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu karşılaştırmanın kâğıt üzerindeki rakamlara dayandığı, yani pratikte ne kadar etkili olacağının henüz belli olmadığına dikkat çekilmiştir. Petro, ayrıca Osmanlı donanmasının Akdeniz filosuna kıyasla Karadeniz filosunda daha hafif toplar kullandığını belirtmiştir. Bunun sebebi, Karadeniz'in zor coğrafi şartları nedeniyle daha hafif silahların tercih edilmesi olarak açıklanmıştır. Ayrıca, Osmanlı donanmasında gemi yapımında çalışan Türklerin yetenekli olmadığı, ancak tersanelerde yabancı esirlerin bulunduğu ifade edilmiştir. Buna rağmen, Osmanlı donanmasındaki kaptanların zeki ve becerikli oldukları da Petro'nun mektuplarında kabul edilmiştir.⁴⁵⁷ Bu bilgiler, Petro'nun Osmanlı donanmasını yakından incelediğini ve Rus donanmasının bu rekabette nasıl bir strateji izlemesi gerektiği konusunda dikkatli değerlendirmeler yaptığını göstermektedir. Osmanlı donanmasının güçlü yönleri kadar zayıf noktalarına da vurgu yapılarak Rus donanmasının karşılaştırmalı olarak nasıl gelişmesi gerektiği konusunda fikirler edinilmiştir.

Voronej'deki tersanelerin bulunduğu yerin coğrafi koşulları, gemi inşa çalışmalarını zorlaştırmaktaydı. 1705'te Çar I. Petro, Amiral F. M. Apraksin'e, Voronej Nehri'nin daha aşağısında, büyük savaş gemilerinin inşasına uygun olacak daha derin sulara taşınması talimatını vermiştir. Voronej'in sığ suları ve elverişsiz coğrafi şartları, buradaki tersanelerin büyük gemilerin inşası için yetersiz hale gelmesine neden olmuştu. Bu nedenle, Petro, Voronej'de planlanan tüm yeni gemi inşa çalışmalarının durdurulmasını emretmiştir.⁴⁵⁸ Petro'nun Voronej'deki tersaneleri kullanmama

⁴⁵⁶ I. Petro'nun mektuplarında Osmanlı Devleti'nde büyük yeni bir geminin olduğu yazmaktadır. Afanisiy F. Bıçkov (ed.), *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo (1704-1705)*, T. III, Gosudarstvennaya Tip., St. Petersburg 1893, s. 211. Osmanlı donanmasında ise yaklaşık 46 metre uzunluğunda büyük bir kalyonun 1702'de denize indirildiği bilinmektedir. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 724.

⁴⁵⁷ Bu kaptanların isimleri, Süleyman, Bayram, Mustafa, Abdurrahman? olarak yazmaktadır. Bıçkov, *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo (1704-1705)*, T. III, s. 209-213. 1701/1702 tarihli Osmanlı donanmasında yer alan kalyon ve kapudanlara ait defterde, Süleyman Kapudan kalyonu bulunmaktadır. Ayrıca diğer kalyonlar için bkz. BOA, D. BŞM.TRE.d. 14599. Çarlık Rusya'sının Osmanlı Devleti'ndeki ilk büyükelçisi Tolstoy aracılığıyla birçok bilgi edinmiştir. Bu bilgiler, devlet yöneticileri, devlet düzeni, içişleri, dış ilişkileri, Avrupa ve Asya ile ticareti ve tavırları hakkında Osman'ın yanı sıra ordu ve donanması hakkında da bilgi toplayıp Çar I. Petro'ya iletmiştir. Özellikle Osmanlı donanmasının ayrıntılarını vermiş, teknik bilgilerle birlikte limanların durumunu da aktarmıştır. Nitekim donanma inşa eden Petro için bu bilgiler çok değerli olmuştur. Dilek Yiğit Yüksel, *Rus Çarlığı ve Osmanlı İmparatorluğu Modernleşme Süreçleri (1682-1905)*, Berikan Yay., Ankara 2021, s. 83.

⁴⁵⁸ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, Ç. II, s. 37-38.

kararında sadece coğrafi zorluklar değil, aynı zamanda bölgedeki siyasî ve sosyal durumlar da etkili olmuştur. Don Kazakları, Moskova'nın dayattığı kişisel özgürlük kısıtlamalarına, ağır vergilere ve zorunlu çalışma yükümlülüklerine karşı çıkarak isyan başlatmıştır. 1708'de Don Kazakları, Voronej'deki tersaneleri doğrudan tehdit etmiş ve bölgedeki güvenliği tehlikeye atmıştır.⁴⁵⁹ Bu tehditler ve merkezin Don Nehri üzerindeki zayıf hakimiyeti, Petro'yu Azak filosunun tersanelerini denize daha yakın bir bölgeye taşıma kararına yöneltmiştir.

Azak Kalesi'nin kuzeyinde 1698 yılında inşa edilmeye başlanan Taganrog Limanı, 1702 yılına gelindiğinde gemilerin kışlayabildiği önemli bir liman haline gelmiştir.⁴⁶⁰ 1709'da, liman tamamen hazır hale getirilmiş ve stratejik bir donanma üssü olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1710'da Petro, Taganrog limanında yeni bir girişim emri vermiştir. Bu girişim, liman bölgesinin daha fazla derinleştirilmesi ve büyük savaş gemilerinin limanı daha rahat kullanabilmesi için deniz tabanının kazılmasıydı. Mühendisler, bu kazı işlemlerini gerçekleştirmek için gerekli hazırlıkları yapmış, işçilerin deniz tabanını kazmasına yönelik planlamalar tamamlanmıştı. 1710'da yapılan inceleme sonucunda, deniz tabanının kazılma işlemleri başlatılmaya hazır hale getirilmiştir. Ancak tam bu sırada Osmanlı Devleti ile yeniden bir savaş hazırlıkları başlamış ve bu durum, Taganrog limanındaki kazı işlemlerini durma noktasına getirmiştir. Nitekim savaş öncelik kazandığından, liman üzerinde daha fazla çalışma yapılamamıştır. Taganrog limanı, Rusya'nın Karadeniz'e erişimi için stratejik bir önem taşıırken Osmanlı ile olan gerilimler, bu projenin tamamlanmasını engellemiştir.⁴⁶¹

I. Petro, Apraksin'e Taganrog dışında da yeni liman ve iskele alanları araması için talimat verdikten sonra, Voronej Nehri'nin Don Nehri ile birleştiği Tavrovka bölgesinde alternatif bir liman inşası çalışmaları başlamıştır. Bu bölgede, Tavrov adında bir iskele kurulmuş ve 1707 yılına kadar birkaç yeni iskele daha tamamlanmıştır. Bu iskeleler, Azak filosunun lojistik ve gemi inşa çalışmaları için stratejik bir öneme sahip olmuştur. Özellikle Tavrov, Voronej'in yerini alarak Azak filosunun başlıca gemi inşa merkezi haline gelmiş ve birçok savaş gemisi inşa

⁴⁵⁹ Sergey M. Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, T. VIII, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturi Moskova 1962, s. 185.

⁴⁶⁰ Rastorguyev, *Voronej-Rodina Russkogo*, s. 49.

⁴⁶¹ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, Ç. II, s. 332-334.

edilmiştir.⁴⁶² 1709'da İsveç Kralı XII. Karl'ın ordularını Voronej'e yönlendireceği söylentileri yayılınca, Petro güvenlik önlemi olarak Voronej'deki tüm gemilerin Tavrov'a nakledilmesini emretmiştir.⁴⁶³ Bu süreçte, kumpanyalar tarafından inşa edilen 11 gemi ile devlet bünyesinde inşa edilen 15 gemi, Voronej'den Tavrov'a taşınmıştır. Ancak Petro, 1709'da Tavrov'u ziyaret ettiğinde, nehrin sığılığı nedeniyle bazı gemilerin hareket edemediğini ve karaya oturduğunu fark etmiştir. Coğrafi şartlar nedeniyle Azak Denizi'ne ulaşabilen gemi sayısı oldukça az olmuş ve bu da Petro'nun stratejik planlarını sekteye uğratmıştır. Petro, bu ziyaret sırasında Tavrov'un coğrafi yapısının büyük savaş gemileri inşası için elverişli olmadığını anlamış ve bölgenin gemi inşa merkezi olarak uzun vadede pratik bir çözüm sunamayacağını görmüştür. Tavrov'daki sığ nehir koşulları, büyük gemilerin manevra yapmasını zorlaştırmış ve donanmanın Karadeniz'deki operasyonlarına katkıda bulunma hedeflerini olumsuz etkilemiştir.⁴⁶⁴

Petro'nun Rusya'sında XVIII. yüzyılın ilk on yılı, devlet tarafından finanse edilen geniş çaplı projelerin ülkenin dört bir yanında önemli gelişmelere yol açtığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde devlet, stratejik öneme sahip bölgelerde büyük projeleri destekleyerek Rusya'yı hem askerî hem de ekonomik olarak güçlendirmeye çalışmıştır. Güneyde Azak filosunun inşası, donanmanın güçlendirilmesi amacıyla devlet tarafından finanse edilen en büyük projelerden biri olarak öne çıkmıştır. Bu projeye, Karadeniz'de etkin bir deniz gücüne sahip olma hedeflenmekteydi. Kuzeyde ise Baltık filosunun ilk gemileri inşa edilerek Petro'nun Baltık Denizi'nde etkin bir donanma oluşturma çabaları hız kazanmıştır. Aynı dönemde, St. Petersburg'un kuruluşu gerçekleşmiştir. Bu yeni şehrin başkent olması hem Rusya'nın Avrupa ile daha yakın ilişkiler kurma arzusunu simgelemiş hem de Baltık Denizi'nde stratejik bir üs elde etme çabalarının bir sonucu olmuştur. St. Petersburg, Rusya'nın kuzey bölgelerinde siyasî ve askerî merkez olarak inşa edilmiş, Avrupa'ya açılan bir kapı niteliği taşımıştır. Doğuda devlet, demir fabrikaları kurarak sanayileşme sürecini hızlandırmış ve donanma ile ordunun demir ihtiyacını karşılamaya yönelik adımlar atmıştır. Bu fabrikalar, Rusya'nın askeri ve sanayi altyapısını güçlendirmede kritik bir rol oynamıştır. Batıda ise modernize edilmiş ve genişletilmiş Rus ordusu, İsveç'e karşı

⁴⁶² Tavrov ve diğer tersanelerde inşa edilen gemilerin listesi için bkz. Rastorguyev, *Voronej-Rodina Russkogo*, s. 95-119.

⁴⁶³ Veselago, *Kratkaya İstoriya Russkogo Flota*, s. 18-19.

⁴⁶⁴ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, Ç. II, s. 71-72.

başlattığı Büyük Kuzey Savaşı'nda harekete geçmiştir. Bu savaş, Rusya'nın bölgesel güvenliğini sağlama ve Baltık bölgesindeki sınırlarını genişletme hedeflerinin bir parçası olmuştur. Petro'nun askerî reformları, bu dönemde Rusya'yı askerî açıdan daha güçlü ve modern bir devlet haline getirmiştir. Bu projeler, Rusya'nın hem iç hem de dış politikada daha etkin bir güç olmasını sağlayarak XVIII. yüzyılda büyük bir imparatorluğa dönüşmesinin temellerini atmıştır.⁴⁶⁵

1710 yılı itibariyle, Amirallik Dairesi, Rusya'nın donanma faaliyetleri için harcamalarını detaylandırmış ve bölgelere göre bütçeleri belirlemiştir. Voronej bölgesi için 173.884 ruble, Azak bölgesi için ise 21.165 rublelik harcamalar yapılmıştır. Bu harcamalar, güneydeki donanma inşa faaliyetlerinin ve deniz operasyonlarının finansmanı için kullanılmıştır. Bununla birlikte, kuzeydeki Baltık filosu için St. Petersburg bölgesine ayrılan bütçe, 189.815 ruble olarak belirlenmiştir. Bu bütçe, Petro'nun Baltık Denizi'nde güçlü bir donanma kurma hedefinin yansıması olmuştur. Baltık filosunun geliştirilmesi ve St. Petersburg'un stratejik bir deniz üssü haline getirilmesi, Rusya'nın kuzeydeki askerî ve ticarî varlığını güçlendirme amacı taşımaktaydı. Bu bütçe dağılımı, Petro'nun hem güneyde hem de kuzeyde donanmasını modernize etme ve Rusya'yı bir denizcilik gücü haline getirme çabalarının bir göstergesidir.⁴⁶⁶ Bu dönemde belirlenen bütçe harcamalarında, güneyde Voronej ve Azak bölgelerindeki donanma çalışmalarına yapılan yüksek düzeydeki harcamalar, Osmanlı Devleti ile gerginleşen ilişkilerin bir sonucu olarak da ortaya çıkmıştır. Bu durum, bölgesel dengeyi sağlamak, güvenliğini güçlendirmek ve stratejik çıkarları korumak adına güneydeki filonun önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca güney filosunun Petro'nun öncelikleri arasında önemli bir yer tutmaya devam ettiğini de göstermekteydi. Nitekim 1710 yılındaki donanma harcamalarının incelenmesi, Rus devletinin filolar arasında dengeli bir kaynak tahsisi yapma çabasının sonucu olmuştur. Her iki filonun da stratejik önemi vurgulanmış ve buna paralel olarak yapılan harcamalar, devletin bölgesel savunma stratejilerini güçlendirmek adına etkili bir şekilde planlandığını göstermektedir.

⁴⁶⁵ Paul Bushkovitch, "Peter the Great and the Northern War", *The Cambridge History of Russia: Imperial Russia, 1689-1917*, II, ed. Dominic Lieven, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 494-496.

⁴⁶⁶ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, Ç. II, s. 418-419.

Çar I. Petro'nun liderliğinde, Çarlık Rusya'sı 1696-1711 yılları arasında Voronej'de toplam 123 gemi inşa ederek denize indirmiştir.⁴⁶⁷ Ancak 1711 yılına gelindiğinde, Azak filosunun neredeyse yarısı işlevsiz hale gelmiş veya parçalanmış durumdaydı. Bu kayıplar arasında modern İngiliz modelinde inşa edilen gemiler de yer almaktaydı. Bu gemilerin bozulmasında, özellikle bakımsızlık sorunları önemli bir rol oynamıştır. Gemi bakımının yetersizliği ve donanmanın uygun şekilde korunamaması, Azak filosunun etkinliğini büyük ölçüde azaltmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1710 yılında Çarlık Rusya'sına savaş ilan ettiğinde, Azak filosundan sadece 27 gemi uygun görülerek görevlendirilmesine rağmen, Cruys komutasında 11 gemi ve yanında birkaç Kazak teknesiyle güney kıyılarının savunulması için Azak Denizi'nde konuşlandırılabilmiştir.⁴⁶⁸ Bu, Azak filosunun denizdeki savunma görevini yerine getirme kapasitesinin ciddi şekilde zayıfladığını göstermektedir. Gemi inşası sırasında karşılaşılan teknik zorluklar, yeterli bakımın yapılmaması ve Don Nehri'nin sığ sularında gemilerin geçiş zorlukları, filonun etkinliğini büyük ölçüde sınırlamıştır. Amirallik Dairesi, Azak filosunu inşa ederken birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Gemi tasarımıdaki eksiklikler, bakım ve onarım yetersizlikleri ile nehir geçişlerinde yaşanan lojistik sıkıntılar, Osmanlı Devleti ile yapılan savaşta Rus donanmasının performansını olumsuz etkilemiştir. Bu zorluklar, Rusya'nın Karadeniz'deki deniz gücünü etkili bir şekilde kullanmasını engelleyerek Azak Denizi'nde kazanımlarını elde etmek için savunma pozisyonunda kalmasını sağlamıştır.

2.3. 1713 Yılına Kadar Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de Ruslara Yönelik Aldığı Önlemler

Osmanlı Devleti, Kutsal İttifak üyeleri ile girdiği savaşlarda aldığı yenilgiler nedeniyle askerî ve ekonomik açıdan yıpranmış durumdaydı. Özellikle kaybettikleri toprakları geri almak için tekrar hazırlık yapmaları uzun bir süre gerektirmekteydi. Ancak 1696'da Ruslara karşı kaybettikleri Azak Kalesi'ni geri almak için Kırım Hanlığı aracılığıyla bir saldırı yapma imkânı bulunmaktaydı. Buna rağmen Osmanlı Devleti, 1697 yılının ilkbaharında Karadeniz'e gönderilecek bir filo hazırlığına girişmiştir. Bu hazırlanan filo, 15 adet çektiri sınıfı, 5 adet kalyon, 15 adet kalite ve 50 adet şayka ile

⁴⁶⁷ I. Petro döneminde, toplamda 895 geminin inşa edildiği bilinmektedir. R. V. Krasilnikov, "Flot i Korablestroyeniye Petrovskoy Epohi", *Vestnik Obrazovaniya i Razvitiya Nauki Rossiyskoy Akademii Yestestvennih Nauk*, XXVI/2, 2002, s. 43.

⁴⁶⁸ Veselago, *Oçerk Russkoy Morskoy İstorii*, Ç. I, s. 137-138.

işkampaviyeden oluşmaktaydı.⁴⁶⁹ Filonun amacı, Kırım Hanlığı'nın karadan yapacağı saldırıya denizden destek sağlamak ve Rusların ilerlemesini engellemektir. Sultan II. Mustafa, Kırım Hanı I. Selim Giray'a bir emir göndererek Azak Kalesi'ne yönelik saldırıda deniz ve kara koordinasyonunu sağlaması gerektiğini bildirmiştir. Emir uyarınca Azak Denizi'ne gönderilen filonun 1696 yılının sonuna kadar Kerç Boğazı'nda demirlemesi ve Taman ile Temrük kalelerinin muhafazasını sağlaması da emredilmiştir. Ayrıca birkaç kalyonun daha gönderilip Kerç Boğazı'ndan Rus gemilerinin geçişinin önlenmesi için tedbirler alınması istenmiştir. Bu adımlar, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de deniz üstünlüğünü koruma ve Azak Denizi'ndeki Rus ilerlemesini engelleme çabalarının bir parçasıydı. Bu süreçte Osmanlı donanması, Kırım Hanlığı'nın kara saldırılarına deniz desteği vererek Rusya'ya karşı stratejik bir avantaj elde etmeyi amaçlamıştır.⁴⁷⁰

1697'de Osmanlı Devleti, Karadeniz'in kuzeyinde Ruslara karşı tedbirlerini artırmak amacıyla hazırladığı gemileri Derviş Ağazade Mehmed Paşa komutasında Kırım'a göndermiştir. Burada donanmanın iki ayrı filo şeklinde hareket etmesi planlanmıştır.⁴⁷¹ İlk filo, Vezir Ali Paşa komutasında Kerç ile Taman arasındaki boğazda demirleyecek ve Rus filosunun Azak Denizi'nden çıkmasını engellemek üzere hazır bulunacaktı.⁴⁷² İkinci filo ise Özi Muhafızı Yusuf Paşa emrinde, Maryolzade Mehmed Paşa ve Rodoslu Mahmud Paşazade Mustafa Paşa komutasında yer alacaktı. Bu filo, Özi Kalesi'nin denizden savunulması ve Kazakların Karadeniz'e çıkışlarını engellemek üzere görevlendirilmişti.⁴⁷³ Kerç Boğazı'nı tutmakla görevli olan ilk filoya, 4 kalyon, 6 çektiri ve 30 işkampaviyeden oluşan bir gemiler grubu tayin edilmiştir. Dinyeper Nehri'nin tutmakla görevli olan ikinci filoda ise 12 çektiri, 15 kalite, 25 işkampaviye, 20 fırkate ve 20 ufak tekneden oluşan gemiler tahsis edilmiştir.⁴⁷⁴ Özellikle bu nehri tutmak amacıyla daha fazla gemi gönderilmesinin nedeni, Kazakların sık sık Doğan Kalesi yakınlarında hazırladıkları çaykalar ve kayıklarla Karadeniz'e çıkıp burada yağma ve talan yapmalarıydı.⁴⁷⁵ Karadan ise aynı yıl Kırım ve Nogay Tatarlarından oluşan 27 bin kişilik kuvvet, Rus komutan Şein

⁴⁶⁹ BOA, AE. SMST. II., 106/11523.

⁴⁷⁰ BOA, A. DVNSNHM.d, 5/95.

⁴⁷¹ BOA, A. DVNSMHM.d, 110/839, s. 181.

⁴⁷² BOA, A. DVNSMHM.d, 108/1643, s. 390.

⁴⁷³ BOA, A. DVNSMHM.d, 108/1690, s. 405.

⁴⁷⁴ BOA, D. BŞM.TRE.d, 14595.

⁴⁷⁵ BOA, A. DVNSMHM.d, 108/1746.

tarafından korunan Azak Kalesi'ne saldırmıştır. Ancak bu saldırı başarısız olmuş, yarım gün süren savaşın ardından Kırım Tatarları ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Aynı yıl içinde Azak Denizi'nde Osmanlı gemileriyle Kazak çaykaları arasında çatışmalar yaşanmış, ancak Kazaklar istedikleri sonucu elde edememiştir. Osmanlı Devleti'nin Azak Denizi'ne gönderdiği filo, Rus filosunun Karadeniz'e çıkmaması için bölgede nöbet tutmaya başlamıştır.⁴⁷⁶ Ayrıca, Karadeniz'in kuzeyinde bulunan iki filosuna da İstanbul'dan gemi takviyesi sağlanmaktaydı. 1698'de Osmanlı donanması Özi taraflarına 11 çektiri, Kerç ve Taman taraflarına ise 6 çektiri daha göndermiştir. Bu destekler, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki savunmasını güçlendirme ve Rusların Karadeniz'e erişimini engelleme çabalarının bir parçası olmuştur.⁴⁷⁷

Azak Kalesi'nin 1696'da Rusların kontrolüne geçmesi, Osmanlı Devleti için Karadeniz'in bir Türk gölü olarak kalma stratejisini tehdit etmekteydi. Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin hem denizden hem de karadan çeşitli önlemler almasını zorunlu hale getirmiştir. Azak Denizi'nde Rus varlığının artması, bölgedeki dengeyi bozduğundan Osmanlı Devleti, Rusları Azak Denizi'nden çıkarmamak için bir dizi strateji geliştirmiştir. Bu stratejilerden biri, Taman Adası önünde, Kızıltaş ile Azak Denizi arasındaki stratejik öneme sahip Temrek bölgesinde yeni bir kale inşa edilmesidir. Bu kale, bölgedeki deniz trafiğini kontrol etme ve Rus ilerlemesine karşı savunma noktası oluşturma amacıyla inşa edilmiştir. Temrek'teki bu kale, Azak Kalesi'nin kaybı sonrasında oluşan güvenlik açığını kapatmak için önemli bir adımdır. Osmanlı Devleti, bu kale ile Azak Denizi'ndeki Rus faaliyetlerini sınırlamayı ve Karadeniz üzerindeki etkisini korumayı hedeflemiştir.⁴⁷⁸

Rusların, Azak Denizi'nde gemi inşa faaliyetlerini sürdürmesi, Osmanlı Devleti için Kerç Boğazı'nın önemi daha da artırmıştır. Bu durum, bölgedeki kalelerin güçlendirilmesine, asker sayısının artırılmasına ve boğazı kapatma girişimlerine yol açmıştır.⁴⁷⁹ Rusların, Azak Denizi'ndeki varlığı ve bu denizden Karadeniz'e erişim sağlamak istemeleri, Kerç Boğazı'nı açık bir stratejik hedef haline getirmiştir. Azak

⁴⁷⁶ Yelagin, *İstoriya Russkogo Flota*, s. 102-103.

⁴⁷⁷ BOA, A. DVNSMHM.d, 110/1755, s. 372.

⁴⁷⁸ Bekir Gökpinar, "Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Karşı Karadeniz'de Savunma Hattı Oluşturma Mücadelesi: Açık Kalesi (1696-1711)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XVII/67, 2020, s. 606.

⁴⁷⁹ Osmanlılar, Rus gemilerinin Karadeniz'e çıkmasını engellemek için Kerç Boğazı'na bir set veya başka engeller oluşturarak boğazı kapatma projesi bulunmaktaydı. Aynı zamanda bu bölgeye birçok kale inşa ederek bir nevi set oluşturmayı planlamaktaydı. Sergey N. Şapovalov, "Osmanskiye Planı Po Zakrıtıyu Çernogo Morya v Naçale XVIII v.", *Obşestvo: Filosofiya, İstoriya, Kultura*, V, 2020, s. 79.

Denizi'nin tek çıkış noktası olan Kerç, Karadeniz'in güvenliği açısından kritik bir bölge haline olmuştur. Bu tehdit karşısında Osmanlı Devleti, Dinyeper Nehri'nden Kafkasya'ya kadar olan kuzey sınırlarındaki kaleleri güçlendirmeye yönelik önlemler almıştır. Bu, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzey sınırlarını koruma ve Rusların ilerlemesine karşı bir savunma hattı oluşturma stratejisinin bir parçasıydı. Bölgedeki savunma kalelerini güçlendirme girişimleri, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki stratejik üstünlüğünü koruma çabalarının somut bir yansıması olmuştur.

Azak Kalesi'nin kaybindan sonra Osmanlı Devleti, Kerç Boğazı ve çevresindeki bölgelere çekilmiş ve bu bölgedeki kalelerin tahkimatının yetersiz olduğunu fark etmiştir. Bu durum, Petro'nun Karadeniz'e açılma stratejisine fırsat vermektedir. Çünkü Petro, Kuban Nehri bölgesinde stratejik bir kale inşa etmek için keşif çalışmaları yapmaktaydı. Amacı, Azak Kalesi'nin Osmanlı ile sınır olma rolünü değiştirerek daha ileri bir sınır hattı oluşturmak ve Karadeniz'e açılmak için kritik bir üs sağlamaktı. Osmanlı Devleti ise Rusların Karadeniz'e çıkışını ve Azak'ın ötesine geçmelerini engellemek amacıyla, Kuban Nehri'nin Azak'a döküldüğü yerde bir kale inşa etmeye karar vermiştir.⁴⁸⁰ Bu nehrin ağzına inşa edilmesi planlanan kale, coğrafi şartlara uygun ve düşük maliyetli bir savunma yapısı olarak tasarlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin amacı, Rusların bu nehri kullanarak Taman Yarımadası'na ve ardından Karadeniz'e geçişini engellemektir. 1697 yılında, Serasker Ali Paşa tarafından, Kuban Nehri'nin Azak'a döküldüğü yerde, Açıkboğaz bölgesinde Açu (Acu) Kalesi inşa edilmeye başlanmıştır.⁴⁸¹ Bu kalenin tamamlanması, Rusların Karadeniz'e geçiş yollarını kapatmış ve Osmanlı Devleti'nin bölgedeki stratejik savunmasını güçlendirmiştir.

1699'da Ruslar, Azak filosuyla Kerç Boğazı'na gelerek Osmanlı Devleti'ne karşı bir tehdit oluşturmuştu. Ancak Ruslar, bu hareketlerinin Osmanlı Devleti ile barış anlaşması yapmak üzere deniz yoluyla İstanbul'a gitme amacı taşıdığını belirtmişti. Ancak bu durum, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kapalılığı ilkesine aykırı bir tutum olarak değerlendirilmişti ve Kerç Boğazı'nın güvenliğinin stratejik önemini bir kez

⁴⁸⁰ Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 366; Yücel Öztürk, "Osmanlı Karadeniz'i Hakkında Bir Risale", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XIII, Bahar 2007, s. 88-90.

⁴⁸¹ Gökpınar, "Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Karşı Karadeniz'de Savunma Hattı Oluşturma Mücadelesi", s. 610. Don Kazakları, bu kale inşa edilir edilmez 1698'de denizden akın yapmaya başlamış ve Azak Denizi'nde Osmanlı mevzilerini zayıflatmaya başlamıştır. Sergey N. Şapovalov, "Pohodi Donskih Kazakov na Turetskuyu Krepost Açıyev v Kontse XVII v.", *Teoriya i Praktika Obşestvennogo Razvitiya*, XI, 2015, s. 142-144.

daha ortaya koymuştur. Bu olay, Osmanlı Devleti'ni bölgedeki güvenliğini sağlamak için yeni savunma önlemleri almaya sevk etmiştir. Böylelikle 1702 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, Kerç Yarımadası'nda Yenikale adında bir kale inşa etme kararı almış ve bu doğrultuda, Kefe Beylerbeyi Abdurrahman Paşa'ya emir göndermiştir. Bu emirle birlikte, Kerç Boğazı, Kefe ve Taman taraflarındaki diğer kalelerin güçlendirilmesi gerektiği de bildirilmiştir. Yenikale'nin inşası için Osmanlı donanmasına görev verilmiş ve İstanbul'dan Kaptan Canım Hoca Mehmed Paşa liderliğinde bir filo gönderilmiştir. Bu filo, 6 kalyon, 17 çektiri ve baştarde gemilerinden oluşmaktaydı ve Kerç Boğazı'ndaki Yenikale'nin inşa çalışmalarını desteklemek üzere bölgeye yönlendirilmiştir. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra, kalenin inşasına 1703 yılında başlanmıştır⁴⁸²

Osmanlı Devleti, Rusların Karadeniz'e erişimini engellemek amacıyla Azak Denizi'nin güneyindeki stratejik bölgeleri savunma hattına ekleyerek güçlendirmiştir. Bu stratejik hamleler, Osmanlıların bölgedeki kontrolünü pekiştirmek ve Rus tehdidine karşı güçlü bir savunma hattı oluşturmak için yapılmıştır. Bu dönemde Çarlık Rusya'sı, kuzeyde İsveç ile başlayan savaş sebebiyle dikkatini başka bir yöne çevirmiş ve Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki kalelerine doğrudan bir tehdit oluşturmamıştır. Osmanlı Devleti ise bu durumu fırsata çevirerek Kerç Boğazı ve Azak Denizi çevresindeki savunmasını daha da güçlendirmiştir.

1700 yılında imzalanan barış antlaşmasına rağmen, Ruslar Azak Denizi'ndeki donanmalarını güçlendirme faaliyetlerine devam etmekteydi. Osmanlı Devleti, Rusların bölgedeki faaliyetlerini yakından takip ederek Azak Denizi ve çevresindeki gelişmeler hakkında bilgi toplamaya başlamıştır. Elde edilen bilgiler, Rusların antlaşma maddelerine aykırı davrandığını ve bölgedeki faaliyetlerinin antlaşmayı ihlal ettiğini göstermekteydi.⁴⁸³ Bu bağlamda Sultan II. Mustafa, 1703 yılında Çar I. Petro'ya hitaben bir mektup göndererek bu ihlalleri bildirmiştir. Mektupta, Rusların Azak Denizi'nde ve kuzeyinde yeni kaleler inşa ettikleri belirtilmiş, özellikle Azak, Taganrog ve Voronej bölgelerinde gemi inşa çalışmalarının devam ettiği ve Azak Denizi'ndeki Rus gemilerinin sayısının hızla arttığı ifade edilmiştir. Bu faaliyetler,

⁴⁸² BOA, A. DVNSMHHM.d, 114/469; Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 705. Ayrıca bkz. Bekir Gökpınar, "Rusya'ya Karşı Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de Tahkimat Faaliyetleri: Yenikale İnşaatı (1702-1707)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXXVIII, 2020, s. 43.

⁴⁸³ Selim Hilmi Özkan, "XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları*, XIV, Yaz 2007, s. 55.

Kırım ve çevresinde yaşayan Müslüman ahalinin rahatsız olmasına neden olmuş ve Osmanlı Devleti tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Sultan II. Mustafa, Rusların Karadeniz’e çıkmalarının mümkün olmadığını vurgulayarak bu denizcilik çalışmalarının neden devam ettiğini sorgulamıştır. Karadeniz’in kapalılığı ilkesine vurgu yaparak Rusların bu faaliyetlerine bir anlam verilemediğini belirtmiştir.⁴⁸⁴ Sultan III. Ahmed’in tahta geçmesinin ardından, bu uyarılar devam etmiş ve Padişah, aynı uyarıları yineleyerek Çar I. Petro’ya Karadeniz’in yabancı gemilere kapalılığı ilkesini açık ve net bir şekilde hatırlatmıştır.⁴⁸⁵ Osmanlı Devleti, Karadeniz’in bir Türk gölü olarak kalmasını sağlamak amacıyla Rusların, Azak Denizi ve çevresindeki gemi inşa faaliyetlerine karşı duyduğu endişeyi sürekli dile getirmiş ve bu durumun bölgedeki gücünü tehdit ettiğini belirtmiştir.

Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması sonrasında siyasî, ekonomik ve sosyal sorunlarla karşılaşmıştır. Toprak kayıplarını telafi planları yapılırken Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi’nin devlet işlerine yoğun müdahaleleri ve Sultan II. Mustafa’nın uzun süre Edirne’de bulunması, merkezi yönetimin zayıflamasına neden olmuştur. Bu durum, huzursuzluk ve memnuniyetsizlikleri artırarak 17 Temmuz 1703’te Sadrazam Râmi Mehmed Paşa ve Moralı Damad Hasan Paşa liderliğinde bir isyana dönüşmüştür.⁴⁸⁶ Bu olay, Edirne Vakası olarak bilinir ve geniş katılımlı bir isyan sonucunda Sultan II. Mustafa, tahtını kardeşi Sultan III. Ahmed’e devretmek zorunda kalmıştır. Edirne Vakası, Osmanlı tarihinde önemli bir kırılma noktası oluşturarak padişahların halkın taleplerine daha duyarlı olması gerektiğini göstermiş ve devletin merkezi otoritesini yeniden güçlendirme ihtiyacını açıkça ortaya koymuştur.⁴⁸⁷ Bu iç karışıklıklar sırasında, Rusya kuzeyde İsveç ile savaş halinde olmasına rağmen Azak Denizi’ndeki donanma faaliyetlerini sürdürerek Karadeniz’de Osmanlı’nın deniz hakimiyetine ciddi bir tehdit oluşturmaya devam etmiştir.

1709’da I. Petro komutasındaki Rus ordusu, İsveç Kralı XII. Karl liderliğindeki İsveç ordusuyla Kuzey Savaşları’nda büyük bir mücadeleye girişmiş ve Poltava

⁴⁸⁴ BOA, A. DVNSNMH.d, 6/4.

⁴⁸⁵ I. Petro’ya yazılan nâme-i hümayunda, Sultan III. Ahmed, “*Karadeniz bi’l-küllîye kabza-i tasarruf-ı husrevânemizde olup kimesnenin alâkası olmamağla ahidnâme-i hümayunum muktezasınca âhardan bir kayığın Karadeniz’e çıkmasına mesağ olmayup.*” diye belirtmiştir. BOA, A. DVNSNMH.d, 6/3, s. 37. Osmanlı Devleti’nin bu şikayetlerini Ruslara bildirmek üzere Dergâh-ı Âli müteferrikalarından Mustafa Efendi lisanı gereği uygun görülerek sefir gönderilmiştir. BOA, A. DVNSNMH.d, 6/17, s. 38.

⁴⁸⁶ Bu olay, yenîçeriler, seyyidler, medrese talebeleri, tüccar ve geniş halk kitlesinin katıldığı bir isyana dönüşmüştür. Bkz. Rıfa’at Ali Abou-El-Haj, *The 1703 Rebellion and The Structure of Ottoman Politics*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul Publ., Leiden 1984, s. 35.

⁴⁸⁷ Abdulkadir Özcan, “Edirne Vak’ası”, TDVİA, C. X, İstanbul 1994, s. 445-446.

Muharebesi'nde zafer kazanmıştır. Bu zafer, Doğu Avrupa'daki güç dengesini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu zaferle birlikte İsveç'in askerî gücü önemli ölçüde zayıflamış ve Kuzey Savaşları'nda Rusya lehine bir dönüm noktası yaşanmıştır. Artık Ruslar, savunma pozisyonundan çıkıp saldırı pozisyonuna geçmiş ve Avrupa'da daha etkin bir rol üstlenmeye başlamıştır. Poltava zaferi, Rusya'nın Doğu Avrupa'da önemli bir güç olarak sahneye çıkmasına ve Avrupa'da yeni bir denge oluşturmaya yol açmıştır. Ancak bu zaferin ardından Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler gerilmeye başlamıştır. İsveç ordusunun Poltava'daki yenilgisinden sonra, İsveç Kralı XII. Karl, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altındaki Bender şehrine sığınmıştır. Bu gelişme, Osmanlı-Rus ilişkilerinde gerginlik oluşturmuştur. XII. Karl, Sultan III. Ahmed'e bir mektup göndererek İsveç ile Osmanlı Devleti arasında bir ittifak kurulması ve Rusya'ya karşı savaş ilan edilmesi gerektiğini önermiştir. Ancak bu öneri ilk başlarda başarılı olmamıştır. Petro ise bu gelişmeye karşılık, Osmanlı Devleti'nden İsveç Kralı XII. Karl ve diğer kaçakların iadesini talep etmiştir. Aynı zamanda Lehistan ile ittifak kurup Osmanlı sınırına yönelik askerî operasyonlar başlatma tehdidinde bulunmuştur. Bu durum, Osmanlı Devleti üzerindeki baskıyı artırmıştır. Sultan III. Ahmed, Kırım Hanı II. Devlet Giray'ın Ruslara savaş ilan edilmesi konusundaki ısrarlarına ve aynı zamanda, Fransız ve İsveç diplomasisinin savaşa yönelik baskıları sonucunda, 20 Kasım 1710'da Çarlık Rusya'sına savaş ilan etmiştir.⁴⁸⁸ Bu savaş ilanının ardından Osmanlı Devleti, 1701 yılından beri İstanbul'daki Rus elçisi Pyotr Andreyeviç Tolstoy'u tutuklamış ve Yedikule zindanlarına hapsedmiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı-Rus ilişkilerinin daha da gerilmesine ve 1711 Prut Savaşı'na giden sürecin başlamasına yol açmıştır.⁴⁸⁹

Prut Savaşı Sırasında Karadeniz'de Osmanlı-Rus Faaliyetleri

1709 Poltava Muharebesi'nin ardından yenilgiye uğrayan İsveç Kralı XII. Karl, Osmanlı Devleti'nin himayesindeki Bender kentine sığınmıştır. Bu gelişme üzerine Çar I. Petro, Osmanlı Devleti'nden Kral XII. Karl'ın Rusya'ya iadesini talep etmiştir. Ancak bu talep, Sultan III. Ahmed (1703-1730) tarafından reddedilmiş ve Çarlık Rusya'sıyla ilişkiler gerilmiştir. Sultan III. Ahmed, durumun ciddiyeti üzerine divanını

⁴⁸⁸ İsveç Kralı XII. Karl için uzun süre Osmanlı topraklarında kalışını hicveden bir ifade olarak "demirbaş" lakabı kullanılmıştır. Akdes N. Kurat, *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1951, s. 165.

⁴⁸⁹ Vladimir A. Artamanov, *Turetsko-Russkaya Voyna 1710-1713 gg.*, Kuçkovo Pole İzd., Moskova 2019, s. 36.

toplamiş ve Rusların 1700 yılında imzalanan barış antlaşmasından bu yana gerçekleştirdikleri ihlalleri değerlendirmiştir. Bu toplantıda, Rusların Osmanlı Devleti'nin güvenliğini tehdit eden faaliyetleri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Görüşülen konular arasında, Rusların Kırım hududundaki Orkapı Kalesi'ne yakın bölgelerde ve Dinyeper Nehri civarında yeni kaleler inşa etmeye devam ettiği, Azak Denizi'nde donanma inşasını sürdürdüğü ve Ukrayna topraklarını işgale devam ettiği belirtilmiştir. Ayrıca, Osmanlı hududunu aşarak İsveç askerlerinden esir aldıkları konusu da gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler karşısında Sultan III. Ahmed, divanıyla birlikte Ruslara yapılacak askerî bir sefer yapılmasını planlamıştır.⁴⁹⁰

1711 yılının ilkbaharında, Osmanlı askerlerinin Edirne'de toplanması ve oradan sefere çıkılması karara bağlanmıştır. Seferin, Sadrazam ve Serdâr-ı Ekrem Baltacı Mehmed Paşa tarafından yürütülmesi, Kırım Hanı II. Devlet Giray'ın ise sadrazama yardım etmesi planlanmıştır. Osmanlı Devleti, harp ilanının ardından donanmasında da hızlı bir şekilde sefer hazırlıklarına başlamış, Kaptanıderya Köse Ali Paşazade Mehmed Paşa liderliğinde 17 çektiri, 27 kalyon, 30 kalite, 60 fırkate ve birçok sandal hazırlanması kararlaştırılmıştır.⁴⁹¹ Osmanlı Devleti, bu savaş kararını Avrupa'daki devletlere de bildirerek savaşın Rusların sebep olduğu ihlaller nedeniyle alındığını ve Osmanlı Devleti'nin amacının toprak işgali olmadığını açıklamıştır. Rusların, Azak Denizi'nde donanma inşa etmeye devam etmesi, Osmanlı Devleti'nin savaş ilanı kararının alınmasında en büyük etkenlerden biri olmuştur.⁴⁹² Osmanlılar, Azak Denizi'ndeki Rus donanma faaliyetlerinin asıl amacının Karadeniz'e açılmak ve Osmanlı topraklarına yönelik bir tehdit oluşturmak olduğuna inanmıştır. Bu donanmanın Karadeniz'e ulaşması, Osmanlı Devleti için doğrudan bir güvenlik riski olarak görülmüş ve bu nedenle, Ruslara karşı savaş ilan edilmiştir. Nitekim, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesinde, sadece İsveç Kralı XII. Karl'ın teşvikleri değil, aynı zamanda Rusların donanma inşa faaliyetlerine devam etmesi de önemli bir etken olmuştur.

Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya'sına savaş ilan ettikten sonra donanmanın savaş ve lojistik kapasitesini artırmak amacıyla kapsamlı hazırlıklara girişmiştir. Bu doğrultuda, Osmanlı donanmasının kalyon ve çektiri sınıfından birçok yeni harp

⁴⁹⁰ Kemal Beydilli, "Prut Antlaşması", TDVİA, C. XXXIV, İstanbul 2007, s. 359.

⁴⁹¹ Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 907.

⁴⁹² İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, TTK Yay., Ankara 2011, s. 76-77.

gemisinin inşa edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca, lojistik hizmetleri için kalite, fırkate ve *volik*⁴⁹³ gibi deniz araçları da İzmit ve diğer tersanelerde üretilmeye başlanmıştır. Bu hazırlıklar, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki deniz gücünü artırma ve savaşa hazırlıklı bir donanma ile Ruslara karşı koyma hedefinin bir parçası olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Çarlık Rusya'sıyla girdiği savaşın en önemli hedeflerinden biri, Azak Kalesi'nin geri alınmasıydı. Bu nedenle, deniz kuvvetlerine büyük bir sorumluluk düşmekteydi. Azak Kalesi'nin geri alınması için gerekli olan asker, silah, mühimmat ve lojistik destekler, deniz yoluyla taşınmak zorundaydı. Savaşın sadece karada değil, aynı zamanda denizde de etkili bir şekilde yürütülmesi gerektiği için Osmanlı donanmasının rolü kritik bir önem taşımaktaydı. Bu kapsamda, deniz ve kara kuvvetleri arasında koordineli bir iş birliği sağlanması büyük bir gerekliliktir. Osmanlı Devleti, savaşın hem karada hem de denizde başarıyla yürütülmesini amaçlamıştır. Özellikle deniz kuvvetlerinin etkin bir şekilde kullanılması, Azak Kalesi'nin geri alınmasında ve Karadeniz'deki Rus varlığının engellenmesinde belirleyici bir faktör olacaktı.⁴⁹⁴

Osmanlı Devleti, 1711 Prut Seferi hazırlıkları sırasında, kara ordusunun yanı sıra donanmayı da hızla organize etmeye başlamıştır. 9 Mart 1711'de, donanma İstanbul'daki, Yalı Köşkü önünde toplanmaya başlamış, 8 Nisan'da ise Kaptanıderya Köse Ali Paşazade Mehmed Paşa komutasındaki donanma, Beşiktaş önlerine demir atmıştır.⁴⁹⁵ Bu donanma, 359 parça gemiden ve 35 bine yakın mürettebattan oluşmaktaydı. Donanma, sadece savaş gemilerinden değil, aynı zamanda fırkate ve *kancabaş*⁴⁹⁶ gibi daha küçük, sığ sularda etkili deniz araçlarını da içermekteydi. Fırkateler, genellikle asker, silah ve mühimmat taşıma görevini üstlenmiş olup gemilerin altlarının düz olması nedeniyle sığ sularda rahatlıkla kullanılabilmekteydi. Benzer şekilde, kancabaşlar da sığ sularda görev yapmak üzere tasarlanmış deniz araçları arasında yer almaktaydı. Bu gemiler, savaş bölgelerindeki lojistik ihtiyaçlarını karşılamak üzere stratejik olarak hazırlanmıştı. Donanmanın büyük bir kısmı, Karadeniz'e gönderilmek üzere hazırlanmış olsa da Riyâle Kaptan İbrahim Hoca Paşa

⁴⁹³ Velik veya vulik olarak da bilinmektedir. Tek güverteli, iki direkli, sığ sularda ve kıyıya yakın yerlerde yük taşımaya yarayan teknedir. Pultar, *Denizlük*, s. 824.

⁴⁹⁴ Hazım İşgüven, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri: Prut Seferi (1711)*, C. III/4, ATASE Yay., Ankara 1981, s. 53.

⁴⁹⁵ Kurat, *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*, s. 248-249.

⁴⁹⁶ İnce donanma gemisidir. Nehirlerde, sığ sularda asker, mühimmat ve zahire taşımak için kullanılan kayık türünde bir gemidir. Baş ve kış kısımları kancaya benzediğinden bu isim verilmiştir. Bkz. Bostan, *17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, s. 387.

komutasındaki sekiz kıta kalyon, Akdeniz'in muhafazası için ayrılmıştı. Bu donanma, Osmanlı Devleti'nin hem Rusya'ya karşı Karadeniz'deki stratejik hedeflerini gerçekleştirmek hem de Akdeniz'deki güvenliğini sağlamak amacıyla organize edilmişti. Kaptanıderya Mehmed Paşa komutasındaki bu filonun, Azak Kalesi'nin geri alınması ve Prut Seferi'nin başarılı bir şekilde yürütülmesi için kilit rol oynaması hedeflenmiştir.⁴⁹⁷

Osmanlı Devleti'nin aldığı savaş kararı üzerine, Çar I. Petro 25 Şubat 1711'de Rusya'nın harp ilanını duyurmuştur. Bu gelişme üzerine Petro, hızlı bir şekilde sefer hazırlıklarına başlamış ve Boğdan ile Lehistan sınırlarına askerlerini yığmaya başlamıştır. Petro'nun planı, Boğdan'a girip Yaş şehri yoluyla Tuna Nehri'ne ulaşarak Boğdan ve Eflak voyvodalıklarını Rus tarafına çekmektir. Bu sayede, bölgede yaşayan Ortodoks mezhebine mensup olan Rum ve Slavları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bu dönemde, Boğdan Voyvodası Dimitri Kantemiroğlu da Rus tarafına geçmiş, bu gelişme Petro'nun planlarını desteklemiştir. Petro, sefere komuta etmesi için Riga civarındaki Boris Şeremetev'i çağırmıştır. Ancak bu arada Osmanlı ordusu, hızlı bir şekilde harekete geçmiştir. 120 bin kişilik Osmanlı ordusu, Prut Nehri'nin sağ tarafına geçerek Kırım Hanlığı kuvvetleriyle birleşmiştir.⁴⁹⁸ O sırada Rus ordusu ise Dinyester Nehri kenarında bulunmaktaydı. Petro'nun planını başarılı bir şekilde uygulayabilmesi için hızlı hareket etmesi gerekmektedir, ancak Rus ordusunun 56 bin kişilik mevcudu, Osmanlı ordusunun yarısı kadar bile değildi.⁴⁹⁹ Sayıca üstün olan Osmanlı ordusu, Prut Nehri kenarında Rus ordusunu kuşatma altına almıştır. Osmanlılar, Rus ordusunu çembere alarak onların erzak stoklarının tükenmesini beklemiştir. Osmanlıların uyguladığı bu strateji etkili olmuş ve Rus ordusu giderek zor duruma düşmüştür. Petro, kaçınılmaz bir yenilgiyle karşı karşıya

⁴⁹⁷ Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 915-916.

⁴⁹⁸ İngiliz elçisinin verdiği bilgiler doğrultusunda, Osmanlı ordusu mevcudu 118.400 idi. Fransız elçisi ise 121.665 olduğunu söylemektedir. Rus elçisi ise bu sayıyı 119.665 olarak belirtmiştir. Nitekim Prut Seferi'ne katılan Osmanlı kara ordusunun toplamının en fazla 120 bin olduğu kabul edilebilmektedir. Ancak bunlardan bir kısmının İsakçı Köprüsü'nün savunulmasına, bir kısmının Bender ve İbrail kalelerine gönderilmesi ve Azak Kalesi'nin kuşatılması için de ayrı bir kuvvet gönderildiği göz önüne alındığında meydan muharebesine katılmak üzere Falçı'ya gönderilen miktarın en fazla 100 bin kadar olabileceğidir. Ayrıca Kırım Hanlığı'nın kuvvetlerinin sayıları kesin olarak bilinmemekle beraber o sırada Kırım Hanı'nın emrindeki asker sayısının 30-35 bin civarında olduğu varsayılmaktadır. Bunların yanında Trabzon ve çevresindeki bölgede 70 bin kişilik bir kuvvet de bu sefere destek olmak üzere hazır bir şekilde tutulmaktaydı. Bkz. İşgüven, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri*, C. III/4, s. 50.

⁴⁹⁹ İşgüven, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri*, C. III/4, s. 89. Bir diğer kaynağa göre Osmanlı ordusunun 140.000 kişiye ulaşan kuvvetine karşılık Ruslar 60.000 kişilik bir ordu ile hareket ettiği yazmaktadır. Ahmet Refik Altınay, *Baltacı ve Büyük Petro*, haz. Mevlüt F. İslamoğlu, Akıl Fikir Yay., İstanbul 2012, s. 77.

kalınca sulh teklifinde bulunmak zorunda kalmıştır.⁵⁰⁰ Osmanlı ordusunun sayısal üstünlüğü ve stratejik avantajı, Prut Seferi'nde Rusya'nın ciddi bir yenilgi almasını sağlamış ve Petro'nun barış teklifi talebini vermesine yol açmıştır.⁵⁰¹

21 Temmuz 1711'de savaş meydanında iki taraf arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Azak Kalesi, Osmanlı Devleti'ne teslim edilecek, Taganrog, Samara, Kamenniy Zaton kaleleri yıkılacak ve içindeki top ve cephane ise Osmanlı Devleti'ne teslim edilecektir. Lehistan'a tâbi Barabaş, Potkalı ve Kırım Hanlığı'na tâbi Kazaklar üzerinde Rusya'nın müdahale etmemesi ve bu Kazakları himaye etmemesi kararlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti içerisinde karadan gelip giden Rus tüccarları dışında, İstanbul'da Rus elçisi bulundurulmasına dahi izin verilmemesi kararlaştırılmıştır. Rusların elinde olan Müslüman esirler teslim edilecektir. İsveç Kralı XII. Karl'ın, Osmanlı himayesinde ülkesine güvenli bir şekilde dönmesi sağlanacak ve Rusya, bu dönüşü engellemeyecektir.⁵⁰² Bu antlaşma, temessük (güvence mahiyetinde olan belge) niteliğinde olup iki taraf arasında İstanbul'da imzalanacak asıl antlaşmaya kadar geçerli olmuştur. Taraflar, nihai antlaşma yapılana kadar birbirlerinin halkına zarar vermemeyi taahhüt etmiştir. Ayrıca, antlaşmanın şartlarının yerine getirileceğini güvence altına almak amacıyla, Pyotr P. Şafirov ve Boris Şeremetev'in oğlu Petroviç Mihail, İstanbul'da rehin olarak tutulması kararlaştırılmıştır.⁵⁰³ Bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Azak Kalesi'ni geri almasını ve Rusların Karadeniz'e açılma çabalarını engellemiş, böylece bölgedeki güç dengesi Osmanlı lehine yeniden kurulmuştur.

1711 yılında Osmanlı Devleti, Azak Kalesi'ni geri almak amacıyla hızlı bir harekât başlatmıştır. Haziran ayında, 14 kadirga ve 18 kalyondan oluşan Osmanlı filosu, Azak Denizi'ne ulaşmıştır. Rus istihbaratına göre Osmanlı Devleti'nin hazırladığı filo oldukça büyüktü. Bu filo, 27 kadirga, 20 kalyon, 30 *kalite*⁵⁰⁴ ve irili ufaklı 280 gemiden

⁵⁰⁰ Kuşatma altında olan I. Petro, Zemskiy Sobor'a bir mektup gönderdiği belirtilir. Bu mektupta Petro, tüm ordusuyla birlikte Türk kuvvetleri tarafından kuşatıldığını, erzak yollarının kesildiğini ve herhangi bir yardım olmadan yenilgi dışında seçenekleri olmadığını yazmış ve muhtemel olarak Türk esaretine düşeceğini bildirmekteydi. Eğer bu esaret gerçekleşirse beni çarınız ve hükümdarınız olarak görmemelisiniz ve kendi el yazımıyla bile olsa yazılanlara güvenmemelisin, ben şahsen aranızda görünene kadar talep ettiğim hiçbir şeyi yerine getirmemelisiniz; ama eğer ölürsem ve ölüm haberimi alırsanız, aranızdan en iyisini çarınız ve hükümdarınız olarak seçin, diye yazdığı rivayet edilmektedir. Bkz. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. VIII, s. 388.

⁵⁰¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 83.

⁵⁰² BOA, A. DVNSNMH.d, 6/133.

⁵⁰³ Beydilli, "Pрут Antlaşması", s. 360.

⁵⁰⁴ 19-20 oturaklı, kadirgadan küçük çektiri sınıfına ait bir savaş gemisidir. Bu gemi, kimi kaynaklarda *kalyete* veya *kalyat* olarak da geçmektedir. Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 136-137. Sultan II. Bayezid

oluşmaktaydı. Osmanlı filosunun büyüklüğü, Rusya'nın Karadeniz'de güçlü bir deniz gücü oluşturma çabalarını ciddi şekilde zora sokmuş ve Osmanlıların bölgedeki etkinliğini pekiştirmiştir.⁵⁰⁵ Ancak Osmanlı donanmasının kara ordusuyla arasındaki koordinasyon eksikliği nedeniyle, Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut vadisine ilerlediği bilgisi Kaptanıderya Mehmed Paşa'ya ulaşmamıştır. Bu sırada, Ruslar Azak Kalesi'ni güçlendirmiş ve kuzeyde Taganrog'da kale ve liman inşa etmişti. Bu sebeple Ruslar, Osmanlıların denizden saldırılarına karşı dirayetli bir savunma yapabilmeye elverişli bir durumda bulunmaktaydı.⁵⁰⁶

Osmanlı Devleti, Azak Denizi'ne yönelik bir sefer düzenlerken Rusya tarafında bu bölgeden sorumlu olan Apraksin, Azak ve Taganrog kalelerinin savunma gücünden emindi. Apraksin, Osmanlılara karşı bu kalelerin direnebileceğini ve savunmalarının güçlü olduğunu düşünmekteydi. Osmanlı Devleti'nin bir filo ile sefer düzenleyeceği bilgisi üzerine Çarlık Rusya'sı da harekete geçmiştir. Azak filosu bu sefere 4 kalyon, 3 şinyav,⁵⁰⁷ 3 kadirga, 2 brigatin ve yaklaşık 100 Kazak çaykası ile katılmıştı.⁵⁰⁸ Osmanlı filosunun, Azak filosuna karşı sayıca üstün olması, Rus donanmasının harekât kabiliyetini kısıtlamış ve Osmanlıların karşısında yeterince güçlü bir deniz varlığı ortaya koyamamıştır.

Osmanlı filosu, Azak Kalesi'ne çıkarma yapmayı denemiş, fakat Rus donanması tarafından geri püskürtülmüştür. Ardından Kerç Boğazı'ndaki Yenikale'den

döneminin önemli denizcilerinden Kemal Reis, *kalite* adlı bir gemi ile Venediklilere karşı korsan faaliyeti yürütmüştür. Bkz. Akad, *Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar II*, s. 72.

⁵⁰⁵ Artamanov, *Turetsko-Russkaya Voyna 1710-1713 gg.*, s. 220. Bir başka kaynağa göre Osmanlı Devleti'nin hazırladığı filoda ise 18 kalyon, 14 kadirga ve irili ufaklı küçük tekneler bulunduğu yazmaktadır. Veselago, *Oçerk Russkoy Morskoy İstorii*, Ç. I, s. 138. Bu dönemde, Osmanlı donanması Karadeniz'e 15 kıta kalyon hareket ettirmiştir. BOA, İE.BH. 13/1135. Bir başka belgede, 30 kıta kalite gönderdiği yazmaktadır. BOA, İE.BH. 13/1134.

⁵⁰⁶ Osmanlı Devleti'nin planına göre Tuna Nehri bölgesinde bir kara harekâtı başlatılırken, Erzurum ve Trabzon bölgelerindeki kuvvetler ile hazırlanan donanma, Azak Kalesi'ni ele geçirmek için harekete geçecekti. Bu doğrultuda, Trabzon'daki kuvvetler gemilere bindirilerek Kırım'a taşınacak, ardından Orkapı bölgesine ilerleyerek burada Rus kuvvetleriyle savaşacaklardı. Ancak Rus ordusunun Tuna'ya doğru hareket etmesi üzerine hedef doğrudan Azak Kalesi'ne çıkarma yaparak kaleyi ele geçirmek olmuştur. İşguven, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri*, C. III/4, s. 141-142.

⁵⁰⁷ Bu gemi türü, hızlı hareket edebilmesi ve yüksek manevra kabiliyeti sayesinde keşif ve haberleşme görevleri için tasarlanmıştır. Bu gemiler, 2-3 direğe ve düz yelkenlere sahipti. Üç direkli şinyavalara bazen küçük fırkateynler denirdi. Ayrıca, şiddetli akıntılarda veya durgun hava koşullarında ilerleyebilmek amacıyla küreklerle de donatılmıştı. Açık bataryalarında 18 adede kadar top taşırlardı. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa ülkelerinin filolarında yaygın olarak kullanıldı. Şinyavlar, XVIII. yüzyılın başlarında Rus filosunda kullanılmaya başlandı ve 1700-1721 yılları arasındaki Kuzey Savaşı sırasında çok yönlü savaş gemileri olarak kendilerini kanıtladılar. A. A. Çernişev, *Rossiskiy Parusny Flot*, T. II, Voenizdat İzd., Moskova 2002, s. 63.

⁵⁰⁸ Toplamda mürettebat sayısı yaklaşık 20.060 kişiden oluşmaktaydı ve bu filoda bini aşkın top bulunmaktaydı. Artamanov, *Turetsko-Russkaya Voyna 1710-1713 gg.*, 220-221.

mühimmat olarak kuzeye ilerlemiş ve Taganrog'daki Troitsk Kalesi'ne yönelik bir harekât planlamıştır. Osmanlı filosu, 13 büyük gemi ve 24 küçük tekne ile Taganrog'a doğru yelken açmıştı. Osmanlılar, Taganrog'a varınca kaleye saldırmaya ve çıkartma yapmaya başlamış, ancak bölgeye ulaşan Azak filosuna saldırmayıp geri çekilmiştir. Daha sonra, 22 Temmuz'da Osmanlı filosu daha fazla gemiyle Taganrog'a tekrar gelip kaleyi bombardımana başlamıştır. 25 Temmuz'da Osmanlı filosu, Prut'tan gelen barış haberini almasının ardından top atışları eşliğinde Kırım taraflarına doğru çekilmiştir. 29 Temmuz'da Osmanlı filosu, Troitsk Kalesi yakınlarına ulaşmış ve 30 Temmuz'da kıyı gözlemi için yedi kalyonla konum almıştır. 31 Temmuz'da Osmanlı filosu tekrar geri dönerek Azak Kalesi'nin teslim edilmesini talep etmiş, ancak Apraksin ve Cruys, Petro'dan henüz böyle bir talimat almadıklarını belirterek teslim talebini reddetmiştir.⁵⁰⁹ Rus donanmasının bölgeye gelmesi üzerine Osmanlılar geri çekilmiş, ancak 2 Ağustos'ta tekrar bölgeye dönüp Pavlovsk çevresinde bir çıkarma yapmıştır. Osmanlı kuvvetleri Rus savunmasını aşmakta zorlanmış ve kaleden yapılan top atışları nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. 4 Ağustos'ta Osmanlı filosu tekrar Troitsk Kalesi'ne yaklaşmış, ancak Rus Azak filosunun gelişi üzerine tekrar geri çekilmiştir. Bu harekât, denizde beklenen başarıyı getirememiş, ancak Prut'taki mütareke görüşmeleri operasyonun sonucunu olumlu etkilemiştir.⁵¹⁰

Prut Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Osmanlı Devleti, Azak Kalesi'ni geri almak ve Rusya'nın, Karadeniz'e açılma planlarını durdurmak amacıyla hızla harekete geçmiştir. 1711 yılının Ağustos ayında, Açu Kalesi'nin muhafazasından sorumlu olan Ramazan Paşa'ya, kapı halkı, top, cephane ve bütün askerleriyle birlikte Azak Kalesi'ne giderek kaleyi Ruslardan geri alması talimatı verilmiştir. Aynı zamanda Ramazan Paşa'nın bu kalenin muhafazasından sorumlu olduğu da bildirilmişti.⁵¹¹ Osmanlı Devleti, Azak Kalesi'nin stratejik önemi nedeniyle kalenin güvenliğini daha da güçlendirmek istemiştir, zira kale yaklaşık 15 yıldır Rusların elindeydi ve serhat bölgesindeki savunma hattı açısından kritik bir öneme sahipti. Bu doğrultuda, sadece Ramazan Paşa değil, aynı zamanda Trabzon Valisi Vezir Mehmed Paşa, Erzurum Valisi Vezir Ali Paşa ve Yenikale Muhafızı Vezir Abdurrahman Paşa gibi önemli

⁵⁰⁹ Artamanov, *Turetsko-Russkaya Voyna 1710-1713 gg.*, 222-225.

⁵¹⁰ İşgüven, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri*, C. III/4, s. 142-143. Prut Nehri'nde Osmanlı kara kuvvetlerinin elde ettiği başarı, Azak Denizi'ndeki askerî ortamı Osmanlı lehine değiştirmiştir. Prut Savaşı'ndaki üstünlük, Azak Kalesi'ni savunan Rus kuvvetlerinin üzerinde baskıyı artırmış ve Rusları zor durumda bırakmıştır. Bkz. Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 177-178.

⁵¹¹ BOA, A. DVNSMHM.d, 119/5, s. 2.

isimler de askerleriyle birlikte Azak Kalesi'nde görevlendirilmiştir.⁵¹² Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti, deniz gücünü de seferber etmiştir. Kaptanıderya Mehmed Paşa'ya bir emir gönderilerek 20 kadar kancabaş kayığın Azak Denizi'nde hizmette bulunmak üzere istihdam edilmesi talimatı verilmiştir. Bu kancabaş kayıklarının, sığ sularda görev yapma kapasiteleri sayesinde Azak Denizi'ndeki Osmanlı varlığını güçlendirmesi amaçlanmıştır.⁵¹³

Osmanlı donanması, Prut Antlaşması maddelerine göre Azak Kalesi'nin teslim alınması ve Taganrog Kalesi gibi bazı Rus kalelerinin yıkılması görevini üstlenmiştir. Ancak bu süreçte Kaptanıderya Mehmed Paşa, antlaşma maddelerini yerine getirmek konusunda yavaş davranmış ve izin almadan Yenikale taraflarına hareket etmiştir. Bu izinsiz hareket, Sultan III. Ahmed'in tepkisine yol açmış ve Sultan, kaptan paşaya bir an önce antlaşma maddelerinde yer alan görevleri yerine getirmesi talimatını vermiştir.⁵¹⁴ Nitekim Osmanlı filosunun bu dönemde yaşadığı başarısızlığın en büyük etkeni, Rus filosunun caydırıcı gücü olmuştur. Rus donanması, Osmanlı filosunu zor durumda bırakmış ve Azak Kalesi'ni geri alma sürecinde Osmanlı'nın etkili bir sonuç elde etmesini engellemiştir. Bu olay, Rusya'nın Azak Denizi'ndeki faaliyetleri ile elde ettiği stratejik gücünü ortaya koymaktadır.

Prut Antlaşması'na rağmen Rusya, antlaşma maddelerine uymayı reddederek Azak Kalesi'ni teslim etmemiş ve Lehistan'ın iç işlerine müdahale etmeyi sürdürmüştür. Çar I. Petro ve Amiral Apraksin, Azak Kalesi'nin teslimine razı olmamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, Osmanlı Devleti'nin 1703 yılından beri Azak Denizi'nde bulunan Rus filosunun yok edilmesi konusunda ısrarcı olmasıydı. Rusya ise 1696 yılından beri büyük çabalarla geliştirdiği donanma faaliyetlerini sonlandırmak istememekteydi. Ruslar, Azak Denizi'ndeki bu stratejik filolarını kaybetmektense başka bir çözüm yolu aramıştır. Çarlık Rusya'sı, Azak Denizi'nde bulunan gemilerini İstanbul Boğazı'ndan geçirerek Baltık Denizi'ne ve oradan St. Petersburg'a ulaşmasını talep etmiş, ancak Osmanlı Devleti bu teklife sıcak bakmamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'ni yeniden savaş hazırlıklarına sevk etmiştir. Ancak 1712'de Hollanda ve

⁵¹² BOA, A. DVNSMHH.d, 119/202, s. 22.

⁵¹³ BOA, A. DVNSMHH.d, 119/184, s. 17.

⁵¹⁴ BOA, A. DVNSMHH.d, 119/202, s. 22.

İngiliz arabuluculuğunda bir barış antlaşması imzalanmış ve Osmanlılar, Rusların Azak filosundan dört kalyon satın almıştır.⁵¹⁵

Petro'nun Lehistan'dan birliklerini çekmemesi, Osmanlı-Rus ilişkilerini yeniden gerilmesine ve 1712 yılının sonunda Sultan III. Ahmed'in Rusya'ya yeniden savaş ilan etmesine neden olmuştur. Gerginlik 1713 yılına kadar devam etmiş ve Rusların Azak Kalesi yakınlarında asker bulundurmaya devam etmesi durumu daha da kritik hale getirmiştir. Osmanlı Devleti, Azak Kalesi'nin güvenliğini sağlamak amacıyla bölgeye 10 çektiri göndermiştir.⁵¹⁶ Karşılıklı çatışmalar başlamadan önce, Sadrazam Silahdar Damat Ali Paşa'nın arabuluculuğuyla Sultan III. Ahmed, Ruslarla barış görüşmelerine ikna olmuştur. Haziran 1713'te Edirne'de yapılan görüşmelerde bir önceki antlaşmalar, 11 maddeyle yenilenmiştir. Bu barış antlaşması, Osmanlı-Rus gerginliğini geçici olarak hafifletmiş ve Osmanlı'nın, Karadeniz ve Azak Kalesi üzerindeki egemenliğini koruma çabalarını desteklemiştir. Böylece Rusya'nın Karadeniz'e açılma emelleri durdurulmuştur.⁵¹⁷

1713 Edirne Antlaşması'na göre Rusya'nın Lehistan'daki askerlerini çekmesi ve bu ülkenin iç işlerine karışmaması kararlaştırılmıştır. Antlaşma, Dinyeper Nehri'nin batısındaki topraklar üzerinde Rusya'nın hak iddia etmemesini ve Azak Kalesi'nin Osmanlı sınırı, Çerkes Kirman Kalesi'nin ise Rus sınırı olarak kabul edilmesini hükme bağlamıştır. İki kale arasında yeni bir kale inşa edilmemesi gerektiği de vurgulanmıştır. Rusya'nın Azak Kalesi'ni teslim etmesi sırasında Taganrog ve diğer yeni kaleleri yıkması şart koşulmuştur. Antlaşma, 25 yıl yürürlükte kalacak şekilde uzun vadeli barışın temellerini atmıştır.⁵¹⁸

⁵¹⁵ 25 Nisan 1712 tarihli belgeye göre bu dört adet kalyon barut, top ve tüm teçhizatıyla birlikte 26.167 Venedik altını ödenerek satın alınmıştır. BOA, MAD.d. 2883, s. 61. Osmanlı Devleti tarafından Ruslardan satın alınan kalyonlar için bkz. BOA, MAD.d. 3918, s. 160. Antlaşmaya göre I. Petro'nun inşasında emeği olan *Goto Predestinatsia* ve *Lastka* isimli kalyonlar, Osmanlı Devleti'ne satılmıştır. Artamanov, *Turetsko-Russkaya Voyna 1710-1713 gg.*, 268. Bu gemilerden *Goto Predestinatsia* uzunluğu 36 metre, genişliği 9,5 metrelik ve 58 top kapasitelidir. *Lastka* kalyonu ise uzunluğu 36 metre, genişliği 9,7 metrelik ve 50 top kapasitesine sahiptir. Ayrıca, *Munker* ve *Lizet* adlı iki şinyava gemisi de Osmanlılara verilmiştir. Bkz. F. F. Veselago, *Spisok Russkih Voyennih Sudov s 1668 po 1860 god*, Tip., Morskogo Ministerstva v Admiralteystve İzd., St. Petersburg 1872, s. 448-451, 506-507.

⁵¹⁶ BOA, A. DVNSMHM.d, 119/1577, s. 388.

⁵¹⁷ M. Münir Aktepe, "Ahmed III", TDVİA, C. II, İstanbul 1989, s. 35; Hikmet Çiçek, "XVIII. –XIX. Yüzyıllar Osmanlı-Rus Münasebetlerine Dair Önemli Bir Kaynak: 83/1 Numaralı ve 1113-1309/1701-1891 Tarihli Rusya Ahidname Defteri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, CXXVII/250, Ocak-Şubat 2021, s. 43-44.

⁵¹⁸ İsveç Kralı XII. Karl'ın ülkesine güvenli bir şekilde dönmesine izin verileceği ve Rusların müdahale etmeyeceği önemli bir madde olarak yer almıştır. Ruslara tabi olanların, Osmanlı ve Kırım topraklarına saldırmaması, tarım ve hayvancılık yapmaması, aynı şekilde Kırım Hanlığı ve diğer Tatar gruplarının da Rus topraklarına saldırmaması hükme bağlanmıştır. Kalmukların da Osmanlı topraklarına zarar

1713'te imzalanan Edirne Antlaşması'nın ardından Osmanlı Devleti, Azak Denizi'nde bulunan kaptanına ve filosuna bir dizi emir vermiştir. Bu emirlere göre öncelikle Azak Kalesi'ndeki hendeklerin temizlenmesi, yıkılan tabyaların toprakla doldurulup istihkâm edilmesi ve Taganrog Kalesi ile Ruslar tarafından yapılan diğer yerlerin yıkılması talimatı verilmiştir. Ayrıca, Kamanka Kalesi'nden Özi Kalesi'ne daha önce taşınmış olan top ve cephanelerin Azak Kalesi'ne geri getirilmesi ve Yenikale'deki top ve cephanelerin de Azak Kalesi'ne taşınması kararlaştırılmıştır. Bunların yanı sıra, Azak Kalesi civarında Ruslar tarafından yapılmış, ancak yıkılmış olan kalelerin yeniden inşa edilmesine dair emirler verilmiştir. Azak Denizi'nde bulunan Osmanlı filosundaki çehtiri, fırkate, kancabaş ve volik gibi gemilerden çürük durumda olanların Azak'ta kalafatlanması ve bu gemilerin, Azak Denizi'ndeki kalelerin onarımı için gereken malzemelerin taşınmasında kullanılmasına karar verilmiştir. Sağlam gemiler ise görevlerini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmek üzere emir almıştır. Bu süreç, Osmanlı Devleti'nin Azak Kalesi'ni ve çevresindeki stratejik bölgeleri güçlendirme çabaları olmuştur.⁵¹⁹

2.4. Denizcilikte Reform

2.4.1. Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmed Dönemleri

XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı donanmasının teknolojik dönüşümünde üç önemli olay rol oynamıştır. İlki, Hint Okyanusu'ndaki Portekiz karakalarının Osmanlı kadırgalarına üstün gelmesiyle başlamıştır.⁵²⁰ Okyanus şartlarına uygun olmayan Osmanlı kadırgaları, Portekiz ve diğer Batı Avrupa ülkelerinin silahlı ticaret gemileri karşısında yetersiz kalmıştır. İkincisi, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethetme sürecinde, Venedik tersaneleri acil bir ihtiyaç doğrultusunda ticaret amaçlı kullanılan kadırgaları savaş gemilerine dönüştürmek zorunda kalmıştır. Bu gemiler, ticaret amacıyla geniş yük taşıma kapasitelerine sahipti, bu da onların daha fazla top taşıyabilmelerine olanak tanımaktaydı. İnebahtı Deniz Muharebesi'nde, bu ticaret kadırgalarının savaş gemisi olarak kullanılması ve başarı sağlamaları, Osmanlı

vermemesi kararlaştırılmıştır. BOA, A. DVNSNMH.d, 6/194. 1711 yılında Prut'ta imzalanan antlaşma maddelerine uymayan I. Petro, 1713 yılında Edirne'de imzalanan antlaşma maddelerine uyacağına dair beyanatını Sultan III. Ahmed'e göndermiştir. BOA, A. DVNSNMH.d, 6/192.

⁵¹⁹ BOA, A. DVNSMHM.d, 119/2035, s. 474.

⁵²⁰ Türkçe kapak olarak da bilinen bu gemi türü, en üst güvertesinden başka iki sıra top ambarı olan kalyon tipli gemidir. Pultar, *Denizlük*, s. 418.

kadırgalarının da benzer bir dönüşüm geçirmesine neden olmuştur.⁵²¹ Bu durum, Osmanlı donanmasının da benzer gemilere geçmesine yol açmış ve daha fazla top taşıyabilen *mavna*⁵²² tipi gemiler Osmanlı tersanelerinde inşa edilmeye başlanmıştır.⁵²³ Üçüncü olarak ise Girit seferi sırasında (1645-1669), adaya Venediklilerin yardımlarını engellemek amacıyla kalyon inşa etmeye başlaması olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Osmanlılar, Akdeniz'deki savaşlarda rekabet edebilmek için kalyon tipi gemiler inşa etmeye başlamıştır. Özellikle Venedik tersanelerinde kalyon yapımına başlanması, Osmanlıların da benzer adımlar atması gerekliliğini acil hale getirmiştir.⁵²⁴ Nitekim bu dönemde kalyonların inşasında belirgin bir artış yaşanarak donanmanın ateş gücü artmış ve savaşlarda daha güçlü bir konuma gelmesi hedeflenmiştir.

Osmanlı donanması, genellikle açık denizde büyük savaşlar yerine düşman kıyılarına yönelik kara ordusuyla birlikte kuşatma ve akınlar düzenlemek üzere teşkilatlanmıştır. Donanma, kara harekâtlarına destek verme, kuşatma operasyonları gerçekleştirme ve kıyı bölgelerinin güvenliğini sağlama işlevleriyle Osmanlı askerî stratejisinde kritik bir rol oynamıştır. Ayrıca iç isyanları bastırmak ve taşra bölgelerinde otoriteyi yeniden tesis etmek için kullanılmış, böylece sadece dış düşmanlara karşı değil, iç güvenliğin sağlanmasında da önemli bir güç olmuştur. Osmanlı donanmasının her yıl ilkbaharda

⁵²¹ İnebahtı, Osmanlıların neyi başaramadığından çok neyi başardıkları hakkında daha fazla bilgi vermektedir. Bkz. Palmira Brummett, "The Ottomans As a World Power: What We Don't Know About Ottoman Sea-Power", *Oriente Moderno, The Ottomans and The Sea*, Anno 20 (81), Nr. 1, 2001, s. 19.

⁵²² İki veya üç direği olan çekirtir türü bir savaş gemisidir. Osmanlı donanmasında kelime olarak batıdan gelmeyen tek gemi türü olduğu bilinmektedir. Türk veya Arap menşeli olduğu söylenmektedir. Bir mavna inşasında iki kadırgaya yetecek kadar malzeme kullanılmaktaydı. Bkz. Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 134-135.

⁵²³ 1571 yılındaki mağlubiyetin ardından yabancılar, Osmanlıların yeniden donanma çıkaramayacağını düşünmüşlerdir. Ancak Osmanlılar, 1572 yılının kış aylarında hızlı bir şekilde 234 kadırga ve sekiz mavna inşa ederek denize indirmiştir. Bkz. Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, s. 176-177. Ayrıca, bu mavnaların bir kısmının Sinop tersanesinde inşa edildiği bilinmektedir. Imber, *The Ottoman Empire 1300-1600*, s. 290; Bostan, *17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, s. 137.

⁵²⁴ Osmanlı Devleti, 1645'te Venedik'e savaş ilan edip Girit'e saldırdığında, Venedik'in teknolojik açıdan daha üstün olan kalyonlara sahip donanmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu, Osmanlıların teknolojik yeniliklere ayak uydurmasının zorunluluk haline geldiği anlardan biri olmuştur. 1650'li yıllardan itibaren Osmanlı tersanelerinde kalyon inşasına başlanmıştır. Girit Savaşı sırasında, kadırgaların kalyonlara karşı etkili olabileceğini savunanlar da bulunmaktadır. Bu kişiler, Barbaros Hayreddin dönemine atıfta bulunarak onun kadırgalarının kalyonlara karşı zafer kazandığını örnek göstermektedir. Osmanlı devlet erkanının müzakeresi hakkında bkz. Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, s. 206; Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 187-188; Imber, *The Ottoman Empire 1300-1600*, s. 291-292. Osmanlılar, özellikle Venedik gibi rakiplerini yakından izleyerek Akdeniz'in standart gemi teknolojisini benimsemiştir. Ağoston, "Karşılaştırmalı Perspektifle Osmanlı Askeri", s. 10. Ayrıca Osmanlılar da Venedikliler gibi kalyon tipli gemileri geç benimsemiş ve bu durum, diğer batılı devletler ile arasındaki mücadeleye olumsuz tesir etmiştir. Jonathan Grant, "Rethinking the Ottoman 'Decline': Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Journal of World History*, 1999 Spring, s. 187.

denize açılması Sultan II. Bayezid döneminden itibaren gelenek haline gelmiştir. Bu uygulama, denizlerin ve kıyıların güvenliğini sağlamak, korsan saldırılarına karşı koymak ve devletin denizlerdeki varlığını sürekli kılmak amacıyla yapılmıştır.⁵²⁵ Genellikle yaz aylarında denizde bulunan donanma, kış vakti gelmeden Haliç'e geri dönmektedir.⁵²⁶ Genellikle kış aylarında ise bakım ve onarım çalışmaları yapılmıştır.⁵²⁷ Tersanede çalışacak insan gücü ise Acemi Ocağı'nın bir kısmı tarafından karşılanmaktaydı. Genellikle burada Yeniçeri Ocağı'na kaydolmadan önce zanaat çırağı olarak yetiştirilenler hizmet vermeye başlamaktaydı.⁵²⁸ Ancak ihtiyacın olduğu savaş gibi zamanlarda tersanede çalışacak insan sayısı, geçici olarak artırılarak hızlı bir şekilde gemi inşa faaliyetleri yürütülmekteydi. Bu istihdam edilenler, genellikle sahil kesimlerinde yaşayan Rum milletinden oluşmaktaydı.⁵²⁹ Kalyon dönemine geçildikten sonra ise gemi mürettebatında değişiklikler meydana gelmiştir. 1690 senesinde 418 mürettebatlı bir kapudâne kalyonunda kapudan, gemi ağası, hoca, odabaşı, vekil-i harç, çavuş, yelkenci, vardıyan, sûtûr reisleri, sandal reisi, topçubaşı ve kethüdası, topçu, aylakçı, saatçi, sandalcı, kalafatçı ve marangoz ustaları bulunurken; 1693 senesinde, kapudanın yerine üç ayrı rütbede reis, cebehane muhafızları başı ve kethüdası, kandil çavuşu, ambarcı, imam, serdümen, kethüda-i dümen ve varilci mürettebata dahil olmuştur. Kalyon döneminde ise mürettebatın içinde en kalabalık zümreyi topçular oluşturmaktadır.⁵³⁰

1695 yılından itibaren Kaptanıderya Mezemorta Hüseyin Paşa, Osmanlı donanmasının modernizasyon sürecinde temel adımları atmıştır. Hüseyin Paşa, özellikle kalyon sayısını artırma ve gemilerin silah ve teçhizatını geliştirme konusunda önemli reformlar yapmıştır. Akdeniz'de İspanya, Fransa ve Venedik gibi Batı Avrupa'nın güçlü donanmalarına karşı elde ettiği korsanlık deneyimleri, onun stratejik ve taktiksel bilgisini derinleştirmiştir. Bu kapsamda, İzmir'deki baruthanede gemi topları için yüksek kaliteli topların üretilmesi yönünde çalışmalar başlatmış ve bu topların etkinliğini artırmak amacıyla İngiliz barutu olarak bilinen güherçile, kükürt ve

⁵²⁵ Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 48.

⁵²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 439-444.

⁵²⁷ Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s.186.

⁵²⁸ Mücteba İlgürel, "Acemi Oğlanı", TDVİA, C. I, İstanbul 1988, s. 325. Ayrıca Osmanlı donanmasında çalışan Tersane Azapları, tersanelerde gemi inşası ve bakımıyla ilgilenirken; Bahriye Azapları, gemilerde çeşitli görevler üstlenmekteydi. Azaplar hakkında detaylı bilgi için bkz. Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 94.

⁵²⁹ Imber, *The Ottoman Empire 1300-1600*, s. 293-294.

⁵³⁰ Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 99-100.

odunkömürü bileşenlerinden oluşan yüksek kaliteli barutun üretimine odaklanmıştır.⁵³¹ Aynı zamanda bu çabaların bir sonucu olarak Osmanlı donanması, 1697’de 110 topa sahip üç ambarlı ve 90 topa sahip iki ambarlı kalyonları denize indirmiştir. Bu kalyonlara yerleştirilen daha büyük kalibreli toplar, Osmanlı donanmasının ateş gücünü artırarak deniz savaşlarındaki etkinliğini yükseltmiştir. Aynı dönemde Osmanlı Devleti, deniz gücünü güçlendirmek amacıyla Karadeniz’deki tersanelerde faaliyetlerini artırmış ve 60, 50 ve 48 top taşıyan savaş gemilerinin inşasına başlamıştır. Bu girişim, Osmanlı donanmasının Azak Denizi ve Karadeniz’deki stratejik üstünlüğünü pekiştirmeyi amaçlamış, savaş gemilerinin sayısını artırarak hem Akdeniz’de hem de Karadeniz’de daha etkili bir güç haline gelmesi hedeflenmiştir. Bu reform süreci, Osmanlı donanmasının denizlerdeki stratejik konumunu güçlendirmiştir.⁵³² Nitekim Mezemorta Hüseyin Paşa’nın bu reformları, Osmanlı donanmasının savaş kapasitesini ve denizlerdeki etkinliğini önemli ölçüde artırmış ve donanmanın modernizasyonunda kritik bir rol oynamıştır. Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti’nin Akdeniz ve Karadeniz’deki stratejik çıkarlarını korumasına ve denizlerdeki varlığını güçlendirmesine katkı sağlamıştır.

Karlofça Antlaşması’ndan sonra Kaptanıderya Mezemorta Hüseyin Paşa ve Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa, Osmanlı donanmasının yeniden düzenlenmesi için önemli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimlerin en önemli sonuçlarından biri, donanmadaki kürekli sınıftan yelkenli sınıfa geçiş sürecinin hızlanması olmuştur. Bu geçiş, kadirga yerine kalyon üretiminin yaygınlaşmasına yol açmıştır. 1701’de yayımlanan Bahriye Kanunnâmesi, bu dönüşümü resmileştirmiştir. Bu kanunnâme ile denizcilik alanındaki düzenlemeler netleşmiş ve deniz işlerinin artık yalnızca denizcilik mesleğinden yetişmiş kişiler tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Denizcilik ilmi yetersiz olan, kara ordusundan yetişen askerlerin kaptanlığa getirilmemesi hükme bağlanmıştır. Ayrıca, denizcilikte yapılacak tayin ve terfilerde tecrübe ve liyakatin esas alınması gerektiği vurgulanmıştır. Donanmanın modernize edilmesine yönelik bir diğer önemli karar ise Osmanlı donanmasında o dönemde mevcut olan 27 kalyonun sayısının artırılmasıydı. Bu doğrultuda, en az 40 kalyonun

⁵³¹ Bu dönemde donanma için üretilen bu barut türünün İzmir Baruthane Nazırı El-Hac Yahya Ağa vasıtasıyla hazırlanmaktadır. BOA, MAD.d, 6880. Ayrıca barut üretimi için bkz. Gabor Ágoston, *Osmanlı’da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, haz. K. Şakul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2020, s. 249.

⁵³² Candiani, “A New Battle Fleet”, s. 23.

donanmada yer alması gerektiği kabul edilmiştir.⁵³³ Bu adımlar, Osmanlı donanmasının yelkenli gemilere dayalı bir yapıya geçiş sürecinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmuş ve donanmanın bu değişim sürecini hızlandırmıştır.⁵³⁴

1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi ile Osmanlı donanmasının modernizasyon sürecinde önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde, biri yaklaşık 47 metre uzunluğunda büyük üç ambarlı, diğeri ise 32 metre uzunluğunda bir kalyonun inşası başlamıştır. Kanunnâmenin ardından 1702’de üç kalyon ve 1704’te de üç kalyon daha inşa edilerek kalyon sayısında belirgin bir artış sağlanmıştır.⁵³⁵ Aynı zamanda bu kanunnamede savaş sırasında uyulması gereken kurallar da belirlenmiştir. Kaptanıderyaların savaş sırasında üç fener ve üç bayrak taşıyan büyük kalyonlara binmeleri ve bu gemilerin baş kapudâne olarak anılmaları kararlaştırılmıştır.⁵³⁶ Ayrıca, savaş sırasında yaralanan denizcilerin maaş bağlanarak emekliye ayrılmalarına imkân tanınmıştır.⁵³⁷

Bahriye Kanunnâmesi’nin çıkarılmasındaki en büyük etken, kürekli kadırgalar yerine yelkenli kalyonların üretimine geçmek ve Osmanlı donanmasını bu modern gemilerle yeniden yapılandırmaktır. Osmanlılar, bu süreçte diğer devletlerin kullandığı büyük kalyonların durumlarını göz önünde bulundurarak mütakabiliyet stratejisi gütmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Tersâne-i Âmire’de kalyon inşasının hızlandırılması için kaptanıderya, patrona ve riyaleler gibi üst düzey paşalar, donanmadaki diğer gemi türlerinin sayısının azaltılması gerektiğine karar vermiştir. Çünkü düşman devletlerin 70 ve 80 top taşıyan büyük kalyonlarının savaş sırasında Osmanlı’nın gemilerine karşı kolay bir şekilde üstünlük kurabileceği düşünülmekteydi. Bu değerlendirmeler sonucunda, 1713’te daha büyük ve daha fazla topa sahip güçlü kalyonların inşası için bir ihtiyaç olduğu belirlenmiştir.⁵³⁸ Bu süreç, Osmanlı donanmasının güçlü ve etkin

⁵³³ İlgili kanunname için bkz. BOA, D. BŞM.TRE.d. 14599.

⁵³⁴ Yusuf Alperen Aydın, “XVIII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Donanması ve Tersâne-i Âmire’de Lenger ve Yelken Bezi Üretimine Başlanması”, *Tarih Dergisi*, XLIX, 2009, s. 49.

⁵³⁵ Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 197.

⁵³⁶ Osmanlı donanmasının baş sorumlusunun gemisine *kapudâne-i hümayun*, ikinci sorumlu kaptan patrona olup gemisine *patrona-i hümayun* ve üçüncü kaptan olan riyâlenin gemisine ise *riyâle-i hümayun* denilmektedir. Kapudâne birinci amiral (oramiral), patrona ferik-amiral (koramiral) ve riyâle ise kontr-amiral veya liva-amiral (tuğamiral) mukabilinde olmaktadır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 434.

⁵³⁷ Giderek kalyon sayısının artması üzerine 1706’da kalyonlar hakkında bir düzenleme daha yapılmıştır. Kalyonlara tahsis edilen mühimmatın takibinin yapılması ve tamir işlerinin görülmesi hakkında bir düzenleme olmuştur. BOA, MAD.d. 3142, s. 83; İdris Bostan, “Mezemorta Hüseyin Paşa ve 1701 Tarihli Bahriye Kanunnamesi”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, s. 285-286.

⁵³⁸ Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 330. Venedik kaynaklarına göre 1700-1714 yılları arasında Osmanlı Devleti 22 ile 27 arasında kalyon inşa ettiği yazmaktadır. Özellikle bu kalyonların Sinop ve İstanbul’daki tersanede inşa edildiği yazmaktadır. Candiani, “A New Battle Fleet”, s. 24. XVIII.

savaş gemilerine sahip olması gerektiğini ortaya koymuş ve denizlerdeki stratejik üstünlük için kalyon inşa sürecinin hızlandırılmasını sağlamıştır. Nitekim, bu kanunnâmenin yayımlandığı tarihten sonra yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuş ve kanunnâme, sürekli olarak yenilenmiş ve yeni maddeler eklenerek güncellenmeye devam etmiştir. Bu süreç, kanunnâmenin değişen koşullara ve zamanın gereklerine uygun hale getirilmesi amacıyla sürdürülmüş, böylece kanunların güncelliği ve etkinliği korunmuştur.

Nitekim Osmanlı donanması, 1694-1695 yıllarında Sakız Adası'nda Venedik donanmasını mağlup etmesinde, kalyonlar belirleyici bir rol oynamıştı. Zaferin ardından Osmanlı Devleti, donanma düzeninin geliştirilmesi ve kalyon inşasının standartlaştırılması amacıyla 1701 Bahriye Kanunnamesi'ni yürürlüğe koymuş, böylece donanmanın yapısal düzenlemesine ve etkinliğinin artırılmasına yönelik önemli adımların atılması hedeflenmiştir.

Sultan III. Ahmed döneminde, Bahriye Kanunnamesi'nin öngördüğü düzenlemelerle Osmanlı donanması kalyonlarla Akdeniz'de hakimiyet kurmuştur. Ancak kalyonların inşası için gerekli olan demir malzeme, özellikle de lengerler (demir çapalar), İstanbul'daki tersanede üretilemediğinden başta İngiltere olmak üzere yabancı ülkelerden ithal edilmekteydi. Bu dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla, tersane gözlerinde humbaracı ocağında usta olan Ali'nin öncülüğünde bir kârhane açılmış ve burada kalyonlar için gerekli olan lengerler üretilmeye başlanmıştır.⁵³⁹ Ayrıca, kalyonların en önemli unsurlarından biri olan yelken bezlerine duyulan ihtiyacın karşılanması için 1709'da yeni bir kârhane daha açılmıştır.⁵⁴⁰ Böylece, 1701'de başlayan denizcilik düzenlemeleri, Osmanlı Devleti'nin donanmasındaki gemi üretiminde dışa bağımlılığı ortadan kaldırmaya yönelik önemli adımların temelini teşkil etmiştir.

Osmanlı filosunun Prut Seferi sırasında top, mühimmat ve asker taşımaktan öteye geçememesi, İstanbul'daki siyasî ortamı da hareketlendirmişti.⁵⁴¹ Donanmanın etkisiz kalması, Osmanlı Devleti için önemli bir hayal kırıklığı oluşturmuş ve özellikle Sultan

yüzyılda üç ambarlı büyük kalyonlar ortaya çıkmıştır. İdris Bostan, "Tersâne-i Âmire", TDVİA, C. XL, İstanbul 2011, s. 514.

⁵³⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. I, s. 169-170.

⁵⁴⁰ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yay., İstanbul 2014, s. 246.

⁵⁴¹ Osmanlı Devleti'nin Prut Seferi sırasında lojistik faaliyetleri hakkında bkz. Hakan Yıldız, *Haydi Osmanlı Sefere: Prut Seferi'nde Organizasyon ve lojistik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006.

III. Ahmed'in memnuniyetsizliğini artırmıştı. Donanmanın yalnızca lojistik destek sağlaması ve askerî başarılarında etkin bir rol oynamaması sonucunda Kaptanıderya Mehmed Paşa görevinden azledilerek yerine Hacı Mehmed Paşa'yı tayin edilmiştir.⁵⁴² Bu gelişme, Mehmed Paşa'nın filoyu etkili bir şekilde kullanamadığını ve hazırlanan donanmanın sadece askerî malzeme taşıma göreviyle sınırlı kalmasının stratejik yetersizliğini gözler önüne sermiştir. Benzer şekilde, karadaki harekât ve Ruslarla yapılan barış görüşmeleri sonucunda ortaya çıkan anlaşma maddeleri, İstanbul'daki divan üyeleri tarafından beğenilmemiş ve bu durum, Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın da görevden alınmasına neden olmuştur.⁵⁴³ Her iki liderin de seferdeki faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin siyasî ve askerî yönetiminde önemli değişikliklere yol açmıştır.

Osmanlı Devleti'nde kalyon inşasının yaygınlaşması, dönemin denizcilik stratejileri ve donanma gücünün artışı açısından önemli bir rol oynamıştır. Kalyonların yaygınlaşmasıyla birlikte, bu dönemde donanmada kullanılan toplar da kalyon tiplerine göre çeşitlilik göstermiştir. Bu durum, batıdaki devletlerde XVI. yüzyılın başlarından itibaren kalyonlarda ambar adı verilen alt güvertelerdeki deliklere (lombar) toplar yerleştirildiğinden beri değişken olmaktaydı. Bu yenilik, kalyonları adeta yüzer kaleler haline getirmiş ve denizcilik tarihinde bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Osmanlı Devleti de bu tip gemilerin inşasına öncelik vererek donanmasında, her bir kalyonun ambarına ve üst güvertesine, başı ve kıçsı dahil olmak üzere toplar yerleştirmiştir. Böylece, iki veya üç ambarlı kalyonların inşasına başlanmıştır. Bu dönemde yapılan üç ambarlı kalyonlardaki top sayısı, 100 ile 130 arasında değişkenlik göstermekteydi. Ayrıca, hareket kabiliyetini artırmak adına, daha az top taşıma kapasitesine sahip (ortalama 70 civarında) iki ambarlı kalyonların inşasında da artış olmuştur. Bu yüzyılın başlarında, Rusya'nın İstanbul'daki ilk daimî büyükelçisi P. A. Tolstoy, Osmanlı donanmasındaki kalyonları, taşıdıkları top kapasitelerine göre sınıflandırmıştır. Tolstoy, Osmanlı donanmasındaki birinci sınıf kalyonlar 90 ile 130 arasında, ikinci sınıf kalyonlar 60 ile 80 top arasında ve üçüncü sınıf kalyonlar ise 40 ile 55 arasında olarak ayırmıştır. Ayrıca ticari amaçlı olarak kullanılan kalyonlarda ise 20 ile 50 top arasında olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁴ Aynı

⁵⁴² Mehmed İzzet Bey, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ: Osmanlı Kaptanıderyaları (1352-1853)*, haz. Cemil Sağlam, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2021, s. 65.

⁵⁴³ M. Münir Aktepe, "Baltacı Mehmed Paşa", TDVİA, C. V, İstanbul 1992, s. 36.

⁵⁴⁴ Tolstoy, *Opisaniye Çernogo Morya*, s. 216.

zamanda Tolstoy, Osmanlı toplarının ağırlığı hakkında da malumat aktarmaktadır. Osmanlıların diğer devletlerin top kullanımına oranla daha ağır toplar kullandığını belirtmektedir. 110 topa sahip ile 50 topa sahip kalyonlarda bulunan topların yaklaşık 13 ile 18 kg aralığında değişen güllerle atıldığını aktarmaktadır.⁵⁴⁵

Kalyonların, Osmanlı donanmasına dâhil edilmesiyle birlikte kullanılan top çeşitlerinde de artış yaşanmıştır. Bu gemi türünün her iki yanına ve ambar sayısına göre farklı ebatlarda toplar yerleştirilmekte, bu topların menzili ve mermi çeşitliliği deniz savaşlarının seyrini önemli ölçüde etkilemekteydi Donanmada kullanılan başlıca toplar arasında şâhî, cehrin, şayka, saçma/çarha, misket, eynek/enik, darbzen, prangı, bacaluşka, kolomborno, obüs ve balyemez gibi farklı türler yer almıştır. Bu topların üretimi, Tersâne-i Âmire ve Tophâne-i Âmire tarafından gerçekleştirilmekteydi.⁵⁴⁶ Özellikle demir ve tunçtan imal edilen toplar, kalyonlarda kullanılmak üzere özenle üretilmekteydi.⁵⁴⁷ Tunç topları, özellikle denizdeki dayanıklılığı ve savaşlarda geminin gücünü artırdığı için tercih edilmekteydi.⁵⁴⁸ Aynı zamanda kalyonlardaki topların ateş gücünü artırmak için çeşitli güllerle de imal edilmeye başlamıştır. Mermer, demir ve humbara gibi farklı malzemelerden yapılan yuvarlak güllerle, kalyon toplarının etkinliğini artırmakta ve deniz savaşlarındaki başarıda önemli rol oynaması için kullanımı tercih edilmiştir.⁵⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin denizcilik alanında reform girişimleri, Rusların I. Petro döneminden itibaren Karadeniz üzerindeki genişleme çabalarının oluşturduğu tehdit karşısında stratejik bir zorunluluk haline gelmiştir. Karadeniz'in Osmanlı egemenliği altında kalmasını sağlamak ve Rusların bölgedeki nüfuzunu sınırlamak amacıyla Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmed dönemlerinde çeşitli yenilikler yapılmış, donanma yelkenli gemilere geçişle yenilenmiş ve Karadeniz kıyısında savunma

⁵⁴⁵ Yukarıdaki paragrafta belirtilen ağırlık, kilogram cinsine çevrilmiştir. Tolstoy, *Opisaniye Černogo Morya*, s. 232-233.

⁵⁴⁶ Toplarda kullanılan mermiler ise Tersâne-i Âmire ve Galata Tophânesi'nde üretilmekteydi ve mermer, granit, taş, metal gibi çeşitli malzemelerden yapılmaktaydı. Tuncay Zorlu, "III. Selim ve Osmanlı Deniz Gücü'nün Modernleşmesi", *Türk Denizcilik Tarihi*, C. II, ed. Zeki Arıkan, Lütfü Sancar, İstanbul 2009, s. 68-69. Ayrıca Osmanlı döneminde topların üretimi, çapı, ağırlığı, uzunluğu ve çeşidi hakkında bkz. Salim Ayduz, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, TTK Yay., Ankara 2006.

⁵⁴⁷ Osmanlılarda kullanımı en yaygın olan dövücü topla-darbzen 150 gram ile 2,5 kilogram ağırlığına sahip güllerle atmaktaydı. Kalyonların güvertelerindeki topların çoğunluğu ise 3,7 ile 8,6 kilogramlara sahip güllerle atan küçük tunç silahlardı. Osmanlı'nın ince donanmasındaki gemileri ise daha küçük 20 ile 40 kilogram ağırlığında dökme demir topla taşımakta ve 500 gramdan ağır olmayan mermiler kullanılmaktaydı. Ağoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar*, s. 43.

⁵⁴⁸ Bu dönemde, Osmanlı kalyonlarında yaygın olarak 56 kg ağırlığında tunç topla kullanıldığı da bilinmektedir. BOA, MAD.d. 3918, s. 27.

⁵⁴⁹ Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 349-350.

sistemleri güçlendirilmiştir. Osmanlı'nın Karadeniz üzerindeki bu çabaları, aynı dönemde batıya yönelik reform ve modernleşme girişimleriyle paralel ilerlemiştir.

1720'li yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'nde, Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın politikası doğrultusunda batıda kaybedilen toprakları geri alma hedefi terk edilmiş, barışçıl bir politika benimsenerek Avrupa'ya geçici elçilikler gönderilmiş ve diplomatik ilişkiler geliştirilmiştir. Fakat bu reformist yaklaşım, denizcilik ve askeri modernizasyonun aksine, içeride geleneksel devlet kadroları ve muhafazakâr kesimlerde hoşnutsuzluk oluşturmuştur. Artan lüks ve eğlenceye dair söylentiler, halk arasında rahatsızlık uyandırmış ve bu hoşnutsuzluk, 1730'da Patrona Halil öncülüğünde bir isyana dönüşmüştür. İsyân, Lâle Devri'nin sona ermesine, Sadrazam İbrahim Paşa'nın öldürülmesine ve Sultan III. Ahmed'in tahttan indirilmesine neden olmuştur.⁵⁵⁰ Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin hem Karadeniz'deki stratejik reformları hem de batıya yönelik modernleşme çabaları, muhafazakâr tutum nedeniyle tam anlamıyla kalıcı bir dönüşüm sağlayamamıştır. Nitekim Osmanlı donanmasında gerçekleştirilen reform hareketleri belirli ölçüde başarıya ulaşmış olsa da batıya yönelik politikaların içerideki tepkilerle kesintiye uğraması, reformların sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir engel teşkil etmiştir.

2.4.2. I. Petro Dönemi

Rusya'nın knezlikten çarlığa geçiş süreci, iç siyasî ve sosyal düzenin yetersizliklerini ortaya çıkarırken dış dünya ile daha fazla temas kurma gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, Batı Avrupa'nın bilimsel, teknolojik ve denizcilik alanlarındaki ilerlemeleri Rusya'nın dikkatini çekmeye başlamıştır. Rus çarları, bu gelişmeleri yakından izleyerek ülkelerini modernize etme ve Batı'daki başarıları örnek alarak benzer reformlar gerçekleştirme ihtiyacı duymuştur.⁵⁵¹ Bu doğrultuda Rusya'nın dış ilişkiler dairesi, Avrupa devletlerinde görevli elçi ve konsoloslarına dil eğitimi verme ve Latin bilimini öğretme gibi eğitim programları başlatmıştır. Bu programlar, Rus diplomatların ve devlet görevlilerinin Batı kültürünü daha iyi anlamalarını ve bu kültürün getirdiği yenilikleri ülkeye taşımalarını sağlamıştır. Bu

⁵⁵⁰ Abdülkadir Özcan, "Patrona İsyanı", TDVİA, C. XXXIV, İstanbul 2007, s. 189-192.

⁵⁵¹ IV. İvan tarafından daimî bir ordu kurma amacıyla oluşturulan ve ateşli silahlar kullanan streletsy birlikleri, Kazan Hanlığı'nın ele geçirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu başarı, batılı askerî tekniklerin ne kadar etkili olduğunu bir kez daha göstermiştir. Ayrıca Kazan kuşatmasında, Danimarkalı bir mühendisin kale surlarına lağım kazdırarak barut kullanması da bu başarının arkasındaki batı tekniklerinin etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bkz. Vernadsky, Rusya Tarihi, s. 134.

temaslar ve eğitim süreçleri, Rusya’da Batı kültürünü benimseyen ve ülkenin modernleşme sürecinde önemli bir rol oynayan bir elit tabakanın oluşmasına katkıda bulunmuştur.⁵⁵² Nitekim Petro, Rusya’yı yeni bir yöne taşıma kararlılığıyla gemi inşa etmeyi bizzat öğrenmiş ve inşa ettiği geminin kaptanı olarak görev yapmıştır. Hem sembolik hem de gerçek anlamda ülkenin “dümenini” elinde tutarak Rusya’yı XVII. yüzyılın geleneklerinden uzaklaştırmış ve XVIII. yüzyılda modernleşme sürecine öncülük etmiştir.

Petro’nun liderliği altında Rusya, denizcilik alanında köklü ve radikal değişimlere sahne olmuştur. Bu dönem, ülkenin geleneksel politikalardan uzaklaşıp modernleşme ve Batılılaşma sürecine girdiği bir dönüşüm sürecini simgelemektedir. Rusya’nın geri kalmışlığını aşması ve bağımsızlığını sürdürebilmesi için Avrupa’daki siyasi, sosyal, ekonomik, bilimsel ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamasının hayati önem taşıdığı anlayışı gelişmiştir. Bu uyumun sağlanmasında en önemli faktörlerden biri, Rusya’nın güçlü bir denizci devlet haline gelmesinin gerekliliği idi. Petro’nun hedefi, yalnızca askeri denizcilik faaliyetlerini geliştirmekle sınırlı değildi, aynı zamanda ticaret yollarında etkin bir konum elde etmeyi de amaçlamaktaydı. Bu doğrultuda, öncelikli hedeflerinden biri, Karadeniz bölgesindeki limanlar üzerinde kontrol sağlamak olmuştur. Bu amaçla Batı Avrupa’dan denizcilik alanında uzman kişiler Rusya’ya davet edilmiş ve güneydeki başlatılan denizcilik faaliyetlerine destek olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde Rusya, Azak filosunu oluşturmuş ve ardından Osmanlı Devleti’nden Azak Kalesi’ni alarak Karadeniz’e çıkış yolunda stratejik bir adım atmıştır. Petro, Avrupa’dan getirdiği uzmanların katkıları ve modern denizcilik tekniklerini kullanarak ilk askeri tecrübesinde başarılı olunca, Batı tarzı reformlara daha fazla önem vermeye başlamıştır.⁵⁵³

Rusların Doğu Avrupa tarih sahnesine çıktıkları ilk dönemlerde, İskandinav-Bizans ticaret yolu, bölgenin en önemli ticaret güzergâhlarından biriydi. Baltık Denizi’nden başlayarak nehirler aracılığıyla Karadeniz’e ve oradan İstanbul Boğazı’na kadar uzanan bu yol, ticaretin yanı sıra stratejik bir bağlantı hattı oluşturmaktaydı. Bu güzergâh üzerindeki önemli nehirlerden biri de Baltık Denizi’ne dökülen Neva Nehri olmuştur. Petro, bu eski ticaret yolundaki denizlere hâkim olmayı öncelikli hedef

⁵⁵² Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 189.

⁵⁵³ Lincoln Paine, *Deniz ve Uygarlık: Dünya Denizcilik Tarihi*, çev. Nurettin Elhüseyni, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2023, s. 483.

olarak belirlemiştir. İlk olarak Karadeniz'e erişim sağlamak amacıyla Azak Denizi'nde çalışmalar yapılmış, ardından Baltık Denizi'ne hâkim olmak için 1703'te, bataklık olarak görülen Neva Nehri üzerinde St. Petersburg şehri kurulmuştur. Bu şehir, Kuzey Savaşları sırasında nehrin ağzını koruyan bir askerî kale, ayrıca Arhangelsk limanına kıyasla Batı Avrupa ile daha kolay ticaret yapmaya olanak sağlayan bir rıhtım ve tersane olarak inşa edilmiştir. St. Petersburg, zamanla Rusya'nın başkenti haline gelmiş ve Amirallik binasının da buraya taşınmasıyla denizcilik merkezi olmuştur.⁵⁵⁴ Böylece, St. Petersburg'un kurulmasındaki temel amaç, Rusya'nın denizlere erişimini sağlamak ve güçlendirmek olmuştur. Petro, bu şehirde Baltık filosunu kurarak, güneydeki Azak filosuna benzer şekilde kuzeyde de bir deniz gücü oluşturmuştur. St. Petersburg, yalnızca bir ticaret ve denizcilik merkezi olmakla kalmamış, aynı zamanda denizcilik eğitimi ve bilimsel gelişmeler açısından da Rusya'nın en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu şehir, Rusya'nın denizcilik politikalarının belirlendiği ve bölgesel savunma stratejilerinin geliştirildiği bir üs olmuştur. St. Petersburg, Batı Avrupa ile ticaret ve denizcilik alanında modernleşme hedeflerine ulaşılmasında Rusya için kilit bir rol üstlenmiştir.⁵⁵⁵

Petro, Baltık filosunun inşası sürecinde, Rusya'nın yerel gemi inşa ve denizcilik geleneklerini geliştirmiş Batı Avrupa ülkelerinin denizcilik tecrübeleriyle ustaca birleştirmiştir. Bu süreçte ayrıca, Azak filosunun kuruluşunda edinilen deneyimlerden de etkin bir şekilde faydalanılmıştır. Baltık filosunun inşası, Kuzey Savaşı'nın gereksinimlerine uygun olarak gerçekleştirilmiş ve Rusya'nın deniz gücünü Baltık Denizi'nde güçlendirmek amacıyla planlanmıştır. Bu filonun inşası, 1701-1702 yıllarında Ladoga Gölü bölgesinde tersanelerin kurulmasıyla başlamıştır. Bu tersaneler, filo için ilk gemilerin inşa edildiği yerler olmuştur. 1703'te St. Petersburg'un kurulmasının ardından 1704'te şehirde Amirallik Tersanesi de inşa edilmiş ve bu yeni şehir, Baltık filosunun gemi yapımının ana merkezi haline gelmiştir. Burada, Baltık filosu için yoğun bir şekilde yelkenli ve kürekli gemiler inşa edilmeye başlanmıştır. Bu süreçte inşa edilen filo, Kuzey Savaşı esnasında Rusya'nın askerî faaliyetlerinde büyük bir rol oynamış ve Petro'nun Baltık Denizi'nde stratejik üstünlük

⁵⁵⁴ St. Petersburg Amirallliği'nin inşasına 1704'te Çar I. Petro'nun emriyle başlanmıştır. RGAVMF, F. 223, O. 1, D. 12, L. 1.

⁵⁵⁵ R. C. Anderson, *Naval Wars in the Baltic During the Sailing-Ship Epoch (1522-1850)*, C. Gilbert-Wood Publ., Londra 1910, s. 139.

sağlama hedeflerine hizmet etmiştir. Nitekim, Rusya'nın yeni bir filo kurma çabası Avrupa'nın denizci güçleri arasındaki yerini almasını sağlamıştır.⁵⁵⁶

Rusya, denizcilik alanında gerçekleştirdiği reformların bir parçası olarak bu alanın eğitiminde de önemli yeniliklere imza atmıştır. 1697'de Batı Avrupa'ya yapılan seyahat sırasında, batıdaki devletlerin modern eğitim sistemlerini inceleyen Petro, bu modelleri Rusya'ya adapte etmeye çalışmıştır. Bu reformların temel amaçlarından biri, ordu ve donanmanın modernizasyonu için gerekli olan nitelikli askerî personeli yetiştirmek olmuştur. Petro, bilim ve teknoloji vurgusu ile Rusya'nın bu alanlardaki geri kalmışlığını gidermek amacıyla matematiksel ve bilimsel eğitime yönelmiştir. Bu kapsamda, 1701'de Moskova'da Matematik ve Denizcilik (Navigasyon/Seyir) Okulu kurulmuştur.⁵⁵⁷ Bu okul, Çarlık Rusya'sında ilk kez topçu, mühendislik ve denizcilik eğitimi veren bir kurum olarak dikkat çekmiş ve modern eğitim sisteminin öncüsü haline gelmiştir. Kurumda, donanma ve orduya hizmet edecek topçu, mühendis ve denizci subaylar yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu okulun başına matematik, astronomi ve deniz bilimleri konusunda uzman olan İskoç Henry Farquharson'u getirilmiştir. Bu okul, 1715'te başkent St. Petersburg'da açılan Deniz Akademisi (Deniz Harp Okulu) bünyesine dahil edilmiştir. Deniz Akademisi'nde, gemicilik, seyrüsefer, topçuluk, tahkimat ve haritacılık gibi alanlarda subaylar eğitilmeye başlanmıştır.⁵⁵⁸ Bu adımlarla, Rusya'da sistematik bir denizcilik eğitimi hayata geçirilmiş ve denizcilik kültürünün devletin bünyesine yerleşmesi hedeflenmiştir. Bu okullar, pratik becerilere sahip deniz subaylarının yetiştirilmesini ve donanma liderliğinde görev alacak uzmanların hazırlanmasını amaçlamıştır. Bu eğitim reformları, Rus donanmasının modernleşmesinde ve denizcilik kültürünün ülkeye kazandırılmasında kilit bir rol oynamıştır. Ayrıca, St. Petersburg'daki soylu çocukları İngiltere, Fransa ve Venedik gibi ülkelere gönderilerek denizcilik alanında ileri düzeyde eğitim almaları sağlanmıştır.⁵⁵⁹

Petro, mevcut idari sorunları çözmek ve daha etkin bir yönetim yapısı oluşturmak amacıyla 1708 yılında kapsamlı bir idari reform başlatmıştır. 18 Aralık tarihli

⁵⁵⁶ V. A. Zolotarev, İ. A. Kozlov, *Tri Stoletiya Rossiyskogo Flota*, T. I, s. 88-89.

⁵⁵⁷ Mikhail Bashanov, *Tarihî Rus Haritalarında Osmanlı Devleti (1700-1797)*, çev. ve haz. İlyas Kemaloğlu, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay., İstanbul 2023, s. 4.

⁵⁵⁸ Speranskiy, *PSRZİ (1713-1719)*, T. V, Otdeleniya Sobstvennoy Yego İmperatorskogo Veliçestva Kantselyarii İzd., St. Petersburg 1830, s. 609; Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 229.

⁵⁵⁹ Toplam 60 kişilik bu öğrenci grubunu, her biri 20 kişi olan üç gruba bölerek üç farklı ülkeye göndermiştir. Bkz. Speranskiy, *PSRZİ (1713-1719)*, T. V, s. 201.

kararnameyle yerel yönetimlere ait tüm kasaba envanterlerinin, altı bölgesel merkez (Moskova, Kiev, Smolensk, Kazan, Arhangelsk ve Azak) üzerinden çıkarılması emredilmiştir. Reform kapsamında Rusya, sekiz eyalete bölünmüş ve her eyalete malî, adlî ve idarî işlerden sorumlu valiler atanmıştır. Bu düzenlemeler, özellikle Kuzey Savaşı sırasında askerî ve malî kaynakların güvence altına alınmasını sağlamak ve vergi sistemini güçlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.⁵⁶⁰ Bu eyaletler Moskova, St. Petersburg, Kiev, Smolensk, Arhangelsk, Kazan, Azak ve Sibirya olarak belirlenmiştir. Petro, aynı dönemde devlet yönetimini merkezileştiren Senato'yu kurmuştur; bu yapı, Çar'ın sefere çıktığı dönemlerde yasama ve yürütme yetkisini üstlenmekteydi. Senato'nun kontrolünde, Avrupa'daki benzer örneklerden ilham alınarak daire (prikaz) sistemi yerine dokuz ana kuruldan oluşan bakanlık (kollegiya) sistemi getirilmiştir. Bu kurullar arasında Dışişleri, Savaş, Amirallik, Adalet, Ticaret ve Devlet Harcamaları kurulları yer almıştır. 1717'de kurulan Amirallik Kurulu denizcilik faaliyetlerinin en yüksek yönetim merkezi olmuş ve başına Amiral Apraksin getirilmiş, yardımcılığına Koramiral Cruys atanmıştır.⁵⁶¹ Bu reformlar, Rusya'yı modern ve merkezi bir yönetim yapısı haline getirerek devletin çağdaş ve etkili bir idareye kavuşmasını sağlamıştır. Petro'nun reformları, Rus devlet yapısında Batı'ya yönelik bir dönüşümü temsil etmekteydi ve merkezi otoriteyi güçlendirerek etkin bir yönetim sistemi kurmuştur.

Petro'nun liderliğinde Rusya, eski Moskova zihniyetinden kurtularak tamamen yeni bir kimlik kazanmıştır. Bu dönemde, Rusya'yı hem teknik açıdan hem de yaşam tarzı bakımından Avrupa standartlarına uygun hale getirmek öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Rusya'nın Avrupalı bir devlet kimliği kazanabilmesi için askerî, sosyal ve idarî yapılar Batılı normlara uygun olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu reformlar, 1695-1696 yıllarında Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen savaşların ardından başlamış ve özellikle Baltık Denizi'nde İsveç ile yapılan 20 yıllık Kuzey Savaşı sırasında daha da derinleşmiştir.⁵⁶² Bu savaş, Petro'nun Rusya'yı modernleştirme çabalarını

⁵⁶⁰ Speranskiy, *PSRZİ (1700-1712)*, T. IV, s. 436-439. Ülke kaza (uyezd), nahiye (volost) ve vilayetlere (guberniya) bölünmüştür. Bkz. Topsakal, *Rusya Tarihi*, s. 59.

⁵⁶¹ Speranskiy, *PSRZİ (1713-1719)*, T. V, s. 528.

⁵⁶² Aynı zamanda 1695'te Azak seferine çıkan orduda, yedi Rus ve 14 yabancı cerrah bulunmaktaydı. Bu, Rus toplumundaki ilk mesleğin başlangıcını oluşturmaktadır. Hosking, *Rusya ve Ruslar*, s. 251. Petro'nun 1696'da Azak'ı ele geçirerek kazandığı ilk zaferin ardından halkın katılımıyla gerçekleştirdiği saray merasimleri ilk kez dini inançlar yerine askerî başarılarla kutlanmaya başlanmıştır. Ayrıca I. Petro'nun 1696 Azak seferinin ardından buradaki filosunu geliştirmek için 1697-1698 yıllarında Avrupa seyahati, değişimlerin birbiri ardına geldiği geçmiş yılların bitiş noktası ve kültürel dönüşümün ileri aşamalarının kıvılcımı olmuştur. Bushkovitch, *Büyük Petro*, s. 81.

hızlandırmış, ordunun ve donanmanın modernizasyonunu bir nevi zorunlu kılmıştır.⁵⁶³ Nitekim Moskova'nın dogmatik zihniyetinden kurtulma çabası, Petro'nun liderliği altında başarılı olmuş; ülke, bilime, teknolojiye, kültüre ve ekonomiye daha açık bir hale gelmiştir. Petro'nun vizyonu, Rusya'nın emperyal bir güç olma hedefi doğrultusunda genişleme politikaları benimsemesine yol açmıştır. Onun liderliği, yalnızca iç reformlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Rusya'yı uluslararası alanda etkili bir güç haline getirme amacını taşımıştır.

Petro tarafından 1720'de hazırlanan Donanma Talimatnamesi, Rus donanmasının disiplinini artırmak ve modernleştirmek amacıyla hazırlanmış önemli bir belge olmuştur. Bu talimatname, filo ve gemi komutanlarının görevlerinden, filonun genel hareketlerine kadar birçok konuyu detaylı bir şekilde düzenlemekteydi. Özellikle o dönemin yaygın deniz savaş taktiği olan paralel sıra düzenine dayanan doğrusal taktik modeli benimsenmişti. Bu model, savaş sırasında gemilerin paralel bir hat oluşturmasını ve bu hattın düşman tarafından yarılmasını engellemeye yönelik stratejileri içermektedir. Talimatnamede yer alan başlıca önemli hükümler arasında düşman görüldüğünde gemilerin konumlandırılması, hattın korunması ve düşmana sadece yakın mesafeden ateş açılması gibi kurallar yer almaktaydı. Ayrıca savaşın başında amiral gemisinin, düşman filosuna karşı rüzgar avantajını kazanmak için mücadele etmesi, ancak bu yapılırken savaş düzeninin korunması gerektiği vurgulanmıştı. Gemilerin savaş hattındaki yerlerini amiral gemisinin izni olmadan terk etmeleri kesinlikle yasaklanmış, bu kuralı ihlal edenlere ölüm cezası öngörülmüştü. Savaş sırasında düşman gemilerini takip etmek için savaş hattını terk etme izni yalnızca amiral gemisinin işaretiyle veya düşman hattı tamamen kırıldığında verilmekteydi.⁵⁶⁴ Bu talimatname, Rus deniz gücünün profesyonelleşmesi ve modernleşmesi sürecinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu düzenlemeler, Rusya'nın denizcilik stratejisinin temelini oluşturmuş ve donanmanın gücünü artırarak denizlerdeki etkinliğini sağlamlaştırmasına katkıda bulunmuştur.

⁵⁶³ Kuzey Savaşı'nda Rusların galip gelmesi üzerine 1721 yılında Finlandiya'nın Niştat (Nystad) şehrinde Rusya ile İsveç arasında barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Livonya, Estonya, İngriya, Finlandiya'nın bir kısmı Rusların eline geçmiştir. Böylece IV. İvan zamanından beri ele geçirilmek istenen yerler Rusların himayesine girmiştir. 1721'de savaşın Rusların zaferiyle sonuçlanmasının ardından Petro, Rus İmparatorluğu'nun temellerini atmış ve "ilk Rus imparatoru" unvanını almıştır. 22 Kasım 1721'de Senato, Petro'yu "Bütün Rusya İmparatoru", "Vatanın Babası" ve "Büyük" ünvanlarını vermiştir. Bkz. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 281.

⁵⁶⁴ Petro A. Romanov, *Kniga Ustav Morskoy*, Kniga I, Glava I – Kniga III, Glava I, s. 17-18, 71-74.

Nitekim Petro'nun denizcilikle ilgili reformları, Rusya'yı uluslararası arenada daha etkin ve rekabetçi bir deniz gücü haline getirmeye yönelik önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Bu reformlar sayesinde Rusya hem askerî hem ekonomik açıdan deniz yollarını etkin bir şekilde kullanmayı öğrenmiş ve Petro'nun vizyonu doğrultusunda deniz gücü olarak Avrupalı devletler arasında kendine yer edinmeye başlamıştır.⁵⁶⁵

Denizcilik Alanında Osmanlı ve Rus Karşılaştırması

Osmanlı Devleti, denizcilik ve donanma teşkilatlanmasına Çarlık Rusya'sından çok daha önce başlamış ve XIV. ile XV. yüzyıllarda Gelibolu ve İstanbul'da kurulan tersanelerle bu alanda öncü adımlar atmıştır. Bu tersaneler, Osmanlı donanmasının Akdeniz'de etkin bir güç haline gelmesine ve bölgesel üstünlüğünü sağlamasına olanak tanımıştır. Dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirilen kadırgalar, Osmanlı donanmasının ana savaş gemisi olarak stratejik avantaj sunmuştur. Çarlık Rusya'sı ise denizcilikte teşkilatlanmaya XVII. yüzyılın sonlarında başlamış, Astrahan ve Voronej'de tersaneler kurarak Karadeniz ve Hazar Denizi'ne yönelik hamleler yapmıştır. Avrupa'dan, özellikle Hollanda'dan uzmanlar getirerek modern denizcilik tekniklerini hızla benimseyen Rusya, Voronej'de inşa ettiği sığ sularda etkili kadırgalarla Osmanlı donanmasına karşı rekabetçi bir güç haline gelmiştir. Bu farklı yaklaşımlar, iki devletin denizcilik stratejilerinde belirgin bir ayrım ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyunca Akdeniz'deki üstünlüğüne dayanarak denizcilikte kurumsal bir gelenek oluşturmuş ve geniş çapta deneyim kazanmıştır. Buna karşılık, Çarlık Rusya'sı, denizcilik alanında daha geç sahneye çıkmasına rağmen, Avrupa'dan aldığı teknik bilgi ve birikim sayesinde Karadeniz'de Osmanlı'ya karşı rekabetçi bir güç haline gelmiştir. Özellikle Azak Denizi ve çevresindeki mücadelelerde Rus donanması, yeni inşa edilen gemileriyle Osmanlı'ya karşı stratejik avantajlar elde etmeye başlamıştır. Sonuç olarak Osmanlı denizciliği tarihsel bir birikime ve kurumsal yapıya dayanırken, Rus denizciliği hızla modernleşerek ve Batı Avrupa deneyiminden faydalanarak Osmanlı'ya meydan okuyabilecek bir güç haline gelmiştir. Bu süreç, iki devletin Karadeniz'deki deniz gücü rekabetinin temel dinamiklerini belirlemiştir.

⁵⁶⁵ Paine, *Deniz ve Uygarlık*, s. 483.

Osmanlı donanmasının yönetiminde Kaptanıderya hem beylerbeyi hem de vezir olarak atanmış ve Rusya'daki amiral pozisyonlarına kıyasla daha geniş yetkilere sahip olmuştur.⁵⁶⁶ Donanmanın asker ihtiyacı, beylerbeyliğine bağlı sancaklardan tımar sistemi ve azaplar aracılığıyla karşılanırken, Rusya bu alanda ilk başta ülke çapında seferberlik ilan ederek ve Avrupa'dan uzman asker ve denizciler getirerek dışa bağımlı bir yapı kurmuştur. Osmanlı ise denizcilik becerilerini savaşlar ve denizlerdeki tecrübeleriyle geliştirmiştir.⁵⁶⁷ Her iki devlet de gemi yapımında gerekli hammaddeleri kendi coğrafyalarından temin edebilmiştir. Osmanlı Devleti, Karadeniz ve Balkanlar'daki zengin ormanlardan sağladığı kerestelerle tersanelerini beslerken, Rusya ise geniş topraklarındaki ormanlardan yeterli miktarda kereste temin etmiştir. Bu doğal kaynaklar, gemi yapımında büyük direkler, sağlam gövde malzemeleri ve dayanıklı tahtalar sağlamak açısından elverişliydi.

I. Petro'nun başlattığı kapsamlı reform çalışmaları sırasında Osmanlı Devleti'nde Lâle Devri (1718-1730) yaşanmaktaydı. Bu dönemde, her iki devlet de Batı tarzı modernleşme yolunda adımlar atmıştır, ancak reformların kapsamı ve etkisi bakımından ciddi farklılıklar görülmektedir. Osmanlı Devleti, Lâle Devri'nde Avrupa'dan etkilenecek diplomasi ve askerî teknikler konusunda bilgi toplamak amacıyla geçici elçilikler göndermiş, Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, sağlık, kültürel ve toplumsal alanlarda yenilikler yapılmış, Batı'nın etkileri ılımlı bir şekilde benimsenmeye çalışılmıştır. Ancak bu dönemde, askerî ve deniz gücü anlamında kapsamlı bir yenileşme hareketi başlatılmamış, reformlar daha sınırlı kalmıştır.⁵⁶⁸ Buna karşılık, I. Petro'nun liderliğinde Rusya'da gerçekleştirilen reformlar, daha kapsamlı ve radikal bir yapıya sahipti. Petro, Rusya'yı Batı'nın teknolojik, askerî ve ekonomik üstünlüğünü benimseyerek modernleştirme amacıyla köklü reformlar hayata geçirmiştir. Batı'dan uzmanlar getirterek endüstriyel üretimi teşvik etmiş, orduyu modernize etmiş, güçlü

⁵⁶⁶ Cezayir eyaleti, Kapudan Paşa eyaleti olarak anılmaya başlanmıştır. Rumeli beylerbeyliğinden Eğriboz, İnebahtı, Mizistre, Karlıeli, Midilli ile Anadolu beylerbeyliğinden Kocaeli, Suğla ve Biga sancakları yeni teşkil edilen eyalete verilmiştir. Kapudan Paşa ünvanı devletin deniz gücünün amirali olarak kabul edildi ve o zamana kadar kullanılan Derya Beyi ünvanı filo kumandanlığı derecesine indirilmiştir. Bkz. İsmet Parmaksızoğlu, "Kaptan Paşa", M.E.B. İslam Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul 1977, s. 207. Barbaros Hayreddin Paşa, *mîrmîrân-ı Cezâyir şûd der deryâ-yı sefid* görevine getirilmiştir. Böylece Barbaros Hayreddin, Cezayir beylerbeyi sıfatıyla kapudan-ı deryalığa tayin edilmiştir. Aynı zamanda Barbaros Hayreddin Paşa'ya iki hilat verilmiş olması beylerbeyi rütbesinin yanında paşalık ünvanına da sahip olduğunu göstermektedir. Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 48-51.

⁵⁶⁷ Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 48-50.

⁵⁶⁸ Lâle Devri için bkz. Abdülkadir Özcan, "Lâle Devri", TDVİA, C. XXVII, İstanbul 2003, s. 81-84.

bir donanma kurmuş ve eğitim sistemine büyük yatırımlar yapmıştır. Ayrıca, yönetimde merkezileşmeyi artırarak Batı tarzı bir hükümet sistemi oluşturmuştur. Bu reformlar, Rusya'nın askerî ve ekonomik gücünü önemli ölçüde artırmış ve ülkeyi Avrupa'nın önde gelen güçlerinden biri haline getirmiştir.⁵⁶⁹

Her iki devletin reform çabaları Batı'nın etkisini benimseme amacı taşısa da uygulama ve etkiler açısından belirgin farklılıklar göstermektedir. Petro'nun reformları, Rusya'nın geleneksel yapısını köklü bir biçimde değiştirerek modern bir devlet inşa etmeyi hedeflemiş ve bu konuda ilerleme kaydetmiştir. Buna karşın, Osmanlı Devleti'ndeki Lâle Devri yenilikleri, geleneksel yapıya bağlı kalmış, daha sınırlı ve ılımlı bir modernleşme çabası olarak kalmıştır. Petro'nun reformları, Rusya'yı Avrupa sahnesinde etkin bir konuma taşıırken, Osmanlı modernleşme girişimleri, kalıcı bir dönüşüm oluşturmamış ve toplumsal etkileri sınırlı kalmıştır. Bu karşılaştırma, iki devletin modernleşme süreçlerinde Batı etkisini nasıl algıladığını ve uyguladığını açıkça ortaya koymaktadır. Petro, Batı'nın ileri teknolojisi ve sistemlerini benimseyerek köklü değişimler oluşturmuş, Osmanlı Devleti ise reformlarını daha sınırlı bir çerçevede tutarak geleneksel yapıyı muhafaza etmeyi tercih etmiştir.

Denizcilik alanındaki bu gelişmeler karşılaştırıldığında, bir tarafta Sultan II. Mustafa ile Sultan III. Ahmed, diğer tarafta I. Petro arasındaki liderlik ve reform anlayışlarındaki farklılıklar belirleyici bir rol oynamıştır. I. Petro, Rusya'yı modernleştirme hedefi doğrultusunda kişisel olarak Batı Avrupa'ya giderek denizcilik, sanayi ve askerî alanlarda eğitim almış, bu bilgileri ülkesine taşımıştır. Bu konuda Petro, modernleşmeyi sağlamlaştırmak için bizzat tersanelerde ve atölyelerde çalışmış, uygulamalı deneyimler kazanmıştır. Bu alandaki reformları sayesinde Rusya, güçlü bir denizci devlet haline gelmiş ve uluslararası arenada daha etkin bir rol üstlenmiştir. Petro'nun yeni teknolojileri ve modern askerî sistemleri benimseyerek gerçekleştirdiği köklü reformlar, XVIII. yüzyılda Rusya'yı Avrupa'nın önde gelen güçlerinden biri haline getirmiştir.⁵⁷⁰ Osmanlı cephesinde ise Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmed, Karlofça Antlaşması'nın ardından içerideki siyasî kargaşa ve huzursuzluklarla başa

⁵⁶⁹ Petro döneminde, ordu ve devlet hizmetine girecek olanlara beş yıllık eğitim zorunluluğu getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi ise Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde ve sadece İstanbul'da uygulanmıştır. Yüksel, *Rus Çarlığı ve Osmanlı İmparatorluğu*, s. 126.

⁵⁷⁰ Petro, Rus gemi inşa endüstrisini bizzat denetlemiş ve işin tüm ayrıntılarına girme fırsatı bulmuştur. Aynı zamanda Petro tarafından gemi çizimlerinin yapıldığı bilinmektedir. Hatta gemi inşasında tavsiyelerde de bulunmaktadır. Örneğin gemilerin zeminlerinin kuru çam ağacından yapılmasını ve daha sıkı bir şekilde birleştirilmesi gerektiğini söylemektedir. RGAVMF, F. 223, O. 1, D. 19, L. 19.

çıkmaya çalışmıştır. Tahtını korumak adına sık sık sadrazam değiştiren Sultan III. Ahmed, reform girişimlerinde aktif bir rol oynamamış, bu girişimlerde sınırlı kalmıştır. Bu dönemde Osmanlı donanmasında gerçekleştirilen en önemli reform, donanmanın temel yapısını etkileyen kürekli gemilerden yelkenli gemilere geçiş süreci olmuştur. Ancak bu geçiş süreci, Avrupa'daki örneklerle karşılaştırıldığında daha yavaş gerçekleşmiş ve Osmanlı donanması, yelkenli gemi teknolojisine tam anlamıyla adapte olmakta bazı zorluklar yaşamıştır. Yine de bu reform, Osmanlı donanmasının açık denizlerde daha etkin bir güç olma çabalarının önemli bir parçasını oluşturmuştur.

Nitekim Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmed, özellikle denizcilik ve askerî reformlarda Petro gibi aktif bir rol oynamamış, modernleşme girişimleri sadrazamlar, devlet adamları veya kaptanıderyalar üzerinden yürütülmüştür. Bu nedenle, Osmanlı modernleşme çabaları daha yavaş ve yüzeysel bir süreç izlerken Petro'nun Rusya'sı daha köklü ve etkin bir değişim yaşamıştır.⁵⁷¹ Petro'nun bireysel gayreti, Rusya'yı denizcilik gücüne sahip bir devlet haline getirirken Osmanlı Devleti geleneksel yapısını koruma eğiliminde kalmıştır. Bu farklı yaklaşımlar, Osmanlı ve Rusya'nın modernleşme süreçlerinin hız ve kapsam açısından birbirinden ayrılmasına neden olmuştur. Petro'nun reformları, Rusya'yı Avrupa ile entegrasyona taşırken, Osmanlı modernleşmesi geleneksel yapıdan kopmayan daha ılımlı bir çizgide kalmıştır. Bu durum, her iki devletin uluslararası arenadaki güç dengelerinde farklı konumlar edinmesini beraberinde getirmiştir.

2.5. 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı ve Karadeniz'e Yönelik Politikaları

Rusya'nın XVII. yüzyılın sonlarından XVIII. yüzyıl boyunca izlediği dış politika, açıkça “denize doğru bilinçli bir hareket” olarak tanımlanabilir. Özellikle Karadeniz'e açılma hedefi, Rusya'nın dış politikasının temel taşı olmuştur. Bu hareket, sadece deniz ticaretinin ve pazar genişletmenin sağladığı ekonomik faydalardan değil, aynı zamanda deniz gücü olarak bilinen ve dönemin askerî-politik etkinliğini belirleyen önemli bir stratejik unsurdan kaynaklanmaktaydı. Merkantilizmin etkili olduğu bu dönemde, denizlerin kontrolünün ekonomik refahı artıracığı ve devletlerin

⁵⁷¹ Sultan III. Ahmed'in Bağdat Köşkü önünde denizin mavi sularına karşı renklenmiş lalelerin gönül okşayan renklerini seyretmesi ile I. Petro'nun Avrupa'daki tersane tezgahlarında çalışarak gemicilikle geçirdiği hayat tarzı arasında büyük fark bulunmaktadır. Bkz. Altınay, *Baltacı ve Büyük Petro*, s. 30. Ayrıca I. Petro, 1717'de Fransa'ya yakınlaşmak için Paris'e giderek ikinci Avrupa seyahatini gerçekleştirmiştir. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 280-281.

uluslararası arenada daha güçlü bir konum elde etmesini sağlayacağına inanılmaktaydı. Bu çerçevede Rusya, Karadeniz ve Baltık Denizi'nde etkili bir deniz gücüne sahip olmayı, imparatorluk hedefleri doğrultusunda vazgeçilmez bir strateji olarak benimsemiştir. Nitekim Rusya'nın Karadeniz'de kıyı elde etme girişimleri, Prut ve Edirne Antlaşmaları ile engellenmiş olsa da Baltık Denizi'ndeki başarılarının ardından Karadeniz'e erişim sağlamak için yeniden harekete geçmiştir.⁵⁷²

Osmanlı Devleti, 1699'da imzaladığı Karlofça Antlaşması'nda kaybettiği toprakları geri alma konusunda kararlı bir hedefi bulunmaktaydı. Bu hedefin ilk örneği Prut'ta yaşanan zafer olmuştur. Ardından Osmanlı Devleti, Venedik'in ihlallerine karşı harekete geçerek Mora Yarımadası üzerindeki hâkimiyetini yeniden sağlamak amacıyla Venedik'e savaş açmış ve kısa sürede bölgeyi ele geçirmeyi başarmıştır. Bu askerî gelişmeler yaşanırken Avusturya ise İspanya Veraset Savaşları (1701-1714) dolayısıyla Osmanlı'nın hem Ruslara hem de Venediklilere karşı verdiği mücadelelere müdahil olamamıştır. Ancak Veraset Savaşları sona erdiğinde Avusturya, 1716'da Venedik ile ittifak kurarak Osmanlı'ya karşı savaşa girmiştir. Bu savaşta Osmanlı ordusu, Varadin Muharebesi'nde ağır bir yenilgiye uğramış; Sadrazam Silahdar Damat Ali Paşa'nın şehit düşmesi üzerine Osmanlı kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu yenilginin ardından 1718'de Pasarofça Antlaşması imzalanmış ve Osmanlı Devleti, Avusturya ve Venedik'e toprak kaybetmiştir.⁵⁷³ Bu gelişmeler, Osmanlı'nın Karlofça Antlaşması sonrası toprakları geri alma çabalarının yalnızca Rusya'ya karşı başarılı olduğunu göstermektedir.

Osmanlı ve Rus arasındaki barış süreci, 1713'te başlamış ve 1721'de İstanbul'da imzalanan ebedi barış anlaşması ile devam etmiştir.⁵⁷⁴ 1722'de başlayan Rus-İran

⁵⁷² Aleksandr S. Belousov, "Voyennoye Sudostroyeniye na Reke Don v 1721-1735 godah", *Genesis: İstorçeskiye İssledovaniya*, II, 2020, s. 2.

⁵⁷³ Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması ile kaybettiği toprakları geri alarak hem eski itibarını yeniden kazanmayı hem de bu toprak kayıpları nedeniyle yitirilen önemli gelir kaynaklarını tekrar elde etmeyi amaçlamıştır. Ancak Avusturya ve Venedik ile yaptığı savaş sonucunda, Eflak'ın bir bölümü, Sırbistan'ın Belgrad dahil kuzey kısmı ve Kuzey Bosna tamamen Avusturya'ya bırakılmıştır. Buna rağmen Osmanlı Devleti, Venedik'e toprak kaybetmesine rağmen Mora'yı elinde tutabilmiştir. Yapılan antlaşma için bkz. Hüseyin Onur Ercan, *Pasarofça Antlaşması 1718: Diplomasi ve Barış*, TTK Yay., Ankara 2022, s. 193.

⁵⁷⁴ Sultan III. Ahmed ile I. Petro arasında imzalanan bu antlaşmaya göre 1713'te Edirne'de imzalanan antlaşma şartlarına ilaveten iki yeni madde eklenerek süresiz barışı temsil eden 13 maddelik bir antlaşmadır. Bir önceki antlaşmada yer alan Osmanlı Devleti için Azak Kalesi, Ruslar için ise Çerkeskirman sınır olmaya devam edecek ve bu arada kalan yerlerde kale inşası yapılmayacaktır. İki devletin tüccarları, birbirleriyle ticaret yapacaklardır. Ruslar, bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'nde diplomatik temsilci bulundurma hakkını tekrar elde etmiş ve Kudüs'ü vergi ödemediği ziyaret etmelerine izin verilmiştir. Bkz. N. Yekeler, Y. Karaca, M. S. Temel, K. Gurulkan, A. Sivridağ, M.

Savaşı'nın sonucunda, 1723'te imzalanan St. Petersburg Antlaşması ile Ruslar, Kafkasya bölgesinde önemli kazanımlar elde etmiştir. Osmanlı Devleti, Safevilerle savaş halindeyken Hazar kıyısında bulunan Rusya ile 1724'te İstanbul Antlaşması'nı imzalamış; bu antlaşma, iki devletin bölgedeki sınırlarını belirlemiştir. Bu anlaşma, Hazar kıyısı boyunca Rus nüfuzunu tanıırken Osmanlı'nın Asya üzerindeki etki alanını sınırlandırmış ve Hazar'a erişimini engellemiştir. Ancak Osmanlı Devleti, Safevilerle olan savaşı devam ettiği için Rusya ile barışı korumaya özen göstermiştir.⁵⁷⁵

1730'da tahta geçen Sultan I. Mahmud (1730-1754), Patrona Halil İsyanını bastırarak siyasî otoritesini yeniden tesis ettikten sonra, doğuda Safevilerle yaşanan sorunlara odaklanmıştır. Osmanlı ve Safeviler arasındaki çatışmaların temel nedeni, 1724'te Osmanlı ile Rusya arasında yapılan Kafkasya paylaşımına Safevilerin karşı çıkmasıydı. Bu süreçte Rusya'da tahta geçen Çariçe I. Anna İvanovna, Osmanlı'ya karşı Safevileri destekleyerek Kafkasya'daki topraklarını onlara iade etmiş ve Osmanlı'ya karşı bir ittifak oluşturmuştur.⁵⁷⁶ Bu desteğin ardında yatan sebep, Rusya'nın Osmanlılara karşı harekete geçme isteği olup, bu doğrultuda Kafkaslarda kendisine engel oluşturabilecek bir güç istememesi olmuştur.⁵⁷⁷ 1735'te Safeviler, Osmanlı topraklarına saldırarak Kafkaslardaki Osmanlı hâkimiyetini darbe vurmaya başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti, 1736'da Safevilerle bir antlaşma yaparak savaşı sona erdirmiş ve Safevi-Rus ittifakını etkisiz hale getirmiştir. Safevilerin barışa razı olması, Osmanlı'nın bu süreçte önemli bir diplomatik başarı kazandığını göstermektedir.⁵⁷⁸

Doğu Avrupa'da Rus İmparatorluğu, Osmanlı'nın desteklediği I. Stanislaw'a karşı III. August'un Lehistan tahtına çıkmasına destek vererek bölgede Osmanlı karşıtı bir

Demir (yay. haz.), *Osmanlı-Rus Antlaşmaları: 1700-1834*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Yay., İstanbul 2019, s. 171-176.

⁵⁷⁵ Sultan III. Ahmed ile I. Petro arasında altı maddelik bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Lezgi halkı Osmanlı Devleti'ne tabi bir halk olduğunu ve yaşadıkları Şemahı şehrinin kara tarafı Osmanlı Devleti'ne ait, bu şehrin Hazar Denizi'ne ait kıyısı ise Rus tarafına aittir. Rusya ile İran arasında daha önce yapılan antlaşmadaki maddeleri aynı şekilde kabul edilmiştir. İki devletin, II. Tahmasb'a karşı birlikte hareket etmesi kararlaştırılmıştır. BOA, A. DVNSNHM.d, 7/61, s. 96-99. Bu antlaşma ile Kafkasya ve Hazar bölgesindeki yerler Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu arasında paylaştırılmıştır. Ayrıca bkz. Ensar Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi 1724 İstanbul Antlaşması*, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2017.

⁵⁷⁶ Sinan Yüksel, "Çariçe Anna Zamanında Rusya'nın Karadeniz Politikası", *Mukaddime*, VIII/2, 2017, s. 352.

⁵⁷⁷ Uğur Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri", *Belleten*, LXXIX/285, Ağustos 2015, s. 594.

⁵⁷⁸ Svetlana F. Oreškova, *Nemirovskiy Kongress: Ot Dvustoronnih Osmano-Rossiyskih Otnoşeniy k Vostočnomu Voprosu*, MBA İzd., Moskova 2015, s. 89-90.

denge oluşturmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, iç karışıklıklar ve doğudaki savaşlarla mücadele ederken, Rusya bu durumu Karadeniz'e doğru topraklarını genişletmek için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki bu istikrarsızlık, Rusya'nın Karadeniz üzerindeki etkisini artırması için uygun bir zemin oluşturmuştur. Aynı dönemde, Rusya ile Avusturya arasındaki yakın ilişkiler de dikkat çekmiş, 1726'da imzalanan ittifak, Osmanlılara karşı koordineli bir mücadele için sağlam bir temel oluşturmuştur.⁵⁷⁹ Bu ittifak, 1733'te yenilenerek Osmanlı Devleti'nin Safevilerle savaştan yorgun düştüğü bir dönemde bu durumu fırsata çevirmeyi amaçlamıştır. Anlaşmaya göre, Osmanlılara karşı ilk saldırıyı Ruslar gerçekleştirecek, ardından Avusturya savaşa katılacaktı. Bu stratejiyle, Osmanlı Devleti'ni iki cephede birden savaşıma zorlayarak Rusya'nın 1713'te kaybettiği Azak Denizi ve Taganrog gibi toprakları yeniden ele geçirilmesi amaçlanmaktaydı.⁵⁸⁰

Rusya'nın Karadeniz'e açılma arzusu, Tatarların güney sınırlarına yönelik tehditleriyle birleşmiş, Çariçe I. Anna ise bu saldırıları kendi egemenliğine yönelik bir meydan okuma olarak değerlendirmiştir. Bu tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik çabaları ise Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki gerginliği daha da artırmıştır.⁵⁸¹ 1735'te Safevilerle savaşta yenilgiye uğrayan Osmanlı, Kırım Hanı I. Kaplan Giray'a ordusunu Kafkaslar üzerinden Hazar Denizi'nin batısına yönlendirme talimatı vermiştir. Tatarların, Kabardey bölgesinde Rus garnizonlarıyla çatışmaya girmesi, Rusya'nın Osmanlılara karşı savaşı resmen başlatmasına neden olmuştur.⁵⁸² Bu durum üzerine Rusya, 1736'da Orkapı'dan Kırım'a, Don Nehri üzerinden ise Azak'a ilerleyerek iki koldan saldırıya geçmiştir. Bu savaş, Rusya'nın Karadeniz üzerindeki uzun vadeli stratejik hedeflerini ortaya koyarken bölgedeki üstünlük mücadelesinin de önemli bir yansıması olmuştur.⁵⁸³

Nitekim Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasında 1713'ten başlayan bir barış dönemi olsa da bu süreç giderek bozulmuş ve sonunda 1735 yılında yeni bir savaşa

⁵⁷⁹ 1726'da Avusturya ile yapılan antlaşma gereği Ruslar, Fransa ve İspanya ile olan veraset çatışmalarına katılmak üzere Habsburg İmparatorluğu'na yardım etmeye başladı. Aynı zamanda bu antlaşma gereği iki ülkeden birinin Osmanlı Devleti ile savaşa girmesi durumunda iki ülkenin ortak hareket etmesine ilişkin gizli bir maddesi bulunmaktadır. Oreškova, *Nemirovskiy Kongress*, s. 98.

⁵⁸⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 253.

⁵⁸¹ Andrey İ. Osterman'ın politikasına göre Akdeniz'e erişim, Bizans mirasını elde etmek ve Ortodoksların kurtarıcısı olmak gibi birtakım önemli gördüğü meseleler bulunmaktaydı. Genellikle Rusların bunlara erişimi Karadeniz üzerinden Osmanlı başkenti İstanbul'dan geçmekteydi. Bkz. Oreškova, *Nemirovskiy Kongress*, s. 114-115.

⁵⁸² Yevgeniy Anisimov, *Anna Ioannovna*, Molodaya Gvardiya İzd., Moskova 2002, s. 273.

⁵⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 253.

yol açmıştır. Bu dönemde, her iki devletin çıkarları ve hedefleri çatışmaya başlamış, özellikle Karadeniz bölgesi üzerindeki kontrol mücadelesi temel bir gerilim kaynağı haline gelmiştir. Rusya'nın Karadeniz'deki etkisini artırma arzusu ve bu bölgenin ticaret yolları üzerindeki önemi, Rusya'yı bu savaşa iten en önemli faktörlerden biri olmuştur. IV. İvan döneminden itibaren başlayan açık denizlere erişim hedefi, I. Petro döneminde Baltık Denizi'ne yönelik kazanımlarla gerçekleşmiş, ancak Karadeniz hedefi yarım kalmıştır. I. Petro'nun ölümünden sonra, halefleri başlangıçta Karadeniz'e dair belirgin bir strateji izlememiş olsalar da XVIII. yüzyılın 30'lu yıllarından itibaren Rusya'nın politikası yeniden Karadeniz'e hâkim olma yönünde şekillenmiştir.⁵⁸⁴ Bu hedefler doğrultusunda Rus İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Lehistan ile ilişkilerini yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Rusya, Lehistan üzerindeki nüfuzunu artırmak için Osmanlı Devleti ile yaşadığı toprak anlaşmazlıklarını daha da derinleştirmiş ve iki ülke arasındaki siyasî rekabet hız kazanmıştır.⁵⁸⁵ Karadeniz üzerindeki hâkimiyet mücadelesi, Osmanlı ve Rusya arasındaki rekabetin en kritik boyutunu oluşturmuş ve bu mücadele, Karadeniz'in yalnızca askerî değil, aynı zamanda ekonomik ve stratejik açıdan da önemini ön plana çıkarmıştır.

2.5.1. Osmanlı Donanmasının Hazırlıkları

Osmanlı Devleti, Safevilerle savaş halindeyken Lehistan meselesi nedeniyle Rus İmparatorluğu ile ilişkilerinde gerginlik yaşamıştır. Bu gerginlik, Rusya'nın Avusturya ile kurduğu ittifakla daha da artmış ve Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyindeki durumdan duyduğu tedirginliği derinleştirmiştir. Bu ortamda Osmanlılar, Rus sınırına yakın kalelerin tamir edilmesi ve savunma hazırlıklarının güçlendirilmesi yönünde adımlar atmıştır. Özellikle Rusların Azak Kalesi ve Kırım Yarımadası bölgesine yönelik potansiyel tehditleri, Osmanlı Devleti'ni bu bölgelerdeki kaleleri güçlendirme çalışmalarına itmiştir.⁵⁸⁶ Ayrıca, Dinyeper Nehri'nin ağız kısmında bulunan Özi Kalesi ile Bender ve Hotin gibi stratejik öneme sahip diğer kalelerin tahkimatının ve mühimmatlarının tamamlanmasına yönelik ciddi tedbirler

⁵⁸⁴ Paine, *Deniz ve Uygarlık*, s. 484.

⁵⁸⁵ Hacer Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 22-23.

⁵⁸⁶ BOA, A. DVNSMHM.d. 141/50, s. 16.

alınmıştır.⁵⁸⁷ Bu hazırlıklar, Osmanlı Devleti'nin kuzeyde gelişen Rus tehdidine karşı askerî ve stratejik önlemlerini güçlendirme çabasıydı.

Osmanlı donanması, kalyon inşasına ağırlık vererek bu gemileri Karadeniz'de Ruslara karşı üstünlük sağlamak için stratejik bir güç unsuru olarak hazırlamaya yönelmiştir. Bunun yanı sıra, Tuna Nehri'nde faaliyet gösteren ince donanma ve kürekli gemiler de Ruslara karşı kullanılacak stratejik unsurlar arasında yer almaktaydı. Özellikle bu donanmada, Rusya ile olan olası savaşlar için sığ sularda etkili olacak işkampaviye, kancabaş, şayka gibi kürekli sınıfa ait gemiler inşa edilmiş ve bunlar, Karadeniz'de aktif olarak kullanıma hazır hale getirilmiştir.⁵⁸⁸ Bu çektiri sınıfı gemilerin varlığı, Osmanlıların Azak Denizi gibi sığ sularda hareket kabiliyetini artırmaya ve stratejik avantaj sağlamaya yönelik olmuştur. Bu dönemdeki gemiler, sadece muharebe gücünü artırmakla kalmamış; aynı zamanda zahire ve mühimmat nakli ile Osmanlı askerinin sevkياتında da önemli görevler üstlenmiştir. Karadeniz'in Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olması, bu gemilerin serbestçe hareket etmesine ve bölgedeki askerî operasyonlarda etkin bir şekilde kullanılmasına olanak tanımıştır. Ayrıca, Osmanlı donanmasının hızlı gemi inşası ve onarımı için Karadeniz'de tersanelerin bulunması, bu stratejik üstünlüğü daha da pekiştiren önemli bir faktör olmuştur.

Sultan III. Ahmed'in saltanatının son yıllarında, Osmanlı donanmasındaki gemiler genellikle limanda bekletilerek ihmal edilmiş, bu durum donanma personelinin tecrübesiz hale gelmesine ve donanmanın askerî etkinliğinin azalmasına yol açmıştı. Ancak Sultan I. Mahmud döneminde, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa ve Kaptanıderya Canım Hoca Mehmed Paşa'nın faaliyetleri sayesinde Osmanlı donanması yeniden canlandırılmaya başlanmıştır.⁵⁸⁹ Bu dönemde, iki kıta kalyon yapımının ardından *Tuhfetü'l-Mülûk*, *Muradiye*, *Fâtih-i Bahrî*, *Per-i Bahrî*, *Nâsır-ı Bahrî*, *Berîde'z-Zafer* ve *Zîver-i Bahrî* isimli kalyonlarla birlikte bir kıta üç ambarlı kalyon inşa edilmiştir.⁵⁹⁰

1736 yılında Rus İmparatorluğu'nun Kırım ve Azak'a yönelik saldırıları, Osmanlı Devleti'ni harekete geçirmiş ve Osmanlı donanması hızla hazırlıklara başlamıştır. Bu süreçte, Tersâne-i Âmire'de yapılan hazırlıkların sorumluluğu, serasker olarak atanan Süleyman Paşa'ya verilmiştir. Aynı dönemde, Mayıs 1736'da tersanedeki fırkatelerin inşası ve ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla başbuğ olarak Akdeniz'de görev yapan

⁵⁸⁷ BOA, A. DVNSMHM.d. 139/1665, s. 438.

⁵⁸⁸ Rasim Ünlü, *İnce Donanma*, Deniz Basımevi Yay., İstanbul 2005, s. 85.

⁵⁸⁹ Meltem Aydın, "Kaptan-ı Derya Canım Hoca Mehmed Paşa", *Bilgi*, 77, 2016, s. 40.

⁵⁹⁰ Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 126.

Kızılhisarlı Kaptan Mustafa görevlendirilmiştir.⁵⁹¹ Rusların, Karadeniz'in kuzeyindeki saldırgan tutumlarının artması üzerine Kaptanıderya Canım Hoca Mehmed Paşa, hazırlıklara hızla girişerek olası bir Rus saldırısına karşı koymak için kalyon, fırkate ve kancabaş cinsi gemilerden oluşan bir filo hazırlamıştır. Ardından bu filoyu Karadeniz'in kuzey sahillerine doğru harekete geçirerek savunma stratejisini uygulamaya koymuştur. Bu gelişmeler, Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki varlığını ve Rus tehditlerine karşı kararlılığını göstermektedir.⁵⁹²

Nitekim Osmanlı Devleti, Rusya'nın deniz gücü olma çabalarına ve Karadeniz üzerindeki yayılmacı girişimlerine karşı koymak için bir dizi hazırlık sürecine girmiştir. Bu hazırlıklar arasında donanmada yeni gemilerin inşası, Karadeniz'deki tersanelerin aktif hale getirilmesi ve sahil kalelerinin tahkim edilmesi yer almıştır. Osmanlı donanması, bu dönemde kalyonların ve ince donanmanın inşası ile hem açık denizlerde hem de sığ sularda hareket kabiliyetini geliştirmeye odaklanmış ve savaş hazırlıklarını kapsamlı bir şekilde planlamıştır. Bu hazırlıklar, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz üzerindeki hakimiyetini koruma çabalarının temel taşları olmuştur.⁵⁹³

2.5.2. Rusya'nın Azak Filosunu Yeniden Faaliyete Geçirmesi

Ruslar, Kırım Tatarlarının baskınlarına karşı savunmayı güçlendirmek amacıyla Belgorod ve İzyum hatlarının yanı sıra 1731-1735 yılları arasında Ukrayna Hattı'nı da inşa etmiştir. Don ve Dinyeper nehirleri arasındaki bu savunma hattı, kaleler ve surlarla tahkim edilerek diğer savunma hatlarıyla birlikte bölgenin güvenliğini artırmayı hedeflemiştir.⁵⁹⁴ Ukrayna Hattı, yalnızca bir savunma hattı olarak değil, aynı zamanda Rus birliklerinin ileri konuşlanma merkezi olarak da işlev görmüştür. Bu stratejik yapı, birliklerin Kırım'a daha yakın konuşlanmasını ve operasyonlarını kolaylaştırmıştır. Hat boyunca konuşlandırılan yaklaşık 20 alaylık milis gücü, Rusya'nın bölgedeki varlığını pekiştirme ve Kırım'a yönelik baskısını artırma amacını taşımıştır. Bu müstahkem hat içindeki en önemli yapılardan biri, 1731'de inşa edilen Aziz Anna Kalesi olmuştur. Bu kale, güney sınırlarının gözetlenmesi ve savunulmasının yanı sıra Kazak birliklerinin kontrol edilmesi açısından da büyük

⁵⁹¹ BOA, C. BH., 166/7852.

⁵⁹² BOA, C. AS, 999/43675.

⁵⁹³ Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*, Routledge Published, New York, 2007, s. 102-106.

⁵⁹⁴ N. N. Petruhintsev, *Vnutrennyaya Politika Annı Ioannovnu (1730-1740)*, Politışeskiye Entsiklopediya İzd., Moskova 2014, s. 270.

önem taşımıştır. Azak Kalesi'nin kuzeyinde bulunan bu kale, Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılacak savaş hazırlıklarının üssü haline gelmiştir. Rusların bu faaliyetleri savaşın yaklaştığının açık bir işareti olmuştur.⁵⁹⁵

Rus İmparatorluğu, ilk başlarda Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'da güçlenmesini engelleme amacıyla olmuştur. Bu nedenle, 1726'da antlaşma gereği bölgedeki birliklerin geri çekilmesi kararlaştırılmış olmasına rağmen, Rusya bu süreci uzun süre erteleyerek bölgede varlığını sürdürmüştür. Kafkasya'da güç dengesini kendi lehine tutma isteği, Osmanlı Devleti ile olası bir askerî çatışma beklentisiyle birleşmiş ve 1729 baharında Rus hükümetinin askerî hazırlıklarını artırmasına neden olmuştur. Bu hazırlıklar, özellikle Ukrayna ve Kafkasya'daki askerî varlığın güçlendirilmesi kararlarıyla somutlaşmıştır. 1730'da Ukrayna sınırının tahkim edilmesi ve 1731'de bölgedeki kara milislerinin genişletilmesi gibi adımlar, Rusya'nın Osmanlı'ya karşı önlemleri arasında yer almıştır. Bu süreçte, Ukrayna sınırındaki müstahkem hatlar ve askerî yapılanmalar güçlendirilirken, Rusya'nın Kafkasya'daki faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin bölgedeki nüfuzunu sınırlamaya yönelik bir stratejinin parçası olmuştur. Böylece, Rusya'nın bölgesel hâkimiyet hedefleri doğrultusunda Osmanlı ile gerilim daha da artmıştır.⁵⁹⁶

Rusya'nın Azak Denizi'ndeki donanma faaliyetleri, I. Petro'nun son yıllarında Karadeniz hedefinin tekrar gündeme gelmesi üzerine harekete geçmişti. Rusya'nın Safevi meseleleri nedeniyle Osmanlı Devleti ile gerilen ilişkilerini gözetenek 1723-1724 yıllarında Don Nehri'nde askerî varlığını yeniden inşa etmeye yönelik hazırlıklarına yansımıştı.⁵⁹⁷ Bu kapsamda, I. Petro, Don Nehri'nde 15 pram, 15 kadirga ve nehir koşullarına uygun tekneler inşa edilmesini emretmiştir. Bu görev, koramiral rütbesiyle Matvey K. Zmayeviç'e verilmiş ve kısa sürede Tavrov'da gemilerin hazırlanma sürecine girilmiştir.⁵⁹⁸ Bu hazırlıklar Donets, Usman, Dobroy ve Sokolsk bölgelerinde de başlatılmıştır. Bu süreç, Osmanlı Devleti ile olası bir savaşa karşı alınan önleyici tedbirlerin bir parçası olarak şekillenmiştir. Ancak Rusya'nın bu hazırlıkları, 1724'te Osmanlı Devleti ile imzalanan antlaşmanın ardından yavaşlamış ve Petro'nun 1725'teki ölümüyle kesintiye uğramıştır. Nitekim 1713'te Azak

⁵⁹⁵ Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 211.

⁵⁹⁶ Petruhintsev, *Vnutrennyaya Politika Anni Ioannovni*, s. 638-639.

⁵⁹⁷ Bu filonun çalışmaları için bkz. Belousov, "Voyennoye Sudostroyeniye na Reke Don", s. 2-3.

⁵⁹⁸ Feodisiy F. Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg 1877, s. 1-4.

filosunun dağıtılmasının ardından, 1723'te kurulan Don filosunun faaliyetine de son verilmiştir.⁵⁹⁹

I. Anna dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti ile gerilen ilişkiler çerçevesinde, Rusya ilk olarak sınır bölgelerindeki kaleleri denetlemeye başlamış ve bu kalelerdeki malzemelerin yetersiz olduğunu tespit etmiştir. Bu eksikliklerin giderilmesi için kapsamlı bir tedarik süreci başlatılmıştır. Alınan önlemler, ilk olarak orduya yönelik olmuş, ancak 1733'te güneydeki donanmanın yeniden düzenlenmesi de gündeme gelmiştir. Senato, Karadeniz bölgesinde askerî çatışmalara hazırlık yapılmasına karar vermiş ve bu doğrultuda, Don Nehri'ndeki filonun yeniden oluşturulması kararlaştırılmıştır. Senato'nun 1733'te aldığı karar doğrultusunda, Koramiral Zmayeviç'e, 1723'te inşası planlanan ancak eksik kalan gemilerin tamamlanması ve ek olarak 20 yeni kadirga inşa etmesi emredilmiştir. Bu emir üzerine, gemi inşa faaliyetleri Voronej, İzyum, Donets, Usman, Dobrom ve Sokolsk tersanelerinde hızla başlatılmış ve 1734 yılına gelindiğinde tamamlanan gemiler denize indirilmeye başlanmıştır.⁶⁰⁰ Bu adımlar, Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti ile olası bir çatışmaya karşı güneydeki donanma hazırlıklarını ciddi şekilde hızlandırdığını ve Karadeniz'deki stratejik hedeflerine ulaşma konusundaki kararlılığını ortaya koymaktadır.

Senato, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlıkları kapsamında sınır kalelerinin erzak ve askerî malzeme ile donatılmasını emretmiş ve Aziz Anna Kalesi, İzyum, Korotoyak, Pavlovsk, Voronej ve Kiev'i lojistik tedarik merkezleri olarak belirlemiştir. Bu merkezlerin, savaş süresince erzak dağıtımını ve askerî ihtiyaçların karşılanmasında kritik bir rol üstlenmesi planlanmıştır. Donanma hazırlıkları için de önemli adımlar atılması emredilmiş; Voronej başta olmak üzere diğer bölgelerde gerekli sayıda kadirga ve teknenin inşa edilmesine başlanması talimatı verilmiştir. Bu görevin başında olan Koramiral Zmayeviç'e, bu süreci yürütmesi için deniz subayları atanmıştır. 1733'te alınan kararlara göre Don filosunun envanterinde 9 büyük, 6 küçük pram, 35 kadirga, 30 kayık, 23 İtalyan tarzı bot, 6 sandal ve yaklaşık 400 diğer teknenin

⁵⁹⁹ I. Petro'nun ölümünün ardından Rus donanması, bir kürek filosu ve küçük dereceli gemiler dışında 34 kalyon tipli savaş gemisi (50-96 toplu) ve 9 fırkateynden (30-32 toplu) oluşmaktaydı. Ayrıca, denizcilik alanındaki reformların sonucunda yetişen Rus subayları da yabancı subaylarla birlikte filoda önemli görevler almaya başlamıştır. 1725 yılının başında Rus donanmasında, 57 kişi amiraller dahil olmak üzere birinci, ikinci ve üçüncü rütbedeki kaptanlar, 119 subay, 82 denizci alt rütbeden, 227 yabancıdan ise sadece yedisi bulunmaktaydı. V. E. "Russkiy Flot i Yego Upravleniye v Tsarstvovaniye İmperatritsı Anrı İoannovni", *Morskoy Sbornik*, VIII, 1882, s. 86-89.

⁶⁰⁰ RGAVMF, F. 212, O. 7, D. 153, L. 111-113.

hazır olarak bulunması planlanmıştır.⁶⁰¹ Don filosunun ana vurucu gücünü, büyük kalibreli birçok top taşıma kapasitesine sahip olan kare formunda dört köşesi olan pramlar oluşturacaktır. Nitekim iki direkli, dört kenarlı ve düz tabanlı yüzen kutular olarak tasarlanan pramlar, savaş sırasında adeta yüzen birer deniz bataryası işlevi görmesi amacıyla geliştirilmiştir. Güçlü top bataryaları olarak tasarlanan bu pramlar, Rus donanmasının Osmanlı karşısındaki deniz gücünü artırmak ve savunma kabiliyetini güçlendirmek için stratejik bir rol üstlenmiştir.⁶⁰²

Karadeniz'in kuzeyinde gerçekleştirilen bu kapsamlı hazırlıklar, Rus dışişlerinden sorumlu Andrey İ. Osterman'ın, Osmanlı Devleti ile yeni bir savaşın kaçınılmaz olduğunu öngörmesiyle atılmış adımlardan biri olmuştur. Osterman, 1733 yılından itibaren temel dış politika hedeflerini Osmanlı Devleti ile yapılacak bir savaşa ve Karadeniz'e açılma projesine göre şekillendirmiştir. Onun stratejisi, I. Petro'nun hedeflerine dayanarak Karadeniz'e inmenin Rusya'nın uzun vadeli çıkarları açısından zorunlu olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle, Karadeniz'in kuzeyinde savunma hatlarının kurulması, donanmanın yeniden yapılandırılması ve sınır bölgelerinin güçlendirilmesi, Osterman'ın oluşturduğu planın parçası olarak uygulanmıştır. Bu adımlar, Rusya'nın Osmanlı Devleti ile kaçınılmaz görülen çatışmada daha avantajlı bir konuma gelmeyi ve Karadeniz'deki hakimiyetini artırmayı hedeflemekteydi.⁶⁰³

Don Nehri'nde, I. Petro döneminde kurulmuş olan bir filonun yeniden oluşturulması ve donatılması süreci hızlandırılmıştır. Zmayeviç'in liderliğinde yürütülen bu hazırlıklar sırasında en büyük zorluklardan biri, gemilerin denize indirilme hızına bağlı olan kalafatlama konusu olmuştur. Kalafatlama, gemilerin su geçirmez hale getirilmesi için zorunlu bir aşama olduğundan, bu işin zamanında ve düzgün bir şekilde yapılması filonun operasyonel duruma geçebilmesi için kritik önemdeydi. Amirallik Kurulu, St. Petersburg'dan 27 kalafatçının gönderilmesini sağlayarak bu sorunu çözmeye çalışmış, ancak işçi sayısının yetersizliği, gemilerin hızlı bir şekilde inşa ve onarımını ciddi şekilde zorlaştırmıştır. Bu nedenle, Amirallik yerel marangoz ustalarını ve halktan yeni işçileri de filonun inşa sürecine dahil etmeye karar vermiştir. Bu hamleye

⁶⁰¹ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 35-36.

⁶⁰² Çariçe Anna döneminde, tamamen düz tabana sahip dört köşeli kutu şeklinde gemiler yapılmıştır. Bunlardan 9 tane büyük olanlardan 44 topla donatılmış iki batarya, 6 tane küçük olanlarda ise sekiz topla donatılmış bir batarya bulunmaktadır. Kürek dışında başka bir yolla hareket edemezlerdi ve sığ sularda hareket edebilen yüzen bataryalar amacını taşımaktaydılar. Grebenshikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatika Yekaterini II*, T. I, s. 299.

⁶⁰³ Petruhintsev, *Vnutrennyaya Politika Annı Ioannovni*, s. 638.

rağmen, sınırlı sayıda usta ve deneyimsiz yerel işçilerle gemilerin inşasını ve kalafatlamasını tamamlamak oldukça zahmetli bir görev olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁰⁴

Bakanlar Kurulu'nun, Osmanlı Devleti ile savaşın her an başlayabileceği kaygısıyla yaptığı baskı, Amirallik Kurulu üzerinde büyük bir etki oluşturmuş ve gemilerin hızla denize indirilmesi için çalışmaların hızlandırılmasına yol açmıştır. 1734 yılının bahar ayına kadar tüm gemilerin denize indirilmesi emriyle Tavrov ve diğer güney bölgelerinde yoğun bir seferberlik başlatılmıştır. Ancak bu süreç, I. Petro dönemindeki denizcilik reformlarının henüz tam anlamıyla kökleşmediğini ve donanma inşa stratejisinde hâlâ birçok eksiklik olduğunu göstermektedir. Donanma inşasında hız ve verimliliğin artırılması için gerekli altyapı ve personel kapasitesinin yeterince oluşturulamaması, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı girişeceği deniz harekâtlarında önemli bir sorun olarak belirmiştir.⁶⁰⁵

Don filosunun hazırlanması sürecinde, 1734 yılının bahar aylarının sonuna kadar planlanan gemilerin tümünü denize indirmek mümkün olmamıştır. Her ne kadar 20 yeni kadirge tamamlanmış olsa da nehirdeki su seviyesindeki dalgalanmalar ve yoğun gelgit hareketi nedeniyle bu kadirgalar ve diğer tamamlanan gemiler suya indirilememiştir. Bu gecikmenin başlıca nedeni, Amirallik ve Bakanlar Kurulu tarafından verilen görevlerin yerine getirilmesindeki insan kaynağı eksikliği olmuştur. Bu olumsuz koşullar, filonun hazırlıklarının tamamlanmasının bir sonraki yıla ertelenmesine yol açmıştır. Tüm gemilerin denize indirilmesi ve Pavlovsk'ta toplanarak gerekli malzemelerle donatılması için emirler verilmiştir.⁶⁰⁶

1735 yılının ilkbaharında daha önce verilen emirler doğrultusunda gemilerin denize indirme işlemlerine başlanılmış, ancak sürecin tamamlanılmasında yine sorunlar yaşanmıştır. Amirallik Kurulu Başkanı Golovin, gemilerin Pavlovsk'ta toplanmasının, Azak'a karşı başlatılacak sefer kararına kadar askıya alınmasını istemiştir. Bu talep, Bakanlar Kurulu'nda Osmanlı-Rus savaşına ilişkin görüş ayrılıklarının bir yansıması olmuştur. Kurulun kontrolünü elinde tutan Osterman ile Savaş Kurulu'nun başkanı

⁶⁰⁴ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 37.

⁶⁰⁵ RGAVMF, F. 212, O. 7, D. 158, L. 243.

⁶⁰⁶ 1734 yılına göre Amirallik Kurulu'nun Tavrov'a gönderdiği subaylar, 485 kişiden oluşan yerel amirallik personellerini takviye edecekti ve ayrıca Amirallik, filonun subay ve erleri 252 kişi, gemi hizmetlileri 65 kişi, kadirge filosu 187 kişi, topçu 277 kişi göndermiştir. Bunlara ek olarak sağlık görevlileri de gönderilmiştir. Bu duruma göre 1.796 kişi Amirallik tarafından gönderilmiştir. Nitekim bu verilere göre Tavrov bölgesinde filo hazırlıkları için 3.062 kişi olması gerekmektedir. Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 40-41, 47-48.

Mareşal Burkhard Christoph von Münnich arasında yaşanan bu anlaşmazlık, donanmaya verilen önemi azaltmış ve gemilerin savaşa hazırlanma sürecini sekteye uğratmıştır. Bu belirsiz ve değişken politika nedeniyle Zmayeviç, belirlenen sürede hazırlıkları tamamlayamamış ve 1735 yılının sonuna kadar Pavlovsk'a 44 toplu 9 büyük pram, 8 toplu 6 küçük pram, 15 kadirga ve 30 kayıkla birlikte erzak gönderme işlemini ancak tamamlayabilmiştir.⁶⁰⁷ Tavrov'da ise hâlâ 20 yeni kadirga ve diğer tekneler hazır durumda bulunmamaktaydı. Suların çekilmesi nedeniyle kalan gemileri denize indirmek de imkânsız hale gelmiştir. Bu durumda, filonun denize indirilme süreci bir kez daha ertelenmiş ve 1735 yılında da tamamlanamamıştır.⁶⁰⁸ Don filosunun inşası ve hazırlanmasındaki bu gecikmelerin başlıca nedeni, Rus iç siyasetindeki anlaşmazlıklar ve Bakanlar Kurulu'nun kararsız politikası olmuştur. Bununla birlikte, 1733'te Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan savaş hazırlıkları sırasında alınan önlemlerin ve donanma hazırlıklarının tamamen durmadığı gözlemlenmiştir. Ancak sürekli yaşanan ertelemeler ve belirsizlikler, Rus donanmasının etkin bir güç olarak Karadeniz'de faaliyet göstermesini ve savaşın başlamasını geciktirmiştir.

Don filosunun 1735'te yaşadığı zorlu hazırlık sürecinde, 23 Ağustos'ta Koramiral Zmayeviç'in hayatını kaybetmesi hem Amirallik Kurulu hem de Bakanlar Kurulu için büyük bir sorun oluşturmuştur. Bu beklenmedik kayıp, filonun komutanlığına hızlıca yeni bir atama yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu kritik göreve, Arhangelsk'te liman şefi olarak görev yapan ve daha önce 1710-1713 Osmanlı-Rus savaşlarında deneyim kazanmış olan Tuğamiral Pyotr P. Bredal getirilmiştir. Bredal, görevi devraldığında, ilk olarak filodaki Hristiyan olmayan denizci ve askerlerin, özellikle Tatarlar ve Çuvaşlar gibi Türk topluluklarının Osmanlı Devleti'ne karşı savaşta bulunmasını tehlikeli görerek bu grupların filodan uzaklaştırılmasında ısrarcı olmuştur. Bu yaklaşım, Osmanlı Devleti ile yaşanacak olası bir çatışma sırasında iç güvenlik ve sadakat sorunlarını önlemeye yönelik bir tedbir olmuştur.⁶⁰⁹

Don filosunun başına gelen Bredal, Osmanlı Devleti ile artan gerilim üzerine filosunun hazırlıklarını hızlandırmış ve çalışmaların kapsamını genişletmiştir. Filonun ihtiyaçlarını karşılamak üzere Tavrov Amirallliği'ne ayrılan bütçe önemli ölçüde

⁶⁰⁷ Rus İmparatorluğu'nda inşa edilen pramlar, Hollanda *praamları* gibi altı düz, yelken yürüyen ve büyük bir ateş gücüne sahip olarak inşa edilmiştir. Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 183.

⁶⁰⁸ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 49-51.

⁶⁰⁹ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 62-63.

artırılmış ve filoda görev yapanların maaşlarında iyileştirmeye gidilmiştir.⁶¹⁰ Bu finansal destek, çeşitli bölgelerden toplanan vergilerle sağlanmıştır; Kiev bölgesinden 8.000, Penza'dan 10.000, Alator'dan 11.414, Arzamas'tan 11.386 ve Belgorod'dan 23.720 ruble gelir elde edilmiştir. Böylece filonun geliri bir önceki yılın 64.520 rublesine kıyasla 124.506 rubleye yükselerek neredeyse iki kat artmıştır.⁶¹¹ Bu bütçe artışı, Don filosunun Osmanlı-Rus savaşı için aktif bir şekilde hazırlandığını göstermektedir. Öncesinde belirsiz ve kararsız politikalar nedeniyle elde edilen gelirlerin çoğu filonun bakımına harcanırken 1735 yılının başlarından itibaren filonun aktif bir savaş gücü olarak kullanılmasına yönelik eğilim belirginleşmiştir.

Bredal'ın komutası altında gemi inşa çalışmalarına dair bütçenin artırılması, Rusların Osmanlı'ya karşı ciddi bir askerî hazırlık sürecine girdiğinin ve Don filosunun bu savaşta önemli bir rol oynayacağını sinyali vermektedir. Nitekim Rusya'nın, Osmanlı Devleti ile savaş hazırlıklarının temelinde, "Türk veya Tatar krizi" değil, Karadeniz bölgesindeki etkisini genişletme ve mevcut ekonomik sorunlarını çözme hedefi bulunmaktaydı. Bu doğrultuda, Amirallik Kurulu I. Petro'nun denizcilik vizyonunu yeniden canlandırmış, I. Anna ise Don Nehri'nde filonun yeniden inşası için adımlar atmıştır. Bu girişimler, Karadeniz'de varlık göstermek ve Osmanlı'ya karşı güç dengesini değiştirmek stratejisinin bir parçası olmuştur.⁶¹²

2.5.3. Karadeniz'de Savaş ve Uzlaş (1736-1739)

Bu başlığın altında, 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı bağlamında Karadeniz'in önemini ve bu süreçte gerçekleşen çatışmalar ile diplomatik uzlaş girişimlerini analiz etmek amacıyla seçilmiştir. Söz konusu dönemde Karadeniz, Osmanlı ve Rus devletleri arasında deniz üstünlüğü mücadelesinin merkezinde yer almış ve tarafların askeri stratejileri ile barış arayışları, bölgedeki güç dengelerini şekillendirmiştir. Bu nedenle başlıkta, dönemin savaş ve diplomasi dinamikleri anlatılmaktadır.

I. Anna, Temmuz 1735'te General Münnich'i Kırım'a karşı bir askerî operasyon için görevlendirmiştir. Ekim ayında Don Nehri'ni geçen Rus birlikleri, Orkapı Kalesi'ne

⁶¹⁰ 1735 yılı başlarında Amirallik Kurulu, Tavrov'daki gemi inşa faaliyetleri için Voronej, Yelets, Pereyaslavl-Ryazan, Tambov ve Şatsk bölgelerinden yaklaşık 60.000 ruble tutarında bir bütçe tahsis etmekteydi. Bu bütçe, devletin yıllık bir milyon ruble gelirine kıyasla etkileyici olmamaktaydı. Meşeryakov G. Anatolyeviç, "Sozdaniye Donskoy Voyennoy Flotilii v 1733-1735 gg", *Vestnik Kostromskogo Gosudarstvennogo Universiteta Jurnal*, II, 2018, s.15.

⁶¹¹ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 60.

⁶¹² Rusların filo hazırlıkları kapsamında yapılan bütçe çalışmaları için bkz. Belousov, "Voyennoye Sudostroyeniye na Reke Don", s. 10-11.

doğru ilerlemeye başlarken Osmanlı Devleti, İstanbul'daki Rus elçileri İvan İ. Neptyuyev ve Aleksey A. Veşniyakov'dan açıklama talep etmiştir. Rus elçileri, operasyonun Tatar saldırılarını engellemek amacı taşıdığını iddia etmiştir. Rus ordusu ise sonbahar boyunca yetersiz beslenme ve hastalık gibi sorunlarla boğuşarak askerlerinin üçte birini kaybetmiş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin aynı dönemde Safevilerle savaş halinde olması, kuzeyden gelen Rus tehdidine etkili bir yanıt vermesini zorlaştırmıştır. Rus hükümeti bu fırsatı değerlendirerek savaş hazırlıklarına hız vermiştir. Ocak 1736'da Rusya'nın Dışişleri Bakanı Osterman, Avusturya'yı 1726 ve 1733 antlaşmalarına dayanarak Osmanlı'ya karşı iş birliği yapma yükümlülüğünü hatırlatmıştır. Ancak Fransa ile savaşını yeni sonlandırmış olan Avusturya ise Osmanlı ile yeni bir savaşa girmeye sıcak bakmamakta ve bu nedenle, arabuluculuk teklifinde bulunmaktadır. Bu doğrultuda, İstanbul'daki Avusturya elçisi Thalman, Nisan 1736'da Sadrazam Silahdar Damat Mehmed Paşa ile görüşmeler yapmış ve ayrıca arabuluculuk girişiminde İngiltere ve Hollanda elçilerinin desteğini de almıştır.⁶¹³

Rus İmparatorluğu, Avusturya'dan beklediği desteği alamayınca 12 Nisan 1736'da Osterman aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan eden resmi bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride Rusya, Osmanlı Devleti'ni uluslararası hukuku ihlal etmekle suçlayarak savaşın meşruiyetini savunmayı hedeflemiştir. Nisan 1736'da Osterman, Osmanlı Sadrazamı Silahdar Damat Mehmed Paşa'ya bir mektup yazarak 1711 Prut ve 1713 Edirne Antlaşmalarını ihlal eden Kırım Tatarlarının, özellikle 1735'te Kafkasya'ya izinsiz geçmesiyle savaşın kaçınılmaz hale geldiğini ifade etmiştir. Rusya, bu durumu sınırlarının ihlali olarak göstermiştir.⁶¹⁴ Osmanlı Devleti, Osterman'ın iddialarına diplomatik bir üslupla cevap vererek Rusya'nın savaş isteğine savaşla, barış isteğine ise barışla karşılık vereceklerini belirtmiştir. Osmanlılar, ayrıca Rusya'nın bahsettiği antlaşmalara kendisinin uymadığını, barış şartlarını ihlal ettiğini,

⁶¹³ Savaş başladığı esnada dahi Osmanlı Devleti, Avusturya'nın arabuluculuk yapmasına sıcak bakmaktaydı. BOA. AE.SMHD.I., 52/3157. Kırım Hanlığı, İstanbul'a sürekli Rusların saldırıya geçmek için hazırlandıklarını bildirmekteydi. Osmanlı Devleti ise bu savaş ortamının İstanbul'daki Rus elçisine neden olduğunu sormuştur. Rus elçisi ise herhangi bir malumatı olmadığını, bunun Tatarların bir uydurması olduğunu söylemiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 253; Oreškova, *Nemirovskiy Kongress*, s. 122-123.

⁶¹⁴ BOA, A. DVNSNHM.d, 7/296, s. 460-471. Ayrıca 6 Haziran 1736'da Çariçe Anna, Osmanlı Devleti'nin ve Tatarların son barıştan günümüze kadar sınırlarımıza ve halkımıza yönelik sayısız saldırılarına maruz kalındığını ve buna rağmen Osmanlı Devleti ile uzlaşma sağlamak için tüm yöntem ve yolları kullandıklarını söylemiştir. Ancak Osmanlıların uzlaşmaya yanaşmadıkları için Rusların savaşımaya karar verdiğini söylemektedir. RGİA, F. 796, O. 17, D. 215, L. 5.

Lehistan'a asker gönderip tarafsız bölgelere yerleştğini ve bu şekilde sınırda gerilim oluşturduğunu vurgulamıştır.⁶¹⁵ Bu beyanlarla Osmanlı, uluslararası kamuoyuna Rusların antlaşmaları ihlal ettiğini duyurmuş ve kendilerini savunmanın meşru olduğunu öne sürmüştür. Aynı zamanda, Rus elçisi Aleksey A. Veşniyakov'un güvenle ülkesine dönmesine izin verilmesi ise Osmanlı Devleti'nin diplomatik kurallara bağlılığını ve uluslararası normlara uygun hareket ettiğini göstermek adına önemli bir adım olmuştur.⁶¹⁶

Osmanlı Devleti, Rus İmparatorluğu'nun saldırgan politikaları ve yayılmacı hamleleri karşısında barışa yönelik çözüm yollarının tükendiğini fark etmiş ve savaş dışında pek fazla seçeneğinin kalmadığını anlamıştır. Özellikle, Kırım ve Azak'a yönelik Rusların tehditkâr tavırları, Osmanlıları savaşa zorlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Rus İmparatorluğu'na karşı savaş ilan etmesinde, Fransa'nın etkili bir rol oynadığı görülmektedir. İstanbul'daki Fransız elçisi Margius de Villeneuve, Osmanlı hükümetini Ruslara karşı mücadele konusunda teşvik etmiştir.⁶¹⁷ Fransa'nın bu tutumu, Lehistan'daki veraset savaşlarında Ruslara karşı mücadele etmiş olmasından kaynaklanmaktaydı. Fransa, Karadeniz bölgesinde Rusların yayılmasını ve güç kazanmasını kendi çıkarlarına aykırı görmüştür. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin savaş açmasını desteklemiştir. Aynı zamanda Fransa, bu adımla Rusya'nın müttefiki olan Avusturya'ya karşı da bir denge kurmaya amaçlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti 2 Mayıs 1736'da Rus İmparatorluğu'na resmen savaş ilan etmiştir. Bu savaş kararı, Osmanlıların bölgedeki çıkarlarını korumak ve Rusya'nın yayılmacı politikalarını durdurmak adına atılmış stratejik bir adım olmuştur. Osmanlı Devleti, doğuda Safeviler ile sürdürdüğü savaşı sona erdirip Kafkasya'daki askerî güçlerini kuzeye yönlendirerek Rusya'ya karşı mevzilendirmiştir. Bu hamle, Osmanlıların Karadeniz'deki hakimiyetini koruma ve Rusya'nın yayılmasını engelleme konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur.⁶¹⁸

General Münnich, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş için dört yıllık iddialı bir stratejik plan hazırlamıştır. Bu plan, Rusya'nın Karadeniz bölgesinde ve Osmanlı topraklarında genişlemeyi ve belirli aşamalarla bölgesel hâkimiyet kurmayı hedeflemiştir. Bu plana

⁶¹⁵ Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, haz. Mesut Aydınar, Kitabevi Yay., İstanbul 2007, s. 297-298.

⁶¹⁶ Yüksel, "Çariçe Anna Zamanında", s. 359-360.

⁶¹⁷ Fransa'nın 1728 yılından itibaren İstanbul'daki elçisi olan Vilenuvve, 1736-1739 savaşının patlak vermesinde ve seyrinde önemli bir rol oynamıştır. Bkz. Oreškova, *Nemirovskiy Kongress*, s. 103.

⁶¹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 254; Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud Dönemi", s. 595.

göre 1736'da Azak Kalesi'nin ele geçirilmesi ve Don ile Dinyeper nehirleri arasındaki Nogay topraklarının kontrol altına alınması ilk adım olarak belirlenmiştir. Bu adımlar, Rusya'nın güneydeki etkisini artırmayı amaçlamıştır. Planın bir sonraki aşamasında, 1737'de Kırım ve Kuban topraklarının tamamen Rusya'nın eline geçmesi ve bölgedeki stratejik noktaların Rus hâkimiyetine girmesi hedeflenmiştir. Böylece, I. Anna'nın, Kırım ve Azak çevresinde egemenlik kurması planlanmıştır. 1738 yılı için Moldovya ve Eflak'a ilerleyiş planlanmış, Bucak ve Belgrad'ın ele geçirilmesiyle Rum halkının himaye edilmesi öngörülmüştür. Bu aşama, Karadeniz'in kuzeyinde Rus hâkimiyetinin tamamen sağlanmasını amaçlamaktaydı. Son olarak Münnich 1739'da, İstanbul'un işgalini Rusya'nın nihai hedefi olarak değerlendirmiştir. Münnich, bu adımlarla Rusya'nın, Karadeniz ve Osmanlı toprakları üzerinde kalıcı bir üstünlük kuracağını düşünmüştür.⁶¹⁹ Ancak bu iddialı plan, Osmanlı Devleti'nin gücünü küçümseyen bir yaklaşımla yapılmış ve dört yılda tamamlanabileceğine inanılmıştır. Bu genişleme planı, Münnich'in Osmanlı Devleti'ni zayıflatarak Rusya'nın bölgesel hâkimiyetini pekiştirme arzusunun yansımasıdır, aynı zamanda Osmanlı'nın direncini göz ardı eden bir öngörüye de dayanmaktadır.

General Münnich'in hazırlamış olduğu kapsamlı ve eş zamanlı harekât planı I. Anna tarafından onaylanmıştır. Münnich'in planına göre hem Kırım'a hem de Azak Kalesi'ne aynı anda sefer düzenlenmesi hedeflenmiştir. Bu plana göre General Pyotr P. Lassi, Azak Kalesi'ni ele geçirmek üzere hareket edecekti. Sefer sırasında Lassi'ye, Don Nehri'nde hazırlanan Rus filosunun da destek vermesi kararlaştırılmıştı. Amaç, Azak Kalesi'nin hızlı bir şekilde ele geçirilmesi ve ardından bu birliklerin, Kırım'da savaşan General Münnich'in ordusuna katılmasıydı. Rus İmparatorluğu, bu operasyonlar için ciddi bir askerî yığınak yapmıştır. Kırım tarafına yaklaşık 70 bin asker gönderilirken Azak Kalesi'ne yönelik ilk aşamada 10 bin asker ayrılmış, ilerleyen süreçte bu sayının 25 bine kadar çıkarılması planlanmıştır. Böylece Ruslar hem kara hem de deniz operasyonlarıyla Kırım ve Azak'a saldırıyı planlamıştır.⁶²⁰

16 Mart 1736'da I. Anna'nın emriyle General Münnich, Azak Kalesi'nde savaş hazırlıklarına başlamıştır. Münnich'in komutasındaki hazırlık süreci, Rus birliklerinin yanı sıra Don Kazaklarının da katılımını kapsamaktaydı. İlk olarak hedef, Don

⁶¹⁹ A. K. Bayov, *Russkaya Armiya v Tsarstvovaniye Imperatritsı Anni Ioannovny, Voyna s Turtsiyey v 1736-1739 gg.*, T. I, Elektro-tip., N. Ya. Stoykovoy İzd., St. Petersburg 1906, s. 199.

⁶²⁰ A. S. Grişinskiy, V. P. Nikolskiy, N. L. Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. II, Tip. Russkogo Tovarışestva-Obrazovaniye İzd., Moskova 1911, s. 14.

Nehri'ni geçerek Azak Kalesi'ni abluka altına almak olmuştur. Bu harekât, Tümgeneral Ulrich von Speiter ve Don Kazaklarının Atamanı İvan Frolov komutasında başlatılmıştır.⁶²¹ Ancak Azak Kalesi'ne asıl saldırı, General Lassi'nin 8 Mayıs'ta bölgeye gelmesiyle başlamıştır. Lassi, daha önce I. Petro'nun Azak seferindeki taktiğini benimseyerek kalenin ele geçirilmesi için denizden bir ablukaya ihtiyaç olduğunu fark etmiştir. Bu strateji doğrultusunda, Don filosu kuşatmaya katılmıştır. Tuğamiral Bredal komutasındaki filo, Mayıs ayından itibaren kuşatma operasyonlarına dahil olmuştur. Filoda 9 büyük pram, 6 küçük pram, 35 kadirga, 29 kayık ve birkaç nehir teknesi bulunmaktaydı. Filo, toplamda 2.215 denizciden oluşmaktaydı. Ancak Aziz Anna Kalesi'nde, çıkan hastalıklar nedeniyle filodan sadece 1.937 denizci kuşatmada aktif görev alabilmiştir.⁶²² Rus kara birlikleri ise yaklaşık 10 bin kişilik bir kuvvetle operasyonu yürütmekteydi. Osmanlı tarafında ise Azak Kalesi'nde, yaklaşık 5.600 asker bulunmaktaydı.⁶²³ Rusların ani saldırısı karşısında Osmanlı Devleti, Azak Kalesi'nin düşmemesi için derhal harekete geçerek Rumeli ve Bosna bölgelerinden takviye askerlerin gönderilmesini emretmiştir.⁶²⁴

Bredal komutasındaki Rus filosu, 13 Mayıs'ta Don Nehri'nin ağzını kontrol altına alarak Azak Kalesi'nin kuşatma planını hızlandırmıştır. Kısa süre sonra Azak Kalesi'ne yaklaşmak için kadirgalarıyla keşif yapan Bredal, Osmanlı kıyı bataryalarının ateşiyle püskürtülmüştür. Bu başarısız keşif denemesi, Bredal'ın kaleye doğrudan yaklaşmasının mümkün olmadığını göstermiştir. 21 Mayıs'ta Osmanlı filosu, Azak Kalesi'ne yardım etmek üzere Azak Denizi'ne giriş yapmıştır. Ancak Don Nehri'nin ağzındaki sığ sulardan ve Rus filosunun stratejik pozisyonundan dolayı Osmanlı filosu kaleye ulaşmayı başaramamıştır. Burada Bredal, Osmanlıların kaleye erişimini engellemek için G. Kostomarov komutasındaki 6 küçük pramı bölgeye yerleştirmesi etkili olmuştur.⁶²⁵

2 Haziran'da Bredal, birkaç teknesiyle Don Nehri ile Kalanča arasındaki bir adaya çıkarma yapmak için harekete geçmişti, ancak Osmanlıların yoğun ateşiyle karşılaşmış ve bir teknesini kaybederek geri çekilmiştir. Bu başarısız çıkarma operasyonunun

⁶²¹ RGIA, F. 796, O. 17, D. 215, L. 8.

⁶²² Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 71; Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. I, s. 298-299.

⁶²³ Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, s. 103.

⁶²⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 255.

⁶²⁵ Bazı yerlerde derinlik bir metreden daha az olabilmekteydi. Bkz. Bayov, *Russkaya Armiya v Tsarstvovaniye İmperatritsı Anni İoannovni*, T. I, s. 222.

ardından Bredal, doğrudan kaleye çıkarma yapmak yerine pramlar aracılığıyla kaleye 11 Haziran'dan itibaren top atışı yapmaya karar vermiştir. Pramların top ateşi, 13 Haziran'da yoğunlaştırılarak kaleye ciddi hasarlara yol açmıştır. 19 Haziran'da kaleye toplam 6.400'den fazla top atışı yapılmış, bu yoğun bombardımanın ardından Osmanlılar, Azak Kalesi'ni teslim etmek zorunda kalmıştır.⁶²⁶

Osmanlı Devleti ise Azak Kalesi'ne yönelik Rus kuşatmasını kırmak amacıyla Kaptanıderya Canım Hoca Mehmed Paşa komutasında 6 kalyon, çektiriler ve ince donanmadan takviye edilen 40-50 tekne ile bir filoyu yardım etmek üzere göndermiştir.⁶²⁷ Kefe'ye ulaşan Kaptanıderya Canım Hoca Mehmed Paşa'ya takviye olarak Serasker Süleyman Paşa, 4 çektiri, 40 firkate ve kancabaş ile filoya katılmıştır.⁶²⁸ Ancak bu süreçte General Münnich, Orkapı Kalesi'ne saldırarak 22 Mayıs'ta kaleyi ele geçirmesi, Kırım'a yönelik Rus tehditlerini artırmıştır. Bu nedenle, Osmanlı filosunun Kırım'a yardım etmesi öncelik haline gelmiştir. Haziran'da ise Azak Kalesi'nin düşmesinin ardından Osmanlı filosundan beş çektiri, Rusların çıkışını engellemek için Yenikale tarafına gönderilmiştir.⁶²⁹ General Münnich, Orkapı Kalesi'ne 12 bin kadar muhafız kuvveti bırakmış ve 20 bin kişilik kuvveti ise Kılburun Kalesi'ni işgal etmesi için gönderdikten sonra geri kalan Rus birlikleriyle Kırım'ın iç taraflarına ilerleyerek burada Bahçesaray, Gözleve ve Akmescit bölgelerine büyük bir hasar vermiştir. Ancak Kırım'a ulaşan Osmanlı filosundaki askerlerin direnişi ve bölgede yayılan veba salgını nedeniyle Ruslar, Temmuz ayında geri çekilmeye başlamıştır.⁶³⁰

Osmanlı filosu, Rusların Karadeniz ve çevresindeki faaliyetlerini engellemek amacıyla birtakım stratejik hamleler yapmıştır. Önce Yenikale tarafına gönderilen çektiriler, Rus tehdidinin artması üzerine Özi Kalesi'nin savunmasını güçlendirmek için bu bölgeye yönlendirilmiştir. Özi'deki Rus faaliyetlerine karşı Osmanlı donanması, bu kaleyi korumak için iki çektiri, beş firkate ve beş kancabaştan oluşan bir deniz gücü

⁶²⁶ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 73-75. Azak Kalesi, 96 gün kadar müdafaa edilmesine rağmen, Ruslar her gün birkaç bin adet top atışı yapmıştır. Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, s. 302.

⁶²⁷ Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, s. 296. Birkaç kalyon, firkate ve kancabaşlardan oluşan ince donanma sevk edilmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 266.

⁶²⁸ 1736 senesine göre kaptan ve denizci toplam 7057 kişiyle birlikte 141 parça gemiden oluşan Osmanlı filosu, Karadeniz'e gönderilmiştir. BOA, D. BŞM.d. 2047.

⁶²⁹ Kırım Hanlığı tarafından donanmanın Kırım sahilinde kalması istenmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 266-267.

⁶³⁰ Rusların Kırım'dan çekilmesi üzerine Kırım Hanı Kaplan Giray yerine Kalgay Fetih Giray han olmuştur. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 256-257.

göndermiştir.⁶³¹ Rus tehdidi arttıkça bu sayı 16 gemiye çıkarılmıştır.⁶³² Ayrıca Özi Kalesi'nin savunması, Trabzon Valisi Yahya Paşa'ya emanet edilmiştir.⁶³³ Osmanlı filosu, Kırım ve Kılburun'daki Rus birliklerinin geri çekilmesi üzerine İstanbul'dan gelecek yeni emirleri beklemeden Eylül ayında İstanbul'a doğru harekete geçmiştir. Bu hareket, Sultan I. Mahmud'u kızdırmış ve Kaptanıderya Canım Hoca Mehmed Paşa görevden alınmıştır. Padişah, Rusya ile savaş devam ettiği için filonun Kırım'da kışlayarak bölgenin savunmasına devam etmesini istemiştir.⁶³⁴ Ayrıca Canım Hoca Mehmed'in yerine getirilen Laz Ali Paşa ise Tersâne-i Âmire'de donanma hazırlıkları sırasında hastalanarak Aralık 1736'da vefat etmiştir.⁶³⁵ Bu durum üzerine Osmanlı donanmasında yeni Kaptanıderya Süleyman Paşa olmuştur.⁶³⁶ Bu atamalar ve değişimler, Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki deniz üstünlüğünü koruma çabalarının yanı sıra padişahın bu dönemde donanmanın faaliyetlerini yakından takip ettiğini ve bölge üzerindeki kontrolünü kaybetmemek için hızlı kararlar aldığını göstermektedir.

1736 yılının sonbaharında, Azak Denizi'ndeki Rus filosunun faaliyetleri sırasında Don Nehri'nin denize döküldüğü bölgede ciddi bir sorun ortaya çıkmıştır. Bu bölgede su çekilmesinin artması ve denizin sığlaşması, nehirde inşa edilen yeni gemilerin denize ulaşmasını oldukça zorlaştırmıştır. Ruslar, I. Petro dönemine kıyasla 1736'da Azak Denizi'nin su seviyesinin daha da düştüğünü fark etmiştir. Bu durum, bölgenin iklimsel koşullarına bağlı olarak gelişmiştir. Özellikle 1736 yılı boyunca doğudan esen rüzgarların deniz seviyesinin düşmesine sebep olduğu bilinmektedir. Bu olumsuz koşullar, Rus donanmasının gemi inşa stratejilerini yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır. Don Nehri ve Azak Denizi'nin sığ sularında daha etkili olabilmek için Ruslar, düşman saldırıları karşısında hareket kabiliyetini koruyabilecek hem kürekle hem de yelkenle ilerleyebilen, düz tabanlı ve kolayca inşa edilebilen gemilerin yapımına öncelik vermiştir.⁶³⁷ Bu durum Rusların, Azak Denizi'nde meydana gelen doğal

⁶³¹ BOA, A. DVNSMHM.d, 144/76, s. 28.

⁶³² 1736 yılına ait bir diğer belgeye göre Özi Kalesi taraflarına 16 parçalık bir filo görevlendirildiği yazmaktadır. BOA, D. BŞM.d. 2047. Aynı zamanda 1737 yılına ait belgede, Özi'de kışlakta olan 16 fırkatenin olduğu yazmaktadır. BOA, C. BH, 121/5883.

⁶³³ Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, s. 103.

⁶³⁴ BOA, A. DVNSMHM.d, 144/135, s. 42-43.

⁶³⁵ BOA, A. DVNSMHM.d, 144/136, s. 43; Mehmed İzzet Bey, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*, s. 134-135.

⁶³⁶ BOA, C. BH. 204/9545.

⁶³⁷ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 112-113, 182.

zorluklara rağmen deniz gücünü koruma ve geliştirme stratejilerini şekillendirdiğini göstermiştir.

1737 yılında Rus birlikleri, Kırım'ın işgaline yönelik hareket etmeye başlamıştır. General Lassi, ordusuyla Kırım'a yönelmiş ve Azak Denizi'nin batısından hareket ederek Kırım'a ulaşmayı planlamıştır. Orkapı Kalesi'nin çevresinden dolaşarak Kırım'a giden bu yeni güzergâh, Don filosunun desteğiyle gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Mayıs 1737'de yapılan planlara göre Tavrov ve Nijniy İkorets'de inşa edilen 500 Kazak çaykası Azak Denizi'ne gelmiştir. Bu çaykalar, sığ sularda hareket kabiliyetleri ve taşımacılık kapasiteleri sebebiyle Azak Denizi için oldukça uygun görülmüştür. Bu çaykalardan, her grupta 50 bot olmak üzere 10 filotila oluşturulmuştur. Bu filotilaların her birine bir kaptan, bir teğmen, bir asteğmen, üç doktor ve çıraklarından oluşan bir mürettebat ile donatılmıştır. Lassi'nin emri doğrultusunda, bu çaykalara silah ve erzak yüklenmiş ve 14 alaydan oluşan askerler toplam 320 tekneye yerleştirilmiştir.⁶³⁸ 26 Haziran'da Rus gemileri, Lassi'nin ordusuna eşlik ederek Arabat Kalesi'ne doğru hareket etmeye başlamıştır. Bu sırada Osmanlı filosu, Kaptanıderya Süleyman Paşa komutasında Azak Denizi'ne varmıştır. Bu filo, Yenikale'den gelmiş, 64 ve 60 toplu 2 kalyon, 32 toplu 1 firkate, 15 kadirga ve 70 küçük tekneden oluşmaktaydı.⁶³⁹

İnceki Boğazı'nda karşı karşıya gelen Osmanlı ve Rus filoları arasında kuvvet dengesizliği dikkat çekmiştir. Bredal komutasındaki Rus filosu, Osmanlıların üstün deniz gücü karşısında doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçınmıştır. Bredal, Osmanlıların olası saldırısına karşı çaykaların kıyıya yakın seyretmeleri ve savunma pozisyonu almaları için talimat vermiştir. 29 Haziran'da Osmanlı filosuna ait 10 kadirga, Ruslara saldırarak 4 çaykayı ele geçirmiştir. Aynı zamanda ani bir fırtına, Rus teknelerinin demirlerini koparmış ve bu teknelerden 179'u harap hale gelmiştir. Osmanlı filosu, bu durumdan yararlanmak üzere kıyıya doğru kancabaşlarını göndermiş, ancak Bredal, kıyıda batan teknelerden bir set oluşturup savunmaya geçmiştir. 30 Haziran'da Osmanlı filosu ise hilal pozisyonu alarak saldırıya

⁶³⁸ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 131. 1737 yılı Karadeniz haritası için ayrıca bkz. EK-B.

⁶³⁹ Osmanlı donanması 1737 yılının ilkbaharında Karadeniz'e *Karavele-i Gazali*, *Hediyetü'l-mülûk*, *Karavele-i Şahbaz-ı Bahri* ve *Tombaz* adlı dört kalyonunu göndermiştir. BOA, C. BH. 121/5883. 1737'de Osmanlı donanması kalyon, firkate, işkampaviye ve kancabaşlardan oluşan 258 parçalık filoyu Karadeniz'e göndermiştir. Ayrıca kaptan ve denizci sayısı ise toplam 16.328 kişi olarak kayda geçmiştir. BOA, D. BŞM.d. 2047; Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 174-175.

hazırlanmıştır. Kaptanıderya Süleyman Paşa, gemisiyle öne çıkarak Rus bataryalarına ateş açmaya başlamıştır. Bu sırada Osmanlılar çıkarma yapmak üzere Rus mevzilerine yaklaştığı sırada Rusların atış menziline girmiş ve kadırgalar yoğun top ateşinde kaldıkları için Osmanlı filosu geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁶⁴⁰

Arabat Burnu yakınlarında yapılan deniz savaşının ardından Lassi'nin ordusu, denizden destek almadan Arabat Kalesi'ne doğru ilerlemeye başlamıştır. Kaledeki savunma gücü yaklaşık 7.000 kişiydi. Ancak Lassi, Kırım Hanı II. Fetih Giray'ın 60.000 kişilik bir orduyla yaklaşmakta olduğunu öğrenince, ordusunu daha güvenli bir şekilde Kırım'a geçirmek için tekneleri kullanmaya karar vermiştir. Sığ bölgeler arasından geçerek ordusunu başarılı bir şekilde Kırım Yarımadası'na ulaştırmıştır.⁶⁴¹

6 Temmuz 1737'de Lassi, filo komutanı Bredal'a, Azak'a 10 tekne göndermesini emretmiştir. 7 Temmuz'da Kaptan P. Defremeri, Don filosunun en ağır silahlarına sahip botunu ve malzeme yüklü 10 tekneyi alarak Azak'a doğru yola çıkmıştır. Bredal, Osmanlı gemileriyle karşılaşmaktan kaçınmaları, ancak kaçınılmazsa teslim olmamaları gerektiği talimatını vermiştir. 10 Temmuz'da Fedotova denilen Lori Burnu'nu geçen Rus filosu, 1 kalyon ve 30 kadırgadan oluşan Osmanlı filosu ile karşılaşmıştır. Kaptan Defremeri, teknelerin ele geçirilmesinin kaçınılmaz olduğunu kanaat getirerek tekneleri kıyıya oturtmuş ve mürettebatın kıyıya kaçmalarını emretmiştir. Osmanlı filosunun yaklaştığını görünce kıyıya oturmuş teknelerini de ateşe vermiştir.⁶⁴² Ayrıca bu olayın ardından Ruslar, Osmanlı filosuyla karşılaşmadan Azak Denizi'nden Don Nehri'ne çekilmek için yeni bir rota keşfetmiştir. Böylece 19 Temmuz'da, 50 tekne Azak'a yönelmiş ve güvenli bir şekilde Don Nehri'ne ulaşmıştır. Bu sırada Lassi, Kırım'da Tatar kuvvetlerine karşı birkaç muharebede başarılar elde etmiştir. Ancak erzak ve lojistik destek sağlayan Bredal'ın filosuyla bağlantısı, Osmanlı filosu tarafından kesildiği için 16 Temmuz'da Kırım'dan çekilme kararı almıştır. 21-24 Temmuz tarihleri arasında Lassi ve ordusu, Don filosuna ait 66 teknenin desteğiyle Kırım'dan başarılı bir şekilde geri çekilmiştir. 27 Temmuz'da ise 5 bot ve 104 tekne daha Don Nehri'ne doğru hareket etmiştir.⁶⁴³ Bu geri çekilme,

⁶⁴⁰ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 175-176.

⁶⁴¹ Bayov, *Russkaya Armiya v Tsarstvovaniye İmperatritsi Anni İoannovni*, T. I, s. 430-431.

⁶⁴² Ağustos 1737'de Lori Burnu muharebesiyle Ruslar mağlup edilmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 256-257.

⁶⁴³ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 177-179.

Lassi'nin Kırım'daki harekâtını sona erdirirken Rusların, Osmanlı filosu karşısında zorlandıklarını göstermiştir.

28 Temmuz'da Lori Burnu'na ulaşan Don filosu, kıyı boyunca keşif yapan Osmanlı kancabaşıyla karşılaşmıştır. Ertesi gün, 2 kalyon, 13 kadirga ve 47 küçük tekneden oluşan Osmanlı filosu bölgeye gelmiştir. Ruslar, bu gelişme üzerine kıyıda savunma yapma kararı almıştır. Bu sırada Kaptan Lukin bir teknesini kaybetmiş ve bir diğeri ise Osmanlılar tarafından ele geçirilerek 28 mürettebatı esir alınmıştır. 30 Temmuz'da Osmanlı filosu, Ruslara karşı ateş açmaya başlamıştır. Ancak bölgenin sığ suları, Osmanlı gemilerinin Rus kuvvetlerine yaklaşmasını zorlaştırmaktaydı. Öte yandan Ruslar, karadan top atışı yaparak Osmanlı gemilerine ciddi hasarlar vermekteydi. Bu saldırı sırasında Kaptanıderya Süleyman Paşa'nın gemisi de hasar görmüş ve Osmanlı filosu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çatışmada, Rusların 3 botu ve 10 teknesi hasar almıştır. 12 Eylül'de Bredal, 140 tekneden oluşan filosuyla Azak Kalesi'ne dönmüştür. Osmanlı filosu ise Yenikale'ye doğru geri çekilmiştir.⁶⁴⁴

1737 yılında Rus İmparatorluğu, Dinyeper Nehri bölgesinde de bir sefer planlamış ve bu doğrultuda 4 Ocak'ta Senato, Bryansk'ta yeni gemilerin inşasını onaylamıştır. Bu plan kapsamında 70 tombaz, 3 küçük pram, 4 düz tabana sahip kadirga ile sığ sularda hareket kabiliyeti yüksek olan yelken ve küreğe sahip dübel adına sahip nehir tekneleri inşa edilmesine karar verilmiştir. Bu Dinyeper filosu, General Münnich komutasındaki Rus birliklerinin nehrin halicine ve Özi Kalesi'ne yönelik operasyonlarını desteklemeyi amaçlamaktaydı. Ancak 23 Ocak'ta Senato, General Münnich'in talebi üzerine bazı değişiklikler yaparak inşa edilmesi planlanan 500 dübel nehir teknesi yerine 400 adet inşa edilmesini ve kalan 100 adetini ise farklı tipte tekneler yapılmasını kararlaştırmıştır. Haziran 1737'ye gelindiğinde, Bryansk'ta 4 kadirga, 3 pram, 202 dübel nehir teknesi ve çeşitli irili ufaklı nehir tekneleri olmak üzere toplamda 355 gemi inşa edilerek General Münnich'e yardım etmek üzere Dinyeper Nehri'ne gönderilmiştir. Bu filoda görev yapmak üzere 4.650 denizci görevlendirilmiştir. Ayrıca Bryansk'taki tersanelerde 3 kadirga, 2 pram ve 198 nehir teknesi dahil olmak üzere toplam 315 geminin inşası da devam etmiştir.⁶⁴⁵ 1737 yılının Temmuz ayının başında, General Münnich komutasındaki büyük Rus ordusu, Dinyeper Nehri'nin aşağı kısımlarına doğru harekete geçerek nehrin ağız kısmında bulunan Özi Kalesi'ni

⁶⁴⁴ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 181-182.

⁶⁴⁵ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 611-613, 621-622.

kuşatma altına almış ve kısa sürede kaleyi ele geçirmiştir.⁶⁴⁶ Ancak, Dinyeper filosundaki 355 geminin çoğunluğu bu operasyonda etkili olamamıştır. Yaklaşık 150 gemi, akıntılar nedeniyle nehrin aşağısına geçirilemediği için Dinyeper'in akıntılarında bırakılmış, kalan gemiler ise sıklıkla nedeniyle ulaşmakta başarısız olmuştur.⁶⁴⁷ Bu durum, Rusya'nın Dinyeper filosunun stratejik etkinliğini sınırlamıştır.

Osmanlı Devleti ise Özi Kalesi'nin düşmesinin ardından bu bölgedeki kaybı telafi etmek ve Karadeniz'deki kontrolünü korumak amacıyla donanmasını hızla harekete geçirmiştir. Osmanlı filosu, *Karavele-i Gazali*, *Hediyetü'l-Mülûk*, *Karavele-i Şehbaz-ı Bahri* ve *Tombaz* isimli gemilerle Karadeniz için hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra daha önce Özi'de kışlayıp bekleyen 16 fırkate ile Başbuğ Kızılhisarlı Mustafa Kaptan'ın fırkatesi dışında 84 fırkate ve 100 kancabaşı içeren yaklaşık 200 parçalık ince donanma da seferber edilmiştir.⁶⁴⁸ Sultan I. Mahmud, Kaptanıderya Süleyman Paşa'ya, düşman gemilerinin Karadeniz'e açılmasını engellemek için Dinyeper Nehri'ndeki boğazın donanma ile kapatılması emrini vermiştir. Bu doğrultuda, 29 Temmuz 1737'de Kaptanıderya Süleyman Paşa, Karadeniz için hazırlanan dört kalyondan ikisini Dinyeper Nehri'ne doğru sevk etmiştir.⁶⁴⁹

Osmanlılar, Özi Kalesi'ni geri almak için karşı saldırıya geçmiştir. 3 Ekim'de, 40 bin kişilik Osmanlı ordusu, donanmanın da desteğiyle kaleye saldırı düzenlemiş, ancak bu saldırı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 16 Ekim'de, Rus Tuğamiral Dimitriyev Mamonov komutasındaki iki dübel-nehir teknesi, Özi'ye yaklaşan Osmanlı birliklerini bombalamaya başlamıştır. Osmanlılar ise top atışlarıyla karşılık vererek Rusların geri çekilmesini sağlamıştır. 18 Ekim'de Ruslar, Osmanlı mevzilerini bombalamak üzere İsmail'e beş dübel-nehir teknesi göndermiş ve kısa süre sonra bu kuvvete 16 dübel-nehir teknesi daha destek için katılmıştır. Ancak şiddetli rüzgârın etkisiyle teknelerden biri kıyıya sürüklenerek Osmanlılar tarafından ele geçirilmiştir.⁶⁵⁰ Osmanlı Devleti, bu gelişmeye karşılık tekrar Özi'ye saldırmış, ancak bu girişim de başarısız olmuştur. 27 Ekim'e kadar defalarca Özi Kalesi'ne şiddetli saldırılar gerçekleştiren Osmanlılar,

⁶⁴⁶ Özi'yi kuşatan Rus ordusunun 180 bin ile 60 bin civarında bir güce sahip olduğu bilinmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 263.

⁶⁴⁷ Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 641-643.

⁶⁴⁸ BOA, C. BH. 121/5883.

⁶⁴⁹ BOA, A. DVNSMHM.d. 144/501, s. 171.

⁶⁵⁰ Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 655-657.

kalede bulunan Rus garnizonunun direnişini karşısında geri püskürtülmüştür.⁶⁵¹ Bu başarısızlıklar karşısında Osmanlı Devleti, deniz gücünü artırmak için tersanedeki gemi inşa faaliyetlerini hızlandırmıştır. Özellikle 1737 yılının kış aylarında, acil olarak denize indirilmek üzere iki kalyonun inşasına başlanmıştır. Bu hamle, Osmanlı donanmasının Karadeniz’de etkinliğini yeniden sağlamayı ve bölgedeki Rus ilerleyişine set çekmeyi hedefleyen bir girişim olmuştur.⁶⁵²

1737 yılının yaz aylarında, Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasında süregelen savaşı sona erdirmek amacıyla, Avusturya’nın arabuluculuğunda barış görüşmeleri düzenlenmiştir. Bu görüşmeler, iki devletin ortak karar aldığı Lehistan’daki Nemirov kasabasında gerçekleşmiştir. Ruslar, bu görüşmelerde oldukça kapsamlı taleplerde bulunmuştur. Daha önceki anlaşmaların geçersiz kılınması, Kırım ve Kuban bölgelerinin terk edilmesi, Eflak ve Boğdan’dan Osmanlıların çekilmesi, Rus gemilerinin Karadeniz ve Akdeniz’de serbestçe dolaşabilmesi ve Osmanlıların, Rus hükümdarlarına “imparator” ünvanıyla hitap etmeleri gibi istekler dile getirilmiştir. Bu taleplerin yanı sıra, görüşmelere katılan Avusturya İmparatoru VI. Şarl, Balkanlar üzerinde toprak taleplerinde bulunarak bölgede kendi nüfuzunu artırma arzusunu da ortaya koymuştur. Rusya ve Avusturya’nın bu kadar kapsamlı talepleri karşısında Osmanlı tarafında bulunan Sadrazam Silahtar Mehmed Paşa ve kethüdası Osman Halisa Efendi, bu önerileri reddederek görüşmelerden çekilmiştir.⁶⁵³ Avusturya, Osmanlı Devleti’nin bu teklifleri reddedeceğini önceden tahmin ederek barış görüşmelerini daha çok savaş hazırlıkları için zaman kazanmak amacıyla kullandığı bilinmektedir. Böylece bu barış görüşmelerinin ardından Osmanlı Devleti hem Rusya hem de Avusturya ile savaşmak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler, Osmanlı’nın Karadeniz ve Balkanlar üzerindeki hakimiyetini koruma mücadelesinin daha da zorlu bir hale gelmesine yol açmıştır.⁶⁵⁴

1737’de Don filosu, Eylül ayında 9’u büyük olmak üzere 15 pram, 20 kadirga, 5 bot ve 220 Kazak çaykasıyla Azak’a geri dönmüştür.⁶⁵⁵ Bu sırada Don Nehri’nde yeni bir

⁶⁵¹ RGİA, F. 796, O. 18, D. 398, L. 3.

⁶⁵² Savaş zamanı haricinde Osmanlı Devleti’nde kalyon inşası bir sene ile dört sene arasında değişkenlik gösterirken bu dönemde, inşasına başlanan yaklaşık 30 metrelik kalyonları altı ay içinde denize indirilmesi sağlanmıştır. Bkz. Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 86.

⁶⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 262-263.

⁶⁵⁴ Avusturya, bu görüşmelerin olumsuz geçmesinin ardından Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti. Ayrıca Avusturya, mayıs ayından itibaren Vidin, Niş ve Eflak’ta Rus kuvvetlerine güvenerek Osmanlı topraklarına girmek için hazırlık yapmaktaydı. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, s. 107.

⁶⁵⁵ Bayov, *Russkaya Armiya v Tsarstvovaniye Imperatrısı Anni Ioannovni*, T. I, s. 436-437.

amirallik ve tersane kurma çalışmaları kapsamında uygun bir yer arayışına giren Bredal, aynı zamanda Azak Denizi için yeni gemi tiplerinin gerekliliğini gündeme getirmiştir. Filonun önemli bir kısmını oluşturan Kazak çaykalarının çoğunun son seferde kaybedilmesi, yeniden yapılanma sürecini hızlandırmıştır. Amirallik, 1738 yılı seferi için 40 kadirga, 20 şmak (kıyı yelkenlisi), 500 Kazak çaykası ve 6 kayığın yapımı için kereste temin edilmesini emretmiştir.⁶⁵⁶ Ancak Bredal, özellikle kadirga inşasına karşı çıkarak Osmanlı donanmasındaki büyük gemilere karşı kadirgaların Azak ve Karadeniz’de yeterince etkin olmadığını Amirallik Kurulu’na bildirmiştir. Ayrıca, Azak Denizi’nde uygun bir liman ve tersanenin olmaması ve Taganrog’da ise kumlu bir sahilin bulunması nedeniyle gemiler için ortamın elverişsiz olacağına dikkat çekmiştir. Bredal’ın eleştirileri, gemi inşa programında değişiklik yapılmasına yol açmış ve başlangıçtaki 50 kayık ve 12 bot yapımı yerine, Türk kancabaş tarzında daha işlevsel gemilerin inşası önerilmiştir. Bu kancabaş tekneler, özellikle sığ sularda daha etkili olmaları ve daha fazla asker taşıyabilmeleri açısından avantajlı bulunmuş ve her biri yaklaşık 50-60 asker taşıyacak şekilde planlanmıştır. Amirallik Kurulu’nun da onayıyla, inşa edilen gemiler arasına 50 kancabaş tekne ve 12 bot dâhil edilmiş, ayrıca Venedik tarzı tekneler ve sandallar eklenerek filo güçlendirilmiştir. Mihail M. Golitsin liderliğinde toplam 118 gemi tamamlanmıştır.⁶⁵⁷ Bu değişiklikler, Rusya’nın Azak ve Karadeniz’de Osmanlı donanmasıyla eşit düzeyde mücadele edebilmesi için deniz gücünü Osmanlı gemi modellerine benzer şekilde yeniden şekillendirme stratejisinin bir parçası olarak görülmüştür.

1738 yılında Rus İmparatorluğu’nun hedefi, Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’in kuzeyindeki stratejik kaleleri olan Kefe ve Kerç’i ele geçirmek olmuştur. Bu operasyonlarda Don filosu, kara birliklerine destek olmak üzere görevlendirilmiştir. Nisan 1738’de, Don filosu diğer yıllara benzer şekilde 9 büyük pram, 6 küçük pram, 20 kadirga, 5 bot ve 220 Kazak çaykasından oluşmaktaydı. 18 Nisan’da Bredal, filosunun yanında Don Kazaklarının da yer aldığı 100 çayka ile Azak’tan ayrılmıştır. Mayıs ayında Berdyansk Burnu’na ulaştıklarında, filoyu kıyıdan korumak için bataryalar inşa etmeye başlamıştır. Bu sırada Lassi’nin ordusu da demirleyen filoya katılmıştır. Filoya ek olarak 60 Kazak çaykası daha katılmış, ancak muharebe için uygun olmayan çocuklar ve yaşlılardan oluşan bir grup, Azak’a geri gönderilmiştir.

⁶⁵⁶ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 171.

⁶⁵⁷ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 198, 218-219.

Mayıs ayı sonunda, 3 kalyon ve 14 kadirgadan oluşan Osmanlı filosu, Rus mevzilerine yakın bir yerde demirlemiştir. Osmanlılar, Rusların kıyıda kurdukları bataryaların oluşturduğu tehlikeyi fark ederek saldırmaktan kaçınmış ve Rusların denize açılmasını beklemeye başlamıştır. Bu sırada Lassi'nin kara ordusu, Kırım'a doğru hareket ederken Don filosuna da "Çürük Deniz" olarak bilinen Sivaş bölgesine geçme emri verilmiştir. Lassi, bu bölgenin sığılığı nedeniyle Osmanlı gemilerinin buraya giremeyeceğini ve bu nedenle, filonun burada güvende olacağını düşünmekteydi. 3 Haziran'da Bredal, filosundaki diğer gemiler yerine 146 çaykayla Sivaş bölgesine doğru hareket etmiştir.⁶⁵⁸ Bu plan ile Ruslar, Osmanlı filosu karşısında açık deniz yerine sığ sularda avantaj sağlamayı amaçladığını göstermiştir.

1738'de Osmanlı Devleti, Karadeniz'de Ruslara karşı üstünlük sağlamak amacıyla, altı kalyon görevlendirmiş ve bu kalyonları toplamda 2.100 mürettebatla donatmıştır.⁶⁵⁹ Ayrıca, filoyu güçlendirmek için 80 fırkate ve kancabaş, 50 şayka ve 40 volik gemisi daha hazırlanmıştır.⁶⁶⁰ Azak Denizi'nde Rusların izlediği güzergahı artık iyi bilen Osmanlılar, bu seferde Rusların önünü kesmek üzere hareket etmiştir.⁶⁶¹ Haziran ayında, Rus filosunun Çürük Deniz'e doğru ilerlemesini engellemek için Osmanlı filosu Lori Burnu'nda 2 kalyon ve 14 kadirga ile beklemeye koyulmuştur. Ruslar, çaykalarının Heniçesk Boğazı'na ulaşabilmesi için yeni bir kanal açmaya çalıştığında, Osmanlılar bu hareketi fark etmiş ve dokuz kadirga ile saldırıya geçmiştir. Ancak kıyıda kurulan Rus bataryaları, Osmanlıların çıkarma yapmasını engellemiş ve Osmanlı kadirgaları geri çekilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı filosunun sıkı kontrolleri nedeniyle Lassi, Don filosuna Azak'a geri dönme emri vermiştir. Bu sırada, Bredal çaykalarını Çürük Deniz'den Azak'a döndürmeye çalışmış, ancak 13 Haziran'da çıkan şiddetli fırtına nedeniyle açılan kanal kumla kapanmıştır. Bunun üzerine Osmanlı filosu 2 kalyon, 8 kadirga ve 70 tekneden oluşan bir kuvvetle gelerek Rus mevzilerine ateş açmıştır. Azak'a geri dönemeyeceğini anlayan Bredal, 15 Haziran'da 119 parça gemiden oluşan filosuyla Heniçesk Boğazı'na çekilmeye karar vermiş ve kurtarılmayacak teknelerin batırılmasını emretmiştir.⁶⁶² Lassi ise Don

⁶⁵⁸ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 219-220.

⁶⁵⁹ Bu kalyonlar *Evren Kışlı*, *Hediyetü'l-Mülûk*, *Gazâl-ı Bahrî*, *Seyyâr-ı Bahrî*, *Esed-i Bahrî* ve *Şehbâz-ı Bahrî* olarak kayda geçmiştir. BOA, C. BH. 169/7980.

⁶⁶⁰ BOA, C. BH. 154/7314.

⁶⁶¹ 1738'de Osmanlı donanması 258 parçalık filosu Karadeniz'de bulunmaktaydı. BOA, D. BŞM.d. 2047.

⁶⁶² Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 221-224.

filosunu korumak için karadan 3.000 Kazak ve Kalmuk askeri göndermiştir. Osmanlılar ise Rusların Heniçesk'e ulaşmasını engellemek amacıyla Kaptanıderya liderliğinde 7 kalyon, 15 kadirga ve 109 teknelik bir kuvvetle geçidi ablukaya almıştır. Bu durum karşısında savunma dışında başka bir seçeneği kalmayan Don filosu, kıyıya tüm toplarını ve erzakını boşaltmaya başlamıştır. Bu çatışmalar sırasında Bredal'ın sağlık durumunun kötüleşmesi üzerine Lassi'nin emriyle karadan Azak'a dönmek zorunda kalmıştır. Yaklaşık bir ay süren Osmanlı ablukası sonucunda Ruslar, gemilerde kalan tüm malzemeleri ve topları karadan Azak'a taşımaya karar vermiştir. Kalan tüm tekneler ise yakılmıştır.⁶⁶³ Bu operasyon, Osmanlı donanmasının denizlerdeki gücünü koruduğunu, Rusların ise Karadeniz'deki genişleme planlarına önemli bir darbe vurulduğunu göstermiştir.

Osmanlı filosunun 1738'de gerçekleştirdiği deniz harekâtında, geçmiş seferlerden edindiği tecrübeleri kullanarak Rusların stratejilerini önceden tahmin edebilmiş ve bu doğrultuda hareket ederek önemli başarılar elde etmiştir. Rus filosunun hareketlerini engellemek için Heniçesk ve Lori Burnu'nu kapatan Osmanlılar, böylelikle Rus planlarını bozarak kara ordusunu deniz desteğinden mahrum bırakmıştır. Bu adım, General Lassi'nin Kırım topraklarında ciddi mühimmat ve erzak sıkıntısı yaşamasına ve nihayetinde geri çekilmesine sebep olmuştur. Ayrıca Osmanlılar, kıyı bataryalarına doğrudan saldırmanın etkisiz olduğunu fark etmiş ve bunun yerine uzun süreli bir deniz ablukası stratejisi uygulayarak hedeflerine ulaşmıştır. Bu abluka, Rusların Don filosunu sıkıştırmış ve Azak Denizi'ndeki Rus gemilerini büyük ölçüde yok etmiştir. Sonuç olarak Ruslar, 146 Kazak çaykasını tamamen kaybetmiştir. Osmanlı filosu, bu dönemde 4 kalyon, 2 fırkate, 15 kadirga, 15 kancabaş ve diğer çeşitli gemilerle toplamda 158 adet bir filoyla Azak Denizi'nde etkili bir güç olarak faaliyet göstermiştir. Bu zafer, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ve çevresindeki deniz üstünlüğünü yeniden pekiştirmiştir.⁶⁶⁴

1738 yılı için Rus İmparatorluğu, ayrıca Dinyeper filosunu geniş çaplı bir sefer için hazırlamıştır. Bu filo için 2 pram, 30 kadirga, 20 brigatin, 40 nakliye gemisi, 40 Kazak çaykası ve yaklaşık 589 nehir teknesinin inşası Bryansk'ta hızla devam etmekteydi. Aynı zamanda, 254 dübel nehir teknesi ve kancabaş, 40 Kazak çaykası ve 300 kayıktan

⁶⁶³ Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, s. 491; Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 227-228; Bayov, *Russkaya Armiya v Tsarstvovaniye İmperatrısı Anni İoannovni*, T. I, s. 547-548.

⁶⁶⁴ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 258.

oluşan Rus filosu Özi ve Kılburun çevresinde konuşlanmıştır.⁶⁶⁵ Ancak Dinyeper filosunun komutanı Koramiral Naum A. Senyavin, bölgedeki veba salgını nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Bunun ardından filonun komutası Tuğamiral Vasiliy A. Dimitriyev-Mamonov'a verilmiştir.⁶⁶⁶ Salgının giderek yayılması ve ağır kayıplar vermeleri sonucunda Mamonov, Özi ve Kılburun'u terk etme kararı almıştır. Burada bulunan Rus filosu, toplamda 347 gemiyle Dinyeper Nehri'nin ağız kısmından ayrılmıştır. Çekilme sırasında, Özi ve Kılburun kaleleri garnizonları tarafından havaya uçurulmuş, ardından garnizon askerleri gemilere bindirilerek nehrin yukarısına doğru güvenli bir şekilde taşınmıştır.⁶⁶⁷ Bu geri çekilme, bölgedeki Osmanlı üstünlüğünün yeniden tesis edilmesini sağlamıştır.

1738 yılının sonbaharında Ruslar, Azak Denizi'ndeki filolarını güçlendirmek ve daha büyük gemilerle yenilemek için önemli adımlar atmaya karar vermiştir. Bu amaçla yeni gemi inşa programı, Amirallik tarafından General Lassi ve Koramiral Bredal ile görüşülerek belirlenmiştir. Plan doğrultusunda, Tavrov'da 9 büyük pram, 20 kadirga ve 81 Kazak çaykasının inşası kararlaştırılmıştır. Ayrıca, önceki seferlerde yaşanan sorunların tekrar etmemesi için teknelerin, Osmanlı filosundan korunmak adına karaya çekilmek zorunda kalmaması hedeflenmiştir. Bu nedenle, bataryalarını su üzerinde taşıyabilecek kapasitede gemilerin inşa edilmesi planlanmıştır. Böylece, karaya çıkıp savunma yapma ihtiyacı ortadan kaldırılarak deniz üzerindeki hareket kabiliyetinin artırılması hedeflenmiştir. Mayıs 1739'un sonlarında belirlenen inşa programı kapsamında, 20 kadirga ve 63 Kazak çaykası tamamlanarak Azak'a ulaştırılmıştır.⁶⁶⁸ Ancak bu çabalar, 1738 seferinin Don filosu için son seferi olmasına engel olamamıştır. Savaş esnasında etkisini gösteren ve giderek artan veba salgını, 1739'da Dinyeper'den Don Nehri'ne kadar geniş bir alana yayılmıştır. Salgın, yalnızca kara birlikleri arasında değil, aynı zamanda filo mürettebatı arasında da yayılmıştır. General Lassi, askerler arasında hızla yayılan bu hastalık nedeniyle kara birliklerini hareket ettirememiş ve bu durumda filo sadece taşımacılık amacıyla sınırlı bir şekilde kullanılmıştır.⁶⁶⁹

⁶⁶⁵ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 663-666.

⁶⁶⁶ Veselago, *Kratkaya İstoriya Russkogo Flota*, s. 67.

⁶⁶⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 266; Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 670.

⁶⁶⁸ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 238, 240-242.

⁶⁶⁹ Bayov, *Russkaya Armiya v Tsarstvovaniye Imperatritsı Anni İoannovni*, T. I, s. 272-273.

Osmanlı Devleti ise Karadeniz’de donanmayı güçlendirmek amacıyla kalyon sayısını 10’a çıkararak denizdeki varlığını pekiştirmiştir.⁶⁷⁰ Bu durum üzerine 1739 yılının yaz aylarında Osmanlı filosu, Azak Denizi’nde Rusların faaliyetlerini ve özellikle gemilerini etkisiz hale getirmek için harekete geçmiştir. Haziran 1739’da yedi kalyon ve çok sayıda küçük gemiden oluşan Osmanlı filosu, Azak Kalesi’nin kuzeyine kadar ilerleyerek bölgeye demir atmıştır. Bu durum, Don filosu komutanı Bredal’ı harekete geçirmiş ve Osmanlıların, Azak’a bir çıkarma yapacağını öğrenerek Don Nehri’nin ağzını gemilerle korumak üzere çeşitli önlemler almıştır.⁶⁷¹ Bu savunma pozisyonu karşısında Osmanlı filosu, karaya çıkartma yapmaktan vazgeçmiştir. Rusların bu savunma hamlesi, Osmanlıların Azak Kalesi’ni ele geçirme planlarını engellemiştir.

Bu dönemde Osmanlı filosu, Karadeniz’deki faaliyetlerinin yanı sıra Tuna Nehri’nde de önemli operasyonlar yürütmekteydi. Kaptanıderya Süleyman Paşa komutasındaki 31 parçalık Osmanlı filosu, Karadeniz’deki Rus faaliyetleriyle mücadele ederken Tuna Nehri’nde ise Avusturya’ya karşı operasyonlar düzenlemekteydi. Osmanlı donanmasının hem Karadeniz hem de Tuna Nehri’nde eşzamanlı faaliyet göstermesi, Osmanlı Devleti’nin bu dönemde denizlerde ve nehirlerle dayalı savaş stratejilerinde geniş çaplı bir mücadelede bulunduğunu göstermektedir.⁶⁷²

1739 yılına gelindiğinde ise General Lassi, Kırım’a ulaşmak için Çürük Denizi’nin sığ kısımlarını kullanmayı planlamıştır. Ancak bu seferde Don filosunun yeterince aktif olamaması, Rus ordusunun durumunu daha da kötüleştirmiştir. Rus birlikleri, Heniçesk’e doğru ilerlerken burada 5 kalyon, 7 kadirga ve 54 nehir teknesinden oluşan Osmanlı filosu ile karşılaşmıştır. Osmanlılar ve Tatarlar tüm geçişleri kapatmış ve Rus birliklerinin hareket kabiliyetini önemli ölçüde kısıtlamıştır. Bu gelişmeler karşısında Lassi, Orkapı üzerinden Kırım’a başka bir yol açmaya çalışmış ve yarımadaının ilerisine doğru keşif birlikleri göndermiştir. Ancak bu keşif birlikleri, bölgenin aşırı sıcaklardan kavrulduğunu ve salgının burada da etkili olduğunu bildirmiştir. İçinde bulundukları zor koşullar ve hastalığın yayılması nedeniyle, zaten zayıflamış olan Rus askerlerinin bu şartlar altında ilerlemesi mümkün gözükmemekteydi. Bu durum, General Lassi’nin geri çekilme kararı almasına yol açmış ve Kırım’a yönelik saldırı

⁶⁷⁰ BOA, C. BH. 205/9607.

⁶⁷¹ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 241-244.

⁶⁷² BOA, D. BŞM.TRE.d. 14753.

planları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁶⁷³ Bu olay, Osmanlı filosunun bölgedeki stratejik hamleleriyle Rus ilerlemesini nasıl engellediğini ve aynı zamanda, bölgenin doğal koşullarının savaşı nasıl etkileyebildiğini göstermiştir.

Osmanlı Devleti, savaşın batı cephesinde ise Avusturya ile olan mücadelesinde önemli bir başarı elde ederek 25 Temmuz'da Belgrad'ı kuşatmıştır. Bu hamle, Avusturya'nın gücünü kaybetmesine neden olmuş ve Avusturyalılar, Osmanlılar ile barış görüşmeleri yapmak için Belgrad'da müzakerelere başlamak zorunda kalmıştır. Nitekim Osmanlılar, 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşması ile Avusturya'ya bırakılan toprakları geri almış, Belgrad ve Sırbistan yeniden Osmanlı toprağı haline gelmiştir. Avusturya barış görüşmelerine başlamış olmasına rağmen, Rus İmparatorluğu savaşı sürdürmeye devam etmiştir. General Münnich, Osmanlı topraklarına doğru ilerleyerek Hotin ve Yaş bölgelerini ele geçirmiştir. Bu gelişmeler Avusturya İmparatoru VI. Şarl'ın, Rusların başarıları üzerine Osmanlılarla yapılan antlaşmayı bozmak istemesine yol açmıştır, ancak bu girişim, arabulucu olarak hareket eden Fransa tarafından engellenmiştir. Ruslar, batı cephesinde bazı başarılar kazansalar da Osmanlıların Avusturya cephesindeki zaferiyle doğan tehditle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum Osmanlıların, tüm kuvvetiyle Rusya'nın üzerine gelmesine olanak tanımıştır. Ayrıca, Rus ordusu arasında yayılan hastalık, ciddi engeller oluşturmaktaydı. Bu nedenle, Ruslar da Fransızların arabuluculuk teklifini kabul ederek Osmanlılarla barış antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır.⁶⁷⁴ Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin hem askerî hem de diplomatik açıdan savaşta ne kadar etkin olduğunu ve dönemin büyük güçlerinin dengeleri değiştiren hamlelerine nasıl yanıt verdiğini göstermiştir.

Ekim 1739'da, Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasında 15 maddelik bir antlaşma imzalanarak savaş sona erdirilmiştir. Bu antlaşmanın önemli maddeleri, Osmanlı-Rus ilişkilerinin gelecekteki yapısını ve iki devletin Karadeniz üzerindeki güç dengesini belirlemiştir. Bu antlaşmanın önemli olan üçüncü maddesine göre Azak Kalesi yıkılacak ve bu bölgenin iki devlete de ait olmadığı taraflarca kabul edilecekti. Aynı madde, Rusların Azak Denizi ve Karadeniz'de ticaret ve savaş gemisi bulundurmamasını da içermektedir. Bu, Osmanlıların Karadeniz üzerindeki

⁶⁷³ A. K. Bayov, *Russkaya Armiya v Tsarstvovaniye Imperatritsı Anni Ioannovni, Voyna s Turtsiyey v 1736-1739 gg.*, T. II, Elektro-tip., N. Ya. Stoykovoy İzd., St. Petersburg 1906, s. 275-279.

⁶⁷⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 289-293.

hakimiyetini korumak için önemli bir hüküm olmuş ve Rusya'nın deniz gücünü sınırlamıştır. Beşinci maddede, Tatarlar ile Kazaklar ve Kalmuklar arasındaki düşmanlığın sona erdirilmesi kararlaştırılmıştır. Buna ek olarak Kırım Tatarlarının Rus şehirlerine akın düzenlememesi hükme bağlanmıştır. Bu madde, bölgede daha fazla istikrarsızlığın ve sınır ihlallerinin önüne geçmeyi hedeflemiştir. Dokuzuncu madde, iki devlet arasındaki ticaretin diğer devletlerle olduğu gibi devam edeceğini belirlemiştir. Buna göre Rus tüccarlar, Azak ve Karadeniz'de ticaret yapabilecek, ancak bu faaliyetlerini sadece Osmanlı gemileri aracılığıyla sürdürebilecekti. Bu hüküm, Osmanlı Devleti'nin deniz ticareti üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmıştır. Diğer önemli maddelerde ise Kafkasya'daki Kabartayların, iki devlet arasında bağımsız kalacağı ve hem Ruslar hem de Tatarlar tarafından bu bölgeye karıştırılmayacağı kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Kudüs'ü ziyaret edecek olan Ruslardan vergi alınmaması ve Rus hükümdarlarına "imparator" ünvanıyla hitap edilmesi kabul edilmiştir. Sınırların belirlenmesi konusunda ise Kırım Hanlığı'nın da arabuluculuk rolü üstlenmesi öngörülmüştür. Bu antlaşma, Fransız elçisi Marquis de Villeneuve'nin arabuluculuğuyla I. Anna tarafından onaylanmıştır. Antlaşma, Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu arasında Karadeniz ve Kafkasya'daki dengeleri belirleyen ve geçici de olsa bir barış döneminin kapısını aralayan önemli bir diplomatik başarı olarak görülmüştür.⁶⁷⁵

Sonuç olarak I. Anna döneminde, Rus İmparatorluğu'nun Azak Denizi ve Karadeniz'deki genişleme girişimleri Osmanlı Devleti ile uzun bir çatışma sürecine neden olmuştur. Osmanlı Devleti, karada bazı mağlubiyetlere uğramış olsa da denizdeki hakimiyetini sürdürerek stratejik üstünlüğünü korumayı başarmıştır. Osmanlı donanması, etkili savunma yeteneği ve denizcilik tecrübesiyle, Rusların denizden Osmanlı topraklarına yönelik genişleme çabalarını engellemiştir. Bu direniş, Osmanlı'nın Karadeniz'deki üstünlüğünü ve savunma gücünü pekiştirmiştir. Savaşın sonucunda, Rusya'nın deniz operasyonlarında istediği başarıları elde edememesi, I. Anna'nın 15 Ekim 1739'da Don ve Dinyeper filolarının tasfiyesine yönelik bir kararname çıkarmasına yol açmıştır. Bu kararnameyle tüm gemi ve malzemelerin kara komutanlığına devredilmesi emredilmiş, ardından 1741'de alınan kararla Don filosundaki 7 büyük pram, 40 kadirga ve toplamda 275 geminin St. Petersburg'a taşınması planlanmıştır. Bu kararlar, Rusya'nın güneydeki deniz stratejisinden geri

⁶⁷⁵ BOA, HAT, 1428/58456.

adım attığını göstermektedir.⁶⁷⁶ Nitekim 1739'da imzalanan antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz üzerindeki hakimiyetini tekrardan pekiştirmiştir. Bu antlaşmayla başlayan barış dönemi, 1768 yılına kadar süren bir denge ortamı sağlayarak Osmanlıların Karadeniz'deki üstünlüğünü ve stratejik savunma gücünü koruduğu bir dönem olarak kaydedilmiştir.

2.6. 1740-1768 Yılları Arasında Osmanlı ve Rus Donanmalarının Faaliyetleri

Osmanlı Devleti için 1695-1700, 1710-1711, 1736-1739 yıllarında Karadeniz'deki savaş koşulları ciddi zorluklar oluşturmuştur. Bu savaşların ardından Ruslar hedeflerine ulaşamamış olsa da Osmanlıların deniz kuvvetlerine daha fazla yatırım yapması ve donanmasını güçlendirmesi gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Karadeniz'deki hakimiyetini sürdürmek ve Rus tehdidine karşı koymak amacıyla Osmanlılar, yeni gemiler inşa ederek mevcut donanmayı güçlendirmeye yönelmiştir. Böylece deniz kuvvetlerinin geliştirilmesi, Osmanlıların savunma stratejisinin önemli bir parçası haline gelmiştir.⁶⁷⁷ Öte yandan, Rus İmparatorluğu'nda ise Karadeniz'de bir liman ve tersaneye sahip olarak bölgeye hakim olma hedefi bulunmaktaydı. Ayrıca daha önce yaşanan tecrübeler doğrultusunda Ruslar, Karadeniz'in değişken ve zorlu deniz koşullarına göre dayanıklı ve yüksek manevra kabiliyetine sahip gemiler geliştirmek zorundaydı. Böylelikle Osmanlı donanmasıyla başa çıkabilecek kapasitede bir filo oluşturmak, Rusya'nın stratejik önceliklerinden biri olmuştur. Bu da Rusların denizcilik teknolojilerini geliştirmeleri ve deniz kuvvetlerini modernize etmeleri gerekliliğini öne çıkarmaktaydı. Nitekim, Karadeniz'deki hakimiyet mücadelesi hem Osmanlılar hem de Ruslar için büyük stratejik ve askerî yatırımları beraberinde getirmiştir. Osmanlılar, mevcut statükoyu koruma çabasıyla donanmasındaki gemi sayısını artırırken, Ruslar Karadeniz'de üstünlük sağlama hedefiyle deniz gücünü geliştirmeye ve bu bölgedeki ortamı lehine çevirecek diplomatik hamleler almaya çalışmıştır. Bu hareketlilik, XVIII. yüzyıl boyunca Karadeniz'deki denizcilik ve askerî stratejilerin şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

⁶⁷⁶ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 258.

⁶⁷⁷ Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 185.

2.6.1. Osmanlı Donanmasının Gelişimi

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, donanmanın etkinliğini artırmak için yeni stratejiler geliştirerek maliyeti artan savaş gemilerine alternatif çözümler aramıştır. Bu doğrultuda, ticari gemilerin de kalyon türünde inşa edilmesi kararı alınmış ve bu gemiler, savaş dönemlerinde askerî operasyonlarda kullanılabilir hale getirilmiştir.⁶⁷⁸ Kalyon sayısındaki artışla birlikte donanmada kadırgalar için yapılan tersane gözleri yerine kalyonlara uygun gemi kızağı türünde rampalar inşa edilmiştir.⁶⁷⁹ Ayrıca kalyon yapımının maliyetli olması sebebiyle Osmanlılar, bu gemilerde yangın riskini azaltmak adına tulumba sistemlerine önem vermiştir. Bu yenilikler, Osmanlı donanmasının iyileştirilmesine katkı sağlayarak kalyon yapımını ve donanmadaki gemilerin yenilenmesini öncelikli hale getirmiştir.⁶⁸⁰

Sultan III. Mustafa (1757-1774) döneminde, *Hısn-i Bahrî* adlı kalyon inşa edilmiş ve *Per-i Bahrî* kalyonuna eklenen kürekler, çekirme usulüyle de bu kalyonun gidilmesine olanak sağlayarak denizcilikte bazı yeniliklerin önünü açmıştır. Ancak bu dönemde Akdeniz’de, Venedikliler gibi deniz gücüne sahip rakip devletlerin fazla faaliyet göstermemesi, Osmanlı donanmasının gelişimini olumsuz etkilemiştir. Akdeniz’de sakin geçen bu dönemde Osmanlıların donanma faaliyetleri de sakin geçmiştir. Genellikle baharda Akdeniz’e vergi toplamak üzere açılıp güz döneminde de tersanede beklemekle sınırlanmış ve denizcilik alanındaki yeniliklerden faydalanılmasına gerek duyulmamıştır. Donanma, artık sahilleri korumak için yazları denize açılan ve vergi toplayan bir araç haline gelmiştir.

Osmanlı donanmasında en yüksek mevkiye sahip olan Kaptanıderya, Avrupa’daki denizcilik alanındaki bilimsel ve teknik gelişmeleri takip etmediği gibi nitelsiz kişilerin gemilerin başına getirilmesine sebep olarak donanmanın etkinliğinin giderek azalmasına yol açmıştır. Böylece donanma, Akdeniz’deki korsanlara bile karşılık veremeyecek bir seviyeye düşürmüştür. Aynı zamanda Osmanlı donanmasındaki bu gerileme, kalyonların askerî gemi özelliklerinden uzaklaştırılarak kış taraflarının

⁶⁷⁸ BOA, A. DVNSMHM.d. 115/2854, s. 655-656; BOA, AE. SMST. III., 14/890; BOA, C. BH, 80/3842.

⁶⁷⁹ BOA, C. BH, 251/11614. Gemi inşa etmek veya kış mevsimlerinde muhafaza etmek üzere içlerinde gemilerin oturtulduğu kızakların yer aldığı kapalı alandır. XVII. yüzyılın ortalarına kadar tersane gözlerine “tersaneler” dendiği görülmektedir. Göz yerine çeşm kelimesi de kullanılmaktadır. Bkz. Bostan, *17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, s. 41; Wolfgang Müller-Wiener, “15-19. Yüzyılları Arasında İstanbul’da İmalathane ve Fabrikalar”, *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi: Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1992, s. 62.

⁶⁸⁰ BOA, C. BH., 248/11487.

kaptanlar için özel odalarla donatılıp adeta birer deniz köşküne dönüştürülmesine kadar varmıştır.⁶⁸¹ Ayrıca, kalyon yapım maliyetlerinin giderek artması ve kaliteli kereste teminindeki zorluklar, gemilerin muharebe sırasında daha kolay hasar görmesine neden olmuştur. Bu dönemde, denizcilerin eğitiminin ihmal edilmesi ve savaşlarda faaliyet gösterememesi, Osmanlı denizcilerinin askerî mesleklerinden uzaklaşarak ticaretle uğraşmaya yönelmelerine yol açmıştır.⁶⁸² Nitekim bu süreç, Osmanlı donanmasının hem askerî gücünü hem de denizcilik kültürünü zayıflatan önemli bir dönemi temsil etmiştir.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı donanmasında deneyimli yabancı uzmanların eksikliği, batıdaki denizcilik gelişmelerinin doğrudan öğrenilmesini engelleyen önemli bir sorun olmuştur. Osmanlı tersanelerinde gemi inşası ve denizcilik faaliyetlerinde genellikle kıyı bölgelerinde yaşayan zimmî statüsündeki gayrimüslim tebaa çalışmaktaydı. Ancak zaman zaman donanmada yabancı uzmanlar veya yabancılar tarafından inşa edilmiş gemiler bulunmuştur. Savaşlarda ele geçirilen gemilere ek olarak, 1737'deki Osmanlı-İsveç ittifakı çerçevesinde ve Osmanlı'ya ödenmesi gereken borçların bir parçası olarak, İsveçliler tarafından yaklaşık 29 metre uzunluğunda bir kalyonun Osmanlılara hediye edildiği kaydedilmiştir. Bu kalyon, tersaneye alınarak Osmanlılar tarafından incelenmeye çalışılmıştır.⁶⁸³ Ayrıca Osmanlı donanmasına ilgi duyan yabancı uzmanların, İstanbul'a gelerek gözlem yaptığı bilinmektedir. Örneğin, 1740 yılında İngiliz R. Pococke'nin İstanbul'daki tersaneyi ziyaret etmiş ve Osmanlı donanmasını detaylı bir şekilde incelemiştir. Bu inceleme sonucunda Pococke, Osmanlı donanmasındaki en büyük geminin 110 topa sahip üç ambarlı bir kalyon olduğunu ve yaklaşık 56 metre uzunluğa, kapasitesinin 1.600

⁶⁸¹ Osmanlı donanması hakkında Fransızların hazırladığı bir rapora göre Osmanlı gemilerinin kış tarafları orantısız ve şaşırtıcı derece yüksek inşa edildiğinden bahsedilmektedir. Bu kış taraflarının büyük olması sebebiyle gemilerin çok fazla rüzgâr tuttukları için yavaş kaldıklarını ve savaş esnasında düşman topları için büyük bir hedef oluşturduklarını yazmıştır. Bu gemilerin ağırlığı sebebiyle manevralarının düzensiz olması hantal bir şekilde orsa yapmalarına sebep olmaktadır. Osmanlı gemileri meşeden inşa edilmiş ve içleri geniş tutulmuş, ancak kirişlerinin uzunluğu nedeniyle iskelet zayıf kalmaktaydı. Gemiler, çok uzun ömürlü değildi ve bakımdan sonra bile su sızdırabilmekteydi. Osmanlı deniz topçuluğu pirinç toplardan oluşmaktaydı, ancak bu topların kalibreleri tekdüzelikten yoksundu ve hizmet vermeleri hem zor hem de yavaş olmaktadır. Emir Yener, "Ottoman Seapower and Naval Technology during Catherine II's Turkish Wars 1768-1792", *International Naval Journal*, IX/1, 2016, s. 8.

⁶⁸² Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. I, s. 170- 171; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 500-501.

⁶⁸³ İsveç Kralı I. Frederick'in, Osmanlı Devleti'ne olan borcunu ödemek için 72 pare topa sahip bir kalyonu hediye ettiği bilinmektedir. BOA, TS. MA.e, 457/26; BOA, C. HR, 173/8634. "Altıyüzbin guruşa bâliğ olur bir mükemmel kalyon ve uçları harbî nühâs donanmalı..." Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet*, haz. A. Öğreten, TTK Yay., Ankara 2002, s. 161-162.

mürettebata ulaştığını gözlemlemiştir.⁶⁸⁴ Ancak Osmanlıların, denizcilik alanındaki batıdaki teknolojik gelişmeleri yalnızca gözlem yoluyla öğrenme girişimi, Rusların Batı Avrupa'dan doğrudan mühendislik bilgisi ve uzmanlık hizmeti olarak sağladığı bilgi aktarımı kadar etkili olamamıştır. Bu durum, Osmanlı donanmasının teknolojik ve askerî anlamda, Batı Avrupa'nın gerisinde kalmasına neden olan önemli bir etken olmuştur.

Osmanlı donanması, geleneksel kürekli gemi stratejilerinde Avrupa'ya kıyasla üstünlük sağlamıştı ve Osmanlı denizcileri kürek kullanımında oldukça becerikli ve gemiler manevra kabiliyeti açısından hızlı olmuştu.⁶⁸⁵ Ancak Avrupa'da yelkenli, yüksek bordalı ve top gücüne sahip gemiler yaygınlaşınca denizcilik daha çok bilim ve teknik beceri gerektiren bir alan haline gelmiştir. Bu değişime uyum sağlayan devletler, donanmalarını ve denizcilerini modernize ederek denizlerde üstünlük kurmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti ise bu dönemde yelkenli gemilerin gerektirdiği teknik bilgiye ve bilime yönelmeyip geleneksel yöntemlerle donanmasını yönetmeye çalışmaya devam etmiş, bu da yetersiz kalınmasına neden olmuştur. Osmanlı donanması, genellikle Akdeniz'deki en büyük rakibi olan Venedik'e karşı rekabet edebilmek adına modernizasyon çalışmalarına yoğunlaşmaktaydı. Bu stratejik odaklanma, Osmanlıların Venedik dışındaki gelişmiş Avrupa donanmalarına karşı hazırlıksız kalmasına neden olmaktaydı. Venedik'e karşı yapılan iyileştirmeler daha çok kısa vadeli ihtiyaçlara yönelik olduğundan Osmanlı donanması, Batı Avrupa'nın ilerleyen teknolojik gelişmeleriyle yeterince rekabet edemez hale gelmiştir.⁶⁸⁶ Korsan saldırılarına karşı yetenekli kaptanlar bulunsa da XVIII. yüzyılda modern denizcilik bilgisi ve taktikleri konusunda eğitim almış komutanlara olan ihtiyaç giderek artmıştır. Osmanlı donanmasının, geleneksel hilal dizilimiyle düşmanı iki ateş arasında bırakma gibi etkili taktikleri bulunmasına rağmen, mürettebatın eğitimsizliği, disiplin sorunları ve liderlik yetersizlikleri nedeniyle bu taktikler etkinliğini giderek kaybetmiştir. Bu durum, Osmanlı donanmasının Avrupa'daki modern denizcilik uygulamaları karşısında giderek daha savunmasız bir hale gelmesine yol açmıştır.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 50.

⁶⁸⁵ Tolstoy, *Opisaniye Çernogo Morya*, s. 230.

⁶⁸⁶ Uzunçarşılı, "Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı", s. 501. Ayrıca bir başka görüşe göre İngiliz ve Hollanda donanmaları XVII. yüzyılın ortalarında hat gemisi filoları kurmuştur. Bu durum üzerine Venedik kaynaklarından Osmanlı donanmasının bu Avrupa deniz savaş biçimini benimsediği ve buna katkıda bulunduğu bahsedilmektedir. Ancak bu duruma rağmen Osmanlı donanması, XVIII. yüzyılda Akdeniz'i yönetmek için yetersiz kalmaktaydı. Candiani, "A New Battle Fleet", s. 25.

⁶⁸⁷ Tolstoy, *Opisaniye Çernogo Morya*, s. 231-232.

Osmanlı donanmasındaki en büyük gemiler ise üç ambarlı olarak adlandırılan kalyonlar olmuştur. Üç katlı top güvertelerine sahip bu kalyonlar, Avrupa ve Rus İmparatorluğu'nda bulunan birinci sınıf gemilerle karşılaştırılabilecek güce sahip bulunmaktaydı. 1739 yılı itibariyle başlayan barış dönemi, Osmanlı donanmasında maliyetleri azaltma politikalarını beraberinde getirmiş ve bazı gemilerin üretimi durma noktasına gelmiştir. Ancak bu dönemin ardından, üç ambarlı kalyonların inşasına devam edilmiştir. 1754'te *Nüvîd-i Fütûh* ve 1766'da *Mesken-i Gâzî* isimli üç ambarlı kalyonlar denize indirilmiştir. Yine de bu tip gemilerin maliyetleri nedeniyle üretimi aralıklarla gerçekleştirilmekteydi.⁶⁸⁸

Osmanlı donanmasında yaygın olarak inşa edilen iki kalyon türü daha bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, 70 ila 80 topa sahip kebîr kalyonlar; diğeri ise 50 ila 70 topa sahip sağır kalyonlar olmaktaydı. 1750'den sonra inşa edilmeye başlanan bu gemiler, boyut olarak üç ambarlı kalyonlara eşit olsalar da daha düşük top kapasitelerine sahip bulunmaktaydı. Özellikle bu gemi türünde olan *Burc-ı Zafer* adlı kalyon, Osmanlı-Rus savaşlarında aktif olarak görev almıştı. Bunun yanı sıra 54 top kapasiteli kalyonlar, barış döneminde korsanlıkla mücadele ve Mısır'dan gelen yıllık tahıl konvoyuna eşlik etmek gibi görevlere uygun olduğu düşünülmüş ve inşa edilmiştir. Osmanlı donanmasındaki kalyon sınıfının en küçüğü olan karavela ise batıdaki beşinci sınıf iki yelkenli gemilere denk kabul edilmekteydi. Karavela gemileri, özellikle sığ sularda yüksek hareket kabiliyeti gösterdiğinden, Karadeniz'in kuzeyindeki kıyı savaşları için kullanışlı bir gemi türü haline gelmişti.⁶⁸⁹ 1774 yılına kadar karavela tipi kalyonlar, Osmanlı donanmasında zaman zaman fırkateyn veya kalyon olarak adlandırıldığı görülmektedir.⁶⁹⁰ Ancak bu tarihten sonra Batı Avrupa'da ve Rus donanmasında kullanılan fırkateynler, Osmanlı donanmasının envanterine girmeye başlamıştır.⁶⁹¹

⁶⁸⁸ BOA, C. BH., 169/7985. Bu gemiler arasında 1754'te indirilen kalyon yaklaşık 46 metre (61,5 zirâ) uzunluğundaydı. Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 59. Ayrıca XVIII. yüzyılda Osmanlı donanmasında yer alan kalyonlar hakkında yapılan çalışma için bkz. Muharrem Sinan Dereli, *XVIII. Yüzyılda Kalyon Teknolojisi ve Osmanlı Kalyonları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2010.

⁶⁸⁹ XVIII. yüzyılda Osmanlı donanmasında yer almaya başlayan karavela, XV. ve XVI. yüzyıllardaki keşifler çağındaki Portekiz karavelasıyla ilişkilendirilmemelidir. Yener, "Ottoman Seapower and Naval Technology", s. 6-8.

⁶⁹⁰ H.1176/M. 1762 tarihli bir belgede kalyon olarak sınıflandırdığı *Hümâ-yı Bahrî* adlı gemiden karavele olarak bahsetmektedir. BOA, C. BH, 129/6269. H. 1186/M. 1772 tarihli bir diğer belgede Tersâne-i Âmir'e'de inşa olunan zirâsı 55 olan bir yeni kalyon ile zirâsı kırk olan iki kıta karavele misillü fırkateynin yapılmakta olduğundan bahsedilmektedir. BOA, C. BH, 138/6692. Karavele tipi kalyonların fırkateynlerin öncüsü olduğu düşünülmektedir. Bkz. Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 61.

⁶⁹¹ BOA, MAD.d. 2925, s. 204; BOA, C.BH, 53/2521.

Osmanlı donanması 1740-1768 yılları arasında uzun bir atalet dönemine girmiştir. Bu dönemde donanma, herhangi bir savaşta aktif olarak faaliyet göstermemiş ve askerî hazırlıklardan uzak kalmıştır. Osmanlı gemilerinin bu dönemde modern silahlandırmadan yoksun olması, bir tasarruf tedbiri olarak uygulanmıştır. 1768 yılına kadar Osmanlı donanması, sadece her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen yaz seyirlerine devam etmiş, fakat bu seyirler donanmanın askerî hazırlık veya stratejik kabiliyetlerini geliştirmekten uzakta kalmıştır. Bu seyirlerde Kaptanıderyanın başlıca görevi, farklı bölgelerden vergileri toplamak ve Osmanlı Devleti'nin sancağını denizlerde dalgalandırarak adalet ve düzeni simgesel olarak sağlamak olmuştur. Ancak bu faaliyetler, donanmanın asli askerî işlevlerini unutmasına yol açmıştır. Özellikle Akdeniz'de de deniz savaşlarının yaşanmaması, Osmanlı denizcilerinin savaş deneyimlerini yitirmelerine neden olmuştur.⁶⁹² Nitekim bu durum, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı-Rus savaşlarında ciddi zafiyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu zayıflıklar, Osmanlıların Karadeniz üzerindeki politikalarını olumsuz yönde etkilemiş ve Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki genişleme politikalarına karşı etkin bir direnç gösterememesine neden olmuştur. Osmanlı donanmasının bu yetersizliği, devletin denizcilik politikasında köklü reformlar yapma gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Sonuç olarak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin askerî durumu, Karlofça Antlaşması'yla birlikte başlayan gerilemenin etkisi altında devam etmiştir. Osmanlı ordusu ve donanması, Batı ve Rusya karşısında teknolojik ilerlemelerden giderek uzaklaşmıştır. Örneğin yeniçerilerin ayrıcalıklı bir sınıf haline geldikçe askerî yeteneklerini yitirmesi, disiplinsizlik ve firar gibi sorunlara yol açmaya başlamıştır. Bu ortam, Osmanlı ordusunun savaş verimliliğini düşürmüş, taşradaki süvari birlikleri de tımar sisteminin çözülmesiyle görevlerini tam anlamıyla yerine getiremez hale gelmiştir. Sayıca geniş bir orduya rağmen disiplin ve eğitim eksikliği, Osmanlıların savaşlarda başarılı olmasını engellemiştir.⁶⁹³ Donanma ise *amfibik*⁶⁹⁴ görevlerde kara ordusuna destek olduğundan, yeniçerilerin disiplin sorunları donanmanın da etkinliğini düşürmüştür. Ayrıca, donanmanın ateş gücünden ziyade insan gücüne

⁶⁹² Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, s. 197-198.

⁶⁹³ Osmanlı ordusunun Rusya ile 1768-1774 savaş döneminde toplam sayısının 600 bin olduğunu yazmaktadır. Bkz. Yelena. İ. Drujinina, *Kyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*, Akademii Nauk SSSR İzd., Moskova 1955, s. 98.

⁶⁹⁴ Hem denizde hem karada çalışabilen, deniz ve kara müşterek harekâtı anlamına gelmektedir. Pultar, *Denizlük*, s. 38.

dayalı olarak gelişmesine rağmen, denizciler eğitim açısından yetersiz kalmıştır. Bu eksiklik, Rus donanmasının 1770’te Akdeniz’e inmesiyle belirginleşmiştir. Ruslarla yapılan savaşlar, Osmanlı deniz gücünün kara ordusundan bağımsız, modern bir donanma olarak yeniden yapılandırılması gerektiğini açıkça ortaya koymuştur.⁶⁹⁵

2.6.2. Rus Donanmasının Gelişimi

Rus donanması, 1756-1763 yılları arasındaki Yedi Yıl Savaşı’nda faaliyet göstermiş, ancak bu savaşta karşılaştığı deniz gücü sınırlı düzeyde kalmıştır. Baltık filosu, bu dönemde düşman ticaret yollarını kesmek, korsanlarla savaşmak, orduya lojistik destek sağlamak ve kıyı kalelerini abluka altına almak gibi görevlerde başarılı olsa da güçlü bir deniz gücü rekabeti gerçekleştirememiştir. Ayrıca, Rus denizcilerinin Baltık Denizi dışındaki denizlerde savaş tecrübesine sahip olmaması da ciddi bir sorun teşkil etmekteydi. Baltık Denizi’ne özgü operasyonların ardından Karadeniz ve Akdeniz gibi farklı coğrafi şartlarda yapılacak deniz savaşları, Rus donanmasının yeni stratejiler geliştirmesi gerektiğini ortaya koymaktaydı.⁶⁹⁶

II. Katerina (1762-1796) tahta geçtikten sonra miras aldığı Rus donanması, disiplin, eğitim ve manevra kabiliyetleri açısından zayıf, kötü yönetilen ve donatılan bir durumda bulunmaktaydı. İmparatoriçe, hükümdarlığının ilk aylarından itibaren bu durumu düzeltmek için harekete geçmiştir. Özellikle İngiltere’den sağlanan yardımlarla donanmanın standartlarını yükseltmeyi ve verimliliğini artırmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, Rus subayları eğitim için İngiltere’ye gönderilmiş ve Paris Barışı’ndan (1763) sonra işsiz kalan İngiliz subayları Rus donanmasına katılmıştır. Bu subaylar arasında en öne çıkan isimlerden biri, 1764’te Rusya’nın hizmetine giren İskoç Samuel Greig olmuştur. Greig, Rus donanmasının modernizasyonunda kilit bir rol oynamıştır. İngiliz denizcilik geleneklerinden ve teknik bilgisinden yararlanarak Rus donanmasının disiplinini ve eğitim standartlarını yükseltmiştir.⁶⁹⁷ Ayrıca manevra yeteneklerini geliştirerek modern deniz savaşlarına

⁶⁹⁵ Donanmadaki kalyonlar için kebir toplar üretilmeye başlanmıştır. BOA, C. BH, 43/2024; Müller-Wiener, “15-19. Yüzyılları Arasında İstanbul’da İmalathane ve Fabrikalar”, s. 62-63.

⁶⁹⁶ Galina A. Grebenshikova, *Baltiyskiy Flot v Period Pravleniya Yekaterini II*, Nauka İzd., St. Petersburg 2007, s. 490.

⁶⁹⁷ Greig’in gemilerin silah sistemlerini modernize etme ve denizlerdeki gücünü artırma çalışmaları, II. Katerina’nın ve Amirallik Kurulu yardımcısı İvan G. Çernişev’in dikkatini çekmiş ve Greig’in metotlarının tüm filoya yayılması için girişimlerde bulunulmuştur. Bu gelişmeler, Rusya’nın denizcilik stratejisinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. II. Katerina, donanmanın modernizasyonu ve denizcilerin eğitimi konusunda Greig gibi yabancı uzmanların deneyimlerinden faydalanmayı öncelikli

uyum sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu reformlar, Rusya'nın Batı Avrupa'nın askerî ve denizcilik bilgilerinden faydalanma isteğinin bir yansıması olmuş ve aynı zamanda İngiltere ile Rusya arasında stratejik bir iş birliğinin temelini oluşturmuştur. Bu iş birliği çerçevesinde, Rusya'dan İngiltere'ye askerî ve denizcilik alanındaki çeşitli bilgileri öğrenmek için öğrenciler gönderilmeye başlanmıştır.⁶⁹⁸ İngiltere'den sağlanan destek ve eğitim, Rus donanmasının modernleşmesine olanak sağlamış ve bu, Osmanlılar karşısında Rusya'ya önemli bir avantaj kazandırmıştır. Bu gelişmeler, Rusya'nın deniz gücünü artırmasının yanı sıra Karadeniz'deki çıkarlarını güçlendirmesi için önemli adımlar olmuştur.⁶⁹⁹

II. Katerina'nın karşılaştığı en büyük zorluklar arasında Rus filosunun düşük gemi kalitesi, personel eksikliği ve deneyimsizlik yer almaktaydı. Ancak II. Katerina, hükümdarlığının ilk günlerinden itibaren donanmayı canlandırmak için ciddi adımlar atmıştır. 1762'de oluşturulan Denizcilik Komisyonu, bu sorunları çözmek amacıyla bir dizi önlem almış ve denizcilerin ve alt rütbeli subayların, kendi görevlerinde daha bilgili ve eğitilmiş olmalarını sağlamak için eğitim reformlarına gitmiştir. Ancak gemi kalitesindeki problemler devam etmiştir.⁷⁰⁰ 1762 yılına gelindiğinde Baltık filosunda resmi olarak 25 hat gemisi bulunmaktaydı, ancak bunlardan 11'i kullanım dışı kalacak kadar kötü durumdaydı. 1763'te bu gemilerden 8'i sökülmüş, geriye sadece 14 hat gemisi sağlam kalmıştır. Ancak bu 14 hat gemisinden yalnızca 4 tanesi, 1768'de

bir politika haline getirmiştir. Galina G. Grebenşikova, "G. A. Admiral Greyg – Put k Priznaniyu", *Gangut*, XXX, St. Petersburg 2002, s. 5-7.

⁶⁹⁸ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 18, L. 9-10.

⁶⁹⁹ İngiltere'nin, Rusların denizcilik girişimlerine olumlu bakmasının ve bunu teşvik etmeye istekli olmasının birkaç nedeni bulunmaktaydı. İlk olarak Rusya'nın İngiliz güçlerinin geleneksel düşmanı olan Fransa'ya yönelik tutumu etkili olmuştur. 1756 yılından itibaren anti-Fransız görünen tek büyük kıta gücü Rusya'ydı ve bu nedenle İngiltere'nin verebileceği teknik ve diğer yardımlardan yararlanabilmekteydi. İngiltere'nin Rusya'yı Avrupa'daki Fransız etkisine karşı dengeleyecek bir güç olarak görmüş ve bu nedenle, Rusya'nın askerî ve denizcilik kapasitesini artırmasına yardımcı olmayı stratejik bir öncelik olarak kabul etmiştir. Bu stratejik iş birliği, Avrupa'daki güç dengelerini etkilemiş ve Rusya'nın bölgesel bir güç olarak yükselmesine yol açmıştır. İkinci olarak ise İngiltere ile Rusya arasında güçlü ekonomik bağlar bulunmaktaydı. İngiltere, Baltık Denizi aracılığıyla Rusya'dan sağladığı deniz malzemeleri ve diğer ticari ürünlerle deniz gücünü korumaktaydı. M. S. Anderson, "Great Britain and the Russian Fleet, 1769-70", *The Slavonic and East European Review*, XXXI/76, 1952, s. 148-149.

⁷⁰⁰ Özellikle Baltık filosundaki gemiler, sürekli sefer yapacak durumda değildi. 1757'de Baltık filosunda 21 hat (savaş) gemisi bulunmaktaydı. Kalyon isminin kullanımı, Rusya'da da yaygın değildi ve bu terim genellikle hat gemisi olarak karşılık bulmaktaydı. Bu hat gemisinde, top gücünün büyük bir kısmı geminin geniş yanlarında bulunmaktaydı. Büyük bir gemi olarak sadece yelkenlerle hareket etmekteydi. Bu gemiler doğrudan deniz savaşları için inşa edilmekteydi. 50 ile 130 topa kadar değişen ateş gücüne ve 300 ile 800 kişi arasında değişen mürettebata sahiptir. Brian Lavery, *The Ship of the Line: The development of the battlefleet 1650-1850*, C. I, Naval Institute Press, Greenwich 2014, s. 8.

Osmanlı Devleti ile yapılacak savaşa hazır durumdaydı. Bu durum, Rus donanmasının savaş öncesi içinde bulunduğu zor durumu gözler önüne sermekteydi.⁷⁰¹

1763-1768 yılları, Rus donanması için durgunluk dönemi olmaktan çıkarılmış, donanmada örgütsel değişiklikler yapılmış ve I. Petro'dan bu yana donanmanın ihmal edilmesi durumu sona erdirilmiştir. Baltık filosunun savaş eğitimi sayısının artırılması, gemilerin kalitesini ölçmek ve mürettebatın deniz savaşlarındaki becerilerini geliştirmek adına büyük önem taşımıştır.⁷⁰² Donanmanın modernizasyonu için yabancı uzmanlar getirilmiş, Rus denizciler yurt dışında eğitim almaya başlamış ve denizcilik altyapısında reformlar uygulanmıştır. Böylece Rus donanması, daha hazırlıklı bir hale getirilmiştir. II. Katerina'nın bu çabaları, Rusya'nın denizcilik gücünü artırarak Akdeniz'deki ve Karadeniz'deki stratejik hedeflerine gerçekleştirme yolunda atılmış önemli adımlar olmuştur. Aynı zamanda gemi üretimi için ormanların korunması ve ağaçların çürümeye karşı bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Özellikle zayıf gözetim nedeniyle devletin gemi yapımı için ayrılan kerestelerin korunamayıp çürümesi üzerine önlemler alınmıştır.⁷⁰³ Ayrıca II. Katerina, Kazan'daki meşenin kötü kalitesi hakkında aldığı bilgiler üzerine gemilerin neden 10 veya 12 yıldan fazla hizmet edemediğinin araştırılmasını da emretmiştir.⁷⁰⁴

II. Katerina dış politikasında, I. Petro'nun belirlediği denizlere doğru genişleme hedeflerini izlemeye çalışmıştır. Bu hedefler, Rusya'nın hem Baltık hem de Karadeniz kıyılarına yerleşmesini içermekteydi. II. Katerina'nın 1761 yılında öngördüğü daha büyük planlar arasında Karadeniz'i Hazar Denizi'ne, ardından Baltık Denizi'ne bağlayarak Rusya'yı Avrupa ve Asya'daki ticaretin merkezine dönüştürmek bulunmaktaydı. Ayrıca Çin ve Hindistan ticaretini Tataristan üzerinden yönlendirerek Rusya'yı küresel ticaretin başat aktörlerinden biri haline getirmeyi hedeflemekteydi. Bu stratejiler, Rusya'nın hem Avrupa hem de Asya'da güç kazanmasını ve diğer devletler üzerinde baskın bir konuma gelmesi amacını içermekteydi.⁷⁰⁵ Tahta

⁷⁰¹ 1758-1761 yılları arasında da filoya 9 yeni hat gemisi eklenmiş, ancak kazalar ve aşırı yıpranmalar nedeniyle 5 hat gemisi kaybedilmiştir. Bu kayıplar, donanmanın savaş kapasitesini ciddi şekilde etkilemiştir. Bkz. Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 17-18.

⁷⁰² Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterin II*, T. II, s. 86.

⁷⁰³ Gemi inşası için ayrılan kerestenin çürümeye karşı koymak ve her yıl hazineyi büyük zarara uğratan durumun engellenmesi için kerestelerin çürümeye karşı ve dayanıklılığını artıracak depolar inşa edilmesine karar verilmiştir. RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 22, L. 95.

⁷⁰⁴ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 19, L. 47.

⁷⁰⁵ Pyotr P. Pekarskiy, *Bumagi İmperartritsı Yekaterin II, Hranyaşiesya v Gosudarstvennom Arhive Ministerstva İnostrannih Del. 1744-1764*, T. I, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk İzd., St. Petersburg 1871, s. 99-100.

geçtikten sonra bu stratejilere odaklanmak isteyen II. Katerina, Rus ordusu ve donanmasının durumundan şikayetçiydi. Donanmanın ihmal edilmesi, ordunun düzensizliği ve kalelerin kötü durumu, onun bu hedefleri gerçekleştirme çabasını zor bir hale sokmaktaydı.⁷⁰⁶ Bunun üzerine, kapsamlı bir reform programı başlatmıştır. 1762 yılında donanmanın güçlendirilmesi için kalyonların denize indirilmesine bizzat katılırken oğlu Çareviç Pavel Petroviç'i Rus donanmasının Amiral-General'i olarak atamıştır. 1763 yılında ise Avrupalı güçlerin denizcilik yetenekleri hakkında bilgi toplamak ve Rus filosunun modernizasyonu için bir komisyon kurmuştur. Bu reformlar, donanmayı güçlendirmek ve Rusya'nın denizlerdeki gücünü artırmak için başlatılan adımların bir parçası olmuştur.⁷⁰⁷

Denizcilik Komisyonu, Rus donanmasının yeniden yapılandırılmasına yönelik önemli adımlar atarak Amirallik Kurulu'nu da yeniden düzenlemiştir.⁷⁰⁸ Kabul edilen yeni düzenlemelerle Amirallik Kurulu'ndaki ofis sayısı ondan beşe indirilmiş, böylece Komiserlik, Malzeme Sorumlusu, Hazine, Topçu ve Muhasebe ofisleri oluşturulmuştur. Her ofisin başına bir amiral atanarak yönetim sorumluluğu amirlerin denetimine verilmiştir. Buna ek olarak Amirallik Kurulu'na hâkim, sekreter ve ekonomik işlerden sorumlu bir memur atanmış, böylece kurulun işleyişi daha verimli hale getirilmiştir.⁷⁰⁹ 24 Ağustos 1765'te kabul edilen yönetmelik ile Amirallik Kurulu, donanma üzerindeki en yüksek stratejik karar organı olarak konumlandırılmıştır. Kurul, denizlerdeki silahlı mücadelenin yönetimini planlamak, filoların uzak bölgelerdeki harekâtını koordine etmek, subayların eğitimini denetlemek ve Avrupa denizcilik güçlerine dair veri toplayıp analiz etmek gibi kritik görevleri üstlenmiştir. Bu reformlar, Rus İmparatorluğu'nun deniz kuvvetlerinin modernizasyonuna yönelik önemli bir adım olarak kabul edilmiş ve denizcilik stratejisinde uzun vadeli bir planlama anlayışı benimsenmiştir.⁷¹⁰

II. Katerina, Osmanlı Devleti'ne karşı stratejik bir avantaj elde etmek amacıyla 1763'te Mora Yarımadası'na iki Rum ajan, Emanuel Saro ve Topçu Subayı Georgiy Papazouli'yi bilgi toplamak için göndermiştir. Bu ajanlardan biri olan Saro, 1765'te döndüğünde, Rum halkının Osmanlı egemenliği altında yaşamasına rağmen Ortodoks

⁷⁰⁶ V. N. Vinogradov, *Vek Yekaterini II, Dela Balkanskiye*, Nauka İzd., Moskova 2000, s. 25.

⁷⁰⁷ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 19.

⁷⁰⁸ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 19, L. 45ob-46.

⁷⁰⁹ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 19, L. 55ob-60.

⁷¹⁰ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 19, L. 46ob.

mezhebine bağılı olduğunu ve zaman zaman Osmanlılarla çatışmalara girdiklerini belirtmiştir. Saro, eğer Ruslar Akdeniz'e yeterli sayıda topa sahip 10 savaş gemisi gönderirse, Rumların cesaretleneceğini ve Ruslara katılmak isteyeceklerini belirtmiştir. Ayrıca Rumların kendilerine ait gemileri olduğunu ve bu gemilerin de toplarla donatılması halinde Akdeniz'deki Rus deniz gücünün artacağını öne sürmüştür. Bu bilgiler ışığında, 1764'te Ruslar, Baltık filosuna ait *Nadejda Blagopoluçiya* adlı bir fırkateyni Akdeniz'e göndermiştir. Kronstadt'tan yola çıkan bu gemi, Rus denizcilerin ilk uzun mesafeli yolculuk deneyimi olmuş ve Akdeniz'i ziyaret eden ilk Rus yapımı savaş gemisi olarak tarihe geçmiştir. Yolculuğun resmi amacı, Tula'lı tüccar Vladimirov'un şirketi aracılığıyla Akdeniz üzerinden İtalya ile doğrudan ticaret yapmak olmuştur. II. Katerina, bu şirket aracılığıyla Livorna Limanı'na demir, yelken bezi, balmumu, halat ve ayrıca bir komutan ve askerî denizcilerden oluşan bir mürettebat sağlamıştır. Ancak geminin gizli amacı, Akdeniz'deki liman ve boğazların hidrografik planlarını çıkarmak olmuştur. Geminin 1765'te geri dönüşüyle birlikte Rusya, Akdeniz'in stratejik önemi ve Osmanlı Devleti ile olası bir savaş durumunda bu bölgedeki operasyonel hareket kabiliyeti hakkında önemli bilgiler elde etmiştir. Bu hazırlıklar, II. Katerina'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açma planları doğrultusunda Akdeniz'de bir cephenin açılabilmesine işaret etmekteydi. Rus İmparatorluğu'nun bu dönemde Mora'daki Rumların desteğini kazanma ve Akdeniz'deki varlığını güçlendirme hedefi, Osmanlı Devleti ile yaklaşan savaşta stratejik bir zemin oluşturma çabasının göstergesi olmuştur.⁷¹¹

1767'de Rus İmparatorluğu'nda donanmayı güçlendirme çalışmaları kapsamında gemi topçuluğunun modernizasyonuna yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde yapılan yeni topçu yönetmeliğinde, İngiliz ve Fransız gemilerinin silahlanma sistemleri örnek alınmış ve Rus donanmasının bu ülkelerin standartlarına uygun hale getirilmesi hedeflenmiştir.⁷¹² Ancak 1767'de hazırlanan bu düzenlemeler, 1768'de Osmanlı Devleti ile başlayan savaş için henüz uygulanamamıştır. Bu nedenle, Baltık filosundaki 66 toplu kalyonlar hala alt güvertelerinde 10,8 kilogramlık (24 libre) toplar taşımaktayken 32 toplu fırkateynler 5,4 kilogramlık (12 libre) toplar kullanmaya devam etmiştir. Bu aksaklıklara rağmen, I. Petro döneminden beri donanma düzenlemelerinde yaşanan aksamaların giderilmesi için çalışmalar tekrar hız

⁷¹¹ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 36.

⁷¹² Apollon S. Krotkov, *Russkiy Flot v Tsarstvovaniye İmperatritsı Yekaterini II s 1772 g. po 1783 god*, Tip. Morskogo Ministerstva İzd., St. Petersburg 1889, s. 287.

kazanmıştır. II. Katerina, Rus filosunu Avrupa'nın önde gelen filoları seviyesine çıkarmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda kapsamlı reformlar başlatmıştır. Bu reformlar arasında donanmada subayların rütbelerine göre terfi sisteminin düzenlenmesi, amirallerden alt rütbelerdeki subaylara kadar tüm personel için yeni üniformaların tanıtılması yer almıştır. 1762-1788 yılları arasındaki bu reformlarla, Rus donanmasının disiplin, organizasyon ve teknik kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir.⁷¹³

1768 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş kararı alan Rus İmparatorluğu, hazırlıklarını tamamlayamadığı için 1769 yılına yönelik sefer planlarını tasarlamıştır. Rusların bu savaşta temel amacı, Karadeniz'de serbest seyrüsefer hakkını elde etmek olmuştur. Bu doğrultuda, savaş sırasında stratejik bir liman ve kale inşa edilmesi planlanmaktaydı. Karadeniz'e erişim sağlamak, Rus İmparatorluğu için stratejik bir hedef olmuş ve bu hedefin gerçekleştirilmesi için Kırım ve onun limanlarının kontrol edilmesi gerekli görülmüştü.⁷¹⁴ Savaş planlarına göre Aleksandr M. Golitsin'in liderliğindeki birinci Rus birliği Hotin'i ele geçirecek ve böylece Osmanlıların taarruzunu geciktirecekti. Aynı zamanda Pyotr A. Rumyantsev komutasındaki ikinci birliğin görevi, Azak'ı ele geçirmek olmuştur. Bu hedefe ulaşmak için Don Nehri'nde kurulacak bir filo destek verecekti. Bu planlar çerçevesinde, Azak'ın işgali ve filonun katılımı konusunda 12 Kasım 1768'de karar alınmıştır.⁷¹⁵ Rus İmparatorluğu, savaş hazırlıklarını yaparken Osmanlı Devleti ile daha önce yaşadığı savaşların deneyimlerinden faydalanmıştır. Özellikle 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yapılan hatalar analiz edilmiş ve bu doğrultuda stratejik öncelikler belirlenmişti. Karadeniz havzası kapsamında, Balkanlar ve özellikle Tuna Nehri bölgesi, Osmanlı Devleti'ne karşı askerî operasyonların ana sahası olarak seçilmiştir. Aynı zamanda Azak kıyıları ve Kırım'ın ele geçirilmesine yardımcı olmak amacıyla Azak filosunun yeniden kurulması kararlaştırılmıştır.⁷¹⁶ Nitekim bu planlamalar, Kırım'ın ve Karadeniz üzerindeki hakimiyetin Ruslar için savaşın ana hedefi olduğunu göstermektedir.

⁷¹³ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 26-27.

⁷¹⁴ Drujinina, *Kyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*, s. 109.

⁷¹⁵ Nikolay V. Kalaçov, İ. A. Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, Tip. Vtorogo Otdeleniya Sobstvennoy E İ. V. Kantselyarii İzd., St. Petersburg 1869, s. 9.

⁷¹⁶ Kalaçov, Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, s. 8-10.

III. BÖLÜM: 1768-1792 YILLARI ARASINDA KARADENİZ'DE GÜÇ MÜCADELESİ: KARADENİZ FİLOSU

3.1. Osmanlı ve Rusya'nın Karadeniz Stratejileri

XVIII. yüzyılda, Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu arasındaki Karadeniz hakimiyet mücadelesi, iki farklı strateji ve amaç doğrultusunda şekillenmiştir. Osmanlılar, bölgedeki üstünlüklerini korumak ve savunma hatlarını güçlendirmek için Karadeniz'e yönelik politikalarını savunma stratejisi etrafında oluşturmuştur. Bu kapsamda, Karadeniz'e kıyısı olan bölgelerde kalelerin güçlendirilmesi, donanmanın bölgede sürekli varlık göstermesi ve ticaretin denetimi, Osmanlıların bu deniz üzerindeki kontrolünü sürdürme amacını yansıtmıştır. Karadeniz'i "Türk gölü" olarak gören Osmanlılar, Rusların bölgeye erişimini engelleyerek statükoyu korumaya çalışmıştır. Rus İmparatorluğu ise Karadeniz'deki varlığını ekonomik gelişim ve genişleme amacıyla birleştirerek denizde hakimiyet kurma çabasını sürdürmüştür. Karadeniz'e erişim, Ruslar için sadece askerî üstünlük değil, aynı zamanda ekonomik zenginlik, ticaret yollarının kontrolü ve Avrupa ile deniz ticaretine açılma fırsatları demektir. Bu nedenle Rusya, Karadeniz'de donanma faaliyetlerini yeniden canlandırma ve Osmanlı'ya ait bölgeleri ele geçirerek ticaret gemileriyle bu denizde faaliyet gösterme planlarını hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu karşıt hedefler, Osmanlıların savunma ve deniz hakimiyetini koruma çabaları ile Rusların Karadeniz'de bir deniz gücü ve ticaret ağı kurma isteklerini karşı karşıya getirmiştir.⁷¹⁷ Özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rus İmparatorluğu'nun, Karadeniz'de hakimiyet sağlama girişimleri daha belirgin hale gelmiş, Osmanlı Devleti ise mevcut statükoyu korumak ve Rus genişlemesini durdurmak için daha sıkı savunma önlemleri almaya yönelmiştir. Nitekim bu dönemde Karadeniz, Osmanlılar için bir savunma hattı haline gelmiş, Ruslar için ise sıcak denizlere açılan bir kapı niteliği taşımıştır.

⁷¹⁷ Brian L. Davies, *The Russo-Turkish War, 1768-1774: Catherine II and The Ottoman Empire*, Bloomsbury Publ., Londra 2016, s. 69-70.

3.1.1. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'i Savunma Stratejisi

Rus İmparatorluğu'nun güneye yönelmesi, Osmanlı Devleti için Karadeniz'de doğrudan bir rekabet ve çatışma alanı oluşturmıştır. Önceki çatışmaların ardından Osmanlı, Karadeniz'deki politikasını Rusya'nın genişleme girişimlerine karşı deniz güvenliğini korumaya odaklayarak yeniden yapılandırmıştır. Bu çerçevede Osmanlı donanması, bölgedeki üstünlüğünü pekiştirmek için stratejik önlemler almış ve Karadeniz kıyılarındaki savunma sistemini güçlendirmeye yönelik bir dizi tedbiri uygulamaya koymuştur. Osmanlı'nın bu yaklaşımı, hem Rus yayılcılığını kontrol altında tutmayı hem de Karadeniz'deki deniz güvenliğini kalıcı bir şekilde temin etmeyi amaçlamaktaydı. Bu yeni strateji, Rusya'nın bölgedeki hareketlerini kısıtlayarak Osmanlı'nın Karadeniz üzerindeki hakimiyetini koruma çabalarının bir yansıması olmuştur.⁷¹⁸

Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım Hanlığı, Rusya'ya karşı ileri bir üs ve savunma hattı görevi görürken, Osmanlı donanması ise Karadeniz kıyılarında her noktaya çıkarma yapabilecek güce sahipti.⁷¹⁹ Tuna Nehri'ndeki ince donanma gemileri, Rus tehdidini etkisiz kılma ve deniz yollarını kontrol altında tutma görevini üstlenmiştir. İstanbul'dan deniz yoluyla hızlı lojistik destek sağlanabilmesi, Osmanlı'nın askeri hareket kabiliyetini artırırken Karadeniz kıyılarındaki stratejik kaleler donanmaya ikmal ve güvenli bir üs sağlamaktaydı. Bu kaleler ve daima hazır tutulan donanma ile Osmanlı, Karadeniz üzerindeki kontrolünü koruyarak Rusya'nın bölgeye hakim olma çabalarını engellemeyi amaçlamış, böylece savunmada önemli bir avantaj sağlamıştır.⁷²⁰

Osmanlı Devleti için Karadeniz hem stratejik hem de ekonomik bakımdan büyük öneme sahip bir bölge olmuştur. Osmanlılar, bu denizi adeta bir özel mülk alanı olarak görmüş ve burada sadece Osmanlı gemilerinin seyrüsefer yapma izni bulunmaktaydı. Karadeniz'in bu kapalı statüsü, Osmanlı Devleti'nin deniz üzerindeki egemenliğinin temel bir parçasıydı. Bu egemenlik, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'i "mahrem bölge"

⁷¹⁸ Brian L. Davies, *Ottomans and Europeans*, The Isis Press, İstanbul 2010, s. 162-165.

⁷¹⁹ Aynı zamanda Tatarların, Rus topraklarına yönelik saldırıları dolayısıyla Rusların düşmanlığını kazanmasının iç açıcı bir durum olmadığı belirtilmektedir. Bu düşmanlıktan beslenen Ruslar güçlenmiş, Tatarlar ise zayıflama dönemine girmiştir. Böylelikle Kırım'a yönelik Rus saldırıları daha etkili olmaya başlamıştır. Ahmed Resmi Efendi, *Hulâsatü'l- İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi)*, haz. Osman Köksal, Gazi Kitabevi, Ankara 2011, s. 48-49.

⁷²⁰ Drujinina, *Kyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*, s. 101.

gibi korunmasını beraberinde getirmiştir.⁷²¹ Osmanlılar, Karadeniz'i kendi evlerinin arka bahçesi olarak değerlendirerek bölgedeki hakimiyetlerini sıkı bir şekilde sürdürmüştür. Karadeniz, Osmanlı başkenti için de kritik bir işlev üstlenmiştir. Bu denizden sağlanan ürünler, özellikle Eflak, Boğdan, Kırım, Deşt-i Kıpçak ve Kafkas hinterlandından gelen tahıl ve hammadde gibi temel ihtiyaçlar, başkent İstanbul'un ekonomik ve sosyal yaşantısını desteklemekteydi.⁷²² Dolayısıyla Karadeniz, Osmanlı Devleti ve başkenti için adeta bir “ekmek teknesi” halinde bulunmaktaydı.⁷²³

Osmanlı Devleti, Karadeniz'i yabancı varlığına kapalı tutmak için uzun süre kararlı bir politika izlemiş, batılı devletlere sadece sınırlı ve kontrollü erişim izni vermiştir. Ancak Rusya'nın güneye genişleme hamleleriyle birlikte bu kapalı deniz politikası zayıflamaya başlamıştır. Karadeniz, Osmanlı ve Rus rekabetinin merkezi haline gelmiş, bölgedeki güç dengesi değişim göstermiştir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti, Rusya ile yaptığı mücadelelerle Karadeniz'deki hakimiyetini korumayı başarmış ve Rusların denizde tam erişimini engellemiştir. Osmanlılar, yalnızca kendi gemileriyle ticaret yapılmasına izin vererek Rusya'nın bu denize sınırlı bir giriş yapmasını sağlamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz üzerindeki egemenlik politikasında ilk tavizleri vermeye başladığı döneme işaret etmektedir.⁷²⁴

1739 Belgrad Antlaşması sonrası dönemde Osmanlılar, savaştan yıpranan ekonomi ve iç istikrarı düzeltmek amacıyla barışçı ve diplomatik yolları benimsemiştir. Bu süreçte, özellikle Rusya'nın Karadeniz'deki emellerini engellemek için çeşitli stratejik ittifaklar kurulmuştur. İlk olarak Osmanlı Devleti, Rusya'yı kuzeyden baskı altında

⁷²¹ Ancak, bu katı koruma politikasının istisnaları da olmuştur. Örneğin, XVII. yüzyılda Hollanda ile gelişen ticari ilişkiler neticesinde, Hollanda gemilerine Karadeniz limanlarında serbest ticaret hakkı tanınmış olsa da bu hak pratikte kullanılmamıştır. Karadeniz'e girebilen tek Hollanda gemisi, Kalas'da bulunan Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ile görüşmek üzere Hollanda elçisi Justinus Colyer'in götürülmesinde kullanılan “Postillion” adlı gemi olmuştur. Bkz. Beydilli, “Karadeniz'in Kapallığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri”, s. 688.

⁷²² Kortepeter, “Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region”, s. 110.

⁷²³ Braudel, *The Mediterranean and The Mediterranean World*, s. 111; Halil İnalcık, *Osmanlı Deniz Egemenliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2023, s. 278-280. Bu durum, 1765'te İstanbul'da görev yapan İngiliz elçisi Henry Grenville tarafından da dile getirilmiştir. Grenville, Karadeniz'i, “İstanbul'u emziren anne” olarak tanımlayarak bu denizin başkent için taşıdığı hayati önemi vurgulamıştır. Bkz. Şakul, “From Mare Clausum to Mare Liberum”, s. 717-718.

⁷²⁴ 1700'de imzalanan İstanbul Antlaşması ile Karadeniz'de Osmanlı gemileri aracılığıyla ticaret yapma hakkını elde eden Rus tüccarların 1714 senesine kadar bu hakkı fazla kullanmadıkları bilinmektedir. Ardından 1739 yılında Belgrad Antlaşması ile tekrar bu hakka sahip olmuştur. Ancak 1743 yılında kullanılmaya başlanan bu hak, 1768 yılına kadar birçok Osmanlı gemisi ile Rus tüccarlar, Karadeniz'de ticaret yapmıştır. Bkz. İdris Bostan, “Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1817)”, *Belleten*, LIX/225, 1995, s. 362.

tutmak amacıyla İsveç ile karşılıklı bir savunma ittifakı imzalamıştır.⁷²⁵ Bu hamle, Rusya'nın dikkatini kuzeye çekerek Osmanlı'nın Karadeniz'deki çıkarlarını korumayı hedeflemekteydi. 1740'lı yıllarda Osmanlı Devleti, II. Friedrich (Büyük Friedrich) yönetimindeki Prusya ile ticari ve savunma amaçlı ittifak görüşmelerine başlamıştır. 1745 yılında ise Osmanlı Devleti, Rusya'nın da dahil olduğu Avusturya Veraset Savaşı'nın sona ermesi için Fransa tarafında arabuluculuk yapmayı teklif ederek diplomatik alanda aktif bir rol üstlenmiştir. Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da yeni ittifaklar kurarak Rusya'nın genişleme politikalarına karşı koyma girişimlerini yansıtmaktadır. 1761'de Osmanlı Devleti, Prusya ile ittifak anlaşması imzalayarak bu diplomatik çabalarını güçlendirmiştir.⁷²⁶ Bu ittifaklar, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz üzerindeki kontrolünü koruma ve Rusya'nın bölgedeki etkisini sınırlama amacına hizmet etmiştir. Fransa, Prusya ve İsveç gibi Avrupa devletleriyle kurulan bu ilişkiler, Rusya'nın Karadeniz'deki yayılma çabalarına karşı bir denge unsuru oluşturmayı hedeflemekteydi.⁷²⁷

1740-1768 yılları, Osmanlı Devleti'nin denizlerde ve kara sınırlarında barış ve istikrar içinde olduğu, ekonomik ve siyasi alanlarda iç düzenlemelere yöneldiği bir dönem olmuştur. Bu süre zarfında Osmanlı, Karadeniz'deki üstünlüğünü sürdürüp Avrupa devletleriyle barış ilişkilerini korumuş, ticari ayrıcalıklar ve kapitülasyonların genişletilmesiyle yabancı tüccarların Osmanlı limanlarında daha serbestçe faaliyet göstermesine olanak sağlamıştır. Ancak bu ticari serbestlik, Osmanlı ekonomisi üzerinde ağır bir yük oluşturmuş, devlet gelirlerinde azalmaya ve mali sıkıntılara yol açmıştır. Ekonomik sorunlar arttıkça taşradaki ayanlar vergi toplama işinde güç kazanmış, bu da Osmanlı merkezi otoritesinin zayıflamasına neden olmuştur. Bu dönemde mali kaynakların yetersizliği, Osmanlı donanmasının işlevini değiştirmiş; askeri ve savunma amaçlarından uzaklaştırılarak daha çok vergi toplama ve ticari faaliyetler için kullanılmıştır. Deniz savunması ve sefer hazırlığının geri plana itilmesi, Osmanlı Devleti'nin denizcilik gücünü zayıflatmış, özellikle Karadeniz'de hakimiyet arayışı içinde olan Rus İmparatorluğu karşısında savunma kapasitesini azaltmıştır. Ayrıca ekonomik sorunlar ve merkezi otoritenin taşradaki ayanlara bağımlılığı, Osmanlı yönetimini daha kırılgan hale getirmiştir. Sonuç olarak bu dönemde yaşanan

⁷²⁵ Mustafa Güler, "1150/1737 Osmanlı-İsveç Ticaret Anlaşması", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, IX/ 2, 2007, s. 113.

⁷²⁶ Prusya düşmanlarına karşı Osmanlılar ile ittifak arayışına girmiştir. BOA, HAT, 8/297.

⁷²⁷ Virginia H. Aksan, "Ottoman Military Power in the Eighteenth Century", *Warfare in Eastern Europe 1500-1880*, ed. Brian L. Davies, Brill Publ., Leiden-Boston 2012, s. 322-323.

malî sıkıntılar, askeri hazırlıksızlık ve merkezi otoritenin zayıflaması, Osmanlı Devleti'nin ilerleyen yıllarda karşılaşacağı krizlerin ve dış saldırıların temelini oluşturmuştur.⁷²⁸

1760'lı yıllarda Osmanlı Devleti, Karadeniz'in kuzeyinde Rus İmparatorluğu'nun yayılmacı faaliyetlerinden tekrar endişe duymaya başlamış ve özellikle Rusların, Lehistan üzerindeki etkisinin artmasıyla harekete geçmiştir. Lehistan topraklarına askerî birliklerini yerleştiren Ruslar, Osmanlılar için ciddi bir tehdit oluşturmuştu. Daha önceki antlaşmalarda Lehistan'ın bir tampon bölge olarak kalması ve Rusya'nın bu bölgeye müdahale etmemesi kararlaştırılmıştı. Ancak 1767 itibarıyla Rus birliklerinin Lehistan'daki faaliyetlerinin yoğunlaşması, Osmanlılar tarafından bu statükonun bozulması olarak algılanmıştır. Osmanlı Devleti, Karadeniz'in kuzey sınırlarının güvenliğini sağlamak ve Rusya'nın bu bölgedeki etkisini kırmak için müdahaleye karar vermiştir. Bu dönemde Osmanlı yönetimi, Lehistan'daki muhafazakâr Katolik sınıfın yanında olduğunu ilan ederek bölgedeki dengeyi koruma çabasına girmiştir. Sultan III. Mustafa, Rusların Lehistan'daki faaliyetleri üzerine 25 Eylül 1768'de Rusya'ya karşı savaş ilan etmiştir.⁷²⁹ Bu savaş kararı, Karadeniz'deki Osmanlı egemenliğini ve Kırım'ı büyüyen Rus tehdidinden koruma amacı taşımaktaydı. Osmanlı Devleti, Karadeniz'in bir "Türk gölü" olarak kalmasını sağlamak ve kuzeydeki topraklarda Rusların kontrol kurmasını engellemek için bu savaşa girmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti, kendi sınırlarını ve Karadeniz'deki stratejik avantajını korumak adına Rusya ile yeni ve zorlu bir mücadele dönemine adım atmış oldu.

3.1.2. Rusya'nın Karadeniz'e ve Kırım'a Yönelik Politikası

Rus İmparatorluğu, I. Yelizaveta döneminde (1741-1762) Avrupa'daki güçlerin sömürge rekabeti sonucu patlak veren Yedi Yıl Savaşı'na (1756-1763) katılmıştır. Savaşın sonlarına doğru Rusya tahtı üç kez el değiştirmiştir. III. Petro, 1762'de tahta çıktığında, devraldığı savaşta Avusturya ve Fransa ile ittifak halinde Prusya'ya karşı mücadele etmekteydi. Ancak III. Petro'nun tutumu, İngiltere tarafında yer almak

⁷²⁸ Aksan, "Ottoman Military Power", s. 321-322.

⁷²⁹ Ruslara muhalefet eden Lehlilerden bazılarının kaçarak Osmanlı hududuna girmesi ve bunun üzerine Rusların takip ederek sınır ihlali yapıp burada bazı halkı katletmesi, ayrıca Rusların Dinyeper ve Bug nehirleri arasında kale yapması, Boğdanlıları ve Karadağlıları isyana teşvik etmesi ve Kafkasya'daki Gürcüleri de isyana teşvik etmesi üzerine Osmanlı Devleti, savaş kararı almıştır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 368; Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 309.

olmuş ve bu sebeple, Prusya ile barış yaparak Fransa ve Avusturya ile olan ittifakından çekilmiştir. III. Petro'nun bu politikası, Rusya'da iç karışıklığa yol açmıştır. Bu ortamda III. Petro'nun eşi Alman asıllı Katerina, saray içindeki askeri birliklerin komutanı Aleksey G. Orlov'un desteğiyle 9 Temmuz 1762'de bir darbe gerçekleştirerek III. Petro'yu tahttan indirmiştir. Bunun sonucunda II. Katerina tahta çıkmıştır. II. Katerina, Rusya'nın dış politikasında belirsizlik ve eski müttefikler arasında düşmanca tavırlarla dolu bir ortamı devralmıştır. Nitekim, 1763'te Yedi Yıl Savaşları'nı sona erdiren Hubertusburg ve Paris antlaşmaları sırasında Rusya, müzakereler dışında bırakılmıştır. Bu durum, II. Katerina'nın dış politikasını yeniden değerlendirmesine yol açmış ve Rusya'nın uluslararası arenadaki konumunu güçlendirmek amacıyla diplomatik temasların yoğun geçeceği bir dönemin habercisi olmuştur. II. Katerina, bu süreçte Rusya'nın sınırlarını genişletme ve özellikle Karadeniz'de Osmanlı Devleti'ne karşı gücünü artırma politikasını benimsemiştir. Bu politikalar, ilerleyen yıllarda Osmanlı-Rus ilişkilerinin yeniden çatışma ortamına girmesine zemin hazırlayacaktır.⁷³⁰

II. Katerina tahta çıktığında siyasî çizgisinin temel noktalarından birinin, I. Petro'nun doktrinine ve Rusya'nın bir deniz gücü olarak prestijini uygun seviyede tutmaya yönelik vizyonuna tereddütsüz bağlılık olduğunu resmen ilan etmiştir.⁷³¹ Rusya, Riga ve Reval gibi Baltık limanları aracılığıyla Batı Avrupa'ya hammadde ve doğal kaynak ihraç etse de St. Petersburg Limanı'nın kış aylarında buzlanması kuzeydeki ticareti aksatmakta, özellikle İngiltere, Fransa ve Hollanda'ya yapılan ihracatı zorlaştırmaktaydı.⁷³² Ancak, güneydeki Karadeniz üzerinden dört mevsim sürdürülebilir ticaret yapabilme arzusu, Rusya'nın ekonomik istikrarı açısından önem taşımaktaydı. Yedi Yıl Savaşı sonrası hazine açıkları ve ordunun ödenmemiş maaşları da bu ihtiyacı pekiştirmiştir. Dolayısıyla, Karadeniz limanlarına sahip olmak, yalnızca ticareti sürekli kılmak değil, aynı zamanda Rusya'nın finansal istikrarını sağlamak ve

⁷³⁰ Rus İmparatorluğu'nun, I. Petro ve I. Anna dönemlerinde Karadeniz'de kalıcı bir üs kurma girişimleri başarısız olmasına rağmen sürekli güneye doğru ilerleyerek askerî hatlar inşa ederek ve bölgedeki Kazak topluluklarını himaye ederek Karadeniz'in kuzeyinde güçlü bir devlet konumuna gelmiştir. Isabel de Madariaga, *Catherine the Great: A Short History*, Yale University Press, Londra 1990, s. 38-39.

⁷³¹ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 19, L. 45.

⁷³² 1765 yılında kurulan Serbest Ekonomi Cemiyeti, Smolensk, Kostroma ve Voronej bölgelerindeki ürünlerin Karadeniz üzerinden satarak elde edecekleri büyük çıkarları hükümete bildirmiştir. Çünkü dondurucu Baltık Denizi üzerinden ticaret yapmak zordu ve o dönemde kara taşımacılığı deniz taşımacılığından 50 kat daha pahalıydı. Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 9.

uluslararası arenada güçlü bir ekonomik konum elde etmek adına bir zorunluluk olarak değerlendirilmiştir.⁷³³

Rus İmparatorluğu için Karadeniz, özellikle güney bölgelerinin ekonomik kalkınması ve genel anlamda ülke ekonomisinin büyümesi açısından kritik bir deniz olarak görülmekteydi. Rusya, ürünlerini Karadeniz üzerinden Boğazlar yoluyla doğrudan Akdeniz'e ulaştırma gayesindeydi. Aksi takdirde, güney bölgeleri ekonomik durgunluğa mahkûm olacak ve kalkınma sağlanamayacaktı. Karadeniz limanları üzerinden garantili bir satış ağı kurulmadan bu bölgeyi ve halkını ekonomik olarak geliştirmek imkânsız görünmekteydi. Osmanlı Devleti'nin bu denizi bir iç deniz olarak tutma politikası, Karadeniz'in ekonomik açıdan ne kadar büyük bir gelir kaynağı olduğunu da göstermektedir.

1740-1750 yılları arasında İstanbul'daki Rus büyükelçisi Aleksey A. Veşniyakov, Karadeniz'in potansiyeli üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda, Rus Ticaret Kurulu'na, Rusya'dan gelecek tarımsal ve endüstriyel ürünlerin Afrika, Orta Doğu ve Balkan pazarlarında başarıyla satılabileceğini bildirmiştir. Ayrıca, Avrupalı tüccarların da Karadeniz üzerinden doğrudan Rusya ile ticaret yapma konusunda ilgisi artmaktaydı. Bu gelişmelerin ışığında, 1739 yılında imzalanan Belgrad Antlaşması'na göre Osmanlı gemileriyle ticaret yapma hakkı bulunan Rus tüccarlar, bu deniz üzerindeki faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Rusya, bu dönemde ekonomik faaliyetlerini daha da düzenlemek adına 1749 yılında Çerkassk'ta bir gümrük ofisi kurmuştur. Gelen gemiler, Taganrog'un tarafsız bölge olmasına rağmen burada işlemleri yapılmaktaydı. Karadeniz'de Osmanlı gemileriyle ticaret yapan Rus tüccarlar, ticari faaliyetlerini daha organize hale getirmek amacıyla 1757'de Don Nehri'nin sağ kolu Temernik'te, Senato'nun izniyle bir ticaret şirketi kurmuşlardır. Bu şirket, Rus hükümetinin desteğini alarak faaliyetlerine başlamış olsa da ticaret, Osmanlı Devleti'nin sıkı denetimi altında gerçekleştirilmekteydi. Rus tüccarlar, sadece Osmanlı gemileriyle ticaret yapma zorunluluğunun getirdiği zorluklardan şikayetçi olmaya başlamıştır. Osmanlı gemilerinin küçük boyutlu ve deniz koşullarına uygun olmaması, ticareti zorlaştıran önemli bir faktördü. Ayrıca, Rus topraklarında ticari ürünlerin teslimatında yetersiz iletişim ağı da önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Tüm bu zorluklara rağmen,

⁷³³ Ticaretin aksamaması Rusya için kritik bir konuydu, zira Yedi Yıl Savaşı sırasında hazine ciddi miktarda açık vermiş, her yıl yaklaşık 7 milyon rublelik bir bütçe açığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, savaş sonrası ordunun da yaklaşık sekiz aydır ödeme alamamış olması, ekonomik zorlukların boyutunu artırmıştır. Madariaga, *Catherine the Great*, s. 40.

şirket Temernik'te faaliyetlerini sürdürmüş ve demir, keten, havyar, inek yağı gibi ürünlerin ihracatını gerçekleştirmiştir. Osmanlı tüccarları da Temernik'e gelerek bu ticari faaliyetlere katılmıştır. Bu gelişme üzerine ekonomik pozisyonunu güçlendirmek isteyen Rus İmparatorluğu, 1761'de Don Nehri'nin aşağı kesimlerinde Aziz Dimitri Rostov Kalesi'ni inşa ederek bölgedeki varlığını ve kontrolünü artırmayı hedeflemiştir.⁷³⁴

Karadeniz'in kuzeyi ve Kırım bölgesinin Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olması ise sınırları genişleyen Rusya'nın güney topraklarını savunma açısından büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Kırım'a sürekli yardım sağlayacak potansiyelinin bulunması ve Karadeniz'de herhangi bir noktaya asker çıkarabilmesi, Rusya açısından büyük bir tehlike oluşturmaktaydı. Bu nedenle, başta Kırım Tatar akınlarına son vermek ve Kuzey Karadeniz'deki Osmanlı köprübaşı olan Kırım Hanlığı'nı ele geçirmek, Rusların güney politikasında vazgeçilmez bir hedef haline gelmiştir. Ayrıca, Karadeniz'de kendi donanmasını oluşturarak Osmanlı hakimiyetini engellenmesi de Rusya'nın bu denizdeki öncelikli amaçlarından biri olmuştur. Nitekim Karadeniz'de deniz gücü kurmadan Osmanlı Devleti'ne karşı etkili bir mücadele yürütmek Rusya için mümkün gözükmemektedir. Karadeniz sorununu çözmek için Kırım Hanlığı'nın kontrol altına alınması veya bağımsızlığının ilan edilerek Rus nüfuzuna girmesi gerekmektedir. Böylece Karadeniz'e erişim sağlamak için Kırım Yarımadası, II. Katerina dönemindeki Rus İmparatorluğu'nun en önemli hedeflerinden biri haline gelmiştir.

1762 yılında Rus devlet adamı ve diplomat Mihail İ. Vorontsov'un II. Katerina'ya sunduğu raporda, Kırım ve Karadeniz meselesinin Rusya için ne denli önemli olduğu vurgulanmıştı. Vorontsov'a göre Kırım Yarımadası, coğrafi konumu itibarıyla hem Osmanlı Devleti hem de Rus İmparatorluğu için Karadeniz'in anahtarıydı. Bu anahtar, Osmanlı Devleti'nin elinde kaldığı sürece, Rusya'nın Karadeniz'e erişimi imkânsızdı. Raporda, Kırım'ın ele geçirilmesiyle yalnızca Rusya'nın güvenliği sağlanmakla kalmayıp, aynı zamanda Azak ve Karadeniz'in de Rus kontrolüne geçeceği belirtilmiştir.⁷³⁵ Bu durum ise Rusya'nın Kırım'daki limanlara erişmesi durumunda, askerî bir filo da sahip olmasının mümkün olduğunu göstermekteydi. Ancak, bu denizin tekeli elinde bulunduran Osmanlı Devleti için Kuzey Karadeniz ve Kırım,

⁷³⁴ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 8-9.

⁷³⁵ Drujinina, *Kyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*, s. 66-67.

stratejik kaynaklardı. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin bu topraklardan vazgeçmesi mümkün görünmemekteydi. Bu durum, XVIII. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen mücadelelerle de gösterilmiştir.

1763 yılında II. Katerina, daha önce 1745-1747 yıllarında İstanbul'da diplomatik görevlerde bulunan Alexander F. Nikiforov'u, Tatarca/Türkçe bilmemesine rağmen Kırım'a Rus konsolosu olarak atamıştır. Atanma amacı, sınır işlerini yürütmek ve Rusya'nın ticari çıkarlarını korumak gibi görünse de asıl görev, Kırım hakkında istihbarat toplamaktı. II. Katerina, Nikiforov'a ayrıntılı talimatlar vererek Kırım'ın genel durumu, askerî gücü, hazinenin büyüklüğü gibi konularda bilgi toplamasını istemiştir. Nikiforov'un özellikle Orkapı Kalesi, Yenikale, Kerç ve Kefe gibi önemli kalelerin durumlarını incelemesi, bu kalelerde ne kadar Osmanlı kara ve deniz kuvveti bulunduğunu öğrenmesi istenmiştir. Ayrıca, Kırım'ın coğrafi konumunun gerçekten haritalarda görüldüğü gibi deniz ve dağlarla çevrili olup olmadığını ve ulaşım açısından zorluk içerip içermediğini araştırması talep edilmiştir. Bunların yanı sıra, Azak ve Karadeniz'den gelen ticaret ve silahlı gemileri tutmaya elverişli limanların hangileri olduğunu veya olabileceğini öğrenmesi de Nikiforov'un görevleri arasında yer almıştır.⁷³⁶ Bu talimatlar, II. Katerina'nın Kırım'a karşı bir savaş hazırlığı içinde olduğunu ve özellikle bölgenin denizcilik işlerine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

II. Katerina, Karadeniz'de Osmanlı Devleti'ne karşı stratejik bir konum elde etmenin Rus İmparatorluğu için ekonomik kalkınma açısından taşıdığı önemi vurgulamıştır. Ancak, bu hedefe ulaşmak için yeterli malî ve askerî kaynaklara sahip olmadığından, öncelikli olarak ittifaklar kurma stratejisini benimsemiştir. 1763'te dış politikayı yürütmesi için Nikita İ. Panin'i görevlendirmiş, Panin de "kuzey birliği sistemi" olarak adlandırdığı ve kuzey ülkeleriyle iş birliği oluşturmayı hedefleyen bir proje geliştirmiştir. Bu proje çerçevesinde İngiltere, Prusya, Danimarka, İsveç ve Lehistan-Litvanya Birliği gibi ülkelerle ittifak kurarak kuzeyde barışı sağlama, olası tehditleri önleme ve Fransa ile Avusturya'nın Rusya'ya yönelik düşmanlıklarına karşı bir denge unsuru oluşturma hedeflenmiştir. Böylelikle Rusya, Lehistan ve İsveç üzerindeki etkisini artırarak güneyde Osmanlı Devleti'ne yönelik seferler için gereken zemini oluşturabilecekti. İlk hedef olarak II. Katerina, Yedi Yıl Savaşları sonrası ilişkileri

⁷³⁶ Fyodor A. Bühler, Vladimir A. Ulyanitskiy, *Sbornik Imperatorskogo Russkogo İstoriçeskogo Obşestva*, T. XLVIII, Universitetskoy Tip. (M. Katkov), St. Petersburg 1885, s. 498-499.

bozulan İngiltere ile yakınlaşmayı denemiştir. Ancak İngiltere, Levant ticaretini kaybetme riskinden dolayı Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerini bozmamak adına ittifaka sıcak bakmamıştır.⁷³⁷ Bunun üzerine Panin, Rusya için alternatif ittifak olarak Prusya Kralı II. Friedrich ile ilişki kurmuş ve 1764'te iki devlet karşılıklı destek taahhüdü içeren bir antlaşmaya imza atmıştır.⁷³⁸ Rusya ve Prusya, ayrıca Lehistan'da Stanislav August'un kral olmasını sağlayarak Rusya'nın Lehistan üzerindeki nüfuzunu pekiştirmiştir.⁷³⁹ Bu dönemde, kuzey birliği sisteminin oluşturulması ve Osmanlı Devleti ile savaş hazırlıklarının bir parçası olarak Rusya, 1768'e kadar Danimarka ile ittifak antlaşması ve İngiltere ile ticaret antlaşması imzalamıştır.⁷⁴⁰ Böylelikle Rus İmparatorluğu, Osmanlılar ile savaşa girdiği zaman ekonomisinin zarar görmemesi adına diplomatik önlemler almaktaydı.

Lehistan'da tahta çıkan II. Stanislav August, krallığın otoritesini güçlendirmek, yönetimde reformlar yapmak ve parlamenter sistemi kuvvetlendirmek istemiştir. Ancak, soyluların direnişi ve II. Katerina'nın baskıları nedeniyle bu çabalarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. II. Katerina, bu gelişmelerin ardından Lehistan'ın iç işlerine daha fazla müdahale ederek Ortodokslara haklar tanınması için baskı yapmaya başlamıştır. 1767'de, muhafazakâr soyluların krala karşı ayaklanması patlak vermiştir. Ruslar ise Lehistan'ın Ukrayna topraklarına girmek için birliklerini sınırda hazır bekletmekteydi. 1768'de, Ukrayna'nın Bar şehrinde muhalifler tarafından kurulan Bar Konfederasyonu, isyanın merkezi haline gelmiştir. Bu konfederasyon, Osmanlı Devleti, Fransa ve Avusturya'nın desteğiyle Rus birlikleriyle çatışmaya başlamıştır. Rusların Lehistan'a müdahalesi, Osmanlıların tepkisini çekerek Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Osmanlıların aldığı bu kararda, Fransız diplomasisinin de etkisi büyük olmuştur. Fransa, Osmanlı'yı Rusya'ya karşı kışkırtarak kuzeydeki tehdidi bertaraf etmeyi ve Rusların Karadeniz'e erişimini sınırlamayı hedeflemiştir.⁷⁴¹

⁷³⁷ İngiliz elçisi Robert Keith'in, 20 Rus soylusunu İngiliz donanmasında eğitime davet etmesiyle, diplomatik bir yakınlık sağlandığı görülmektedir. Galina G. Grebenşikova, "Rossiya i Angliya v Kontse XVIII – Naçale XIX Veka: Ot Soyuzu k Voynе", *Voyenno-İstoriçeskiy Jurnal*, IX, 2020, s. 27-28.

⁷³⁸ Bu antlaşmaya göre iki güç saldırı ve savaş durumlarında birbirlerine askerî veya nakdî destek vermeyi taahhüt etmiştir Madariaga, *Catherine the Great*, s. 40-41.

⁷³⁹ Rusya ve Prusya, Lehistan'da Katolik hegemonyasını Protestan ve Ortodoks mezhepleriyle dengelemeye çalışmıştır. Böylece Rus İmparatorluğu, Lehistan topraklarındaki haklarını meşru zemine oturtmaya çalışmaktaydı. Madariaga, *Catherine the Great*, s. 43.

⁷⁴⁰ Davies, *The Russo-Turkish War*, s. 15, 151

⁷⁴¹ Ayrıca Fransızların, Osmanlıları Ruslara karşı savaşa itmesindeki bir diğer neden ise Fransa'nın Mısır'ı ele geçirme arzusu idi. Osmanlı-Rus savaşı ile Osmanlıların güçleri tükenmiş olacağından Mısır'ı ele geçirmenin kolay olabileceğini düşünmekteydiler. Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 13-14.

3.2. Karadeniz’de Osmanlı Hakimiyetinin Kırılma Noktası (1768-1774)

1768 yılında Rus İmparatorluğu, Lehistan’daki faaliyetlerini artırarak bölgedeki etkisini genişletmiş, Dinyeper ile Bug nehirleri arasında stratejik bir kale inşa etmiş ve Balkanlar ile Kafkaslarda Osmanlı aleyhine faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır.⁷⁴² Bu durum, Osmanlı yönetiminde tehdit olarak algılanmıştır. Sadrazam Mahir Hamza Paşa, bu gelişmeler üzerine Rus elçisi Aleksey M. Obreşkov’u çağırarak Rusların, öncelikle Lehistan’dan çekilmesini ve yapılan antlaşmalara sadık kalmalarını talep etmiştir.⁷⁴³ Ancak taleplerin, Rusya tarafından reddedilmesi üzerine Osmanlı, diplomatik bir adım atarak Obreşkov’u tutuklayıp Yedikule zindanlarına hapsetmiş ve talebin reddedilmesini savaş nedeni (casus belli) sayarak Rusya’ya resmi olarak savaş ilan etmiştir.⁷⁴⁴

Osmanlı Devleti’nin savaş ilanına karşı Rus İmparatorluğu, İngiltere ve Prusya’nın desteğini kazanmak için kapsamlı bir diplomatik çaba başlatmıştı.⁷⁴⁵ II. Katerina, İstanbul’daki Rus elçisi Aleksey M. Obreşkov’un tutuklanmasını bir saldırı olarak tanımlayarak tüm Avrupa’ya bildiriler göndermiş ve Rusya’nın mağdur konumunu öne sürerek müttefik arayışına girmiştir. Çünkü II. Katerina, Yedi Yıl Savaşı dolayısıyla askerî ve malî açıdan hazırlıksız bir durumda bulunmaktaydı. Bu sebeple, daha önce yapmış olduğu ittifaklara güvenmekteydi. Ancak Prusya Kralı II. Friedrich, Ruslarla yaptığı ittifak anlaşmasına rağmen barışçıl bir tutum sergileyerek savaşa sıcak

⁷⁴² 1768 yılına gelindiğinde Rusya, Lehistan’daki Ortodoks Hristiyanların haklarını koruma yetkisi elde edilmiştir. Bu durum, Lehistan’da Rusya karşıtı kesimlerin tepkisini çekmiş ve Bar şehrinde toplanan muhalifler, Rus etkisine karşı protestolara başlamıştır. Protestolar, Rusya’nın askerî müdahalesine yol açarken Osmanlı Devleti’nin de dikkatini çekmiştir. Rusya’nın Bar’daki askerî faaliyetleri Osmanlı tarafından sınır güvenliği tehdidi olarak görülmüş ve Rusya’nın Lehistan’dan çekilmesi talep edilmiştir; ancak bu talebe yanıt gelmemesi Osmanlı Devleti’ni harekete geçirmiştir. Bu gelişmelerle Sultan III. Mustafa, Rusya’ya karşı savaş hazırlıklarına başlamış ve 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı’nın temelleri atılmıştır. Bkz. Faruk Bilici, “XVIII. Yüzyılda Karadeniz’de Osmanlı-Rus Mücadelesi”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. II, s. 32.

⁷⁴³ Aynı zamanda Osmanlı Devleti, 1764 yılında Derviş Mehmed Efendi’yi ikinci defa St. Petersburg’a elçi olarak gönderdiğinde, Rusların Doğu Avrupa’daki faaliyetlerinden şüphelenmekteydi. Derviş Mehmed Efendi’den, Rusların güneyde yeni kaleler inşa edip etmediği ve Kamanıçe Kalesi’ni işgal edip etmediğine dair bilgi toplanması istenmiştir. Ancak Mehmed Efendi, topladığı bilgiler neticesinde Rusların bu tür faaliyetlerde bulunmadığına dair padişahı ve sadrazamı yanlış bilgilendirmiştir. Bkz. Uğur Demir, *1768-1774 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi*, TTK Yay., Ankara 2023, s. 249-253.

⁷⁴⁴ Savaşın ilan edilme tarihi 8 Ekim 1768 olarak geçmektedir. Ahmed Resmi Efendi, *Hulâsatü’l-İ’tibâr*, s. 60. Bu savaş ilanı ile birlikte, sadrazamlık görevine Mahir Paşa’nın yerine Yağlıkçızade Mehmed Emin Paşa atanmış, Kırım Hanı olarak da Kırım Giray göreve getirilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, Rusya’ya karşı kapsamlı bir savaş hazırlıklarına girişmiştir. Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, TTK Yay., Ankara 2020, s. 10-11.

⁷⁴⁵ II. Katerina, Prusya ve İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ne daha yakın bir tutum sergilediklerini fark ederek bu durumu değiştirmek için uğraşmaya başlamıştır. Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 15-16.

Kirill G. Razumovskiy, Knez Aleksandr M. Golitsin, Knez Mihail N. Volkonskiy ve Kont Pyotr İ. Panin katılmıştır. Toplantıda Grigoriy Orlov, Karadeniz’de henüz bir deniz gücüne sahip olmadıkları için Baltık’taki deniz gücünü Akdeniz’e göndererek Osmanlı Devleti’ne saldırı düzenlemenin mümkün olup olmadığını gündeme getirmiştir. Bu fikir, aslında 1763-1765 yılları arasında Akdeniz’de Rumların yaşadığı Mora Yarımadası’na yapılan faaliyetlerle şekillenmeye başlamıştır. Nitekim Grigoriy Orlov’un bu önerisi, konseyde destek bulmuş ve hükümet tarafından uygulamaya geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Rus İmparatorluğu, bu hamleyle Akdeniz’de Osmanlı’ya karşı bir cephe açmayı ve stratejik olarak zayıf noktalara baskı yapmayı hedeflemekteydi.⁷⁴⁹

Rus İmparatorluğu’nun Akdeniz’e bir filo gönderme planının yanı sıra Kırım Yarımadası’nın işgali için Karadeniz’de Azak filosunu oluşturma kararı da alınmıştır.⁷⁵⁰ Bu filonun kurulması ve seferin organize edilmesi görevi, II. Katerina tarafından Tuğamiral Aleksey N. Senyavin’e verilmiştir. 7 Kasım 1768’de II. Katerina, Senyavin’e Don Nehri üzerindeki operasyonları planlaması ve Amirallik Kurulu’nda bir konsey düzenlemesi talimatını vermiştir. Ardından 9 Kasım’da yayımlanan bir kararnameyle Senyavin, resmi olarak Azak filosunun komutanlığına atanarak filoyu tekrar faaliyete geçirme görevinin başına geçmiştir.⁷⁵¹ Senyavin’e bu görevin verilmesinin ardındaki ana neden, onun güney denizleri hakkında deneyim ve bilgi sahibi olmasıydı. Ayrıca, Aleksey N. Senyavin, I. Petro’nun kurduğu Baltık filosunda başarı gösteren ünlü Amiral Naum A. Senyavin’in oğluydu. Bu bağlantı ile II. Katerina, I. Petro’nun Karadeniz ve Azak Denizi’ne yönelik politikalarını devam ettirmek istediğinin simgesel bir şekilde ortaya koymuştur.⁷⁵² Rus İmparatorluğu’nun savaş konseylerinde alınan kararlarda, Lehistan meselesinin yanında Karadeniz üzerindeki hakimiyetin de ana hedeflerden biri olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede Ruslar, Karadeniz’de serbest seyrüsefer hakkı kazanmayı ve Kırım Yarımadası ile Azak kıyılarının kontrolünü ele geçirmeyi öncelikli amaçları arasında bulundurmıştır. Rus İmparatorluğu, bu hedeflerini gerçekleştirmek için kara hareketlerinin yanı sıra Akdeniz ve Karadeniz’de oluşturulan filolarla da stratejik ilerlemeyi hedeflemiştir.

⁷⁴⁹ Kalaçov, Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, s. 1, 5.

⁷⁵⁰ Kalaçov, Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, s. 7-8.

⁷⁵¹ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 27, L. 1. Ayrıca bkz. EK-C.

⁷⁵² RGAVMF, F. 212, O. 1, D. 5, L. 28-28ob.

Ayrıca Balkanlar ve Kafkasya taraflarına da kara hareketleri düzenlemek üzere hazırlıklara başlamıştır.⁷⁵³

Savaşın başlangıcında, Osmanlı donanmasının en önemli avantajı Rus donanmasına kıyasla sayıca üstün olmasıydı. Osmanlı donanması hem gemi sayısı hem de üs ve limanlara yakın operasyon yapma kapasitesi bakımından avantajlı bir konumdaydı. Bu, Osmanlı donanmasının Rus donanmasına göre daha esnek ve hızlı hareket edebilmesini sağlamaktaydı. Ayrıca Osmanlılar, Rusların Baltık Denizi'ndeki filosunu doğrudan bir tehdit olarak görmemekteydi. Bu durum, Osmanlı donanmasının savaşa güçlü bir başlangıç yapmasına katkıda bulunmaktaydı. Aynı zamanda Osmanlı donanmasının sahip olduğu büyük savaş gemileri de Baltık filosundan geri kalmamaktaydı. Sayısal üstünlük ve güçlü silahlanma, Osmanlı donanmasının savaşın başında yaklaşık 250 gemiyi Karadeniz'e çıkarabilme kapasitesini de ortaya koymaktaydı.⁷⁵⁴ Donanmada toplamda 26 büyük savaş gemisinin bulunması, Osmanlıların denizde önemli bir caydırıcı güç oluşturmalarını sağlamaktaydı.⁷⁵⁵ Bu durum, Rusya'nın deniz gücü açısından karşılaştığı zorlukları ve Osmanlı donanmasının başlangıçta sahip olduğu avantajları ortaya koymaktadır.

3.2.1.1. Osmanlı Donanması

1768 yılında Osmanlı Devleti'nin Rus İmparatorluğu'na karşı aldığı savaş kararında, askerî hazırlıkların yetersiz olduğu gözlemlenmiştir.⁷⁵⁶ Savaş ilanı öncesinde, Osmanlı ordusunun sınır bölgelerindeki kalelerin tahkim edilmemesi, bu bölgelere yeterli mühimmat ve erzak tedarik edilmemesi gibi ciddi eksiklikler bulunmaktaydı. Özellikle Rus ordusunda batı tarzında askerî eğitim veren çok sayıda Alman ve İngiliz subayın görev yapmasına karşın, Osmanlı ordusunda bu tür modern askerî eğitimleri sağlayacak subay eksikliği belirgin bir şekilde hissedilmekteydi. Osmanlı ordusunda bulunan az sayıdaki Fransız subaylardan Baron de Tott, bu dönemde öne çıkan bir figür olmuştur. Tott, Osmanlı ordusunun modernizasyonu konusunda çeşitli adımlar

⁷⁵³ Hosking, *Rusya ve Ruslar*, s. 321.

⁷⁵⁴ Andrey N. Petrov, *Voyna Rossii s Turtsiyey i Polskimi Konfederatami s 1769-1774 god*, T. I, Tip. E. Veymara İzd., St. Petersburg 1866, s. 112.

⁷⁵⁵ Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 322-323.

⁷⁵⁶ Osmanlı Devleti'nde, Rus İmparatorluğu'na savaş ilan edilmesine karşı çıkanlar, Osmanlıların hazırlıksız olduğu görüşüne sahipti. Bunlar arasında Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa, savaş için uygun şartların oluşmadığını ileri sürmüş ve böyle bir kararın alınmasını engellemek istemiştir. Rusya ile planlanan savaş için yaklaşık bir senelik bir zaman dilimine ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir. Demir, *1768-1774 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi*, s. 341.

atmış olsa da bu çabalar, savaş öncesi hazırlıkları tamamlamaya yetmemiştir.⁷⁵⁷ Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 30 yıldır büyük bir savaşta yer almaması, ekonomik durumunu göreceli olarak olumlu bir hale getirmiştir. Ancak bu durum, askerî hazırlıkların hızla başlatılmasına olanak tanısa da orduyu modernize etmek ve savaşın gerektirdiği stratejik donanımları sağlamak için yeterli zamanı sunmamıştır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti savaş ilan ettiğinde ordusu ve donanması tam olarak hazırlıklı bulunmamaktaydı ve modern askerî tekniklerin uygulanmasında önemli zorluklar yaşanmaktaydı. Bu eksiklikler, savaş süresince Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı güçlüklerin temel problemlerinden biri olmuştur.⁷⁵⁸

1768 yılında Tersâne-i Âmire'de 797 asker, donanmada ise 661 asker ile toplamda 1458 asker hazır bulunmaktaydı.⁷⁵⁹ Savaş ilanı öncesinde Karadeniz'e çıkarılmak üzere 160 gemiden oluşan bir filo hazırlanmıştır. Bu filoda, 50 adet fırkate, 40 adet *şehitur*,⁷⁶⁰ 27 adet kancabaş, 3 adet işkampaviye ve 40 adet diğer gemi türleri yer almıştır. Bu büyük filo, Balkanlar ve Karadeniz'in kuzey bölgelerine 10.460 askerin sevkiyatını yapmak üzere görevlendirilmiştir.⁷⁶¹ Savaş kararının alınmasının ardından Osmanlı Devleti hem Akdeniz'de hem de Karadeniz'de deniz gücünü artırmaya yönelik adımlar atmıştır. İstanbul'daki tersanede 17 kalyonun eksikleri tamamlanarak bu gemiler, Karadeniz ve Akdeniz'e çıkmak üzere hazırlanmıştır. Ayrıca Tuna Nehri'nde kullanılmak üzere 100 ince donanma gemisinin hazırlanması ve daha fazla gemiye ihtiyaç duyulması üzerine 60 adet yeni ince donanma gemisinin inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu gemiler için gerekli kerestenin Kocaeli ve Bolu sancaklarından tedarik edilmesi planlanmıştır.⁷⁶² Karadeniz'e çıkacak ince donanma gemilerinin her birinde 18 oturak, fırkatelerin ise her birinde 16 oturak bulunması gerektiği belirlenmiştir. Bu düzenleme, kara ordusuna ve sınırdaki kalelere lojistik desteğin daha etkin bir şekilde sağlanabilmesi amacıyla yapılmıştır. Osmanlı donanmasının bu

⁷⁵⁷ Macar kökenli olan Baron de Tott, 1767'de Fransız himayesinde Kırım Hanlığı ve Karadeniz hakkında incelemelerde bulunmak üzere bölgeye gönderilmiştir. Osmanlı-Rus savaşının patlak vermesi üzerine 1769'da Kırım Hanlığı'nın başlattığı askerî harekate katılmış, 1770'te Çeşme baskınının akabinde boğazların tahkimatı için Çanakkale'de bulunmuştur. Aynı zamanda bu savaş esnasında Osmanlı ordusunun yenilik çalışmalarına hız kazandırmıştır. Geza David, "Baron de Tott, François", TDVİA, C. V, İstanbul 1992, s. 83.

⁷⁵⁸ Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 12-13.

⁷⁵⁹ Mustafa Kesbi, *İbretnüma-yı Devlet*, s. 87.

⁷⁶⁰ Şahtur olarak da bilinmektedir. Nakliye işlerinde kullanılan, teknesi çok ince tahtadan yapıлып üzeri ziftlenmiş, yelkenli, ince bir donanma gemisidir. Pultar, *Denizlük*, s. 734.

⁷⁶¹ BOA, C. BH, 154/7318.

⁷⁶² BOA, C. BH, 54/2544.

kapsamlı hazırlıkları, savaş sırasında ihtiyaç duyulacak malzemelerin taşınması ve orduların desteklenmesi açısından önemli bir stratejik adım olmuştur.⁷⁶³

1769 yılı başında savaşın fiilen başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti, Karadeniz’e altı adet kalyon göndermiş, bu kalyonlarda toplamda 2.100 asker bulunmaktaydı. Bu sayı, 1738 yılında Ruslara karşı yapılan savaşta çıkarılan kalyon ve mürettebat sayısı ile aynı seviyede kalmıştır. Bu durum, Osmanlı donanmasının savaş hazırlıkları sürecinde Karadeniz’de Ruslara karşı aldığı önlemleri yaklaşık 30 yıl sonra dahi aynı seviyede tuttuğunu göstermektedir. Oysa ki Osmanlı Devleti’nde toplam 22 adet sefere hazır kalyon bulunmaktaydı.⁷⁶⁴ Osmanlı Devleti, Karadeniz’deki savaş gücünü sınırlı düzeyde tutarak Rusların burada bir deniz gücü olarak bulunmamasından bu gücün yeterli olacağı düşüncesindeydi. Diğer taraftan Osmanlılar, Rusların Akdeniz’e yönelik sefer hazırlıklarına dair istihbarat almaktaydı. Bu nedenle donanmanın bir kısmı Akdeniz için hazır olarak beklemekteydi.⁷⁶⁵ Bu olası tehdit nedeniyle, Osmanlı donanmasının Karadeniz’de güçlü bir deniz hakimiyeti kurma kapasitesi sınırlı kalmıştır. Nitekim, donanmanın gücünü artırmaya ve kapsamlı hazırlıklar yapmaya yönelik eksiklikler, Osmanlıların hem Karadeniz hem de Akdeniz’de karşı karşıya kaldıkları Rus tehdidine karşı daha etkin bir savunma yapma gerekliliğini ortaya koymuştur.

Tablo 3.1. 1738 ve 1769 Yıllarında Osmanlı Donanmasının Karadeniz’e Gönderdiği Kalyonlar⁷⁶⁶

h.1182/1769 senesi Osmanlı kalyonları		h.1150/1738 senesi Osmanlı kalyonları	
Kalyon	Mürettebatı	Kalyon	Mürettebatı
Gazâl-ı Bahrî	400	Evren Kıçlı	400
Vefk-i Devlet	350	Hediyetü’l-Mülûk	350
Feth-i Zafer	350	Gazâl-ı Bahrî	350
Nâsır-ı Cenk	350	Seyyâr Bahrî	350
Nusret-nümâ	350	Esed-i Bahrî	350
Hümâ-yı Bahrî	300	Şehbâz-ı Bahrî	300
Toplam	2100	Toplam	2100

⁷⁶³ BOA, C. BH, 103/4982.

⁷⁶⁴ BOA, D. BŞM.TRE.d. 14984. Osmanlılar, kalyoncu sayısını artırmaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. BOA, C. BH, 254/11759.

⁷⁶⁵ Uzunçarşılı, “*Osmanlı Tarihi*”, IV/1, s. 393.

⁷⁶⁶ BOA, C. BH. 136/6575.

1770 yılında Osmanlı donanması, savaş hazırlıkları çerçevesinde silahlanma çabalarını yoğunlaştırmıştır. Donanmada yer alan kalyonlar için yaklaşık üç metre uzunluğunda ve 3,84 kilogram ağırlığında 40 büyük top, ayrıca iki buçuk metre uzunluğunda ve 1,92 kilogram ağırlığında 20 şâhî topun dökümüne yönelik emirler verilmiştir.⁷⁶⁷ Şâhî toplar, genellikle düşman gemilerine ciddi hasar vermek amacıyla kullanılırken diğer toplar daha çok düşmanın savunmasını zayıflatmak ve gemilerin manevra kabiliyetini engellemek amacıyla tercih edilmekteydi. Bu kapsamda yapılan silahlanma çabası, Osmanlı donanmasının askerî gücünü artırma ve düşmanlarına karşı üstünlük sağlama hedefinin bir göstergesiydi. Osmanlı donanması, Kapudâne-i Hümayûn gemisi olan *Burc-ı Zafer* ve Patrona-i Hümayûn gemisi olan *Hısn-ı Bahrî* gibi büyük kalyonlarına, yaklaşık 170 kilogram (132 kıyye) ağırlığında mermer güller yerleştirmiştir. Bu gemilerde ayrıca yaklaşık 56 kilogram (44 kıyye) ağırlığındaki toplar da bulunmaktaydı. Diğer kalyonlara ise 56 kilogram ile 28 kilogram ağırlığında değişen mermer güller dağıtılmıştır.⁷⁶⁸ Rutin olarak Akdeniz’e çıkan Osmanlı donanması için verilen demir güller ve misketlerin miktarı, savaş döneminde daha da artırılmış ve Rusya ile olan bu çatışmada, donanmanın savaş kabiliyetini en üst seviyeye çıkarılması hedeflenmiştir. Bu hazırlıklar, donanmanın daha güçlü ve etkili hale getirme çabalarını yansıtmaktadır. Nitekim savaş boyunca Osmanlılar, donanmanın ateş gücünü artırmak amacıyla gemilere yerleştirilecek top sayısını ve kapasitesini yükseltmek için yoğun çaba harcamıştır. Savaş bitimine kadar hem Tophâne-i Âmire’de yeni toplar dökülmüş hem de mevcut gemilere ek mühimmat yerleştirilmiştir.

Tablo 3.2. 1768-1774 Rus Savaşı Döneminde Osmanlı Donanmasında Kalyonlara ve Pergandi Gemilerine Yerleştirilmek Üzere Hazırlanan Toplar⁷⁶⁹

Tophâne-i Âmire	Kıyye (Kilogram cinsi)							Toplam
Top Ağırlıkları	3 (3,8kg)	5 (6,4 kg)	7 (9 kg)	11 (14,1 kg)	14 (17,9 kg)	16 (20,5 kg)	44 (56,4 kg) ⁷⁷⁰	
Fırın-ı Kebîr		5	122	7	10	10	19	173
Ocak	88	62	12	7				169

⁷⁶⁷ Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 344-345.

⁷⁶⁸ BOA, C. BH. 151/7197.

⁷⁶⁹ H.1186/1773 yılına ait Tophane’de dökülecek top kalıpları ve diğer malzemeler için bkz. BOA, C. AS. 311/12863.

⁷⁷⁰ Bu top, şâhî topudur. BOA, C. AS. 311/12863.

Osmanlı Devleti, savaş ilanından sonra Mora'dan gelen isyan haberi üzerine İstanbul'daki gemiler 1770 yılında Akdeniz'e açılmıştır. Bu süreçte, İstanbul'daki donanmanın savaş hazırlığı kapsamında mürettebat temini için sahil vilayetlerine emirler gönderilmiş, yeni gemilerin inşasına başlanmış ve Kaptanıderya İbrahim Paşa'nın yerine Hüsametdin Paşa atanmıştır.⁷⁷¹ Donanmanın hızla toparlanması ve yeni gemilerin hizmete girmesi, Rusya'ya karşı verilecek mücadelenin kilit noktalarından biri olmuştur. Osmanlı Devleti, Rusların Karadeniz'in kuzeyinde yoğunlaşan faaliyetlerine karşı önlemlerini de artırmıştır. Özellikle ticaret gemilerinin hem deniz koşullarına hem de donanma hizmetlerine uygun olması gerektiği düşünülerek Karadeniz'de ticaretle uğraşan tüccarların inşa edecekleri gemilerin kalyon, *pergandi*⁷⁷² ve şayka gibi türlerde olması kararlaştırılmıştır. Bu gemi türleri, Karadeniz'in zorlu coğrafi koşullarına dayanıklı olup hem ticaret hem de savaş zamanlarında Osmanlı donanmasına hizmet edecek kapasitede olması hedeflenmiştir. Bu adımlar, Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki stratejik kontrolünü güçlendirmek ve Rusya'ya karşı deniz üstünlüğünü korumak için attığı önemli tedbirler arasında yer almıştır.⁷⁷³

3.2.1.2. Rus Donanması

1768'de savaş kararının alınması üzerine Rus İmparatorluğu da Osmanlı Devleti gibi hazırlıksız durumdaydı. Ancak savaş ilanından itibaren yaklaşık yedi ay boyunca çatışmaların yaşanmaması, Ruslara askerî hazırlıklarını tamamlama fırsatı vermiştir. Bu süre zarfında Ruslar, güneyde donanma çalışmalarını hızla faaliyete geçirmeye başlamıştır. Rus İmparatorluğu'nun güneydeki donanma inşa çabalarının temel amacı, Azak ve Kırım'ın işgalinde kara birliklerine denizden destek sağlamaktır. Ancak 1768 yılında Rusların güneyde deniz kuvvetleri açısından büyük eksiklikleri bulunmaktaydı; ne bir deniz üssü, ne bir tersane, ne de Karadeniz kıyısına erişimleri vardı. Bu bölgede sadece Don Nehri ve kollarında Tavrov, Pavlovsk ve İkoretsk tersaneleri faaliyet göstermekteydi ve bu tersanelerde inşa edilmiş sadece 44 toplu 5 pram bulunmaktaydı.⁷⁷⁴

⁷⁷¹ Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 22-23.

⁷⁷² Çektiri sınıfına mensup yelkenli yardımcı güç olarak kullanılan bir savaş gemisidir. 18-19 oturaklı, 25-30 metre genişliği olan pergendeler, kalyata ve firkateler ile sığ sularda hareket ve devriye görevlerinde kullanılmaktaydı. Bostan, *17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, s. 392. Bu gemi, perkende, birgende, birikindi, pergende, bergandi, bregantini olarak da bilinmektedir. Pultar, *Denizlük*, s. 631.

⁷⁷³ Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 142.

⁷⁷⁴ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 85.

Rusların, Azak ve Kırım'ı işgal etme planları kapsamında en kısa sürede bir filo oluşturma zorunluluğu ortaya çıkmış, ancak bu süreç bölgenin zorlu hidrografik ve doğal-iklimsel koşulları nedeniyle oldukça karmaşık hale gelmiştir. Don Nehri, önceki deneyimlerde olduğu gibi sefer ve seyir açısından ciddi zorluklar barındırmaktaydı. Nehrin sığ suları, çok sayıda kıvrımı ve mevsimsel sığlaşmaları, gemi hareketlerini büyük ölçüde kısıtlamaktaydı. Don Nehri'nde gemiler, yalnızca ilkbahar ve yaz aylarında, karların erimesiyle su seviyesinin yükseldiği dönemlerde seyir yapabilmekteydi. İlkbaharın başlangıcından itibaren nehrin orta kesimlerinde seyir mümkün olsa da Azak Denizi'ne yaklaşıldıkça su seviyesi daha da düşmekte ve gemilerin hareket kabiliyeti ciddi şekilde sınırlı olmaktaydı. Aynı zamanda Moskova'dan Azak'a giden yollarda değişken iklim koşulları, gemilerin naklini ve seyrini engellemekteydi. Kara yollarında kızakla taşımacılık da birçok engelle karşılaşmış, lojistik süreç daha da karmaşık hale gelmiştir. Tüm bu zorluklara rağmen, Ruslar güneyde filolarını inşa etmek ve bu filoyu Kırım ile Azak'ın işgalinde stratejik bir güç olarak kullanmak için yoğun bir çaba harcamıştır.⁷⁷⁵

Osmanlı Devleti ile savaş başladıktan sonra, II. Katerina, Don Nehri'nde yeni bir filo kurma görevi için Aleksey N. Senyavin'i atamıştır. Bu durum, I. Petro döneminde kurulan Azak filosunun yeniden faaliyete geçirme adımı olmuştur. 14 Kasım 1768'de Senyavin yaptığı incelemeler sonucunda, Don Nehri'ndeki tersanelerin büyük ölçüde tahrip olduğunu ve bunların onarılması gerektiğini gözlemlemiştir. Ayrıca Tavrov ve İkorets'teki tersanelerin yeniden inşa edilmesi gerektiğini, Don Nehri ve Taganrog Limanı'nda gerekli hidrografik araştırmaların yapılmasını ve bir an önce filo üssünün seçilerek hızla düzenlenmesini planlamıştır. Azak filosunun bir an önce faaliyete geçmesi için II. Katerina, 18 Kasım 1768'de Amirallik Kurulu'na talimat göndermiştir. Bu talimat, Pavlovsk'ta 5 pram ve birçok küçük geminin inşasının hızlı bir şekilde tamamlanmasını, ayrıca Çerkassk'ta 60 silahlı geminin hazır edilmesini içermekteydi. Genel Komiser Selivanov, Tavrov ve diğer amirallik bölgelerine gönderilmiş ve çeşitli boyutlarda askerî gemilerin inşası için tersanelerin hızla hazırlanmasını sağlamakla görevlendirilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne karşı avantaj sağlayacak silahlı gemilerin tasarlanması ve üretilmesi gerektiği de ifade edilmiştir.⁷⁷⁶ Bu hazırlıklar, Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı donanmasının savaş

⁷⁷⁵ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 3, L. 406-407.

⁷⁷⁶ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 260-261.

gemilerine karşı koyabilecek bir filo oluşturma çabasını açıkça ortaya koymaktaydı. Rusya, Osmanlı'nın deniz üstünlüğüne karşılık verebilmek için stratejik ve teknolojik avantaj sağlayacak gemiler inşa etmeyi hedeflemiştir.

27 Kasım 1768'de Aleksey N. Senyavin, Rus Amirallik Kurulu'na 5 pram ve 60 yardımcı teknenin inşa edilmesi için gerekli personel listesini sunmuştur. Bu liste, gemilerin operasyonel hale getirilmesi için ihtiyaç duyulan personeli detaylandırmaktaydı. İlk listede pramlarda görev yapmak üzere 424 denizci ve 271 topçu subayı, tekneler için ise 213 denizci bulunmaktaydı ve toplamda 908 kişi hizmet vermek üzere planlanmıştır.⁷⁷⁷ Ancak 29 Kasım'da bu liste güncellenerek toplam personel sayısı 943'e çıkarılmıştır. Buna ek olarak filoya beş bölükten oluşan deniz piyade taburunun atanmasına da karar verilmiştir.⁷⁷⁸ Böylece filonun ilk personeli 1.697 kişiden oluşmuştur. Bu düzenlemeler, Rus İmparatorluğu'nun Don Nehri'nde oluşturduğu filonun hızlı bir şekilde personel ve askerî güç açısından hazırlanılmasını hedeflemekteydi. Böylece Senyavin'in liderliğinde Rusya, Osmanlı Devleti ile olan savaşında güçlü bir donanma kurma planlarını hayata geçirmeye başlamıştır.

15 Aralık 1768'de Don Nehri'nde, Rus İmparatorluğu tarafından ilk gemi inşa programı başlanmıştır. Bu program kapsamında, Osmanlı Devleti'ne karşı deniz harekâtı yürütmek üzere pram gemilerinin inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Programda pramların kürek, silah ve teçhizat gibi önemli malzemelerinin tedariki belirlenmiş ve her bir pram için on iki kürekli iki sandalın da inşa edilmesine karar verilmiştir. Pramların tasarımı 35 metre uzunluğa, 10 metre genişliğe ve yaklaşık 1,5 metre derinliğe sahip olacak şekilde yapılmıştır. Ayrıca her bir pram, toplamda 44 top taşıyacak şekilde silahlandırılmıştır. Bu topların 22'si güverteye yerleştirilecek olup ağırlıkları yaklaşık 3,5 ile 10,5 kilogram arasında değişkenlik göstermekteydi. Bu özellikler, pramların hem savunma hem de saldırı kapasitesini artırmayı amaçlamaktaydı. Pramların inşasının Mayıs 1769'da tamamlanması hedeflenmiş, böylece Rus İmparatorluğu, Azak Denizi ve Kırım'daki Osmanlı kuvvetlerine karşı deniz operasyonlarını güçlendirmeyi planlamıştır.⁷⁷⁹

7 Ocak 1769'da II. Katerina, Senyavin'e bir emir göndererek bahar aylarında Azak'ı ele geçirme planlarının hazır olduğunu ve kara harekâtının Pyotr A. Rumyantsev

⁷⁷⁷ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 1, L. 1-2.

⁷⁷⁸ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 2, L. 365-365ob.

⁷⁷⁹ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 9, L. 10-12.

liderliğinde yürütüleceğini bildirmiştir. Bu karar, Azak'ta yapılacak askerî operasyonlar için Senyavin'in filo hazırlıklarını tamamlama sorumluluğunu artırmış ve tüm gemi inşa faaliyetlerinde tam yetkiyle hareket etmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı etkili bir deniz gücü oluşturma amacıyla Senyavin, mevcut deneyimlerden yola çıkarak Don Nehri'nin sığlığı ve Azak Denizi'nin koşullarına uygun olarak “*novoizobretyonnıy*” (yeni tasarlanan) adını verdiği yeni bir gemi türü geliştirmiştir. Bu yeni gemi tasarımı, daha önceki gemilerin karşılaştığı sorunlara çözüm olarak planlanmıştır. Don Nehri'nin sığ ağzından geçişte zorlanan büyük gemilerin aksine, bu yeni gemi tipi boyut olarak nehirde daha rahat hareket edebilmekteydi.⁷⁸⁰ Aynı zamanda askerî olarak daha etkili olabilmesi için de yelkenli ve sökülebilir iki direk ile donatılmış, 19 metre uzunluğa, 4 metre genişliğe ve 1,5 metre derinliğe sahip olacak şekilde inşa edilmesi planlanmıştır.⁷⁸¹ Bu gemi, başta ve kıçta iki adet bir buçuk kilogramlık top ve yanlarda altı adet yarım kilogramlık şahin isimli küçük kalibreli toplarla silahlandırılmasına karar verilmiştir.⁷⁸² Azak Denizi ve Don Nehri'nin zorlu koşullarında hem nehir hem de deniz operasyonları için en uygun şekilde tasarlanan bu gemi, Rus donanması için yeni bir savaş gemisi konsepti sunmuştur. Yeni tasarlanan olarak adlandırılan bu gemi, tasarımı itibarıyla mevcut savaş gemilerinden farklılık göstermekteydi ve bu yenilik, geminin esnek ve etkili kullanımını mümkün kılmaktaydı. Bu proje, 1736-1739 savaşındaki deneyimlerden elde edilen gereklilikle Don Nehri ve Azak Denizi'nde başarılı eylemler gerçekleştirmek ve mümkün olan en güçlü topçu silahlarıyla en az su çekiminin oluşturulması üzerine geliştirilmiştir.⁷⁸³ Ayrıca bu yeni gemilerin dört farklı sınıfta inşa edilmesi planlanmıştır. İlk iki gemi deniz muharebeleri için tasarlanmışken üçüncü gemi bombardıman gemisi, dördüncü gemi ise nakliye işleri için kullanılmak üzere projelendirilmiştir.⁷⁸⁴ Bu gemiler, Azak Denizi ve Don Nehri'ndeki askerî operasyonlar için önemli bir güç kaynağı olarak öngörülmüş ve Osmanlı donanmasına karşı başarı kazanılması hedeflenmiştir.

⁷⁸⁰ RGAVMF, F. 327, O. 1, D. 2890, L. 1.

⁷⁸¹ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 3, L. 12.

⁷⁸² RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 9, L. 10-12.

⁷⁸³ Veselago, *Kratkaya İstoriya Russkogo Flota*, s. 102.

⁷⁸⁴ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 249-256. Bu gemilerin birinci tip olanı 32 metre uzunluğunda, 8 metre genişliğinde üç direğe ve 16 topa sahip; ikinci tip olanı 31 metre uzunluğunda, 8,5 metre genişliğinde iki direğe ve 16 topa sahip; üçüncü tip olanı 18 metre uzunluğunda, 5 metre genişliğinde bir direğe 12 topa sahip; dördüncü olanı ise 26 metre uzunluğunda 7 metre genişliğinde 12 topa sahip gemiler olarak inşa edilmesi planlanmıştır. RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 270-283.

Tablo 3.3. Rusların “Novoizobretyonnyy” (Yeni Tasarlanan) Adındaki Gemi Türü Projesi⁷⁸⁵

Yeni İcat Adı Verilen Rus Gemileri			
Gemi Sınıfı	Boyutu	Top Çeşidi-Funt (Kilogram cinsi)	Toplam Top
Birinci	104 fut-32 m	16-12 funt (5,4 kg)	16
İkinci	103 fut-31 m	14-12 funt (5,4 kg) 2-1 funt (0,45 kg)	16
Üçüncü	60 fut-18 m	8-3 funt (1,3 kg) 2-2 funt (0,9 kg) 2-1 funt (0,45 kg)	12
Dördüncü	86 fut-26 m	12- 6 funt (2,7 kg)	12

Şubat 1769’da Tavrov ve İkorets tersanelerinde yapılan onarımlar ve inşa faaliyetleri büyük bir ilerleme kaydetmiştir. İkorets tersanesi, pramların inşasını başarıyla tamamlamış, ayrıca değirmenler ve kereste kesimi için gerekli aletler de üretilmiştir. Tavrov’da ise ocaklarla birlikte bir demirhane inşa edilmiştir.⁷⁸⁶ Bu altyapı çalışmalarının yanı sıra, Senyavin pramların inşasını teftiş etmek üzere tersaneye gitmiş ve arta kalan kerestelerden bir dübel-nehir teknesi daha inşa edilmesini teşvik etmiştir.⁷⁸⁷ Aynı dönemde, Senyavin Azak filosunun üssü için stratejik bir yer arayışına girmiş ve küçük bir konvoyla henüz Ruslar tarafından işgal edilmemiş olan Taganrog’a gitmiştir. 14 Şubat’ta Taganrog’da yaptığı incelemeler sonucunda, limanın mevcut durumunu ve sıklık derecesini değerlendirmiştir. 1737-1738 yıllarındaki önceki incelemeleri doğrulayan bu çalışmalar, limanın ciddi şekilde sığ olduğunu ortaya koymuş olsa da Senyavin, limanı restore etmenin mümkün olduğuna karar vermiştir.⁷⁸⁸ Bu doğrultuda, Taganrog’un Azak filosu için üs olarak kullanılmasına karar verilmiştir.⁷⁸⁹ Voronej’e dönen konvoy, Don Nehri’ndeki buzların erimesiyle

⁷⁸⁵ Rusların, yeni tasarlanan gemilere verdikleri isimler, Osmanlı Devleti’ne karşı başlattıkları mücadeledeki stratejik hedeflerini yansıtmaktaydı. Gemilerin isimleri arasında yer alan Hotin, Azak, Taganrog, Bükreş, Koron, Modon ve Mora gibi isimler, Rusların Karadeniz’in kuzeyindeki kıyılarda, Balkanlar’da ve Akdeniz’deki adalarda etkinliğini artırmaya yönelik niyetlerini ortaya koymaktadır. Bu isimler, Rusların bölgedeki hakimiyetlerini güçlendirmek ve Osmanlı Devleti’nin etkisini zayıflatmak için atacakları adımların bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 106-106ob.

⁷⁸⁶ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 3, L. 133.

⁷⁸⁷ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 3, L. 117.

⁷⁸⁸ Anton Gordyeyev, Vladimir Bulatov, *Cartography of Black Sea and Sea of Azov: The Retrospective Period of 1700-1800*, Directmedia Publ., Moskova 2007, s. 50.

⁷⁸⁹ Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 270.

Mart ayından itibaren nehirde gemi seferlerinin başlaması için hazırlıklara girişmiştir. Senyavin, Amirallik Kurulu'na İkorets'teki tersanede inşa edilen beş pramın suya indirildiğini rapor etmiştir.⁷⁹⁰ Bu gelişmeler, Rus donanmasının Karadeniz'deki operasyonlar için daha güçlü ve etkin bir filo oluşturma çalışmalarını hızlandırmıştır.

1769 yılında İkorets tersanesinde suya indirilen pramlar, Nisan ve Mayıs aylarını St. Petersburg'dan gelecek olan topçu malzemelerini bekleyerek geçirmiştir. Ancak Don Nehri'ndeki suyun çekilmeye başlaması ve sığ suların oluşma tehlikesi, Senyavin'in zaman kaybetmeden pramları nehirden aşağıya göndermeye karar vermesine neden olmuştur. Malzemelerin ise yolda tekneler aracılığıyla teslim edilmesine karar verilmiştir. Senyavin, pram filosunun komutasını Pyotr İ. Puşçin'e vermiştir.⁷⁹¹ Ancak Don Nehri'nde su seviyesinin hızla düşmesi, sadece iki pramın nehrin deltasına ulaşabilmesine imkân tanımıştır.⁷⁹² Bu sırada, diğer gemilerin inşası hızla devam etmekteydi. Haziran 1769'un sonlarına doğru inşası devam eden gemilerin sayısı 58'e ulaşmış ve Ağustos ayına gelindiğinde bu gemilerin inşası bitmiştir.⁷⁹³ Böylece Azak filosunun ilk gemi inşa programında yer alan gemiler nihayete erdirilmiştir. Amirallik Kurulu'na verilen raporda, Tavrov ve İkorets tersanelerinde toplam 5 pram, 1 dübel-nehir teknesi, 1 askerî bot ve çeşitli 86 kürekli teknenin inşa edildiği bildirilmiştir. 1769 yılının yaz aylarına kadar askerî filo için toplamda 93 geminin inşası tamamlanmıştır.⁷⁹⁴ Ancak nehrin düşük su seviyeleri ve zorlu koşulları nedeniyle Don Nehri'nin deltasına yalnızca iki pram, dokuz askerî tekne ve birkaç küçük kürekli tekne ulaşabilmiştir. Geri kalan gemiler ise kış, Don Nehri'nin farklı bölgelerinde geçirmek zorunda kalmıştır.⁷⁹⁵ Bu durum, Azak filosunun tam anlamıyla harekete geçmesini geciktirmiş ve Osmanlı Devleti'ne karşı planlanan operasyonlar açısından önemli bir engel teşkil etmiştir.

Senyavin, Don Nehri'ndeki sığlık probleminin Azak filosuna ait gemilerin seyrini ciddi şekilde engellediğini fark ederek bu durumu, II. Katerina'ya iletmiştir. Bunun üzerine II. Katerina, Don Nehri'ndeki su seviyesinin düşüklüğüne ve nehirdeki diğer engellere karşı birtakım önlemler alınmasını emretmiştir. Senyavin, nehir boyunca suya düşmüş ağaçların da geçişi zorlaştırdığını tespit etmiş ve bu sorunun çözülmesi

⁷⁹⁰ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 3, L. 278.

⁷⁹¹ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 3, L. 313-314.

⁷⁹² Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 277.

⁷⁹³ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 3, L. 376.

⁷⁹⁴ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 279.

⁷⁹⁵ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 383.

için Senato, nehir kenarındaki köylülerin bu ağaçları temizlemeleri ve sığ olan bölgelerdeki yolların açılması için emir vermiştir.⁷⁹⁶ 1769 yılında İkorets'te bulunan tersanenin derinliğinin yetersiz olması nedeniyle gemilerin suya indirilmesi zorlaşmıştır. Bunun üzerine, Pavlosk'ta 12 adet yeni tasarlanan gemilerin inşa edilmesine karar verilmiştir.⁷⁹⁷ Ancak buradaki tersane kapasitesinin sınırlı olması nedeniyle, gemilerin bir an önce hazır olması için altı adet geminin İkorets'te inşa edilmesine karar verilmiştir.⁷⁹⁸ Bu gemilerin yapımı için 1.288 işçiye ihtiyaç duyulmuş ve Ruslar, gemi inşa sürecini hızlandırarak 1769 yılı içinde bu gemileri tamamlamayı hedeflemiştir.⁷⁹⁹ 10 Eylül 1769 tarihli rapora göre Tavrov'da 22 kürekli gemi inşa edilmiş ve bu gemiler taşımacılık faaliyetlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Pavlovsk'ta ise altı adet yeni tasarlanan geminin inşası tamamlanmış, İkorets'te de aynı gemilerden altı adet inşa edilmiştir.⁸⁰⁰

Osmanlı donanmasına karşı güneydeki filoyu güçlendirme çabaları, II. Katerina'nın stratejik öncelikleri arasında yer almıştır. Bu öncelik için Senyavin komutası altında 4 bin 558 kişilik bir ekip görevlendirilmiştir.⁸⁰¹ II. Katerina, Senyavin ile yaptığı görüşmede, I. Petro döneminde Don Nehri'nde inşa edilen kalyonlara benzer gemilerin tekrar yapılmasını istemiş, ancak Senyavin, Don Nehri'nin sığ olması nedeniyle bu tür gemilerin inşa edilemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine II. Katerina, Don Nehri'nin sığ yapısından dolayı yeni tasarlanan gemilerden nakliye amaçlı olarak kullanılması planlananların, bombardıman gemisi olarak kullanılmasını emretmiştir. Bu amaçla, yeni tasarlanan gemilere havan topu yerleştirilerek bu gemilerin Osmanlı sahillerine ve kalelerine karşı kullanılabilecek şekilde tasarlanması planlanmıştır.⁸⁰² 1770 yılında çıkarılan kararname, Rus İmparatorluğu'nun deniz gücünü genişletmek amacıyla alınan önemli bir karardır. Kararname, Karadeniz'deki stratejik hedefler doğrultusunda Lipetsk ve Batashevskiy fabrikalarındaki top döküm faaliyetlerinin hızlandırılmasını içermektedir. Bu karar, Rus donanmasının ateş gücünü artırarak Karadeniz'deki Osmanlı tehdidine karşı daha etkili bir donanma oluşturmayı hedeflemekteydi. Top üretimindeki bu hızlanma, Rusya'nın denizlerdeki askeri

⁷⁹⁶ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 29, L. 18.

⁷⁹⁷ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 27, L. 17ob.

⁷⁹⁸ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 230.

⁷⁹⁹ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 284-285.

⁸⁰⁰ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 198.

⁸⁰¹ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 27, L. 16-17ob. Ayrıca bkz. EK-D.

⁸⁰² RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 6, L. 46.

varlığını pekiştirme çabalarının bir parçası ve Rus İmparatorluğu'nun teknolojik gelişmelere uyum sağlama gereksinimine yönelik bir adımı olmuştur. Özellikle Karadeniz'de Osmanlı donanmasının karşısında güç kazanma ve caydırıcı bir etki oluşturma amacı taşıyan bu kararname, Rusların deniz stratejilerinde önemli bir dönüm noktasıydı.⁸⁰³

Tablo 3.4. Yeni Tasarlanan Gemiler için Üretilen Toplar⁸⁰⁴

Rus Top Döküm Fabrikaları	Funt (Kilogram cinsi)			Toplam
	3 (1,3 kg)	6 (2,7 kg)	12 (5,4 kg)	
Bataşevskiy	16	24	114	154
Lipetsk	16	24	83	123

Şubat 1770'te, Don Nehri'nde beklenmedik bir şekilde erken kar erimeleriyle suların hızla akmaya başlaması, Rusların filo hazırlıklarını hızlandırmalarına sebep olmuştur. Bu durum, gemilerin planlanan suya indirilme süresini kısaltmak zorunda bırakmıştı.⁸⁰⁵ Ancak nehirdeki bu ani erimenin yarattığı aciliyet sırasında tersanelerde çalışan işçiler arasında salgın hastalık ortaya çıkmış ve birçok işçi şiddetli ateş nedeniyle çalışamaz hale gelmişti. Acil bir çözüm arayışına giren Senyavin, bölgedeki halktan şarap ve pelin otu satın alarak bunları demleme usulüyle işçilere dağıtmış ve sabahları bir fincan içirilmesiyle işçilerin sağlıklarına kavuşmalarını ummuştur. Bu yöntemle işçilerin sağlıklarının düzeltilmeye çalışılması, işlerin aksamasını engellemiş ve tersanelerdeki faaliyetlerin devam etmesini sağlamıştır. Mart 1770'te Senyavin, yeni tasarlanan gemileri suya indirmeye başlamış ve 26 Mart'ta İvan G. Çernişev'e yazdığı mektubunda, tersane işçilerinin olağanüstü bir iş başardığını belirtmiştir.⁸⁰⁶ Senyavin'in Amirallik Kurulu'na verdiği raporda ise Novopavlosk Tersanesi'nde yeni tasarlanan iki geminin suya indirildiği ve kalan eksik kısımlarının su üzerinde tamamlanacağı belirtilmiştir. Ayrıca, diğer dört geminin de yakında suya indirileceğini ifade etmiştir. Senyavin, İkorets'teki tersanenin durumu için ise Genel Komiser Selivanov'un hastalığı nedeniyle bu işlerle tek başına ilgilendiğini bildirmiştir.⁸⁰⁷ Don Nehri'ndeki karların erken erimesi ve işçiler arasında salgın nedeniyle tersanelerde

⁸⁰³ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 6, L. 335ob.

⁸⁰⁴ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 6, L. 397ob-398.

⁸⁰⁵ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 3, L. 406-407.

⁸⁰⁶ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 311-312.

⁸⁰⁷ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 3, L. 406-407.

işlerin hızlanması zorunlu hale gelmiş, kalan 10 gemi, 26 Nisan'a kadar tamamlanmıştır. Bu gemilerin bir an önce Don Nehri'nin aşağı kesimlerine gönderilmesi amacıyla filo komutası, birinci kaptan rütbesiyle Lavrentiy K. Vaksel'e verilmiş ve gemiler, Nisan ve Mayıs ayları içinde Rostov bölgesindeki Aziz Dimitri Kalesi'ne sevk edilmiştir.⁸⁰⁸

1770 yılında Aziz Dimitri Kalesi'ne gelen Senyavin, gemilerin malzemelerinin Don Nehri'nin su seviyesinin düşmesiyle ulaşamaması ve filonun üst düzey subayları arasında hastalıkların yayılması nedeniyle harekete geçmekte zorlanmaktaydı. Ancak Senyavin, yeni tasarlanan gemilerin ağırlıklarını azaltarak nehir sularında hareket edebileceklerini fark etmiş ve bu doğrultuda, Azak Denizi'ne transferlerini başlatma kararı almıştır. Haziran 1770'te, bir dübel-nehir teknesi, bir bot ve iki bombardıman gemisinin yanı sıra sekiz yeni tasarlanan savaş gemisi nehirden geçmeye başlamıştır. Tüm zorluklara rağmen, 30 Eylül 1770'e kadar 10 yeni tasarlanan gemi Taganrog'a transfer edilmiştir. Senyavin, 1771 yılında yapılması planlanan sefere hazırlık amacıyla, Taganrog'a ulaşan bu gemilerin eksik kısımlarını tamamlamak ve silahlandırmak için çalışmalara başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte Ruslar, Azak Denizi'nde savaş için pratikte hazır bir filoya sahip olmuştur. Ancak dördüncü türde inşa edilen gemilerin tamamlanmasında gecikmeler yaşanmış ve bu gemilerin filoya katılması zaman almıştır.⁸⁰⁹

Azak Denizi'ne gelen Ruslar, Eylül 1770'te Taganrog'daki liman için kıyı boyunca çalışmalarına hız vermiştir. 1 Ekim itibarıyla başlayan çalışmalar sonucunda, Senyavin, Taganrog'da bir liman ofisi kurarak bu bölgeyi organize etmiş ve burası filonun lojistik yönetimi ile gemilerin inşasının tamamlanması için önemli bir üs haline gelmiştir.⁸¹⁰ Bu süreçte, 1770 yılında filonun deniz gücünü artırmaya yönelik önemli adımlar atılmıştır. II. Katerina, Don Nehri'nde üç veya dört fırkateyn için kereste tedarik edilmesini emretmiştir.⁸¹¹ Senyavin, fırkateynlerin Novohoporsk'te gövdelerinin inşa edilip kalan kısımlarının Taganrog'da tamamlanmasını önermiştir. Bu yöntem, Ruslara hem zaman hem de maliyet açısından avantaj sağlamıştır. Senato, Hopyor Nehri üzerinde fırkateyn inşa etme kararını onaylamış ve II. Katerina, 32 toplu

⁸⁰⁸ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 373-374.

⁸⁰⁹ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 343-345.

⁸¹⁰ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 434-435.

⁸¹¹ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 27, L. 27. Ayrıca bkz. EK-E.

iki fırkateynin inşasına başlanmasını resmi olarak emretmiştir.⁸¹² Böylece 20 Eylül 1770'te, yeniden inşa edilen Novohopersk Tersanesi'nde iki adet 32 toplu fırkateynin yapımına başlanmıştır. Bu gemi üretimi, Senyavin ve İvan İ. Afanasyev'in çalışmaları sayesinde ilerlemiştir.⁸¹³

Azak filosunun ilk fırkateynlerinin boyutları ve silahlandırılması titizlikle tasarlanmıştır. Bu fırkateynler, 39,5 metre genişliğinde, 11 metre uzunluğunda ve yaklaşık 3 metre derinliğinde olacak şekilde planlanmıştır. Silahlandırma bakımından ise güvertesinde 26 adet 5,5 kilogramlık top, kış güvertesinde ise 6 adet 3 kilogramlık top bulundurulması kararlaştırılmıştır. Bu top gücü ile Ruslar, Karadeniz'de önemli bir deniz gücü elde etmeye hazırlanmaktaydı. Azak filosunun bu silah gücü, Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki Osmanlı donanmasına karşı stratejik üstünlük sağlamasına katkı sağlaması hedeflenmekteydi.⁸¹⁴

1768-1770 yılları arasında Ruslar, Azak filosunu oluşturma hazırlıkları kapsamında büyük adımlar atmıştır. Donanmanın yapısı ve personel düzenlemeleri organize edilmiş, gemi inşası için gerekli tersaneler kurulmuş ve denizde Osmanlı Devleti'ne karşı avantaj sağlayabilecek savaş gemileri inşa edilmiştir. Bu çabalar sonucunda, Rus İmparatorluğu, Kırım'a karşı yürüteceği operasyonlar için en önemli araçlardan biri olan Azak filosunu kurmayı başarmıştır. 1771 yılı Rus İmparatorluğu için belirlenen ana hedef, Kırım'ı ele geçirmek olarak şekillenmiş ve Azak filosu, bu stratejik planlamada kilit bir rol oynamıştır. Filo için ayrılan bütçe de oldukça önemliydi. 24 Aralık 1769'da Amirallik Kurulu, filonun yıllık finansmanını 145.946 ruble 40 kopeyka olarak belirlemişti. Ancak 1770 yılının sonunda bu bütçe, artan ihtiyaçlar doğrultusunda 161.248 ruble 28 kopeyka olarak yükseltilmiştir. Bu bütçe, filonun maaşlarını, erzaklarını, üniformalarını ve diğer lojistik ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Gemilerin ve limanlarının inşası ise bu bütçeye ek olarak finanse edilmiştir. Bu yatırımlar, Rusya'nın Karadeniz'deki deniz gücünü ve stratejik avantajını artırma amacına yönelik önemli bir adım olmuştur.⁸¹⁵

⁸¹² 1 Haziran 1770 tarihli II. Katerina'nın Amirallik Kurulu Kararnamesi'ne göre bu fırkateynlerinin inşası için 50 bin ruble tahsis edilmesini emretmiştir. RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 4, L. 12. Ayrıca bkz. EK-F.

⁸¹³ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 308, 319-320.

⁸¹⁴ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 4, L. 1.

⁸¹⁵ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 346.

1771 yılının başında, Azak filosu önemli ölçüde güçlenmiş ve donanımını genişletmiştir. Filoda 12 yeni tasarlanan gemi, 5 pram, 1 dübel-nehir teknesi, 1 bot ve 44 yardımcı askerî tekneden oluşan geniş bir gemi filosu bulunmaktaydı.⁸¹⁶ Bu filonun merkez üssü Taganrog'daydı ve burada birinci türden bir gemi, ikinci türden yedi gemi, üçüncü türden iki bombardıman gemisi, bir dübel-nehir teknesi, bir bot ve çeşitli askerî tekneler bulunmaktaydı. Aziz Dimitri Kalesi'nde de filoya ait üç pram ve diğer askerî tekneler konuşlanmıştı. Pavlovsk'ta ise iki pram bulunmaktaydı. Yeni tasarlanan gemilerin arasında dördüncü türden olan ikisi, Don Nehri'nde kışlamak üzere bekletilmekteydi. Filonun toplam personeli 2.413 kişiden oluşmakta ve bu personel, gemilerin operasyonel kabiliyetlerini sürdürmek için göreve hazır bulunmaktaydı.⁸¹⁷ Ayrıca Rus filosunda, Osmanlı tebaasından alınan iki gemi de yer almaktaydı. Bunlardan biri, iki direkli Türk gemisi olan şayka, diğeri ise Rum denizciden alınan üç direkli *polaka* olmuştur.⁸¹⁸ Her iki gemi türü de Rus filosunun hizmetine alınmıştır.⁸¹⁹ Bu gemiler, Don Nehri'nde kışlamak zorunda kalan nakliye gemilerinin yerine alınmıştır.

İngiliz donanmasında deneyim kazanmış olan Amiral Sir Charles Knowles, 1771'de II. Katerina'nın talebi üzerine Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen savaşta Rusya'ya yardım etmek üzere gelmiştir. Knowles, Azak filosunun deniz gücünü artırmak amacıyla 58 toplu bir fırkateyn projesi önermiştir. Bu gemi, daha önce inşa edilen 32 toplu fırkateynlerle aynı tarzda yapılması planlanmıştı, ancak daha uzun ve daha fazla top taşıyabilen bu gemi, Senyavin'in filosunun gücünü önemli ölçüde artırması hedeflenmiştir. Knowles'in önerisi, özellikle Karadeniz'de Rus donanmasının stratejik bir avantaj elde etmesine yönelik olmuştur. II. Katerina da 26 Aralık 1771'de verdiği kararla, Senyavin'e, Don Nehri'nde Amiral Knowles'in çizimlerine göre iki adet 58 toplu fırkateyn inşa etmesi talimatını vermiştir.⁸²⁰ Rusya'nın Azak ve Karadeniz'deki askerî harekâtları açısından bu fırkateynlerin inşası kritik önem taşımıştır. Çünkü daha

⁸¹⁶ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 347. 1771'deki gemi inşa çalışmaları sırasında, Senyavin Azak filosundaki yardımcı gemilerin sayısının artırılmasını talep etmiştir. Nisan 1771 itibarıyla filoda dübel-nehir teknesi, bot, polaka ve şayka türlerinde toplam 48 küçük gemi bulunmasına rağmen, bu gemilerin yük taşıma kapasitesinin yetersizliği filonun faaliyetlerini aksatmıştır. Bu durum üzerine 12 toplu, tek güverteli ve tek direkli 6 yeni botun inşa edilmesine karar verilmiştir. Veselago, *Spisok Russkih Voyennih Sudov s 1668 po 1860 god*, s. 572-573.

⁸¹⁷ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 438.

⁸¹⁸ Bu tekne pulaka, pulika, polakre olarak da adlandırılmaktadır. Akdeniz'e özgü üç direkli, pruva ve mizana direğinde latin, grandi direğinde seren yelken taşıyan teknedir. Bkz. Pultar, *Denizlük*, s. 640.

⁸¹⁹ RGAVMF, F. 168, O. 1, D. 3, L. 30-37.

⁸²⁰ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 381-385.

önce inşa edilen ve yeni tasarlanan gemiler olarak bilinen gemilerin, Azak Denizi ve Karadeniz'deki performansları beklentileri karşılayamamıştı. Şiddetli rüzgârlar ve yüksek dalgalar, bu gemilerde yoğun sallanmaya neden olarak direklerin kırılma riskini artırmaktaydı. Ayrıca bu gemilerin depolama kapasitesinin sınırlı olması, mürettebatın yeterli yiyecek ve içecek stoklayamamasına neden olmaktaydı. Bu doğrultuda Knowles'in önerdiği fırkateynler, Rus donanmasının bu zayıflıklarını gidermeyi ve Karadeniz'deki operasyonlarda daha etkili olmayı amaçlamaktaydı.⁸²¹

Amirallik Kurulu 26 Aralık 1771'de aldığı kararla, yeni tasarlanan gemilerin açık denizlerdeki elverişsizliği nedeniyle bir dizi önlem almaya karar vermiştir. Bu önlemler, Senyavin'e gemilerdeki silahların hafifletilmesi ve bazı gemilerde değişiklikler yapma izni vermeyi içermektedir. Ayrıca, Azak filosundaki birkaç gemiyi Kerç Boğazı'na yönlendirirken diğer gemilerin seyir hali için ağırlıklarının azaltılması ve en azından savunma yapabilecek şekilde silahlandırılması kararlaştırılmıştı. Bu değişiklikler, filonun harekât kabiliyetini artırmak ve savaş sırasında gemilerin manevra yeteneklerini iyileştirmek amacını taşımaktaydı. Senyavin, bu kararlar doğrultusunda 1772 yılında gemiler için bir onarım projesi üzerinde çalışmaya başlamıştır.⁸²² Gemilerin sıkı sularda seyir kolaylığı sağlaması amacıyla düz tabanlı olarak inşa edilmiş olmaları, Karadeniz'de sorun teşkil etmekteydi. Bu durumu düzeltmek için güvertenin yükseltilmesine karar verilmiş, böylece geminin su üzerindeki derinliği artırılarak stabilite sağlanması ve direklerin daha güçlü hale getirilmesi planlanmıştır. Ancak savaş koşulları ve gerekli kerestelerin tedarik edilememesi, bu onarım sürecinin tamamlanmasını geciktirmiştir.⁸²³ Bu süreçte Rus İmparatorluğu, donanmanın karşı karşıya olduğu zorlukları aşmak için hem yapısal değişiklikler gerçekleştirmiş hem de savaş gemilerinin Karadeniz'de etkin bir şekilde kullanılabilmesi için stratejik önlemler almaya devam etmiştir.

1771 yılında Rus İmparatorluğu, Karadeniz'in kuzey kıyılarında Kırım Hanlığı'na karşı savunma hattını güçlendirmeye yönelik bir strateji kapsamında, bu bölgeye lojistik destek sağlamak amacıyla nakliye gemileri inşa etme kararı almıştır. II. Katerina, Mart 1771'de yayımladığı bir kararnameyle bu nakliye hattının kurulması

⁸²¹ Ayrıca, yeni tasarlanan gemilerin azami hızlarının yaklaşık 7-8 kilometre (4-5 deniz mili) gibi düşük bir seyir hızına sahip olması, fırkateynlerin önemini daha da belirgin hale getirmiştir. RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1123, L. 58ob.

⁸²² Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 385.

⁸²³ RGAVMF, F. 168, O. 1, D. 15, L. 2.

için gerekli gemilerin inşa edilmesi talimatını Senyavin'e iletmiştir. Bu talimat doğrultusunda, Afanasyev gerekli nakliye gemisi projesini geliştirmiştir. Bu gemiler, savunma hattına yük taşıma kapasitesine sahip olacak şekilde planlanmıştır. Yıl sonuna kadar beş nakliye gemisinin, Novohoper Tersanesi'nde inşa edilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Nakliye gemilerinin tasarımı, bölgenin iklim ve coğrafi koşullarına uygun olarak yapılmış, aynı zamanda hızlı ve etkin bir taşıma hattı kurulması hedeflenmiştir. Bu gemilerin inşa edilmesiyle Rus İmparatorluğu, Kırım'a yönelik stratejik hamlelerini destekleyecek lojistik altyapıyı güçlendirmeyi ve Karadeniz kıyılarında hakimiyet kurmayı amaçlamıştır.⁸²⁴

3.2.2. Mücadeleyi Karadeniz'den Akdeniz'e Yayma Planı ve Gelişimi

Rus İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ile olan savaşta Karadeniz'in kuzeyinde stratejik üstünlük sağlamak amacıyla önemli bir karar almıştır. Bu kapsamda, Grigoriy G. Orlov'un 4 Kasım 1768 tarihli önerisi doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin cephe gerisini zayıflatmak ve Osmanlıları, Tuna Nehri ile Karadeniz'den uzaklaştırmak amacıyla Baltık filosunun Akdeniz'e gönderilmesi planı hayata geçirilmiştir. Bu planın bir diğer önemli hedefi ise Mora ve Balkanlardaki halkların, özellikle Rumların ayaklanmasını teşvik ederek Osmanlı Devleti'ni içeriden zayıflatmaktır. Bu strateji üzerine 5 Mart 1769'da Akdeniz'e gönderilecek bir filo oluşturulmaya başlanmıştır.⁸²⁵

20 Mart 1769'da II. Katerina, Amirallik Kurulu'na bir bildiri göndererek Koramiral Grigoriy A. Spiridov'un Akdeniz seferine görevlendirildiğini ve Spiridov'un ihtiyaçlarına destek olunması gerektiğini bildirmiştir.⁸²⁶ Seferin genel yönetimi, II. Katerina'nın talimatıyla Grigoriy G. Orlov'un kardeşi Aleksey G. Orlov'a devredilmiştir. 11 Ağustos 1769'da A. G. Orlov'a, baş general (general-anşef) ünvanı verilerek deniz kuvvetlerinin komutası tahsis edilmiştir.⁸²⁷ Nitekim G.G. Orlov, bu seferin Osmanlı Devleti ile süren savaşı sona erdirebileceğini ve Balkanlarda yaşayan Ortodoks Hristiyanların Osmanlı egemenliğine karşı cesaret gösterebileceğini düşünmekteydi.⁸²⁸ Bu hamle, Osmanlı Devleti'nin iç işlerinde karışıklık çıkarma ve

⁸²⁴ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 561-562.

⁸²⁵ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 82.

⁸²⁶ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 26, L. 4.

⁸²⁷ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 375.

⁸²⁸ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XI, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg 1886, s. 365.

cephedeki gücünü zayıflatma amacıyla yapılan büyük bir stratejik müdahale olarak tarihe geçmiştir.

Tablo 3.5. 1769 Yılı Osmanlı-Rus Donanmalarına Ait Gemiler

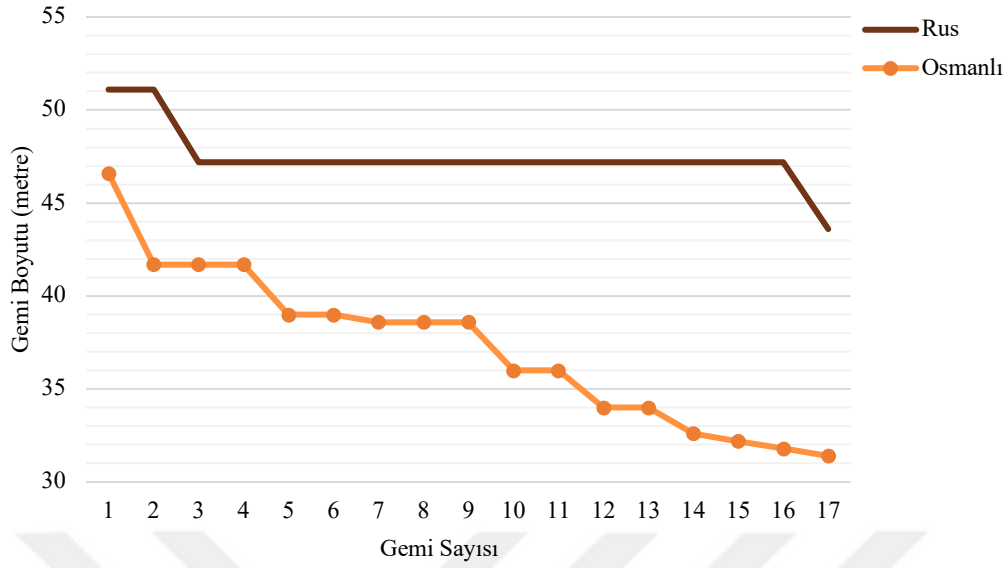
Osmanlı Donanmasına Ait Kalyonlar⁸²⁹	Boyutu Zirâ/metre	Rus Donanmasına Ait Hat (Savaş) Gemileri⁸³⁰	Boyutu Funt/metre
Nüvîd-i Fütûh	61,5 z./46,6 m.	Treh İyerarhov (Üç Hiyerarşi)	155 f./47,2 m.
Burc-ı Zafer	55 z./41,7 m.	Svyatoy İanuariy (Aziz İanuarıus)	155 f./47,2 m.
Hısn-ı Bahrî	55 z./41,7 m.	Svyatoslav	169 f./51,1 m.
Zîver-i Bahrî	55 z./41,7 m.	Evropa (Avrupa)	155 f./47,2 m.
Seyf-i Bahrî	51 z./38,6 m.	Svyatoy İoann Krestitel (Aziz Vaftizci Yuhanna) ⁸³¹	169 f./51,1 m.
Neheng-i Bahrî	51 z./38,6 m.	Treh Svyatiteley (Üç Aziz)	155 f./47,2 m.
Berîd-i Zafer	47,5 z./36 m.	Severnıy Orel (Kuzey Kartalı)	155 f./47,2 m.
Vefk-i Devlet	42 z./31,8 m.	Svyatoy Yevstafiy Plakida (Aziz Eustathios Plakidas)	155 f./47,2 m.
Mansûriyye	45 z./34 m.	Rostislav	155 f./47,2 m.
Mesûdiyye	45 z./34 m.	Ne Tron' Menya (Dokunma Bana)	155 f./47,2 m.
Hümâ-yı Bahrî	38 z./28 m.	Saratov	155 f./47,2 m.
Tuhfetü'l-Mülûk	43 z./32,6 m.	Tver	155 f./47,2 m.
Nusret-nümâ	39,5 z./29,9 m.	Svyatoy Georgiy Pobedonosets (Muzaffer Aziz Yorgi)	155 f./47,2 m.
Berr-i Bahrî	39,5 z./29,9 m.	Vsevolod	155 f./47,2 m.
Şehbâz-ı Bahrî	43 z./32,6 m.	Pobeda (Zafer)	155 f./47,2 m.
Tılsım-ı Bahrî	41,5 z./31,4 m.	Graf Orlov (Kont Orlov)	155 f./47,2 m.
Nâsır-ı Bahrî	51 z./38,6 m.	Aziya (Asya)	143 f./43,6 m.
Semend-i Bahrî	43,5 z./33 m.	Devıy Mironosity (Mür Taşıyan Kadınlar)	155 f./47,2 m.
Gazâl-ı Bahrî	42,5 z./32,2 m.		
Ukkâb-ı Bahrî	51,5 z./39 m.		
Peleng-i Bahrî	51,5 z./39 m.		
Mukaddime-i Şerif	47,5 z./36 m.		
Seyyâr-ı Bahrî	43 z./32,6 m.		
Dâd-ı Hakk	45 z./34 m.		
Mesken-i Gâzi	45 z./34 m.		
Nâsır-ı Ceng	41,5 z./31,4 m.		
Feth-i Zafer	41,5 z./31,4 m.		
Tombaz-ı Kebir	32 z./24,2 m.		

⁸²⁹ BOA, DTA. TRS.d. 15.

⁸³⁰ Veselago, *Spisok Russkih Voyennih Sudov s 1668 po 1860 god*, s. 28-34; Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XII, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg 1888, s. 305-308.

⁸³¹ 1770 yılında Çeşme'de kazanılan savaşın ardından bu geminin ismi Çeşma olarak değiştirilmiştir. Veselago, *Spisok Russkih Voyennih Sudov s 1668 po 1860 god*, s. 34.

Grafik 3.1. Osmanlı ve Rus Savaş Gemilerinin (Kalyon) Boyut Karşılaştırması (1769)

Grafikte gösterilen verilere göre Rus donanmasının gemileri genel olarak Osmanlı donanmasına kıyasla daha büyük boyutlardadır. Bu durum, Rus donanmasının denizde daha etkin ve güçlü bir varlık gösterebileceğini düşündürmektedir. Büyük gemiler, genellikle daha fazla silah ve mürettebat kapasitesine sahip olduğu için muharebe sırasında avantaj sağlayabilmektedir. Rus donanması, gemilerinin boyutları konusunda daha homojen bir yapı sergilerken Osmanlı donanmasının gemileri daha çeşitli boyutlarda seyretnmiştir. Bu çeşitlilik, farklı taktiksel amaçlar için özelleşmiş gemilerin kullanıldığını gösterebilmektedir. Ancak bu durum, aynı zamanda Osmanlı donanmasının belirli görevler için ihtiyaç duyduğu gemi türlerinde yeterince büyüklüğe ve kapasiteye sahip olmayacağını da işaret etmektedir. Ayrıca bu dönemde, Osmanlı donanmasının 28 adet, Rus donanmasının ise 18 adet kalyon türevi gemilere sahip olması, nicelik açısından Osmanlı donanmasının üstünlüğünü işaret etmektedir. Bu sayısal üstünlük, Osmanlı donanmasının geniş deniz hareketleri düzenleme ve çeşitli cephe hatlarında aynı anda etkin olabilme kapasitesi sağlayabilmektedir. Fakat yalnızca sayısal üstünlük daima belirleyici bir faktör değildir. Özellikle gemilerin boyutu ve donanımı gibi niteliksel özellikler, deniz savaşlarının sonuçlarını etkileyebilmektedir. Nitekim Rus donanmasının gemileri genellikle daha büyük ve donanımlı olması, daha az sayıda savaş gemisiyle bile Akdeniz’de ciddi bir tehdit oluşturabileceğini ve potansiyel olarak daha yüksek savaş kabiliyetine sahip olabileceğini göstermektedir. Osmanlı donanmasında ise inşa programlarına

bakıldığında, kararlılık eksikliği donanmanın büyüklüğünün sınırlandırılmasında başlıca rolü oynamış gözükmektedir.

Rus donanması ve Batı'daki diğer donanmalarda, kalyon tipi savaş gemileri top sayıları ve ateş güçlerine göre sınıflandırılırken, Osmanlı donanmasında böyle bir sistem bulunmamaktaydı. Osmanlılar, gemileri daha çok uzunluklarına göre sınıflandırmayı tercih etmekteydi. Bu uzunluk, omurga uzunluğu olarak belirlenmekte ve baş ve kış bodoslamalarının uzunluklarına göre hesaplanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde uzunluk birimi olarak *zirâ* veya *arşın* kullanılmaktaydı; zirâ, yaklaşık 0,758 santimetre olarak kabul edilmektedir.⁸³² Rusya'da ise gemilerin uzunluğunu ölçmek için, İngiliz ölçü birimi olan ve 30.48 santimetreye eşit olan *fut* (Фут) birimi kullanılmaktaydı.⁸³³ Ayrıca Osmanlılar, toplar için ağırlık birimi olarak *kıyye* ölçüsünü kullanırken,⁸³⁴ Ruslar ise Latince kökenli ve İngilizlerin kullanmış olduğu ağırlık birimi olan *pound* veya *libre* ölçüsü olan *funt* (Фунт) birimini kullanmaktadır.⁸³⁵

Rusların Akdeniz'e Seferi

Grigoriy A. Spiridov, Akdeniz seferi için hazırladığı filosunda yedi hat gemisi, bir fırkateyn, bir bombardıman ve altı yardımcı gemi bulunmaktaydı. Aynı zamanda filoda, çıkarma birlikleri de dahil olmak üzere toplam 5.582 kişi yer almaktaydı.⁸³⁶ Spiridov'un görevi, Osmanlı Devleti'nin stratejik ve hassas bölgelerine saldırılar düzenlemek, yerel halk arasında Rumlar ve Slavlar gibi Hristiyan unsurları isyana teşvik etmek ve bunlardan bir milis güç oluşturmaktı. Aynı zamanda Spiridov'un komutasındaki filo, özellikle Çanakkale Boğazı'nı kontrol altına alarak Mısır'dan ve

⁸³² Mehmet Erkal, "Arşın", TDVİA, C. III, İstanbul 1991, s. 412; Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 16; Yener, "Ottoman Seapower and Naval Technology", s. 5.

⁸³³ Bu İngiliz ölçü birimi foot (ayak) olarak bilinmektedir. Vasilii V. Vahtin, *Obyaznitelny Morskoy Slovar*, İzd. Komissionera Morskogo Ministerstva N. G. Martinova Tipografiya V. Bezobrazova i K., St. Petersburg 1894, s. 356.

⁸³⁴ Bu çalışmada, Osmanlı donanmasındaki kalyonların ağırlıklarından bahsedilirken kıyye yerine kilogram ölçüsü kullanılmıştır. Kıyyenin ölçüleri ise 1 kıyye=1,288172 kg olarak hesaplanmıştır. Cengiz Kallek, "Okka", TDVİA, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 338.

⁸³⁵ Dimitriy N. Uşakov, *Tolkoviy Slovar Russkogo Yazıka*, T. IV, Gosudarstvennoye İzdatelstvo İnostrannih i Natsionalnih Slovary, Moskova 1940, s. 1124.

⁸³⁶ Bu filo, en güçlü gemi olan *Svyatoslav* (80 top) ve 66 top olarak donatılan *Treh İyerarhov*, *İanuari*, *Yevropa*, *Treh Svyatiteley*, *Severnıy Orel* ve *Sv. Yevstafiy Plakida* isimli hat gemilerini içermekteydi. Ayrıca, *Nadejda Blagopoluçiya* adlı 32 toplu bir fırkateyn, *Grom* bombardıman gemisi (12 top) ve 14-22 top aralığında donatılmış *Solombala*, *Lapomink*, *Saturn*, *Venera*, *Letuçiy*, *Poçtalon* gibi yardımcı gemiler de filoya dahildi. Toplam top sayısı yaklaşık 640'a erişmekteydi. Bkz. A. P. Sokolov, "Arhipelagskiye Kampanii 1769-1774 gg.", *Zapiski Gidrografiçeskogo Departamenta Morskogo Ministerstva*, Ç. VII, Morskoy Tipografii, St. Petersburg 1849, s.236-237; F. S. Krinitsin, *Çesmenskaya Pobeda 1770*, Voenno-Morskoye İzdatelstvo Voenno-Morskogo Ministerstva Soyuz SSR, Moskova 1951, s. 8; Ali Rıza İşipek, "Çeşme Deniz Savaşı ve Sonuçları", *Türk Denizcilik Tarihi*, C. II, s. 52.

diğer ikmal noktalarından İstanbul'a gidecek yardımları engellemeyi hedeflemekteydi. Bu strateji, Osmanlı Devleti'nin lojistik ve ikmal hatlarını keserek Karadeniz'deki savaşta gücünü zayıflatmayı amaçlamıştır. Ayrıca bu planının daha geniş kapsamda hedefi ise Müslüman ve Türk halkını Avrupa'dan sürmek ve Osmanlı Devleti'nin yıkıma sürüklenmesi olmuştur.⁸³⁷

Dönemin denizci güçleri olan İngiltere ve Fransa, Rus İmparatorluğu'nun Akdeniz seferinin başarısız olacağını düşünmekteydi. İngiltere, Rusların okyanus aşırı seyahat ve denizcilik kabiliyetlerinin yetersiz olduğunu vurgulayarak ancak İngiliz rehberliğiyle ilerleyebileceklerini öne sürmüştür.⁸³⁸ Fransa ise Rus filosunun gemilerin kalitesizliği ve mürettebatın tecrübesizliği nedeniyle seferin zorlu şartlarını aşamayacağını düşünmekteydi. Rus denizcilerin ağır yüklü gemilerle yaklaşık yedi ay kadar sürecek uzun yolculuklara hazırlıksız olduğunu belirten Fransızlar, bu durumun büyük bir engel teşkil ettiğini dile getirmiştir.⁸³⁹ Tüm bu olumsuz öngörülere rağmen, Rus filosu 26 Temmuz 1769'da Baltık Denizi'nden hareket ederek Kuzey Denizi, Manş ve Cebelitarık Boğazı üzerinden Akdeniz'e ulaşmak için yola çıkmıştır. Ancak seferin başlarında teknik yetersizlikler ve gemilerin eskiliği ciddi sorunlar oluşturmuştur. Kalitesiz yelkenler, dayanıksız halatlar, sızıntılar ve su alan gemiler yolculuğu daha da zorlaştırmıştır. Bu sorunlar nedeniyle iki hat gemisi arızalanarak Reval'e dönmek zorunda kalmıştır.⁸⁴⁰ Tüm bu zorluklar, Rusların açık deniz

⁸³⁷ Akdeniz'de Osmanlı Devleti'ne ait ticaret gemilerine saldırı izni verilmiş, ancak Hristiyan güçlere ait ticaret gemilerinin denetlenmesi veya ticaretlerini engelleyecek durumlardan kaçınılması talep edilmiştir. Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XI, s. 374.

⁸³⁸ BOA, TS. MA.e, 730/51. 1770 ile 1774 yılları arasında İngiltere, Akdeniz'deki Rus İmparatorluğu'na, kraliyet rıhtımlarında gemi onarımı, dökme demir gemi topları tedariki ve Minorka Adası'ndaki hastanelerde Rus denizcilerin tedavisi gibi çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Ancak bu yardımlar karşılıksız değildi; Ruslar, sağlanan hizmetler için ciddi miktarda ödeme yapmıştır. Bkz. Grebenşikova, "Rossiya i Angliya v Kontse XVIII", s. 29.

⁸³⁹ Baltık filosunun Akdeniz yolculuğu için Ruslar, gemilerdeki deniz solucanı sorununa karşı kapsamlı hazırlıklar yapmıştır. 1764'te Akdeniz'e giden *Nadejda Blagopoluçiya* adlı fırkateynin su altı kaplamalarının deniz solucanları tarafından tahrip edilmesi, bu konuda önlem alınmasını zorunlu kılmıştır. Sıcak sularda daha yaygın görülen bu sorunu çözmek için gemilere çift kaplama sistemi uygulanmış, su altı kısımlarına katranlı keçe ve ek kalaslardan oluşan ikinci bir katman eklenerek yapıların dayanıklılığı artırılmıştır. V. F. Golovaçev, "Çesmenskoye Srajenije i Russkiy Flot v 1769 g.", *Morskoy Sbornik*, I, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg 1900, s. 69-70. Ruslar, bu iyileştirmeleri yabancı gemilerden yaptıkları gözlemler sayesinde gerçekleştirmiştir. Gemilerin su altı kısmını korumak için uygulanan çift kaplama yönteminde, birinci ve ikinci kaplama arasına yün ve kırılmış cam yerleştirilmiştir. Solucanlar, ikinci kaplamayı deldiğinde cama ve yüne ulaşarak birinci kaplamaya zarar veremiyordu. Ancak, ikinci kaplama solucanlar tarafından tamamen tahrip edilip düşerse, birinci kaplamaya ulaşmaları mümkün hale gelebilmekteydi. Krotkov, *Russkiy Flot v Tsarstvovaniye İmperatritsı Yekaterini II s 1772 po 1783 gg.*, s. 16.

⁸⁴⁰ Sv. Yevstafiy Plakida gemisinin ön direği kırılmış ile Svyatoslav gemisi ise sızıntılar nedeniyle hizmet dışı kalmıştır. RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 60, L. 1-2. Ayrıca Kuzey Denizi'nden İngiltere'ye gelen Rus filosu, Portsmouth'ta onarıma alınmıştır. Burada Rus denizciler, İngiliz gemi teknolojisini ve

seferlerindeki deneyimsizliklerini ve denizcilik alanındaki eksikliklerini gözler önüne sermiştir.

Akdeniz'e doğru yola çıkan ilk Rus filosunda, arızalar yaşanmasına rağmen, eksiklikler hızla giderilmiştir. Ancak yolculuk boyunca mürettebat arasında hastalık yayılmıştır.⁸⁴¹ 700'den fazla denizci ishal gibi sağlık sorunları yaşamış ve 40'ı hayatını kaybetmiştir. Bu durum, besin eksikliğinden kaynaklanan sağlık sorunlarını göstermiştir.⁸⁴² Aralık 1769'da dört hat gemisi, bir fırkateyn ve dört yardımcı gemiden oluşan ilk Rus filosu, İngiliz himayesindeki Minorka Adası'na ulaşmış ve Akdeniz'e giriş yapmıştır. Ancak hasarlı gemiler, onarıma alınırken yolculuk boyunca 332 mürettebatın hayatını kaybettiği ve 313'ünün ise hastalıklarla mücadele etmekte olduğu kaydedilmiştir. Bu kayıplar, filonun insan gücünü ve moralini ciddi şekilde zayıflatmıştır.⁸⁴³

Rus İmparatorluğu'nun Akdeniz'e başarılı bir şekilde ulaşmasında, uluslararası diplomatik destek, özellikle de İngiltere'nin yardımı önemli bir etken olmuştur. İngiltere, Rus gemilerinin limanlarını kullanmasına izin vermiş, gemilere ikmal yapma imkânı sunmuş ve Akdeniz hakkında detaylı bilgi ve haritalarla destek sağlamıştır.⁸⁴⁴ 1767'de İngiltere ve Rusya arasında imzalanan ticaret antlaşması, bu desteğin temelini oluşturmuş ve İngiltere, Cebelitarık Boğazı geçişi sırasında Fransa'nın müdahalesini engelleyerek Rus filosunun Akdeniz'de demirlemesine olanak tanımıştır. Fransa ise Rus filosunun bu denizdeki varlığından rahatsızlık duyarak Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir.⁸⁴⁵ Bu bilgi Osmanlılar için beklenmedik olsa da başlangıçta, Akdeniz'de kara parçasına sahip olmadığından Rus filosunun kendilerine ciddi bir tehdit oluşturmayacağını düşünerek bu gelişmeye kayıtsız kalmıştır.⁸⁴⁶

donanımlarını inceleme fırsatı yakalamış, özellikle gemilerin demir levhalarla kaplanması ve cephanedepolarının inşa edilme yöntemlerini öğrenmişlerdir. RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 952B, L. 59-64.

⁸⁴¹ BOA, TS. MA.e, 730/31.

⁸⁴² Sergey M. Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneysh Vremen*, T. XIV, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı, Moskova 1965, s. 289; Grebenşikova, *Baltiyskiy Flot*, s. 230. Ayrıca, denizcilerin sıklıkla karşılaştığı hastalıklardan biri iskorbütü. Uzun deniz seferleri sırasında Rus filosu, taze meyve ve sebze muhafaza edemediği için denizciler yalnızca et ve bisküvi gibi kuru gıdalar tüketmekte, bu da vücutlarının bağ dokularını yenileyememelerine neden olmaktadır. C vitamini eksikliğinden kaynaklanan bu hastalık, diş eti kanaması, yaraların geç iyileşmesi, eklem şişmeleri ve bacaklarda güçsüzlük gibi ciddi sağlık sorunlarına yol açmaktaydı. Bkz. Ali Rıza İşıpek, Oğuz Aydemir, *1770 Çeşme Deniz Savaşı: 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşları*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2006, s.166.

⁸⁴³ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 385.

⁸⁴⁴ Ahmed Resmi Efendi, *Hulâsatü'l-İ'tibâr*, s. 110.

⁸⁴⁵ Rus İmparatorluğu'nun İngiltere'den destek aldığına dair bkz. BOA, TS. MA.e. 715/59.

⁸⁴⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 393.

9 Ekim 1769'da, İngiliz donanmasından Rus hizmetine geçen Tuğamiral John Elphinstone'un komuta ettiği ikinci filo üç hat gemisi ve iki yardımcı gemiyle Kronstadt'tan Akdeniz'e doğru yelken açmıştır. Elphinstone'un görevi de İstanbul'un gıda tedarikini keserek Osmanlı ekonomisini zayıflatmaktır. Bu kapsamda, Mısır ve diğer bölgelerden ekmek ve temel gıda maddelerinin taşıyan ticari gemiler hedef alınmıştır. Ayrıca, Osmanlı bayrağı taşıyan tüm gemiler durdurulacak, ancak gayrimüslim tebaaya ait gemilere müdahale edilmeyecekti.⁸⁴⁷ Bu strateji hem Osmanlı ekonomisini sıkıntıya sokmayı hem de gayrimüslim toplulukların desteğini kazanarak onları isyana teşvik etmeyi amaçlamaktaydı.

Akdeniz'e gelen Rus filosu, Ocak 1770'te faaliyetlere başlayarak Mora halkını, Osmanlı'ya karşı isyana teşvik etmiştir. Hacı Murad adında bir Rus casusu, filo bölgeye ulaşmadan önce gönderilerek Mora'daki halkı ayaklanmaya hazırlamıştır.⁸⁴⁸ Rus filosunun, 17 Şubat 1770'te Mora'ya yaklaşmasıyla halk isyana kalkışmış ve bu bölge, Ruslar için stratejik bir dayanak noktası haline gelmiştir.⁸⁴⁹ Rusların Mora'ya asker çıkarması, Osmanlı için büyük bir tehdit oluşturmuş ve Osmanlı donanması bu duruma karşı hazırlıklarını hızlandırmıştır.⁸⁵⁰

Mora'ya çıkarma yapan Rus birlikleri, isyancılarla birlikte Tirepoliçe'ye ilerlemeye çalışsa da Çatalcalı Ali Ağa komutasındaki Osmanlı ve Arnavut kuvvetleri tarafından geri püskürtülmüş ve ayaklanma kontrol altına alınmıştır.⁸⁵¹ Bunun üzerine Ruslar, Mora'ya tekrar saldırmadan önce Osmanlı donanmasıyla yüzleşmeleri gerektiğini fark etmiştir. Navarin'de bulunan beş hat gemisi, bir fırkateyn ve birkaç yardımcı gemiden oluşan Rus filosuna karşılık, Osmanlı filosu Kaptanıderya Hüsametdin Paşa komutasında 10 kalyon, 1 baştarde ve 12 kadar fırkate ve çeektiriden oluşan bir güçle Koron ve Modon'un yardımına hareket etmiştir. Osmanlı filosu, Rusların hasta ve yaralıları karaya çıkarmaya hazırlandığı sırada saldırıyı planlayarak Anabolu'dan

⁸⁴⁷ Elphinstone'un filosu daha sonra onarımdan dönen bir hat gemisinin katılmasıyla dört hat gemisine ulaşmıştır. Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XI, s. 402.

⁸⁴⁸ BOA, C. DH, 9/411. Mora'ya Rus filosunun gelmesi için hazırlıklarda bulunan Papazoğlu Mavrumihal ise burada Panayotti Benaki isimindeki bir Rum vasıtasıyla Manyalıları isyana teşvik etmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 391-392; Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 17.

⁸⁴⁹ II. Katerina, Mora'daki halkı isyan ettirerek himayesi altına almak istemiştir. BOA, TS. MA.e, 384/23.

⁸⁵⁰ BOA, C. AS, 1079/47558. Osmanlı donanmasında, 22 kalyon aktif olarak hizmette bulunurken 12 kalyon da tersanede inşa ve tamir aşamasındaydı. Osmanlı Devleti, bu kalyonlarla Rus donanmasına karşı savunma yapmayı planlamış ve Akdeniz'deki stratejik önem taşıyan noktaları korumaya çalışmıştır. İşipek, Aydemir, *1770 Çeşme Deniz Savaşı*, s. 167.

⁸⁵¹ Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 19.

ayrılmış, ancak Adalar Denizi'nde Elphinstone'un filosuyla karşılaşmıştır.⁸⁵² Rus saldırısıyla Osmanlı filosu Anabolu'ya çekilmiştir. Mayıs 1770'te Elphinstone'un filosu Anabolu kıyılarına yönelmiş ancak Osmanlı filosundaki gemilerin ve kıyı topçuları ateşiyle hasar alarak geri çekilmiştir. Ruslar, Osmanlı donanmasını yenmeden kara harekâtının fayda sağlamayacağını anlamış ve deniz savaşına odaklanmıştır.⁸⁵³ Osmanlı gemilerinin yetersizliklerini değerlendiren Ruslar, top ateşlerinin düzensiz ve genellikle yatay hat üzerinde yapılmamasını, ayrıca top atışlarının isabet oranının düşük olmasını etkisiz görmüştür.⁸⁵⁴

Osmanlı filosu Sakız Adası'na ulaştığında, Rodos Mutasarrıfı Cafer Bey'in gemileriyle birleşerek toplamda 30 gemiye ulaşmıştır. Sakız Adası ve Çeşme Limanı arasında konuşlanan Osmanlı filosu, Kaptanıderya Hüsametdin Paşa'nın emriyle filodaki kaptanlarla bir değerlendirme yapmak üzere toplanmıştır. Bu toplantıda, Cezayirli Hasan Bey sürekli olarak Rus filosundan kaçarak adalara çekilmektense, Çanakkale Boğazı veya İzmir Limanı'nda demirleyip Rus filosunun harekâtlarını takip ederek hücum için uygun zamanın beklenilmesini önermiştir. Bu öneri kabul edilerek Osmanlı filosu, Çanakkale'ye doğru hareket etmeye başlamıştır. Ancak ilerleme sırasında bir kalyonun ana direğinin kırılması üzerine filo, bu kalyonun onarımını beklemiştir. Bu sırada keşif yapan Rus filosu, Osmanlı filosunun Sakız Adası'nda olduğunu tespit etmiştir.⁸⁵⁵ Nitekim Akdeniz'de, 9 hat gemisi, 4 fırkateyn, 1 bombardıman gemisi ve yaklaşık 17 yardımcı gemiye ulaşan Rus filosu, Osmanlılar için dengeleri değiştirme potansiyeline sahip önemli bir tehdit haline gelmiştir.⁸⁵⁶

⁸⁵² Mart 1770'te Akdeniz'e çıkmak üzere hazırlanan kalyonlara Tophane'den verilecek mermi ve toplara dair olan belgede 13 kalyondan bahsedilmektedir. Bu kalyonlar arasında büyük olanlar *Seyf-i Bahri*, *Niheng-i Bahri*, *Peleng-i Bahri* ve diğerleri ise *Burc-ı Zafer* (kapudâne-i hümayûn), *Hısn-i Bahri* (patrona-i hümayûn), *Ziver-i Bahri* (riyâle-i hümayûn), *İlkab-i Bahri*, *Mukaddeme-i Şeref*, *Tılsım-ı Bahri*, *Semend-i Bahri*, *Seyyar-ı Bahri*, *Berid-i Zafer*, *Mesken-i Gazi* olarak listelenmiştir. BOA, C. BH. 151/7197. Mora'daki durum için Akdeniz'e gönderilen Osmanlı filosuna, daha sonra derya beylerinden Rodos Mutasarrıfı Cafer Bey'in 7 kıta gemisiyle birleştiğine dair bilgiler mevcuttur. Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihi", IV/1, s. 397.

⁸⁵³ Aynı zamanda Rusların adadan çekilmesindeki bir diğer etken ise Mora'ya serasker olarak gönderilen Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın faaliyetleri sonucunda Rusların bozguna uğratılması ve Rumların isyanının bastırılmasıydı. BOA, TS. MA.e, 877/76.

⁸⁵⁴ Grebenşikova, *Baltiyskiy Flot*, s. 259-261; Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 29. Ayrıca, A. G. Orlov, Mora'daki başarısızlığın sorumlusu olarak Rumları göstermiştir. Ona göre isyanın yeterince desteklenmemesi ve milis güçlerinin organize edilememesi, Rusların işgali sürdürememesine yol açmıştır. II. Katerina ise Mora'da yapılan stratejik hatalara dikkat çekmiş ve başlangıçta kıyı tahkimatı yapılmasını, ardından isyancılardan bir milis gücü oluşana kadar kara kuvvetlerinin yalnızca limanı korumakla yetinmesini gerektiğini belirtmiştir. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. XIV, s. 376.

⁸⁵⁵ Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 32-33.

⁸⁵⁶ A. S. Grişinskiy, V. P. Nikolskiy, N. L. Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flot*, T. VIII, Tip. Russkogo Tovarişestva-Obrazovaniye İzd., Moskova 1912, s. 62.

5 Temmuz 1770'te, Osmanlı ve Rus filoları Sakız Adası açıklarında Akdeniz'de ilk büyük çaplı deniz muharebesini gerçekleştirmiştir. Osmanlı filosu, Kaptanıderya Hüsametdin Paşa ve Cezayirli Hasan Bey komutasında 16 kalyon, 6 fırkate, 1 baştarde ve 50 yardımcı teknedan oluşurken;⁸⁵⁷ Amiral Spiridov liderliğindeki Rus filosu 9 hat gemisi, 3 fırkateyn ve birkaç yardımcı gemiden oluşmaktaydı.⁸⁵⁸ Savaş sırasında Osmanlı filosu, hilal düzeninde iki sıra halinde dizilerek ateşe başlamıştır. Rus filosu ise dik bir manevra ile Osmanlı filosunun sağ tarafına yakınlaşarak yakın mesafeden saldırı pozisyonu almıştır.⁸⁵⁹ Çatışmanın kritik anı, Amiral Spiridov ve Fyodor G. Orlov'un komuta ettiği *Sv. Yevstafiy Plakida* adlı hat gemisinin, Cezayirli Hasan Bey komutasındaki *Burc-ı Zafer* kalyonuyla çarpışmasıyla yaşanmıştır. Ruslar, Osmanlı gemisini ateşe vermeye çalışırken, Osmanlı mürettebatı karşı saldırıya geçmiştir. Bu esnada, Spiridov ve Orlov gemiyi terk etmiştir. Çatışmanın şiddetlenmesi üzerine Rus gemisinin barut deposuna düşen kıvılcımlar patlamaya neden olmuş ve her iki gemi de alevlenmeye başlamıştır. Cezayirli Hasan Bey gemisinden atlayarak kurtulmuştur.⁸⁶⁰ Patlamadan çıkan kıvılcımlar *rüzgâr üstü*⁸⁶¹ tarafta bulunan Osmanlı filosunu tehlikeye atacağından Osmanlılar, Çeşme Limanı'na çekilmiştir. Ruslar, Osmanlıları takip ederek limana demirlemiş ve Rum korsanların desteğiyle yeni saldırıya

⁸⁵⁷ Ruslar, Osmanlı kalyonlarını gözlemlerken 86 toplu ilk geminin ön direğinin tepesinde kırmızı bir bayrak dalgalandığını kaydetmiştir. Bu gemide alt güvertede 15, orta güvertede 16, üst güvertede 9 ve baş güvertede 3 top bulunmaktaydı. Kalyonların bordaları genellikle mavi olmakla birlikte yeşil, sarı ve kırmızı gibi parlak renklerle boyanmıştı. Kaptanıderya'ya ait olan gemi, ana direğin tepesindeki yeşil ve kırmızı bayraklarla oldukça parlak ve ışıltılı görünmekteydi. Tüm gemilerin kış bayraklarının kırmızı olduğu ve kalyonların kış yapısının çok yüksek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, pruvalarında farklı hayvan figürleri yer almaktaydı. Grebenşikova, *Baltiyskiy Flot*, s. 267-268. Kalyonlardan altısı 80 ve üzeri topa sahip iken geri kalanı 64 ile 70 topa sahiptir. Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 35.

⁸⁵⁸ A. S. Grişinskiy, V. P. Nikolskiy, N. L. Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. VIII, Tip. Russkogo Tovarişestva-Obrazovaniye İzd., Moskova, 1912, s. 62. Osmanlı filosundaki kalyonlar, 60 ile 90 top aralığında olurken Rus filosundaki hat gemileri ise 60 ile 80 top aralığında bulunmaktaydı. Osmanlı filosu top sayısı bakımından Rus filosuna göre üstünlük sağlarken manevra ve hız açısından dezavantajlı durumdaydı. Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 403-404.

⁸⁵⁹ RGAVMF, F. 315, O. 2, D. 134, L. 6. Bu savaşta, Osmanlı kalyonlarının sayısal fazlalığı dezavantaja dönüşmüştür. Sayıca az olan Ruslar, yakın mesafeye gelerek hareket ve hız kabiliyetini ele geçirmiş ve Osmanlı kalyonlarını istedikleri hedef noktalara çekerek etkili saldırılar gerçekleştirebilmiştir. Michael Duffy, *The Military Revolution and The State 1500-1800*, ed. M. Duffy, Exeter University Publ., Exeter 1980, s. 53.

⁸⁶⁰ Şemdanîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't-Tevârih*, C. II.B, haz. M. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1980, s. 30-31; Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 38-41. Ruslar bu geminin kaybıyla birlikte 30 subayın içinde olduğu 628 kişilik mürettebatını da kaybetmiştir. Sokolov, "Arhipelagskiye Kampanii 1769-1774 gg.", s. 295-296.

⁸⁶¹ Gemiye göre rüzgârın geldiği yön. Pultar, *Denizlük*, s. 668.

hazırlanmıştır.⁸⁶² Nitekim Sakız Adası'ndaki bu savaş, Osmanlı filosunun Çeşme'de savunma pozisyonu almasına neden olmuştur.⁸⁶³

Çeşme Faciası

Ruslar, Osmanlı filosuna beklenmedik bir saldırı düzenlemek için 6 Temmuz 1770'te bir savaş konseyi toplamış ve gece saldırısı planlamıştır. Osmanlılar 16 kalyon, 6 fırkateyn ve birçok yardımcı gemiden oluşan bir güçle limanda demirlemişti.⁸⁶⁴ Buna karşılık Rus filosu dört hat gemisi, iki fırkateyn, bir bombardıman gemisi ve dört yardımcı gemiyle Çeşme Limanı'ndaki Osmanlı filosuna karşı saldırıya geçmiştir.⁸⁶⁵ Ruslar, gece boyunca yoğun ateş açarak Osmanlı gemilerini hedef almıştır. Osmanlı denizcileri yangınları söndürmeye çalışsa da bir kalyonun ana yelken direğinde başlayan yangın hızla diğer gemilere sıçramıştır.⁸⁶⁶ Rus bombardıman ve ateş gemileri yangını körüklemiş, rüzgârın da etkisiyle yangın kontrol edilemez hale gelmiştir.⁸⁶⁷ 7 Temmuz sabahına kadar süren saldırıda, Osmanlı filosu büyük kayıplar vermiştir. 14 kalyon, 6 fırkateyn ve birçok yardımcı gemi yok olurken, 1 kalyon ve 5 kadirga Rusların eline geçmiştir.⁸⁶⁸ Kaptanıderya Hüsameddin Paşa'nın baştardesi ise Sakız Adası'na giderek kurtulmayı başarmıştır. Bu savaş, Osmanlı deniz gücü için ağır bir darbe olmuştur.⁸⁶⁹

⁸⁶² A. G. Orlov, *Treh Iyerarhov* isimli hat gemisiyle, Osmanlı filosunu Çeşme Körfezi'ne girene kadar takip eden Ruslar, bu bölgede Osmanlı filosunun sıkışık ve karmaşa içinde bulunduğu durumdan istifade etmek için Rum korsanlardan oluşan *Grom* (Gök Gürültüsü) adlı bombardıman gemisini saldırı için hazırlamaya başlamıştır. Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 409.

⁸⁶³ Cezayirli Hasan Bey, Kaptanıderya Hüsameddin Paşa'ya Osmanlı filosunun Çeşme Limanı'na sokulmasının büyük bir hata olduğunu belirtmiştir. Ancak Hüsameddin Paşa, filonun limandaki sahil bataryaları sayesinde güvende olduğunu savunmuştur. Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 45.

⁸⁶⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 399.

⁸⁶⁵ İşıpek, Aydemir, *1770 Çeşme Deniz Savaşı*, s. 213.

⁸⁶⁶ Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 46.

⁸⁶⁷ Grebenşikova, *Baltiyskiy Flot*, s. 279; İşıpek, Aydemir, *1770 Çeşme Deniz Savaşı*, s. 216.

⁸⁶⁸ BOA, TS. MA.e, 519/39; RGAVMF, F. 172, O. 1, D. 1, L. 18-19ob; Ahmed Resmi Efendi, *Hulâsatü'l-İ'tibâr*, s. 110. Rus filosunun burada 11 denizcisi öldüğünü kaydederken Osmanlı tarafında ise 11 bine yakın bir kaybın olduğunu kaydetmiştir. Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 423. Bu savaşta Osmanlı donanmasının toplam denizci personel kaybının, 5 bini aşkın olmasının düşük bir ihtimal olduğu söylenmektedir. İşıpek, Aydemir, *1770 Çeşme Deniz Savaşı*, s. 294; Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 47-49.

⁸⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 400. Bu savaş, Osmanlı denizcilik tarihinde 1571 İnebahtı Deniz Muharebesi'nden sonra yaşanan en büyük ikinci felaket olarak kabul edilmektedir. Çeşme, Rusya'nın Karadeniz'e erişimini sağlaması ve Osmanlı Devleti üzerindeki baskısını artırması açısından kritik bir adım olmuştur. Bu yenilgi, Osmanlı donanmasının yeniden yapılandırılmasının gerekliliğini ve denizcilik alanındaki zayıflıkları açıkça ortaya koymuştur. Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 207. Çeşme'de kaybedilen deniz gücü, Osmanlı donanmasının uzun süre toparlanamamasına neden olmuştur. İşıpek, Aydemir, *1770 Çeşme Deniz Savaşı*, s.72.

Sakız ve Çeşme savaşlarında Osmanlı filosunun gemi toplarının yüksek konumda bulunması, yapılan atışların etkisiz olmasına neden olmuş ve bu durum Rusların avantajına olmuştur. Osmanlı topları, genellikle Rus gemilerinin direklerine isabet etmesi, top atışlarını etkisiz hale getirmiştir.⁸⁷⁰ Rus filosu ise bu durumu fark ederek Osmanlı gemilerine yakınlaşarak yakın mesafeli çatışmalara yönelmiştir.⁸⁷¹ Bu strateji ile Ruslar, Osmanlı gemilerini daha etkin bir şekilde vurarak savaşın seyrini lehine çevirmiştir. Ayrıca Osmanlıların, Çeşme Savaşı'na kadar Rus filosuna karşı çekingen bir politika izlemesi ve kıyı savunmasına odaklanması, Rusların cesaretlenmesine ve Çeşme'de bir zafer kazanmalarına neden olmuştur.⁸⁷² Böylece Ruslar, Akdeniz'deki Osmanlılara karşı üstünlük elde etmiş ve Karadeniz'de Koramiral A. N. Senyavin komutasındaki diğer filosu ise Kırım'a yönelik operasyonlarına hız vermiştir.⁸⁷³

Çeşme'deki savaş, Rus İmparatorluğu'nun I. Petro döneminden itibaren Akdeniz'e yönelik hedefleri doğrultusunda kazanılan ilk büyük zaferi olmuştur. Artık Rus filosu, Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alarak Osmanlı ekonomisini zayıflatmayı ve adalardaki gelir kaynaklarını ele geçirerek Osmanlı Devleti'ni barış şartlarını kabul etmeye zorlamayı hedeflemiştir. Ayrıca, Marmara Denizi'ne ulaşarak İstanbul'u bombalama ve Osmanlıları tehdit etme planları da gündeme gelmiştir.⁸⁷⁴ Bu zaferle birlikte, Rusya'nın Karadeniz ve boğazlarda seyrüsefer hakkı elde etme hedefi somutlaşmış, Baltık Denizi'nden gelen gemilerin Karadeniz'e transfer edilmesi ve bölgede bir Rus filosu kurulması planları devreye alınmıştır.⁸⁷⁵

Çeşme Faciası Sonrası

Çeşme Savaşı'nın ardından Batılı devletler, diplomatik ve ticari çıkarlarını korumak için çeşitli önlemler almıştır. İngiltere, Levant'taki stratejik konumunu desteklemek

⁸⁷⁰ Yevgeniy. V. Tarle, *Çesmenskiy Boy i Pervaya Russkaya Ekspeditsiya v Arhipelag (1769-1774 gg.)*, Direkt Mediya İzd., Moskova 2015, s. 79.

⁸⁷¹ Rus muhbir Fyodor Yuspov, İngilizlerin düşman gemilerine gövde ateşine yakın mesafeden atış yaptığının ve aynı zamanda batırma için ise doğrudan temas sağlayacak şekilde yakınlaştığının bilgisini vermiştir. RGAVMF, F. 315, O. 1, D. 131, L. 9ob-10ob.

⁸⁷² Bu zaferin ardından Ruslar, bu başarılarını madalyalarla ödüllendirmiş, St. Petersburg'da Çeşme Sarayı ve sarayın bahçesine bir kilise yaptırmış, ayrıca Çeşme Anıtı dikilerek bu zaferi bir simge haline getirmiştir. Akdeniz ve Karadeniz'de başarı elde eden Rus donanması amiralleri, kaptanları ve mürettebatına madalya verilmiştir. Çeşme'de savaşanlar özel olarak taltif edilmiştir. RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 39, L. 32-36; İşıpek, Aydemir, *1770 Çeşme Deniz Savaşı*, s. 287.

⁸⁷³ Drujinina, *Kyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*, s. 118.

⁸⁷⁴ Bu hamle ile Osmanlı Devleti'ni ciddi bir askerî ve psikolojik baskı altına almayı hedefleyen Orlov, İstanbul'un savunmasız kalması durumunda Osmanlı yönetimini barış şartlarına daha kolay ikna etmeyi planlamıştır. Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XI, s. 659; Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 53.

⁸⁷⁵ Drujinina, *Kyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*, s. 134-135.

için Rusya'ya yakın durmaktaydı Fransa ise Rusların bölgedeki ticari çıkarlarına zarar vermesi nedeniyle olumsuz etkilenmiştir.⁸⁷⁶ Rusya'nın Akdeniz'deki artan etkinliği ve Osmanlı Devleti'ne yönelik baskıları Avrupa'da genel bir endişe ortamı oluşturmuştur. Bu endişeleri gidermek amacıyla Rusya, Avrupalı tüccar gemilerinin güvenliğini sağladığını duyurmuştur.⁸⁷⁷ Ancak Rusya'nın tarafsız gemilerin Çanakkale Boğazı'na girişini yasaklaması, Avrupa genelinde tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkiler üzerine St. Petersburg yönetimi, yasağın kaldırılmasını emretmiştir. Sonuç olarak Akdeniz'de Avrupalı devletlerin ticaretini korumaya yönelik bir diplomatik çözüm üretilmiştir. Çeşme faciasıyla Rusya'nın bölgedeki etkisinin artması, Avrupa'nın ticaret ve stratejik çıkarları yeniden dengeleme arayışlarını hızlandırmıştır.⁸⁷⁸

Akdeniz'de Rus filosu, Osmanlıların sahip olduğu deniz kuvvetlerini inceleyerek İstanbul'da üç kalyonun ve İskenderiye'de ise beş büyük ticaret gemisinin bulunduğunu öğrenmiş ve altı kalyonun ise İstanbul, Rodos ve Midilli'deki tersanelerde inşa edildiğine dair bilgiler toplamıştır.⁸⁷⁹ Yine de Osmanlılar için bu gemilerin vaziyeti, Rus filosunu tehdit edecek pozisyona geçmesine imkân vermemekteydi. Aynı zamanda Elphinstone'un üç kalyon ve iki fırkateynden oluşan filosu, 15 Temmuz'da Çanakkale Boğazı'nı abluka altına almıştır.⁸⁸⁰ Bunun üzerine İstanbul, Rusların boğazları zorlayacağını öğrendiğinden Fransız subay Baron de

⁸⁷⁶ Tarle, *Çesmenskiy Boy i Pervaya Russkaya Ekspeditsiya v Arhipelag (1769-1774 gg.)*, s. 129-130.

⁸⁷⁷ Çeşme'deki olayın ardından İzmir'de, Müslüman ve Hristiyan tebaa arasında kargaşa yaşanmıştır. Bu durum üzerine A. G. Orlov, Rus filosunun daha fazla kargaşaya yol açmamak ve Avrupa'nın çıkarlarını korumak amacıyla İzmir'e yanaşmaktan vazgeçtiğini açıklamıştır. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. XIV, s. 383-384.

⁸⁷⁸ Drujinina, *Kyuchuk-Kaynardziyskiy Mir 1774 goda*, s. 158. 29 Kasım 1772'de A. G. Orlov, N. İ. Panin'e yazdığı mektupta altı Fransız gemisinin alıkonulduğunu ve bu gemilerin Osmanlı sultanına ekmek tedarik ettiğine dair sözleşmelerin ele geçirildiğini belirtmiştir. Ancak Bükreş'teki Obreşkov'dan gelen yeni bir ateşkes nedeniyle bu gemileri serbest bırakmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XII, s. 37. Ayrıca, A. G. Orlov 1772'de yalnızca Fransızların değil, İngilizlerin de Osmanlı Devleti'ne yardım etmeye başladığını vurgulamıştır. Savaşın uzamasıyla birlikte, İngiltere'nin Akdeniz'de Rus otoritesini sonlandırmak ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak amacıyla destek sağladığı görülmektedir. Grebenşikova, *Baltiyskiy Flot*, s. 347.

⁸⁷⁹ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XI, s. 558-560. Ancak Osmanlı Devleti'nin İstanbul'daki tersanede eski altı adet kalyon ve birkaç gemiye daha sahip olduğu bilinmektedir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 401.

⁸⁸⁰ Grişinskiy, Nikolskiy, Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. VIII, s. 71. Çeşme'deki Rus filosunun başarısını öğrendikten sonra, II. Katerina'nın Çanakkale Boğazı'nın abluka altına alınmasına karşı büyük bir sevinç duyduğu bilinmektedir. Bu boğazın kontrol edilmesiyle savaşın sona yaklaşacağını ve barış antlaşmasının daha yakın bir ihtimal haline geleceğini belirtmiştir. Ayrıca, Karadeniz'de filo oluşturma girişimleri açısından da bu boğazın ele geçirilmesi II. Katerina için stratejik bir öneme sahip olmuştur. Solovyev, *İstoriya Rossii*, T. XIV, s. 385.

Tott'u Çanakkale'deki tahkimatları güçlendirmek üzere görevlendirmiştir.⁸⁸¹ Çanakkale Boğazı'nda karşılıklı bulunan iki hisarın ateş menzili uygun iken paralelde bulunan bataryaların menzili uygun bulunmamaktaydı. Burada bulunan Rus filosu kıyıdaki bataryalara saldırmaya başlamış, ancak Tott'un yaptığı kızgın gülle ile Ruslar, boğaza daha fazla yanaşamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁸⁸²

1770 Ağustos'unda A. G. Orlov ve Spiridov, Çanakkale Boğazı'ndaki Rus filosu için bir üs kurma amacıyla Limni Adası'nı işgal etmiştir. Üç ay süren bu işgale karşılık, Osmanlı donanması kaptanıderyalığa yeni atanan Cafer Paşa ve Cezayirli Hasan Bey'in komutasında harekete geçmiştir.⁸⁸³ 5 Ekim gecesi Limni'ye ulaşan Cezayirli Hasan Bey ve Osmanlı kuvvetleri, adada direniş göstererek Rusların kuşatmayı kaldırmasını sağlamıştır.⁸⁸⁴ Geri çekilen Ruslar, en kuvvetli gemileri olan Svyatoslav'ı Osmanlıların eline geçmemesi için yakmak zorunda kalmıştır. Bu başarı üzerine Sultan III. Mustafa, Cezayirli Hasan Bey'i beylerbeyi ve iki tuğlu vezir rütbesiyle kaptanıderya ilan etmiştir.⁸⁸⁵

1771'de Rus İmparatorluğu, İvan N. Arf komutasında Akdeniz'e üçüncü bir filo göndererek bölgedeki varlığını güçlendirmiştir. Filo, 3 hat gemisi, İngiltere'den alınan bir fırkateyn ve 15 İngiliz nakliye gemisinin yanı sıra 2.167 askerle destek sağlamak amacıyla Adalar Denizi'ne ulaşmıştır. Bu takviye, A. G. Orlov'un yokluğunda ikmal sorunları yaşayan Rus birlikleri için önemli bir destek olmuştur.⁸⁸⁶ Orlov'un, Haziran 1771'de Akdeniz'e dönüşüyle Rus filosu tekrar faaliyetlere girişmiş; Eğriboz, İmroz, Taşoz, Midilli ve Çanakkale Boğazı'na yönelik saldırılara başlamıştır. Fyodor G. Orlov ise Bodrum, Kayaköy ve Rodos'a seferler düzenlemiştir. Bu operasyonlar, adalarda yaşayan Rum nüfusu üzerinde büyük bir etki oluşturarak bazı Rum topluluklarının Rus himayesine girmek istemelerine neden olmuştur. Rusların bu faaliyetleri, aynı zamanda Mısır ve Ortadoğu'daki Arap tebaasının Osmanlı idaresine karşı bir isyanın çıkarmasına da zemin hazırlamıştır.⁸⁸⁷ Bu olaylar, Osmanlı

⁸⁸¹ BOA, TS. MA.e, 715/62.

⁸⁸² Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 55-56.

⁸⁸³ Şemânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'i't-Tevârih*, C. II.B, s. 35.

⁸⁸⁴ BOA, C. HR, 16/754.

⁸⁸⁵ Limni Adası'nı Rusların esaretinden kurtaran Cezayirli Hasan Paşa, aynı zamanda gazi ünvanını da elde etmiştir. Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 70-72. Limni Adası'nı ele geçiremeyen Ruslar, kışı geçirmek ve Osmanlı hareketlerini gözlemek amacıyla Paros Adası'nın yakınlarındaki Nakşa Adası'na demirlemiştir. Grebenşikova, *Baltiyskiy Flot*, s. 315.

⁸⁸⁶ Sokolov, "Arhipelagskiye Kampanii 1769-1774 gg.", s. 326-327.

⁸⁸⁷ Ahmed Resmi Efendi, *Hulâsatü'l- İ'tibâr*, s.110-111. Mısır'da bir Memlûk beyi olan Şeyhülbeled Bulutkapan Ali Bey'in isyana kalkışması ve Akka'da ise Şeyh Zâhir'in itaatsiz tutumu, Rusların istediği

Devleti'nin güney bölgelerindeki kontrolünün zayıflamasına neden olmaktaydı. Ayrıca Osmanlı donanmasının bu dönemde deniz savaşlarından kaçınmasının bir diğer önemli nedeni ise Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi olmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti, Akdeniz'deki kayıplarını en aza indirmeye çalışarak Karadeniz'e öncelik vermeye başlamıştır.

Mayıs 1772'de, Vasiliy Y. Çiçagov ve Yüzbaşı Mihail T. Konyaev komutasındaki üç hat gemisinden oluşan dördüncü Rus filosu, Kronstadt'tan ayrılarak Ekim ayında Akdeniz'e ulaşmıştır.⁸⁸⁸ Bu yıl Ruslar, İyonya Adaları'ndan İskenderiye ve Beyrut kıyılarına kadar geniş bir coğrafyada faaliyet göstererek Osmanlı donanmasının ve haberleşme hatlarının işleyişini engellemeye çalışmıştır. Bu dönemde Rus filosu, İstanköy Adası'nın karşısında bulunan bir Osmanlı kalyonunu yakmıştır.⁸⁸⁹ Ayrıca iki devlet arasındaki barış görüşmelerine rağmen, 8-16 Haziran 1772'de Rus filosu, Beyrut Limanı'nı bombalamış ve kalenin altında bulunan 10 Osmanlı teknesini yakmıştır.⁸⁹⁰

1772 yılında dört aylık ateşkesin sona ermesi ve barış şartlarının sağlanamaması üzerine, Akdeniz'de çatışmalar yeniden alevlenmiştir. 25 Ekim 1772'de Kaptan Mustafa Paşa komutasındaki 8 fırkate ve 14 *şebekten*⁸⁹¹ oluşan Osmanlı filosu, Balyabadra'da (Patras) Yüzbaşı Konyaev komutasındaki 2 hat gemisi, 2 fırkateyn ve 3 yardımcı tekneden oluşan Rus filosuyla karşılaşmıştır. Bu deniz savaşında, Ruslar ateş gücü açısından üstünlük sağlamış ve 26-29 Ekim tarihleri arasında süren çatışmaların sonunda Osmanlı filosunu yenilgiye uğratmıştır. Rus filosunun top

ortamı oluşturmaktaydı. Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 78. Bulutkapan Ali Bey, Mısır'da kendi adına hutbe okutup Rusların yardımıyla Filistin ve Suriye topraklarına kadar isyanı yaymıştır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 403.

⁸⁸⁸ Böylece Rusların, 1772 yılı itibarıyla Akdeniz'de 16 hat gemisi bulunmaktaydı. RGAVMF, F. 172, O. 1, D. 288, L. 35.

⁸⁸⁹ Osmanlı Devleti ise yakılan *Dâd-ı Hak* kalyonundan çıkarılan lengerleri kullanmak üzere Rodos'ta inşa ettiği diğer kalyonlara verilmesi için Rodos sancağı mutasarrıfı Cafer Paşa'ya göndermiştir. BOA, C. BH. 102/4906.

⁸⁹⁰ 11 Mayıs 1772'de, Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasında ateşkes sağlanmış ve bu ateşkes, Akdeniz'deki Rus filosu için 29 Haziran'da uygulanmaya başlanmıştır. Bu ateşkesin dört ay sürmesi kararlaştırılmıştı, ancak Rusların Akdeniz'deki varlığı Osmanlı Devleti için büyük bir tehdit olmaya devam etmiştir. Bu ateşkes zamanında, Çanakkale Boğazı Seraskeri Moldovancı Ali Paşa'nın rahatsızlanması üzerine bu görev, Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya verilmiştir. Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı*, s. 79.

⁸⁹¹ Yelken ve kürekle yürütülen narin yapılı bir gemi. Pultar, *Denizlük*, s. 738.

atışları karşısında, Osmanlılar sekiz fırkate ve altı şebek kaybetmiştir. Bu yenilgi, Akdeniz'deki Rus üstünlüğünü pekiştirmiştir.⁸⁹²

Ekim 1773'te Kronstadt'tan yola çıkan ve Samuel K. Greig komutasında dört hat gemisi, iki fırkateyn ve kiralık altı İngiliz nakliye gemisinden oluşan beşinci Rus filosu, Eylül 1774'te Akdeniz'e ulaşmıştır. Bu filo, Akdeniz'de hasar gören Rus gemilerinin yerine görevlendirilmişti. Rus filosunun harap duruma gelmesi nedeniyle sadece 12 hat gemisi Akdeniz'de kalmıştı ve bunlardan 5 tanesi ciddi şekilde hasar görmüştü.⁸⁹³ Artık 1773-1774 yıllarında Akdeniz'deki Rus filosunun asıl amacı, Osmanlıların Kırım'ın işgaline karşı kuvvet toplamasını engellemek olmuştur. Nitekim Rus filosunun Akdeniz'deki sürekli tehdidi, Osmanlı Devleti'nin zaman zaman güçlerini güneye yönlendirmesine yol açmakta ve kuvvetlerinin Kırım'a yoğunlaşmasını engellemekteydi.⁸⁹⁴

Akdeniz'de bulunan Rus filosu, dört sene boyunca Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü operasyonlarda başarılar elde etmiştir.⁸⁹⁵ Ancak Rusların, Akdeniz'i ve Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alarak Osmanlıları hızlı bir şekilde barışa zorlayacağı beklentisi, istediği gibi sonuçlanmamıştır.⁸⁹⁶ Karadeniz'deki Osmanlı gemileri tarafından sağlanan erzak tedariki, İstanbul'un ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmiştir. Nitekim 1774 yılına gelindiğinde, Akdeniz'deki Rus kuvvetleri oldukça zayıflamış, 800 asker ve 15 hat gemisi kalmış, hat gemilerinin bir kısmı hasar görmüş, askerler ise hastalıklar nedeniyle bitkin düşmüştü. Bu durum, Çeşme Savaşı'nda kazanılan askerî ve siyasî prestijin zamanla kaybolduğunu ve Rus filosunun zayıfladığını göstermektedir.⁸⁹⁷

⁸⁹² N. V. Novikov, *Boyevaya Letopis' Russkogo Flota*, Voenizdat MVS SSSR, Moskova 1948, s. 101-102; Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XII, s. 51-54.

⁸⁹³ Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneysh Vremen*, T. XV, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı İzd., Moskova 1966, s. 26. Ancak beşinci filonun Akdeniz'e seferi sırasında, gemilerdeki kronik sızıntı sorunları yeniden ortaya çıkmış ve filo bu nedenle önce Kopenhag, ardından da Portsmouth'ta onarımlar için duraklamıştır. Grebenşikova, *Baltiyskiy Flot*, s. 433.

⁸⁹⁴ Galina A. Grebenşikova, "Rossiyskiye Voyenno-Morskiye Sili v Egeyskom More v 1770-1774 gg.", *Voprosi İstorii*, II, 2007, s. 127. Tunus, Trablus ve İstanbul da dahil olmak üzere Osmanlı donanmasının elinde karavel, fırkate, çektiri ve kadirga gibi yaklaşık 50 silahlı gemi bulunduğu kaydedilmiştir. Grebenşikova, *Baltiyskiy Flot*, s. 373-374.

⁸⁹⁵ 365'e yakın Osmanlı savaş ve ticaret gemisini imha eden veya ele geçiren Ruslar, aynı zamanda tarafsız ülkelere ait gemilere de el koyarak Osmanlı Devleti'ne mal götüren ticaret hatlarını ciddi şekilde aksatmıştır. Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo; Flota Rossii*, s. 450.

⁸⁹⁶ Rus filosu, denizde zafere ulaşmanın ana yolu, Osmanlı Devleti'nin filosunun imha edilmesi olarak görmüştü. Bu strateji, deniz üstünlüğünü kazanarak Osmanlı Devleti'ni barış şartlarını kabule zorlamak amacını taşımaktaydı. Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, s. 5-6.

⁸⁹⁷ G. A. Grebenşikova, "Rossiyskiye Voyenno-Morskiye Sili", s. 128.

Kırım'ın Ruslar tarafından işgali, Osmanlı Devleti'nin stratejik önceliklerini değiştirmiş, Akdeniz'e yoğunlaşmasını zorlaştırmıştır. Osmanlılar, Kırım'ı kaybetmemek ve Karadeniz'de Rusların kalıcı bir varlık oluşturmamasını engellemek için güçlerini Karadeniz'e yönlendirmiştir. Akdeniz'de kara parçası bulunmaması nedeniyle Rusların bu bölgede uzun süreli operasyonlar yürütemeyeceğini düşünen Osmanlılar, Karadeniz'deki Rus tehdidini ciddi bir tehlike, Akdeniz'deki varlıklarını ise geçici bir sorun olarak değerlendirmiştir.

3.2.3. Karadeniz'de Osmanlı-Rus Savaşı ve Faaliyetleri

1769 yılının Ocak ayında Osmanlı Devleti, Kırım Hanı Kırım Giray liderliğinde 70.000 kişilik bir orduyu Rus topraklarına sevk etmişti. Kırım Tatarlarının gerçekleştirdiği bu saldırı, Rusya için güney sınırlarını ciddi bir tehdit altına sokmuş ve Rus hükümetini bu sorunu köklü bir şekilde çözmeye yöneltmiştir. Kırım Giray, Rus topraklarına yaptığı saldırılarda önemli başarılar elde etmiş ve birçok esir ele geçirmiştir.⁸⁹⁸ Bu durum, Rusya için güney bölgelerindeki savunma düzenini yeniden gözden geçirmesine yol açmıştır.

Mart 1769'da, F. P. Vernes önderliğindeki Rus birlikleri ve Kazaklar, Belgrad Antlaşması'na göre askerden arındırılmış olan Azak Kalesi'ni işgal etmeye başlamıştır. Ruslar, bu stratejik kalenin onarımına ve silahlandırılmasına derhal el atmıştır. Nisan ayında, Taganrog bölgesi de Rus işgaline uğramıştır. Böylelikle Ruslar, Don Nehri'nden Azak Denizi'ne kolayca erişim sağlayarak stratejik bir avantaj elde etmiştir. Rusların Azak Denizi ve çevresindeki bu askerî hamleleri, Osmanlı Devleti'ne karşı daha geniş çaplı bir savunma hattı oluşturma çabasının bir parçasıydı. Ancak Rusya'nın bu bölgeleri deniz desteği olmadan savunmasının zor olduğu ortadaydı. Bu nedenle Vernes, Senyavin'den filosundaki gemileri en kısa sürede Azak Denizi'ne göndermesini talep etmiştir.⁸⁹⁹ Buna karşılık, Osmanlı Devleti de Karadeniz'e altı adet kalyonu çıkarmak için hazırlık yapmaktaydı.⁹⁰⁰ Bu hareketlilik, Osmanlı-Rus Savaşı'nın ilerleyen süreçlerinde Azak ve Karadeniz bölgelerinde deniz üstünlüğü sağlamak için her iki tarafın da yoğun çaba sarf edeceğini göstermekteydi.⁹⁰¹

⁸⁹⁸ Bu durum, Rusların beklemediği bir gelişmeydi; zira Rusya, 1769 yılının ilkbaharına kadar çatışma yaşanmayacağını düşünmekteydiler. Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, T. XIV, s. 288.

⁸⁹⁹ Petrov, *Voyna Rossii s Turtsiyey i Polskimi Konfederatami s 1769-1774 god*, s. 296-297.

⁹⁰⁰ BOA, C. BH. 136/6575.

⁹⁰¹ Osmanlı Devleti, donanmasını Karadeniz'e çıkaracak şekilde hazırlıklara başlamıştır. BOA, C. BH. 156/7418.

Haziran 1769’da Aleksey Senyavin, yoğun çalışmaların ardından ilk Rus gemilerini Azak Denizi’ne ulaştırmaya başlamıştır. Don Nehri’nin sığ ve zorlu su yollarını geçebilen 44 toplu iki pram, Senyavin ve Vernes’in gerçekleştirdiği toplantı sonrasında stratejik bölgelere konuşlandırılmıştır. Don Nehri’nin deltasındaki bu gemilerin ilerisine, Osmanlı gemilerine karşı olası tehlikeleri önceden bildirmek amacıyla bir öncü tekne gönderilmiştir.⁹⁰² Temmuz ayında, dokuz askerî tekne Aziz Dimitri Kalesi’ne ulaşmış ve bunlardan üçü, Don Nehri’nin deltasındaki pramlara destek vermek amacıyla yerleştirilmiştir. Ancak Rus filosunun geri kalan gemileri, Don Nehri’nin sığ bölgelerinde sıkışmış ve Aziz Dimitri Kalesi’ne ulaşamamıştır. Yine de bu nehrin deltasına ulaşan gemiler, Rusların Azak Denizi’ne erişimini sağlamada önemli bir adım olmuştur. Osmanlı filosu ise Kerç Boğazı’nı kontrol altında tutarak Rusların Karadeniz’e çıkmasını engellemek için savunma pozisyonunda beklemekteydi.⁹⁰³ 1769 yılı boyunca iki devletin deniz güçleri arasında büyük çaplı bir muharebe olmasa da Rusların Azak Denizi’ne erişim sağlaması, onların denizdeki varlığını güçlendirmiştir. Bu gelişme, Rusların Azak filosunu taarruz operasyonları için hazır hale getirmesi açısından önemli bir adım olmuştur.

Tablo 3.6. 1769 Yılında Don Nehri’nde Bulunan Rus Pramları⁹⁰⁴

Gemi İsmi	Top Çeşidi	Toplam Top
No 1 Gektor	22- 24 ft (10,9 kg) 22-12 ft (5,4 kg)	44
No 2 Paris	22-18 ft (8,2 kg) 22-8 ft (3,6 kg)	44
No 3 Lefeb	22-18 ft (8,2 kg) 22-8 ft (3,6 kg)	44
No 4 Yelen	22-18 ft (8,2 kg) 19-10 ft (4,5 kg)	41
No 5 Troil	22-18 ft (8,2 kg) 22-8 ft (3,6 kg)	44

1769 yılının sonbaharında Osmanlı filosu, Sinop’tan Karadeniz’in kuzeyine doğru harekete geçmiştir. Bu harekât kapsamında bir kalyon ve ince donanma için oluşturulan gemiler Özi Kalesi’ne, diğer beş kalyon ise Yenikale bölgesine

⁹⁰² RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 3, L. 367-368. Bu pramlar, 105 fut (32 metre) uzunluğunda ve 24 funt (10,9 kg) 22 top ile 8 funt (3,6 kg) 22 top ağırlıklarında bulunmaktadır. Galina A. Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatika Yekaterini II*, T. II, s. 487.

⁹⁰³ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 277, 344-345.

⁹⁰⁴ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 3, L. 79-79ob.

konuslandırılmıştır. Yenikale’de demirleyen gemiler, Azak Denizi’nde Rusların faaliyetleri hakkında bilgi toplamaya başlamıştır. Osmanlı donanmasının yaptığı gözlemler sonucunda, Rusların o dönemde, Kırım’a karşı karadan ve denizden herhangi bir ciddi girişimde bulunmadığı İstanbul’a rapor edilmiştir.⁹⁰⁵ Ancak, Aralık 1769’da Kırım Hanlığı’ndan gelen bir belgeye göre Rusların sınır bölgelerinde büyük bir donanma hazırlığında bulunduğu ve yaklaşık 20 bin askerle Kırım’a karşı hem denizden hem de karadan bir işgal teşebbüsünde bulunmayı planladığı bildirilmiştir.⁹⁰⁶ Bu istihbarat, Osmanlı Devleti’ni alarma geçirmiştir. Bunun üzerine Osmanlı donanması, 1770 yılında bir önceki yıl olduğu gibi Karadeniz’e altı kalyon çıkarmak üzere hazırlıklara başlamıştır.⁹⁰⁷ Fakat mürettebat sayısı ve kalyon tipleri arasında değişiklikler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, Karadeniz’deki Rus faaliyetlerinin artması üzerine Rodos’ta gemi inşa faaliyetlerini hızlandırmıştır. Rodos’ta inşa edilen 19 işkampaviye ve 5 fırkatenin Karadeniz’e gönderilmesi emredilmiştir.⁹⁰⁸ Ayrıca tersane kethüdası iken Rumeli Beylerbeyi ünvanı verilen Hüsameddin Paşa’dan, Karadeniz’e çıkarak donanmayı yönlendirmesi istenmiştir. Hüsameddin Paşa’ya verilen talimatlar arasında önce Özi Kalesi’ne gönderilecek gemilerin belirlenmesi, Dinyeper Nehri’nin ağzına gemiler yerleştirilmesi ve ardından Kefe ile Yenikale’ye giderek Kerç Boğazı’nı koruması yer almaktaydı. Hüsameddin Paşa’ya, Rus gemilerinin Karadeniz’e çıkmasını engellemesi ve çıkanları batırması için kesin emirler verilmişti. Bu strateji, Osmanlıların Karadeniz’de Ruslara karşı kontrolü ele geçirme çabasının bir parçası olarak önemli bir hamleydi.⁹⁰⁹

Tablo 3.7. H. 1183/M. 1770 Yılında Karadeniz’e Gönderilen Osmanlı Kalyonları⁹¹⁰

Kalyon	Mürettebatı
Vefk-i Devlet	350
Nâsır-ı Cenk	350
Feth-i Zafer	350
Hümâ-yı Bahrî	300
Kalyon Kıçlı Üç Direkli	300
Tombaz	180
Toplam	1830

⁹⁰⁵ BOA, HAT. 8/288.

⁹⁰⁶ BOA, HAT. 8/272.

⁹⁰⁷ BOA, C. BH. 227/10586.

⁹⁰⁸ BOA, C. BH. 14/669.

⁹⁰⁹ BOA, C. BH. 238/11058.

⁹¹⁰ BOA, C. BH. 227/10586.

1770 yılına gelindiğinde Rus İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ile yürütülen savaşın hedeflerini açıkça ortaya koymuştur. Artık Ruslar, savaşın sona ermesi için Kırım Hanlığı'nın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması gerektiğini açık bir şekilde ifade etmeye başlamıştır. Rusya, batıdaki devletlerin tepkisini çekmemek için Kırım'ı doğrudan ele geçirmek yerine, onun bağımsızlığını öne sürerek Osmanlı'nın nüfuzundan çıkmasını istemekteydi. Eğer Osmanlı Devleti bu talebe karşı gelirse, savaşın devam edeceği Ruslar tarafından açıkça belirtilmiştir.⁹¹¹ Bu dönemde, Rusya'nın Kırım'a yönelik sefer hazırlıkları başlamış, Azak filosuna önemli görevler verilmişti. Amirallik Kurulu, Senyavin'e denizdeki operasyonlar için hazırlıklarını hızlandırması ve Kırım seferinde etkin bir rol üstlenmesi talimatını vermişti. Rus birlikleri, aynı yıl içerisinde Eflak ve Boğdan'ı işgal etmiş ve önemli zaferler kazanmıştır. Özellikle 1770'te gerçekleşen Kartal Muharebesi, Kırım Hanı II. Kaplan Giray ve Osmanlı'nın Boğdan Seraskeri Abdi Paşa'ya karşı kazanılan önemli bir zafer olmuştur. Bu zaferin ardından Ruslar, İsmail, Kili, Bender, Akkerman ve İbrail gibi stratejik öneme sahip kaleleri ele geçirmiştir. Rusya'nın batıda Tuna Nehri'ne, güneyde ise Dinyeper Nehri'nin deltasına kadar ilerlemesi, Osmanlı'nın bu bölgelerdeki kontrolünü ciddi şekilde zayıflatmıştır.⁹¹² Aynı yıl içinde Rusya'nın Baltık filosu, Akdeniz'e ulaşarak burada Osmanlı donanmasına ağır bir darbe vurmuş, Çeşme Limanı'nda Osmanlı filosunun büyük bir kısmını yakarak büyük bir başarı elde etmiştir. Bu olay, savaşın seyrini Rusya'nın lehine çevirmiştir. Rusya'nın hem Karadeniz hem de Akdeniz'de üstünlük kurmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki hâkimiyeti, Rus filosunun Akdeniz'deki saldırılarıyla büyük ölçüde sarsılmış, bu da Osmanlıları zor duruma sokarak savaşın seyrini değiştirmiştir. Bu olay, Osmanlı Devleti'nin iki önemli deniz cephesinde de ciddi kayıplar vermesine ve savaş stratejisini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur.

1770 yılını Azak filosu, Don Nehri'nin deltasında ve Taganrog'un muhafazasında bekleyerek geçirmiştir. Gemilerin tam olarak hazır olmaması, planlanan deniz operasyonlarının ertelenmesine yol açmış, bu durum Rusya'nın daha geniş çaplı stratejik hamleler yapmasını engellemiştir. Özellikle Çeşme'de Osmanlı filosunun yakılmasından sonra A. G. Orlov'un, İstanbul Boğazı'nı hem Karadeniz hem de Akdeniz tarafından abluka altına almayı önerdiği plan, 1770 yılı için

⁹¹¹ Drujinina, *Kyuchuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*, s. 109-110.

⁹¹² Rusların bu hareketleri için bkz. Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 26-34.

uygulanamamıştır.⁹¹³ Ancak bu durum, Rusların stratejik hedeflerinde değişikliğe gitmelerine neden olmuş ve Azak filosunun 1771 yılı için yeni görevlerle donatılmasına yol açmıştır. Rusların 1771 yılı için belirledikleri ana hedef, Kırım'ın ele geçirilmesi olmuştur. Kırım'a yapılacak saldırının başarısı için kara ve deniz kuvvetlerinin koordineli bir şekilde hareket etmesi planlanmıştır. Bu kapsamda, Azak filosuna Kırım Yarımadası'na yönelik yapılacak çıkarma harekâtında önemli bir rol verilmiştir. Rusların kara birliklerinin Orkapı'dan giriş yapması planlanırken, denizden de Azak filosunun, Kerç Boğazı üzerinden Kırım'a çıkarma yaparak bölgeyi iki cepheden kuşatma altına alması öngörülmüştür. Azak filosunun komutanı Aleksey N. Senyavin, Kerç ve Yenikale'nin düşmesinin Kırım'ın tamamen ele geçirilmesinde kilit bir adım olacağını düşünmekteydi. Bu stratejik hedeflerin ele geçirilmesiyle, Rusların Kırım üzerindeki baskısı artacak ve Osmanlı Devleti'nin bu bölgede kontrolü tamamen kaybetmesine neden olacaktı. Böylece 1771 yılında planlanan Kırım seferi, Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki hâkimiyetini pekiştirmek için büyük bir fırsat olarak görülmekteydi.⁹¹⁴

1770 yılında Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasındaki barış müzakerelerinin başarısızlıkla sonuçlanması, her iki tarafın da savaş hazırlıklarına hız vermesine neden olmuştur. 1771 yılına gelindiğinde Rus İmparatorluğu'nun en büyük stratejik hedefi, Kırım Yarımadası'nı ele geçirmek olmuştur.⁹¹⁵ Bu plan, Rusya için hem Karadeniz'de hem de Osmanlı Devleti karşısında önemli bir kazanım anlamına gelmekteydi. Kırım'ın ele geçirilmesi, Rusların Karadeniz'de kalıcı bir deniz gücü oluşturma stratejisinin temel adımlarından biriydi. Ancak Kırım Yarımadası'nın coğrafi ve iklimsel koşulları, bu işgal planını karmaşık hale getirmiştir. Çeşme Savaşı'nda Osmanlı donanmasının aldığı ağır yenilgi, Osmanlı Devleti'ni deniz gücü açısından

⁹¹³ 1770 yılında St. Petersburg'da toplanan savaş konseyi, İstanbul'u ve boğazları ele geçirmek konusundaki fikirleri tartışmıştır. Özellikle Orlov, Bender'in ele geçirilmesinden sonra Varna'nın da ele geçirilmesini önermiş ve Azak Filosu'nun ise İstanbul Boğazı'na doğru hareket ederek Osmanlı Devleti'ni antlaşma yapmak zorunda kalacağı fikrini söylemiştir. Ayrıca İstanbul'a saldırmak için Zaporozhye Kazaklarından yardım alınması gerektiğini de söylemiştir. Çünkü daha önce çaykaları ile boğaza geldikleri için deneyimli olduklarını bilmekteydiler. Bu fikre destek olması adına Tuna Nehri'nde de bir tersane açılması gündeme gelmiştir. Bkz. Kalaçov, Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, s. 49. Orlov'un bu planı için savaş konseyi, İstanbul'un ele geçirilmesi için daha fazla hazırlık yapılması gerektiğinden bu planın ertelenmesine ve 1771'de Kırım'a yönelik askerî operasyonlara öncelik vermeye karar vermiştir. Kalaçov, Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, s. 68-69.

⁹¹⁴ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 330-331.

⁹¹⁵ II. Katerina, ajanları vasıtasıyla Kırım'daki Tatar kabilelilerini yanına çekmeye çalışmaktaydı. Bunun üzerine 1770'te Yedisan Nogayları ile Ruslar bir dostluk antlaşması imzalamıştır. Ayrıca Ruslar, Edigey Nogaylarını da yanına çekmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 405.

ciddi bir zafiyete düşürmüştü. Bu nedenle Kırım Yarımadası'nın savunması, büyük ölçüde Kırım Hanlığı'na ve bölgede kalan Osmanlı birliklerine bırakılmıştı. Fakat Kırım Hanlığı'nın, Rusların denizden yardım ulaştırmasını engelleyecek bir gücü bulunmamaktaydı. Bu eksiklik, Ruslar için büyük bir avantaj sağlamıştır. Kırım Yarımadası'nın işgal edilmesi ise Ruslar için kolay bir hedef değildi. Kırım'ın ana kara ile zayıf bağlantısı, özellikle yaz aylarında bozkırdaki kuraklıkla birleşerek yiyecek ve su temini konusunda zorluklar oluşturmaktaydı. Kırım'ın coğrafi yapısı, Tatarlar için doğal bir koruma sağlarken işgalci Rus kuvvetlerinin ilerleyişini zorlaştırmaktaydı. Özellikle Kırım'daki dağlık alanlar, askerî operasyonları olumsuz etkileyen diğer bir faktördü. Bu nedenle Ruslar, bazı stratejik noktalara deniz yoluyla ulaşmayı hedeflemiştir. Rusların denizden yapacakları bir çıkarma operasyonu, Kırım'ın savunulması açısından ciddi şekilde tehdit oluşturmaktaydı.⁹¹⁶ Rus İmparatorluğu, Kırım'daki stratejik zorlukları dikkate alarak kara ve deniz operasyonlarını dikkatle koordine etmek zorundaydı. 1771 yılı, Rusların bu hedef doğrultusunda önemli adımlar attığı bir dönem olmuştur.

1771 yılında Rus İmparatorluğu, Kırım'ı ele geçirmek için önemli bir askerî harekât yürütmüştür. Vasili M. Dolgorukov komutasındaki 48 bin kişilik Rus birlikleri, Kırım Yarımadası'na doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu harekâtın Azak filosu tarafından aktif bir şekilde desteklenmesi planlanmıştır.⁹¹⁷ Senyavin'in komutası altındaki Azak filosu, bu işgal planında kritik bir rol oynamakta ve Kırım'a yönelik Rus operasyonlarının denizden desteklenmesini sağlamaktaydı. Azak filosu, 1771 yılına gelindiğinde savaş operasyonları için oldukça geniş bir hazırlık yapmıştı. Filoda toplamda 10 yeni tasarlanan gemi bulunmaktaydı. Bunlara ek olarak 3 adet 44 toplu pram, 1 dübel-nehir teknesi, 1 bot, 2 nakliye gemisi ve 44 askerî tekne yer almaktaydı. Böylece Azak filosunun toplamda 61 parçadan oluşan bir deniz gücü bulunmaktaydı ve bu filo, Taganrog ve Aziz Dimitri kalelerinde konuşlanılmıştı. Ayrıca filoya ait iki pram, Pavlovsk'ta depoda bulunmakta ve yeni tasarlanan gemilerin dördüncü türünden olan iki gemi de Don Nehri'nde kışlamaktaydı.⁹¹⁸ Bu filonun asker sayısı 2.413 kişiye

⁹¹⁶ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 367-369.

⁹¹⁷ II. Katerina, bu seferde ordu ve filonun iş birliğinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 348.

⁹¹⁸ Azak filusunda hazır olarak bulunan yeni tasarlanan gemilerin isimleri ise birinci türden Hotin gemisi; ikinci türden Azak, Taganrog, Novopavlovsk, Koron, Jurja, Modon ve Mora; üçüncü türden olanlar ise birinci ve ikinci bombardıman gemisi olarak bulunmaktaydı. RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 437.

ulaşmıştı ve Dolgorukov'un kara birliklerine denizden destek sağlamaya hazır durumdaydı.⁹¹⁹ Azak filosunun Kırım harekâtına katılması, Rusya'nın hem kara hem de denizden eş zamanlı bir saldırı düzenleyerek Kırım'ı kontrol altına alma stratejisinin önemli bir parçasıydı.

1771 yılında Osmanlı donanması, Çeşme'deki yenilginin ardından toparlanmakta zorlanmış ve Kırım'ın işgalini önlemek amacıyla Karadeniz'de yeterli bir deniz gücü oluşturamamıştır. Bu dönemde Osmanlı donanması, Karadeniz'e yalnızca iki kalyon ve üç pergandi çıkarabilmiştir.⁹²⁰ Bu sınırlı deniz gücüyle Osmanlılar, Rusların Kırım üzerindeki planlarına karşı koymayı hedeflemiştir. Osmanlı Devleti, bir yandan Kırım'daki işgali önlemeye çalışırken diğer yandan, Çanakkale Boğazı'nın savunmasına da önem vermek zorundaydı. Bu nedenle, Karadeniz'deki bazı gemilerin Çanakkale Boğazı'nın savunulması için tahsis edilmesi, Karadeniz'deki Osmanlı varlığını daha da zayıflatmıştır. Bu durum, Rusların Karadeniz'de serbestçe hareket etmesine olanak sağlamış ve Kırım'ın işgaline zemin hazırlamıştır. Ruslar, Osmanlı donanmasının zayıflığından faydalanarak Kırım'a yönelik kara ve deniz operasyonlarını daha kolay gerçekleştirmesine neden olmuştur. Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki varlığının azalması, bölgedeki deniz güvenliğinin tehlikeye girmesine yol açmıştır.

Tablo 3.8. H. 1184/M. 1771 Yılında Karadeniz'e Gönderilen Osmanlı Gemileri⁹²¹

Kalyon&Pergandi	Mürettebatı
Mavi Kılıçlı Üç Direkli	300
Tombaz	180
Pergandi	150
Pergandi	150
Pergandi	150
Toplam	930

1771 yılında Rus İmparatorluğu'nun Kırım işgal planına göre Dolgorukov'un 27 bin kişilik Rus birliği ile Kırım Yarımadası'nın içerisine doğru ilerlerken geride kalan 21 bin kişilik destek kuvvet ise gerektiğinde müdahale etmek üzere konuşlandırılmıştır. Bu noktadan sonra ise Rus birliklerinin Kırım'ı işgal etmek ve yerleşmek için ana müstahkem noktaların ele geçirilmesine göre bir plan hazırlanmıştır. Bu noktalar

⁹¹⁹ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 5, L. 438.

⁹²⁰ BOA, C. BH. 204/9562.

⁹²¹ BOA, C. BH. 204/9562.

arasında Orkapı, Arabat ve Kefe kaleleri ile yarımada'nın doğu ucunda bulunan ve özellikle Azak Denizi'nin girişini kontrol eden Kerç ve Yenikale kaleleri önemli bir yer tutmuştur. Kerç Boğazı'nın kontrolü, Osmanlı Devleti için stratejik bir öneme sahipti. Osmanlı donanması, bu kalelere dayanarak Rusların Azak Denizi'ne çıkmasını engelleyebilir ve Rusların deniz yoluyla Kırım'a destek ulaştırmasını kesebilirdi. Ayrıca, Osmanlılar boğazı kontrol altına alarak Rus donanmasını Azak Denizi'ne hapsedebilir ve Kırım'daki Rus kuvvetlerini denizden tehdit ederek onların ilerleyişini yavaşlatabilir veya durdurabilirdi. Ruslar, I. Petro ve I. Anna dönemlerinde Osmanlı donanmasının bu stratejik hamlelerini deneyimlemişti ve bu nedenle, Kerç Boğazı'nın işgal edilmesinin ne kadar kritik olduğunu anlamıştır. Azak filosunun bu seferdeki diğer bir önemi ise Kırım'ın zor coğrafi ve iklimsel koşulları nedeniyle karadaki Rus birliklerine su ve yiyecek gibi lojistik destek sağlamaktı. Kırım'daki kuraklık ve zorlu iklim koşulları, kara birliklerinin ikmalini zorlaştırırken Azak filosu, denizden bu ihtiyaçları karşılayarak Rus birliklerinin ilerleyişini destekleyecekti.⁹²²

1771 yılında Osmanlı donanması, Azak Denizi'ne girip Rusların Kırım'a yönelik planlarını engellemek amacıyla Kerç Boğazı'na gelmiştir. Osmanlı donanması, Rusların Kırım'daki ilerleyişini durdurmak için stratejik bir hamle yaparak Kerç Boğazı'nı korumaya çalışmıştır. İlk etapta, Osmanlı filosunun ana gemileri olan kalyonlar, boğazı geçmeye çalışsa da bölgenin coğrafi koşulları ve suyun sığlığı nedeniyle başarılı olamamıştır. Osmanlı donanması bu engellemelere rağmen yılmamış, kaptan paşa liderliğinde çektirilerle boğazı geçerek Rus filosunu durdurma girişiminde bulunmayı planlamıştır. Ancak Rus filosunun Azak Denizi'nin diğer tarafında hazır beklediği haberi Osmanlılara ulaşınca kaptan paşa harekete geçmekten vazgeçmiştir. Ayrıca, Osmanlı donanmasındaki kalyoncu neferler ile kaptan paşalar arasında Azak Denizi'ne girmek konusundaki anlaşmazlık ve huzursuzluklar da donanmanın hareket kabiliyetini sınırlamıştır. Bu durum, Osmanlı filosu içinde moral bozukluğu ve çekişmelere yol açmış, donanmanın koordineli bir şekilde hareket etmesini zorlaştırmıştır.⁹²³

25 Mayıs 1771'de, Azak filosu, Aleksey Senyavin liderliğinde Berda Nehri'nin ağzına ulaşmıştır. Bu bölgeye Rus filosu, 37 askerî tekne, 2 Kazak çaykası, erzak ve köprü

⁹²² Senyavin, Kerç Boğazı'na hâkim olduktan sonra Yenikale'nin güçlendirilmesine önem verilmesine ve ayrıca filonun Karadeniz'deki ilk üssünü burada kurulması gerektiğine yönelik hazırlıkları bulunmaktaydı. Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 350.

⁹²³ BOA, TS. MA.e. 557/18.

malzemeleri taşıyan 1 nakliye teknesiyle gelmiştir. Ancak 29 Mayıs'ta Ruslar ilk büyük kayıplarını vermiştir. Azak Denizi'nde meydana gelen ani ve şiddetli bir fırtına, filodaki birinci bombardıman gemisini batırmış ve bu gemide bulunan 35 mürettebattan 29'u hayatını kaybetmiştir.⁹²⁴ 5 Haziran'da Senyavin, filodaki gemileri iki ayrı birime ayırarak harekât planlarını daha etkin bir şekilde uygulamaya çalışmıştır. İlk filo, birinci rütbeden kaptan Yakov F. Suhotin komutasında olup sekiz gemi, bir bombardıman gemisi ve bir dübel-nehir teknesinden oluşmaktaydı. İkinci filo ise ikinci rütbeden kaptan L. G. Skryplev komutasında olup 35 askerî tekne, 2 Kazak çaykası ve 1 nakliye teknesinden meydana gelmiştir. Bu iki filo, Rus İmparatorluğu'nun Kırım Yarımadası üzerindeki askerî operasyonlarına destek vermek amacıyla organize edilmiştir.⁹²⁵

Kırım'ın İşgali ve Sonrası

13 Haziran 1771'de Senyavin, Rus birliklerinin Kırım'ı işgal etmek üzere harekete geçtiği sırada, filosunu Kırım Yarımadası'nın kuzeydoğusunda bulunan Fedotova bölgesinden geçirmek için harekete geçirmiştir. Burada inşa edilen köprü aracılığıyla Rus birlikleri, Arabat Kıyı Oku'na doğru hareket etmiştir. 14 Haziran günü Orkapı'da Kırım Hanlığı tarafından oluşturulan savunma hattı, Dolgorukov'un birlikleri tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Bu savunma hattının kırılması, Kırım Yarımadası'nın işgali açısından kritik bir adım olmuştur. 15 Haziran'da ise Orkapı Kalesi teslim olmuş ve böylece Kırım'ı işgal etmeye yönelik Rus planlarının hayata geçirilmesinin önü açılmıştır. Bu durum üzerine Dolgorukov, Osmanlı filosunun yardımı geleceği haberini alarak Senyavin'e Azak Denizi'nde serbest bir şekilde hareket etmesi için izin vermiştir. Bu haber üzerine Senyavin, gemideki kaptanlar ile yaptığı görüşmelerin ardından Azak Denizi'ne girişi engellemek için sekiz gemiyle Kerç Boğazı'na gidilmesine karar vermiştir. Diğer kalan gemiler ise kara birliklerine yardımcı olmak üzere görevlendirilmiştir.⁹²⁶ Kerç Boğazı'na doğru sekiz gemi ve bir dübel-nehir teknesiyle hareket eden Rus filosu, Arabat Kalesi'nin doğusunda şebek ve kadırgadan oluşan 14 parçalık bir Osmanlı filosuyla karşılaşmıştır. Osmanlı filosu ise Rusları gördükten sonra Kazantip Körfezi'ne doğru çekilmiştir. Ruslar da Osmanlıların, Arabat'a giden yolunu kapatmıştır. 19 Haziran günü boyunca Osmanlı

⁹²⁴ RGAVMF, F. 212, O. 7, D. 608, L. 206-207.

⁹²⁵ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 248.

⁹²⁶ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 359-360.

ve Rus gemileri birbirlerine karşı demirlemişti. Osmanlılar kıyıya yakın iken Ruslar ise açık denizde durmaktaydı.⁹²⁷

20 Haziran'da Rus filosu, Kırım'ın işgaline yönelik harekete geçmeye hazırlanırken olumsuz hava koşulları, Osmanlı filosunun güney yönüne doğru hareket etmesine yol açmıştır. 21 Haziran'da Aleksey Senyavin komutasındaki Rus filosu, Osmanlı gemilerinin Kerç Boğazı'nda görüldüğünü gözlemlemiştir. Ancak Senyavin, hem çıkarma birliklerinin eksikliği hem de büyük topların bulunmaması nedeniyle Yenikale ve Kerç kalelerine saldıramamıştır. Bunun yerine, Rus filosu stratejik bir hamle yaparak Kerç Boğazı'nın girişine yerleşmiş ve Osmanlı gemilerinin Azak Denizi'ne girişini etkili bir şekilde engellemiştir. Böylece Ruslar, Azak Denizi üzerindeki kontrolü ele geçirmiştir. Ayrıca Senyavin, filosunu güçlendirmek için 1 bombardıman gemisi ve 10 bot ile takviye sağlamıştır. Kerç Boğazı'nda bulunan Osmanlı filosunun, Ruslara karşı saldırıya geçmediği de Senyavin tarafından rapor edilmiştir.⁹²⁸ Bu gelişme, Rusların Azak Denizi'ndeki hâkimiyetini güçlendirmiş ve Osmanlıların bölgedeki hareket alanını sınırlamıştır.

1771 yılında Rus İmparatorluğu'nun Azak Denizi'nde savaşılmaya hazır bir filoya sahip olması, Rusların deniz gücünü önemli ölçüde artırmış ve Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı'nın savunma kabiliyetlerini zayıflatmıştır. Özellikle Dolgorukov ve Şerbatov komutasındaki Rus birliklerinin, Kırım Yarımadası'na ilerlemesi, Kırım'ın iç bölgelerinde Osmanlıların ve Kırım Tatarlarının direnişini kırmıştır. 23 Haziran 1771'de Senyavin, Osmanlıların Azak Denizi'nin kuzeyinde Don Nehri'nin deltası ve Taganrog gibi yerlerin sığılığını bildiğinden büyük Rus gemileri görmeyi beklemediklerini belirtmiştir.⁹²⁹ Bu stratejik sürpriz, Rusların Azak Denizi'nde hâkimiyet kurmasını kolaylaştırmış, Kırım ve çevresindeki Osmanlı savunmasını zayıflatmıştır. Bu esnada, Kefe'de serasker olarak bulunan İbrahim Paşa birliklerini toplayarak Karasubazar'a doğru hareket etmeyi planlamıştır. Aynı zamanda Yenikale ve Rubat'ın muhafazası için görevlendirilen Abaza Mehmed Paşa da Arabat'a doğru birlik göndermiş, ancak Şerbatov tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Bu durum üzerine

⁹²⁷ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1040A, L. 31-33.

⁹²⁸ Senyavin, Kerç Boğazı'nda yaklaşık 30 Osmanlı gemisi olduğunu keşfetmiştir. Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 361-363.

⁹²⁹ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 362-363.

Abaza Mehmed Paşa, görevlendirildiği Yenikale ve Kerç müdafaasına katılmamış ve Kefe’den bir gemiyle Sinop’a dönmüştür.⁹³⁰

Arabat’ın düştüğünü öğrenen İbrahim Paşa ise Karasubazar’a doğru hareket etmekten vazgeçerek birliklerini Kefe’ye doğru yönlendirmiştir. Rus birliklerinin ilerleyişi üzerine Kırım Hanlığı direnmekten vazgeçerek müzakerelere başlamıştır. Kırım Tatarlarının bu tutumu, İbrahim Paşa’nın işini iyice zorlaştırmıştır.⁹³¹ Bu durumu fırsat bilen Dolgorukov, birliklerini durdurmayarak Kefe’ye doğru yönlendirmiş ve 29 Haziran’da Kefe’yi ele geçirmiştir. Çok sayıda taş bina, cami ve Rum kilisesinden oluşan Kefe şehri, kuleler ve hendeklerle çevrili bulunmaktaydı. Çevresinde bulunan dış duvarı ise zamanla harap hale gelmişti. Ancak genel durum itibariyle Kefe’nin tahkimatının durumu yetersizdi. Bu ortam Rusların işine yaramış ve bu şehri işgal etmiştir.⁹³² Böylece Kırım Yarımadası’nın doğu kısmının önemli bir kalesi ve en elverişli limanı Rusların eline geçmiştir. Kırım’daki Türk birliklerinin komutanı İbrahim Paşa esir alınmıştır. Abaza Mehmed Paşa’nın ve Osmanlı filosunun yardım edememesi, Kırım’daki Osmanlı varlığının daha da zayıflamasına yol açmıştır. Böylece Ruslar, Kırım Yarımadası’nın doğu kesimini kontrol altına almış, Osmanlıların direnişi kırılmış ve Kırım’ın en stratejik limanlarından biri olan Kefe’yi ele geçirmiştir. Bu gelişme, Kırım’ın işgalini hızlandırmış ve Rusların bu bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmiştir.⁹³³

Kırım Seraskeri İbrahim Paşa’nın defter emini olan Necati Efendi’nin raporlarına göre Arabat’ın Ruslar tarafından ele geçirilmesi, Kırım Tatarları ve Osmanlı güçlerinin nihai çözülüşünü hızlandıran önemli bir gelişme olmuştur. Bu olay, Kırım Yarımadası’ndaki savunmanın kırılmasıyla sonuçlanmış ve Osmanlı güçleri ile Tatar kuvvetleri arasında bir moral çöküntüsüne yol açmıştır. Ayrıca Necati Efendi, Osmanlı filosunun Azak Denizi’ne girmeye çalışırken karşılaştığı zorluklardan bahsetmiştir. Osmanlılar, Senyavin’in komutasındaki Rus filosuyla karşılaşmış ve Rusların Yenikale ve Rubat önlerinde güçlü bir deniz varlığına sahip olduklarını fark etmiştir. Osmanlı filosu, Rusların 15 parçalık filosu karşısında büyük bir dezavantaj yaşamıştır. Özellikle Rus gemilerinden gelen yoğun top ateşi, Osmanlı filosunu zor durumda

⁹³⁰ BOA, HAT, 8/262; BOA, AE.SMST.III, 186/14665.

⁹³¹ Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 66.

⁹³² Andrey N. Petrov, *Voyna Rossii s Turtsiyey i Polskimi Konfederatami s 1769-1774 god*, T. III, Tip. K. V. Trubnikova, St. Petersburg 1874, s. 188-189.

⁹³³ BOA, HAT, 8/262; Erhan Afyoncu, “Silâhdar İbrâhim Paşa”, TDVİA, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 193-194.

bırakmıştır. Hasan Paşa'nın emrindeki gemilerin düşmana oranla daha küçük olması, ona saldırıya geçme konusunda cesaret vermemiş ve bu yüzden Azak Denizi'ne girmekte başarılı olamamıştır. Bu geri çekilme, Hasan Paşa'nın Kefe'ye dönmesine neden olmuştur. Durumun ciddiyeti üzerine Hasan Paşa'ya, Orkapı Kalesi civarında Ruslar varsa, 10 parça gemi ile karadaki Osmanlı ve Tatar askerlerine destek olmak amacıyla düşman taburlarına top ateşi açma talimatı verilmiştir. Ancak, Dolgorukov'un Kefe'ye doğru ilerleyişi sırasında Hasan Paşa, gemilerini Anadolu kıyılarına geri çekmiştir.⁹³⁴ Bu geri çekilme, Kırım Yarımadası'ndaki Osmanlı ve Kırım Tatar güçlerinin denizden destek alamayacağını ve bölgedeki savunmanın zayıfladığını göstermektedir. Bu olaylar, Rusların Kırım'ı işgal etme sürecinde önemli dönüm noktalarından biri olmuştur.

1771 yılında Rus İmparatorluğu'nun Kırım'ı işgali sırasında, Senyavin'in komutasındaki Azak filosu belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle 1 Temmuz'dan sonra Senyavin, filosunun Kerç Boğazı'nda sekiz Osmanlı gemisinin ayrıldığını görmesi üzerine Dolgorukov'un birlikleri Kefe'yi işgal etmiş ve Kerç Yarımadası'na doğru ilerlemiştir. Bu sırada Azak filosunun desteği, Rusların başarılı bir şekilde ilerlemesinde kritik bir etken olmuştur. 2 Temmuz'da Kerç, 3 Temmuz'da ise Yenikale Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Ardından Şerbatov, Azak filosunun desteğiyle boğazın diğer tarafındaki Taman kasabasını da ele geçirmiştir. Azak filosunun sekiz yeni tasarlanan gemisi, bir bombardıman gemisi ve dört küçük bot ile Kerç Boğazı'nda hâkimiyet sağlaması, Osmanlıların bu kaleleri savaştan terk etmesinde etkili olmuştur.⁹³⁵ Rusların Azak filosunun top atışları ve deniz üstünlüğü nedeniyle, Osmanlılar savunma yapacak fırsatı bulamadan kaleleri terk etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte Azak filosu, sadece karadaki birliklere destek sağlamakla kalmamış, aynı zamanda stratejik kalelerin ele geçirilmesine doğrudan katkıda bulunmuştur. Kerç, Yenikale, Kefe ve Arabat gibi önemli noktaların düşmesiyle, Rus İmparatorluğu Karadeniz'in kuzeyindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmış ve Azak Denizi'nden Karadeniz'e çıkışına da imkânı da bulmuştur.⁹³⁶

⁹³⁴ V. D. Smirnov, "Zapiski Muhammeda Necati-Efendi, Turetskogo Plennogo v Rossii v 1771-1775 gg.", *Russkaya Starina*, T. LXXXI, Tip. Obşestvennaya Polza, St. Petersburg 1894, s. 191. Ayrıca bkz. Erhan Afyoncu, *Necati Efendi Târih-i Kırım (Rusya Sefâretnamesi)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1990, s. 23-24.

⁹³⁵ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1040A, L. 39-41ob.

⁹³⁶ Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 379.

Azak filosu aracılığıyla Rusya, Kırım Yarımadası'nı işgal etmiş ve Karadeniz'e erişim yolunu açmıştır. Kerç Boğazı, Rus filosu için Karadeniz'e açılan en önemli geçitlerden biri haline gelmiştir. Senyavin'in filosu, Kerç Boğazı'nı koruyarak Osmanlı filosuna karşı direnmek zorundaydı. Boğazın kontrolü, Rusya'nın Karadeniz'deki ilk kalıcı üssünü oluşturmaya imkân tanımıştır. Azak filosu, Kırım'daki Rus birliklerine deniz desteği sağlayarak Osmanlı saldırılarına karşı koymuş ve Kerç Boğazı'nı bir ileri üs olarak kullanmıştır. Rusların Dolgorukov komutasındaki kara birlikleri, filonun desteğiyle 3 Temmuz'a kadar Kırım Yarımadası'nın ana stratejik noktalarını işgal etmiş ve Rus kontrolüne almıştır.⁹³⁷ Temmuz ve Ağustos 1771'de, Rus birlikleri Sudak, Yalta, Balaklava ve Bahçesaray'ı ele geçirmiştir. Bu durum, Kırım'ın tamamen Rus kontrolüne girmesine neden olmuştur.⁹³⁸ Rusya, bu işgallerle Karadeniz'e doğrudan erişim kazanmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı Karadeniz'in kuzeyinde büyük bir stratejik üstünlük elde etmiştir.

Osmanlı donanması, Kırım kıyılarını gözlemlemek ve Ruslara karşı harekete geçmek için bazı gemilerini bölgeye göndermiştir. Rus kaynaklarına göre Balaklava yakınlarında, iki büyük gemi ve dört küçük gemiden oluşan bir Osmanlı filosu gözlemlenmiştir. Bu filo, Anadolu'dan Özi'ye doğru hareket etmiş, ancak Kılburun Kalesi'nde Rus birliklerini gördükten sonra Kırım'a yönelerek Balaklava'ya çıkarma yapmayı planlamıştır. Ancak bölgede Rus birliklerinin güçlü bir varlık göstermesi, Osmanlı filosunun kıyıya çıkmasını engellemiştir.⁹³⁹ Osmanlı filosunun Kırım'daki operasyonlarda pasif kalmasının en büyük nedeni, Rusların Kırım'ın ana kalelerini hızla işgal etmesi ve yarımada üzerindeki stratejik kontrolü sağlamış olmasıdır. Bu durum, Osmanlı donanmasının harekât kabiliyetini sınırlamış ve Rusların Kırım üzerindeki üstünlüğünü pekiştirmiştir. Osmanlılar, bölgedeki güçlü Rus birlikleri karşısında etkili bir deniz operasyonu gerçekleştirememiş ve Kırım'daki Rus ilerlemesini durduramamıştır.

Kırım Hanı III. Selim Giray, Orkapı'daki yenilgisinin ardından Rus birliklerinin Bahçesaray'a yaklaşması üzerine Temmuz 1771'de, Kırım'dan ayrılmaya karar

⁹³⁷ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1042, L. 37-39ob. Dinyester ile Dinyeper nehirlerinin kontrolünün Rusların eline geçmesiyle birlikte bazı Tatar kabilelerinin de Ruslarla anlaşma sağlaması, Osmanlıların Kırım hanı ile iletişimini deniz yoluyla kurmasına mecbur bırakmış ve savaşın seyrini Osmanlılar açısından zorlaştırmıştır. Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 80-81.

⁹³⁸ Davies, *The Russo-Turkish War*, s. 176.

⁹³⁹ A. A. Prozorovskiy, *Zapiski General-Feldmarşala Knyazyu Aleksandra Aleksandroviça Prozorovskogo, 1756-1776*, Rossiyskiy Arhiv, Moskova 2004, s. 417.

vermiştir. Balaklava'ya çekilen III. Selim Giray, baskılar sonucunda hanlık tahtından feragat etmiştir. Rusların Kırım'da tüm stratejik noktaları ele geçirmesi ve Osmanlıların Kırım'daki gücünün zayıflaması üzerine Kırım Tatarları, II. Sahib Giray'ı yeni han olarak seçmiştir. Sahib Giray ise tahta geldikten sonra Şahin Giray'ı kalgay yapmıştır. Bu dönemde Ruslar, II. Katerina'nın Kırım Tatarlarına bağımsızlık vaadini içeren bir bildiriyi yaymaya başlamış ve bu propaganda Kırım'ın işgal sürecini hızlandırmıştır. Bazı Tatar kabilelerinin bu Rus vaadini kabul etmesi, Osmanlıların bölgede zayıflamasına ve Rusların Kırım üzerindeki etkisini artırmasına neden olmuştur. Bu strateji, Rusya'nın Kırım'daki işgalini pekiştiren önemli bir adım olmuştur.⁹⁴⁰

Rus İmparatorluğu'nun Kırım'ı ele geçirip Karadeniz'e erişim sağlaması, bölgedeki hedeflerine ulaşma yolunda önemli bir askerî başarıydı. Ancak bu kazanımın kalıcı hale gelmesi için durumun siyasi olarak resmileştirilmesi ve askeri pozisyonların sağlam bir şekilde korunması gerekmektedir. Bu noktada, Azak filosunun rolü stratejik bir öneme sahipti. Özellikle Kerç Boğazı'nın savunması, Rusya'nın Karadeniz'e erişimini sürdürebilmesi için kritik bir görev olarak öne çıkmaktaydı. Azak filosu komutanı Senyavin, Kerç Boğazı'ndaki savunmayı güçlendirmek için yoğun çalışmalar başlatmıştır. İlk olarak Yenikale ve Kerç kalelerinin savunma gücü artırılmıştır.⁹⁴¹ Bu kapsamda, filodaki gemilerden alınan 11 top Yenikale'ye yerleştirilmiştir. Akburun tarafına da beş top konuşlandırılarak boğazın en dar noktasındaki savunma güçlendirilmiştir.⁹⁴² Kerç Boğazı'nı savunmak için ayrıca 12 Temmuz 1771'de filoya büyük bir bombardıman gemisi olan *Yassı* (Yaş) takviye edilmiş ve *Buharest* (Bükreş) adlı nakliye gemisi de bölgeye getirilmiştir.⁹⁴³ Böylece, Kerç Boğazı'nın savunmasında beş yeni tasarlanan gemi ve iki bombardıman gemisi görev alırken diğer gemiler, Kırım'daki Rus birliklerine erzak sağlamak amacıyla Taganrog'a gidip gelmekle görevlendirilmiştir.⁹⁴⁴ Savunma görevlerine ek olarak Azak filosu, Kerç Boğazı çevresinde hidrografi ve harita çalışmaları yaparak bölgeyi daha iyi tanıma ve gelecekteki stratejileri belirleme amacıyla hareket etmiştir. Bu

⁹⁴⁰ Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 83-84.

⁹⁴¹ Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 365.

⁹⁴² RGAVMF, F. 212, O. 7, D. 609, L. 307- 307ob.

⁹⁴³ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1042, L. 42.

⁹⁴⁴ Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 366.

alışmalar, Rusya'nın Karadeniz'e erişimini ve bölgedeki varlığını güçlendirmek adına önemli adımlar arasında yer almıştır.⁹⁴⁵

Ruslar, Yalta ve Sudak bölgelerinde irili ufaklı 40'tan fazla Osmanlı gemisinin hareket ettiğini bildirmiş ve bunu Kırım Tatarlarının geri dönüşü olarak yorumlamıştır. Bu durum için Y. F. Suhotin komutasında dört yeni tasarlanan gemiden oluşan bir filoyu bölgeye göndermek için talimat verilmiştir. 5 Ağustos 1771'de Rus filosu, Kerç Boğazı'ndan Karadeniz'e doğru bir rota belirlemiştir. Bu olay, Rus donanmasının tarihinde, Rus gemilerinden oluşan bir filonun Karadeniz'de gerçekleştirdiği ilk seferin başlangıcı olarak kaydedilmiştir. Filo, 12 Ağustos'ta Kefe'ye gelmiş, ardından ayın 21'inde Yalta'ya ulaşmış ve burada Rus gemileri güçlü fırtınalara karşı dayanmakta zorlanmıştır. Bu güçlü fırtınalardan Rus gemilerinin direkleri ve gövdeleri hasar görmüştür. Bu durum üzerine Rus filosunun komutanı, Balaklava'ya doğru ilerlemeye cesaret edememiştir. 5 Eylül'de Kerç Boğazı'na doğru dönüş rotası izlemiştir. Suhotin, Yalta'da demirleme sırasında iki küçük gemi dışında Osmanlı gemileri görmediğini söylemiştir.⁹⁴⁶ Ayrıca 25 Eylül'de, Taganrog'daki limandan Yenikale'ye destek için yola çıkan Rus gemisinin Kuban sahilinde Açu mevkinde fırtınaya yakalanarak karaya sürüklenmiştir. Geminin kurtulamayacağı anlaşılnca mürettebat karaya çıkmış ve burada Osmanlıların eline geçmiştir. Aynı şekilde Yenikale'den Taganrog'a gitmek üzere yola çıkan diğer bir Rus gemisi de fırtınaya yakalanarak Kuban kıyılarına doğru sürüklenmiştir. Burada Osmanlı Devleti, 30'a yakın teknesiyle saldırmış ve Rusları esir etmiştir.⁹⁴⁷

Azak filosunun gerçekleştirdiği eylemlerin başında Rus birliklerinin Taman Kalesi'nden Kerç'e tahliyesini organize etmek olmuştur. Taman, konumu gereği savunulması zor bir noktada bulunmaktaydı ve Kuban'da veba salgınının başlamasıyla birlikte kalenin terk edilmesi zorunlu hale gelmişti.⁹⁴⁸ Ruslar, bu bölgeden çekilerek stratejik olarak daha önemli olan Kerç Boğazı'nın girişini korumak amacıyla beş gemiyi burada bırakmıştır. Kırım'daki orduya malzeme tedarik etmek için yedi gemi ve askerî botlar tahsis edilmiştir. Ancak Taganrog yolundaki donma nedeniyle Kasım 1771 tarihinden itibaren tüm bu faaliyetler, durmak zorunda kalmıştır.⁹⁴⁹ Aynı

⁹⁴⁵ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1061, L. 45.

⁹⁴⁶ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 368-369.

⁹⁴⁷ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 4, L. 145-147ob.

⁹⁴⁸ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1042, L. 77ob-82ob.

⁹⁴⁹ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1061, L. 116ob.

zamanda Rusların bu yılki kayıpları arasında üçüncü tür bir bombardıman gemisi ile 15 adet yardımcı tekne yer almaktaydı.⁹⁵⁰ Ayrıca, veba salgını dışındaki nedenler dolayısıyla 452 filo personeli yaşamını yitirmiştir. Veba etkisi, yalnızca bölgedeki kara birliklerini değil, aynı zamanda Rus donanmasını da olumsuz etkilemiştir, bu da kayıpların artmasına neden olmuştur.⁹⁵¹

Azak filosunun gerçekleştirdiği en önemli eylemlerden biri, Şerbatov'un birliklerinin Arabat'a güvenli bir şekilde geçişini sağlaması olmuştur. Bu durum, Rusların Kırım'a ilerleyişinde kritik bir şekilde stratejik avantaj elde etmelerine yol açmıştır. Aynı dönemde Dolgorukov, Orkapı bölgesini ele geçirmiş ve Rus birliklerinin Kırım'a girişini kolaylaştırmıştır. Böylece bölge, Rus işgal alanına dönüşmüştür. Bu olay, 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan farklı olarak gelişmiştir. O dönemde Osmanlı filosu, Lassi'nin birliklerinin Arabat'a geçmesini engelleyerek Rusların Kırım'ı ele geçirmesini önlemişti. Ancak bu dönemde Azak filosunun desteğiyle Arabat'ın kontrolü Rusların eline geçmiş ve Kırım'daki Rus birliklerinin ilerleyişi kolaylaştırılmıştır. Ruslar, Azak Denizi'nin girişini kapatarak Kırım'daki birliklerinin doğu kanadını güvence altına almış ve Kerç Boğazı'nı işgal ederek erzak tedarikini sağlamıştır. Bu hamleler, Rusların savaşta önemli bir stratejik avantaj elde etmelerine neden olmuştur. 1736-1739 yıllarındaki savaşta, Ruslar karadan erzak tedarik etmenin ne kadar zor olduğunu deneyimlemişti. Bu nedenle, bu seferde deniz yoluyla lojistik destek sağlayarak bu zorluğu aşmayı başarmışlardır. Azak filosunun bu destekleyici rolü, Rusların Kırım'ı işgal etme sürecinde belirleyici bir faktör olmuştur.⁹⁵²

Rus İmparatorluğu, Kırım Yarımadası'nın kontrolünü sağladıktan sonra Dolgorukov'un ordusu, Kırım Tatarları ile bir ateşkes imzalamış ve ana kuvvetlerini yarımadadan çekmiştir. Eylül 1771'de Kırım'ı terk eden Rus birlikleri, Osmanlı Devleti ile savaşın sürdüğü Ukrayna ve Lehistan topraklarına yönlendirilmiştir. Nitekim Rusların, Balkanlarda ve Akdeniz'deki faaliyetleri devam etmekteydi. Karadeniz'in kuzeyinde ise Kırım'ı korumak için kalan Şerbatov'un birlikleri sonbaharda önemli kayıplar verdiği bir veba salgınıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır.⁹⁵³ Bu salgın, hem Kırım'da hem de Taganrog ve Azak bölgelerinde büyük kayıplara neden olmuştur. Özellikle Taganrog'da 1091 kişinin ölümü, salgının

⁹⁵⁰ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 262-263.

⁹⁵¹ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 12, L. 53-67ob.

⁹⁵² Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 379.

⁹⁵³ RGAVMF, F. 172, O. 1, D. 288, L. 56ob.

etkisinin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Salgın, Rusların bölgedeki kontrol mekanizmalarının aksamasına sebep olmuştur.⁹⁵⁴

Osmanlı Devleti için Kırım'ın kaybedilmesi ve Rus gemilerinin Karadeniz'e girmesi büyük bir etki oluşturmuştur. Kuzey Karadeniz bölgesinde köprübaşı konumundaki Kırım'ın elden çıkması ve Azak Denizi ile Karadeniz'deki tekel hakimiyetinin kaybedilme riski, Osmanlılar için siyasî ve ekonomik büyük bir kayıp anlamını taşımaktaydı. Asırlardır Müslüman ve Türk toprağı olan Kırım'ın, Rusların kontrolü altına girmesi İstanbul'da büyük yankı uyandırmıştı. Bu durum o kadar önemliydi ki Sultan III. Mustafa, Kırım'dan gelen III. Selim Giray'ı kabul etmeyip sürgüne göndermiş ve Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa'yı azlederek yerine Muhsinzade Mehmed Paşa'yı sadrazam yapmıştır. Bu durumu kabul etmediğini gösteren Osmanlı Devleti, sahip olduğu pozisyonları korumak ve kaybedilenleri ise askerî olarak geri kazanmak için mücadeleye devam etmiştir.⁹⁵⁵ Rus İmparatorluğu için ise Kırım'ın işgali diğer yerlere göre daha önemli görülmüştür. Çünkü askerî açıdan Karadeniz sorununu çözmek için fırsat yakalamış ve asırlardır ele geçirmek istediğı Kırım'ı işgal etmişti. Ruslar bundan sonra ele geçirdiğı yerleri korumak için mücadeleye devam etmiştir.⁹⁵⁶

1772 yılında Azak filosu, Karadeniz'deki görevlerini yerine getirmekteydi. Kerç Boğazı'nı savunan filo, Kırım'daki Rus birliklerine karşı saldırı yapılmaması için sürekli bu yarımada etrafında seferler düzenlemekteydi. Bunun yanı sıra Boğdan'a gönderilen Amiral Charles Knowles'a, Osmanlılardan alınan gemileri deniz seyrine uygun olanları onarma ve yeni gemi inşa etme görevleri verilmiştir. Ayrıca Ruslar, gemilerinin bir kısmını Tun Nehri'ne doğru göndermiştir. Don Nehri'nde inşa edilen iki fırkateynin de bir an önce bitirilmesi için çalışmaları hızlandırmıştır.⁹⁵⁷ Ruslar, barış görüşmelerinden istediğini alamayınca Osmanlı Devleti'nin teslim olmasını zorlamak için savaşın başından beri planladıkları İstanbul'a bir sefer düzenlemeyi kararlaştırmıştır. Bunun için 1771 yılından itibaren Tuna filosu oluşturulmaya başlanmış ve komutanına 1772 yılının ilkbaharına kadar 60 kadar teknenin inşa edilmesi emredilmiştir.⁹⁵⁸ Aleksey Orlov ve Grigoriy Orlov, Kırım'ın ele

⁹⁵⁴ Kalaçov, Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, s. 127.

⁹⁵⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 410-413.

⁹⁵⁶ Madariaga, *Catherine the Great*, s. 49.

⁹⁵⁷ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 395-396.

⁹⁵⁸ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 737-738.

geçirilmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin direnmeye devam etmesi İstanbul'a yönelik bir planın tekrar uygulanılmasını gündeme getirmiştir. II. Katerina ise Osmanlı Devleti'ni bu şekilde teslim olmaya zorlayacağını umarak kabul etmiştir.⁹⁵⁹

Rus İmparatorluğu'nun İstanbul'a Sefer Planı ve Ardından Yaşanan Gelişmeler

Bu olay, Akdeniz ve Karadeniz'den yapılacak iki yönlü bir saldırıya göre tasarlanmıştı. Bu planın Karadeniz kısmında Azak filosu, Zaporojye Kazaklarının çaykaları ve Tuna'da inşa edilecek olan gemiler ile desteklenecekti. Bu saldırının hazırlıkları sırasında P. A. Rumyantsev, II. Katerina'nın talimatıyla Osmanlı Devleti ile bir ateşkes imzalamıştır. Bu ateşkes anlaşması, her iki tarafın Karadeniz'de ve Tuna Nehri'nde askerî ve diğer gemilerin serbestçe seyahat etmesine izin vermektedir.⁹⁶⁰ Böylece Ruslar, Tuna Nehri boyunca ve Besarabya kıyılarında serbestçe hareket ederek stratejik hazırlıklarını rahatça yapmayı hedeflemekteydi. Bu sefer planı, özellikle Orlov kardeşler tarafından ciddi şekilde desteklenmekteydi. Ancak planın uygulanmasında bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Rusların Karadeniz'deki Azak ve Tuna filoları henüz büyük bir çıkarma gücü oluşturabilecek kapasitede değildi. Osmanlı donanması, her ne kadar zayıflamış olsa da, İstanbul'da önemli bir gücü bulunmaktaydı. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale çevresindeki Boğaz tahkimatları, 1770 Çeşme felaketinden sonra Baron de Tott tarafından güçlendirilmişti. Bu durum, İstanbul'un savunmasına oldukça katkı sağlamıştı.⁹⁶¹ Bu duruma rağmen Orlov kardeşler, Kazakların XVII. yüzyılda Karadeniz'de Osmanlılara karşı kazandıkları başarılarda olduğu gibi sürpriz ve çabukluk ile yapılacak bir saldırının başarı getirebileceğini düşünmekteydiler.⁹⁶² Çeşme Savaşı'nda olduğu gibi beklenmedik ve hızlı saldırıların Osmanlı Devleti'ni zayıflatabileceğini düşünmekteydiler. Bu saldırıyla İstanbul'u tamamen ele geçirmeseler bile Osmanlı başkentini tehdit ederek siyasî bir güç gösterisi yapmak niyetindeydiler. Ancak İstanbul'a yönelik sefer planına dair görüşmeler yapılsa da bu planın uygulanılmasına geçilememiştir. 25 Nisan 1772'de II. Katerina, Azak filosundaki bazı gemilerin, Tuna'ya gönderilmesini durduran bir kararname çıkarmış ve Amiral Knowles'ın bu operasyonu yönetmek için

⁹⁵⁹ Drujinina, *Kyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*, s. 150-151.

⁹⁶⁰ Davies, *The Russo-Turkish War*, s. 187.

⁹⁶¹ Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808'e Kadar)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2, 1998, s. 73-74.

⁹⁶² Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 272.

görevlendirme fikrinden vazgeçmiştir.⁹⁶³ Bu da İstanbul seferi planının uygulanmasını engellemiştir.

Çeşme Savaşı'nda, Osmanlı donanmasının büyük bir bölümünü kaybetmesinin ardından Osmanlı Devleti, acilen donanmayı güçlendirme çalışmalarına başlamıştır. Bu kapsamda, özellikle Akdeniz ve Karadeniz'de faaliyet gösteren Rus filosunun rahatça keşif yapmasını ve karadaki seferlerini organize etmesini engellemek için yeni gemilerin hızlı bir şekilde inşa edilmesi emredilmiştir. Osmanlı Devleti, tersanelerdeki gemi yapım süreçlerini hızlandırarak normal süreden daha kısa bir zamanda gemilerin denize indirilmesini istemiştir.

Osmanlı Devleti, acilen donanmayı güçlendirme çalışmalarına başlamıştır. Bu kapsamda, özellikle Akdeniz ve Karadeniz'de faaliyet gösteren Rus filosunun rahatça keşif yapmasını ve karadaki seferlerini organize etmesini engellemek için yeni gemilerin hızlı bir şekilde inşa edilmesi emredilmiştir. Osmanlı Devleti, tersanelerdeki gemi yapım süreçlerini hızlandırarak normal süreden daha kısa bir zamanda gemilerin denize indirilmesini istemiştir.⁹⁶⁴ Çeşme Savaşı sonrası, İstanbul, Sinop ve Midilli'deki tersanelerde ikişer adet kalyonun inşa edilmesi kararlaştırılmıştı.⁹⁶⁵ Bu tersanelerde yürütülen faaliyetlerle donanmanın yeniden toparlanması ve Rusların deniz üzerindeki üstünlüğüne karşı koyabilecek bir güç oluşturulması hedeflenmekteydi. Yeni gemilerin yapımıyla Osmanlı Devleti, Akdeniz ve Karadeniz'deki Rus faaliyetlerine daha etkin bir şekilde yanıt verebilmeyi ve denizlerdeki kaybettiği gücünü geri kazanmayı planlamaktaydı.

İstanbul'a dair sefer planından vazgeçen Ruslar, ele geçirdiği yerleri savunulmasına devam etmeye karar vermiştir. İstanbul'a yönelik seferin iptal edilmesinin nedenleri arasında Kırım'da Tatarların ve Osmanlıların hareketlenmeye başlamasıydı. Kırım Tatarları büyük gruplar halinde Kırım çevresinde toplanmaya başlamıştı. Bu duruma ilişkin olarak Kırım'da kalan Rus birlikleri komutanı Şerbatov, Kırım Tatarlarının şimdiye kadar Ruslarla yaptıkları ittifakın yalnızca zaman kazanmak için bir bahane olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Kırım Tatarlarının Osmanlı Devleti ile yazışarak ortak bir sefer planladıklarını bildirmiştir. Osmanlı filosu ise Karadeniz'de seyir halinde beklemekteydi. Bu durum üzerine Baserabya'daki kıyıları ölçmek için çalışmalarda

⁹⁶³ Kalaçov, Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, s. 167.

⁹⁶⁴ BOA, C. BH. 13/646.

⁹⁶⁵ BOA, C. BH. 215/10026; BOA, C. BH. 231/10755; BOA, C. BH. 125/6091.

bulunan Teğmen Lomov'un filosu, Özi taraflarında 4 kalyon, 3 kadirga ve 22 fırkateden oluşan Osmanlı filosuyla karşılaşmıştır.⁹⁶⁶ Osmanlılar, Karadeniz'de gemileriyle hareket etmeye başlayan Ruslara karşı saldırmak için uygun bir zamanı kollamaktaydı. Bu durumu fark eden Rus filosu, savunma yapmaktan vazgeçerek gördüğü Osmanlı gemilerinin peşine düşmüş ve onları ele geçirmeye çalışmıştır.⁹⁶⁷ 8 Eylül 1772'de Rusların, *Azov* (Azak) adlı gemisi Kerç Boğazı yakınlarında bir Osmanlı gemisini ele geçirmiştir.⁹⁶⁸ Nitekim Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Osmanlı filosu, Kırım'ın ele geçirilmesi için hazırlanmaktaydı.

Azak filosu ise Kırım Yarımadası'nın tüm kıyılarını kontrol altında tutmaya çalışmıştır.⁹⁶⁹ Suhotin'in komutası altında bir filo oluşturulmuş ve bu filo, ihtiyaç halinde Kırım kıyılarının herhangi bir noktasına rahatça ulaşabilmek için Balaklava yakınlarında mevzilenmiştir.⁹⁷⁰ Rus filosu, Kırım kıyılarında yaptıkları hareketlilikle Kırım için hazırlanan Osmanlı filosunun Tatarlarla planladıkları müşterek eylemlerini takip edebilmekteydi. Tatar ordusunun neredeyse her yere yayıldığını gören Azak filosu, karadaki birliklere haber ederek Kırım'daki Rus hazırlıklarının daha dikkatli olmasını bildirmiştir.⁹⁷¹ 25 Eylül 1772'de Tümgeneral A. A. Prozorovskiy, Kırım'daki Rus birliklerinin komutasını devralmıştır. Ayrıca bu dönemde, Osmanlı Devleti ile yapılan barış görüşmelerinde ateşkesin yapılmasını kabul edilmiştir. Bunun ardından Prozorovskiy, Senyavin ile Kefe'de bir araya gelerek Kırım'ı korumak için atılacak adımları görüşmüştür. Ekim ortasına kadar filonun, Kırım kıyılarında aktif olarak seyir halinde kalmasına ve ardından gemilerin çoğunun Kerç'e dönmesine karar vermiştir. Bu süre zarfında Kırım limanları arasında genel gözetim ve nakliye için gerekli olan sadece üç gemi denizde kalması kararlaştırılmıştır.⁹⁷² Nitekim Azak filosunun Karadeniz'deki hareketliliği bu denize ve koşullarına hâkim olmalarına fırsat

⁹⁶⁶ Prozorovskiy, *Zapiski General-Feldmarşala Knyazy Aleksandra Aleksandroviça Prozorovskogo, 1756-1776*, s. 457-461.

⁹⁶⁷ RGAVMF, F. 168, O. 1, D. 10, L. 2ob-3.

⁹⁶⁸ Dimitri A. Eristov, "İstoriya Russkih Prizov", *Morskoy Sbornik*, T. XVIII/9, Tip. İmperatorskoy Akademii Nauk, St. Petersburg 1855, s. 92.

⁹⁶⁹ Akdeniz'deki faaliyetlerin devam etmesi ve Kırım'ın alınmasıyla birlikte donanmada personel ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu durum üzerine Kırım'ın savunabilmesi için personel ihtiyacı kapatılmaya çalışılmıştır. RGAVMF, F. 172, O. 1, D. 288, L. 35.

⁹⁷⁰ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1123, L. 68ob-78.

⁹⁷¹ Prozorovskiy, *Zapiski General-Feldmarşala Knyazy Aleksandra Aleksandroviça Prozorovskogo, 1756-1776*, s. 462.

⁹⁷² RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1096, L. 465-466.

vermiştir. Bu duruma ek olarak Rus gemilerinin faaliyetleri, Rus İmparatorluğu'nun Kırım'daki konumunun güçlenmesine yol açmıştır.

Ocak 1773'te Kırım'daki Rus ordusu komutanı A. A. Prozorvskiy'e, Tatarların ve Osmanlıların yarımada'ya çıkarma yapacaklarına dair raporlar gönderilmekteydi. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Kırım için Ruslarla 40 yıl savaşacaklarını ama Kırım'ı yine vermeyeceklerine dair söylentiler, Rus birlikleri arasında yayılmaktaydı. Ayrıca bu bilgiler, Dolgorukov'a da ulaşmaktaydı.⁹⁷³ Ancak Kırım'ın savunulması için Rusların elinde bulunan deniz gücü, bu savaşta büyük bir sorumluluğu üstlenmekteydi. Kerç Boğazı'nı savunmak ve orduyla iş birliği yaparak Kırım'ı korumak zorunda olan Azak filosunda, 32 toplu 1 fırkateyn, 11 yeni tasarlanan gemi ve 44 adet irili ufaklı yardımcı gemi bulunmaktaydı. Ayrıca 32 toplu diğer fırkateynin inşa süreci devam etmekteydi.⁹⁷⁴ Rusların verilerine göre Osmanlı filosunda ise birçok kadirga ve diğer yardımcı gemilerle birlikte dokuz kalyon bulunmaktaydı.⁹⁷⁵ Osmanlıların gemilerinin niceliksel olarak Ruslara karşı üstün gözükmese de silah ve mürettebat bakımından üstün bulunmaktaydı.

Osmanlı Donanmasının Kırım'ı İşgalden Kurtarma Girişimi

1773 yılında Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyindeki faaliyetlerini artırması, Rus İmparatorluğu için ciddi bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Osmanlı donanmasının bu bölgede serbestçe hareket etmesi ve özellikle Kırım ile Nogay Tatarlarının da harekete geçmesi, Rusların Osmanlılardan bir saldırı beklemesine yol açmıştır. Bu durumda, Rusların Azak filosu olmadan bölgeyi savunmanın imkânsız hale gelmesi, Rusları zor bir duruma sokmuştur. Bu dönemde, Vasili M. Dolgorukov, Çernişev'e birkaç mektup göndererek Senyavin'i eleştirmiştir. Dolgorukov'un eleştirilerinde, Kerç ve Yenikale'deki Rus birliklerinin erzak sıkıntısı çekmesinden ve Azak filosunun denize açılmamasından dolayı Senyavin'i suçlamıştır. Ancak Senyavin, filonun hareketsizliğinin zorunlu olduğunu ve bunun 1772 yılının sonbaharında Taganrog'da veba salgınının büyük can kayıplarına yol açmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca 1773 yılının kışının aşırı soğuk geçmesi, gemilerin onarımını geciktirmiştir. Senyavin, gemiler hazır olur olmaz denize

⁹⁷³ Kalaçov, Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, s. 232, 236.

⁹⁷⁴ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 1, L. 660-660ob.

⁹⁷⁵ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XII, s. 133.

açılacağını söylemiştir.⁹⁷⁶ Bu dönemde Ruslar, Osmanlıların Karadeniz'in kuzeyinde serbestçe hareket etmesinden rahatsızlık duymaktaydı. Olası bir Osmanlı çıkarma harekâtının önüne geçmek ve Karadeniz'deki kontrolü ele almak için Ruslar, Azak filosunun bir an önce denize açılmasını istemiştir.

Mart 1773'te Azak filosu, Karadeniz'de hareketlenmeye başlamıştır. Kerç Boğazı'nı iki bombardıman gemisi savunmak için konuşlanmış, Karadeniz'de yük taşımak için güverteli botlar gönderilmiştir. 26 Mart'ta ise Kefe yakınlarında iki direkli bir Osmanlı gemisi ele geçirilmiştir.⁹⁷⁷ Nisan ayında ise Suhotin komutasındaki gemilerin denize açılmasıyla Azak filosu, tam teşekküllü olarak Kırım bölgesinin savunulmasına yönelik kıyıları teftişe başlamıştır. Ardından Rus gemileri, iki Osmanlı gemisi daha ele geçirmiştir.⁹⁷⁸ Mayıs ayında Osmanlıların, Taman'a doğru çıkarma yapacağı haberi üzerine Suhotin, bu bilgiyi doğrulamak için bölgeye doğru gitmeye karar vermiştir. Suhotin, bir fırkateyn, dört yeni tasarlanan gemi ve bir bot ile Taman Yarımadası'na doğru yol almıştır.⁹⁷⁹ 25 Mayıs'ta Suhotin, Kızıltaş yakınlarında Osmanlı gemilerini tespit etmiştir. Ruslar hemen saldırmak istemiş, ancak elverişsiz hava koşulları nedeniyle bu mümkün olmamıştır. Suhotin, derinliğinin riskli olduğu Kuban Nehri'nin ağzına gemilerini götürmek istememekteydi. Bu nedenle Suhotin, iki gemi ve bir fırkateyn ile halicin girişine yakın bir yerde hilal şeklinde demirleyerek siper almıştır. Osmanlı filosu ise 18 parça gemiden oluşmaktaydı. Ticari amaçlı olarak kullanılan bu Osmanlı gemilerine karşı Rus gemilerinin top sayılarının fazla olması, Rusların saldırıda bulunmasına cesaret vermiş ve Ruslar, bu gemilere yaklaşıp yaklaşmaz ateş açmaya başlamıştır. Bu durum üzerine altısı büyük olan gemi karaya oturmuş diğerleri ise top atışından kurtulmak için nehrin yukarı taraflarına doğru gitmiştir. Bu karaya oturanlar ise Ruslar tarafından yakılmıştır. Suhotin'in Kızıltaş halisindeki bu seferi, Karadeniz'de Rus bayraklı gemilerinin ilk saldırı eylemi olmuştur. Haziran 1773'te Suhotin'in filosu, Kızıltaş'a doğru giden başka 21 Osmanlı gemisi görmüştür. Bunun üzerine gemilerini gönderen Suhotin, Osmanlı gemilerini top atışına tutmuştur. Mayıs

⁹⁷⁶ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 429-432.

⁹⁷⁷ Azak filosunun dört numaralı güverte botunun komutanı Teğmen B. Şişmarev tarafından Kefe açıklarında Anadolu kıyısından gelen iki direkli bir Türk gemisinin ele geçirildiğinden bahsetmektedir. Top atışları yaparak gemiyi durdurduğundan bahseden Şişmarev, gemideki Türk olanların çokluğunu fark ettiğinde bunun düşman gemisi olabileceğini düşünerek bu gemiyi Kefe'ye getirdiğinden bahsetmektedir. RGAVMF, F. 172, O. 1, D. 16, L. 215-216ob.

⁹⁷⁸ RGAVMF, F. 870 O. 1, D. 1206A, L. 10-11ob.

⁹⁷⁹ RGAVMF, F. 870 O. 1, D. 1206A, L. 34ob-35.

ayında olduğu gibi iki büyük gemi karaya oturmuş ve yakılmıştır.⁹⁸⁰ Ruslar, bu gemilerde Osmanlı birliklerinin gelişini tespit edemese de Taman'a yapılan mühimmat, erzak ve para yardımını kesintiye uğratmıştır. Ayrıca Kuban'daki Rus karşıtı güçlerin etkisini de zayıflatmıştır. Bundan sonra Suhotin'in filosu, Karadeniz'in kuzey kıyılarında hareket etmeye devam etmiş ve ardından Balaklava yakınlarına gelmiştir.⁹⁸¹ Nitekim Ruslar tarafından ele geçirilen ve yakılan bu gemiler, savaş amaçlı olmayıp ticaret amacıyla kullanılan gemilerden oluşmaktaydı.

Hollanda'dan Rus hizmetine alınan denizci Jan Hendrik van Kinsbergen, Haziran 1773'te Rus komutanlarına (Çernişev, Senyavin ve Prozorvski) Rus filosunun Karadeniz'de daha agresif saldırı eylemlerine geçmesi gerektiğine dair önerilerini sunmuştur. Kinsbergen, Rus filosunun tamamen savunma odaklı stratejilerinin Osmanlılara zaman kazandırdığını ve bu yaklaşımın Rusya'nın stratejik avantajını zayıflatıldığını savunmaktaydı. Bu bağlamda, Azak filosu tarafından ele geçirilen ticaret gemilerinin Osmanlılar için kayıplar oluşturmalarına rağmen ciddi sonuçlar doğurmadığını belirtmiştir. Kinsbergen'in Sinop'a yapılacak bir çıkarma seferi önerisi, Osmanlı Devleti'nin moraline büyük bir darbe vurabileceği ve İstanbul'da büyük bir telaşa yol açabileceği düşüncesiyle sunulmuştur. Saldırı önerisi, iki fırkateyn, dört gemi ve çok sayıda el bombası ve top ile yapılması planlanmıştı. Kinsbergen, Sinop'un vurulmasının Osmanlı Devleti'ni teslim olmaya zorlayabileceğini ve Osmanlı ticaret gemilerini korumak amacıyla mevcut deniz kuvvetlerini dağıtmak zorunda bırakacağını öne sürmüştür. Bununla birlikte, Anadolu kıyılarındaki Osmanlı kuvvetlerini baskı altına almak için Azak filosundaki fırkateynlerden birinin buraya gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹⁸² Ayrıca Kinsbergen, Osmanlı filosunun Karadeniz'deki gücünü de analiz etmiş ve 52 toplu üç gemi ile 24 toplu bir şebeke sahip olduklarını ifade etmiştir.⁹⁸³ Bu verilere göre dört Osmanlı gemisinden üçünün çift güverteli olduğu da Rus Devlet Deniz Arşivi'ndeki belgelerde yer almaktadır.⁹⁸⁴

4 Temmuz 1773'te Jan Hendrik van Kinsbergen komutasındaki iki yeni tasarlanan Rus gemisi, Balaklava'da üç kalyon ve bir şebekten oluşan Osmanlı filosuyla ile karşı

⁹⁸⁰ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 438-440.

⁹⁸¹ RGAVMF, F. 870 O. 1, D. 1206A, L. 38-38ob.

⁹⁸² Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 435-438.

⁹⁸³ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 440.

⁹⁸⁴ RGAVMF, F. 870 O. 1, D. 1184, L. 71ob-72.

karşıya gelmiştir.⁹⁸⁵ Osmanlılar, sayısal üstünlüklerinin farkına vararak saldırıya geçmiştir. Ancak Kinsbergen, geri çekilmemiş ve karşı saldırıya geçmiştir. Rusların Taganrog adlı gemisi, Osmanlılardan gelen yoğun ateş nedeniyle ağır hasar almış, özellikle bordosu ve bataryası etkilenmiştir. Savaşın seyrinde atış mesafesi 100 ila 150 metreye kadar düşmüş ve bu yakın çatışma Osmanlı gemilerinin, Rus gemilerine çıkarma yapma teşebbüsüne yol açmıştır. Ancak Rusların yoğun top atışları ve güverteadaki askerlerin ateşli silahları, Osmanlıların bu çıkarma girişimini püskürtmüştür. Bu mücadele esnasında bir kalyonda yangının başlaması ve Rus savunma hattını da kıramayınca Osmanlı filosu, geri çekilmek zorunda kalmıştır. Nitekim Rusların karşı saldırıları Osmanlı gemilerinde ciddi hasara yol açmıştır. Bu çatışmada Rus gemilerinin Osmanlılara karşı savaş alanını daraltıp yakın muharebeye zorlaması, Osmanlı topçularının etkinliğini büyük ölçüde azaltmıştır. Osmanlı topçularının niteliksiz hale gelmesi, Rusların avantajını pekiştirmiştir. Bu savaş, Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti'ne karşı Karadeniz'deki ilk deniz savaşı olarak tarihe geçmiştir ve Azak filosunun ilk zaferi olmuştur.⁹⁸⁶

Balaklava Savaşı sonrasında, Osmanlı filosu 60 toplu bir gemiyle Akyar Körfezi'ne (bugünkü Sivastopol/Akthiar yakınları) bir çıkarma girişimi yapmayı planlamıştır. Ancak kıyılarda mevzilenen Rus topçularının yoğun atışları, Osmanlı gemisinin karaya yaklaşmasını engellemiştir. Bu durum Osmanlıların geri çekilmek zorunda kalmasına neden olmuş ve bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁹⁸⁷ Osmanlıların Kırım civarına yönelik bu çıkarma girişimleri, Kırım'ın işgalden kurtarılmasına yönelik bir stratejinin parçasıydı. Osmanlı Devleti, Kırım Hanı Devlet Giray'a bir kalyon tahsis ederek Kırım Tatarlarıyla birleşip bir saldırı başlatmayı planlamıştı.⁹⁸⁸ Ancak Rusların sıkı direnişi, bu çıkarma girişimlerini başarısız kılmış ve Osmanlılar Karadeniz'de üstünlük sağlayamamıştır. Rus filosunun savunması, Osmanlı Devleti'nin moral ve üstünlük açısından zayıflamasına yol açmıştır.⁹⁸⁹ Bu başarısız

⁹⁸⁵ Balaklava'daki Osmanlı filosunda, kalyonların 50 topa, şebek gemisinin ise 20 topa sahip olduğuna dair veriler bulunmaktadır. Aleksey A. Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 295. Rus filosunda bulunan yeni tasarlanan gemilerin ikinci sınıfa ait olan Taganrog ve Koron ise 16'şar toplara sahipti. Lebedev, *Morskiye Srazheniya Russkogo Parusnogo Flota: Polnyy Putevoditel*, Gangut İzd., St. Petersburg 2020, s. 155.

⁹⁸⁶ RGAVMF, F. 870 O. 1, D. 1184, L. 70-74ob.

⁹⁸⁷ Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 443-445.

⁹⁸⁸ Kırım Hanı Devlet Giray'ın uhdesinde olan Seyyâr-ı Bahri kalyonu yaklaşık 32,5 metre uzunluğuna sahip iken Vezir Osman Paşa uhdesinde olan *İkâb-ı Bahri* kalyonu ise yaklaşık 38,5 metre uzunluğuna sahiptir. BOA, D. BŞM.d. 4402.

⁹⁸⁹ Kalaçov, Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, s. 258, 268.

çıkarma girişimlerinden sonra Osmanlı filosu, harekâtlarını Taman ve Kerç Boğazı'na yönlendirmiştir.⁹⁹⁰ Kırım Yarımadası'ndaki Rus savunmasının güçlü olması, Osmanlıların farklı bölgelerde çıkarma yapma zorunluluğunu artırmıştır. 4 Temmuz 1773'teki Balaklava Savaşı, Karadeniz'de deniz hakimiyeti açısından önemli bir dönüm noktası olmuş, Osmanlıların bu cephedeki hedeflerine ulaşmasını engellemiştir.

Ağustos 1773'te Rus komutan Senyavin, Sinop'tan hareket eden Osmanlı filosunun Soğucak Kalesi'ne (Sucukkale) çıkarma yaparak Kırım'a saldırı planladığı bilgilerini almıştır. Bu bilgilere dayanarak Suhotin'e dört gemi, bir fırkateyn ve iki bottan oluşan bir filoyu Soğucak'a göndermesini emretmiştir. Ayrıca, Osmanlı filosunun ters bir rüzgâr nedeniyle Samsun'da demirlediği istihbaratı da Ruslar tarafından toplanmıştır.⁹⁹¹ 21 Ağustos 1773'te, Kinsbergen komutasındaki Rus filosu da Soğucak Kalesi'ne doğru harekete geçmiştir. 23 Ağustos'ta bölgeye ulaşan Ruslar, burada Osmanlı filosuyla karşılaşmıştır.⁹⁹² Osmanlı filosu, 4 kalyon, 4 fırkateyn, 3 şebek ve yardımcı gemilerle birlikte toplam 18 gemiye sahipti.⁹⁹³ Osmanlılar, Rus gemilerini gördükten sonra top atışlarına başlamıştır. Ruslar ise savaş hattına girerek Osmanlı atışlarına karşılık vermiştir. Osmanlı filosu, yoğun top ateşi altında Soğucak Kalesi'ne doğru çekilmiş, kalenin savunma gücünü kullanarak kendilerini koruma altına almak istemiştir. Ruslar ise kaleye yaklaşımdan kaçınmıştır.⁹⁹⁴ Rus filosundaki gemilerin yavaş seyri, Osmanlı gemilerini yakalamalarını engellemiştir.⁹⁹⁵ 31 Ağustos'ta, Senyavin'in de gelmesiyle Azak filosu, beş gemi, iki fırkateyn, bir bombardıman gemisi ve beş güverte botuyla Soğucak Kalesi'ne doğru yönelmiştir. İlk olarak Kızıltaş Halici denetlenmiş, ancak Osmanlı gemileri burada bulunamamıştır. 4 Eylül'de, Azak filosu Soğucak Kalesi'nin yaklaşık 7-8 kilometre mesafesine demirlemiştir. 5 Eylül sabahı, Osmanlı filosu beş kalyon, iki fırkateyn, iki şebek, bir kadirga ve bir nakliye

⁹⁹⁰ Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı geri alma niyetinden vazgeçmediklerini, Taman bölgesi üzerinden Kırım'a saldırıyı planladıklarına dair Ruslar istihbarat almıştır. Bu plana göre Osmanlılar, Kuban'daki yerleşik Nogay Tatarlarını Rusya'ya karşı ayaklandıracak ve ardından Kerç Boğazı bölgesinden Ruslara saldıracağına dair bilgiler toplanmıştır. RGAVMF, F. 168, O. 1, D. 16, L. 18-18ob.

⁹⁹¹ Senyavin, Soğucak'a gidecek gemilere Karadeniz haritasının verilmesini de emretmiştir. RGAVMF, F. 168, O. 1, D. 11, L. 28-29.

⁹⁹² RGAVMF, F. 870 O. 1, D. 1187, L. 89-100ob; RGAVMF, F. 172 O. 1, D. 288, L. 58. Ayrıca bkz. EK-G.

⁹⁹³ RGAVMF, F. 870 O. 1, D. 1187, L. 91-92. Diğer bir kaynağa göre ise Osmanlı filosunun üç kalyon, dört fırkateyn, üç şebeka ve çıkarma kuvvetine sahip sekiz nakliye gemisine sahip olduğu yer almaktadır. Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 446-447.

⁹⁹⁴ RGAVMF, F. 172 O. 1, D. 288, L. 58-58ob.

⁹⁹⁵ RGAVMF, F. 172 O. 1, D. 413, L. 118.

gemisiyle Anadolu kıyılarına doğru yelken açmıştır.⁹⁹⁶ Rus Azak filosu, karanlık çökene kadar Osmanlı gemilerini takip etmeye çalışmış, ancak gemilerinin yavaşlığı nedeniyle Osmanlı filosuna yetişememiştir.⁹⁹⁷

1773 yılında, Osmanlı filosu Kırım'a istediği desteği ve çıkarma kuvvetini ulaştıramasa da birkaç Rus teknesini ele geçirmeyi başarmıştır. Osmanlı gemileri, Karadeniz'deki Rus gemilerine göre daha hızlı hareket edebilmekteydi, bu da Osmanlıların deniz operasyonlarında daha esnek olmalarını sağlamıştı. Ruslar, Kerç Boğazı'ndan Karadeniz'e açılarak Osmanlı filosunu yakalama girişiminde bulunsalar da bu girişimlerinde başarısız olmuştur. Rus gemilerinin seyir hızlarının yavaş olması, Osmanlı gemilerine karşı dezavantaj oluşturmuştur. Bu durum karşısında Ruslar, Karadeniz'in kuzeyinde deniz hakimiyetini sağlamak için filolarını güçlendirme yoluna gitmiştir. 1773 yılının sonlarına doğru, Novohopersk'te inşa edilen 58 toplu iki fırkateyn Taganrog'a getirilmiş ve Azak filosuna katılmıştır. Aynı zamanda Osmanlıların aktif deniz faaliyetlerinin artması sebebiyle Azak filosunun üç fırkateyn ile daha güçlendirilmesine karar verilmiştir.⁹⁹⁸ Osmanlı Devleti'nin 1773 yılında Kırım'ı geri alma girişimleri, Rus filosu tarafından engellenmiştir. Osmanlıların Kırım'da karaya çıkarma yapamaması, bölgede Tatarların hareketlenmesini de sınırlamıştır.

1773 yılının sonlarına doğru, Osmanlı Devleti, Kırım'ı Rusların işgalinden kurtarmak için hazırlıklarına hız vermiştir. Kırım, hem Müslüman halkın yüzyıllardır yaşadığı bir bölge hem de Karadeniz'in stratejik konumu açısından Osmanlılar için büyük bir öneme sahipti. Kırım'ın kaybedilmesi, Osmanlı Devleti için sadece toprak kaybı değil, aynı zamanda Karadeniz'deki deniz ticareti ve güvenliği üzerinde de büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Bu nedenle, Osmanlılar 1774 yılı için kapsamlı bir kurtarma planı üzerinde çalışmaktaydılar. Çanakkale Boğazı hisarlarının muhafızı Süleyman Paşa, Taman'a çıkarma yapmak ve ardından Kırım Yarımadası'nın muhafızlığını üstlenmek üzere görevlendirilmiştir. Süleyman Paşa'ya verilen bu kritik görev, Kırım'ın stratejik noktalarının yeniden ele geçirilmesini hedeflemekteydi. Osmanlı Devleti, Rus işgaline son verip Kırım'ı geri kazanmayı amaçlarken Süleyman Paşa'nın liderliğinde Taman üzerinden yapılacak bir çıkarma operasyonu, Rusların Karadeniz'deki üstünlüğünü

⁹⁹⁶ RGAVMF, F. 870 O. 1, D. 1206A, L. 87.

⁹⁹⁷ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 447-448.

⁹⁹⁸ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 312-313.

kırmak için kilit bir hamle olarak görülmekteydi.⁹⁹⁹ Bu süreçte, Osmanlı donanması ve kara kuvvetleri Kırım'daki Tatar halkın desteğini de alarak Rusları geri püskürtmek için hazırlıklarını sürdürmüştür. 1774 yılı, Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı geri almak için büyük bir çaba sarf edeceği son yıl olarak planlanmıştı.

Sultan III. Mustafa'nın 21 Ocak 1774'te vefat etmesi ve yerine Sultan I. Abdülhamid'in (1774-1789) tahta geçmesi, Osmanlı-Rus savaşının seyrinde önemli bir dönemeç olmuştur. Bu taht değişikliği sırasında, Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa, Rus komutan Rumyantsev'e barış görüşmeleri teklif etmiştir. Ancak Rumyantsev, Bükreş'te daha önceki görüşmelerde sunduğu sert şartların geçerli olduğunu belirterek Kırım'ın bağımsızlığı ve Rusların Karadeniz'e erişimi konularında Osmanlılara baskı yapmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti ise Azak Kalesi'ni vermeye razı olsa da Kırım'ın bağımsızlığını kabul etmeyi reddetmiştir. Bu dönemde Osmanlılar için en önemli gelişme, Rusya'da Kazak lider Yemelyan İ. Pugaçev'in ayaklanması olmuştur. Osmanlı yönetimi, bu iç karışıklığın, Rusların güneydeki askerî baskısını hafifletebileceğini ve savaşın gidişatını değiştirebileceğini düşünmekteydi.¹⁰⁰⁰ Bu stratejik düşünceyle birlikte, Yedisan ve Bucak ordaları hariç Nogayların Osmanlı Devleti'nin safhalarında yer almaya başlaması, Kırım'ın ele geçirilmesi konusunda Osmanlıların elini güçlendiren gelişmeler olmuştur.¹⁰⁰¹ Bu durum üzerine tahta çıkan Sultan I. Abdülhamid, Rusların barış görüşmelerindeki tutumuna karşılık savaşa devam edilmesini istemiş ve bu yönde hazırlıkların yapılmasını için emirler vermiştir. Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki ana hedefi, Özi ve Taman bölgelerine odaklanarak Kırım'ın yeniden ele geçirilmesi olmuştur.¹⁰⁰² Kırım'ın stratejik ve sembolik önemi, Osmanlılar için savaşın en kritik meselelerinden biri haline gelmiştir.

Ocak 1774'te Rus İmparatorluğu, Osmanlı Devleti'nin Kırım'daki hareketlenmesini durdurmak için kapsamlı bir strateji geliştirmiştir. Rus planına göre Rumyantsev'in ordusu Tuna Nehri boyunca Osmanlı ordusuna güçlü bir darbe vuracak ve ardından Azak filosu, Özi Kalesi'nin ele geçirilmesi için harekete geçecekti. Ayrıca yapılan barış görüşmelerinde, Kerç ve Yenikale'nin bırakılması karşılığında, Ruslara Özi ve Kılburun kaleleri ile Dinyeper ve Bug nehirleri arasındaki toprakların verilmesi talep

⁹⁹⁹ BOA, C. AS. 36/1635.

¹⁰⁰⁰ Vinogradov, *Vek Yekaterini II, Dela Balkanskiye*, s. 130.

¹⁰⁰¹ RGAVMF, F. 168 O. 1, D. 16, s. 32-32ob, 66-67ob.

¹⁰⁰² BOA, TS. MA.e. 724/20.

edilmiştir. Ancak Kırım'ın bağımsızlığına dair maddenin değiştirilmemesi üzerine Kırım Tatarları ve Karadeniz meselesini Osmanlı Devleti için bir nevi *namus* meselesi haline getirmişti. Bu nedenle, Osmanlı Devleti savaşa devam etme kararı almıştır.¹⁰⁰³ Rumyantsev komutasındaki Rus birlikleri, Osmanlıların bu kararı sonrası yeni bir sefere hazırlanarak Tuna Nehri bölgesinde operasyonlara başlamıştır. Haziran 1774'te, Rus komutan Aleksandr V. Suvorov liderliğindeki Rus birlikleri, Kozluca yakınlarında Osmanlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu yenilginin ardından Osmanlı birlikleri stratejik olarak Şumnu'ya geri çekilmeye başlamıştır, ancak Rus birlikleri bu çekilmeyi takip ederek Osmanlı ordusunu baskı altında tutmuştur. Bu yenilgi, Osmanlıların savaşın sonlarına yaklaştığının bir işareti olarak görülmüştür ve Rusların Karadeniz'deki üstünlüklerini pekiştirmiştir.¹⁰⁰⁴

1774 yılında, Osmanlı Devleti savaşın seyrini değiştirmek için Karadeniz'deki filosunu yeniden harekete geçirmiştir. Altı yıldır devam eden savaş, Osmanlı filosunun Kırım'a yapacağı çıkarma girişimine bağlı hale gelmişti. Osmanlı devlet adamları, Kırım'ın ve Karadeniz üzerindeki hâkimiyet kaybının, diğer bölgelerin kaybına kıyasla çok daha büyük bir stratejik ve siyasî kayıp olacağının farkındaydı. Sultan II. Mehmed döneminden itibaren Karadeniz'in Osmanlı hakimiyetinde olması, imparatorluğun güvenliği ve genişlemesi için önemli görülmekteydi. Bu sebeple Kırım Hanlığı'nın kaybedilmesi, 1699 Karlofça Antlaşması ile elden çıkan topraklar gibi ağır bir kayıp olarak değerlendirilmekteydi. Bu stratejik farkındalıkla, Osmanlılar Karadeniz'deki hakimiyeti yeniden ele geçirmek için denizden son bir hamle yapma kararı almıştır. Osmanlı donanması, bu amaçla 6 kalyon¹⁰⁰⁵ ve şehtur, işkampaviye türü gemilerden oluşan 35 parçalık bir filoyu hazırlamaya başlamıştır.¹⁰⁰⁶ Bu filo, Kırım'a yapılacak bir çıkarma operasyonu için organize edilmiştir. Amaç, Kırım'ın kurtarılması ve Rus işgaline karşı son bir savunma hattı oluşturmaktır.

Nisan 1774'te, Vasiliy Y. Çiçagov komutasındaki Rus filosu, Taman bölgesinde faaliyet gösteren Osmanlı gemilerini tespit etmiş ve bu gemileri Kızıltaş'a kadar takip etmiştir. Ruslar ile Osmanlılar arasında ufak çaplı bir çatışma yaşanmış, ancak Osmanlı filosu karaya yakın bir noktaya çekilerek burada karada bulunan topçu

¹⁰⁰³ Kalaçov, Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, s. 266-269.

¹⁰⁰⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 420-421.

¹⁰⁰⁵ Bu kalyonların asker mevcudiyeti 350 mürettebat ile 150 mürettebat arasında değişkenlik göstermekteydi. Toplamda ise 1525 askerden oluşan bir mürettebata sahipti. BOA, D. BŞM.d. 4448.

¹⁰⁰⁶ BOA, D. BŞM.d. 4452.

desteğini arkasına almıştır. Bu hamle, Osmanlıların karada savunma hatlarına güvenerek Rusların üzerine daha fazla gelmesini engellemeye yönelikti. Ruslar ise açık denizde demirleyerek beklemeye geçmiştir, çünkü Osmanlıların karadaki topçu gücüne karşı açıkta saldırıya geçmek riskli olabilirdi.¹⁰⁰⁷ Ruslar, Osmanlıların faaliyetlerini dikkatle takip etmekteydi. Batılı elçilerden gelen bilgilere göre Osmanlı Devleti büyük bir filoyla Kırım'ı kurtarma girişiminde bulunmayı planlamaktaydı. Bu filo, Sinop üzerinden hareket ederek Taman bölgesine yönelmek üzere hazırlık yapmaktaydı. Bu bilgi II. Katerina'ya ulaştığında, Azak filosunda bulunan hasarlı gemilerin hızla onarılmasını ve filosuna yeni gemilerin eklenmesini talep etmiştir. Bu talepler, Osmanlıların Kırım'ı kurtarma girişimine karşı Rusların Karadeniz'de ve Azak Denizi'nde üstünlüğü elinde tutma isteğinin bir göstergesiydi.¹⁰⁰⁸ Ruslar, donanmalarını mümkün olan en hızlı şekilde güçlendirmek ve Osmanlıların denizdeki bu hamlesine karşı koyabilmek için hazırlıklara hız vermiştir.

9 Haziran 1774'te Ruslar, Kerç Boğazı'na yaklaşmakta olan Osmanlı filosunu fark etmiş ve büyük bir deniz savaşı hazırlığına girişmiştir. Osmanlı filosu, toplamda 5 kalyon, 9 firkate ve 26 parçadan oluşan kadirga, şebek ve diğer küçük tekneler bulunmaktaydı.¹⁰⁰⁹ Rus komutanı Vasiliy Y. Çığagov, Osmanlıların ilerleyişini durdurmak amacıyla Azak filosundaki tüm gemileri Kerç Boğazı'na yönlendirmiştir. Osmanlı filosu ise iki ayrı filoya ayrılarak bir strateji izlemiştir. Bunlardan biri 7 firkate, 11 kadirga ve 6 şebekten oluşmaktaydı ve bu filo, Rus filosuna doğru yelken açmıştır. Diğer filo ise 4 kalyon, 6 kadirga ve 4 şebek ile Kerç Boğazı'na doğru hareket etmiştir. Çığagov, Osmanlı gemilerinin oluşturduğu tehdidi fark ederek öncelikle firkateyn ve yeni tasarlanan iki gemiden oluşan savunma gücüyle Rus filosunu organize etmiştir. Osmanlı filosu ateş açarak saldırıya başlamış, buna karşılık Ruslar firkateynlerinden top atışlarıyla karşılık vermiştir. Ancak Çığagov, Osmanlı gemilerinin Kerç Boğazı'na doğru ilerleyen ikinci kolunu daha büyük bir tehdit olarak görüp bu alana odaklanmaya karar vermiştir. Bu nedenle, Osmanlılara karşı süren çatışmadan çekilerek Kerç Boğazı'na yönelmiş ve burada savunma pozisyonu almıştır. 9 Haziran akşamı Ruslar, Kerç Boğazı'na girerek boğazın kontrolünü tutmaya başlamıştır.¹⁰¹⁰ Osmanlıların amacı, Kırım'a çıkarma yaparak bölgeyi Rus işgalinden

¹⁰⁰⁷ Ruslar, beşi büyük olmak üzere 25 parça gemiden oluşan Osmanlı filosunun karaya yakın demir attığını tespit etmiştir. RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1268, L. 14ob-15.

¹⁰⁰⁸ RGAVMF, F. 168, O. 1, D. 16, L. 71.

¹⁰⁰⁹ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 459.

¹⁰¹⁰ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1271A, L. 52ob-53.

kurtarmak ve Kerç Boğazı'nı kontrol altına alarak Rusya'nın Karadeniz'e erişimini engellemekti. Ancak Ruslar, Osmanlı filosundan önce boğaza gelerek bu girişimi engellemeyi başarmıştır. Özellikle Rus gemilerinin boğazın en dar noktasına demirlemesi ve Pavlovskaya topçularının desteği, Osmanlıların Kerç ve Azak Denizi'ne erişimini kısıtlamış, Osmanlı filosunun bu stratejik hamlesini başarısız kılmıştır. Bu hamleyle Ruslar, Osmanlıların nicelik olarak üstün olan deniz gücüne rağmen boğazda kontrolü ele geçirmiş ve Osmanlıların Kırım'ı kurtarma girişimine karşı güçlü bir savunma hattı kurmuştur.¹⁰¹¹

Taman açıklarında demirleyen Osmanlı filosu, Nogayların tutumundaki değişiklikleri ve Devlet Giray ile iş birliğini reddetmelerini gözlemlemiştir.¹⁰¹² Bu dönemde Nogay kabilelerinin Rus safına geçmeye başlaması, Kırım'a yönelik Osmanlı seferini zayıflatmış ve Osmanlılar için bir darbe olmuştur.¹⁰¹³ Bu durumu fırsat bilen Çığagov, tüm kuvvetlerini toplayarak Osmanlı filosuna karşı hazırlık yapmıştır. Azak filosu, Rusların komutası altında üç firkateyn, dört yeni tasarlanan gemi, iki bombardıman gemisi ve üç güverte botu ile hilal şeklinde bir savunma hattı oluşturmuştur. 13 Haziran'da Osmanlı filosu saldırı kararı almış ve harekete geçmiştir. Ancak Ruslar, Osmanlı gemilerinin sancak tarafına geçip topların menzilinin dışında kalarak avantaj sağlamıştır. Osmanlı filosu, altı çift güverteli kalyon, yedi tek güverteli firkate ve dört şebek gemisi ile Ruslara karşı hazırlık yapmıştır. Bu donanmanın yanında, 13 kadırgadan oluşan takviye gemiler de çatışmalara katılmaya hazır hale getirilmiştir. Bu iki filo arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu durum üzerine 23 Haziran'da Senyavin, Taganrog'dan Kerç'e gelerek genel komutayı devralmış ve Osmanlı filosu üzerindeki baskıyı artırmıştır.¹⁰¹⁴ Osmanlı Devleti için zaman daralmaktaydı, çünkü kara birlikleri, özellikle Kozluca'da yaşanan gelişmelerden sonra filonun başarılarına göre hareket etmeyi planlamaktaydı.

28 Haziran 1774'te Osmanlı filosu, Kerç Boğazı'nda bulunan Rus filosuna saldırı başlatmıştır. Sabahın erken saatlerinde boğaz, yoğun bir sisle kaplı ve rüzgârsız bir ortam bulunmaktaydı. Öğleye doğru sisin dağılmasıyla birlikte Rus filosu, karşılarında Osmanlı filosunun yelken açmaya hazırlandığını görmüştür. Ruslar üç firkateyn, dört yeni tasarlanan gemi, iki bombardıman gemisi ve birkaç savaş botuyla konuşlanmıştı.

¹⁰¹¹ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1268, L. 38ob.

¹⁰¹² Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. I, s. 94.

¹⁰¹³ Kalaçov, Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, s. 278, 281.

¹⁰¹⁴ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1268, L. 38ob-41.

Osmanlı filosu ise 6 kalyon, 4 karavele, 1 pergandi ve 21 ince donanma gemisinden oluşmaktaydı. Osmanlı kürekli gemileri kıyıya yakın ilerlerken yelkenli gemiler boğazın ortasından ilerlemekteydi. Çatışma, her iki filonun birbirine top atışı menziline girmesiyle başlamıştır. Rusların stratejik konumu, kara bataryalarından aldıkları destekle Osmanlı filosuna karşı üstünlük sağlamıştır. Boğazın en dar noktasında yer alan Rus savunması, Osmanlı gemilerinin top atışlarını etkisiz hale getirmiştir. Osmanlı toplarının isabet oranı düşük kalırken Ruslar, karadaki bataryalardan da destek alarak güçlü bir savunma yapmıştır. Bu durum, Osmanlı gemilerini geri çekilmeye zorlamıştır. Osmanlı filosunun sayısal ve niteliksel üstünlüğü, Rusların güçlü savunma pozisyonları ve karadan aldıkları destek nedeniyle avantaja dönüşmemiştir. Ruslar, konumlarını kullanarak Osmanlıların saldırısını püskürtmüş ve Kerç Boğazı'nın kontrolünü ellerinde tutmaya devam etmiştir.¹⁰¹⁵

Tablo 3.9. H. 1188/M. 1774 Senesi Kırım Seferi için Gönderilen Osmanlı Gemileri¹⁰¹⁶

Gemi Türü	Gemi İsmi	Top Çapları ve Çeşidi-Kıyye (Kilogram cinsi)								
		1 (1,3 kg)	1,5 (1,9 kg)	3 (3,8 kg)	5 (6,4 kg)	9 (11,5 kg)	11 (14,1 kg)	22 (28,2 kg)	44 (56,4 kg)	Toplam Top
Kalyon	Mesudiye			8	28		24		2	62
	Mansuriye			8	28	24		2		62
	Ukkâb-ı Bahrî			10	26	22		2		60
	Nesîm-i Zafer		8	14	34					56
Pergandi	Şehbâz-ı Bahrî	6		20						26
Karavele	Perr-i Bahrî		6	10	16					32
	Berid-i Fütûh		6	10	16					32
	Sayyâd-ı Bahrî		6	10	16					32
	Necm-i Zafer		6	10	16					32
Tüccar Kalyon	1		6	16	18					40
	2		6	16	18					40

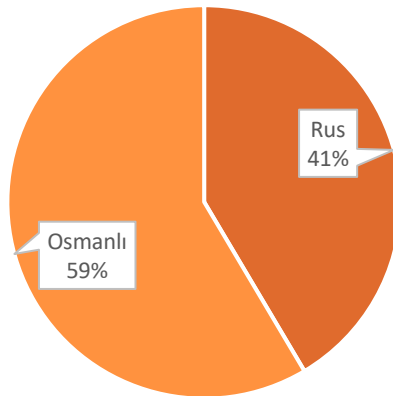
¹⁰¹⁵ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1244, L. 20-20ob. Kerç Boğazı'ndaki mücadeleyi gösteren harita için bkz. EK-H-I.

¹⁰¹⁶ BOA, C. BH, 193/9065. Ayrıca bkz. EK-İ.

Tablo 3.10. 1774 Yılında Kırım için Hazır Bulunan Rus Gemileri¹⁰¹⁷

Gemi Türü	Gemi İsmi	Top Çapları ve Çeşidi-Funt (Kilogram cinsi)					
		1 (0,5kg)	3 (1,3kg)	6 (2,7kg)	12 (5,4kg)	18 (8,2kg)	Toplam Top
Fırkateyn	Perviy (Birinci)		6	10	26	2	44
	Vtoroy (İkinci)			6	26		32
	Çetvertiy (Dördüncü)		28			30	58
Savaş Gemisi-Yeni İcat Edilen	Hotin				16		16
	Azov (Azak)	2	4		14		20
	Taganrog (Taygan)	2			14		16
	Novopavlovsk	2			14		16
	Koron	2	6		14		22
	Modon	2			14		16
	Moreya (Mora)	2			14		16
	Jurja	2			14		16
Büyük Bombardıman Gemisi	Yassı (Yaş)		2	12			14
Küçük Bombardıman Gemisi	Vtoroy (İkinci)		2	12			14
Yardımcı Gemi (Güverteli)	Mius		12				12
	Bituyug		12				12
	Kuryer		12				12

Grafik 3.2. Karadeniz’de Bulunan Osmanlı-Rus Gemilerindeki Top Mevcudu (1774)

¹⁰¹⁷ RGAVMF, F. 168, O. 1, D. 31, L. 259-262; RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1244, L. 20-20ob.

1774 yılı Karadeniz'deki Osmanlı ve Rus donanmalarının top mevcudu üzerine yapılan analiz, Osmanlı donanmasının önemli bir silah üstünlüğüne sahip olduğunu göstermektedir. Osmanlı donanmasının gemi başına düşen ortalama top sayısının yüksek olması ve topların daha büyük çaplı ve ağır olması, bu üstünlüğün temel nedenleri arasında yer almaktadır. Ağır topların düşman gemilerine daha fazla hasar verebilme potansiyeli, Osmanlı donanmasının geniş çaplı ve güçlü ateş gücüne dayalı bir strateji geliştirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, Rus donanması daha hafif toplarla donatılmıştı. Bu durum, Rus gemilerine manevra kabiliyeti kazandırır da uzun mesafedeki etkinliklerini sınırlamış ve stratejilerini kısa mesafeli çatışmalara yönlendirmiştir. Rus donanmasının operasyonel taktiklerdeki üstünlüğü ve stratejik savunma pozisyonları, Osmanlıların sayısal ve ateş gücü üstünlüğüne rağmen, Karadeniz kıyılarında önemli kazanımlar elde etmesine yol açmıştır. Rusların dar alanlardaki savaş stratejileri, Osmanlı donanmasının güçlü ama daha ağır ve kapsamlı operasyonlarına karşı etkili olmuştur. Ayrıca coğrafi avantajlar ve savunma taktikleri, Rus donanmasının Kırım kıyılarında üstünlük sağlamasına katkıda bulunmuş ve nihayetinde Ruslar bu savaşı kazanan taraf olmuştur. Bu analiz, sadece donanma kapasitelerinin değil, aynı zamanda strateji ve yerel coğrafi avantajların deniz çatışmalarının sonuçlarını nasıl şekillendirebileceğine dair derinlemesine bir anlayış sunmaktadır. Bu durum, bölgesel deniz gücü dengelerinin ve çatışma sonuçlarının daha geniş bağlamda değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

16 Temmuz 1774'te Ruslar, Osmanlı filosunun Taman yakınlarında 73 parça gemiden oluştuğuna dair kayıtlar tutmuştur.¹⁰¹⁸ Osmanlı filosunun Karadeniz'e doğru açıldıklarını görmüşlerdir. Fakat bu esnada Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasındaki barış görüşmeleri nihayete ermiştir.¹⁰¹⁹ Ancak Kırım'daki konumlarını kaybetmek istemeyen Osmanlılar, II. Sahib Giray Han tarafından Kırım'da başlatılan ayaklanma üzerine harekete geçmiştir. Kırım sahili boyunca ilerleyen Canikli Hacı Ali Paşa komutasındaki Osmanlı filosu, 18 Temmuz'da Aluşta bölgesine gelerek bu bölgeye çıkarma girişimleri için hazırlık yapmaya başlamıştır. Osmanlıları püskürtemeyeceğini anlayan Rus komutan Koliçev, müfrezesini geri çekmeye başlamıştır.¹⁰²⁰ 19 Temmuz'da karadan bölgeye gelen Rus birlikleri, Aluşta sahilinde

¹⁰¹⁸ Bu kayıtlarda Osmanlı filosunda, 6 kalyon, 7 fırkate, 4 şebek, 20 kadirga, 21 nakliye, 14 tekne ve 1 bombardıman teknesi bulunmaktadır. RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 1268, L. 56ob.

¹⁰¹⁹ BOA, HR. SYS, 1186/1.

¹⁰²⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. I, s. 94.

14 gemiden oluşan Osmanlı filosunun bulunduğunu gözlemlemiştir. Aynı gün karaya çıkarma yapan Osmanlı birlikleri, Yalta bölgesine gelerek burada bulunan Rus birliğini kuşatmıştır. Bu durum üzerine karadaki Rus komutanları, Osmanlı filosunun yapmış olduğu çıkarmayı engelleyemediğinden ötürü Azak filosunu suçlamaya başlamıştır. Senyavin komutasındaki filo, Osmanlı gemilerinin karaya yapmış olduğu çıkarmaya karşı koyamamıştır.¹⁰²¹ Osmanlı askerlerinin 7 ile 8 bin civarında olduklarını bildiren Dolgorukov, Osmanlıların mevzilendikleri yerin sağlam olduğu bilgisini II. Katerina'ya aktarmıştır. Dolgorukov, Osmanlılara karşı Kont Musin-Puşkin komutasında, 2 bin 850 kişiden oluşan yedi tabur piyadeyi bölgeye göndermiştir. Rus birliklerinin bu mevziyi yoğun top atışlarıyla ele geçirmesi üzerine Osmanlılar, Aluşta'daki kamp bölgesine geri çekilmiştir.¹⁰²² Osmanlı-Rus Savaşı'nın son dönemlerinde gerçekleşen bu olay, Kırım'daki son Osmanlı hareketlerinden biri olmuştur.

Kırım'daki Tatarlar ise Osmanlıların yaptıkları bu girişimler üzerine Rus birliklerine saldırmaya başlamıştır. Özellikle Orkapı'dan Salgır Nehri'ne gitmekte olan Rus birliklerine saldırımları büyük bir etki oluşturmuştur.¹⁰²³ Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasında savaşı sonlandıran antlaşma imzalanmasına rağmen, Kırım'da çatışmalar devam etmekteydi. Bu dönemde Hacı Ali Paşa, Kırım'daki Osmanlı varlığını sürdürmeye çalışmak için mücadele etmekteydi. İki devlet arasında antlaşmanın yapıldığına dair bilgi Kırım'a ulaşınca Aluşta yakınlarındaki Osmanlı filosunu Kefe'ye taşıma kararı verilmiştir.¹⁰²⁴ Rusların Azak filosu ise Kerç Boğazı'na gitmiştir.¹⁰²⁵

27 Temmuz 1774'te II. Katerina, Kırım'daki durumu yakından takip ederek Senyavin'e Osmanlı birliklerinin Kırım'daki varlığını sona erdirmek için talimatlar vermiştir. Bu emir, Kırım'da Osmanlıların çıkarma yaparak tekrar kontrol sağlamaya çalıştıkları bir dönemde gönderilmiştir. Katerina, Dolgorukov'un Orkapı'da beklediğini ve Osmanlıların Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığını tehdit etmelerine müsaade edilmeyeceğini belirtmiştir. Dolayısıyla, Azak filosunun savaşa her an hazır

¹⁰²¹ Prozorovskiy, *Zapiski General-Feldmarşala Knyazy Aleksandra Aleksandroviça Prozorovskogo, 1756-1776*, s. 573, 579.

¹⁰²² Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 334-335.

¹⁰²³ Prozorovskiy, *Zapiski General-Feldmarşala Knyazy Aleksandra Aleksandroviça Prozorovskogo, 1756-1776*, s. 596-597.

¹⁰²⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. I, s. 94.

¹⁰²⁵ Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 464.

olması ve Osmanlıların geri çekilmesine kadar Kırım’da güçlü bir varlık sürdürmesi gerektiğini emretmiştir. Osmanlılar ise Kırım’ı geri almak amacıyla Canikli Hacı Ali Paşa komutasında Kırım’a çıkarma yapmıştı. Ancak Osmanlıların çabaları, Rusya’nın kararlı direnişi ve Azak filosunun etkili savunması nedeniyle başarısız olmuştur. Ekim 1774’te Osmanlı filosu, Kırım’dan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu geri çekilmenin ardından Kırım üzerindeki Rus kontrolü pekişmiştir. Rus birliklerinin bir kısmı da Kırım’dan ayrılmıştır. Nitekim Azak Filosu, savaş boyunca Osmanlı filosunun Karadeniz’deki faaliyetlerini etkili bir şekilde engellemiştir. Savaşın sona ermesiyle Azak filosunun önemli bir kısmı, onarım için Taganrog’a geri çekilmiş ve sadece dört fırkateyn ve beş güverteli bot Kerç Boğazı’nda bırakılmıştır. Bu hamle, Rusların Karadeniz’deki varlığını güçlendirmeye yönelik stratejik bir adım olmuş ve Azak filosu, Karadeniz’deki Rus deniz gücünün temellerini atarak ilerideki Karadeniz filosunun yapı taşlarını oluşturmuştur.¹⁰²⁶

Osmanlı Devleti’nin Kırım üzerindeki hakimiyetini sürdürme çabaları, bölgedeki stratejik kalelerin kontrolüyle doğrudan ilişkili olmuştur. Bunun için Kırım üzerindeki hakimiyetini geri kazanmak ve burada bulunan Tatarların umutlarını canlı tutmak amacıyla Özi ve Kılburun kalelerini stratejik olarak elinde tutmanın önemini kavramıştı. Bu kaleler, Osmanlı Devleti’nin Kırım’a lojistik ve askerî yardım ulaştırmasında hayati öneme sahipti. Bu kalelerin kontrolü, Kırım’a tedarik sağlanmasında ve Rus ilerleyişine karşı güçlü bir savunma hattı kurulmasında da kritik bir rol oynamaktaydı. Ancak, 1774’teki Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan hemen önce Kılburun Kalesi’nin Ruslar tarafından ele geçirilmesi, Kırım’ın savunmasını büyük ölçüde zayıflatmıştır. Bu kayıp, Rusya’nın Karadeniz’deki etkisini artırmıştır.¹⁰²⁷ Kılburun Kalesi’nin kaybı, Osmanlı Devleti’nin Kırım’daki varlığını büyük ölçüde tehlikeye atmıştır. Bölgedeki Tatarların direnci azalırken Osmanlı Devleti’nin Ruslara karşı askerî gücü zayıflamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti’nin Rusya karşısındaki diplomatik zorluklarını da artırmış ve bölgedeki güç dengesini Rusya lehine değiştirmiştir.

Sonuç olarak 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, Rus İmparatorluğu’nun denizlerdeki başarılı stratejileri sayesinde Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanmış ve Osmanlı’nın askeri ve ekonomik yapısında derin sorunlara yol açmıştır. Savaşın Ruslar lehine

¹⁰²⁶ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 336-338.

¹⁰²⁷ Aksan, “Ottoman Military Power”, s. 338.

gelişmesinde, Rus donanmasının Akdeniz ve Karadeniz'deki varlığı büyük rol oynamıştır. Ruslar, Osmanlı'nın deniz hakimiyetini kırarak Kırım'ı işgal etmiş ve Osmanlı kuvvetlerini bölmeyi başarmıştır. Daha önce Azak Denizi ve Don ile Dinyeper nehirlerinde sınırlı olan Rus deniz gücü, Baltık filosundan gelen destekle Akdeniz'e uzanarak Osmanlı kuvvetlerini dağınık duruma getirmiştir. Özellikle Çeşme Savaşı'nda Osmanlı donanmasının büyük kısmını imha eden Rus donanması, Osmanlı'nın stratejik gücünü zayıflatmıştır. Karadeniz'in kuzeyindeki Rus hakimiyeti, Kırım'ın ele geçirilmesinde kilit rol oynamış ve Osmanlı'nın bu bölgedeki gücünü ciddi şekilde azaltmıştır. Nitekim bu zaferle birlikte Rus İmparatorluğu, Osmanlı'ya karşı yalnızca karasal değil, Karadeniz ve Akdeniz'de de güçlü bir tehdit oluşturabilecek bir deniz gücü haline gelmiş ve I. Petro'nun denizlere erişim hedefini büyük oranda gerçekleştirmiştir.

Rus İmparatorluğu'nun Tuna Nehri'nde Filo Oluşturma Girişimi

Tuna Nehri, Osmanlı Devleti için hem ticarî hem de askerî açıdan büyük önem taşımaktaydı. Rusya ise Tuna Nehri'nde bir filo oluşturmayı, İstanbul'a yönelik planladıkları saldırılara hazırlık amacıyla bir araç olarak görmüştür. 1770 yılında Osmanlı Devleti, Rusların Tuna Nehri'ne yönelik faaliyetlerini durdurmak için İsakçı Limanı'na önemli bir filo konuşlandırmıştır. Bu filoda 2 kalyon, 1 pergandi, 18 firkate, 13 kancabaş, 24 ateş kayığı ve 15 yardımcı gemiden oluşmaktaydı.¹⁰²⁸ Bu şekilde, Osmanlı Devleti, Tuna'da Ruslara karşı etkili bir savunma yapmayı amaçlamaktaydı. Ancak Ruslar, Tuna Nehri üzerindeki stratejik kontrolü ele geçirme konusunda kararlıydı. Rus İmparatorluğu, Tuna Nehri'nde bir filo oluşturma planını 1771'de başlatmıştır. Bu filonun amacı, asker taşımak ve Osmanlı topraklarına yapılacak operasyonlarda nehir yolunu kullanarak lojistik destek sağlamaktı. Bu bağlamda, 1772 yılına kadar 60 nehir teknesinin inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu filoyu oluşturmak için Ruslar, Osmanlı Devleti'ne ait nehir gemilerini ele geçirmeyi de başarmıştır. Bu nehirde filo kurmak için P. A. Rumyantsev komutasındaki Rus birlikleri, Yergöğü Kalesi'ni işgal etmiş ve bu eylemler sırasında çok sayıda Osmanlı nehir gemilerini ele geçirmiştir. Tulça yakınlarında ise 5 kalite, 7 kadirga, 6 kancabaş olmak üzere toplamda 43 nehir gemisi daha Ruslar tarafından zapt edilmiştir.¹⁰²⁹

¹⁰²⁸ Tuna Nehri'ne yönlendirilen 73 parçadan oluşan ince donanmanın 2 bini aşkın bir mürettebata sahiptir. BOA, D. BŞM. TRE.d. 14981.

¹⁰²⁹ Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 735.

1772 yılının başında İngiliz donanmasından Rus hizmetine alınan Amiral C. Knowles, Tuna'da oluşturulan filonun komutasına verilmiştir. Bu kişinin buraya atanma sebebi ise denizden İstanbul Boğazı'na yapılacak seferdeki organizasyonu yönetebilecek kabiliyete ve deneyime sahip olmasıydı. Ancak, İstanbul'a yönelik sefer planından vazgeçilmesi üzerine Knowles geri çağırılmış ve Tuna'daki filo girişimi Ruslar için ikincil plana düşmeye başlamıştır. Buna rağmen Eylül 1772'de Tuna Nehri ağzının kontrolünü ele geçiren Ruslar, bu yolla Kırım ile Tuna arasındaki iletişimi kolaylaştırmış oldu. Ayrıca Ruslar, Aralık 1772 ile Nisan 1773 tarihleri arasında İsmail'de 12 nehir teknesi inşa ederek nehir üzerindeki varlıklarını artırmıştır. Bu süreçte, Osmanlı'nın Tuna'daki donanmasının hareketini kısıtlayan Ruslar, nehre girişleri engellemek için bariyerler kurmuştur. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti, Akdeniz'de Ruslara karşı önemli mücadeleler veren Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'yı Rusçuk Seraskerliğine getirerek Tuna'daki Rus faaliyetlerini engelleme yönünde adımlar atmaya çalışmıştır.¹⁰³⁰ 1774 yılına gelindiğinde, Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdiren barış görüşmeleri başlamıştı. Bu süreçte Tuna'daki Rus filosu, savaşın sonlarına doğru daha az faaliyet göstermiş ve barış antlaşması imzalandıktan sonra Rusya, sağlam kalan Tuna gemilerini Karadeniz'e, özellikle Kerç Boğazı'na nakletmiştir. Bu gemiler, Azak filosunun bir parçası haline getirilerek Rusların Karadeniz'deki varlığını daha da güçlendirmiştir.¹⁰³¹

3.2.4. Savaşın Ardından: Barışa Doğru Adım Adım (1774)

Bu başlık, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sona ermesi için barış sürecine geçişin aşamalarını ve bu sürecin taraflar arasındaki diplomatik ilişkiler üzerindeki etkilerini analiz etmek amacıyla eklenmiştir. Aynı zamanda Karadeniz'deki güç dengelerinin nasıl şekillendiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu kapsamda başlığın altında, savaş sürecinde diplomatik düzenlemelerin ve bölgedeki hedeflerin değişim dinamikleri anlatılmaktadır

Rus İmparatorluğu'nun Kırım'ı işgali, Avrupa'da ciddi diplomatik tepkilere yol açmıştır. II. Katerina, bu işgali meşrulaştırmanın ve işgal edilen Osmanlı topraklarının statüsünü diplomatik olarak kabul ettirmenin zorluklarını Avrupa'da gelişen tutumdan fark etmiştir. Özellikle Avusturya ve Prusya, Rusya'nın genişleme politikalarına karşı

¹⁰³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 420.

¹⁰³¹ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 466-468.

tavır almıştır. Avusturya, Rusya'yı sınırlamak amacıyla Osmanlı ile 1771'de resmi bir ittifak oluşturmuştur.¹⁰³² Bunun amacı, Rusya'dan Osmanlı'nın kaybettiği toprakları geri almasını sağlamaktır. Prusya Kralı II. Friedrich ise Rusya'nın Avrupa dengelerini tehdit eden büyümesini önlemek için Osmanlı Devleti'ni koruma taraftarı olmuş ve Avusturya ile iş birliğine gitmiştir.¹⁰³³ İngiltere de Rusya'nın genişlemesine dair endişeler taşımaya başlamıştır. Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ın bağımsızlığı ile Akdeniz'de stratejik adalar üzerinde hakimiyet kurma isteği, İngiltere'nin alarm durumuna geçmesine neden olmuştur.¹⁰³⁴ Fransa ise Rusya'nın Akdeniz'de güçlenmesi ve Karadeniz'de genişlemesini kendi stratejik çıkarlarına zarar vereceğini düşünerek Osmanlı Devleti ile İsveç'in Rusya'ya karşı ittifak kurması için girişimlerde bulunmuştur. Nitekim Avrupa'daki bu ortam, Osmanlı'nın direncini güçlendiren bir zemin oluşturmuştur.¹⁰³⁵

Kırım'ı istila eden Rus İmparatorluğu, savaşın getirdiği siyasî, sosyal ve ekonomik hasarlardan etkilenecek barış görüşmeleri başlatılmasını istemiştir. Özellikle Rusları barış yapmasını etkileyen olay, Rus ordusunda yayılan veba olmuştur. Bu salgın, savaşın başından beri birçok insanın ölümüne yol açmıştır. Akdeniz'de bulunan donanmadaki askerler de hastalıklardan telef olmaktaydı. Bu durum üzerine Avusturya ve Prusya'nın baskısıyla Osmanlı Devleti'nin barış görüşmelerine başlaması istenmiştir. 8 Nisan 1772'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Yergögü'nde

¹⁰³² Osmanlı Devleti, yaşadığı ağır kayıplar üzerine Rus İmparatorluğu'na karşı ittifak arayışlarına girmiştir. Bu bağlamda Osmanlılar, 6 Temmuz 1771'de Avusturya ile gizli bir antlaşma imzalamıştır. Anlaşmada, Avusturya'ya Akdeniz ve Balkanlar'da çeşitli ayrıcalıklar tanınmıştır. Karşılığında, Avusturya'nın Rusların işgal ettiği toprakların iadesi ve Lehistan'ın bağımsızlığı için çalışacağı kararlaştırılmıştır. Bu durum üzerine Rusya, Lehistan'ın paylaşılması için Prusya ve Avusturya ile bir antlaşma gerçekleştirmiştir. Bu antlaşma ve Avusturya'nın tutumu Osmanlı Devleti'ni endişelendirmiştir. Avusturya ise bu antlaşmanın ardından Osmanlı Devleti'ne Rus İmparatorluğu ile barış antlaşması için görüşmeler yapması için baskı kurmaya çalışmıştır. Bkz. Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s. 56-57.

¹⁰³³ Prusya, Avusturya ile ortak hareket ederek İstanbul ve St. Petersburg arasında daha makul bir barış anlaşmasının imzalanmasını savunmuştur. Bkz. Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1985, s. 98-99.

¹⁰³⁴ İngiltere, bölgedeki ticari çıkarlarını koruma amacıyla hem Osmanlı hem de Rusya ile ilişkilerini sürdürmeye çalışmış ve tarafsızlık vurgusu yaparak Akdeniz'deki deniz hareketlerinin ticaret üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, İngiltere'nin de Fransa gibi Doğu Akdeniz'deki stratejik ve ticari çıkarlarını korumak istediklerini göstermektedir. Anderson, "Great Britain and the Russian Fleet, 1769-70", s. 153.

¹⁰³⁵ Vinogradov, *Vek Yekaterini II, Dela Balkanskiye*, s. 100-101; Drujinina, *Kyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*, s. 185-187.

gerçekleştirilen barış görüşmeleri sonucunda, 10 Mayıs'ta bir mütareke imzalanmış ve Akdeniz'deki donanmalar için ayrı bir mütareke kararlaştırılmıştır.¹⁰³⁶

Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu 27 Temmuz 1772'den 9 Mart 1773'e kadar gergin barış görüşmeleri gerçekleştirmiştir. İlk görüşmeler, Eflak ve Boğdan sınırındaki Fokşan kasabasında yapılmıştır. Rusya'nın talepleri arasında G. G. Orlov'un "uti possidetis" (sahip oldukların senindir) ilkesini öne sürdüğü Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığı, Azak, Taganrog, Kerç, Yenikale, Kılburun, Özi'nin teslimi ve Karadeniz'de seyrüsefer hakkı gibi istekler yer almaktaydı.¹⁰³⁷ Ancak Osmanlı temsilcileri, özellikle Kırım'ın bağımsızlığına ve Rusya'ya devrine şiddetle karşı çıkmış ve bu talepleri, kesin bir şekilde reddetmiştir. Kırım konusundaki anlaşmazlık nedeniyle görüşmeler çıkmaza girmiş ve taraflar geri çekilmiştir.¹⁰³⁸

Osmanlılar, Ruslar ile yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalmasına rağmen ateşkesin uzatılmasını talep etmekteydi. Ancak Osmanlıların bu talebi, bir barış arayışı gibi görünse de amacı, savaşa daha güçlü bir şekilde hazırlanmak ve Ruslara karşı askerî pozisyonlarını güçlendirmektir. Özellikle Akdeniz'deki Rus filosuna darbe vurmak ve oradaki Rus gemilerini yok etmek gibi bir plan doğrultusunda zaman kazanma arayışı içindeydiler.¹⁰³⁹ Bu doğrultuda, Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Osmanlı donanmasını toparlamaya ve güçlendirmeye başlamıştır. Kuzey Afrika kıyılarında ve Marmara Denizi'nde yoğunlaşan bu hazırlıklar, donanmanın Rus gemilerine karşı bir saldırı düzenlemek üzere organize edilmekte olduğunu göstermekteydi. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu hazırlıkları, Ruslar tarafından fark edilmiştir. G. G. Orlov, Osmanlıların deniz harekâtlarına yönelik bu hazırlıklarını gözlemlemiş ve Osmanlıların planlarına karşı önlem almaya başlamıştır.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁶ 12 Temmuz 1772'de Osmanlı donanması ile Akdeniz'deki Rus filosu arasında denizlere dair mütareke yapılmıştır. Bu mütarekeye göre Akdeniz'deki gemiler arasında savaş olmayacak, mütareke yapıldığında iki tarafın gemileri nerede ise oldukları yerde kalacaklar, bir gemide başka devletin elçisi bulunuyorsa baş direğine beyaz bayrak çekilecek, Anadolu ve Rumeli sahili ve adalarında Rus gemileri Osmanlı gemilerinin seyir ve seferine engel olmayacak, mütareke boyunca boğazlara ve adalara asker ile mühimmat sevki ve yeni gemi inşası yapılmayacak, mütarekeden önce inşa edilen kalyonlar denize indirilmeyecek şeklinde kararlar belirlenmiştir. Bu mütareke 12 Kasım 1772 tarihine kadar geçerli olması kararlaştırılmıştır. Bkz. Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 71-74.

¹⁰³⁷ II. Katerina, bu şartları barış anlaşmasının kabul edilebilir şartları olarak belirlemiştir. Vinogradov, *Vek Yekaterini II, Dela Balkanskiye*, s. 108; Hakan Yıldız, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Ortasında Kırım Pazarlığı: Fokşan Barış Müzakereleri", *Kadim*, III, Nisan 2022, s. 21.

¹⁰³⁸ Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 75.

¹⁰³⁹ Ahmed Vâsîf Efendi, *Ahmed Vâsîf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr'ı: 1166-1188/1752-1774*, nşr. Nevzat Sağlam, TTK Yay., Ankara 2020, s. 226.

¹⁰⁴⁰ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XII, s. 28-31.

Kasım 1772 yılında, Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu Bükreş'te tekrardan müzakerelere başlamıştır. Reisülküttab Abdürrezzak Efendi, Rus tarafındaki Obreşkov'a işgal edilen yerlerin Kırım dahil iadesini ve buna karşılık, Ruslara bir savaş tazminatı ödenmesine dair teklif sunmuştur. Ancak Obreşkov ise Kırım'ın bağımsızlığını ve Yenikale ile Kerç kalelerinin Ruslara verilmesi yönünde teklif etmiştir.¹⁰⁴¹ İki tarafta birbirlerinin tekliflerine sıcak bakmamıştır. Bu müzakerelerde Osmanlı Devleti, işgal edilen toprakların iadesi konusunda net bir tavır koymaktaydı. Rusların nezdinde ise özellikle II. Katerina, bu konuda Obreşkov'a bir mektup yazarak beklentilerini ifade etmiştir. Bu mektuba göre Osmanlı Devleti ile imzalanacak olan barış antlaşmasında, Tatarların bağımsızlığını, Karadeniz'de Rus gemilerinin seyrüseferini ya da Azak Denizi'nden Karadeniz'e kadar olan körfezde kaleleri kazanmadıkça, o zaman Osmanlılara karşı kazandığımız tüm zaferlerin boşuna olduğunu ve böyle bir barışın koşullar açısından daha önceki Prut ve Belgrad barışı kadar utanç verici olacağını söylemiştir.¹⁰⁴² Bu durum üzerine Bükreş'teki müzakereler de sonuçsuz kalmış ve savaş devam etmiştir.

1773'te Rus İmparatorluğu'nda Pugaçev İsyanı patlak vermişti. Bu isyan, Rus yönetimini içeride zayıflatan önemli bir tehdit oluşturmuştu. II. Katerina, iç karışıklıkları hızla bastırmak amacıyla savaşı sonlandırmak istemekteydi. Bu durum üzerine, Rusların Kozluca Muharebesi'nde Osmanlı ordusuna karşı önemli bir zafer kazanması ve Şumnu'daki Osmanlı ordugahını kuşatması, İstanbul'a ilerleyiş yolunu açmıştır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde ise Sultan III. Mustafa'nın vefatı üzerine Sultan I. Abdülhamid tahta geçmiştir. Bu ortamda, Osmanlı Devleti'nin içeride yaşadığı karışıklık, Şumnu'da Ruslara karşı direnişi yöneten Serdariekrem Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın rahatsızlığı, ordunun moral ve disiplin kaybı, Osmanlıları barış müzakerelerine yönlendiren başlıca etkenler arasında olmuştur.¹⁰⁴³ Tüm bu gelişmeler sonucunda, 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanarak savaş sona ermiştir.

21 Temmuz 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ilk maddesi, iki devlet arasındaki düşmanlığa son verilerek karada ve denizde barış sağlanmasına yönelik olmuştur. Bu ilk maddede yer alan denizde barış sağlanması kısmı, Rus

¹⁰⁴¹ Ahmed Resmi Efendi, *Hulâsatü'l- İ'tibâr*, s. 86; Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, s. 85.

¹⁰⁴² Vinogradov, *Vek Yekaterini II, Dela Balkanskiye*, s. 108.

¹⁰⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 422.

İmparatorluğu'nun artık bir deniz devleti olarak Osmanlı Devleti'ne kendini kabul ettirdiği anlamına gelmektedir. Bu antlaşmanın üçüncü maddesi ise Kırım, Bucak, Kuban, Yedisan, Camboyluk, Yediçkül ve Tatar topluluklarının iki devlet tarafından bağımsız olarak kabul edilmesi olmuş, kendi kendilerini yönetme kararı verilmiştir. Kuban ve Kırım bölgesi Tatarlara bırakılmış ve iki devlet bu bölgelerden askerlerini çekeceği konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca Kerç ve Yenikale, Ruslara verilmiş, Özi Kalesi ise Osmanlı Devleti'nde kalması kararlaştırılmıştır. Bu antlaşmanın 11. maddesi, Rus İmparatorluğu tıpkı Osmanlı Devleti gibi tüm denizlerde ticaret maksadıyla dolaşabilme hakkına sahip olacak, Rus ticaret gemileri Akdeniz ve Karadeniz'de bulanacak ve bunun için boğazlardan geçiş hakkına ve Tuna Nehri'nde dahi ticaret yapma hakkına sahip olması kararlaştırılmıştır. Bu konuda Rus tüccarlarına, İngiliz ve Fransız tüccarları gibi davranılması kararı verilmiştir. Ayrıca Rus tüccarları, diğer devletlerin verdiği vergileri ödeyecek ve her türlü ticaret malını, Karadeniz'den İstanbul'a getirme hakkına sahip olacaklardı. Antlaşmanın 12. maddesi, Akdeniz'e gelen Rus gemilerine, Garp Ocaklarıyla (Trablus, Tunus, Cezayir) ticaret yapabilme imkânı tanımıştır. Antlaşmanın 17. maddesi, Ruslar işgal ettiği Akdeniz adalarını terk edecek, Osmanlı Devleti ise bu savaş döneminde ada halkının işlediği suçları cezalandırmayacaktır. Ayrıca Akdeniz'de bulunan Rus donanmasının bu denizden ayrılana kadar ihtiyaçları karşılanması kararlaştırılmıştır. 18. madde, Aksu ile Özi nehirleri arasındaki yerin Ruslara bırakılması olmuştur. 19. madde ise Kırım Yarımadası'nda bulunan Yenikale, Kerç Kalesi, limanlarıyla birlikte olan bölge ve Azak Denizi'ne kadar olan yerler Ruslara verilecektir. 20. madde, Azak Kalesi de Ruslara verilecektir.¹⁰⁴⁴ Bu antlaşma ilk olarak 28 madde şeklinde imzalanmış ardından Osmanlı Devleti'nin savaş tazminatı ödemesine yönelik iki ek madde daha eklenmiştir.¹⁰⁴⁵ Nitekim bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki hâkimiyetini ve Kırım üzerindeki kontrolünü kaybetmesine yol açarak önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Küçük Kaynarca Antlaşması neticesinde, Akdeniz'de bulunan Rus filosu, St. Petersburg'a dönmek üzere hazırlıklarını yapmıştır. Antlaşmanın ardından Rusya, Akdeniz'deki askerî varlığını sona erdirmeye kararı almış ve filosu, Baltık Denizi'ne

¹⁰⁴⁴ BOA, TS. MA.d. 9921. Bu savaşın ardından Karadeniz'in kuzeyinde oluşan harita için bkz. EK-J.

¹⁰⁴⁵ Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, s. 118-119. Bu antlaşmaya birlikte Rus İmparatorluğu, Karadeniz'de kapitülasyonlardan yararlanan ilk kıyıdaş güç olarak yer almıştır. Bkz. Şakul, "From Mare Clausum to Mare Liberum", s. 731.

dönüş için üç ayrı grup halinde organize olmuştur. İlk filo, Tuğamiral Samuel K. Greig komutasında beş hat gemisi ve bir fırkateynden oluşmuş ve Mart 1775'te Akdeniz'den ayrılmıştır. İkinci filo, Tuğamiral K. M. Bazbal komutasında üç hat gemisi, bir bombardıman gemisi ve iki fırkateynden oluşmuş, bu filo da Nisan 1775'te yola çıkmıştır. Üçüncü filo, Koramiral A. V. Yelmanov komutasında beş hat gemisi, dört fırkateyn, bir bombardıman gemisi ve bir yardımcı gemiden oluşmuş, Ağustos 1775'te Akdeniz'den ayrılmıştır.¹⁰⁴⁶ Bu filoların çekilmesiyle birlikte 1775 sonbaharında Rus filosu tamamen Akdeniz'den çekilmiş, Osmanlı Devleti Akdeniz'de yeniden hakimiyetini sağlamıştır. Bu çekilme, Osmanlı Devleti'nin bu denizdeki kontrolünü yeniden kurmasına ve bölgedeki ticaret ve deniz yollarını güvence altına almasına olanak tanımıştır.

3.3. 1774-1783 Yıllarında Kırım için Osmanlı-Rus Saldırı ve Savunma Stratejileri

1774 yılı itibariyle Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'in kuzeyindeki hakimiyeti güçlenmeye başlamıştır. Azak, Taganrog, Kerç, Yenikale ve Kılburun kaleleri ile Dinyeper ve Güney Bug nehirleri arasındaki topraklar Rus kontrolüne girmiştir. Osmanlı Devleti, Karadeniz ve Kırım üzerindeki tekeli yitirerek büyük bir stratejik kayıp yaşamış ve bu durum, Osmanlılar için ağır bir darbe olmuştur. Osmanlı Devleti, antlaşmanın şartlarını değiştirmeye çalışırken Kırım üzerine odaklanan yeni bir savaşın kaçınılmaz olduğu anlaşılmıştır. Bu süreçte Karadeniz'deki deniz kuvvetlerinin önemi artmış, Ruslar ise Azak filosunun yetersizliğini fark ederek bölgedeki donanma güçlerini artırma hazırlıklarına başlamıştır.

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın üçüncü maddesi gereğince Kırım Hanlığı her ne kadar bağımsız olarak kabul edilse de Kırım Tatarları, Osmanlı Devleti'yle olan tarihî bağlarını sürdürmek istemiştir. II. Sahip Giray'ın han seçilmesi ve kardeşi Şahin Giray'ın kalgay olarak atanması, Tatarların kendi iç işlerinde bağımsızlıklarını göstermesine rağmen, Osmanlı Devleti'ne bağlılık duyguları devam etmiştir. Tatarlar, Osmanlı padişahının adına hutbe okunmasını ve sikke basılmasını talep ederek Osmanlı Devleti'ne antlaşmadan önceki gibi bir bağlılık ilişkisinin devam etmesini istemiştir.¹⁰⁴⁷ Osmanlı Devleti, bu talepleri antlaşma şartları gereği resmî olarak kabul

¹⁰⁴⁶ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XII, s. 309-310.

¹⁰⁴⁷ Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr: 1174-1779 (H. 1188-1193)*, yay. haz. Mücteba İlgürel, TTK Yay., Ankara 2014, s. 7-8; Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, C. II/1, TTK. Yay., Ankara 2022, s. 4.

edememiştir. Ancak teşrifat, dini otorite ve padişahın adının hutbelerde okunması gibi unsurları kendisiyle ilgili tutarak Kırım ile olan bağlarını sembolik olarak sürdürmeye çalışmıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Kırım üzerindeki etkisini tamamen kaybetmek istemediğini göstermektedir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti, bu durumu Rus İmparatorluğu'na da bildirerek diplomatik bir zeminde Kırım'la ilişkilerini sürdürmeye çalışmıştır. Rus İmparatorluğu, Osmanlı Devleti'nin bu taleplerini kabul etmiş görünse de Kırım'daki bağımsızlık sürecine daha fazla müdahil olmayı hedeflemiştir. Ruslar, Kırım'ın stratejik önemini göz önünde bulundurarak bu bölgeyi kendi nüfuz alanlarına çekmeye yönelik adımlar atmayı sürdürmüşlerdir.¹⁰⁴⁸

1775 yılında Kırım Hanlığı'nda, II. Sahip Giray'ın yönetimine karşı büyüyen muhalefet ve Osmanlı Devleti'ne tekrar bağlanma arzusu, hanlıkta önemli bir kriz oluşturmuştur. Sahip Giray'ın, halkın talepleri karşısında pasif kalması, halk arasında hoşnutsuzluğu artırmış ve bu durum, IV. Devlet Giray gibi eski hanların öncülüğünde bir muhalefet hareketini tetiklemiştir. IV. Devlet Giray, Osmanlı Devleti'ne yakın durarak Kırım'ın Rus etkisinden kurtulacağına halkı ikna etmeye çalışmıştır. Kerç, Yenikale ve Kılburun gibi önemli stratejik yerleri Ruslardan geri alacağı vaadi, halk arasında büyük destek bulmuştur. Nisan 1775'te yapılan bir toplantı sonucunda Devlet Giray, tekrar han olarak seçilmiştir.¹⁰⁴⁹ Hanlık tahtına Rus karşıtlığı söylemiyle oturan IV. Devlet Giray, tahta çıktıktan sonra Rus ajanı Pyotr P. Veselitskiy'i serbest bırakarak hem içerideki otoritesini pekiştirmek hem de Ruslarla arasındaki ilişkileri dengelemek istemiştir.¹⁰⁵⁰ Bu adımı, Rusların desteğini kazanmak ve kendi yönetimini güçlendirmek için bir strateji olarak görülmektedir. Ancak bu durum, Kırım Hanlığı'nda iç dinamiklerin daha karmaşık hale gelmesine ve bölgedeki Osmanlı-Rus mücadelesinin derinleşmesine neden olmuştur.

II. Katerina, Kırım'da başa geçen IV. Devlet Giray'ı başlangıçta han olarak tanımıştır. Ancak II. Katerina, bu hanlık için gözdesi olarak belirlediği Şahin Giray'ı başa geçirmek istemekteydi. Ancak 1774'teki antlaşmada kazandıklarını kaybetmekten korkan II. Katerina, Kırım'da güç kullanarak hareket etme yolunu tercih etmemekteydi. Osmanlı Devleti ise IV. Devlet Giray'ın himaye talebini kabul etmemiştir. Bu ortama rağmen II. Katerina, Pugaçev isyanını bastırdıktan sonra Kırım

¹⁰⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 443-444.

¹⁰⁴⁹ Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 237-238.

¹⁰⁵⁰ Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 89.

Hanlığı ile sınırı olarak belirlenen Orkapı hattı boyunca askerlerini yerleştirmeye başlamıştır. Ayrıca Ruslar, Şahin Giray'ın hanlık tahtını ele geçirmesine yardım etmek üzere Nogayların desteğini de almıştır. 1777 yılında Kırım Hanlığı'nda önemli bir siyasî değişim yaşanmıştır. II. Katerina, Kırım Hanlığı'na müdahale ederek Rusya'nın stratejik çıkarları doğrultusunda istediği hanı başa geçirmek için harekete geçmiştir. Bu duruma karşı IV. Devlet Giray, Osmanlı Devleti'nden himaye talep etmiş, ancak Osmanlılar, savaş sonrası ekonomik toparlanmaya odaklandıkları için bu talebi reddetmiştir. Bu durum, Devlet Giray'ı Rus müdahalesine karşı savunmasız bırakmıştır. Bu kapsamda II. Katerina, Orkapı bölgesine Rus birliklerini yerleştirmiş ve Şahin Giray, Rus desteğiyle Bahçesaray'a kadar ilerlemiştir. Bu gelişmeler üzerine, Osmanlı Devleti'nden yardım gelmemesi ve Kırım'daki Rus askerî varlığı karşısında zayıf kalan IV. Devlet Giray, tahttan çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁵¹ Böylece Şahin Giray, Rusya'nın desteğiyle Kırım Hanı olarak tahta çıkmış ve Kırım'da Rus etkisi daha da güçlenmiştir. Bu olay, Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden kopuşunu hızlandıran bir dönüm noktası olmuştur.¹⁰⁵²

1777 yılında Şahin Giray'ın Kırım Hanı olarak tahta geçmesi, Osmanlı Devleti açısından büyük bir endişe kaynağı olmuştur. Sultan I. Abdülhamid, Şahin Giray'ın Kırım'daki varlığını, Rus İmparatorluğu'nun bir kuklası olarak değerlendirmiş ve Rusların asıl hedefinin Kırım'ı tamamen ele geçirmek olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁰⁵³ Şahin Giray'ın St. Petersburg'da kaldığı dönemde Rus kültürü ve yönetim anlayışını benimsemesi, Kırım'da reformlar yapmak istemesine neden olmuş, fakat bu durum, Kırım halkı arasında hoşnutsuzluk ortamı oluşturmuştur. Ayrıca, yanında sürekli bir Rus zabitanın bulunması, Şahin Giray'ın Rusya'ya bağlı bir yönetici olduğu izlenimini pekiştirmiştir. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti, Kırım'ı Rus etkisinden kurtarmak için bir sefer hazırlığına başlamıştır. Sultan I. Abdülhamid, Kırım halkının Rus boyunduruğuna girmesini engellemek amacıyla yedi kalyondan oluşan bir donanma hazırlamış ve Kırım seraskerliğine Hacı Ali Paşa'yı atamıştır. Aynı zamanda Rumeli bölgesinde de bir askerî harekât planlanmış, bu harekât için İsmail'e doğru ilerlemek üzere Rumeli seraskerliğine Abdullah Paşa getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu hazırlıkları, Kırım halkını harekete geçirmiş ve Şahin Giray'a karşı bir

¹⁰⁵¹ Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 90-92.

¹⁰⁵² BOA, C. HR, 83/4128; BOA, AE. SABH.I, 324/22080.

¹⁰⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 446. Bu durum için II. Katerina, Osmanlı Devleti'nden gelen Rum ve Slavları, Kırım'a yerleştirerek Rus iskânını başlatmış ve bu bölgenin bir Rus toprağı olması için iskân politikası hazırlıkların parçası olmuştur. Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 96.

isyan başlamıştır. Kırım'daki bu karışıklık, hanlık için fırsat kollayan Bahadır Giray ve Arslan Giray gibi rakip hanedan üyelerinin de devreye girmesine yol açmıştır. Şahin Giray, halkın ve rakiplerinin tepkisiyle karşı karşıya kalınca Yenikale'ye kaçarak Ruslardan yardım istemiştir.¹⁰⁵⁴ Bu olay, Kırım'ın Osmanlı-Rus rekabetinde ne kadar kritik bir hale geldiğini ve bölgedeki istikrarsızlığı daha da artırdığını göstermektedir.

1778 yılında Osmanlı Devleti, Kırım'da yaşanan bu gelişmeler üzerine Selim Giray'ı yeni Kırım hanı olarak tayin etmiştir. Rus İmparatorluğu ise birliklerini, Şahin Giray'ın hanlığı ele geçirmesi için yönlendirmiş ve Kırım'daki şehirleri bombalamaya başlamıştır. Akmescit ve Kefe gibi şehirler tahrip edilmiş ve burada bulunan Kırım halkı ise ölüme mahkûm edilmiştir. Osmanlı filosu, Kırım sahillerine geldiğinde Şahin Giray, Kırım'da Rus birliklerinin yardımıyla kontrolü eline almış, Selim Giray ise Kırım'dan ayrılmak zorunda kalmıştı.¹⁰⁵⁵ Osmanlı filosu, Akyar taraflarına geldiğinde burada bulunan doğal limanın yaklaşık 200 gemi alacak kadar geniş olduğunu İstanbul'a bildirmiştir. Bu durum üzerine Sultan I. Abdülhamid, Hacı Ali Paşa'ya bu bölgenin ele geçirilmesini emretmiştir. Ancak Hacı Ali Paşa, bu liman bölgesinin müstahkem olmadığından Ruslara karşı açık hedef olacaklarını ve kış aylarında ise donanmadaki gemilerin kötü bir duruma düşeceğinden Akyar'ın ele geçirilmesine yönelik bir harekate girişmemiştir. Bu sefer için Hacı Ali Paşa, donanmanın Sinop'a dönmesi ve yapılacak hazırlık için Karadeniz'in kuzeyinin Anadolu sahilleri tarafında bulunan Soğucak'ta toplanılması gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Nisan 1778'de 40 parçadan oluşan bir filosunu Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa komutasında çıkarmaya karar vermiş ve Kırım seraskeri olarak Hacı Ali Paşa'yı tayin etmiştir.¹⁰⁵⁶

1778 yılına gelindiğinde, Kırım ve çevresindeki siyasî durum gerilmeye tekrar başlamıştı. O dönemde Rus İmparatorluğu'nun güney denizlerinde deniz gücünü Azak filosu oluşturmaktaydı ve St. Petersburg, 1774 yılındaki barışın ardından diğer bölgelerde olan kuvvetlerini de bu filonun bünyesine katmıştır. Bu filodaki gemilerin gücünün yetersiz ve sürdürülebilir olmadığına farkında olan Rus İmparatorluğu, Don Nehri'ndeki tersanelerinin gelişimini fiilen dondurmıştır. Artık St. Petersburg'un ilgisini büyük savaş gemileri çekmekteydi. Bu yüzden Azak filosu için gemi inşa eden

¹⁰⁵⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 447-448.

¹⁰⁵⁵ Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 97-98.

¹⁰⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 448-449.

tersanelerin bulunduğu Don ve kolları ile Taganrog Körfezi'nin sığ derinliği büyük savaş gemilerini inşa etmeye imkân vermemekteydi. Bu nedenle Karadeniz kıyılarında yeni bir liman arayışı başlamıştır. Bu dönemde Ruslar, Karadeniz'e uygun 60 toplu bir gemi projesini ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁵⁷ Bunun üzerine II. Katerina'nın 1778 yılındaki emriyle Grigoriy A. Potemkin, Amirallik Kurulu'nu koordine ederek uygun bir liman yeri bulmak ve yeni gemilerin inşasına başlamak için harekete geçmiştir. Amirallik Kurulu ile G. A. Potemkin, Dinyeper Nehri'nin ağzında bir yer seçmiş ve bu yeni bölgeye, Herson adı verilerek inşasına başlanılmıştır.¹⁰⁵⁸

1778 yılında Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu arasındaki gerginlik, Kırım üzerindeki kontrol mücadelesiyle doruk noktasına ulaşmıştı. Osmanlı Devleti, Kırım ve Taman bölgesine yeniden hakimiyet kurmak için hazırlıklar yaparken Samsun'dan hareket edecek olan Osmanlı filosu, bölgeye su almak bahanesiyle Rusların karşısına çıkmayı planlamıştı. Ancak Ruslar, bu talebe toplarla karşılık vereceklerini bildirerek Osmanlı filosuna meydan okumuştur. Sultan I. Abdülhamid, Rusların Kırım'daki varlığını ve asker bulundurma hakkını nasıl kendilerinde görüyorlarsa, Osmanlı Devleti'nin de aynı şekilde bu bölgelerde asker bulundurma hakkına sahip olduğunu savunmuştu. Bu doğrultuda Sultan I. Abdülhamid, filonun Soğucak'a giderek askerî varlığını artırmasını ve 1779 yılında Kırım'a karşı bir sefer için hazırlık yapılmasını emretmiştir.¹⁰⁵⁹ Ancak Fransa'nın girişimleri sonucu, Osmanlı ve Rus tarafları arasında diplomatik müzakereler başlamıştır. Bu müzakerelerde, Osmanlı Devleti'ni Abdürrezzak Bahir Efendi temsil etmiş, görüşmeler İstanbul'da Aynalıkavak Sarayı'nda yapılmıştır. Osmanlı Devleti, iyi niyet göstergesi olarak Rus ticaret gemilerini serbest bırakmış ve müzakere süreci hızlandırılmıştır. Sonuç olarak birkaç ay boyunca devam eden müzakereler, 1779 yılının Ocak ayında sonlanmış ve iki devlet anlaşmaya varmıştır.¹⁰⁶⁰ Bu anlaşma, Kırım üzerindeki gerginliği bir süreliğine hafifletmiş olsa da, bölgedeki sorunlar tam anlamıyla çözülememiş ve iki devlet arasında gelecekte yeni krizlerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

¹⁰⁵⁷ Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XI, s. 275-276.

¹⁰⁵⁸ Dinyeper'de gemilerin inşa edilmesi uygun görülmüştür. RGAVMF, F. 172, O. 1, D. 34, L. 9-9ob; V. D. Dotsenko (ed.) vd., *İstoriya Oteçestvennogo Sudostroyeniya: Parusnoye Drevyannoye Sudostroyeniye, IX-XIX vv.*, T. I, Sudostroyeniye İzd., St. Petersburg 1994, s. 251-252.

¹⁰⁵⁹ BOA, A. DVNSNMH.d, 9/542 s. 515; Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr: 1174-1779 (H. 1188-1193)*, s. 114-115. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 450.

¹⁰⁶⁰ BOA, TS. MA.d. 9923.

İki taraf arasında yapılan görüşmeler neticesinde, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda bulunan bazı maddeler yeniden düzenlenerek 21 Mart 1779 yılında dokuz maddeden oluşan Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalanmıştır. Bu tenkihnamenin ikinci maddesi, Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığının geçerli olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin seçilen yeni Kırım hanlarına *menşur*¹⁰⁶¹ göndereceğini belirtmektedir. Ancak Osmanlılar, hanlık üzerinde siyasî bir kontrol sağlamayacak ve Kırım'ın bağımsızlığına müdahale etmeyecekti. Üçüncü maddeye göre Rus İmparatorluğu Kırım ve Taman'daki askerlerini üç ay içinde, Kuban bölgesindekileri ise dört ay içinde geri çekecekti. Ayrıca, Ruslar Kırım'a tekrar asker göndermeyeceğini taahhüt etmiştir. Dördüncü madde, Şahin Giray'ın hanlık makamına oturmasını tanımaktaydı. Osmanlı Devleti, Şahin Giray'a menşur göndererek onun hanlığını resmen kabul edecekti. Bu, Rusların desteğiyle Şahin Giray'ın Kırım'da güç kazanmasını sağlamıştır. Beşinci madde, Rus İmparatorluğu bir önceki antlaşmada, Tatarlara bırakılan Güney Bug, Dinyester ve Dnyeper nehirleri arasındaki toprakların Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu kabul edecektir. Altıncı madde, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa'ya verdiği *ahidnâme*¹⁰⁶² gibi Rus ticaret gemileri de Karadeniz'den Akdeniz'e geçebilecek ve Osmanlı limanlarında demir atabilecektir. Yedinci madde, Eflak ve Boğdan bölgesinde Osmanlı Devleti'nin 1739 Belgrad Antlaşması'yla aldığı İbrail, Hotin ve Bender'deki Hristiyan halkına ait arazisini iade etmesi kararlaştırılmıştır. Sekizinci madde, Mora'daki Hristiyan tebaanın haklarının korunmasına yönelik olmuştur. Dokuzuncu madde, bu anlaşmanın iki devlet arasında ebediyen yürürlükte kalacağını belirtmekteydi.¹⁰⁶³ Böylece Aynalıkavak Tenkihnamesi, Rus İmparatorluğu'nun Kırım üzerindeki etkisini artırırken Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı üzerindeki eski nüfuzunu yitirdiğini resmileştirmiştir. Bu anlaşma, Şahin Giray'ın hanlıkta kalmasını sağlarken Kırım'ın Rus İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesinin zeminini hazırlamıştır. Rusya, Kırım'ı savaş yapmadan kontrol altına almak için stratejik bir hamle yapmış oldu, bu da II. Katerina'nın hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu tenkihnamenin imzalanmasının ardından Şahin Giray tarafından

¹⁰⁶¹ Bu belge, Kırım hanlarına verilen tayin belgesini ifade etmektedir. Bkz. DİA, "Osmanlılar'da Menşur", TDVİA, C. XXIX, Ankara 2004, s. 150.

¹⁰⁶² Osmanlı Devleti tarafından yabancı bir devlete verilen ticari imtiyazlar veya barış anlaşmalarını içeren belgedir. Mübahat Kütükoğlu, "Ahidnâme", TDVİA, C. I, İstanbul 1988, s. 536.

¹⁰⁶³ BOA, TS. MA.d. 9923.

Osmanlı Devleti'ne gelen Kırım heyetine menşur verilmiş ve Kırım hanı iki devlet tarafından meşrulaştırılmış oldu.¹⁰⁶⁴

1781 yılına kadar Şahin Giray, Kırım'da Rus nüfuzunun güçlenmesine izin vermiştir. Bu ortama daha fazla tahammül edemeyen Kırım halkı, tekrar isyan etmeye başlamıştır. Yedisian Nogayları, Murat Giray'ı kendilerine han olarak seçmiş ve güneye doğru ilerleyerek Kuban Nehri taraflarına gitmiştir. Ardından Camboyluk ve Yediçkul Nogayları da Şahin Giray'ı tanımayarak Rus himayesine tabi olmadıklarını bildirmiştir. 1782 yılına gelindiğinde ise Kırım ve çevresinde isyan büyümüş ve Şahin Giray'ın kendi ordusu içerisindekiler de Taman'daki isyan edenlerin yanına gitmiştir. Burada Kırım'a karşı gelen isyancıların başında Bahadır Giray ve Arslan Giray bulunmaktaydı. Bu bölgede milis güç oluşturan isyancılar, Halim Giray komutasında Kefe'ye saldırarak ele geçirmiştir. Bunun üzerine isyan edenler, Bahadır Giray'ı yeni Kırım hanı olarak seçmiş ve İstanbul'a padişahın onayını almak üzere bir heyet göndermiştir.¹⁰⁶⁵

Kırım'da Şahin Giray'a karşı başlanan ayaklanma üzerine II. Katerina, askerî güç kullanma yolunu tercih etmiştir. Ayrıca İstanbul'da çıkan yangınlar, Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokması üzerine II. Katerina, Kırım'a yönelik eylemlerini hızlandırmaya başlamıştır.¹⁰⁶⁶ Bu durum üzerine 1782 yılının yaz aylarında Potemkin komutasında Rus birlikleri, Kırım'a girmiş ve Şahin Giray'ı tekrar Bahçesaray'a getirerek hanlık tahtına oturtmuştur. Ayrıca Ruslar, Osmanlılara karşı Azak Denizi'nde inşa edilen fırkateynler ile diğer gemilerini suya indirdikten sonra Kerç Boğazı'nı tutması için görevlendirmiştir.¹⁰⁶⁷

İstanbul'da çıkan büyük yangınlar, Osmanlı Devleti'ni zor bir duruma sokarak şehirde ciddi hasara yol açmış ve devletin dikkatini iç meselelere çekmiştir. Aynı zamanda Avusturya'nın Erdel ve Macaristan'a asker sevk ettiği haberleri, Osmanlı Devleti'ni batı sınırlarında da temkinli olmaya zorlamıştır. Bu koşullar altında Osmanlılar, Rusya ile batıda oluşan diğer tehditlere karşı temkinli davranmak zorunda kalmıştır. Ancak 1783 yılına gelindiğinde Kırım Hanı Şahin Giray, Kırım'da halife Sultan I. Abdülhamid adına hutbe okutulmasını kaldırmış ve bu hareket, Osmanlı Devleti tarafından açık bir isyan ve savaş sebebi olarak görülmüştür. Hutbenin kaldırılması,

¹⁰⁶⁴ BOA, A. DVNSNMH.d, 9/511, s. 491.

¹⁰⁶⁵ Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 99-100.

¹⁰⁶⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, C. II/1, s. 178-180.

¹⁰⁶⁷ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 45, L. 36.

Osmanlı Devleti'nin Kırım üzerindeki dinî ve siyasî egemenliğini de kaldıran bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bu olay üzerine Osmanlılar, Kırım'a yönelik bir askerî sefer için hazırlıklara başlamış ve bu görev, Sadrazam Halil Hamid Paşa'ya verilmiştir.¹⁰⁶⁸ Osmanlı Devleti, bu olaylarla birlikte Kırım'daki etkisini geri kazanmak ve Rusya ile doğrudan çatışmayı göze alarak Kırım'ın kaybını önlemek için harekete geçmiştir.¹⁰⁶⁹

II. Katerina, Kırım'ı ilhak etme planları kapsamında, Osmanlı Devleti'ne karşı daha geniş bir strateji izlemiştir. Bu stratejinin önemli bir ayağı, Çanakkale Boğazı'nı işgal etme planıydı. Bu boğaz, Osmanlı Devleti'nin askerî ve ticarî açıdan en stratejik noktalarından biri olarak kabul edilmekteydi. Amiral S. K. Greig, bu operasyonun gerçekleştirilmesi için detaylı bir rapor hazırlayarak II. Katerina'ya sunmuştur. Greig, Çanakkale Boğazı'nın özelliklerini ve başarılı bir askerî harekât için gerekli olan unsurları ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Rapora göre Greig, boğazın işgali için yaklaşık 4 bin asker, 500 süvari, 500 topçu ve yüzlerce hafif gemi gerektiğini belirtmiştir. Bu harekâtın başarılı olabilmesi için donanmanın güçlü ve hazırlıklı olması gerektiğini vurgulayan Greig, Osmanlı donanmasının özellikle bu bölgedeki direnişini kırmanın ve boğazın güvenliğini ele geçirmenin Rusya'nın Akdeniz ve Karadeniz'deki etkisini artıracaklarını öngörmüştür. Ayrıca Greig'in raporu, Osmanlı Devleti'ne karşı yapılacak askerî operasyonların ayrıntılarını içermekteydi ve bu plan, II. Katerina'nın Osmanlı'ya karşı olan geniş kapsamlı stratejisini yansıtmaktaydı.¹⁰⁷⁰ Ancak bu plan teorik düzeyde kalarak pratikte hayata geçirilememiştir.

11 Ocak 1783'te, Katerina, F. A. Kloçkayev'i Azak filosunun komutanı olarak atamış ve ona, Azak Denizi'ndeki Rus filosunun güçlendirilmesi emrini vermiştir. Kloçkayev'in görevi, Osmanlı filosuna karşı Kırım ve Karadeniz kıyılarını korumak

¹⁰⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 489-490.

¹⁰⁶⁹ Donanma-yı Hümâyûn'dan iki kalyon ve iki Çamlıca kayığıyla birlikte hazır durumda; diğer iki kalyon da başka iki Çamlıca kayığıyla hazırlanmaktaydı. Bunları kereste nakli ve liman temizliği bahanesiyle Sinop'a gönderip oradan bu kalyonlar, Karadeniz'e gönderilip Kırım'a yardıma gidilmesi hedeflenmektedir. Yoksa Moskof'un bir Rum devleti planını icra ederek Kırım üzerine gönderdikleri askerlere komutan tayin ettikleri Potemkin adlı generali Rum kralı yapmayı düşündükleri daha önce duyulmuştu. Söz konusu generalin bu defa askerle birlikte Kırım'a gönderilmesi bu haberi doğrulamaktadır. Moskof'un başka krallık düşünecek yeri olmadığından, bu durum gerçekleşirse Kırım'ı işgal edip bahsedilen yere kral atamaları işaretlerden anlaşılmaktadır. Bu sebeple hemen teçhiz edilmeye başlanan 17 kalyonun hızla ve acilen tamamlanıp her bakımdan hazır bulundurulması ve diğer taraftan da donanımlı ve mükemmel gemilerin hazırlanması tedbirine dikkat edilmesi yönünde kararlar belirtilmiştir. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, s. 22-23.

¹⁰⁷⁰ Rusların, İstanbul'a yönelik planları için ayrıca bkz. Galina G. Grebenşikova, "Problema Bosforskih Ekspeditsiy Vtoroy Poloviny XVIII – Pervoy Poloviny XIX veka", *Noviy Çasovoy*, N. 17-18, St. Petersburg 2006, s. 45-46.

olmuştur.¹⁰⁷¹ Kloçkayev komutasında Azak filosu hızla büyümüş hem Rusya'nın Kırım üzerindeki egemenliğini pekiştirmek hem de Osmanlı donanmasına karşı stratejik bir üstünlük sağlamak için hazırlıklarını sürdürmüştür. Bu adımlar, II. Katerina'nın Kırım üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmak ve Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki etkisini tamamen yok etmek için yürüttüğü geniş bir politikanın parçasıydı. Bu dönemde Osmanlı Devleti, iç sorunlar ve ekonomik sıkıntılarla boğuşurken Rusya'nın Kırım ve Karadeniz'deki ilerleyişi, Osmanlı'nın deniz gücünü ciddi şekilde zayıflatmış ve Rusya'ya bu bölgede askerî üstünlük kazandırmıştır.¹⁰⁷²

1783 yılında Kırım, Rus himayesindeki Şahin Giray liderliğinde siyasî ve ekonomik sorunlar yaşamaktaydı ve bu durum, Rusya'nın bölgedeki etkisini artırmasına fırsat tanımıştı. Potemkin, II. Katerina'ya Kırım'ın ilhak edilmesi gerektiğini söylemiş, çünkü Şahin Giray'ın liderliği altındaki hanlığın iç karışıklıkları, Rusya için hem bir risk hem de bir fırsat olarak görülmekteydi. II. Katerina, Kırım'ın ilhakını gerçekleştirirken Avrupa'daki büyük güçlerin tepkisini önlemek ve mümkünse Avusturya'nın desteğini almak istemiştir. Ancak Avusturya, o dönemde savaşa hazır olmadığını ve Osmanlı Devleti ile çatışmaya girmek istemediğini belirtmiştir. Bu nedenle Rusya, ilhak için başka bahaneler ve fırsatlar aramaya başlamıştır. Bu fırsat, Soğucak muhafızı Ferah Ali Paşa'nın kethüdası olan Hasan Ağa'nın, Taman üzerinde hak iddia eden Şahin Giray'ın bir adamını öldürmesiyle ortaya çıkmıştır. Ruslar, bu olayı Kırım'ı ilhak etmek için bir bahane olarak kullanmıştır. Potemkin'in talebi üzerine, 8 Nisan 1783'te II. Katerina, Kırım Hanlığı'nı ilhak ettiğini bildiren belgeyi ilan etmiştir. Bu, Rusya'nın Kırım üzerindeki egemenliğini resmileştiren önemli bir adımdı. Bildirinin ilan edilmesinin ardından II. Katerina, Klokaçev komutasındaki bir filoyu Kırım sahillere göndermiştir. 26 Nisan'da Rus birlikleri ve donanma askerleri Kırım Yarımadası'nı çevreleyerek yeni isyanların önüne geçmek istemiştir. Osmanlı Devleti, bu gelişmeye karşılık Karadeniz'e bir filo gönderme hazırlıklarına başlamıştı, ancak Ruslar tarafından Karadeniz'de herhangi bir Osmanlı hareketi gözlenmemiştir.¹⁰⁷³

1783 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi, bölgenin tarihindeki en dramatik değişimlerden birini başlatmıştır. II. Katerina, Kırım'ın ilhakını ilan ederken

¹⁰⁷¹ RGAVMF, F. 172, O. 1, D. 37, L. 25.

¹⁰⁷² Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. III/2, s. 154-159.

¹⁰⁷³ RGAVMF, F. 172, O. 1, D. 37, L. 8-10.

bölgedeki halkın inançlarına ve yaşam tarzlarına dokunulmayacağına dair güvenceler vermiştir. Ancak bu sözlerin aksine Potemkin komutasındaki Rus birlikleri, Kırım'ı işgal ettikten sonra sert bir yönetim anlayışı benimsemiş ve bölge halkı için büyük bir zulüm dönemi başlamıştır. Rusya'nın Kırım'daki idari yapıyı hızla değiştirmesiyle birlikte, etnik temizlik politikaları uygulanmış, Kırım'ın ileri gelenleri ve halkın önde gelen isimleri hedef alınmıştır. Bölgenin demografik yapısı değiştirilmeye çalışılmış, özellikle Kırım Tatarları baskı altına alınmış ve kitleler halinde Anadolu, Balkanlar ve diğer topraklara göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁷⁴ Bu göçler, bölgenin kültürel ve sosyal dokusunu derinden etkilemiş, Kırım'ın geleneksel yapısını bozan köklü değişikliklere yol açmıştır. Rus İmparatorluğu, Kırım Tatarlarını yaklaşık 300 yıl boyunca kendilerine tehdit oluşturan “fesat bir kavim” olarak gördüğü için bu zulüm politikasını meşru göstermeye çalışmıştır. Rus yönetimi, Karadeniz'deki hakimiyetini pekiştirmek amacıyla Kırım ve çevresinde etkili bir Ruslaştırma politikasını da uygulamaya koyulmuştur. Bu strateji doğrultusunda, 1783 yılında Ruslar sadece Kırım'ı değil, aynı zamanda Kuban ve Taman'ı da işgal etmiş, bu bölgeleri doğrudan Rus İmparatorluğu topraklarına katmıştır.¹⁰⁷⁵ Bu ilhak, Karadeniz üzerindeki bu iki güç arasındaki rekabetin bir parçasıydı ve Osmanlı Devleti için büyük bir stratejik kayıp anlamına gelmekteydi. Kırım'ın Rus kontrolüne girmesi, Osmanlı'nın Karadeniz üzerindeki hakimiyetini kaybetmesine ve bölgedeki dengeyi Rusya lehine değiştiren önemli bir gelişme olarak tarihe geçmiştir.

Osmanlı Devleti için Kırım Yarımadası, Kuzey Karadeniz'de stratejik bir köprübaşı (tête de pont) niteliğindeydi; bu bölgedeki kontrolün kaybedilmesi, Osmanlıların Karadeniz'deki stratejik üstünlüğünü ciddi şekilde zayıflatacaktı. Aynı zamanda bölgenin kontrolden çıkması, batısındaki Özi Kalesi ve doğusundaki Azak Denizi'nin kontrolünün de kaybedilmesi anlamına gelmekteydi.¹⁰⁷⁶ Ayrıca bu bölge İstanbul, Balkanlar ve Anadolu kıyılarını tehditlerden korumaktaydı ve bu denizde gerçekleşen kereste, tahıl, balmumu, ipek, tuz, balık gibi ticaret ürünleri de kontrol altında tutulabilmekteydi.¹⁰⁷⁷ Bu sebeple Rus İmparatorluğu'nun Kırım'ı ilhak etmesi,

¹⁰⁷⁴ Kırım'ın bağımsız olarak sayıldığı dönemde, 1776-1779 yıllarında Rus birlikleri, Tatarların yanı sıra yarımada da yaşayan Hristiyan halklardan Rum ve Ermenileri de Taganrog ve Azak bölgelerine doğru göç sürmüştür. Bilici, “XVIII. Yüzyılda Karadeniz’de Osmanlı-Rus Mücadelesi”, s. 35.

¹⁰⁷⁵ BOA, TS. MA.e, 705/29.

¹⁰⁷⁶ Fatih Yeşil, “Osmanlı-Rus harplerini (1710-1829) Etkileyen Faktörler Üzerine”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, II/2, 2021, s. 101.

¹⁰⁷⁷ Davies, *The Russo-Turkish War*, s. 38.

Osmanlı Devleti için kabul edilemez bir durumdu ve Osmanlılar, bu duruma karşı savaş hazırlıklarına girişmiştir.¹⁰⁷⁸ Ancak bu hazırlıklar sırasında, Avusturya'nın Ruslarla olan ittifakının ortaya çıkması, Osmanlıların itidalli davranmasına neden olmuştur. Avusturya'nın da müdahil olacağı bir savaşın Osmanlı Devleti'ne daha büyük zorluklar getireceğini fark eden Osmanlı yönetimi, Rus İmparatorluğu ile diplomatik çözüm yollarını aramaya başlamıştır. Bu durumun farkında olan Rus İmparatorluğu, baskı yapmaya başlayarak Haziran 1783 yılında iki devlet arasında bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, 81 madde ve bir hatimeden oluşmaktadır. Antlaşma, Rus tüccarlarına Osmanlı topraklarında serbest ticaret hakkı tanımakta, deniz kazalarında yardımlaşmayı şart koşmakta ve İngiliz ve Fransız tüccarlarına tanınan hakları Rus tüccarlarına da sağlamaktaydı. Bu antlaşmada, ayrıca Rusya'nın Karadeniz kıyıları aracılığıyla ürün nakletmesine izin verilmiştir. Bu hükümle birlikte Rusya'ya Osmanlı denizlerinde geniş ticari haklar tanınmış ve Rusların, bu denizlerde serbest hareket etmelerine olanak verilmiştir. Ayrıca Rus İmparatorluğu, Karadeniz'in yabancı devletlere de açılmasını istemiş ve bu durumun, limanlarının gelişimi için elzem görmüştür.¹⁰⁷⁹ Nitekim bu antlaşmayla Ruslar, Karadeniz'in yanı sıra Akdeniz'deki Adalar Denizi'nde de siyasî etkisini artırma imkânı bulmuştur. Bu durum, Rusya'nın Osmanlı topraklarındaki ticari faaliyetlerini önemli ölçüde artırmasına ve ekonomik nüfuzunu genişletmesine neden olmuştur.¹⁰⁸⁰

3.4. Denizcilikte Modernleşme (1775-1787)

3.4.1. Osmanlı Donanmasında Modernleşme Hareketleri

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, Rusya'ya kıyasla askerî teknoloji açısından geride kalmaya başlamıştır. Rusya, Yedi Yıl Savaşları'nın ardından ordusunu ve donanmasını modernize ederek kapsamlı reformlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca diğer Avrupa devletleri gibi bu dönemde Rusya, deniz gücüne büyük önem verip tersanelerini geliştirirken Osmanlı Devleti, 1739-1768 yılları arasında donanmasını sadece yaz aylarında vergi toplamak için kullanmış, modernleşme fırsatlarını değerlendirememiştir. Bu yaklaşım, Osmanlı donanmasının büyük ölçüde âtl

¹⁰⁷⁸ Osmanlı Devleti, Rusların Kırım ilhakından sonra gücünü toparladıktan sonra saldırı yapmayı planlamaktaydı. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, s. 34.

¹⁰⁷⁹ Şakul, "From Mare Clausum to Mare Liberum", s. 716.

¹⁰⁸⁰ Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 359-360; Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterin II*, T. III/2, s. 180.

kalmasına ve teknolojik olarak gerilemesine yol açmıştır. Ancak Osmanlı Devleti için 1770 yılı Çeşme Savaşı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaşta donanmanın uğradığı büyük yenilgi, Osmanlıları deniz gücünün önemini yeniden kavramaya zorlamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin batıdan teknoloji transferi konusuna daha fazla ağırlık vermesine yol açmıştır. Çeşme Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti, donanmasını modernize etmek için Batı'dan yeni gemi inşa teknikleri, mühendislik bilgisi ve askerî teknoloji alımlarına başlamış, donanmasını güçlendirme çabalarına hız vermiştir.¹⁰⁸¹ Bu dönemde Osmanlıların donanmayı yeniden inşa etmek ve modernize etmek için yaptığı çabalar, askerî teknolojideki gelişimi yönünde önemli bir adım olmuştur.¹⁰⁸²

Osmanlı donanmasının başında bulunan Cezayirli Gazi Hasan Paşa, cesareti ve enerjisiyle dönemin en dikkat çekici figürlerinden biri olmuştur. Hasan Paşa, donanmayı iyileştirmek ve Osmanlı deniz hakimiyetini yeniden sağlamak amacıyla büyük çaba sarf etmiştir. Özellikle 1770 yılında yaşanan Çeşme faciasından sonra Hasan Paşa, Osmanlı'nın Akdeniz'de deniz hakimiyetini tesis etmek üzere girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca bu yıldan sonra Osmanlı deniz hedefleri arasında donanmanın nitelik ve niceliğinin artırılması, Kırım'ın geri alınması ve Karadeniz ile Akdeniz'de güvenliğin yeniden sağlanması öncelik haline getirmiştir. Hasan Paşa döneminde donanmada reform niteliğinde yenilikler yaşanmıştır. Ayrıca bu dönem itibarıyla Osmanlı donanmasına önemli bir yenilik olarak *fırkateyn*,¹⁰⁸³ *korvet*¹⁰⁸⁴ ve *şalope*¹⁰⁸⁵ olarak üç tip savaş gemisi dahil olmuştur.¹⁰⁸⁶ Ancak ilk zamanlarda, bu yeni savaş gemileri çoğunlukla yabancı ülkelerden veya tüccarlardan satın alınmıştır.¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸¹ Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*, s. 88.

¹⁰⁸² Osmanlılar, donanmanın Çeşme'de maruz kaldığı faciaya karşı Fransız ve Venedik tarzı kalyonlara yöneldiği görülmektedir. BOA, TS. MA.e, 501/33.

¹⁰⁸³ Fırkateynlerin, Osmanlı filosuna 1770 Çeşme Savaşı'ndan sonra girdiği belirtilmektedir. Grant, "Rethinking the Ottoman 'Decline'", s. 188.

¹⁰⁸⁴ Korvet tipi savaş gemisi, Osmanlı donanmasında XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Üç direkli yelkene ve 20-30 arası topa sahip olan bu gemi tipi, küçük kalyon olarak bilinmekte ve fırkateyn görünüşünde olduğu söylenmektedir. 25 ile 32 metre arasında değişen uzunluğa sahip olan korvetler, ticari amaçlı denize açılan sefinelerin korunmasını sağlarken aynı zamanda donanmada askerî talim olarak da kullanılmaktadır. Bkz. Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 185-186.

¹⁰⁸⁵ Şalope veya çalope küçük yelkenli ve ambarı olmayan gemi türüdür. Brikten küçük, ancak ateş gemisinden büyüktür. Bu gemi daha çok kalyonların yedeğinde haberleşme aracı olarak kullanılmaktaydı. Genellikle 12 topa sahiptir. Ayrıca büyük ve küçük olmak üzere iki ayrı ölçüde yapıldıklarından uzunlukları farklı olmaktadır. Bu gemi tipi, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı donanmasında kullanılmaya başlanmış ve Osmanlı belgelerinde bu gemi için *nev-icâd* (yeni buluş) olarak bahsedilmektedir. Bkz. Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 188-189.

¹⁰⁸⁶ BOA, C. BH, 197/9223; BOA, C. BH, 81/3880; BOA, C. BH, 139/6737.

¹⁰⁸⁷ Emir Yener, "Reconsidering the Campaign of Dnieper Liman", *Vestnik of Saint Petersburg University. History*, LXVII/3, 2022, s. 819.

1774 yılında imzalanan antlaşmanın ardından Osmanlı donanması, hızla gelişim göstermeye başlamıştır. Bu dönemde, donanmanın güçlendirilmesi ve modernizasyonu büyük bir öncelik haline gelmiştir. 1775 yılında Osmanlı donanması, kalyon ve mürettebat sayısını artırmaya yönelik yoğun çabalar göstermiştir. Yeni gemilerin inşası ve mevcut gemilerin bakımı için önemli kaynaklar ayrılmış, donanma personelinin eğitimine büyük önem verilmiştir. Aynı zamanda yabancı uzmanlardan teknik bilgi ve deneyim transferi sağlanarak Osmanlı tersanelerinde yeni ve daha etkili gemi inşa tekniklerinin uygulanmasına yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Nitekim, Osmanlı donanması öncelikli olarak gemi ve denizci sayısını artırarak nicelik açısından güçlenmeye çalışmıştır.¹⁰⁸⁸

Tablo 3.11. H. 1189/M. 1775 Osmanlı Gemileri ve Mürettebatı¹⁰⁸⁹

Gemi Türü	Gemi İsmi	Mürettebat
Kalyon	Ankâ-yı Bahrî (Kapudane-i Hümayun)	750
	Fethü'l-fettâh (Patrona-i Hümayun)	700
	Mesûdiye (Riyale-i Hümayun)	600
	Mansûriye	600
	Ukkâb-ı Bahrî	600
	Nesîm-i Zafer	450
	Seyyâr-ı Bahrî	450
	Mazhar-ı Tevfik	450
	Necm-i Zafer	275
	Nasır-ı Cenk	325
Pergandi	Rehber-i Nusret	275
Firkateyn	Serheng-i Nusret	300
	Sayyâd-I Bahrî	275

Sultan I. Abdülhamid tarafından desteklenen Hasan Paşa, sadece gemi yapımına odaklanmak yerine denizci eğitimi ve donanma personeli yetiştirilmesi konularını da ön plana çıkarmıştır. Bu süreçte tersanelerde yapılan reformlar, Osmanlı donanmasının Avrupa askerî teknolojisine uyum sağlaması ve bu uyumun süreklilik kazanması açısından büyük önem taşımaktadır. Mühendishanenin açılması, kalyoncular kışlasının kurulması ve Batılı uzmanların istihdam edilmesi gibi adımlar, donanmanın modernizasyonunda kilit rol oynamıştır. Özellikle Fransız ve İngiliz mühendisler ile

¹⁰⁸⁸ İdris Bostan, “Kalyonun Yükselişi ve Akdeniz’de Osmanlı Donanması (XVIII. Yüzyıl)”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. II, s. 20.

¹⁰⁸⁹ Bu gemiler, Akdeniz’e çıkmak üzere hazırlanmıştır. BOA, C.BH. 234/10867.

gemi inşa ustalarının Osmanlı tersanelerinde çalıştırılması, Avrupa tarzı gemi yapım tekniklerinin Osmanlı donanmasına aktarılmasını sağlamıştır. Bu yeni gemiler, daha hafif yapılarak ve topların dağılımı daha uygun şekilde organize edilerek İngiliz ve Fransız donanmalarına göre tasarlanmaya başlanmıştır.¹⁰⁹⁰ Hasan Paşa, ayrıca donanmanın 40 büyük harp gemisine çıkmasını hedeflemiş ve gemici yetiştirilmesi için Midilli, İstanköy, Sinop ve İstanbul'daki tersanelerde kışlalar inşa ettirmiştir. Bu tersanelerde, kaptanların nezaretinde gemicilere talim ve terbiye verilmiş, gemicilerin modern denizcilik kurallarına uygun olarak yetiştirilmesi sağlanmıştır. 1782 yılında Tersâne-i Âmire'de ambarların yakınına kalyoncular için bir kışla yaptırılarak personel eğitiminin devamlılığı hedeflenmiştir.¹⁰⁹¹ Bu kışla, modern askerî binaların ilki olarak kalyonculara daha kurumsal bir yapı kazandırmıştır.¹⁰⁹² Nitekim bu gelişmeler, Osmanlı donanmasının yeniden güç kazanmasını ve denizcilik alanındaki yeteneklerini geliştirmesini hedeflemiştir.

Osmanlıların batı tarzda askerî yenileşme hareketi, Fransa'dan İstanbul'a gelen Baron de Tott, öncülüğünde başlanmıştır. Çeşme'de donanmasının büyük bir kısmını kaybeden Osmanlı Devleti, Çanakkale Boğazı'nı korumak ve güçlendirmek amacıyla görevlendirdiği Tott'a buradaki istihkamları yeniden düzenleme görevini vermiştir. Bu güçlendirmenin ardından Rus filosu, Çanakkale Boğazı'ndan içeriye girememiştir. Ayrıca Tott, düzenlemeler esnasında Osmanlı topçuluğunun yetersiz olduğunu görmüştür. Bunun üzerine topçuluğu geliştirmek üzere ıslahatlar da bulunmuştur. Özellikle barutun kalitesizliği dikkatini çekmiştir. Nitekim Tott, topçuluk alanında yaptığı ıslahatlar neticesinde, dakikada üç atış yapabilen 150 kadar topun yapılmasına öncülük etmiştir. Ancak topçu okulunun açılmasına dair girişimler, bu dönemde yapılan Osmanlı-Rus savaşı dolayısıyla ertelenmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁹³

¹⁰⁹⁰ Enes Depe, "1770-1790 Yılları Arasında Osmanlı Yelkenli Donanması ve Avrupa'daki Konumu", *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, IX/1, 2024, s. 223.

¹⁰⁹¹ BOA, C. MF, 93/4625; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 476-477. 1775'ten itibaren bu denizciler "kalyon leventleri" olarak anılmaya başlanmıştır ve firkateyn, şalope, şehtiye gibi gemilerde de görev yapmışlardır. Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa bu sınıfın modernizasyonuna öncelik vererek kalyoncu sayısını 5 binden 12 bine çıkarmıştır. Kalyoncuların İstanbul'da konaklayıp ve bir nizam uymadıklarından bir bina inşa edilmesine karar verilmiştir. Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, C. III, TTK Yay., Ankara 2022, s. 1-2; Ali F. Örenç, "Kalyoncu", TDVİA, C. Ek-2, Ankara 2019, s. 10-12.

¹⁰⁹² Bu dönemde yapılan kalyoncu kışlasına dair ayrıca bkz. Örenç, "Kasımpaşa Kalyoncu Kışlası", *Osmanlı İstanbullu V*, ed. F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan, İBB Yay., İstanbul 2018, ss. 451-486.

¹⁰⁹³ Bu konu hakkında bkz. Mustafa Kaçar, *Osmanlı Devleti'nde Mühendishânelerin Kuruluşu ve Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1994, s. 39-40.

Rusya ile olan savaşın ardından Osmanlı donanmasında belirgin sorunlar baş göstermeye başlamıştı. Osmanlı gemilerinin kalitesizliği ve mürettebatın denizcilik konusunda yeterli eğitime sahip olmaması, donanmanın karşılaştığı temel zorluklar arasında yer almaktaydı. Ayrıca, donanmada çalışan mürettebatın kalıcı olarak bu mesleği yapmaması, işlerin aksamasına neden olmaktaydı. Donanmadaki kalıcı personel daha çok topçulardan oluşmaktaydı. Bu konuda, 1770 yılında Osmanlı ordusunun modernizasyonu için İstanbul’da bulunan Fransız temsilci Tott, Osmanlı donanmasını da incelemiş ve rapor hazırlamıştır. Tott’a göre Osmanlı gemileri uzun olsa da en zayıf rüzgârda su alma olasılığı yüksekti ve gemilerde demir malzemelerden çok kereste kullanılmaktaydı. Aynı zamanda demir malzemelerin kullanılmamasına rağmen gemilerin hareketlerinin oldukça ağır olduğunu belirtmiştir. Bu raporda Tott, mürettebatın denizcilik bilgisi ve deniz bilimi hakkında da yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Osmanlı filolarının her yıl yaz aylarında denize açıldığı, fakat denizde korsanlara karşı teftişle meşgul olması dışında, diğer savaş türlerine karşı hazırlıklı olmadığını belirtmiştir. Bu sınırlı faaliyetler, Osmanlı donanmasının, 1739 sonrasında esnek ve çeşitli askerî operasyonlarda yeterince deneyim kazanmamasının sonucu olmuştur. Bunun yanında Tott, Osmanlı donanmasındaki liyakat eksikliğine de dikkat çekmiştir. Özellikle gemilere kaptan atanmasında rüşvetin yaygın bir uygulama olduğunu ve Kaptanıderya’ya en fazla parayı verenin kaptanlık görevine atanabildiğini söylemiştir. Bu durum, Osmanlı donanmasının deniz kuvvetlerinin etkinliğini ve verimliliğini ciddi şekilde baltaladığını göstermekteydi.¹⁰⁹⁴

Baron de Tott, Osmanlı Devleti’nde bulunduğu yıllara dair gözlemlerini İstanbul’daki Fransa elçisine sunmaktaydı. Bu rapor, Osmanlı’nın askerî durumu ve askerî ıslahat planlarına dair görüşlerini içermekteydi. İlk olarak Osmanlı’da topçuluk, humbaracılık ve lağımcılık gibi teşkilâtların mevcut olduğunu, ancak bunların modernleşmeyi takip edemeyerek yeni askerlik sanatına dair temel eksikleri bulunduğunu yazmaktadır. İstihkam, taarruz ve mevkiilerin savunulması konularında bir okul kurulmasının gerekliliği belirtilmekteydi. Ancak bu okulun kurulmasının çok zor olduğunu düşünülmektedir. Buna istinaden önce topçuluk bilgisinin gelişmesi için bir okul kurulmasını öncelik olarak belirtmektedir. Bu okulun kurulmasına ise padişahın olumlu baktığını ve kurulacağı yer olarak Kağıthane’nin uygun görüldüğünden bahsetmektedir. Bu okulda, humbara konusunda gerekli matematik bilgisinin

¹⁰⁹⁴ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 43.

mühendisler tarafından verilmesini önermektedir. Ayrıca Fransa'daki en iyi eserlerin tercümesi yapılarak okutulmasını da önermiştir. Tott, bu raporun sonunda süvarilerin durumunun iyi olduğunu ve Ruslara göre daha iyi bir teşkilata sahip olduğunu da aktarmaktadır. Nitekim bu raporda, Osmanlı'da askerî eğitimin modern usullerle yapılması ön plana çıkmış ve yapılan savaşlarda topçu birliklerinin öneminin artmasından, artık topçu yetiştirilmesinin gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁹⁵

Baron de Tott, Osmanlı askerî reformlarına özellikle mühendislik ve donanma alanlarında önemli katkılar sağlamıştır. 1775'te Tersâne-i Âmire'de kurulan Hendesehâne (Hendese Odası), donanma ve tersane için eğitimli mühendisler yetiştirmeyi hedeflemiştir. Matematik ağırlıklı başlayan eğitim, Fransız hocalar tarafından verilmiş, müfredat Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın isteğiyle deniz mühendisliği ve coğrafya gibi alanlarla genişletilmiştir. Devletin iyi eğitimli denizcilere olan ihtiyacı, Hendesehâne'nin eğitim programının bu yönde gelişmesine yol açmıştır. 1781'de adı Mühendishâne-i Bahrî Hümâyûn olarak değiştirilen bu okul, Osmanlı donanmasının modernizasyonunda önemli bir rol oynamıştır.¹⁰⁹⁶

1783'te Kırım'ın Rusya tarafından işgal ve ilhak edilmesi, Osmanlı Devleti için donanma ve askerî reformların kaçınılmaz hale gelmesine yol açmıştır.¹⁰⁹⁷ Sadrazam Halil Hamid Paşa, yaklaşan savaş tehdidinin farkında olarak ordunun ve savunma yapılarının modernizasyonunu zorunlu görmüştür. Bu kapsamda, Fransız uzmanlar Osmanlı'ya davet edilerek topçu birliklerinin, kalelerin geliştirilmesinde ve mühendislik eğitiminin yeniden yapılandırılmasında katkıda bulunmuştur.¹⁰⁹⁸ Ayrıca

¹⁰⁹⁵ Osmanlılar, düşmanın silahlarına karşı silah temin etmenin zafer ve galibiyete götüren sebeplerinden olduğunu düşünerek yeni toplar imal etmiş ve Sürat Topçuları Ocağı kurmuştur. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, s. 8; Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları", s. 77-80.

¹⁰⁹⁶ Hendesehâne'nin gelişim süreci hakkında bkz. Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları", s. 82-87.

¹⁰⁹⁷ Rusların Kırım'a ani saldırıları göz önüne alınarak Osmanlı donanmasına her zamankinden daha fazla özen ve ilgi gösterilmiştir. 30 kadar ticaret gemisinin de eklenmesiyle, gerekli erzak ve diğer mühimmatın temini kolaylaştırılmış. Yeterli sayıda asker düzenlenip atanmış ve böylece devletin itibarının korunması hedeflenmiştir. Donanma-yı Hümâyûn'dan altı adet kalyon, halk arasında dedikodulara yol açmamak için Karadeniz ve Tuna kıyılarından bazı erzak ve mühimmatın nakli ve limanların korunması için hazırlıklar yapıldığı halka duyurularak donanma Karadeniz'e sevk edilmiştir. Bazı gemiler Sinop önünde, diğerleri Varna ve diğer sahillerde konuşlandırılarak çevreden kurnaz düşmanın haberlerini toplamaları konusunda uyarılmıştır. Bu konuda gece gündüz uyku ve rahatlığı bir kenara bırakarak koruma görevinde cesurca ve gayretle hareket etmeleri vurgulanmıştır. Diğer donanma gemileri de gerektiğinde hazır bulunmak üzere Tersâne-i Âmire'de bekletilmiştir. Daha sonra, mevcut mühimmat, toplar ve diğer gerekli malzemeler tüm mühimmat, araç-gereç ve erzaklar tamamlanmış. Özellikle Bender, Hotin ve Özi kaleleri büyük çabalarla asker, erzak ve tüm gerekli malzemelerle doldurulmuştur. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, s. 7.

¹⁰⁹⁸ BOA, AE. SABH.I, 323/22008.

Ruslara karşı bir donanmanın hazırlanmasında görevlendirilmiştir.¹⁰⁹⁹ 1784'te Tersane Zindanı yakınındaki yeni bir binada mühendishane genişletilmiş ve Fransız mühendisler Lafitte-Clavé ve Monnier tarafından eğitim programı zenginleştirilmiştir.¹¹⁰⁰ Laurent-Jean François Truguet ve Tondü gibi uzmanlar, denizcilik manevraları ve taktikleriyle ilgili dersler vermiş, modern aletler ve haritalar müfredata eklenmiştir.¹¹⁰¹ Bu reformlar, Sultan I. Abdülhamid döneminde Fransız askerî teknolojisine dayalı gelişmelerin hızlanmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, Karadeniz'deki Rus varlığına karşı önlem almak için savunma sistemlerini güçlendirme çalışmalarına başlamış ve Fransız uzmanlardan yoğun destek almıştır. 1780'lerden itibaren Tersâne-i Âmire'ye gelen bu mühendisler, Osmanlı donanmasının modernizasyonunda önemli rol oynamıştır. Jean-Jacques Sébastien Le Roy ve Du Rest gibi ustalar, Osmanlı tersanesinde yeni gemi yapım tekniklerini tanıtmış ve Avrupa standartlarına uygun büyük savaş gemileri inşa etmeye başlamıştır.¹¹⁰² Ayrıca Yarbay Marc Antoine Chabaud de la Tour, Karadeniz'deki savunma projeleri geliştirmiş, Eghard ve Lafitte-Clavé de kuzeydeki kalelerin güçlendirilmesi üzerinde çalışmıştır. M. Bonneval ise donanmanın organizasyonu ve eğitimine katkı sağlamıştır.¹¹⁰³ Böylece Osmanlı Devleti, bu dönemde Rus İmparatorluğu'na karşı Fransa'ya giderek yakınlaşmış ve Fransız uzmanları, Osmanlı hizmetinde çalışarak batı teknolojisini transfer etmeye başlamıştır.¹¹⁰⁴ Nitekim Halil Hamid Paşa ve Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa, donanmayı yeniden inşa

¹⁰⁹⁹ BOA, C. BH, 88/4210.

¹¹⁰⁰ Burada mektebin ilk hocalarından olan Cezayirli Seyyid Hasan Bey, 1787'de başlayan Rus savaşı sebebiyle ayrılmış ve Kılburun'da yapılan deniz savaşındaki yenilgi üzerine sorumlu tutularak idam edilmiştir. Kemal Beydilli, "Mühendishâne-i Bahrî Hümâyûn", TDVİA, C. XXXI, Ankara 2020, s. 513.

¹¹⁰¹ *Türki Cihannümâ, Frengî Cihannümâ, Harita-yı Derya ve Tarih-i Van Kulu* gibi kitap ve haritalar okulun müfredatına dahil edilmiş ve birçok gök küre, pusula, cetveller gibi denizcilik işlerinde kullanılacak aletler okulun envanterine dahil edilmiştir. BOA, AE. SABH.I. 141/9487; Ayrıca bu konu hakkında bkz. Tuncay Zorlu, *Osmanlı ve Modernleşme: III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği*, Timaş Yay., İstanbul 2014, s. 147-166; Bostan, *Osmanlı Deniz Teknolojisi*, s. 179-186.

¹¹⁰² Zorlu, *Osmanlı ve Modernleşme*, s. 149-151.

¹¹⁰³ Bostan, "Kalyonun Yükselişi ve Akdeniz'de Osmanlı Donanması (XVIII. Yüzyıl)", s. 17. Le Roy ve meslektaşı Du Rest, Tersâne-i Âmire'de çalışan ilk Fransız uzmanlar arasında yer almaktaydı. Zorlu, *Osmanlı ve Modernleşme*, s. 150. 1784 yılında, M. de Bonneval de Vernen ve M. Dumas, boğaz yolculuğuna çıkmış ve İstanbul Boğazı'nın haritası ile Karadeniz girişinin savunması hakkında bir rapor hazırlamıştır. Aynı sene Lafitte-Clavé ve M. de Verne de Presies, altı ay boyunca Karadeniz'de seyir etmiş ve bu seyahat esnasında, Rusların elinde olan Kırım kıyıları, Özi ve Kılburun bölgeleri incelenmiştir. Kaçar, "*Osmanlı Devleti'nde Mühendishânelerin Kuruluşu*", s. 70; Ayrıca bkz. Mustafa Kaçar, "Osmanlı Ordusunda Görevli Fransız Subayı Saint Rémy'nin İstanbul'daki Top Döküm Çalışmaları (1785-1786)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, V/1, 2003, s. 35-36.

¹¹⁰⁴ Özi Kalesi'ni güçlendirmek için Fransız mühendislerin girişimi bulunmaktadır. BOA, C. AS, 978/42632.

etmek için işbirliği yaparak gemi inşa tezgahlarını modernize etmiş, mühimmat depolarını yenilemiş ve Osmanlı donanmasının savaşa hazırlığını artırmışlardır.¹¹⁰⁵

1784 yılından itibaren Osmanlı Devleti, deniz gücünü modernize etmek ve artırmak amacıyla kapsamlı bir donanma programı başlatmıştır. Bu program, *nizâm-ı cedit* çerçevesinde, gemi yapım teknolojisinin geliştirilmesini, tersanelerin iyileştirilmesini ve Osmanlı donanmasının hem Akdeniz hem de Karadeniz’de daha etkili hale getirilmesini hedeflemekteydi.¹¹⁰⁶ Bu programın temel hedeflerinden biri Akdeniz’e ve Karadeniz’e çıkarılacak donanmaların sayısını artırarak olası bir savaş durumunda tersanede güçlü bir filo grubunun hazır bulunması planlanmıştır. Bu kapsamda, 1785 yılında mevcut gemiler üç takım halinde filolara ayrılmıştır. Birinci filo, sefer için ilk aşamada gönderilecek gemilerden oluşmakta; ikinci filo, ihtiyaç halinde birinci filonun arkasından takviye olacak şekilde planlanmıştır. Üçüncüsü ise tersanede her duruma karşı bekletilmek üzere hazır olarak tutulması kararlaştırılmıştır (bkz. Tablo 3.12.). Bu yapılanma, dönemin ihtiyaçlarına göre hazırlanmış ve donanmanın modernizasyonunu sağlamıştır.

Tablo 3.12. H. 1199/M. 1785 Yılında Osmanlı Donanmasının Filoları¹¹⁰⁷

Birinci Filo		İkinci Filo		Üçüncü Filo	
Geminin Türü	Geminin Adı	Geminin Türü	Geminin Adı	Geminin Türü	Geminin Adı
Kalyon	Ankâ-yı Bahrî - Kapudâne-i Hümâyûn	Kalyon	Melik-i Bahrî	Kalyon	Mesûdiyye
	Fethü'l-Fettâh - Patrona-i Hümâyûn		Peleng-i Bahrî		Feyz-i Hudâ
	Berîd-i Fütûh – Riyâle-i Hümâyûn		Ejder-i Bahrî		Mazhar-ı Tevfik
	Pulâd-ı Bahrî		İnayet-i Hakk		Nâsır-ı Ceng
	Mansûriyye		Şehbâz-ı Bahrî		Mazhar-ı Saadet
	Seyyâr-ı Bahrî		Hıfz-ı Hudâ		Rad-ı Bahrî
	Burc-i Zafer		Murâdiyye		Ejder Başlı
				Fırkateyn	

¹¹⁰⁵ BOA, C. BH. 83/3983; Uzunçarşılı, “Sadrâzam Halil Hamid Paşa”, *Türkiyat Mecmuası*, V, 1936, s. 224.

¹¹⁰⁶ Enes Depe, “1784 Bahriye Düzenlemesi ve Osmanlı Donanmasında Erken Nizâm-ı Cedit”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, XII/38, 2024, s. 538.

¹¹⁰⁷ BOA, MAD.d. 2925, s. 204.

	Tevfikullah		Hedyyetü'l Mülûk		Perî-i Bahrî
	Fâtih-i Bahrî		Şeşpâ-yı Bahrî		Necm-i Zafer
	Şehber-i Zafer		Nâsırî-i Bahrî		Kaplan Başlı
	Mürg-ı Bahrî ¹¹⁰⁸		Dâd-ı Hakk		
	Seyyâd-ı Bahrî		Hallâl-i Bahri		
	Berîd-i Fütûh		Mazhar-ı Hidâyet		
	Beşîr-i Zafer		Bodrum		
	Hısn-ı Guzât		Sinop		

1787 yılında inşa edilen *Mukaddime-i Zafer* kalyonu, Osmanlı donanmasının modernizasyon çalışmalarının en önemli örneklerinden biri olarak dikkat çekmektedir.¹¹⁰⁹ Fransız mimar Brun tarafından tasarlanan ve Osmanlı tersanesinde inşa edilen bu 44,7 metre uzunluğundaki kalyon, Osmanlı Devleti'nin Avrupa mühendislik ve gemi yapım tekniklerini benimseyerek deniz kuvvetlerini yenileme çabalarının bir parçası olmuştur. *Mukaddime-i Zafer*, Fransız metotlarına uygun olarak inşa edilen savaş gemisi olma özelliğini taşımaktaydı. Bu kalyon, Osmanlı tersanelerine model teşkil etmek amacıyla tasarlanmış ve çizimleri, taşradaki diğer tersanelere gönderilmiştir.¹¹¹⁰ Böylece, bu gemi, ileride inşa edilecek diğer gemilere örnek olacak şekilde tasarlanmıştı. Amacı, Osmanlı donanmasını sadece sayısal olarak değil, aynı zamanda teknolojik olarak da güçlendirmektir. Bu kalyonun inşası, Osmanlı Devleti'nin Rus İmparatorluğu ile savaş arifesinde, deniz kuvvetlerini modernize etme ve denizlerdeki etkinliğini artırma çabasını ortaya koymaktadır. Osmanlılar, bu adımla birlikte Fransız mühendislik bilgilerini kullanarak donanmanın mukavemet gücünü artırmayı hedeflemiş, böylece hem Akdeniz'de hem de Karadeniz'de güçlü bir varlık göstermeyi amaçlamıştır. Bu girişim, Osmanlı donanmasının teknolojik gelişimini hızlandırmak ve Avrupalı rakipleri karşısında denizlerde daha etkin olmasını sağlamak için atılmış stratejik bir adımdır.

¹¹⁰⁸ Cafer Paşa'nın mirasından, devlet hazinesine geçirilmiş ve 37 zira (yaklaşık 28 metre) uzunluğundaki fırkateyindir. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, s. 299.

¹¹⁰⁹ Fransız mimarın çalışmasıyla iki-üç yıldır inşa edilen 59 zira (yaklaşık 45 metre) uzunluğundaki gemi tamamlanmıştır. Yeni inşa edilen kalyonlara hayırlı olması için bir isim vermek âdet olduğundan, hükümdarın güzel fikriyle bu kalyona “Mukaddime-i Zafer” adı verilmiştir. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, s. 393.

¹¹¹⁰ Bostan, “Kalyonun Yükselişi ve Akdeniz’de Osmanlı Donanması (XVIII. Yüzyıl)”, s. 20. 74 toplu olarak inşa edilen bu kalyonla birlikte iki adet 12 toplu fırkateyn, dört adet 14 toplu korvet, 10 toplu kalite ve iki adet mortoloz gibi gemi türleri inşa edilmiştir. 1784-1788 yılları arasında inşa edilen gemi sayısı 112’yi bulmaktaydı. Zorlu, *Osmanlı ve Modernleşme*, s. 151.

3.4.2. Rus Donanmasının Modernizasyonu ve Karadeniz Filosunun Kuruluşu (1783)

1774 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı elde edilen zafer, Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki hakimiyetini pekiştirmesi için bir fırsat oluşturmuştu. II. Katerina, Baltık Denizi'nde elde edilen başarıların benzerini Karadeniz'de de görmek istemekteydi. Ancak Karadeniz'deki Azak filosunun gemilerinin küçük ve yetersiz olması, Osmanlı donanmasına karşı uzun vadede etkili bir deniz mücadelesi vermesini zorlaştırmaktaydı. Bu mücadele, tıpkı XVI. yüzyılda Kazakların çaykalarıyla yapmış olduğu mücadeleler gibi sınırlı kalacaktı veya karadaki bataryaları ile kıyıların savunmasına iştirak edebilecek açık denizlerde mücadele gösteremeyecekti. Bu bağlamda, 1775 yılında II. Katerina tarafından Karadeniz'de büyük gemileri inşa edebilecek bir liman ve tersane için uygun bir yerin bulunması emredilmiştir. Bu konuda Azak filosu komutanı olan Koramiral A. N. Senyavin gerekli incelemeleri yapmak üzere Dinyeper Nehri'nin halicini incelemeye başlamıştır. Ancak 1776 yılında Senyavin rahatsızlığı üzerine görevinden ayrılmıştır. Senyavin'in yerine Azak filosu komutanı olarak Akdeniz'deki Rus filosunda bulunan Tuğamiral Fedot A. Klokaçyev atanmıştır.¹¹¹¹ Bunun üzerine Klokaçyev, II. Katerina'nın kararnamesi uyarınca Senyavin tarafından başlatılan araştırmaları devam etmeye başlamıştır. Ayrıca Safron B. Şubin, Dinyeper'de gemi yapımı için bir yer aramakla görevlendirilmiş ve Şubin, nehrin ağzında bir tersane inşa edilmesini uygun görmüştür. Şubin, inşa edilecek 60 topluk gemilerin sayısına göre üç gemi inşa kızağı/kayıkhane için bir defaya mahsus geçici bir tersane inşa edilmesini teklif etmiştir. 1777 yılında St. Petersburg, bu teklifi kabul etmiş, ancak Amirallik Kurulu geçici tersanede üç yerine altı gemi inşa kızağı inşa edilmesini karar vermiştir.¹¹¹²

II. Katerina, Osmanlı Devleti ile yapılan savaşın sona ermesinden sonra Rus donanmasını modernize etme ve güçlendirme gerekliliğini fark etmiştir. Özellikle Karadeniz ve Akdeniz'de yaşanan deniz savaşları, Rus donanmasının daha profesyonel ve modern bir yapıya kavuşması gerektiğini ortaya koymaktaydı. Bu amaçla II. Katerina, yetenekli Rus gemi inşa çıraklarının sistematik bir şekilde İngiltere'de eğitim almasını sağlayan bir uygulamayı hayata geçirmiştir. İngiltere'nin denizcilikteki üstünlüğü ve gemi inşa tekniklerindeki ileri düzey bilgi birikimi, Rus

¹¹¹¹ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 481-483.

¹¹¹² Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 500.

donanmasının gelişimi için ideal bir öğrenim ortamı sunmaktaydı. İngiliz Kralı III. George da Portsmouth'taki kraliyet tersanesinde Rus öğrencilerin gemi yapımı öğrenmelerine ve gerekli eğitimleri almalarına izin vermiştir.¹¹¹³ Bu girişim, Rus İmparatorluğu'nun gemi inşa tekniklerini geliştirmesine, modern mühendislik becerilerini öğrenmesine ve donanmasını yenileyerek denizlerdeki etkinliğini artırmasına yardımcı olmaktaydı. Bu strateji, Rusya'nın uluslararası arenada deniz gücü olarak yerini sağlamlaştırması için atılan adımlardı.

Rus İmparatorluğu, 1777 yılında savaş gemilerinin yenilenmesi ve deniz hakimiyetini güçlendirme çabaları sırasında bazı ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Don Nehri ve Dinyeper Nehri'ndeki gemiler, doğal koşullar nedeniyle büyük zorluklar yaşamış, bu gemilerin birçoğu çürümeye yüz tutmuştur. Bu durumu çözmek için Ruslar, tamir edilemeyecek derecede bozulmuş gemilerin sağlam parçalarını söküp geri kalanını imha etmiştir.¹¹¹⁴ Don Nehri'nde bulunan pramlar da denize elverişsiz hale gelmiş ve operasyonel kullanımdan geri plana çekilmiştir.¹¹¹⁵ Bu dönemde, Azak filosunun savaş kabiliyetini artırmak için Rus İmparatorluğu'nun Baltık filosundaki gibi büyük hat gemileri ve fırkateynleri inşa etmesi gerektiği belirlenmiştir. Bu gemiler, Osmanlı donanmasına karşı daha etkili olabilecek büyük ve güçlü savaş gemileriydi. Ancak nehirlerin hidrolojisi, bu tür büyük gemilerin inşasını ve kullanımını zorlaştırmaktaydı. Ayrıca filodaki gemilerin çoğunun ciddi onarımlara ihtiyaç duyması da bir diğer büyük sorundu. 1774 yılından sonra Azak filosunun ateş gücünü artırma çabaları kapsamında Ruslar, gemilerdeki top sayısını 44'e çıkarmıştı, ancak bu topların ateş gücünü 5,5 kilogramlık toplarla sabit tutmuştur. Bu durum, Batı Avrupa'daki gemilerde kullanılan toplara kıyasla zayıf kalmaktaydı. Nitekim Ruslar, Baltık filosundaki büyük hat gemilerini, Azak filosuna uyarlamaya çalışsa da bu bölgedeki stratejik ihtiyaçlar doğrultusunda fırkateynlerin inşası daha öncelikli hale gelmişti. Rusya, Osmanlı donanmasının üstünlüğüne karşı koymak ve Karadeniz'deki etkisini artırmak amacıyla bu denizlerde modern ve güçlü bir donanma kurma çabalarını sürdürmek zorunda olmuştur.¹¹¹⁶

¹¹¹³ Grebenşikova, "Rossiya i Angliya v Kontse XVIII", s. 30.

¹¹¹⁴ Rusların savaşta kullanmak üzere yeni tasarladığı gemiler arasında tamir edilemeyecek derecede çürümüş vaziyette olanları bulunmaktaydı. RGAVMF, F. 212 O. 4, D. 40, L. 43.

¹¹¹⁵ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 499.

¹¹¹⁶ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 520.

1778 yılında II. Katerina, Osmanlı filosuna karşı koyabilecek şekilde Karadeniz’de güçlü bir filo oluşturma ve yeni bir liman inşa etme görevini Grigoriy A. Potemkin’e vermiştir.¹¹¹⁷ Potemkin, geçici gemi inşası için bir tersane kurmanın gereksiz olduğunu ve bunun sadece para israfı olacağını düşünerek bu projeye karşı çıkmıştır. Ancak Rus Amirallik Kurulu, Dinyeper Nehri üzerinde gemi inşası için gerekli malzemelerin sağlanması gerektiğini savunmuştur. Diğer bölgelerin sığ olması nedeniyle kayıkhanelerin inşası için özel setler yapılması gerekmektedir, bu da tersanenin inşasını geciktirerek daha pahalı bir hale getireceğini bildirmiştir. Bu sebeplerle Amirallik Kurulu, Dinyeper halicinde geçici bir tersanenin kurulmasında ısrarcı olmuştur. Nitekim, Potemkin’in muhalefetine rağmen Amirallik Kurulu’nun baskılarıyla nehrin halicinde uygun bir yer seçilmiş ve burada bir tersane inşa edilmiştir. Bu tersane, Herson olarak adlandırılmış ve Rusya’nın Karadeniz’deki denizcilik faaliyetleri için stratejik bir merkez haline gelmiştir. Herson tersanesi, Karadeniz’deki Rus deniz gücünün gelişmesine katkıda bulunmuş ve II. Katerina’nın bölgedeki hakimiyetini güçlendirmesi için önemli bir adım olmuştur.¹¹¹⁸

Herson’ın inşasının ardından Rus İmparatorluğu’nun Karadeniz’de bulundurduğu filonun bünyesinde 13 adet gemi bulunmaktaydı. Bunların içinde savaş gemisi olarak dört adet fırkateyn bulunmaktaydı, geri kalanı yardımcı gemi olarak hizmet etmekteydi.¹¹¹⁹ 1777 yılında Kırım çevresindeki ortamın gerilmeye başlamasıyla birlikte bu filonun zayıflığı fark edilmiştir. Bu durum ise St. Petersburg’un filoyu güçlendirmeye yönelik acil önlemler almaya zorlamıştır. Öncelikle Akdeniz’de sefer için gönderdiği altı fırkateyni Livorno Limanı’na bırakan Rus İmparatorluğu, bu gemileri 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’na göre boğazlardan geçişini sağlayarak Karadeniz’deki filonun bünyesine katmayı hedeflemiştir. Ancak Osmanlı Devleti, bu gemi geçişini onaylamamış ve 1777 yılında Rus fırkateynleri Livorno Limanı’na doğru geri dönmüştür. Karadeniz’deki Rus deniz gücünü bir kerede altı hazır fırkateynle güçlendirme girişimi başarısız olmuştur.¹¹²⁰

¹¹¹⁷ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. III/2, s. 7.

¹¹¹⁸ II. Katerina, bu bölgede gemi inşasına önem vermekteydi ve burada gemi yapımını desteklemek amacıyla marangozları aileleriyle birlikte Herson’a göndermeye karar vermiştir. RGAVMF, F. 227 O. 1, D. 45, L. 42, 49; Dotsenko (ed.) vd., *İstoriya Oteçestvennogo Sudostroyeniya*, T. I, s. 252.

¹¹¹⁹ Bu fırkateynler, Svyatoy Nikolay, Arhipelag, Pochtalon ve Tino olarak adlandırılmaktaydı. Bunların 24 metre ile 29 metre aralığında uzunlukları ve 14 ile 26 aralığında top atış güçleri bulunmaktaydı. RGAVMF, F. 168 O. 1, D. 31, L. 262ob-263.

¹¹²⁰ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 517.

Rusya’da 1777-1778 yıllarında alınan kararnamelerle toplamda 10 firkateyn ve 10 nakliye gemisinin inşa edilmesine karar verilmiş, bu gemilerin Don Nehri üzerinde yeni bir tersanede yapılması planlanmıştır. Bu durum için Don Nehri’ndeki Aziz Dimitri Kalesi’nin altında yeni bir tersane yeri belirlenmiştir. 1778 yılında alınan karara göre bu Gniloton adıyla yeni kurulan tersanede 10 adet gemi inşa kızaklarının da bulunması kararlaştırılmıştır.¹¹²¹ Bu tersaneyle birlikte Don Nehri’nde bulunan diğer tersanelerin de gemi inşasına yardım etmesi istenmiştir. 1778-1779 yıllarına kadar Novohopersk ile Novopavlovsk tersaneleri de dahil edilerek üç firkateyn, bir bombardıman gemisi ve altı adet yardımcı gemi inşa edilmiştir. Gniloton Tersanesi’nde ise 1778-1783 yıllarında altı firkateyn ve dört yardımcı gemi inşa edilmiştir. Her biri 44 topa sahip bu firkateynler, Aleksandr S. Katasanov tarafından tasarlanmıştır. Bu firkateynler, 39 metre uzunluğa ve yaklaşık 3 metre iç derinliğe sahip olarak tasarlanmıştır. Ayrıca Baltık filosundakilere benzer tarzda yapılan firkateynler ise daha iyi denize elverişlilik ve güvertesinin yüksekliği ile mürettebat için daha rahat yaşam koşulları sağlamıştır.¹¹²²

1777-1779 yıllarında Kırım’da yaşanan kriz sırasında, Rusya’nın Azak filosu önemli bir rol oynamıştır. Ancak bu filonun çoğu gemisi denize elverişsiz hale gelmiş ve ciddi onarım gerektirmiştir. Bu durum, Azak filosunun savaş kabiliyetini sınırlamış ve Kırım’daki Rus birliklerinin üzerindeki yükü artırmıştır. Buna rağmen, 1778 yılında Osmanlı filosunun Kerç Boğazı’na doğru hareket ettiği haberi üzerine Azak filosu boğazın savunması için harekete geçmiştir. Azak filosunun yer aldığı stratejik pozisyon, Osmanlı filosunun boğazdan geçişini engelleyerek Rusya’nın bölgedeki kontrolünü sağlamıştır. Bu esnada Kırım’daki gerginliğin artmasıyla birlikte Fransa, arabuluculuk rolü üstlenmiş ve iki taraf arasındaki anlaşmazlığı barışçıl yollarla çözmek için devreye girmiştir. Nitekim, 1779 yılında Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasında Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalanmıştır. Bu antlaşmayla, Rusya’nın beklediği savaş olasılığı ortadan kalkmıştır. Bu gelişme üzerine, Azak filosu için planlanan yeni gemi inşa çalışmaları durdurulmuş ve tamamlanan gemilerin ise bir süre bekletilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Rusya, Azak filosunun gelişimini duraklatmış ve bölgede savaş hazırlıklarına bir süre ara verilmiştir.¹¹²³

¹¹²¹ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 543.

¹¹²² RGAVMF, F. 172 O. 1, D. 21, L. 120.

¹¹²³ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 576-578.

1777-1778 yılları arasında Rus İmparatorluğu, denizcilik alanında gelişim sağlamak amacıyla İngiltere'ye öğrenciler göndererek modern denizcilik teknolojilerini öğrenmeyi hedeflemişti. Bu öğrencilerden biri olan Vasiliy Afanasyev, St. Petersburg'a geri döndüğünde, İngiltere'de öğrendiği bilgi ve deneyimle bir bombardıman gemisinin ve 26 toplu Fransız yapımı bir fırkateynin planlarını çizmiştir. Bu fırkateyn, sağlamlığı ve yapısal özellikleriyle dikkat çekmiştir. Gövdesi, dörtgen demir desteklerle güçlendirilmiş ve borda tahtaları arasında boşluklar bırakılarak gemi içindeki hava sirkülasyonu sağlanmıştır. Ayrıca baş ve kık taraflarda yerleştirilen iç tahtalar, geminin iskeletinin sağlamlığını artırmak için kablo ve demir desteklerle takviye edilmiştir. Bu tasarım, geminin denizdeki stabilitesini artırmak ve uzun ömürlü olmasını sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu dönemde İngiltere'den 38 toplu bir fırkateynin planları da Rusya'ya gönderilmiş ve bu gemi, 1780 yılında denize indirilmiştir. Rus İmparatorluğu, özellikle güney bölgelerinde başlattığı gemi inşa projelerini Dinyeper Nehri'nin derinliğine dayandırmış ve bu stratejik konuma uygun gemiler inşa etmeye başlamıştır. G. A. Potemkin, İngiliz ve Fransızların sığ sularda inşa ettiği gemi projelerini yakından takip etmiş ve Amirallik Kurulu'na, 3. sınıf 64 toplu hat gemileri ile bombardıman gemilerinin çizimlerini elde etmeleri için talimat vermiştir. İngiltere'den elde edilen bu çizimler, Herson'daki gemi inşa ustalarına iletilmiş ve bu ustalar tarafından gemiler inşa edilmeye başlanmıştır.¹¹²⁴

1779 yılına gelindiğinde Azak filosu, 36 parça gemiden oluşan bir kuvvete sahip bulunmaktaydı.¹¹²⁵ Bu filonun ana kuvvetlerinin, Dinyeper Nehri'nin halicine doğru nakledilmesine yönelik emir verilmiştir. Azak filosundan sekiz fırkateyn, bir bombardıman gemisi ve iki yardımcı gemi 1781 yılına kadar Dinyeper'e transfer edilmiştir. Böylece Azak filosu bünyesindeki gemi sayısı azaltılmaya başlanmıştır.¹¹²⁶ Bu durum üzerine Gniloton tersanesi de kapatılarak faaliyetleri durdurulmuştur. Bu tersanenin yerine Rogojskih Hatarov yakınlarında bir yer uygun görülmüş ve Taganrog'daki liman ofisinin himayesine verilmiştir.¹¹²⁷ 1782 yılında Kırım çevresindeki krizin yeniden tırmanması üzerine Azak filosuna tekrardan ihtiyaç duyulmuş, filo 1782 yılındaki krizi sonlandırmak amacıyla görev almıştır. Bu durum üzerine Kırım kıyısı olan Akıyar'a fırkateynler nakledilmiştir. Rusya için 1782'deki

¹¹²⁴ RGAVMF, F. 172, O. 1, D. 178, L. 1-4ob.

¹¹²⁵ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 28, L. 14. Ayrıca bkz. EK-K.

¹¹²⁶ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 525.

¹¹²⁷ RGAVMF, F. 212 O. 4, D. 30, L. 404-405.

Kırım krizinin bir öncekinden daha az şiddetli olması, filonun görevlerini yerine getirmek için uygun bir ortam sağlamıştır. Böylece Rusya bir kez daha Kırım çevresindeki krizi Azak filosundaki gemilerin yardımlarıyla çözüme kavuşturmuştur.¹¹²⁸

Herson'daki tersanede 1780 yılına kadar bir hat gemisi inşa edilmiştir ve bu gemi, II. Katerina'ya atfen *Svyataya Ekaterina* (Azize Katerina) adıyla suya indirilmiştir. Bu gemi 60 topa sahip olup yaklaşık 47 metre uzunluğa, 12 metre genişliğe ve 4,8 metre iç derinliğe sahipti.¹¹²⁹ Bu dönemde tersanede yapılan çalışmalar yavaş ilerlese de 1780 yılında iki gemi inşa kızıağı tamamlanmıştır. Rusların Karadeniz'deki deniz gücünü modernize etme projeleri kapsamında, Azize Katerina gemisi 60 toptan 66 topla donatılarak *Preobrazheniye Gospodne* (Hz. İsa'nın Başkalaşımı) adıyla dönüştürülmüş ve bu geminin ardından aynı büyüklükteki ve top gücüne bir diğer gemi olan *Svyatoy Pavel* (Aziz Pavlus) tamamlanmıştır.¹¹³⁰ Bu gemilerin inşası, S. İ. Afanasyev'e verilmiş olup tasarımlarında gemilerin daha iyi manevra yapabilmesi için ön tarafları keskinleştirilmiştir. Bu gemileri yaklaşık 49 metre uzunluğa, 13 metre genişliğe ve 5,7 metre iç derinliğe sahip olacak şekilde tasarlanmıştır. Böylece 1781 tarihli kararnameye göre 12 adet 66 toplu hat gemisine benzer savaş gemileri ve bununla birlikte fırkateyn ile diğer yardımcı gemilerin inşası planlanmıştır. 1781 yılının yazına doğru dört gemi inşa kızıağı daha tamamlanmış ve bu projeye ait iki gemi daha inşa edilmeye başlanmıştır.¹¹³¹

1783 yılına gelindiğinde Rusya, Karadeniz'deki deniz gücünü artırma ve Osmanlı Devleti'ne karşı stratejik üstünlük sağlama çabalarını hızlandırmıştır. Kerç Boğazı'nda bulunan Azak filosu bünyesinde sekiz fırkateyn, üç yeni tasarlanan gemi, bir bombardıman gemisi ve 14 yardımcı gemi bulunmaktaydı. Bu dönemde Herson'daki tersanede ise yedi hat gemisi, sekiz fırkateyn, bir bombardıman gemisi ve dört yardımcı gemi inşa edilmekteydi.¹¹³² Rusya, Kırım'daki krizin ardından Osmanlı Devleti'nin bölgeden kolayca vazgeçmeyeceğini anlamıştır. Bunun üzerine Karadeniz sorununun nihai çözümü için Kırım'ın Rusya'ya ilhak edilmesinin kaçınılmaz

¹¹²⁸ Lebedev, *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii*, s. 652.

¹¹²⁹ RGAVMF, F. 172 O. 1, D. 34, L. 9-9ob; Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, s. 716.

¹¹³⁰ RGAVMF, F. 212 O. 4, D. 15, L. 297, 305-306.

¹¹³¹ Dotsenko (ed.) vd., *İstoriya Oteçestvennogo Sudostroyeniya*, T. I, s. 253-254; Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. III/2, s. 13-15.

¹¹³² Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg 1895, s. 13-15.

olduğunu düşünmüştür. Karadeniz’de güçlü bir savaş hattı filosuna sahip olmak da bu stratejinin merkezindeydi. St. Petersburg hükümeti, Karadeniz’deki deniz gücüne resmi bir filo statüsü verme kararı almış ve 11 Ocak 1783’te II. Katerina, F. A. Klokaçev’i Karadeniz’de kurulacak filonun komutanı olarak tayin etmiştir. Karadeniz filosunun en üst düzey liderliği ise G. A. Potemkin’e verilmiştir. Potemkin, Azak filosunun ana gemi kuvvetlerini Karadeniz filosunu oluşturmak üzere Akyar kıyısına taşımaya karar vermiştir.¹¹³³ Bu liman projesi, II. Katerina’nın Grek ideolojisi doğrultusunda Bizans İmparatorluğu’nun yeniden dirilişini hedefleyen daha büyük bir askerî ve siyasî stratejinin bir parçası olmuştur. Bu stratejik adımlar, Rusya’nın Karadeniz’deki gücünü pekiştirmek ve Osmanlı Devleti’ne karşı bir üstünlük kurmak amacıyla alınmış önemli hamlelerden biriydi.¹¹³⁴

8 Nisan 1783’te II. Katerina, Kırım, Kuban ve Taman’ın Rusya’ya ilhakını ilan eden bir manifesto imzalamıştır. Bu ilhak, Rusya’nın Karadeniz üzerindeki stratejik hedeflerini güçlendirmeyi amaçlayan uzun vadeli bir plandı. Manifestonun ardından 2 Mayıs 1783’te Koramiral F. A. Klokaçev komutasındaki Azak filosu üç firkateyn, dört yeni tasarlanan gemi ve iki şalope tarzı gemiden oluşan bir filoyla Kerç’ten Akyar Körfezi’ne doğru yelken açmıştır.¹¹³⁵ Bunlar, Karadeniz filosunun temelini oluşturan ilk gemiler olmuştur. 3 Haziran 1783’te Akyar’da yeni bir şehir kurulmuş ve 10 Şubat 1784’te bu şehre Sivastopol adı verilmiştir.¹¹³⁶ Sivastopol, Rus donanmasının Karadeniz’deki ana üssü haline gelmiş ve bu bölge, daha önce Taganrog tarafından yürütülen sorumlulukları da devralmıştır. Şehrin kurucusu ve ilk lideri, Tuğamiral Thomas MacKenzie olarak bilinen İskoç kökenli bir Rus amiral olmuştur. MacKenzie, Karadeniz’deki deniz gücünü organize ederek bu stratejik üsse dayalı bir Rus donanması inşa etmeye başlamıştır.¹¹³⁷

1783 yılında Potemkin, yeni kurulan limanın ardından Karadeniz’de gemi inşa sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Başlangıçta Karadeniz filosu için 66 toplu hat gemileri ile 32 toplu firkateynler inşa edilmesi planlanmıştı. Ancak Potemkin, Karadeniz filosunun daha küçük ve hızlı 50 toplu firkateynler ile donatılması

¹¹³³ RGAVMF, F. 197, O. 1, D. 48, L. 1.

¹¹³⁴ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. III/2, s. 154.

¹¹³⁵ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 45, L. 92, 96-97.

¹¹³⁶ Dotsenko (ed.) vd., *İstoriya Oteçestvennogo Sudostroyeniya*, T. I, s. 256. Kurulan bu limanın haritası için ayrıca bkz. EK-L.

¹¹³⁷ RGAVMF, F. 197, O. 1, D. 42, L. 2.

gerektiğini savunmuş ve bu doğrultuda karar almıştır.¹¹³⁸ S. İ. Afanasyev, bu projeye göre *Georgiy Pobedonosets* (Muzaffer Aziz Yorgi) adını taşıyan ilk fırkateyni inşa etmiştir. Bu tip gemiler, daha büyük hat gemilerine oranla daha ucuz ve yapımı daha kolay olduğundan, Rusya için daha pratik bir çözüm sunmuştur.¹¹³⁹ Böylece Potemkin, Karadeniz’de güçlü bir fırkateyn filosu oluşturarak Rus donanmasının hızla gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, 1696 yılında I. Petro tarafından temelleri atılan Azak filosu, yerini Karadeniz filosuna bırakmıştır. Asırlardır Türk gölü olarak kabul edilen Karadeniz, artık Rusya’nın da varlık gösterdiği bir deniz haline gelmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’deki tekeline sarsmış ve bölgede yeni bir güç dengesinin oluşmasına neden olmuştur.

Kasım 1783’te Karadeniz’in kuzeyinde başlayan veba salgını, Rus İmparatorluğu’nun Karadeniz’deki genişleme planlarını ve deniz gücü faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Salgını önlemek için çalışan Koramiral F. A. Klokaçyev, hastalığa yakalanarak hayatını kaybetmiştir. Bu ölüm, Rusya’nın Karadeniz’deki denizcilik faaliyetlerine büyük bir darbe vurmuştur. Potemkin, bu kritik durumda Klokaçyev’in yerini alması için Akdeniz seferine katılmış olan Y. F. Suhotin’i Karadeniz filosunun komutanı olarak atamıştır. Suhotin, 1783 yılında Herson’a gelerek yeni görevine başlamıştır. Veba salgını, Rus İmparatorluğu için ciddi insan kayıplarına yol açmış, özellikle Karadeniz filosu ve Amirallik personeli arasında yaygın ölümler görülmüştür. Salgın, denizcilerden 1.165 kişinin ve Amirallik personelinden 433 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu ağır kayıplar, Karadeniz’deki askerî planlamaların aksamasına ve salgının kontrol altına alınması çabalarının öncelik kazanmasına yol açmıştır. Rusya’nın bölgedeki askerî gücünün salgından etkilenmesi, Karadeniz’deki deniz operasyonlarının ve genişleme hedeflerinin de gecikmesine sebep olmuştur.¹¹⁴⁰

Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasındaki gerilim, Kırım’ın 1783’te ilhak edilmesi üzerine giderek artmış ve iki devlet arasında bir savaşa yol açma olasılığı daha belirgin hale gelmiştir. Bu durumu öngören Potemkin, olası bir savaş için Karadeniz filosunun güçlendirilmesi ve savaş hazırlıklarının hızlandırılması adına 13 Ağustos 1785’te Karadeniz filosunun amirallik ve filo kadrolarını belirlemeye başlamıştır. Ayrıca filodaki gemilerin ise 2 adet 80 toplu ve 10 adet 66 toplu hat gemisi

¹¹³⁸ RGAVMF, F. 197, O. 1, D. 43, L. 189; Dotsenko (ed.) vd., *İstoriya Oteçestvennogo Sudostroyeniya*, T. 1, s. 260.

¹¹³⁹ RGAVMF, F. 327, O. 1, D. 1180.

¹¹⁴⁰ RGAVMF, F. 172 O. 1, D. 38, L. 15-20.

ile 8 adet 50 toplu, 6 adet 22 toplu fırkateynden oluşmasına karar vermiştir. Bu filo kompozisyonu, Rusya'nın Karadeniz'deki deniz gücünü önemli ölçüde artırmak ve Osmanlı donanmasına karşı üstünlük sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Potemkin ayrıca, Karadeniz'deki gemi inşasını daha verimli hale getirmek için Karadeniz Amirallik Kurulu'nu kurmuş ve filonun bağımsızlığını sağlamıştır. Bu kurul, Sivastopol'da kurulmuş ve Taganrog Amirallik Ofisi'nin yetkilerini devralarak Azak tersanelerindeki gemi yapımı ve filo yönetimi üzerinde tam yetki kazanmıştır. Bu değişiklik, Karadeniz Amirallik Kurulu'nun bölgedeki filo işlerini daha merkezi bir şekilde yönetmesini sağlamış ve Rusya'nın Karadeniz'deki deniz kuvvetlerinin daha bağımsız ve etkin olmasına olanak tanımıştır.¹¹⁴¹

1785 yılında Karadeniz Amirallik Kurulu'nun kurulmasıyla birlikte, Karadeniz filosunun nitelikli personel ihtiyacını karşılamak amacıyla denizcilik eğitim kurumları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, 1786'da Herson'da açılan Deniz Harp Okulu, öğrencilere denizcilik, coğrafya, topçuluk, tahkimat ve denizcilik tarihi gibi dersler sunmuştur. Öğrencilerin en az bir Avrupa dili bilmeleri zorunlu hale getirilmiş, özellikle Yunanca, Türkçe ve İtalyanca öğrenmeleri teşvik edilmiştir. Bu diller, Karadeniz ve Akdeniz'de denizcilik faaliyetleri için önemli görülmekteydi. Nitekim Fyodor F. Uşakov ve Potemkin'in yönetiminde okul, Karadeniz'in doğal ve iklimsel koşullarına hâkim denizciler yetiştirerek Rusya'nın güneydeki deniz gücünü desteklemeyi hedeflemiştir.¹¹⁴²

Karadeniz'de donanmasını genişleten Rus İmparatorluğu, Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmiş ve endişelere yol açmıştır. Bu gelişmeler üzerine II. Katerina, İstanbul'daki elçisi Yakov İ. Bulgakov'a, Rusya'nın filo inşasının stratejik planlarına uygun olduğunu açıklama talimatı vermiştir. Bulgakov, Osmanlı yetkililerine, Rusya'nın kendi sınırları içinde gemi inşa etme ve askerî eğitim yapma hakkına sahip olduğunu ve bu faaliyetlerin anlaşmaları ihlal etmediğini belirterek bunların yalnızca savunma kapasitesini artırmaya yönelik olduğunu ifade etmiştir. Bu diplomatik çabalar, Rusya'nın Karadeniz'deki deniz gücünü büyütme niyetini sürdürürken Osmanlı'nın doğrudan tepkisini başlangıçta çekmekten kaçındığını da göstermekteydi.¹¹⁴³

¹¹⁴¹ RGAVMF, F. 172 O. 1, D. 40, L. 180-181ob; Dotsenko (ed.) vd., *İstoriya Oteçestvennogo Sudostroyeniya*, T. I, s. 260.

¹¹⁴² S. V. Volkov, *Russkiy Ofiterskiy Korpus*, Voenizdat İzd., Moskova 1993, s. 142.

¹¹⁴³ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. III/2, s. 145.

3.5. Grek Projesi ve Karadeniz’de Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması (1787-1792)

Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı Devleti’nin Karadeniz üzerindeki üç asırlık hakimiyetini sona erdirmiş ve ilk kez Müslümanların çoğunlukta olduğu bir bölge, padişahın otoritesinden koparılmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti için kabul edilemez bir darbe olmuş ve yapılan antlaşma, Osmanlı tarafından geçici bir ateşkes olarak algılanmıştır. Osmanlılar, askerî eksiklikleri giderip karşı bir saldırı başlatma niyetindeydi. Öte yandan, II. Katerina da saldırı için aynı derecede istekliyd ve Kırım’ın ilhakı, bu süreçte ilk adım olarak sayılmıştır. Bu gelişmeler üzerine II. Katerina, I. Petro’nun izinden giderek Osmanlı Devleti’nin kontrolündeki Karadeniz’e hakim olma ve İstanbul’u ele geçirme hedefini uygulamaya koyulmuştur. Bu zihniyetle birlikte II. Katerina, Rus İmparatorluğu’nu güçlendirerek Osmanlı topraklarındaki Rumların hamisi olmayı hedeflemiştir. Ayrıca Kırım’ın ilhakından sonra Potemkin, Herson’daki limana “İstanbul’a bu kapıdan gidilir” yazılı zafer takı yaptırması da Rus genişleme hedeflerini simgelemiştir.¹¹⁴⁴ Nitekim Potemkin, II. Katerina’nın Karadeniz politikalarının mimarı olarak bu güç gösterisiyle Osmanlı-Rus gerilimini tırmandıran adımlar atmıştır.¹¹⁴⁵

II. Katerina’nın dış politikası, Karadeniz’deki varlığını pekiştirmek istemesiyle birlikte yeni bir yön kazanmıştır. Bu süreç, Grek Projesi (Yunan Projesi) adı verilen büyük bir stratejik hedef etrafında şekillenmiştir. Projenin temel amacı, Türkleri Avrupa’dan çıkarmak ve Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetindeki Ortodoks halkları Rusya’nın himayesi altına almaktır. Ancak proje, yalnızca Osmanlı topraklarını ele geçirmekten ibaret değildi; II. Katerina, torununa Konstantin adını vererek Bizans İmparatorluğu’nu yeniden canlandırmayı ve İstanbul’u (Konstantinopolis) Osmanlılardan almayı planladığını göstermekteydi. Bu ideoloji, aslında I. Petro’nun 1695-1696 yıllarındaki Azak Seferleri ile Karadeniz’e yönelik başlattığı uzun vadeli bir stratejiye dayanmaktaydı. I. Petro, Osmanlı Devleti’ni Avrupa’dan atmayı ve İstanbul’u alarak bir Grek Devleti kurmayı planlamıştı. Bu fikir, Rusya’nın XVIII. yüzyıldaki dış politikası üzerinde büyük etkisi olan bir hedef haline gelmişti. Potemkin, bu hedefi gerçekleştirmek için somut adımlar atan biri olarak dikkat çekmiş

¹¹⁴⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 469-470.

¹¹⁴⁵ Potemkin’in politikalarına dair bkz. Mahir Aslan, “Rusya’nın Bir Karadeniz Devleti Olması Sürecinde Grigoriy Aleksandroviç Potemkin (1768-1791)”, *Karadeniz Araştırmaları*, XV/59, Güz 2018, ss. 83-105.

ve Grek Projesi'ni güçlendiren sembolik adımlar atmıştı, örneğin Ayasofya ve Karadeniz'in Rus hâkimiyetini yansıtan paralar tasarlamıştı.¹¹⁴⁶ Ayrıca Potemkin, Boğdan ve Eflak'ta bir Daçya Krallığı kurma fikrini de desteklemişti. II. Katerina, bu planlar doğrultusunda Avusturya İmparatoru II. Joseph ile ittifak kurarak Osmanlı'yı bölgesel ve dini ayrılıkları kullanarak zayıflatmayı hedeflemişti.¹¹⁴⁷

Bu dönemde Fransa, Avusturya ve Rusya'nın genişlemesine karşı bir set oluşturmak amacıyla *Barrière de l'Est* (Doğu Bariyeri) ittifakını oluşturmuştur. Bu ittifakta Osmanlı Devleti, İsveç ve Lehistan gibi devletlerle birlikte yer almaktaydı. Bu bağlamda Fransız uzmanlar, Rus yayılmasını engellemek için Karadeniz'de Osmanlılara destek vermek amacıyla görevlendirilmişti.¹¹⁴⁸ Ayrıca Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı İsveç ile askerî bir ittifak antlaşması imzalamıştır.¹¹⁴⁹ Osmanlı Devleti, Rus İmparatorluğu'na karşı geliştirdiği diplomatik temasların ardından Rusların, Karadeniz'de yeni limanlar inşa etmesi ve burada iyice güçlenmesini bir an önce engellemek için 1787'de askerî harekâta başlamaya karar vermiştir. Osmanlı Devleti, bu savaş için Karadeniz bölgesinden Rus İmparatorluğu'na karşı üç cepheden bir savaş hazırlığı planlamıştır. İlk olarak batıdan Özi Kalesi üzerinden yapılacak kara harekâtı, ardından Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa komutasında denizden destek ve saldırı gerçekleştirilecek ve son olarak, Kafkasya üzerinden Anapa Kalesi merkezli doğudan bir saldırı planı tasarlanmıştır. Osmanlı filosu, öncelikle Özi Kalesi karşısında bulunan Kılburun'u ele geçirerek Dinyeper Nehri'nin giriş çıkışını kontrol etmek ve ardından Kırım Yarımadası'nı ele geçirmek üzere harekete geçmek üzere plan tasarlanmıştır.¹¹⁵⁰

Rus İmparatorluğu, Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü bir ittifak kurmak amacıyla II. Katerina ve Avusturya İmparatoru II. Joseph, 1787'de Herson'da bir araya gelerek yeni bir askerî iş birliğini başlatmıştır. Bu gelişmelere karşı Osmanlı Devleti ise savaş hazırlıklarına hız vererek Dinyeper Nehri'ne dört kalyon ve birkaç fırkateyn göndermiştir. Osmanlıların bu tutumuna karşı II. Katerina, 1770 Çeşme Deniz Savaşı'ndaki yenilgiyi unuttuklarına dair alaycı bir açıklamayı II. Joseph'e bahsederek

¹¹⁴⁶ II. Katerina, torunu Konstantin'i imparatorluğun doğu tahtının varisi olarak belirlemiştir. Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. III/2, s. 146-147.

¹¹⁴⁷ Madariaga, *Catherine the Great*, s. 84. Mütteliklerin, Karadeniz'e yönelik planları için oluşturduğu harita için bkz. EK-O.

¹¹⁴⁸ Yeşil, "Osmanlı-Rus harplerini (1710-1829) Etkileyen Faktörler Üzerine", s. 107.

¹¹⁴⁹ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 310.

¹¹⁵⁰ Cengiz Fedakar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde Kılburun, Özi Nehri ve Hocabey Muharebeleri", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XII/46, 2015, s. 122-123.

önceki zaferlerine olan güvenini vurgulamıştır. Bu ittifaka karşı Osmanlı Devleti, İngiltere ve Prusya'nın desteğini almaya çalışmıştır. İngiltere ve Prusya, özellikle İsveç'i de Osmanlı Devleti ile ittifaka yönlendirmiş, Rusya ve Avusturya'nın Karadeniz'de ve Balkanlarda güçlenmesini engelleme stratejisi izlemekteydi. Ancak bu gelişmelerden haberdar olan Rus ve Avusturya elçileri, Osmanlıların bu diplomatik girişimlerini kendi hükümetlerine aktarmıştır.¹¹⁵¹

Osmanlı ve Rusya arasında gerilim artarken 11 Ocak 1787'de, Fransa ile Rusya arasında dostluk, saldırmazlık ve deniz ticareti antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, Avrupa'nın dengelerini etkileyerek Fransa ve Rusya arasındaki dostane ilişkileri pekiştirmiştir. II. Katerina, Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki subaylarından rahatsızlık duymuş ve Fransa'ya bu subayları geri çekmesi için baskı yapmıştır.¹¹⁵² Fransa ise İngiltere'ye karşı güç dengesini korumak için Rusya ile yakınlaşmayı sürdürmüştür. Bu antlaşma, Rusya'nın Osmanlı üzerindeki baskısını artırırken Osmanlı'nın modernleşme çabalarının ve savunma stratejilerinin zayıflamasına hizmet etmiştir. Ayrıca bu dönemdeki Rus politikası, Fransa'nın desteğiyle Karadeniz'i ele geçirme amacını açıkça göstermiştir.¹¹⁵³

II. Katerina, bu dönemde diplomasiyi ustaca kullanarak Avrupa'daki devletlerle saldırmazlık antlaşmaları imzalamış, böylece Osmanlı Devleti'ni yalnızlaştırma politikasını sürdürmüştür. Rusya, bu strateji ile Osmanlı'yı Avrupa sahnesinde izole ederken aynı zamanda kendi etki alanını genişletme hedefini gütmüştür. Rus diplomasisinin Avusturya ile yaptığı ittifak, Osmanlı'nın batı sınırında yeni bir tehdit doğurmuş, Balkanlar'daki Osmanlı hakimiyetini zayıflatmayı amaçlamıştır. Nitekim Rusya'nın diplomatik hamleleri, Osmanlı Devleti'ni hem askerî hem de stratejik olarak zor bir duruma sokarken Karadeniz ve Akdeniz'e yönelik hedefleri de belirginleşmiştir. Özellikle Karadeniz'de Sivastopol'un kurulması ve Rus donanmasının güçlendirilmesiyle, Rusya'nın bölgedeki hakimiyeti artmıştır. Bu hamleler, Osmanlı'nın denizlerdeki kontrolünü sarsarken II. Katerina'nın Karadeniz, Akdeniz ve Balkanlar'daki Rus etkisini güçlendirmesine zemin hazırlamıştır.¹¹⁵⁴

¹¹⁵¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 470.

¹¹⁵² Kaçar, *Osmanlı Devleti'nde Mühendishânelerin Kuruluşu*, s. 79.

¹¹⁵³ Şakul, "From Mare Clausum to Mare Liberum", s. 719.

¹¹⁵⁴ Galina G. Grebenşikova, "Voorujenniy Neytralitet Yekaterini II: Priçiny i Sledstviya", *Voyenno-İstoriçeskiy Jurnal*, IV, 2007, s. 29.

Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık görevine Halil Hamid Paşa'nın yerine geçen Koca Yusuf Paşa, İngiltere elçisiyle Aynalıkavak Köşkü'nde yaptığı görüşmelerle Sultan I. Abdülhamid'i Rusya'ya karşı savaşa ikna etmeye çalışmıştır. Bu girişim, Rus elçisi Bulgakov'un Osmanlı yönetimiyle temaslar başlatmasına neden olmuş, ancak bu görüşmeler gerilimi daha da artırarak savaşa yol açmıştır. Rusya'nın sınır bölgelerine asker yığması ve Osmanlı'ya diplomatik baskıyı artırması karşısında, Osmanlı Devleti bir ultiatom yayımlayarak taleplerini sıralamıştır. Bu talepler arasında firar eden Boğdan voyvodasının iadesi, Eflak ve Boğdan'da Osmanlı karşıtı diplomatların bulunmaması, Kırım'a Osmanlı memurunun atanması ve Rus tüccar gemilerinin boğazlardan geçerken kontrol edilmesi yer almıştır. Osmanlı Devleti, bu taleplerin Rusya'ya iletilmesini beklemeden, Sultan I. Abdülhamid'in Şeyhülislam Müftizâde Ahmed Efendi'den aldığı fetva ile 14 Ağustos 1787'de Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Rus elçisi Bulgakov'un hapsedilmesiyle savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu savaş ilanı, Rusya'nın Kırım'ı ilhakına karşı bir tepki ve Osmanlı-Rus ilişkilerinde biriken gerilimin doruk noktası olmuştur.¹¹⁵⁵

3.5.1. Osmanlı ve Rus Donanmalarının Güç Dengesinin Karşılaştırması

Rus İmparatorluğu, 1785 yılında Karadeniz'deki filosunu mümkün olan en kısa sürede ve planlı bir şekilde yürütmek için büyük çaba sarf etmeye başlamıştır. Bu dönemde, özellikle Azak Denizi ve Dinyeper Nehri'ndeki filolarını birleştirerek bütünleşik bir Karadeniz filosu oluşturmak büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu stratejik hamle hem savunma hem de saldırı kapasitesini artırmak için kritik bir adım olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti ile olan çatışmalarda üstünlük sağlamak için güçlü bir deniz kuvvetine sahip olmak her zamanki gibi elzem olarak görülmekteydi. Bu bağlamda bütünleşik bir Karadeniz filosu, lojistik ve operasyonel açıdan birçok avantaj sağlayacaktı. Bu girişimlerin sonucunda Rus İmparatorluğu, 1786 yılında 65 gemiden oluşan güçlü bir filo meydana getirmiştir. Bu filo, farklı tipte savaş gemilerini içermekteydi; hat gemileri, fırkateynler, bombardıman ve yardımcı gemileri bu birleşik filonun bir parçasıydı.¹¹⁵⁶ Bu filo, sadece savunma görevlerinde değil, aynı zamanda Karadeniz'deki ticaret yollarını korumak ve genişletmek için de önemli bir güce erişmiştir. Ayrıca bu dönemde, Rus donanmasının modernizasyonu ve

¹¹⁵⁵ Rus elçisi tarafından bildirilen isteklerin ve Osmanlı Devleti'nin buna karşılık verdiği ultiatoma dair bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 501-505.

¹¹⁵⁶ Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 35-38.

genişletilmesi için de yeni stratejilere devam edilmiştir. Yeni tersaneler inşa edilmekte, mevcut tersaneler geliştirilmekte ve gemi inşa teknolojileri iyileştirilmekteydi. Yabancı uzmanlar ve mühendislerin alımına devam edilmekteydi, bu da teknik bilgi ve beceri seviyesini batıyla paralel yürütme fırsatını vermektedir. Nitekim, Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki deniz gücünü birleştirme çabaları, bölgedeki askerî ve siyasî dengeleri değiştirmeye yönelik adımları olmuştur. Bu filo, Rusya'nın Karadeniz'deki hakimiyetini pekiştirmek ve imparatorluğun güney sınırlarını daha da genişletmek için önemli bir güç unsuru olmuştur. Aynı zamanda bu gelişmeler, ilerleyen yıllarda Rusya'nın Akdeniz ve diğer denizlerdeki etkisini de artırmasının yolunu açmıştır.

1787 yılının başlarında, Karadeniz'deki Rus donanmasının faaliyetlerinde bir dizi aksamalar meydana gelmiştir. Coğrafî koşullar, bu sorunların başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Karadeniz'in sert iklimi, özellikle kış aylarında donmuş denizler, gemilerin hareket kabiliyetini büyük ölçüde sınırlamış ve operasyonel etkinliğini düşürmüştür. Bu zorlayıcı iklim koşulları, gemilerin bakım ve onarım süreçlerini zorlaştırarak bazı gemilerin hizmet dışı kalmasına neden olmuştur. Sert kışlar, deniz ulaşımını ve donanmanın lojistik faaliyetlerini aksatarak donanmanın genel etkinliğini olumsuz yönde etkilemiştir.¹¹⁵⁷ Buna ek olarak Sivastopol'un inşasıyla birlikte Rus deniz gücü, stratejik bir genişleme hedeflemiş ve bu doğrultuda gemi inşa programları yeniden şekillendirilmiştir. Ancak eski tip gemiler bu süreçte yetersiz bulunmuş ve yeni savaş teknolojilerine uyum sağlayamayan gemilerin büyük bir kısmı filodan çıkarılmıştır. Bu gemilerin sökülmesi ve parçalanması, kısa vadede gemi sayısında belirgin bir azalma oluşturmuş, ancak bu adım, daha güçlü ve modern gemilerin inşasına zemin hazırlamıştır.¹¹⁵⁸

Osmanlı Devleti, Kırım'ın ilhak edilmesinin ardından artan Rus tehdidine karşı deniz gücünü yeniden yapılandırma ve güçlendirme faaliyetlerine başlamıştır. Özellikle Akdeniz ve Karadeniz'de deniz hâkimiyetini korumak ve Rusya'nın Karadeniz'deki genişlemesine karşı koyabilmek amacıyla donanmasını iki denizde de filolar halinde hazır bulundurmayı planlamıştır. Bu kapsamda, donanmadaki gemi sayısını artırmak

¹¹⁵⁷ 1787'de bir fırtınaya yakalanan Rus filosu önemli bir hasara uğramıştır. Gemilerin büyük bir kısmında direkler kırılmış, yelkenler yırtılmış ve gemilerin gövdelerinden su sızıntıları olmuştur. RGAVMF, F. 245 O. 1, D. 6, L. 17-19; Dotsenko (ed.) vd., *İstoriya Oteçestvennogo Sudostroyeniya*, T. I, s. 264.

¹¹⁵⁸ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 43-44.

ve daha etkin bir deniz gücü oluşturmak için yoğun bir hazırlık sürecine girilmiştir. 1784 yılına gelindiğinde, Osmanlı donanmasında bulunan mevcut gemilerin kayıt altına alınması ve sayılarının artırılmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu hazırlıklar sırasında donanmanın envanteri dikkatli bir şekilde incelenmiş ve Osmanlı donanmasının savaş kapasitesi yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır.¹¹⁵⁹ 1786 yılına ait kaynaklar, Osmanlı donanmasında 20 kalyon, 12 fırkateyn ve yaklaşık 30 yardımcı gemi bulunduğunu belirtmektedir. Bu gemilerin top sayılarının ise 50 ile 75 arasında değiştiği bilinmektedir.¹¹⁶⁰ Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin deniz kuvvetlerinin niceliksel olarak güçlendiğini göstermektedir. Ancak Ahmed Vasıf Efendi ve Ahmed Cevdet Efendi'ye göre Rusların Karadeniz ve Baltık denizlerindeki donanmalarına ek olarak Akdeniz'de birçok korsan tayfasını da deniz gücüne dahil ettiğini belirtmekte ve bu duruma karşılık, Osmanlı donanmasının Ruslara kıyasla sayıca yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Bunun üzerine Osmanlı donanmasındaki kalyon sayısının 100'e çıkarılmasının hedeflendiğini belirtmektedir.¹¹⁶¹

Rus İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti arasındaki gemi inşa sistemlerine bakıldığında, iki devletin teknolojik ve stratejik farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Rusya, Karadeniz'deki donanma faaliyetlerini güçlendirmek amacıyla Sivastopol Limanı'nı gemilerin demirleme yeri olarak kullanmakta, gemi inşa faaliyetlerini ise daha korunaklı yer olarak gördükleri Dinyeper Nehri'ndeki Herson ve Don Nehri'ndeki Taganrog'da sürdürmekteydi.¹¹⁶² Bu süreçte, Rus İmparatorluğu, Baltık Denizi'ndeki tecrübelerini Karadeniz'e taşımaya çalışırken dönemin önde gelen deniz gücü olan İngiltere'nin inşa yöntemlerine uygun olarak tasarlanmaktaydı. İngiliz gemi inşa yöntemleri, gemilerin dayanıklılığını artırmak amacıyla çift iskeletli, sağlam tahtalarla

¹¹⁵⁹ Bostan, "Kalyonun Yükselişi ve Akdeniz'de Osmanlı Donanması (XVIII. Yüzyıl)", s. 21.

¹¹⁶⁰ 1787 yılı Osmanlı donanması, daha geniş ve çeşitli bir gemi envanterine sahip olduğu bilinmektedir. Donanma 6 kadirga, 8 bomba gemisi, 24 fırkateyn (24-32 top aralığında), 40 şalope (8-20 top aralığında) ve 26 kalyondan (50-76 top aralığında) oluşan bir deniz gücüyle donatılmıştır Zorlu, *Osmanlı ve Modernleşme*, s. 35-36. Diğer bir kaynağa göre aynı yıl Osmanlı donanmasında 24 kalyon, 39 fırkateyn ve birçok yardımcı gemi yer almaktaydı. Aleksey A. Lebedev, "Turetskiy Flot Serediny XVIII – Serediny XIX veka", *Gangut*, n. 116, 2020, s. 125.

¹¹⁶¹ Karadeniz'de Rusların büyük ve küçük toplam 150 gemisi bulunmaktaydı. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, s. 83. Osmanlı donanmasının kalyon mevcudunun 100 civarında olması gerektiğini ve askerlerin ise deryaya aşına olan yeniçerilerden oluşması gerektiğini aktarmaktadır. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. III, s. 156-157. Ayrıca Cevdet Tarihi'nde, Rusya'nın askerî kuvvetinin nicelikten öte niteliğe önem vererek teknik ile bilime vakıf olduklarından bahsetmektedir. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. IV, TTK Yay., Ankara 2020, s. 148.

¹¹⁶² RGAVMF, F. 245, O. 1, D. 12, L. 20; RGAVMF, F. 168, O. 1, D. 124, L. 49; Rusların yeni inşa ettikleri Herson Kalesi önünde ve Kırım limanlarında büyük ve küçük toplam otuz-kırk gemileri bulunmaktadır. Ayrıca Azak taraflarında da her zaman donanmaları mevcuttur. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, s. 275.

kaplanmış ve yer yer demirle güçlendirilmiş gemiler inşa etmeyi öngörmekteydi. Bu yöntemle yapılan gemiler, savaş esnasında büyük dayanıklılık göstermekteydi.¹¹⁶³

Osmanlı Devleti ise Karadeniz’de Sinop gibi önemli merkezlerde gemi üretimine devam etmekteydi.¹¹⁶⁴ Ayrıca, Akdeniz ve Garp Ocakları da donanmanın gemi ihtiyacını karşılamaktaydı.¹¹⁶⁵ Ancak Osmanlı gemi inşa yöntemleri, Bizans dönemine kadar uzanan ve Venedikliler tarafından geliştirilen tek iskelet sistemi olan yöntem (ad ordinata unica) dayanmaktaydı. Bu yöntemle yapılan gemiler, hafif ve hızlı olmasına karşın, yapısal açıdan daha zayıf ve çatışma anında kırılabilir olabilmekteydi. Osmanlı gemilerinin hafif yapısı, maliyeti düşürmekte ve inşa sürecini hızlandırmaktaydı. Fakat bu gemiler, ağır yük taşıma kapasitesine sahip değildi ve savaş esnasında dayanıklılık açısından Rus gemilerine kıyasla daha dezavantajlı durumda kalabilmekteydi.¹¹⁶⁶ Nitekim, Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki gemi inşa yöntemlerindeki bu farklılıklar, denizcilik faaliyetlerinde de belirleyici bir unsur olmuştur. Osmanlı Devleti, hız ve manevra kabiliyetiyle öne çıkan gemiler üretirken Rusya daha dayanıklı fakat inşası daha zor olan savaş gemileri inşa etmeye çalışmıştır. Karadeniz’deki bu deniz gücü rekabeti, her iki devletin stratejik ve teknolojik kapasitelerini geliştirme çabalarını yönlendiren temel faktörlerden biri olmuştur.

Potemkin’in önerisiyle inşa edilmeye başlanan Rus savaş firkateynleri de dikkat çekici bir güce sahipti; 50 ila 54 top taşıyan bu firkateynler, genellikle 10,8 kg (24 funt) ağırlığa sahip toplarla donatılmıştı. Bu şekilde silahlandırılmış olan firkateynler, Osmanlı donanmasındaki kalyonlarla neredeyse eşit şartlarda savaşabilecek bir kapasiteye erişmekteydi. Bu durum, Rus deniz kuvvetlerinin ateş gücünü ve savaş potansiyelini büyük ölçüde artırmış, deniz çatışmalarında Rusların kısa vadede üstünlük elde etmesine olanak tanımaktaydı.¹¹⁶⁷ Bununla birlikte, Rus donanmasının bu ağır silahlanma stratejisi, bazı yapısal dezavantajlar da getirmiştir. Gemilerin daha ağır toplarla donatılması, onların birer yüzer batarya gibi kullanılmasına olanak sağlarken aynı zamanda gemilerin hızını düşürmüş ve denizdeki hareket kabiliyetlerini sınırlamıştır. Ekstra ağırlık, gemi gövdelerinin daha fazla zorlanmasına ve bu nedenle

¹¹⁶³ RGAVMF, F. 172, O. 1, D. 178, L. 4ob.

¹¹⁶⁴ BOA, D. BŞM. TRE.d, 15123.

¹¹⁶⁵ BOA, C. BH, 201/9399.

¹¹⁶⁶ Yener, “Reconsidering the Campaign of Dnieper Liman”, s. 821.

¹¹⁶⁷ Osmanlı donanmasındaki kalyonların top mevcudunun 50 ile 70 arasında olduğunu ve bu gemilerde bulunan topların çaplarının ise 19 kilografa kadar ulaşmasına rağmen, genellikle 3,6 kg ile 12 kg aralığında olduğu belirtilmektedir. Aleksey A. Lebedev, *Fregaty Protiv Korably: Neizbejny i Neotsenny Epizod Russko-Turetskoy Voyny 1787-1791 gg.*, Gangut İzd., St. Petersburg 2011, s. 5-6.

gemilerin hizmet ömrünün kısalmasına yol açmıştır. Bu stratejik seçim, Rusların kısa vadeli savaş üstünlüğüne odaklandığını, ancak gemilerinin dayanıklılığını ve uzun vadeli denizcilik gücünü olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.¹¹⁶⁸

Osmanlı ve Rus donanmaları arasındaki farklılık, denizlerdeki hâkimiyet mücadelesini derinden etkilemiştir. Rus donanması, daha ağır ve güçlü toplar kullanarak düşmana büyük hasar verme stratejisini benimsemişti. Bu, savaş sırasında doğrudan etkili olmalarını sağlamaktaydı. Osmanlı donanması ise hafif toplar ve hızlı gemilerle stratejik esneklik ve manevra yeteneğine odaklanmıştır. Çünkü 1770 Çeşme Savaşı, Osmanlı donanması için bir dönüm noktası olmuştu ve Osmanlılar, gemilerdeki topların sayısının fazla olmasının ve ağırlığının savaşta dezavantaj oluşturduğunu tecrübe etmiştir. Bu kayıplar, Osmanlı deniz kuvvetlerini yeniden yapılandırmaya iterek hafif ve manevra kabiliyeti yüksek gemilere odaklanmalarını sağlamıştır. Hızlı gemiler, savunma ve kaçınma açısından avantaj sunarak Karadeniz gibi kapalı denizlerde stratejik üstünlük sağlama hedefini taşımaktaydı. Öte yandan, Rusya, Karadeniz'deki kazanımlarını korumak ve stratejik üstünlüğünü pekiştirmek için kalın bordalı, ağır toplarla donatılmış yüzer kale benzeri gemiler inşa etmiştir. Bu gemiler, savunma ve saldırı gücü bakımından etkiliydi, ancak hareket kabiliyetleri sınırlı olmaktadır. Ruslar, bu stratejisiyle Karadeniz'de güçlü bir caydırıcı varlık oluşturmayı amaçlamıştır. Nitekim her iki donanmanın bu farklı yaklaşımları, denizcilik stratejilerini ve bölgesel hedeflerini ortaya koyan önemli ipuçları sunmaktaydı.

Tablo 3.13. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi Donanmaların Durumu

Gemi Türü	Osmanlı Donanması ¹¹⁶⁹	Boyutu Zirâ/Metre	Gemi Türü	Rus Donanması ¹¹⁷⁰	Boyutu Funt/Metre
Kalyon	Melek-i Bahrî	55 z./41,7 m.	Hat (Savaş) Gemisi	Preobrazheniye Gospodne (Hz. İsa'nın Dönüşümü)	160 f./48,8 m.
	Mesûdiyye	51 z./38,6 m.		Svyatoy Pavel (Aziz Pavlus)	160 f./48,8 m.
	Ankâ-yı Bahrî	55 z./41,7 m.		Mariya Magdalina	155 f./47,2 m.
	Fethü'l-Fettâh	53 z./40,2 m.		Vladimir	160 f./48,8 m.
	Peleng-i Bahrî	51 z./38,6 m.		Rojdestvo Hristovo (Hz. İsa'nın Doğuşu)	180 f./54,9 m.
	Nüvîd-i Fütûh	51 z./38,6 m.	Fırkateyn	Herson	114 f./34,7 m.

¹¹⁶⁸ Yener, "Reconsidering the Campaign of Dnieper Liman", s. 822.

¹¹⁶⁹ BOA, DTA. TRS.d. 23, s. 2. Ayrıca bkz. EK-M.

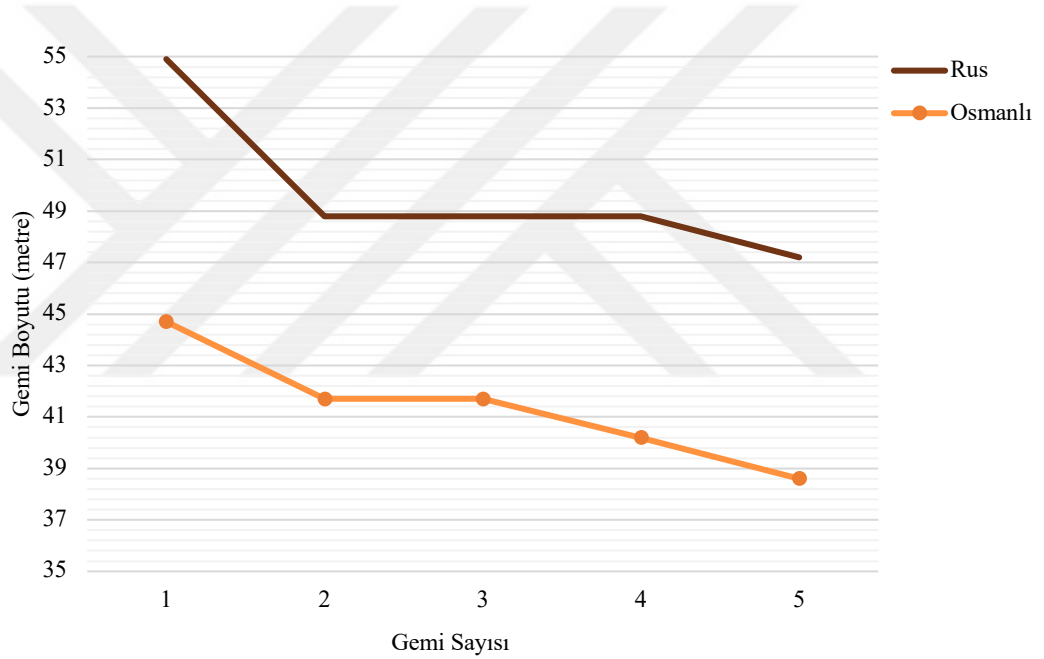
¹¹⁷⁰ RGAVMF, F. 245, O. 1, D. 2, L. 207; Veselago, *Spisok Russkikh Voyennih Sudov s 1668 po 1860 god*, s. 454-456, 468-472, 484-488; Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 8-9, 16, 22-23, 35-38; Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. III/2, s. 18, 237.

	Mansûriyye	51 z./38,6 m.		Ostrojnyy (Dikkatli)	128 f./39 m.
	Înâyet-i Hakk	47 z./35,6 m.		Kırım	128 f./39 m.
	Hediyetü'l-Mülûk	46 z./34,9 m.		Pospeşnyy (Acelecî)	128 f./39 m.
	Seyyâr-ı Bahrî	45 z./34 m.		Hrabriy (Cesur)	128 f./39 m.
	Şehbâz-ı Bahrî	43 z./32,6 m.		Strela (Ok)	128 f./39 m.
	Hıfz-ı Hudâ	43 z./32,6 m.		Pobeda (Zafer)	128 f./39 m.
	Tevfikullah	43 z./32,6 m.		Perun	128 f./39 m.
	Ejder Başlı	41 z./31,1 m.		Legkiy (Hafif)	128 f./39 m.
	Şeşpâ-yı Bahrî	41 z./31,1 m.		Skoriy (Hızlı)	128 f./39 m.
	Fâtih-i Bahrî	41 z./31,1 m.		Grigoriy Bogoslov (Aziz Nenizili)	112 f./34,1 m.
	Nâsır-ı Ceng	41 z./31,1 m.		İoann Zlatoust (Ioannis Hrisostomos)	143 f./43,6 m.
	Burc-ı Zafer	43 z./32,6 m.		Grigoriy Velikiya Armenii (Büyük Ermenistanlı Gregory)	91 f./27,7 m.
	Murâdiyye	39 z./29,6 m.		№ 1	130 f./39,6 m.
	Ejder-i Bahrî	51 z./38,6 m.		№ 2	130 f./39,6 m.
	Bed-i Nusret	45 z./34 m.		Svyatoy Georgiy (Aziz Yorgi)	153 f./46,6 m.
	Kalyon-ı Cedîd	55 z./41,7 m.		Apostol Andrey (Havari Andreas)	154 f./46,9 m.
	Kalyon-ı Cedîd ¹¹⁷¹	59 z./44,7 m.		Kinburun (Kılburun)	130 f./39,6 m.
Fırkateyn	Mazhar-ı Tevfik		Bombardıman Gemisi	Berislav	130 f./39,6 m.
	Pulâd-ı Bahrî	51 z./38,6 m.		Fanagoria	130 f./39,6 m.
	Şehber-i Zafer	51 z./38,6 m.		Aleksandr Nevskiy	154 f./46,9 m.
	Nâsır-ı Bahrî	45 z./34 m.		Straşnyy (Korkutucu)	95 f./28,9 m.
	Mazhar-ı Saâdet	43 z./32,6 m.		№ 1	75 f./22,8 m.
	Mazhar-ı Hidâyet	33 z./25 m.		№ 2	70 f./21,3 m.
	Berîd-i Fütûh	37 z./28 m.		Konstantin	70 f./21,3 m.
	Perr-i Bahrî	37 z./28 m.		Svyatoy Pyotr	80 f./24,4 m.
	Sayyâd-ı Bahrî	37 z./28 m.		Aleksey	80 f./24,4 m.
	Dâd-ı Hakk	41 z./31,1 m.		İona	80 f./24,4 m.
	Necm-i Zafer	37 z./28 m.		Filnip	80 f./24,4 m.
	Kaplan Başlı	33 z./25 m.		Nikita Muçenik (Şehit Nikita)	95 f./28,9 m.
	Cebzan-ı Bahrî	45 z./34 m.		Arhangel Gavriil (Başmelek Cebrail)	100 f./30,5.
	Kaîd-i Zafer			Svyatoy Iyeronim (Aziz Jerome)	128 f./39 m.
	Hizânetü'l-Fütûh			Spiridon	70 f./21,3 m.
	Hediye-i Hâkim-i Fas - Ömer Kapudan			Rojdestvo Bogoroditsy (Hz. Meryem Doğuşu)	84 f./25,6 m.

¹¹⁷¹ Fransız mimar tarafından yapılmıştır. BOA, DTA. TRS.d. 23, s. 152.

	Hediye-i Hâkim-i Fas - Ahmed Kapudan	
Fırkateyn -i Bomba- i Atîk	Rad-ı Bahrî	27 z./20 m.
Şehtiye	Hısn-ı Guzat	35 z./26,5 m.
	Tair-i Bahrî	35 z./26,5 m.
	Beşîr-i Zafer	35 z./26,5 m.
	Peyk-i Zafer	35 z./26,5 m.
Kırlangıç- ı Cedîd	Nev-icâd	27 z./20 m.

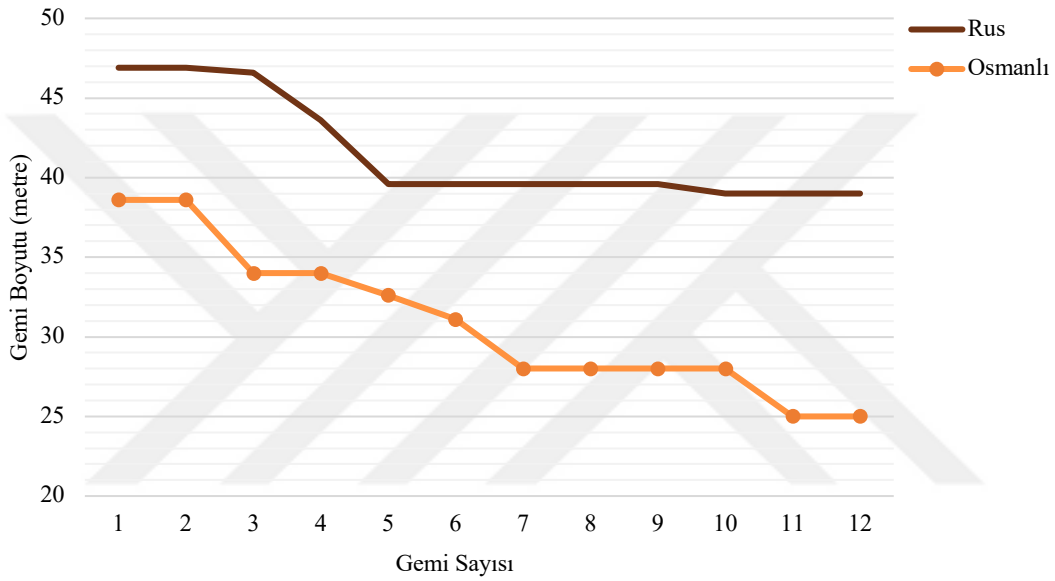
Grafik 3.3. Osmanlı ve Rus Gemilerinin (Kalyon-Hat Gemisi) Boyut Karşılaştırması (1787)

Yukarıdaki tablo ve grafiğe bakıldığında, Karadeniz çerçevesinde Osmanlı kalyon sayısının Rus savaş gemisi sayısından fazla olmasına rağmen boyutları arasında farklar olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca Rus donanması, bu dönemde Karadeniz’de stratejik bir tercih olarak fırkateynlere daha fazla önem vermiştir. Rusların bu tercihi, bölgedeki deniz hakimiyetini ele geçirmek ve Karadeniz’in kuzeyindeki önemli noktaların kontrolünü ve savunmasını etkili bir şekilde yapma amacını taşımaktaydı. Ayrıca yukarıdaki tabloda, Osmanlı donanmasındaki en uzun gemi yaklaşık 45 metre boyundayken Rus donanmasındaki en uzun savaş gemisi 55 metre, en uzun Rus fırkateyn gemisinin ise 47 metre uzunluğunda olduğu görülmektedir. Bu veriler, Rus

donanmasının, Osmanlı kalyonları ile mücadele sürecinde ilk olarak hat gemileri yerine daha çok fırkateynleri tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Rusların bu stratejik seçiminde, fırkateynlerin daha hızlı inşa edilme süreci etkili olmuştur. Osmanlı donanması ise Rus donanması karşısında farklı bir strateji benimsemiş ve bu strateji, gemi boyutları ve tasarımları konusunda belirgin şekilde kendini göstermiştir. Osmanlı donanması, gemi boyutlarını nispeten daha kısa ve hafif tutarak manevra kabiliyetine odaklanmıştır.

Grafik 3.4. Osmanlı ve Rus Fırkateynlerinde Boyut Karşılaştırması (1787)

Yukarıdaki grafikte ise yer alan veriler, 1787 yılında Rus fırkateynlerinin boyut olarak Osmanlı donanmasına kıyasla daha büyük fırkateynlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Rus fırkateynlerinin boyutları arasında bazı değişkenlikler gözlemlense de genel olarak homojen bir yapı sergiledikleri görülmektedir. Bu homojen yapı, savaş hattında düzenli bir dizilim sağlayarak muharebe esnasında koordinasyon ve etkili silah kullanımını kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan, Osmanlı donanmasında fırkateynlerin boyutlarında görülen çeşitlilik, farklı taktiksel gereksinimlere ve görev tanımlarına uygun gemiler inşa etme stratejisini yansıtmaktadır. Bu stratejik yaklaşım, Osmanlı donanmasının çeşitli deniz savaşları ve görevlerde esneklik kazanmasını sağlamış olabilir. Ancak bu çeşitlilik, aynı zamanda özellikle büyük Rus fırkateynleri ile karşılaştırıldığında, bazı durumlarda Osmanlı fırkateynlerinin boyut ve kapasite açısından dezavantajlı olabileceğini de göstermektedir. Osmanlı donanması, gemi inşa

tekniklerinin ve donanım kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çabaları içeren bir dönemdeydi. Ancak bu çabalar, özellikle gemi boyutları ve silahlandırma kapasitesi açısından Rus donanması ile eşit seviyeye ulaşmak için yeterli olmamaktadır. Rus donanması, XVIII. yüzyılın başından itibaren İngiltere ve Hollanda gibi Batılı güçlerin gemi teknolojisini benimseyerek takip etmekteydi. Bu durum ise Rus donanmasının Osmanlı donanmasına kıyasla sayıca az olmasına rağmen daha büyük ve iyi donanımlı gemilere sahip olmasına yol açmıştır. Bu avantajlar, Osmanlı donanmasının daha küçük ve hızlı gemileri ile sınırlı kapsamlı çatışmalar veya hızlı baskınlar düzenleme stratejisine karşın, genel olarak deniz üstünlüğünü elde etmede Rusya'nın lehine çalışmasına zemin hazırlamıştır.

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu arasında Karadeniz'in kuzey kıyılarında cereyan eden savaşlar, bölgenin stratejik su yollarını oluşturan Don, Dinyeper, Dinyester, Bug ve Tuna nehirlerinin önemini öne çıkarmıştır. Bu nehirler, lojistik hatların korunması ve düşmanın ilerleyişini engellemek açısından kritik cepheler olarak ön plana çıkmıştı. Bu bağlamda, her iki taraf da nehir ve kıyı savaşlarında avantaj sağlamak için kürekli tekneler gibi özel gemilere ihtiyaç duymuştur. Kürekli gemiler, sığ ve dar sularda yüksek manevra kabiliyeti sundukları için nehir operasyonlarında vazgeçilmezdi. Bu nedenle Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu, nehir savaşlarında ve kıyılarda deniz üstünlüğü sağlamak amacıyla bu tür teknelere de stratejik bir önem atfetmiştir. Osmanlı Devleti, özellikle 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Karadeniz'de azalan etkisini yeniden artırmak ve kaybettiği toprakları geri almak amacıyla kürekli gemilerin de modernizasyonuna ağırlık vermiştir. Fransız uzmanların desteğiyle, bu gemiler top ve havanlarla donatılarak savunma ve saldırı kapasiteleri artırılmıştır. İnce donanma kapsamında olan bu gemiler, Osmanlı kaptanıderyasının komutası altında nehir ve kıyı operasyonlarında stratejik bir rol oynamıştır.¹¹⁷²

Rus İmparatorluğu ise Karadeniz'deki deniz kuvvetlerini yeniden yapılandırırken nehirlerde ve kıyılarda etkinlik sağlamak amacıyla nehir filotillalarını geliştirmeye başlamıştır. Rusların nehir filotillası, yelkenli filosundan ayrı bir komuta merkezi bulunmaktaydı.¹¹⁷³ Bu komuta yapısı, nehirlerde daha hızlı ve bağımsız karar alma

¹¹⁷² Mustafa Kaçar, "Tersâne Hendesehânesi'nden Bahriye Mektebi'ne Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, IX/1-2, 2008, s. 58-59.

¹¹⁷³ R. C. Anderson, *Naval Wars In The Levant (1559-1853)*, s. 322; Yener, "Reconsidering the Campaign of Dnieper Liman", s. 822.

mekanizması geliştirilmesine imkân tanımış, Rusya'nın nehirler üzerindeki üstünlüğünü artırma stratejisini desteklemiştir. Her iki tarafın da nehir ve kıyı savaşlarına özel olarak tasarladığı bu tür donanmalar, Karadeniz'deki deniz savaşlarının kaderini şekillendirmiştir. Nitekim nehirlerin kontrolü, her iki devletin stratejik ikmal hatlarını güvence altına alması ve bölgesel lojistik üstünlüğü elde etmesi açısından büyük bir öneme sahip olmuştur.

Osmanlı ve Rus deniz savaşlarının karmaşıklığı ve artan önemi nedeniyle, donanmalarda eğitimli ve yetenekli subaylara duyulan ihtiyaç her iki taraf için de kritik bir gereklilik haline gelmiştir. Bu çerçevede, Osmanlı ve Rus donanmalarının karşı karşıya kaldığı zorluklar ve bu zorluklara karşı geliştirdikleri stratejiler, iki ülkenin deniz subayı yetiştirme yöntemlerine ve eğitim sistemlerine dayanmaktadır. Osmanlı donanmasında sistematik bir disiplin ve talim rejiminin bulunmaması, donanmanın modern savaş şartlarına ayak uydurmasını zorlaştırmıştır. Osmanlı donanmasındaki subay ve eğitimli denizci eksikliği, donanmanın genel kapasitesini ve etkinliğini sınırlayan başlıca faktörlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu eksiklikleri gidermek amacıyla 1775 yılında Hendesehâne kurulmuş, ancak okulun müfredatı daha çok matematik eğitimiyle sınırlı kalmış ve öğrenci seviyesi tatmin edici bir seviyeye ulaşamadığından kapsamlı denizcilik eğitimi sunamamıştır.¹¹⁷⁴ Cezayirli Gazi Hasan Paşa ve Fransız uzmanların çabalarına rağmen, Hendesehâne donanmanın ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamamış; daha kapsamlı bir denizcilik okulu kurulması ise 1797'de “nizâm-ı cedîd” reformları ile mümkün olmuştur. Bu eksiklikler, Osmanlı donanmasının rakipleri karşısında geri kalmasına ve deniz savaşlarında zorluk yaşamasına neden olmuştur.¹¹⁷⁵

Rus İmparatorluğu ise denizcilik alanında kapsamlı reformlar gerçekleştirerek deniz subayı yetiştirme konusunda büyük ilerleme kaydetmiştir. Denizcilik eğitiminin kurumsallaşması, I. Petro döneminde başlamış ve Rusya, Batı Avrupa'nın ileri denizcilik ülkelerinden ilham alarak modern bir donanma kurmuştur. I. Petro döneminden itibaren Rusya, subaylarını Avrupa'ya göndererek modern denizcilik

¹¹⁷⁴ Bu okulun, 10-12 civarında öğrenci sayısı bulunduğu bilinmektedir. Bkz. Yener, “Reconsidering the Campaign of Dnieper Liman”, s. 830.

¹¹⁷⁵ Küçük Hüseyin Paşa'nın, 3 Şubat 1797'de Sultan III. Selim'e sunduğu layihasında donanma gemilerinde hendese ve coğrafya ilmine vâkıf olanların bulunması gerektiğini belirterek bu alanda bir okulun açılması gerektiğini söylemektedir. Bkz. Kemal Beydilli, “İstanbul'da Deniz ve Kara Mühendishanelerinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1775-1839)”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. IX, İBB Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2015, s. 324.

eğitimi almalarını sağlamış ve 1715 yılında kurulan Denizcilik Akademisi, 1752’de Deniz Harp Okulu’na dönüşerek eğitim sistemini sağlam temellere oturtmuştur. Bu okul, Rus subaylarının modern teknikler ve disiplinle yetişmesini sağlamış, Osmanlılarla yapılan savaşlarda önemli roller üstlenmelerine olanak vermiştir. II. Katerina dönemine gelindiğinde denizcilik eğitim ve donanma modernizasyonu daha da hız kazanmıştır. Bu dönemde Rusya, Osmanlı Devleti’ne karşı Karadeniz ve Akdeniz’deki etkisini artırmak için modern yöntemleri benimsemiş ve subaylarının, İngiltere gibi ileri denizcilik ülkelerinde eğitim almasını sağlamıştır. İngiltere’de eğitim gören subaylar, donanmanın yapısal ve teknolojik gelişimine katkıda bulunmuş, Rusya’nın denizlerdeki gücünü artırmada önemli rol oynamıştır.¹¹⁷⁶

Sonuç olarak deniz subaylarının eğitim ve donanmanın savaş etkinliğini artırmak ve gemilerin profesyonel yönetimini sağlamak açısından kritik öneme sahip olmuştur. Eğitimli subaylar, deniz operasyonlarının başarısını sağlarken, strateji geliştirme ve hızlı karar alma yetenekleriyle de önemli bir rol üstlenmekteydi. Rus donanması, I. Petro’nun reformları sayesinde eğitimli ve disiplinli bir subay yapısına kavuşmuş, bu da Osmanlı ile yapılan deniz savaşlarında belirleyici bir üstünlük sağlamıştı. Osmanlı donanmasında ise eğitimli subay eksikliği ve geç başlayan reformlar, savaşta karşılaşılan zorlukları artırmıştır. Bunun yanı sıra, Osmanlı donanmasında sistematik bir subay eğitime dayalı kurumsal bir yapının eksikliği, deniz savaşlarında organizasyon eksiklikleri ve disiplinsizliğe yol açmıştır. Bu durum, özellikle Çeşme Savaşı’ndaki büyük yenilgi ile belirginleşmiştir. Nitekim Rus İmparatorluğu ise Batı Avrupa’nın ileri denizcilik yöntemlerini benimseyerek kendi donanmasını Osmanlı Devleti’nden önce modernize etmeyi başarmış ve denizlerdeki gücünü pekiştirmiştir.

3.5.2. Karadeniz’de Savaş

1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı’nın başlangıcında Osmanlı Devleti’nin ana hedefi, Kırım Yarımadası’nı Rus kontrolünden geri almaktı. Bu stratejik hedef doğrultusunda Osmanlı Devleti, ilk olarak Dinyeper ve Güney Bug nehirlerinin birleştiği noktada bulunan Kılburun Kalesi’ni ele geçirmeyi ve böylece Rusların bölgedeki hakimiyetini zayıflatmayı amaçlamaktaydı. Kılburun Kalesi’nin ele geçirilmesi hem bölgesel askerî üstünlük sağlamayı hem de Osmanlıların Karadeniz’in kuzeyindeki stratejik hakimiyetini yeniden kurmasını hedefleyen kritik bir hamleydi. Bu kalenin kontrol

¹¹⁷⁶ Grebenşikova, *Baltiyskiy Flot*, s. 84, 115.

altına alınması, Kırım'a giden yolların güvenliğinin sağlanması ve bölgedeki Rus askerî yapılanmasının engellenmesi açısından önem arz etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyindeki hakimiyeti, Tuna Nehri'nden Kerç Boğazı'na kadar uzanan birçok stratejik kale ve limanlar üzerinden sağlanmaktaydı. Bu bağlamda Özi Kalesi, Osmanlıların Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki en büyük ve en önemli kalelerinden biri olarak öne çıkmaktaydı. Özi Kalesi, bölgedeki Osmanlı askerî varlığının merkezi durumundaydı ve bu kalenin elde tutulması, Rusya'nın bölgedeki etkisini kırmak ve Karadeniz'de Osmanlı deniz gücünü güvence altına almak için hayati bir öneme sahipti.¹¹⁷⁷

Kılburun Kalesi ise Dinyeper Nehri ağzının güney kıyısında stratejik bir konumdaydı ve kuzey kıyısında bulunan Özi Kalesi ile birbirine karşılıklı olarak önemli bir stratejik bağlantı sağlamaktaydı. Kılburun Kalesi, bölgenin kontrol edilmesi açısından bir kilit nokta olarak görülmekteydi ve Osmanlı Devleti için bu kalenin ele geçirilmesi, Rusların bölgedeki hareket kabiliyetini sınırlamak ve Kırım'a yönelik lojistik desteği kesmek adına kritik bir adımdı. Ayrıca kalenin bulunduğu konum, nehrin ağzını kontrol ederek Herson'da bulunan Rus donanmasının hareketliliğini sınırlandırma potansiyeline sahipti. Nitekim bu bölgedeki hakimiyet, Osmanlıların Kırım Yarımadası'na yönelik saldırılarının etkinliğini artırabilir ve bu önemli yarımadaının kontrolünü yeniden sağlamaları için gerekli koşulları oluşturabilirdi. Bu nedenle, Kılburun Kalesi'nin ele geçirilmesi, Osmanlı Devleti için Karadeniz'deki askerî ve ticarî yollarını kontrol etme açısından hayati bir önem taşımaktaydı. Bu kale, Osmanlıların Kırım'ı geri alma ve Karadeniz'de stratejik üstünlüğü yeniden kazanma çabalarının merkezinde yer almıştır.¹¹⁷⁸

1787'de Osmanlı Devleti, Karadeniz'in kuzeyindeki hakimiyet mücadelesinde önemli bir adım atarak Çelebi Seyyid Ahmed komutasındaki Osmanlı filosunu, Rusların Karadeniz filosuna karşı saldırıya geçirmiştir. Bu filoda, 7 kalyon, 3 şehtiye, 1 bomba gemisi ve 10 şalopeden¹¹⁷⁹ oluşan Osmanlı kuvvetleri, bölgedeki Rus donanmasının

¹¹⁷⁷ Bu kale, *sedd-i* veya *sedid-i İslâm* olarak İstanbul'un kilidi görülmekteydi. Fedakar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde", s. 120.

¹¹⁷⁸ Virginia H. Aksan, *Ottoman and Europeans: Contacts and Conflicts*, The Isis Press, İstanbul 2010, s. 255.

¹¹⁷⁹ Osmanlı Devleti savaş döneminde, şalopelere olan ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu doğrultuda ilk başta zirâları 19 ile 22 arasında değişen 20 şalope inşa etmiş, ardından taşra bölgelerinde 40 şalope daha inşa etmiştir. Ardından bu şalopelere, Tophâne-i Âmire'de kıyyeleri 9 ile 11 arasında olan 60 tunç top ile kıyyeleri 22 ile 36 arasında olan 60 havan topu eklenmek üzere hazırlanmıştır. BOA, D. BŞM. TRE.d, 15168.

artan tehdidine karşı harekete geçmiştir.¹¹⁸⁰ Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki stratejik amacı, Rusların bölgedeki deniz kuvvetlerini daha da güçlenmeden önce etkisiz hale getirmek ve Karadeniz'in kuzeyinde kalıcı bir Osmanlı denetimi sağlamaktır. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz stratejisi, çok yönlü bir harekati içermektedir. Karadeniz Kaptanı ve Seraskeri Vezir Ebubekir Paşa'ya verilen emirler doğrultusunda, bölgedeki Rus gemilerine her ne şart altında olursa olsun saldırılması ve Rus filosunun Karadeniz'de güçlenmesinin önlenmesi gerektiği belirtilmişti. Ebubekir Paşa, bu emirler doğrultusunda komutası altındaki 5 çektiri ve 52 büyük-küçük yardımcı gemiyle birlikte bölgedeki Rus gemilerini hedef almış ve karşılaştığı her Rus gemisine saldırı düzenlemek üzere talimat almıştır.¹¹⁸¹ Osmanlı Devleti, bu şekilde Rusya'nın Karadeniz üzerindeki deniz hakimiyetini kırmayı ve bölgedeki Rus varlığını sınırlandırmayı amaçlamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin bu operasyonel planı, iki ana hedef üzerine kurulmuştur: Özi ve Kırım yönünde askerî eylemlere geçilerek Rus donanmasının hareket kabiliyetinin ve lojistik desteğinin zayıflatılması olmuştur. Osmanlılar, Özi Kalesi karşısında yer alan Kılburun'u ele geçirerek Dinyeper Nehri'nin girişini kontrol altına almak istemekteydi. Bu kontrol, Rusların Karadeniz'e girişlerini kısıtlamak ve özellikle Herson Limanı'nda inşa edilen Rus gemilerinin denize çıkışını engellemek adına stratejik bir önem taşımaktaydı.

Osmanlı Devleti ilk olarak Kılburun bölgesine doğru 10 şalopeden ve 1 bomba gemisinden oluşan bir filo göndermiştir. Osmanlı filosu, Kılburun bölgesine ulaştığında üç adet Rus gemisiyle karşılaşmıştır.¹¹⁸² Rus gemileri, bu dönemde Karadeniz filosuna ait diğer gemilerin desteğini beklemiş ve hazırlıksız bir şekilde,

¹¹⁸⁰ Bu filonun toplam mürettebatı 3.575 kişiden oluşmaktaydı. BOA, C.BH. 114/5516. Nisan ayında 10 kıta kebir ve 10 kıta şalope bulunmakta, ve 1 kıta bomba gemisiyle Özi sularına hareket etmiştir. Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târîhi*, C. III, s. 278. Diğer bir kaynağa göre ise bu filoda, 66 toplu 4 kalyon, 26 toplu 3 fırkateyn, 3 şehtiye, 1 bombardıman gemisi ve 10 adet kadirga bulunduğu söylenmektedir. Osmanlı arşiv belgesindeki filodaki toplam gemi sayısı aynı olmakta, ancak gemi çeşidi olarak değişiklikler bulunmaktadır. Moriss R. Science, *Utility and Maritime Power: Samuel Bentham in Russia, 1779-91*, Routledge Publ., New York 2016, s. 184; Fedakar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde", s. 124.

¹¹⁸¹ BOA, C.BH. 52/2439; Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târîhi*, C. III s. 278. Rus tarafında da benzer bir emir verilmiştir. Potemkin tarafından M. İ. Vojnoviç'e Osmanlı filosunu gördüğü yerde saldırma emri verilmiştir. P. K. Skalovski, *Jizn Admirala Fedora Fedoroviça Uşakova*, v Tip. İmperatorskoy Akademii Nauk, St. Petersburg 1856, s. 52-53.

¹¹⁸² Osmanlı Devleti, Kaptan Çelebi Seyyid Ahmed tarafından aldığı bilgilere göre bu Rus gemilerinden biri 64 toplu 700 askerden oluşmakta, diğeri 40 toplu 300 askerden oluşmakta ve sonuncusu ise 18 pare toptan oluşan 100 askerli gemi olduğu yazmaktadır. BOA, HAT. 24/1223. Ayrıca Rus kaynaklarında ise burada iki Rus gemisi olduğunu ve bunların 44 toplu bir fırkateyn ile 12 toplu bir Rus teknesi olduğu yazmaktadır. Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 50-51; Lebedev, *Fregatty Protiv Korabley*, s. 20.

Osmanlı saldırısına maruz kalmıştır. Eylül 1787’de gerçekleşen bu çatışmada Osmanlı filosu, şalopeler aracılığıyla Rus gemilerine yönelik saldırılar düzenlemiştir. Bu saldırılar sonucunda, Rus tarafındaki bir firkateyn ağır hasar almış ve baş bodoslamasını kaybetmiştir; diğer gemilerde de önemli ölçüde yapısal hasar meydana gelmiştir. Rus gemilerinin bu beklenmedik Osmanlı saldırısı karşısında zor durumda kalması ve önemli kayıplar yaşaması üzerine, Rus donanması geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹¹⁸³ Bu durum, Osmanlıların Rus donanmasının zayıf noktalarını değerlendirme konusunda etkili bir strateji benimsediğini ve hızlı saldırı gücü ile manevra kabiliyetini kullanarak Rus tehdidini dengelemeyi amaçladığını ortaya koymuştur. Aynı zamanda Osmanlı Devleti, Karadeniz’deki bu operasyonları gerçekleştirirken Akdeniz’deki ve İstanbul Boğazı’ndaki güvenlik tedbirlerini de artırmıştır. Rus tehdidinin çok yönlü olması ve Karadeniz’den Akdeniz’e geçiş yollarında güvenlik açıkları oluşturma potansiyeli, Osmanlı Devleti’ni Akdeniz ve Boğazlardaki askerî varlığını da güçlendirmeye sevk etmiştir. Bu çerçevede, İstanbul Boğazı’nın korunması ve Akdeniz’deki Osmanlı limanlarının savunulması amacıyla ek gemiler görevlendirilmiştir. Rusların Karadeniz’deki deniz gücünü artırma çabalarına karşılık olarak Osmanlı Devleti, bölgedeki deniz kuvvetlerini stratejik noktalara dağıtarak savunma ve saldırı pozisyonlarını güçlendirmiştir.¹¹⁸⁴

1787 yılının sonbaharında, Karadeniz’de Osmanlı ve Rus deniz güçleri arasında önemli olaylar yaşanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Kırım’ın ve Karadeniz’in kuzeyinde hakimiyeti yeniden ele geçirme amacıyla ciddi askerî faaliyetlerde bulunurken Rus İmparatorluğu da bölgedeki askerî üstünlüğünü koruma ve Osmanlı ilerleyişini durdurma çabası içerisindeydi. Eylül 1787’de, Kılburun taraflarında Osmanlı filosunun faaliyetleri üzerine Ruslar harekete geçmiştir. Ancak Rus donanmasında kadirgâllardan oluşan bir filoya komuta eden Giuliano de Lombard, Karadeniz filo komutanı olan Nikolay S. Mordvinov’un emirlerine itaat etmeyerek kendi inisiyatifiyle Osmanlı filosuyla savaşa girişmiştir. Yaklaşık bir saat süren bu çarpışma sonucunda bir Osmanlı gemisi batırılması üzerine Osmanlı filosu, Özi Kalesi taraflarına doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Lombard’ın bu bağımsız girişimi, Rus donanmasında disiplinsizlik olarak değerlendirilmiş ve Nikolay Mordvinov, bu itaatsizlik nedeniyle Lombard’ı cezalandırmak istemiştir. Ancak, dönemin önemli Rus

¹¹⁸³ BOA, HAT. 24/1223; RGAVMF, F. 245, O. 1, D. 12, L. 22.

¹¹⁸⁴ Üç kebîr kalyon ve bir çektiri de Sarıyer taraflarına, İki kıta ise Akdeniz’e gönderilmiştir. Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târîhi*, C. III s. 278.

komutanlarından Potemkin ve Suvorov, Lombard'ın savaş sırasındaki cesaretini takdir etmiş ve bu cesareti dolayısıyla onun ödüllendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁸⁵ Bu olay, Rus donanmasında disiplinin ve cesaretin nasıl değerlendirildiğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir ve aynı zamanda, Rus deniz komutanları arasında liderlik tarzı ve farklı askerî yaklaşımlar arasındaki gerginliği de yansıtmaktadır.

Osmanlı filosu, 1787 yılının Ekim ayında Kılburun Kalesi'ne yönelik bir saldırı başlatmıştır. Bu bombardımanın ardından Osmanlı askerleri, kaleye çıkarma yapmak için harekete geçmiş ve karaya çıkmayı başarmıştır. İlk aşamada Osmanlı kuvvetleri, Suvorov komutasındaki Rus birliklerini geri çekilmeye zorlamış ve kaleyi ele geçirme noktasında bir başarı sağlamıştır. Ancak, Suvorov Rus birliklerini yeniden toparlamış ve tekrar düzenlediği karşı saldırı sonucunda Osmanlı kuvvetlerini geri çekilmeye zorlamıştır. Aynı zamanda Giuliano de Lombard komutasındaki Rus filosu da Osmanlı çıkarma kuvvetlerine yönelik saldırılarda bulunarak onların denizden destek almasını engellemiştir. Bu çatışma, Rusların savunma gücünü ve Suvorov'un askerî liderliğinin önemini ortaya koymuştur. Osmanlıların çıkarması geri püskürtülmüş ve Kılburun üzerindeki Rus kontrolü devam etmiştir.¹¹⁸⁶

Kılburun'daki çatışmalardan sonra, Sivastopol'dan hareket eden Mordvinov komutasındaki Rus Karadeniz filosu, 3 Ekim'de Osmanlı donanmasına karşı bir hareket başlatmıştır. Bu filo; bir hat gemisi, dört fırkateyn, beş kadirga ve dört yardımcı gemiden oluşmaktaydı. Bu Rus filosu, Özi Kalesi taraflarında Osmanlı filosuyla karşı karşıya gelmiştir. Bu bölgede Osmanlı donanması, 3 kalyon, 5 fırkateyn ve 53 yardımcı küçük tekneden oluşmaktaydı. Ruslar, bu Osmanlı filosuna saldırmak üzere harekete geçmiş ve çatışmalar yaşanmıştır.¹¹⁸⁷ Bu deniz muharebesi sırasında, Rusların bir yardımcı gemisi Osmanlı toplarından ağır hasar almıştır. Bu gemi, Osmanlılardan uzaklaşmaya çalışmış, ancak bu kaçış sırasında Hocabey Kalesi yakınlarındaki kayalıklara sıkışmış ve mürettebatıyla birlikte Osmanlıların eline geçmiştir. Bu esir alma olayı, Osmanlılar için önemli bir moral kaynağı olmuş, Ruslar içinse ciddi bir kayıp olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁸⁸ Ekim ayı sonlarına doğru, Osmanlı donanması kış dönemi için İstanbul'a çekilmeye başlamıştır. Bu geri çekilme, Rusların Karadeniz'in kuzeyinde daha güçlü bir varlık tesis etmeleri için bir fırsata sebep

¹¹⁸⁵ RGAVMF, F. 245, O. 1, D. 12, L. 42.

¹¹⁸⁶ Grişinskiy, Nikolskiy, Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. II, s. 98-99.

¹¹⁸⁷ RGAVMF, F. 197, O. 1, D. 63, L. 52-53.

¹¹⁸⁸ BOA, TS. MA.e. 243/45.

olmuştur. Osmanlı donanmasının çekilmesini değerlendiren Rus Karadeniz filosu, Potemkin'in emri doğrultusunda Özi Kalesi'ni denizden abluka altına almış ve bu stratejiyle kaleye gelecek deniz yardımını engellemeye başlamıştır. Bu abluka, Osmanlıların bölgedeki lojistik ve askerî desteklerini ciddi anlamda sınırlamış ve kalenin savunulmasını zorlaştırmıştır. Rus donanması, bu ablukayla Osmanlı kuvvetlerinin moralini kırmayı ve Kırım bölgesindeki kontrolünü daha da sağlamlaştırmayı hedeflemiştir.¹¹⁸⁹

1787 yılında gerçekleşen diğer bir olay ise Marko İ. Vaynoviç komutasındaki Rus Karadeniz filosu, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki direnişine karşı Tuna Nehri'ne doğru önemli bir hareket başlatmıştır. Bu filo, üç adet 66 top kapasiteli hat gemisi, iki adet 50 toplu ve dört adet 44 toplu fırkateynden oluşmaktaydı ve bu, Rusya'nın bölgedeki etkinliğini artırdığını göstermektedir.¹¹⁹⁰ Ancak Rus filosu, bu hareket sırasında ağır bir felaketle karşılaşmış ve deniz koşullarının kontrol edilemeyen gücü, operasyonun sonucunu etkilemiştir. Varna kıyılarına yaklaştıkları sırada şiddetli bir fırtınanın içine düşen Rus filosu, gemileri arasındaki irtibatı kaybetmeye başlamıştır. İngiliz deniz subayı Benjamin F. Tisdell'in komutasındaki 66 toplu *Mariya Magdalene* hat gemisi, fırtına sırasında hem direklerini hem de dümenini kaybederek kontrolünü yitirmiş ve İstanbul Boğazı'na doğru sürüklenmiştir.¹¹⁹¹ Tisdell, bu umutsuz durum karşısında gemiyi imha etmeyi düşünmüş, ancak gemideki mürettebatın buna karşı çıkması üzerine teslim olma kararı alınmıştır. Tisdell komutasında olan gemi, Osmanlı Devleti'ne teslim edilmiş ve Osmanlı donanmasına *Kerem-i Bahrî* adıyla dahil edilmiştir.¹¹⁹² Bu, Osmanlı Devleti için stratejik bir kazanç olmuştur.

Rus filosunun bir diğer gemisi olan 44 toplu *Kırım* fırkateyni de şiddetli rüzgar ve dalgalara karşı koyamayarak tüm mürettebatıyla birlikte batmıştır. Bu kayıp, Rus donanması için ciddi bir darbe niteliğindedir, çünkü bu tür fırkateynler hem hızları hem de ateş güçleri sayesinde filoya önemli bir katkı sağlamaktaydı. Rus filosundaki

¹¹⁸⁹ Aynı zamanda bu seferde, Rus donanması Kılburun ve Özi taraflarına yardıma gittiği esnada Karadeniz'de bir fırtınaya yakalanmış ve bu fırtınadan ikisi kalyon olmak üzere toplamda dokuz adet gemisi etkilenmiştir. BOA, AE. SABH.I. 8/746; Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 70-75.

¹¹⁹⁰ Bu fırtına dolayısıyla gemiler ağır hasar almıştır. RGAVMF, F. 197, O. 1, D. 44, L. 64-65. Vaynoviç'in, üç kıta sefinesini Sivastopol Limanı'nı koruması için bıraktığını kendisinin ise 10 kıta sefinden oluşan filosuyla Karadeniz'e yelken açtığı bilinmektedir. Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târîhi*, C. III, s. 345-346.

¹¹⁹¹ RGAVMF, F. 197, O. 1, D. 44, L. 64-65.

¹¹⁹² BOA, C. HR. 76/3773; Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târîhi*, C. III, s. 346-347; Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 63-64.

diğer ağır hasar gören gemiler ise büyük zorluklarla Sivastopol'e geri dönmeyi başarmıştır. Bu olay, fırtına koşullarının deniz gücü üzerindeki belirleyici etkisini ve gemilerin Karadeniz'in coğrafi koşulları karşısında ne kadar savunmasız kalabileceğini göstermektedir. Nitekim verilen kayıplar, II. Katerina üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz üzerindeki hakimiyetini pekiştirmek üzere yürüttüğü deniz harekatları sırasında yaşanan bu kayıplar, bölgedeki askerî varlığını ve prestijini ciddi şekilde sarsmıştır. Bunun üzerine II. Katerina, Grigoriy Potemkin'e bölgedeki askerî tedbirlerin ve güvenliğin artırılması talimatını vermiştir.¹¹⁹³

Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasındaki savaş, Karadeniz'de giderek karmaşıklaşan ve çok cephede şiddetlenen kritik bir mücadele olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Kılburun Kalesi'ni ele geçirme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu başarısızlık, Rusya'nın yanında yer alan Avusturya'nın da savaşa katılmasıyla Osmanlı Devleti'ni daha zorlu bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Bu gelişmeler, Karadeniz bölgesinde Rusya ve Osmanlı Devleti'nin stratejik deniz ve kara operasyonlarının daha da genişlemesine neden olmuştur. Aynı zamanda 1788 yılında Rus İmparatorluğu ve İsveç arasında başlayan Baltık Savaşı, Rusya için oldukça kritik ve karmaşık bir dönemi ifade etmektedir. Bu savaş, Rusya'nın aynı anda iki cephede, hem Osmanlı Devleti hem de İsveç ile karşı karşıya kaldığı zor bir mücadele anlamına gelmekteydi. Bu durum, Rusya'nın askerî kapasitesi, stratejik planlaması ve kaynak yönetimi açısından ciddi zorluklar yaratmış, Baltık ve Karadeniz'de eş zamanlı olarak yürütülen savaşlar, Rusya'nın genişleme planlarına engel oluşturmuştur.¹¹⁹⁴ Rusya'nın da İsveç ile Baltık Denizi'nde savaşa girmesi, Karadeniz'de mücadele eden iki devleti eşit duruma getirmişti.

Rusların Özi Kalesi'ne Yönelik Saldırıları

1788 yılı itibarıyla, Osmanlı Devleti bir önceki yılda olduğu gibi ana hedefi Karadeniz'de stratejik üstünlük sağlamak ve Rusların bölgedeki ilerleyişini

¹¹⁹³ Yener, "Reconsidering the Campaign of Dnieper Liman", s. 824.

¹¹⁹⁴ Rus-İsveç Savaşı (1788-1790), temelde İsveç Kralı III. Gustav'ın Rusya'nın Baltık'taki etkinliğine ve yayılmacı politikalarına karşı tepki göstermesiyle başlamıştır. İsveç, Baltık Denizi'ndeki deniz hakimiyetini kaybetmek istememiş ve Rusya'nın güçlenmesini dengelemek adına Rusya'ya karşı bir savaş ilan etmiştir. Ayrıca, Rusya'nın Osmanlı Devleti ile savaş halinde olması, İsveç açısından uygun bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaşın başlaması, İsveç için bir avantaj sağlamakta ve iki cephede savaşan Rusya'nın zayıflığı İsveç tarafından kullanılmak istenmekteydi. Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, C. IV, s. 334-335.

durdurmaktı. Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa komutasındaki Osmanlı filosu, bu amaç doğrultusunda Mart 1788'de 16 kalyon,¹¹⁹⁵ 8 firkateyn ve yardımcı gemilerden oluşan bir güçle Karadeniz'e açılmıştır.¹¹⁹⁶ Bu filo, Tuna Nehri'nin girişine yakın Sünne Boğazı ve Boriçe Boğazı arasında Rus filosuyla karşılaşmıştır. Burada Rusların beş hat gemisi bulundurması üzerine Osmanlı filosu, Özi Kalesi'ne yardım etmek amacıyla bölgeye doğru harekete geçmiştir.¹¹⁹⁷ Nisan 1788'de Rus İmparatorluğu, Herson limanındaki filosunu iki ayrı oluşuma bölerek daha esnek ve etkin bir strateji geliştirmeye çalışmıştır. Bunlardan ilki Tuğamiral Panagioti Alexiano komutasında 1 hat gemisi, 10 firkateyn ve 3 yardımcı gemiden oluşmaktaydı. Diğeri ise Tuğamiral Karl Heinrich von Nassau-Siegen komutasında 7 kadirga, 7 dübel-nehir teknesi ve 37 yardımcı gemiden oluşmaktaydı.¹¹⁹⁸ Bu dönemde Ruslar ayrıca, Karadeniz'de Rum korsan tayfaları oluşturmuş ve bunları, Osmanlı kıyılarına saldırmak için göndermiştir. Rum korsanlar, genellikle Anadolu kıyılarına saldırarak vur-kaç taktikleri uygulamış ve Osmanlı sahil yerleşimlerinde ciddi tahribata yol açmıştır. Bu korsan operasyonları, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki baskısını artırmak ve Karadeniz kıyılarına yönelik Osmanlı savunmasını zayıflatmak amacıyla yürütülmüştür.¹¹⁹⁹

26 Mayıs 1788'de Osmanlı ve Rus filoları, Karadeniz'de tekrar karşı karşıya gelmiştir. Bu çatışmada Rus donanması, karadaki General Suvorov komutasındaki Rus ordusunun operasyonlarıyla koordineli bir saldırı başlatmıştır. Bu bağlamda, deniz ve kara operasyonlarının eşgüdümlü yürütülmesi, Rus tarafının stratejik üstünlük sağlama arzusunu göstermektedir. Suvorov'un ordusunun bu koordinasyon çabaları, Rusya'nın Osmanlı direncini kırmak adına farklı cephelerde eş zamanlı olarak baskı oluşturma girişiminin bir parçasıydı. Bu çatışma sırasında Yüzbaşı Johann Reinhold von der Osten-Sacken, bir dübel-nehir teknesiyle Osmanlı gemilerine karşı cesur bir saldırı

¹¹⁹⁵ Osmanlı Devleti'nde savaş gemisi olan iki ambara sahip kalyonlar için kapak açar/kaldırır ifadesi de kullanılmaktadır. Bkz. Zorlu, *Osmanlı ve Modernleşme*, s. 215

¹¹⁹⁶ Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târîhi*, C. III, s. 420. Cevdet Tarihi'nde ise Edîb Tarihi'nin vermiş olduğu rakamları tenkit etmektedir. Bu dönemde Edîb Tarihi'nde, Osmanlı filosu Karadeniz'e 150 kıta civarında gemilerden mürekkep bir şekilde çıktığını yazmaktadır. Ancak Çeşme Limanı'nda yanan donanmadan itibaren bu döneme kadar böyle bir yüksek miktarda gemi inşa edilmediğinin mümkün olamayacağını söylemektedir. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. IV, s. 55. Bir başka belgede ise Osmanlı filosunun, 74 topa sahip 2 kalyon, 66 topa sahip 6 kalyon ve 8 adet 40-48 topa sahip karaveleler ile firkateynler, 4 büyük şebek, 8 kırlangıç, 3 bomba teknesi ve 21 gambot ve altı kadirgadan oluştuğu belirtilmektedir. Yener, "Reconsidering the Campaign of Dnieper Liman", s. 825.

¹¹⁹⁷ BOA, HAT. 24/1224.

¹¹⁹⁸ Veselago, *Kratkaya İstoriya Russkogo Flota*, s. 118.

¹¹⁹⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. IV, s. 141; Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 112-113.

düzenlemiş ve kendisiyle birlikte iki Osmanlı gemisini barut kullanarak havaya uçurmuştur.¹²⁰⁰ Bu olay, Rus tarafının Osmanlı donanmasına karşı gösterdiği direnci ve deniz hareketlerindeki fedakarlık düzeyini gözler önüne sermekteydi. Osmanlı Devleti, Özi Kalesi'ni stratejik bir kale olarak elinde bulundurmakta ve bu kalenin korunmasına büyük önem vermektedir. Osmanlı donanmasının büyük bir kısmı, kuşatma altında olan kalenin direnişine destek vermek üzere görevlendirilmişti. Ancak Osmanlı ordusunun önemli bir kısmının Avusturya ile olan savaşta batı cephesine gönderilmesi, Özi ve çevresindeki savunma hattının zayıflamasına neden olmuştur. Bu durum, Rus birliklerinin bölgedeki operasyonlarını daha rahat bir şekilde yürütmesine olanak vermiştir.¹²⁰¹

1788'de Özi Kalesi çevresi, Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasında yoğun çatışmalara sahne olmuştur. Karadeniz'in kuzey kıyısındaki stratejik konumuyla bu kale, bölgenin kontrolünün her iki taraf için de savaşın gidişatında ne denli kritik olduğunu göstermekteydi. 7 Haziran 1788'de Osmanlı Devleti, Cezayirli Gazi Hasan Paşa komutasında bir saldırı başlatmıştır. Bu harekate 4 kalyon, 6 fırkateyn ve 47 yardımcı gemiden oluşan bir filoyla katılmıştır. Osmanlı filosunun amacı, Özi Kalesi yakınlarında bulunan Rus filosunu etkisiz hale getirmektir. Bu sırada Nassau-Siegen komutasında 7 kadirga, 4 dübel-nehir teknesi ve 13 yardımcı gemiden oluşan Rus filosu da kalenin yakınlarında konuşlanmıştı.¹²⁰² İki taraf arasındaki çatışmalar, Özi Kalesi çevresinde yoğunlaşmış ve kısa sürede iki taraf arasında bir savaş yaşanmıştır. Ancak bu ilk saldırıda, her iki taraf da birbirine ağır hasar verememiş ve durum daha geniş çaplı bir çatışmanın habercisi olmuştur. 17 Haziran'da Nassau-Siegen komutasındaki Rus filosu, Osmanlıların olası saldırılarını önlemek amacıyla Özi Kalesi'nde bulunan 10 kalyon, 6 fırkateyn ve 44 yardımcı gemiden oluşan Osmanlı filosuna karşı bir taarruz başlatmıştır. Bu sefer, Tuğamiral Paul Jones komutasındaki üç hat gemisi, beş fırkateyn ve altı yardımcı gemiden oluşan başka bir Rus filosu da Nassau-Siegen'in desteğine katılmıştır. Bu şekilde, Rus tarafı deniz üzerindeki gücünü daha da artırarak Osmanlı filosuna karşı üstün bir duruma gelmeyi hedeflemiştir.

¹²⁰⁰ Grişinskiy, Nikolski, Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. VIII, s. 94-96.

¹²⁰¹ BOA, HAT. 1383/54749. Özi Kalesi muhafızı olan Hamid Hüseyin Paşa, bölgeye asker, mühimmat ve gıda desteği yapılmazsa kalenin Rusların eline geçeceği bilgisini İstanbul'a iletmıştır. BOA, HAT. 1380/54404.

¹²⁰² Andrey N. Petrov, *Vtoraya Turetskaya Voyna v Tsartvovaniye İmperatrısı Yekaterini II 1787-1797 gg.*, T. I, Tip, R. Golike İzd., St. Petersburg 1880, s. 141-144.

Rusların bu eylemleri sonucunda, Osmanlı filosunda iki kalyon hasar görmüş ve diğer Osmanlı gemileri Özi Kalesi'ne doğru geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹²⁰³

18 Haziran'da Osmanlı filosu, denize açılma kararı almış ve stratejik konumunu yeniden kazanmak amacıyla hareket etmiştir. Ancak Kılburun Körfezi'nden geçerken karadaki Rus bataryaları tarafından bombalanmıştır. Bu bombardıman, Osmanlı filosunda büyük tahribata yol açmıştır. Bombardımanın ardından Nassau-Siegen komutasındaki Rus filosu yeniden harekete geçerek Osmanlı filosuna saldırmıştır. Bu saldırı sırasında Osmanlı filosunda beş kalyon, iki fırkateyn ve beş yardımcı gemi önemli ölçüde hasar görmüş ve bu hasar, Karadeniz'de Osmanlı deniz gücünün zayıflamasına neden olmuştur. 17-18 Haziran tarihlerinde yaşanan bu savaşlarda Osmanlı filosu, 6 bine yakın mürettebat kaybetmiş ve bu, donanma için büyük bir darbe olmuştur.¹²⁰⁴ Rusların, Nassau-Siegen ve Paul Jones gibi deneyimli deniz komutanları aracılığıyla yürüttükleri saldırılar, Osmanlı filosunun geri çekilmesine neden olmuş ve bu durum, Rusların Özi Kalesi çevresinde daha fazla hakimiyet kurmasına imkân tanımıştır. Özellikle 18 Haziran'da yaşanan çatışmalar sırasında Osmanlı donanmasının ciddi kayıplar vermesi, savaşın bu cephedeki gidişatını Rusların lehine çevirmiştir.

Karadeniz'in kuzeyindeki stratejik mücadele, 1788 yılında Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu arasındaki gerilimi daha da artırmıştır. Her iki taraf da Karadeniz'deki hakimiyetlerini genişletmek ve Kırım ile Özi Kalesi gibi önemli bölgelerde kontrol sağlamak amacıyla donanmalarını güçlendirmeye ve yoğun deniz hareketlerine girişmeye devam etmiştir. Osmanlı filosunun Özi Kalesi çevresinde aldığı hasarın haberi üzerine Marko İ. Vaynoviç komutasında 66 topa sahip iki hat gemisi, 10 fırkateyn (40 ve 50 top kapasiteli) ve 24 yardımcı gemiden oluşan Rus Karadeniz filosu, 18 Haziran'da Sivastopol'den denize açılmıştır. Potemkin, Vaynoviç'e, Osmanlı donanmasını Özi Kalesi'nden tamamen uzaklaştırma emrini vermiştir. Ancak bu hareket, bölgedeki kötü hava şartları ve şiddetli rüzgar nedeniyle gecikmiştir ve Rus filosu, ancak 29 Haziran'da Tendra Körfezi'ne ulaşabilmiştir. Bu bölgede, Vaynoviç komutasındaki Rus filosu Osmanlı filosu ile karşılaşmıştır. 3 Temmuz'da Cezayirli Gazi Hasan Paşa komutasındaki Osmanlı filosu, 17 kalyon, 8 fırkateyn ve

¹²⁰³ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 140-141.

¹²⁰⁴ Grişinskiy, Nikolski, Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. VIII, s. 96-97. Rusların, Özi ve Kılburun taraflarında Osmanlı filosuna saldırıyı gösteren harita için bkz. EK-N.

21 küçük gemi ile Tendra Körfezi'nde bulunan Rus filosuna karşı saldırıya geçmiştir.¹²⁰⁵ Bu saldırı, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki üstünlüğü yeniden sağlama çabalarının bir parçasıydı. Ancak bu sırada Rus filosunun öncü komutanı Fyodor F. Uşakov, Osmanlıların saldırısına karşı dikkatli bir şekilde bir karşı manevra yaparak üç gemiyle Osmanlı filosunun arkasına geçmeyi ve Osmanlıları iki ateş arasına almayı hedeflemiştir. Bu stratejik hamleyi fark eden Hasan Paşa, Uşakov'un planını bozmaya karar vererek yelken açmış ve konumunu değiştirmek için hareket etmiştir. Ancak Hasan Paşa, Rus gemilerine yakın mesafeden saldırmak için ilerlerken kendisini çapraz ateş altında bulmuş ve ağır hasar almaya başlayan gemisi ile geri çekilmek zorunda kalmıştır. Hasan Paşa'nın gemisinin geri çekilmesiyle birlikte diğer Osmanlı gemileri de Varna taraflarına doğru çekilme kararı almış ve böylece Rus filosu bu önemli saldırıyı önlemiştir.¹²⁰⁶

Ağustos 1788'de Rusların Sivastopol'den çıkarak Özi'ye yöneleceği haberi yayılınca, Osmanlı donanması hızlı bir şekilde harekete geçerek öncü olarak dört kalyonunu göndermiştir. Yılan Adası açıklarında Osmanlı öncü filosu Rus filosuyla karşılaşmıştır. Bu karşılaşmada Osmanlı filosunun yoğun ateşi sonucunda Rusların dört gemisi hasar görmüş ve bu durum Rusların geri çekilmesine neden olmuştur. Osmanlılar bu başarıyı değerlendirerek Rusları Sivastopol'e kadar takip etmiştir. Bu süreçte Osmanlı donanması, Rusların geri çekilmesini ve bu bölgedeki faaliyetlerini engellemek için önemli bir hamle gerçekleştirmiştir. Ancak fırtına nedeniyle Osmanlı donanması Sivastopol açıklarında beklerken geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum, Osmanlı donanmasının doğal unsurlar karşısında dezavantajlı kaldığını ve bölgedeki hava şartlarının deniz savaşları üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymuştur.¹²⁰⁷

17 Aralık 1788'de Özi Kalesi, Rus donanması ve kara kuvvetleri tarafından yoğun bir şekilde kuşatılmıştır. Yılan Adası açıklarındaki Osmanlı zaferine rağmen, kale daha fazla direnememiş ve Rus güçlerine teslim olmuştur.¹²⁰⁸ Bu kale, Osmanlı Devleti'nin

¹²⁰⁵ BOA, HAT. 1384/54790; Grişinskiy, Nikolski, Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. VIII, s. 99.

¹²⁰⁶ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 155-157.

¹²⁰⁷ BOA, TS. MA.e. 436/57. Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa, bu muharebeden sonra Sünne Boğazi açıklarına gelerek su ihtiyacını gidermiş ve burada askerin hastalığından yeni askerlerin ve ince donanmanın bir an evvel gönderilmesini talep etmiştir. Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, C. IV, s. 135-137.

¹²⁰⁸ BOA, HAT. 1451/15; Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târihi*, C. III, s. 521-523. Rusların eline geçen bu kale, Potemkin ve Suvorov'un talimatıyla bölgedeki halka karşı bir kıyım başlamıştır.

Karadeniz'in kuzeyindeki önemli savunma noktalarından biriydi ve bu nedenle Özi'nin düşmesi, Osmanlı'nın bu bölgede büyük bir stratejik kayıp yaşaması anlamına gelmiştir. 1788 yılında yaşanan bu deniz savaşı ve Özi Kalesi'nin kaybedilmesi, Osmanlı Devleti için Karadeniz'deki stratejik hedeflerinin gerisinde kalmasına neden olmuştur. Osmanlı donanmasının, Yılan Adası açıklarında elde ettiği başarılar ve Rusları Sivastopol'e kadar takip etmesi, kısa vadeli zaferler elde edilmesini sağlasa da bu zaferler kalıcı stratejik kazanımlar vermemiştir. Rus filosu, donanma liderlerinin taktiksel zekası ve Uşakov gibi deneyimli denizcilerin stratejik hamleleri sayesinde Osmanlı donanmasının saldırılarını bertaraf edebilmiştir. Özellikle Tendra Körfezi'ndeki çatışmalar sırasında Osmanlı donanmasının ağır kayıplar vermesi ve ardından Özi Kalesi'nin kuşatılması, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki deniz ve kara hakimiyetini zayıflatmıştır. Ayrıca Rusların Avusturya ile ittifakı ve bu ittifakın etkileri ise Osmanlı Devleti'nin iki cephede birden savaşmak zorunda kalmasına ve kaynaklarının bölünmesine neden olmuştur. Bu, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki mücadelesinde dezavantajlı konuma düşmesine yol açmıştır. Cezayirli Gazi Hasan Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, bu süreçte kararlılıkla mücadele etmiş olsa da hava koşulları, koordine eksiklikleri ve düşmanın güç üstünlüğü gibi nedenlerle başarı sağlanamamıştır.

Özi Kalesi'nin kaybedilmesi, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyindeki stratejik üstünlüğünü ciddi ölçüde zayıflatmış önemli bir olay olmuştur. Sultan I. Abdülhamid, bu zorlu dönemde tahttayken 7 Nisan 1789'da vefat etmiş ve yerine Sultan III. Selim (1789-1807) tahta geçmiştir. Sultan III. Selim, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumda devleti daha modern bir yapıya kavuşturmak ve özellikle askerî anlamda kaybedilen dengeyi yeniden sağlamak amacıyla *Nizâm-ı Cedîd* adı verilen reformları başlatmak üzere tahta geçmiştir. Özi Kalesi'nin kaybı gibi stratejik önem taşıyan bölgelerdeki kayıplar, Osmanlı Devleti'nin reform ihtiyacını daha da belirgin hale getirmiştir.¹²⁰⁹

Osmanlıların burada yaklaşık 40 bin kaybı olmuştur. Rusların ise 4 bin olarak kayda geçmiştir. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870*, s. 165.

¹²⁰⁹ BOA, TS.MA.e, 355/27. Özi'nin kaybedilmesinin ardından Sultan I. Abdülhamid'in bu duruma üzüldüğü bilinmektedir. BOA, HAT, 1451/15. Tahta geçen yeni padişah, savaş için devam kararı almış ve cephede bulunan Sadrazam Yusuf Paşa'ya muzaffer olması için temennilerde bulunmuştur. Enver Z. Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, TTK Yay., Ankara 1942, s. 21-22. Aynı zamanda Sultan III. Selim tahta geçtiği sırada, bir meşveret meclisi toplayarak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılarla birlikte ordu ve donanmanın durumuna dair görüşler almıştır. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. IV, s. 318.

1789 yılında, Osmanlı Devleti, Özi Kalesi'nin kaybının ardından Karadeniz'de hakimiyeti yeniden sağlama amacını sürdürmekteydi. Karadeniz'de bulunan Osmanlı filosu, kalenin bulunduğu bölgenin sığ sulara sahip olması nedeniyle büyük gemileri bölgeye yönlendirmekte zorluk yaşamıştır. Bu durum, kaptanıderya tarafından ince donanmanın bir an önce yardıma gelmesi talebine yol açmıştır. İnce donanma bölgeye ulaşana kadar Osmanlı filosu, Prezen Adası açıklarında beklemekteydi.¹²¹⁰ İnce donanmanın gelmesinin ardından 12 Temmuz 1789'da, Özi Kalesi açıklarında konuşlanan Osmanlı filosu; 17 kalyon, 10 fırkateyn ve 13 yardımcı gemiden oluşmaktaydı. Bu filo, Rusların Karadeniz filosunu güçlendirmek amacıyla Herson'dan çıkan yeni gemilerin denize açılmasını önlemek üzere Hocabey Kalesi'ne gelerek demirlemiştir. Hocabey Kalesi, Karadeniz'in kuzey kıyılarında stratejik bir noktaydı ve burada varlık göstermek, Rusların gemi inşa faaliyetlerini ve Karadeniz'deki genişlemelerini takibi açısından önemliydi. Rus birlikleri, Osmanlı filosunun bu hareketine karşılık olarak Hocabey Kalesi'ni ele geçirmek üzere harekete geçmiştir. 14 Eylül 1789'da bu kale, Ruslar tarafından ele geçirilmiştir.¹²¹¹

Osmanlı filosu, Hocabey'in düşüşünü engellemek amacıyla denizden saldırı düzenlemeye başlamış; bu sırada Rus donanması, Osmanlı filosunun engellemek üzere Sivastopol'den denize açılmıştır. Vaynoviç komutasındaki 4 hat gemisi ve 13 yardımcı gemiden oluşan Rus filosu, aynı zamanda karadan aldığı destekle Osmanlı donanmasının Hocabey Kalesi'ne yönelik hareketini sekteye uğratmıştır. Rusların bu stratejik manevrası, Osmanlı filosunun denize açılmasına ve hareket alanından uzaklaşmasına neden olmuştur. Takviye gemilerle güçlenen Rus filosu, bu kez Osmanlı donanmasını Rumeli kıyılarında aramaya başlamış ve bir süre Tuna Nehri ağzında beklemiştir. 4 Kasım'da ise Rus filosu, Sivastopol'e geri dönmüştür.¹²¹²

Sultan III. Selim, tahta geçişiyle birlikte Karadeniz'deki stratejik üstünlüğü yeniden kazanma amacı doğrultusunda harekete geçmiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti, kaybedilen Özi Kalesi'nin yeniden ele geçirilmesi ve Bender, Soğucak ve Anapa gibi diğer önemli kalelerin korunması yönünde bir karar almıştır. Özi Kalesi'nin yeniden ele geçirilmesi, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyindeki hakimiyetini yeniden tesis etmek için oldukça önemli bir hedefti. Bu amaçla Osmanlı hem denizde hem de

¹²¹⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, C. IV, s. 138.

¹²¹¹ Grişinskiy, Nikolski, Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. VIII, s. 105.

¹²¹² Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 277-281.

karada güçlerini yeniden organize etmek ve bölgedeki savunmasını güçlendirmek adına askerî hazırlıklara girişmiştir.¹²¹³

Fyodor F. Uşakov'un, 14 Mart 1790'da Karadeniz filosunun komutanlığına atanması, Rusya'nın Karadeniz'deki deniz gücünü artırma ve Osmanlı Devleti üzerindeki baskısını güçlendirme yönündeki stratejilerinin önemli bir parçası olmuştur. Uşakov'un atanması, önceki komutan Marko İ. Vaynoviç'in faaliyetlerinden memnun olmayan G. A. Potemkin tarafından gerçekleştirilmiştir. Uşakov, göreve gelir gelmez Osmanlı donanmasının denizlerdeki gücünü zayıflatma ve Rusya'nın Karadeniz üzerindeki hakimiyetini artırma amacıyla çeşitli hazırlıklara girişmiştir.¹²¹⁴ Bu kapsamda, Uşakov komutasında 3 hat gemisi, 4 fırkateyn ve 12 yardımcı gemiden oluşan Karadeniz filosu, Anadolu kıyılarındaki Osmanlı filosuna karşı operasyonlar düzenlemek üzere denize açılmıştır. 21-24 Mayıs'da Uşakov, Sinop'a yaklaşarak kaleyi bombalamış, ardından Samsun'a hareket ederek buradaki kaleyi ve limanı da bombalamıştır. Anadolu kıyılarında bulunan Rus filosu, 15 Türk ticaret gemisini batırmıştır.¹²¹⁵ Bu saldırılar, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz kıyılarında bulunan savunma düzenlemelerini ve bu bölgedeki koruma stratejilerini test eden bir eylem niteliği taşımıştır.

Osmanlı Devleti, genellikle Karadeniz'in kuzeyine ağırlık verdiği için Anadolu sahilleri zaman zaman saldırıya açık bir hale gelebilmekteydi. Bu sebeple burada daha önce kalyon bulundurulmasına dair alınan kararlar, yinelenerek daha fazla önlem alınmasına yönelik düzenlenmiştir.¹²¹⁶ Rus donanmasının Karadeniz'deki saldırgan stratejisi, Osmanlı Devleti'ni bu bölgedeki savunma önlemlerini güçlendirme ihtiyacına itmiştir. Uşakov, bu saldırılarla Rus donanmasının Anadolu kıyılarında ne kadar güçlü bir varlık gösterebileceğini kanıtlamış ve Osmanlı Devleti'ne karşı psikolojik baskı oluşturmayı hedeflemiştir. Bu süreç, Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki stratejik pozisyonunu yeniden değerlendirme gereksinimini ortaya çıkarmış ve deniz savunmasının hem kuzeyde hem de Anadolu kıyılarında güçlendirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

¹²¹³ BOA, AE. SABH.I. 352/24640.

¹²¹⁴ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 288.

¹²¹⁵ BOA, C. BH. 185/8704; Grişinskiy, Nikolski, Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. VIII, s. 106.

¹²¹⁶ BOA, C. BH. 23/1100.

Tablo 3.14. Karadeniz’de Bulunan Rus Donanması ve Top Mevcudu (1790-1791)¹²¹⁷

Gemi Türü	Gemi İsmi	Top Çapları ve Çeşidi (Funt)																			
		Bakır Top										Demir Top									Toplam Top
		2	4,5	6	7	8	9	12	18	24	3	4	6	8	12	18	24	30	36		
Hat (Savaş Gemisi)	Rojdestvo Hristovo (İsa'nın Doğuşu)							15	31						4				28	78	
	İoann Predteça (Vaftizci Yahya)		4							15				22		28	13			82	
	Bogoyavleniye (Epifani)								6						14	26			26	72	
	Svyataya Troitsa (Kutsal Teslis)								6						14	26		26		72	
	Svyatoy Pavel (Aziz Pavlus)						2		4				16		24		11	13		70	
	Vladimir						2		2					18			24	24		70	
	Mariya Magdalina I (Mecdelli Meryem)						2		2					12	26			26		68	
	Preobrazheniye (Dönüşüm)						2		2				14		26		24			68	
	Muçenik Leontiy (Şehit Leontius)	4					2		2	4			22			20		4		58	
	Georgiy Pobedonosets (Muzaffer Aziz Yorgi)								4	2			20				24			50	
	Andrey Pervozvanniy (İlk Çağrılan Andreas)			2					2	2			20				24			50	
	Aleksandr Nevskiy							2	10	2					12		22			48	
	Svyatoy Nikolay (Aziz Nikolaos)				4					24	22									50	
	Pyotr Apostol (Havari Petrus)														22			24		46	
	İoann Bogoslov (İlahiyatçı Yuhanna)							1	3							18		24		46	
Tsar Konstantin (Çar Konstantin)															22		24		46		

¹²¹⁷ RGAVMF, F. 197, O. 1, D. 64, L. 215-218; Veselago, *Materiali dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 121, 125, 560-561; Admiral Uşakov, *Sbornik Dokumentov i Materialov*, T. I, ed. R. N. Mordvinov, Voennoye İzd., Moskova 1951, s. 444-449.

	Fedor Stratilat (Theodor Stratelates)														22			24		46
	Soşestviye Svyatoro Duha (Kutsal Ruhun İnişi)														20		24			44
	Navarhiya Vozneseniye (Navarhi'nin Yükselişi)			4				4	16	20										44
	Bogoroditsa Kazanskaya (Kazan Meryem Ana)						4		4					16				22		46
Fırkateyn	Nestor Prepodobniy (Saygıdeğer Nestor)								4				10	2	24					40
	Svyatoy Iyeronim (Aziz Jerome)								4					12	18					34
	İoann Voinstvennik (Savaşçı Yuhanna)								2			12	6		22					42
	Makropliya Sv. Mark (Aziz Markos)								2			12			22					36
	İoann Zlatoust (İoannis Hrisostomos)						12		10							10				32
	Grigoriy Velikiya Armenii (Büyük Ermenistanlı Gregory)										4		12							16
	Nikita Muçenik (Şehit Nikita)														18	2				20
	Svyatoy İrina (Akat Gemisi)	4	6			6									2					18
	№ 2 (Akat Gemisi)		6			6				4					2					18

Osmanlıların Kerç Boğazı'na Yönelik Saldırıları

1789 yılında Sultan III. Selim'in tahta geçmesi sırasında, Özi Kalesi'nin düşmesi Osmanlı donanmasının prestijini ciddi şekilde sarsmış ve bu olay, dönemin önemli komutanlarından biri olan Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın itibarını da etkilemiştir. İstanbul'da Gazi Hasan Paşa'ya karşı oluşan muhalefet sonucu Sultan III. Selim, Hasan Paşa'yı Anadolu valiliği ve İsmail Kalesi seraskerliğine atamıştır. Ancak bu görevleri kısa süreli olmuş ve 1789 yılı sonunda, Kethüda Hasan Paşa'nın yerine sadrazam ve serdarıekrem olarak tayin edilmiştir.¹²¹⁸ Kaptanıderyalık görevinden azledilen Gazi Hasan Paşa'nın yerine ise Sultan III. Selim'in güvenini kazanan Giritli Hüseyin Paşa atanmıştır. Giritli Hüseyin Paşa, kaptanıderyalık görevine gelmesiyle birlikte Osmanlı donanmasının stratejik hedeflerini yeniden ele almak ve Karadeniz'de Osmanlı üstünlüğünü sağlamak amacıyla planlar yapmaya başlamıştır. Giritli Hüseyin Paşa, kaptanıderya olduktan sonra Rusların Karadeniz'de ve Anadolu kıyılarında artan saldırılarına karşı daha agresif bir karşılık verilmesi gerektiğini savunmuştur. Kırım Yarımadası'nı yeniden ele geçirmek için donanma hazırlıklarına hız vermiş ve Rusya'ya karşı denizden stratejik baskı oluşturma planını hayata geçirmeye başlamıştır. Bu kapsamda, Rusların Karadeniz'deki güçlerini zayıflatmak, Anadolu kıyılarındaki saldırılarını sonlandırmak ve Kırım'da kontrolü yeniden sağlamak, Hüseyin Paşa'nın belirlediği temel stratejik hedefler arasında yer almıştır.¹²¹⁹

Temmuz 1790'da Karadeniz'e açılan Giritli Hüseyin Paşa, 10 kalyon, 8 fırkateyn ve 36 yardımcı gemiden oluşan filosuyla Sivastopol açıklarına gelmiş ve buradan Kerç Boğazı'na doğru ilerlemiştir.¹²²⁰ Osmanlı filosu, Kırım'ı ele geçirmek için çıkarmaya hazırlanacağı Anapa Kalesi'ne varmıştır.¹²²¹ Bu durum üzerine Osmanlıları takip etmek için Temmuz ayında Sivastopol Limanı'ndan 10 hat gemisi, 6 fırkateyn ve 13 yardımcı gemiyle ayrılan Uşakov komutasında Karadeniz filosu, Osmanlı filosunu Kırım'a çıkarma yapmasını önlemek için Kerç Boğazı'na gelmiştir.¹²²² Burada Rus

¹²¹⁸ Mahir Aydın, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", TDVİA, C. VII, İstanbul 1993, s. 502.

¹²¹⁹ Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târîhi*, C. III, s. 547, 555-556.

¹²²⁰ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 63157, L. 42ob-43.

¹²²¹ 1768-1774 yapılan savaşta Osmanlı Devleti'nin kuzeyde önemli kalelerini yitirmesi üzerine Soğucak Kalesi'ne yakın konumda bulunan Karadeniz sahilinde 1781 yılında Anapa burnunda bir kale yapılmasına karar verilmiştir. Cengiz Fedakar, "Anapa", TDVİA, C. Ek-1, Ankara 2020, s. 92.

¹²²² Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 311; Lebedev, *Fregatty Protiv Korably*, s. 37. Rus filosunda, 5 kıta 84 topa sahip kebir kalyonlar, 42 ile 52 topa sahip kebir fırkateynler ve 20 ile 30 topa sahip kapak kaldırır sagır kalyonların olduğu ve toplamda 40'ı aşkın bir düşman filosunun

filosu demirleyerek Osmanlıların Azak Denizi'ne giden yolu ve Kırım'a olan geçişi kapatmıştır. 8 Temmuz 1790'da, Kerç Boğazı'nda Osmanlı filosu ile Rus filosu karşılaşmıştır. Osmanlı filosu, rüzgâr üstü pozisyonunu kullanarak öğle saatlerinde saldırıya geçmiştir. Hüseyin Paşa, Rusların öncü kuvvetlerini çapraz ateşe almak için yelken açmış, ancak Uşakov bu saldırıya karşılık savaş düzeni alan filosunun ikinci sırasına yerleşen 40 toplu fırkateynlerini öncü kuvvetlerin yardımına göndererek bu durumun yaşanmasını engellemiştir. Rusların tüm gemileri sancak tarafına geçerek yeni savaş düzeni almış ve Osmanlı filosuna giderek yaklaşarak yoğun top atışı yapmaya başlamıştır.¹²²³ Bu ateş altında kalan Osmanlı gemileri hasar almaya başlayınca Anapa Kalesi'ne doğru çekilmiştir. Osmanlı filosuna daha fazla hasar vermek isteyen Uşakov, Osmanlıların takip edilmesi için emir vermişti. Ancak Rus gemileri, Osmanlılara yetişememiş ve Kerç Boğazı'nın iç taraflarına doğru çekilerek savunma pozisyonu almıştır.¹²²⁴

Tendra Savaşı

Kerç Boğazı'nda yaşanan savaştan sonra Rus filosu, gemilerinde oluşan hasarı tamir etmek için Sivastopol Limanı'na doğru geri dönmüştür. Ancak Osmanlı filosunun Karadeniz'in kuzeyinde hareket halinde olması, Rusları tedirgin etmekteydi.¹²²⁵ Bu yüzden gemileri hızlıca onararak 25 Ağustos'ta Karadeniz filosu tekrar denize açılmıştır. Rus filosu bünyesinde 9 hat gemisi, 6 fırkateyn, bir bombardıman ve 19 yardımcı gemi bulunmaktaydı. Buna karşılık 14 kalyon, 8 fırkateyn ve 23 küçük gemiden oluşan Osmanlı filosu ise Hocabey ile Tendra Burnu arasında tüm kuvvetlerini yoğunlaştırmıştı.¹²²⁶ Böylece Osmanlılar, Dinyeper ile Tuna nehirlerine giden yolu kapatmıştır. Bunun üzerine Potemkin ise derhal bu hattın kırılmasını emretmiştir. 28 Ağustos'ta Uşakov, Tendra Burnu'nda Osmanlı filosuyla karşılaşmıştır. Bu kez Uşakov, geleneksel deniz savaşlarında oluşan savaş hattı pozisyonunu almayarak Osmanlı filosuna hızla ilerlemiştir. Osmanlı filosu ise hazırlıksız bir şekilde yakalandığından öncü gemilerini sancak tarafına doğru çekmek

olduğu söylenmektedir. Osmanlı filosunun ise büyük küçük 25 parça gemiden oluştuğu belirtilmektedir. Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târîhi*, C. III, s. 700.

¹²²³ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 63157, L. 43-44.

¹²²⁴ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 63157, L. 44-46; Lebedev, *Morskiye Srajeniya Russkogo Parusnogo Flota*, s. 188-189.

¹²²⁵ 22 Ağustos tarihli raporda Hocabey taraflarında Osmanlı filosunun görüldüğü belirtilmektedir. RGAVMF, F. 197, O. 1, D. 64, L. 169-169ob.

¹²²⁶ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 63157, L. 97-99.

zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Uşakov, altı hat gemisini Osmanlı'nın öncü gemilere doğru ateş etmesini emretmiştir. Osmanlı filosundaki kalyonlara koyulan büyük pirinç toplar ve mermer gülleler ise Ruslara karşı ağır bir karşılık vermiştir. Akşama kadar süren savaşta Osmanlı filosu, bazı gemilerin hasar alması üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹²²⁷ Ayrıca Rus filosunun rüzgâr üstü pozisyonuna sahip olması, avantajlı bir duruma sokmuştur. 29 Ağustos sabahı Rus filosu, açıkta iki Osmanlı kalyonunu diğer gemilerden ayrı olduğunu görmüş ve buraya doğru hareket etmiştir. Bu savaş gemileri, Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Ancak Said Bey komutasındaki 66 toplu *Melek-i Bahri* kalyonu düşman filosuna karşılık vermeye başlamıştır. Ancak, Rusların bu gemiye attıkları toplar, geminin altı yedi yerinden ateş almasına ve savaşılamaz hale gelmesine neden olmuştur.¹²²⁸ Nitekim bu savaşta, Osmanlı filosundan *Melek-i Bahri* Ruslar tarafından ele geçirilmiş ve diğer 74 topa sahip Osmanlı kalyonu da batırılmıştır.¹²²⁹ Rusların kazandığı bu zafer, Karadeniz filosunun Tuna'ya giden yolunu açmış ve Osmanlı filosunun faaliyetlerini savaşın sonuna kadar zayıflatmıştır.

1790 yılının sonbahar aylarında Ruslar, Tuna Nehri'nde de faaliyete başlamıştır. Tuna için Jose de Ribas komutasında bir kürek filosu kurmak üzere Dinyester Nehri'nde hazırlıklar başlatılmıştır. 38 kürekli nehir teknesi ve 800 kişiden oluşan Rus filosu, 48 tekneden oluşan Zaporozje Kazakları ile bir hareket etme kararı alınmıştır.¹²³⁰ Bu Rus filosu, Osmanlıların 23 tekneden oluşan ince donanmasıyla 20 Ekim'de, Tuna Nehri ağzında Sulina bölgesinde karşılaşmıştır. Ruslar, burada kıyıda bulunan iki adet Osmanlı bataryasına çıkarma yaparak ele geçirmiş ve Osmanlıların ince donanmasının karadan aldığı destek gücünü kırarak Tuna içlerine doğru geri çekilmelerine yol açmıştır.¹²³¹ 18 Kasım'da Rus kürek filosu, Osmanlı ince donanmasını İsmail Kalesi'ne doğru iterek kaleyle birlikte Osmanlı teknelerini de bombardımana başlamıştır. 27 Kasım'a kadar süren bu savaşta, Rus kürek filosu, 40'tan fazla Osmanlı teknesini batırarak ve yakmıştır. 11 Aralık'ta A. V. Suvorov komutasındaki Rus birlikleri karadan Rus kürek filosuna verdiği destekle İsmail Kalesi'ni de ele

¹²²⁷ RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 63157, L. 99-101ob.

¹²²⁸ BOA, HAT. 145/6127; RGAVMF, F. 870, O. 1, D. 63157, L. 98-105ob; Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târîhi*, C. III, s. 709-710.

¹²²⁹ Ruslar, Melek-i Bahri kalyonunu ele geçirdikten sonra *Ioann Predteça* (Vaftizci Yahya) ismiyle değiştirmiştir. RGAVMF, F. 327, O. 1, D. 5137. Osmanlıların bu savaşta kaybı yaklaşık 2 bin kişiyi bulmuştur. Rus tarafının kaybı ise 21 kişi olduğu belirtilmektedir. Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 333-334; Lebedev, *Morskiye Srajeniya Russkogo Parusnogo Flota*, s. 198; Uşakov, *Sbornik Dokumentov i Materialov*, T. I, s. 295.

¹²³⁰ Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 350.

¹²³¹ Veselago, *Kratkaya İstoriya Russkogo Flota*, s. 125-126.

geçirmiştir. Ruslar, Tuna'da faaliyet gösterdiği kürek filosu aracılığıyla karadaki birliklerine destek olmak için 1791'de bu nehirde yer alan birçok Osmanlı kalesine amfibik seferler düzenlemiştir. İlk önce Maçın hedef alınmış, ardından Ribas komutasında kürek filosu Berâil'e ilerlemiştir. Nitekim bu faaliyetler sonucunda, Temmuz 1791'de Maçın Kalesi, Rusların eline geçmiştir.¹²³²

1791 yılı itibariyle Osmanlı donanması, Karadeniz'deki Rus donanmasının deniz üstünlüğüne karşı ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Rusların Karadeniz'deki varlığını artırmaları ve Anadolu kıyılarına kadar saldırılar düzenlemeleri, Osmanlı donanmasının kıyıları korumaya yönelik ek önlemler almasını zorunlu kılmıştır. Kaptanıderya Giritli Hüseyin Paşa, Rus tehdidine karşı Kırım'a yönelik yeni bir çıkarma planını devreye sokmaya çalışmış, ancak donanmanın hazır olmaması ve mevcut gemilerin modernizasyon eksikliği gibi faktörler nedeniyle bu plan başarıyla hayata geçirilememiştir. Rus donanmasının Sinop ve Samsun gibi Anadolu kıyılarına düzenlediği saldırılar, Osmanlı donanmasının kuzeydeki faaliyetlerini sınırlamış ve Karadeniz'deki deniz güvenliğini sağlama konusunda ciddi sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Rusya'nın Karadeniz'de artan deniz gücü, Osmanlı donanmasının bu bölgedeki varlığını baskı altına almıştır.

Savaşın Sonlarına Doğru İki Tarafın Deniz Gücü

Osmanlı donanmasının belkemiğini, 62 ila 78 top taşıyan kalyonlar oluştururken Rus tarafında 68 ila 82 top aralığında hat gemileri önemli bir rol oynamaktaydı. Her iki devletin deniz kuvvetlerinin bu dönemde sahip olduğu gemi türleri ve silahlanma stratejileri, savaş meydanında farklı avantajlar ve dezavantajlar ortaya koymuştur. Osmanlı savaş gemileri, çoğunlukla 3,8 ila 6,4 kg (3-5 kıyye) ağırlığında toplarla donatılmıştı (Bkz. Tablo 3.15). Bu hafif top tercihleri, gemilere daha iyi manevra kabiliyeti kazandırmakta ve bu sayede, Osmanlı donanmasına daha yüksek bir hareket kabiliyeti sunmaktaydı. Bu dönemde Osmanlı deniz stratejisi, daha hızlı ve esnek bir donanma yapısını muhafaza ederek Karadeniz'deki kontrolünü koruma amacına hizmet etmekteydi. Hızlı manevra yapabilme kabiliyeti, Osmanlı donanmasının bölgedeki kontrol ve savunma stratejileri açısından önemli bir unsurdur. Ancak bu hafif top kullanımı, Osmanlı gemilerinin doğrudan çarpışmalarda ve düşman gemilerinin zırhını delmekteki etkinliğini kısıtlayan bir faktör olmuştur. Rus İmparatorluğu ise

¹²³² Grişinskiy, Nikolskiy, Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. VIII, s. 112-113.

donanmasını daha ağır silahlarla donatmayı tercih etmiştir. Rus hat gemileri genellikle 5,4 kg ila 13,6 kg (12-30 funt) ağırlığında toplarla teçhiz edilmekte ve bu toplar, düşmana karşı daha büyük bir yıkım gücü sağlayarak üstün ateş kabiliyeti sunmaktaydı (Bkz. Tablo 3.14).

Tablo 3.15. H. 1205/M. 1791 Senesi Osmanlı Donanması ve Top Mevcudu

Gemi Türü	Gemi İsmi	Top Çapları ve Çeşidi (Kıyye)																												
		Tunç Top								Demir Top																				Toplam Top
		1	1,5	3	5	7	11	18	22	0,5	1	1,5	2	3	4	5	7	8	9	11	12	14	16	18	22	33	44	100		
Kalyon	Feyz-i Hudâ ¹²³³							6						14		30					20				4				74	
	Nüvid-i Futûh ¹²³⁴							2					2		34				18					4	2			62		
	Burc-ı Zafer ¹²³⁵					4					6		20		22			2										54		
	Înayet-i Hak ¹²³⁶					2	2		2				10		26	18												60		
	Tevfikullah ¹²³⁷					4					6		22		10	8												50		
	Fethü'l-Fettah ¹²³⁸							2	4				10			30			24									70		
	Mukaddeme-i Nusret ¹²³⁹												18				30					14	8			6		76		
	Kerem-i Bahri ¹²⁴⁰						18	4	4					14		26												66		
	Bahr-i Zafer ¹²⁴¹													30		16								24	6		2		78	
Fırkateyn	Cebran-ı Bahri ¹²⁴²				26								12															38		
	Dâd-ı Hak ¹²⁴³	10			2									22														34		
	Aktarma ¹²⁴⁴									4	2			18													1	25		

¹²³³ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15195.

¹²³⁴ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15196.

¹²³⁵ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15219.

¹²³⁶ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15203.

¹²³⁷ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15208.

¹²³⁸ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15205.

¹²³⁹ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15226.

¹²⁴⁰ BOA, AE. SSLM. III. 433/24671. 1787'de Karadeniz'de fırtınaya yakalanarak İstanbul Boğazı'na sürüklenen *Mariya Magdalina* gemisi Osmanlılar tarafından eline geçmiştir. Veselago, *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 173.

¹²⁴¹ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15225.

¹²⁴² BOA, D. BŞM. TRE.d. 15207.

¹²⁴³ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15209.

¹²⁴⁴ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15210.

[illegible]

¹²⁴⁵ İngiltere’den satın alınmıştır. BOA, D. BŞM. TRE.d. 15211.

¹²⁴⁶ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15206.

¹²⁴⁷ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15202.

¹²⁴⁸ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15215.

¹²⁴⁹ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15216.

¹²⁵⁰ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15217.

¹²⁵¹ BOA, KK.d. 5726.

¹²⁵² BOA, D. BŞM. TRE.d. 15188.

¹²⁵³ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15204.

¹²⁵⁴ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15221.

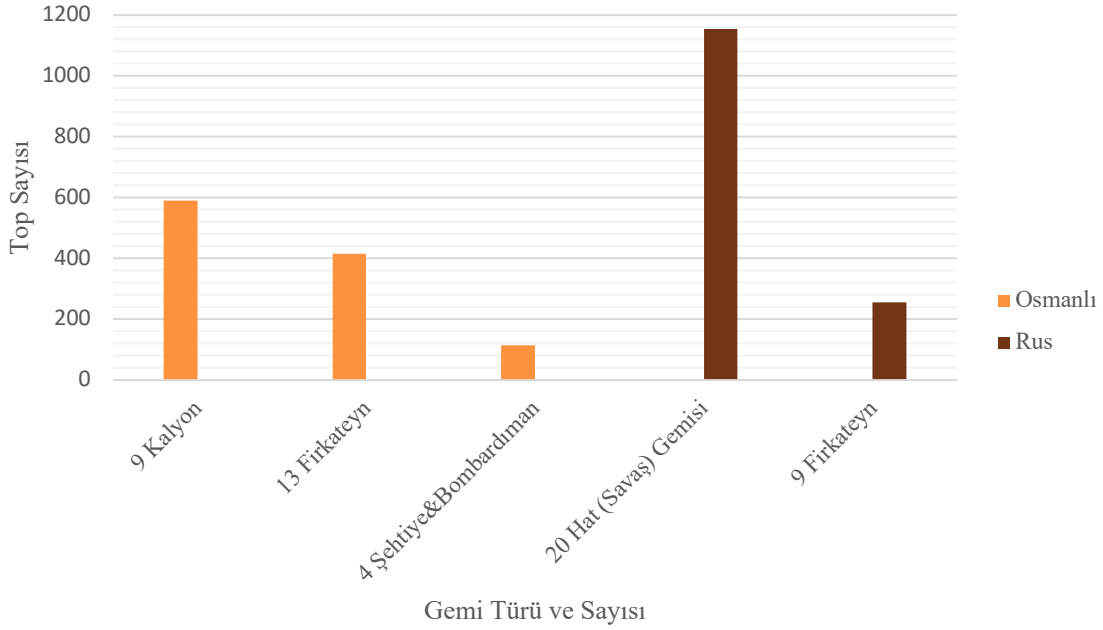
¹²⁵⁵ BOA, D. BŞM. TRE.d. 15212.

¹²⁵⁶ BOA, D. BSM. TRE.d. 15213.

¹²⁵⁷ BOA, D. BSM. KNK.d. 15836.

1258 BOA, D. BŞM.d. 5932.

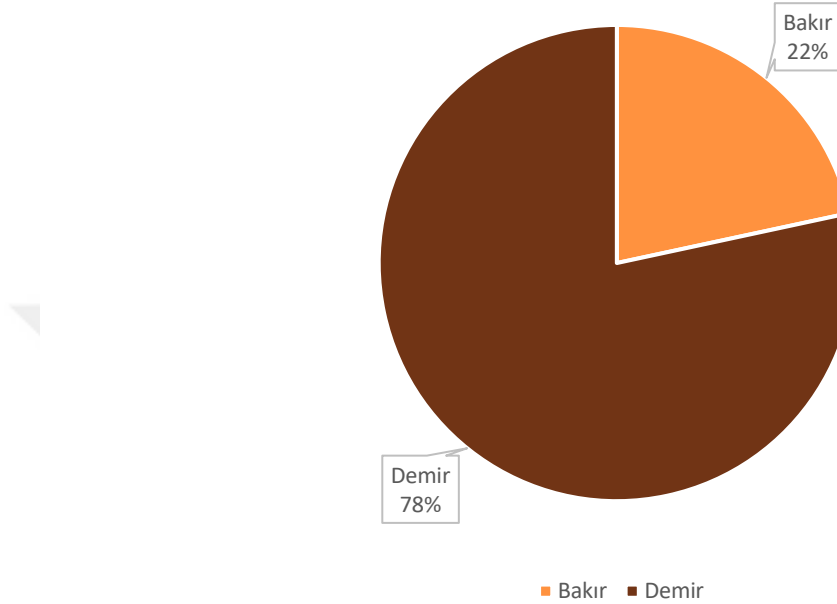
Grafik 3.5. Osmanlı ve Rus Top Mevcudu Karşılaştırma (1791)

Yukarıda yer alan grafiğe göre Osmanlı ve Rus donanmalarının farklı gemi türlerindeki top sayıları karşılaştırılmıştır. Osmanlı donanmasında dokuz kalyonda toplam 590 top bulunurken Rus donanmasının hat gemileri toplamda 1154 top ile daha ağır silahlandırılmıştır. Ayrıca, Osmanlı donanması 13 firkateynde 415, şehiye ve bombardıman gemilerinde ise 114 top barındırırken Rus donanmasında 9 firkateynde 256 top bulunmaktadır. Bu farklılıklar, her iki donanmanın envanterinin ve muharebe yeteneklerinin çeşitliliğini gözler önüne sermektedir. Osmanlı donanmasında toplam 26 gemide 1119 top bulunurken; Rus donanmasının 29 gemisinde 1410 top yer almaktaydı. Osmanlı donanması, bu dönemde firkateynlere özel bir önem vermiş ve modernizasyon sürecinde, Batı teknolojilerini tersanelere entegre ederek firkateyn inşasını artırmıştır. Bu stratejik hamle, Osmanlı donanmasının hızlı ve çevik operasyonlar gerçekleştirebilme yeteneğini artırmayı amaçlamaktadır. Diğer yandan, Rus donanması, bu dönemde Karadeniz’de ağırlıklı olarak hat gemilerine yatırım yapmış ve bu gemi türünü yüzer kaleler olarak konumlandırmıştır. Bu gemiler, ağır silahlandırma ve yüksek top kapasitesi ile büyük ölçekli deniz savaşlarında kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Özellikle Kırım gibi stratejik bölgelerin savunmasında bu gemilerden faydalanılmıştır. Nitekim, Osmanlı donanmasının daha kapsamlı operasyonlara odaklanan firkateynleri ve Rus donanmasının ağır savaş gemileriyle maksimize edilen muharebe kapasitesi, her iki donanmanın da stratejik

tercihlerini ve taktik yaklaşımlarını belirgin bir şekilde yansıtmaktadır. Bu durum, Osmanlı ve Rus donanmalarının askerî stratejilerinin denizcilik tarihindeki rolünü ve önemini daha iyi anlamamıza olanak tanır.

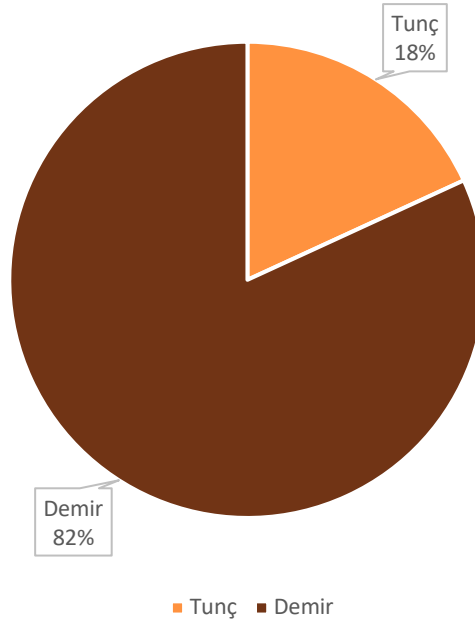
Grafik 3.6. Rus Donanmasının Top Çeşidi (1790-1791)

Yukarıdaki grafiğe göre Rus donanmasında, 1105 demir topa karşılık 305 bakır top bulunmaktadır. Demir topların tercih edilmesi, maliyet etkinliği ve üretim açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Demir, bakıra kıyasla daha ucuz ve daha bol bulunan bir malzeme olduğundan, geniş ölçekli donanma yapılanmalarında ekonomik bir seçenek olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca demir top, savaş koşullarında daha etkili olmaktadır. Bu özellikler, demir topların büyük çaplı deniz çatışmalarında tercih edilmesinin başlıca sebeplerindendir. Diğer yandan, bakır topların kullanımı daha az olmakla birlikte, bu toplar özellikle denizdeki korozyon direnci nedeniyle önem taşımaktadır. Bakır, oksidasyon ve paslanmaya karşı daha dirençli olduğundan, uzun deniz seferleri ve tuzlu su koşullarında demirden daha avantajlı olabilir. Ancak bakırın maliyeti ve daha az bulunurluğu, bu topların daha kısıtlı kullanımına neden olmaktadır. Bu veriler, Rus donanmasının 1790'da demir toplara büyük oranda yatırım yaptığını ve operasyonel ihtiyaçlarını karşılamak için maliyet ve dayanıklılığı ön planda tuttuğunu göstermektedir. Bakır toplar ise belirli taktiksel avantajlar sağlamak amacıyla stratejik olarak kullanılmış olmaktadır. Her iki top çeşidi de Rus donanmasının çeşitli savaş ve denizcilik şartlarında etkin bir şekilde hareket

edebilmesi için önemli rol oynamaktadır. Bu malzeme seçimi, dönemin teknolojik ve ekonomik koşullarının yanı sıra stratejik tercihlerini de yansıtmaktadır.¹²⁵⁹

Grafik 3.7. Osmanlı Donanmasının Top Çeşidi (1791)

Yukarıdaki grafiğe göre Osmanlı donanmasında 916 adet demir topa karşı 203 adet tunç top bulunmaktadır. Tunç toplar, kalay ve bakırın bir araya gelmesiyle elde edilen bir alaşımdır ve bu alaşımin kullanımı top dökümünde Osmanlılarda da kullanılmaya başlanmıştır. Tunç toplar, dökme demire kıyasla daha yüksek maliyetli olmasına rağmen, Osmanlılar bu topları üretmek önemli bir ustalık ve kaynaklara sahipti. Tunç toplar, denizin paslandırıcı etkilerine karşı daha dayanıklı olmaları önemli tercih sebebi olmuştur. Bu özellikler, tunç topların özellikle uzun deniz seferleri ve zorlu iklim koşullarında avantaj sağlamasına olanak tanımıştır. Demir toplar ise Ruslar da olduğu gibi daha yaygın ve ekonomik bir seçenek olarak Osmanlı donanmasında büyük bir yer tutmuştur. Demir, bol miktarda bulunan ve işlenmesi daha kolay olan bir malzeme olduğundan, geniş çaplı donanma yapılandırmalarında maliyet etkin bir çözüm sunmuştur. Ancak demir topların tunç toplara göre az pas direnci ve daha düşük patlama direnci gibi dezavantajları vardır, bu da onların özellikle zorlu deniz koşullarında daha sık bakım gerektirmesine neden olmuştur.¹²⁶⁰

¹²⁵⁹ Grebenşikova, *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II*, T. III/2, s. 22.

¹²⁶⁰ Aydüz, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, s. 331-332; Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 329.

Balaklava Savaşı

1790 yılında yapılan Kerç Boğazı ve Tendra'daki savaşların ardından Ruslar, Sivastopol Limanı'nda hazırlıklarını tamamlayarak 16 hat gemisi, 3 fırkateyn ve 26 yardımcı gemiden oluşan filosuyla 10 Temmuz 1791'de Osmanlı filosunu aramak için denize açılmıştır. Rus İmparatorluğu, bu büyük filosuyla Osmanlı donanmasını Karadeniz'de aramak ve etkisiz hale getirmek amacı gütmektedir. Rus filosu, Anapa'ya doğru yola çıkmıştı, ancak Uşakov, Osmanlı filosunun Balaklava taraflarında olduğu istihbaratını aldıktan sonra rotasını bu bölgeye çevirmiştir. 12 Temmuz 1791'de, Osmanlı ve Rus filoları Balaklava bölgesinde karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı filosu, Çelebi Seyyid Ahmed komutasında 18 kalyon, 17 fırkateyn ve 22 yardımcı gemiden oluşan büyük bir kuvvetle, Karadeniz'de Ruslara karşı üstünlük sağlama stratejisiyle hareket etmekteydi.¹²⁶¹ Osmanlı filosu, rüzgâr üstü konumunu koruyarak avantajlı bir saldırı pozisyonunu elinde tutmaya çalışmaktaydı. Üç gün boyunca süren çatışmalar oldukça yoğun geçmiş ve her iki taraf da ciddi kayıplar vermiştir.¹²⁶² Osmanlı Devleti'nin amacı, Rus filosunun hareketini engellemek ve Karadeniz'de üstünlük sağlamak olsa da, 15 Temmuz'a kadar süren çatışmalar neticesinde bu hedefe ulaşamamıştır. Osmanlı filosu, rüzgâr üstü konumunu koruma çabasına rağmen Rus filosundan belirgin bir üstünlük sağlayamamış ve çatışmalar neticesinde Rus filosunun direncini kıramamıştır. Bunun sonucunda, Rus filosu geri çekilerek Sivastopol Limanı'na dönmek zorunda kalmıştır. Bu geri çekilme, Rus donanmasının büyük bir başarı kazanamaması ve Osmanlı donanmasının varlığını sürdürebilmesi açısından önemli bir gelişme olmuştur.¹²⁶³ Nitekim Rus filosu, Osmanlı gemilerine yetişmek için birtakım kararlar almıştır. Bunların başında bir Osmanlı gemisi yaklaştığında hareket için emir beklemeden takibe başlanması ve bütün yelkenlerin açılarak kovalanması gerektiği bildirilmiştir.¹²⁶⁴

Deniz çatışmaları sırasında, Anapa Kalesi de önemli bir hedef haline gelmiştir. Anapa, Karadeniz'in kuzey kıyılarında önemli bir savunma noktasıydı ve bu bölgede stratejik bir kontrol sağlamak için oldukça kritik bir kale konumundaydı. Osmanlı Devleti, bu denizde varlığını sürdürmek amacıyla Anapa Kalesi'ni savunmaya büyük önem

¹²⁶¹ Lebedev, *Morskiye Srajeniya Russkogo Parusnogo Flota*, s. 205.

¹²⁶² Rus tarafı hasarın bir an önce giderilmesi için harekete geçmiştir. RGAVMF, F. 243, O. 1, D. 105, L. 130-130ob.

¹²⁶³ RGAVMF, F. 243, O. 1, D. 105, L. 135.

¹²⁶⁴ RGAVMF, F. 243, O. 1, D. 105, L. 135ob-138.

vermiştir. Ancak denizdeki çatışmalar sırasında Osmanlı donanmasının Rus filosunu tam anlamıyla durduramaması, Rusların kara birliklerinin Anapa Kalesi'ne saldırmasına engel olamamıştır. Rus birlikleri, denizdeki Rus filosunun Osmanlı donanmasıyla çatışması sırasında Anapa Kalesi'ni ele geçirmek üzere harekete geçmiştir ve bu girişim başarılı olmuştur. Anapa Kalesi'nin Rusların eline geçmesi, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyindeki savunma hattının zayıflamasına yol açmış ve bu bölgedeki Rus hakimiyetinin pekişmesine neden olmuştur. Anapa'nın düşüşü, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki askerî stratejisinde önemli bir kayıp olarak değerlendirilmiştir.¹²⁶⁵

Kalyakara Savaşı

11 Ağustos 1791'de Sivastopol Limanı'ndan 16 hat gemisi, 3 firkateyn ve 31 yardımcı gemiyle tekrar denize açılan Rus filosu, aldığı istihbarat bilgileri doğrultusunda Varna taraflarına doğru ilerlemiştir.¹²⁶⁶ Burada Kalyakara (Kaliakra) Burnu'nda Osmanlı filosunu bulmuştur. Giritli Hüseyin Paşa komutasında 18 kalyon, 17 firkateyn ve 43 yardımcı gemiden oluşan filo, kıyıdaki bataryaları arkasına alarak güçlü bir konumda bulunmaktaydı. Uşakov komutasındaki Rus filosu ise kıyıdan esen rüzgârı kazanmak ve aynı zamanda Osmanlı filosunun kara ile örgütlenmesini mümkün olduğunca zorlaştırmak için kıyı ile Osmanlı gemileri arasına yönelmiştir. Yapılan bu manevra hareketi ile Osmanlıların kıyı ile bağlantısı kesilerek savaş hattı düzeni bozulmuştur. Bu durum üzerine Osmanlı filosu, denize açılmış ve burada bir savaş hattı düzeni oluşturmaya çalışmıştır. Ancak bir Osmanlı kalyonun, tek başına Rus filosuna saldırmaya kalkışınca düzen bozulmuş ve üstünlük Rusların eline geçmiştir. Rus filosu, yoğun top atışına tutarak Osmanlı filosunun geri çekilmesine neden olmuştur. Bu geri çekilme esnasında filoda kayıplar yaşanmaya başlamıştır.¹²⁶⁷

Rus İmparatorluğu, bu savaşta da 1768-1774 savaşında olduğu gibi Akdeniz'e bir filo göndermek için hazırlıklara başlamıştır. Bu hazırlıklar, 1788'de Amiral S. K. Greig komutasındaki Baltık filosu üzerinden yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak Baltık'tan Osmanlı Akdeniz'ine bir filo gönderme girişimi İngiliz hükümeti tarafından engellenmiştir. Çünkü İngiltere, bu savaşta Osmanlı Devleti'ni desteklemekteydi ve

¹²⁶⁵ Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 202-203.

¹²⁶⁶ RGAVMF, F. 197, O. 1, D. 64, L. 215-218.

¹²⁶⁷ BOA, HAT. 151/6356. 50 kadar bir filoya sahip olan Rus filosu, Emine Burnu açıklarında 12 kıta Osmanlı teknesini ele geçirmiştir. BOA, HAT. 151/6358; Sait Ali Paşa'nın, düzeni bozarak Ruslara saldırdığı bilinmektedir. Veselago, *Materialy dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, s. 400-405.

Rusya'ya karşı Baltık Denizi'nden çıkmamasını önermiştir. Aynı zamanda İngiltere'nin bu politikasıyla birlikte 1788'de İsveç-Rus Savaşı başlamıştı. Bu savaş, Baltık'taki filonun Akdeniz'e gönderilmesini engellemiştir. Bu nedenle Ruslar, Akdeniz'de Rum korsanlar aracılığıyla faaliyetlerini sınırlandırma kararı almıştır. Rum korsanların kullandığı gemilerde Rus bayrağı taşımaları istenmiş ve bu korsan gemilerini Rus deniz subayları komuta etmeye başlamıştır.¹²⁶⁸ Burada korsan gemilerine, Rus filosunun Karadeniz'deki faaliyetlerine katkıda bulunmak için Osmanlı filosunun hedefini değiştirmek ve Akdeniz'den İstanbul'a gidecek erzak ve mühimmat gibi malzemeleri ele geçirmek gibi görevler verilmiştir. Nitekim Akdeniz'de bulunan Rus himayesinde olan korsan gemileri, 1768-1774 savaşındaki gibi bir etki oluşturmamış ve Osmanlı filosunun Karadeniz'e yönelik planlarını değiştirememiştir.¹²⁶⁹

1791 yılı, Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu arasında Karadeniz'de cereyan eden deniz savaşlarının son noktalarından birini temsil etmekteydi. Bu dönemde, Karadeniz üzerinde yoğunlaşan deniz savaşları, her iki tarafın da bölgesel hakimiyetini tesis etmek adına verdiği son mücadeleler olarak kayda geçmiştir. Kerç Boğazı, Tendra ve Kalyakara savaşları, Osmanlı donanmasının Karadeniz üzerindeki varlığını sürdürme konusundaki kararlılığını yansıtsa da, Rusların ağır silahlarla donatılmış filosuna karşı alınan başarılar sınırlı kalmıştı. İki tarafın da zorlu iklim koşulları ve geniş cephelerde karşılıklı olarak verdiği mücadele, her iki donanmanın kaynaklarını zorlamakta ve savaşın daha uzun sürede sürdürülebilir olmasını güçleştirmekteydi. Bu koşullar altında 1791 yılı sonlarına doğru her iki taraf da müzakerelere daha açık hale gelmiş ve diplomasi yoluyla bir çözüme varılması kaçınılmaz hale gelmiştir.¹²⁷⁰

3.5.3. Savaşın Sona Ermesi ve Karadeniz'de Değişen Dengeler

Osmanlı-Rus savaşı sırasında Avusturya elçisi Herbert, Avusturya'nın Rusya ile olan ittifakına dayanarak Osmanlı'ya savaş ilan edildiğini bildirmiştir. Bu gelişme, Osmanlıları hem Rusya hem de Avusturya ile iki cephede savaş hazırlığı yapmaya zorlamış, devleti büyük askerî ve diplomatik baskı altına sokmuştur. Bu dönemde

¹²⁶⁸ Anabolu ve Mora sahillerinde Rus bayrağı taşıyan korsan gemilerinin görüldüğüne dair bkz. BOA, C. BH. 105/5067.

¹²⁶⁹ Grişinskiy, Nikolskiy, Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. VIII, s. 115.

¹²⁷⁰ Uşakov, Potemkin'e malzeme eksikliğinden ve donanma personelinin bir süredir maaş alamama durumundan bahsetmiştir. RGAVMF, F. 197, O. 1, D. 64, L. 221-222.

İngiltere ve Prusya, Osmanlı'ya destek vermeye başlamıştır.¹²⁷¹ Genç William Pitt'in 1783'te İngiltere başına geçmesiyle, Rusya'ya karşı daha aktif bir politika izlemiş ve Osmanlı'ya destek için Prusya ile hareket etmiştir.¹²⁷² 1790'da, Baltık Denizi'nde 35 büyük hat gemisi ve firkateynden oluşan bir İngiliz filosu, Rusya'nın Akdeniz'e ilerlemesini engellemeyi hedeflemiştir. Aynı zamanda Hollanda da sekiz hat gemisi ve firkateynden oluşan filosuyla İngilizlere destek vermiştir.¹²⁷³ Prusya, Osmanlı ile 1 Şubat 1790'da ittifak antlaşması imzalayarak Osmanlı'nın savunmasını güçlendirmeye çalışmıştır.¹²⁷⁴ Ayrıca bu süreçte, Osmanlı Devleti'ne destek veren diğer bir ülke de İsveç olmuştur. Ancak Fransız İhtilali ve İsveç'in Rusya ile barış yapması, Osmanlı'nın durumunu daha da karmaşık hale getirmiştir.¹²⁷⁵

1789 yılında Belgrad'ın Avusturya tarafından ele geçirilmesi, Osmanlı Devleti için ciddi bir kayıp olmuştur. Ancak 1790'da Avusturya İmparatoru II. Jozeph'in ölümü ve yerine savaş yanlısı olmayan kardeşi II. Leopold'un geçmesi, Osmanlılar için olumlu bir gelişme olmuştur. Aynı zamanda Fransız İhtilali, II. Leopold'un dikkatini iç meselelere yöneltmiş, bu nedenle Avusturya Osmanlılarla mütareke imzalamıştır. İngiltere, Prusya ve Hollanda'nın aracılığıyla gerçekleşen bu mütarekenin ardından 4 Ağustos 1791'de Zıştovi Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, 1739 Belgrad Antlaşması'ndaki sınırları koruyarak statükoyu sağlamış ve Avusturya'nın işgal ettiği toprakları Osmanlı'ya geri vermesini öngörmüştür; sadece Orşova ve Onna bölgeleri Avusturya'ya bırakılmıştır.¹²⁷⁶

¹²⁷¹ Stanford J. Shaw, *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1971, s. 26. II. Katerina'nın silahlı tarafsızlık birliği, Danimarka, İsveç, Hollanda, Portekiz, Prusya, Sicilya Krallığı, İspanya ve Fransa bulunmaktaydı. Ancak İngiltere ise bu birliğin, krallığına karşı silahlı bir koalisyon olarak ve denizcilik gücünü zayıflatmak için görmekteydi ve bu yüzden karşı gelmekteydi. Grebenşikova, "Rossiya i Angliya v Kontse XVIII", s. 30.

¹²⁷² Bu tarihten sonra İngiltere, Hindistan'a giden yolları güvence altına almak için XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası yürütmüştür. Zülfiye Koçak, "1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII/2, 2017, s. 467-468.

¹²⁷³ BOA, AE. SSLM. III. 426/24426.

¹²⁷⁴ Beş maddelik olan bu ittifak antlaşmasında, Tuna Nehri'nden ileriye gittikleri takdirde Prusya, Rusya ve Avusturya'ya karşı savaş ilan etmesine, bir diğer maddesinde Prusyalı tüccar sefineleri Bahr-i Sefid'de serbest dolaşabilme hakkını sahip olabileceğine ve Osmanlı Devleti Kırım'ı ele geçirmediğiçe Prusyalıların savaşı bırakmayacağına dair maddeler bulunmaktadır. BOA, HAT. 30/1417; Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. V, haz. Ziya Yılmaz, TTK Yay., Ankara 2024, s. 354-356.

¹²⁷⁵ Koçak, "1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler", s. 469-470.

¹²⁷⁶ Bu antlaşma 14 madde ve bir hatime ile elli seneliğine iki devlet arasında akdedilmiştir. Bu antlaşmaya göre Avusturya, savaş sırasında işgal ettiği yerleri Belgrad ve Hotin kaleleri dahil Osmanlı Devleti'ne geri iade edilmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 571-572; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK Yay., Ankara 1997, s. 20.

Sultan III. Selim, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı cephelerdeki olumsuz durumunun ardından Avusturya ile imzalanan barışın hemen sonrasında diplomatik bir hamle yaparak Rusya ile barış girişimlerine yönelmiştir. Sadrazam Yusuf Paşa'ya bu konuda talimat veren Sultan III. Selim, Fransa'daki ihtilal hareketlerinin ve Avrupa'daki devrimci dalgaların getirdiği yeni güç dengelerini göz önünde bulundurarak ihtiyatlı bir politika izlemeyi seçmiştir.¹²⁷⁷ Sultan III. Selim, toprak kayıplarını önlemek ve devletin toparlanmasına zaman kazandırmak amacıyla barış arayışını desteklemiş, bu adım onun reformcu yaklaşımının ve Osmanlı Devleti'ni dengeye kavuşturma çabasının bir yansıması olmuştur. Nitekim XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa'daki değişen siyasî koşullara uyum sağlamak amacıyla iç ve dış politikada istikrar arayışını öncelik haline getirmiştir.¹²⁷⁸

1791 yılında Osmanlı kuvvetlerinin Maçin'de Nikolay V. Repnin komutasındaki Rus birliklerine yenilmesi, Osmanlı Devleti'nin savaşın sürdürülemez olduğunu anlamasına neden olmuş ve barış kararını hızlandırmıştır. Maçin yenilgisi, Osmanlı askerî gücünün zayıflığını ortaya koyarak daha fazla toprak ve insan kaybı yaşanmadan diplomatik çözüm arayışını gerekli kılmıştır. Rus İmparatorluğu da savaşın askerî ve ekonomik maliyetlerinden yıpranmış olduğundan, barış süreci hızlı ilerlemiştir. Ağustos 1791'de Kalas'ta sekiz aylık bir mütareke imzalanmıştır. Bu mütareke, Kaynarca ve sonrası anlaşmaların geçerliliğini koruma, Eflak ve Boğdan'ın bazı şartlarla Osmanlı'ya geri verilmesi ve Dinyester Nehri'nin sınır olarak belirlenmesi gibi Rus stratejik taleplerini içermektedir.¹²⁷⁹ İyi niyet göstergesi olarak Sultan III. Selim, savaş sırasında esir düşen Rusları serbest bırakmış ve Ruslar da Osmanlı esirlerini serbest bırakarak barış sürecine olumlu katkıda bulunmuştur.¹²⁸⁰

1791 yılının Kasım ayında Yaş'ta başlayan görüşmeler, 15 toplantı halinde devam etmiş ve 10 Ocak 1792'de yapılan son toplantıda anlaşmaya varılmıştır. Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu, 13 madde ve bir hatimeden oluşan Yaş Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmayla daha önce imzalanan 1774 Küçük Kaynarca, 1779 Aynalıkavak ve 1783 tarihli ticaret antlaşmaları ve Kırım, Taman ve Kuban'da Rusların ilhakına dair beyanname kabul edilmiştir. Dinyester Nehri iki devletin sınırı

¹²⁷⁷ Koçak, "1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması", s. 480.

¹²⁷⁸ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 91-92; Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2014*, Der Yay., İstanbul 2015, s. 79.

¹²⁷⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV/1, s. 590.

¹²⁸⁰ Shaw, *Between Old and New*, s. 66.

olarak kabul edilmiştir. Bu nehrin sağ tarafı Rusya tarafında kalmış, sol tarafı ise Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Rusya tarafından işgal edilen Bucak, Bender, Akkerman, Kili ve İsmail kaleleri Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. Bu antlaşmanın yedinci maddesi, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Ocakları korsanlarına karşı Rus ticaret gemilerine zarar verilmemesi ve bu hususta Akdeniz'deki Rus tüccarların, Osmanlı Devleti'nin garantisi altında olmasına yönelik olmuştur. 11. madde ise Osmanlı Devleti topraklarında bulunan Rus donanmasının geri çekilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁸¹ Nitekim bu antlaşmayla Rus İmparatorluğu, Özi Kalesi'ni ele geçirmiş ve Kırım Yarımadası'na yönelik ilhakını Osmanlı Devleti'ne resmi olarak kabul ettirmiştir. Bu antlaşma, Rusların artık Karadeniz'de bir donanmaya sahip bir devlet olduğunu beyan etmekteydi. Yaklaşık 300 yıldır Osmanlı'nın bir göl olarak kullandığı bu denizin artık bir paydaşı bulunmaktaydı. Nitekim Yaş Antlaşması, Osmanlı'nın Karadeniz üzerindeki egemenliğinin sona erdiğini ve Rusya'nın bu bölgede etkin bir güç haline geldiğini resmen ilan etmiştir. Bu antlaşma, Karadeniz'deki güç dengelerinin Rusya lehine değişmesinde büyük bir rol oynamış ve Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki eski üstünlüğünü kaybetmesine neden olmuştur.

Fransız İhtilali, Avrupa'daki güç dengelerini sarsmış ve Osmanlı topraklarında milliyetçilik hareketlerini tetikleyerek imparatorluk içinde huzursuzluklar oluşturmuştur. Bu karmaşık ortamda Rus İmparatorluğu, Yaş Antlaşması'yla Karadeniz ve Balkanlarda elde ettiği avantajları pekiştirerek Osmanlı üzerindeki nüfuzunu artırma çabalarını sürdürmüştür. Grek Projesi, Avusturya ile yapılan planlara rağmen Fransız İhtilali'nin getirdiği yeni koşullar nedeniyle uygulanamamış olsa da Rusya'nın Osmanlı'ya yönelik hedefleri devam etmiştir. Rusya, Kırım'ın ilhakıyla Karadeniz'in kuzeyinde tam kontrol sağlamış ve Sivastopol gibi stratejik limanlara da sahip olması, Rus donanmasının Karadeniz'deki hâkimiyetini pekiştirmiş ve bölgedeki ticaret yollarını kontrol altına almasına imkân vermiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı-Rus ilişkilerinde kalıcı bir gerilim oluşturmuş ve Rusya'nın XIX. yüzyıldaki hedeflerini, Osmanlı'yı zayıflatarak boğazları ele geçirmek üzerine şekillendirmiştir.

Karadeniz'de Rus hakimiyetinin kurulması, Osmanlı Devleti'ni savunma ağırlıklı bir askerî strateji benimsemesine yol açmıştır. Artık Osmanlı donanması, eski toprakları geri alma çabasından vazgeçerek savunmaya yönelik modernizasyon çalışmalarına girişmiştir. Sultan III. Selim'in başlattığı "Nizâm-ı Cedîd" reformları kapsamında,

¹²⁸¹ BOA, A. DVNSNMH.d. 4/95, s. 102-104.

Osmanlı donanması modernize edilmeye çalışılmıştır. Bu reformlar kapsamında, Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun'ın eğitim programı genişletilerek batılı savaş tekniklerini Osmanlı ordusuna ve donanmasına entegre etmeyi amaçlamıştır. Reformlar doğrultusunda ağır teçhizatlı hat gemileri, fırkateynler, korvetler, gambotlar ve ateş gemileri donanmaya katılmıştır.¹²⁸² Bu değişimle, önceki hafif ve hızlı gemiler yerini, kıyı savunmasına odaklanan ağır donanımlı gemilere bırakmıştır. Osmanlı Devleti, açık deniz savaşları yerine kıyı kaleleriyle desteklenen savunma taktiklerini tercih etmiştir.¹²⁸³ Nitekim Rusya ile yapılan savaşlardan elde edilen tecrübeler, Osmanlı donanmasının stratejik yaklaşımını yeniden şekillendirerek savunma odaklı bir yapıya dönüştürmüştür.

¹²⁸² Zorlu, *Osmanlı ve Modernleşme*, s. 323-324.

¹²⁸³ Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri*, s. 101.

SONUÇ

Denizlerdeki hakimiyet mücadelesinin yeni bir evreye taşındığı XVIII. yüzyılda, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Karadeniz’de yaşanan bu rekabetin tarihsel gelişmeler üzerinde etkileri olduğu bilinmektedir. Bu noktada, Osmanlı Devleti gibi yaklaşık üç buçuk asır denizcilik geçmişi olan bir gücün, XVIII. yüzyılda yeni bir deniz gücü olarak varlık göstermeye başlayan Rusya ile arasındaki deniz rekabeti nasıl gerçekleşmiştir? Bu mücadele coğrafyanın da etkisiyle iki tarafın deniz stratejilerini nasıl şekillendirmiş ve donanma modernizasyonu ile diplomatik manevraları ne şekilde cereyan etmiştir? Araştırmamızı bu sorular üzerine inşa ederek konuyu hem Osmanlı hem de Rus arşiv belgeleri, dönemin kronikleri ve günümüz tarihçilerinin eserlerine kadar mümkün olan en geniş inceleme sonucunda, XVIII. yüzyıldaki Osmanlı-Rus deniz gücü mücadelesine dair yeni bilgilere ulaşabilmeyi ve bu alandaki eksiklikleri bir nebze olsun giderebilmeyi, ayrıca elde ettiğimiz bulguların yeni araştırmalara ilham vermesini ve Karadeniz’deki bu büyük güç mücadelesinin daha iyi anlaşılmasına ışık tutacağını ümit etmekteyiz. Çalışmamızın sonucunda elde ettiğimiz veriler, konunun daha anlaşılır hale gelmesi adına şu şekilde değerlendirilebilir.

Osmanlı Devleti, Karlofça sonrasında kaybettiği toprakları geri almak ve denizlerdeki hakimiyetini korumak adına denizcilik alanında değişim ve dönüşüm sayılabilecek önemli reform adımları atmıştır. Bu adımların başında yer alan 1701 Bahriye Kanunnâmesi, donanmada kalyon sayısının artırılması ve bu gemi türünün, Osmanlı donanmasının ana gücü olarak belirlenmesi gibi düzenlemeleri içermektedir. Aynı zamanda bu kanunnâme, Osmanlı donanmasında yer alan denizcilerle ilgili temel bazı meselelerin ele alındığı ve yeniden düzenlendiği bir metin olarak öne çıkmaktadır. Bu açıdan Bahriye Kanunnâmesi, Osmanlı’nın deniz gücünü yeniden yapılandırmaya yönelik ilk ciddi kurumsal reformlarından biri olarak kabul edilebilir. Ancak bu reform adımları, Osmanlı Devleti’nin Batı’da hızla gelişen denizcilik teknolojilerini ve yenilikçi gemi yapım tekniklerini yeterince yakından takip edememesi nedeniyle istenen etkiyi sağlayamamıştır. Bu durumun sebepleri arasında Osmanlıların, Batı

Avrupa devletleriyle yeterli ve sürekli diplomatik temas kuramaması ve modern denizcilik tekniklerini öğrenmek için ülke dışından uzman getirme veya dışarıya öğrenci gönderme konusundaki eksiklikleri bulunmaktadır. Bu eksiklikler, yapılan reformun potansiyel etkisini sınırlı kılarak Osmanlı donanmasının modernizasyonunu sekteye uğratmış ve Batı'nın hızla ilerleyen denizcilik teknolojilerine karşı zayıf kalmasına neden olmuştur.

Rusya'da ise I. Petro'nun bizzat Batı Avrupa'ya giderek denizcilik teknolojilerini ve gemi yapım tekniklerini yerinde incelemesi, Rusya'nın deniz gücünü hızla modernize etmesini sağlamıştır. Özellikle Osmanlıların 1701'de çıkardığı kanunnameye karşılık Ruslar, aynı yıl Matematik ve Denizcilik (Navigasyon/Seyir) Okulu ile denizcilik alanında önemli bir başlangıç yapmıştır. Bu okulun daha sonra kapsamlı bir denizcilik akademisine dönüşmesi, Rus subaylarının modern denizcilik bilgisiyle donatılmasına ve Batı'nın stratejilerini benimsemelerine olanak tanımıştır. Bu kurumsallaşma, Rus donanmasının etkinliğini artıran profesyonel subayların yetişmesini sağlamıştır. Ayrıca Rusya, başta İngiltere ve Hollanda gibi Batı Avrupa'nın denizci devletleriyle kurduğu diplomatik ilişkiler sayesinde denizcilik teknolojilerine erişim sağlamış ve bu devletlerde bulunan uzmanları, Rus tersanelerine davet ederek bilgi transferini hızlandırmıştır. Bu durum Rusları, gemi yapım teknikleri, savaş taktikleri ve deniz organizasyonu gibi alanlarda Batı'nın yeniliklerine hızlı bir şekilde adapte etmiştir. Ayrıca, Rusya'nın kuzeyde İsveç ile sürdürdüğü mücadeleler ve 1756-1763 yılları arasında Batı Avrupa devletleriyle girdiği Yedi Yıl Savaşı, Rusların denizcilik alanında önemli tecrübeler kazanmasına da imkân tanımıştır. Bu süreçte edinilen deneyimler, Rus donanmasının operasyonel kabiliyetlerini artırmış ve deniz stratejilerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Nitekim Rusya'nın açık denizlerde hakimiyet kurma hedefi, denizcilikte sürekli bir modernizasyon sürecini zorunlu kılmış ve bu strateji, Karadeniz'deki üstünlüğünü tesis etmesinin temel taşlarından biri haline gelmiştir.

Rusya'nın I. Petro döneminde başlatılan Karadeniz'de deniz gücü olma süreci, II. Katerina dönemindeki reformlarla hız kazanmış ve böylece Karadeniz'deki deniz gücünde belirleyici bir üstünlük elde etmesini sağlamıştır. Araştırmamızın temel eksenine aldığı XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Rusya'nın mücadelesi ve gelişimini, özellikle 1768-1792 yılları arasındaki deniz gücüne olan somut etkilerini sayısal veriler ışığında değerlendirmek ve karşılaştırma yapmak önemli göstergesi

olmuştur. Bu noktada, Osmanlı donanmasının gelişip gelişmediğini ya da gerileyip gerilemediğini anlamak için Rusya'nın deniz gücüyle karşılaştırmalar yapılmış ve bu mukayese, Osmanlı donanmasının durumu hakkında bir fikir edinmeyi amaçlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin 1768-1774 yılları arasında sayısal olarak bir üstünlüğe bulunsa da Rusların donanmalarına yapmış olduğu önem ve yenilikler nedeniyle niteliksel olarak eksikliğini göstermektedir. Bu savaşta, Rusların Baltık filosundaki çift katmanlı borda sistemi, demir bağlantıların olması, özellikle İngiltere'den satın alınan gemiler ve hizmete alınan uzmanların savaş tecrübesi, denizlerde taktiksel beceri etkinliğinin artırmıştır. Osmanlılar ise Karadeniz'de, 1738 yılında Ruslara karşı çıkardığı altı kalyon ve 2.100 mürettebat sayısını 1769 yılında da Karadeniz'e çıkarmıştır. Bu noktada, aradan yaklaşık 30 yıl geçmesine rağmen aynı mücadelenin Karadeniz'de etkili olabileceği Osmanlıları yanıltmış olmalıdır. Ayrıca Osmanlı donanmasının gemi sayısındaki artış, denizcilik eğitimindeki ve gemi teknolojilerindeki eksikliklerle gölgelenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde, Rusların Karadeniz'de ilk olarak Don Nehri'nden Azak Denizi'ne ulaşmak ve burada faaliyet göstermek için birer yüzer batarya olan pramları kullanması etkili olmuştur. Karadeniz'in sularına pramlar yerine daha rahat uyum sağlaması için yeni tasarlanan adını verdikleri gemi türüyle birlikte hat gemileri ve fırkateynlerin üretimine başlanması, Kırım ve Kerç Boğazı'nın ele geçirilmesi sürecini hızlandırmıştır. Yine de bu savaşta Osmanlı donanmasının en büyük kaybı, Rusların Akdeniz'e ulaşarak Çeşme'deki hezimetten beslenmeleri olmuştur. Bu kayıp ise Osmanlı donanmasının eksikliğini belirgin hale getirmiş ve Rusya ile aradaki gelişimin acı sonuçlarını göstermiştir.

Çeşme'de yaşanan facianın ardından Osmanlılar, Cezayirli Gazi Hasan Paşa gibi önemli figürlerin öncülüğünde ve Batı'dan getirilen uzmanların katkılarıyla Osmanlı donanmasında kapsamlı yenilikler hayata geçirmeye çalışmıştır. Tersane reformları, yeni gemi inşa tekniklerinin adaptasyonu ve denizcilik eğitimi için kurumların açılması, bu çabaların başlıca unsurlarından olmuştur. Bu yeniliklerin ardından Osmanlı Devleti, kaybettiği deniz üstünlüğünü yeniden kazanmayı hedeflemişse de 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı, bu modernizasyonun yeterince etkili olmadığını göstermiştir. Nitekim bu savaş, modernizasyon çabalarının hemen istenen etkiyi göstermediğini ve bu dönüşümün zaman alan bir süreç olduğunu ortaya koyan kritik bir dönemi temsil etmiştir.

Coğrafi zorluklar, Rusların Karadeniz'e çıkış yapabilecek daha büyük gemiler inşa edebileceği uygun bir liman ve tersane arayışına girmelerine neden olmuştur. Bu doğrultuda, 1775'te Dinyeper Nehri'nin halicinde Herson tersanesinin inşasına başlanması ve ardından Sivastopol'un kurulması, Rusya'nın coğrafi engelleri aşarak Karadeniz'de kalıcı bir deniz gücü elde etme kararlılığını göstermiştir. Osmanlı ve Rusya arasındaki deniz gücü rekabeti, coğrafi konumun Karadeniz'de kalıcı bir deniz gücü inşa etmek ve bunu etkin bir şekilde kullanmak açısından ne denli kritik olduğunu ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti, boğazları kontrol ederek Karadeniz'i bir iç deniz haline getirerek bölgeyi dış dünyadan izole ederken; Rusya ise kuzeydeki nehir yollarını kullanarak Karadeniz'e ulaşma ve bu bölgede deniz gücü oluşturma çabalarını hızlandırmıştır. Bu coğrafi faktörler, Rusya'nın Karadeniz'de deniz üsleri kurma, tersaneler inşa etme ve güçlü bir filo oluşturma yönündeki stratejik hamlelerinde belirleyici bir rol oynamıştır.

1787-1792 yılındaki askerî faaliyetler ve deniz seferleri değerlendirildiğinde, modernizasyon sürecinin getirdiği yeniliklerin savaş meydanında etkili bir şekilde kullanılamadığı görülmektedir. Bu durumun savaş sırasında sahada tam anlamıyla etkili olamaması, birkaç temel faktöre dayanmaktadır. Öncelikle, modernizasyon sürecinin hızla hayata geçirilmek istenmesi ve Osmanlı Devleti'nin çok cepheli bir savaşla karşı karşıya kalması ve Rus İmparatorluğu'nun savaş öncesi oluşturduğu diplomatik temaslar, bu sürecin derinlemesine uygulanmasını zorlaştırmıştır. Osmanlı donanması, hızla inşa edilen gemilerin bakım ve onarım süreçlerindeki eksiklikler, subayların ve mürettebatın yeni tekniklere uyum sağlamakta yaşadığı zorluklar gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte, Batı'dan getirilen uzmanlar aracılığıyla yapılan yeniliklerin yerel koşullara tam anlamıyla adapte edilememesi, yeniliklerin sürekliliği ve etkinliği konusunda sıkıntılar doğurmuştur.

1787-1792 yılları arasındaki Karadeniz'deki deniz gücü mücadelesinde, iki tarafın donanmaları arasında niceliksel bir denge sağlandığı gözlemlenmektedir. Osmanlı ve Rus donanmalarının gemi sayılarına bakıldığında, her iki tarafın da belirli bir dengeye yaklaştığı anlaşılmaktadır. 1790-1791 yıllarına ait verilere göre Karadeniz'de Osmanlı donanmasında toplam 26 savaş gemi bulunurken Rus donanması ise 29 savaş gemisine sahiptir. Bu sayıların benzerliği, her iki tarafın da Karadeniz'de etkin bir güç bulundurma amacında olduğunu ve bu süreçte denizcilik kapasitelerini artırmak için yoğun bir çaba sarf ettiğini göstermektedir. Ancak sayısal olarak benzer bir seviyeye

ulaşılmış olsa da denizlerdeki gücü belirleyen sadece gemi sayısı değil, gemilerin nitelikleri, ateş gücü ve operasyonel kapasiteleridir. Niteliksel olarak incelendiğinde, Rus donanmasının bu dönemde Osmanlı donanmasına göre çeşitli avantajlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle, Rus savaş gemilerinin boyutları ve üzerlerindeki top sayısı, Osmanlı gemilerine kıyasla oldukça fazladır. Ayrıca Rus donanmasındaki toplam 29 gemide 1410 top yer alırken; Osmanlı donanmasındaki 26 gemide 1119 top bulunmaktaydı. Bu durum, Rusların daha yoğun bir ateş gücü sağlayarak denizlerde daha etkili bir savunma ve saldırı kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Rus gemileri, top sayısındaki bu fazlalık nedeniyle, birer yüzer kale niteliği taşımakta ve bu durum, deniz muharebelerinde belirleyici bir üstünlük sağlamıştır. Donanmanın gemi türleri ve bu türlerin stratejik kullanımı açısından da iki taraf arasında farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Osmanlı donanmasında 13 fırkateyn bulunurken; Rusların fırkateyn sayısı 9'dur. Bu durum, Osmanlıların manevra kabiliyeti yüksek ve nispeten daha hızlı hareket edebilen gemilere öncelik verdiğini göstermektedir. Osmanlıların, Batı'dan gelen uzmanların da katkısıyla fırkateynlere yönelmesi, Karadeniz'de hızlı hareket edebilme ve düşman unsurlarına karşı esnek müdahaleler gerçekleştirme amacına yönelik bir stratejiyi işaret etmektedir. Buna karşın, Ruslar daha büyük ve ağır savaş gemilerine ağırlık vermiştir. Osmanlıların 9 kalyonuna karşın, Rusların 20 savaş gemisi bulunmaktaydı. Bu gemilerin büyüklüğü ve üzerlerindeki top sayısının fazlalığı, Rus donanmasının deniz muharebelerinde sabit ve ağır bir ateş gücü ile üstünlük sağlama stratejisine işaret etmektedir. Her iki tarafın da deniz koşulları ve coğrafi sınırlamalar doğrultusunda silah çeşitlerini ve donanma yapısını optimize etmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Karadeniz'in kapalı yapısı ve üslerin birbirine yakın olması, her iki tarafın da top çeşitliliğine ve demir kullanılarak geliştirilen silah sistemlerine ağırlık vermesine neden olmuştur. Bu durum, Karadeniz'deki kısa mesafeli çatışmalar ve limanların stratejik önemine vurgu yapmaktadır. Sonuç olarak Karadeniz'de 1787-1792 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Rus deniz mücadelesi, iki devletin deniz gücü kapasitelerini artırma çabalarının somut bir göstergesi olmuştur. Niceliksel açıdan benzer seviyelere ulaşılmış olsa da niteliksel açıdan Rusların taktik ve coğrafya bilgisi yüksek eğitimli subay kadrosuna sahip olması, daha donanımlı ağır silahlarla teçhiz edilmesi ve daha büyük savaş gemileri bulundurması, denizlerdeki mücadelede belirleyici olmuştur.

Kısaca, Karadeniz’de sınırlı erişimi olan Rusya’nın XVIII. yüzyılda niceliksel genişlemeden çok beceriye, deneyime ve modernizasyona odaklanarak Karadeniz’deki deniz gücünü önemli ölçüde artırmıştır. Bu yaklaşım, Osmanlı Devleti’nin yüzlerce yıldır süregelen hakimiyetine meydan okumak için fırsat vermiş ve Karadeniz’de Rusya’nın yeni bir paydaş olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlıların, Batı’daki tersanelerde kullanılan çift iskelet yapısı, demir bağlantılar ve dayanıklı meşe kerestesi gibi modern gemi yapım teknikleri donanmasında yeterince uygulanmamıştır. Ayrıca, Batı Avrupalı denizcilerin ve tersane ustalarının tecrübelerinin Tersâne-i Âmire’ye aktarılmasında da belirgin bir sınırlılık söz konusuydu. Bu durum, Batı Avrupa’da kaydedilen gelişmelerin takip edilmesini Rusya’ya oranla zorlaştırmıştır. Osmanlı tersaneleri, geleneksel ve Venedik tersanelerindeki benzer yöntemlerle gemi inşa etmeye devam etmiştir. Rusların Batı’dan bilgi ve teknik uzmanlık transferi, eğitilmiş subayların yetiştirilmesi ve donanmalarını daha etkili hale getirmek için yaptıkları reformlarla niteliksel gelişimi ön planda tutmayı başaramamıştır. Rusların bu stratejik hamleleri, Karadeniz’de uzun vadeli bir üstünlük elde etmesine neden olmuştur. Bu süreç, Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’deki hakimiyetini önemli ölçüde zayıflatmış, Osmanlı’nın deniz gücünü modernize etme konusunda yaşadığı kurumsal ve yapısal sıkıntılar, bu sürecin Rusya lehine sonuçlanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler ışığında XVIII. yüzyılın sonunda Rus İmparatorluğu, asırlardır Türk gölü olan Karadeniz’in aktif ve kalıcı bir gücü haline gelmiş, bu denizdeki geleneksel güç dengesini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Nitekim bu süreç, Karadeniz’de kalıcı bir deniz gücü varlığı oluşturma ne kadar zor, ancak stratejik anlamda ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir.

Karadeniz’de Osmanlı tekeli yikan Rusya, Akdeniz ve diğer uluslararası sulara ulaşmak için bu denizi bir geçiş kapısı olarak kullanmaya çalışmıştır. Bu durum, Karadeniz’in stratejik önemini artırmış ve bu bölge, Osmanlı Devleti için bir sonraki yüzyılda yalnızca askerî değil, aynı zamanda ekonomik ve diplomatik anlamda da bir kırılma noktası alanı haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A.{DVNSMHH.d.})

nr. 108/717, 108/718, 108/921, 108/1116, 108/1318, 108/1643, 108/1690, 108/1746, 110/839, 110/1755, 114/46, 115/2854, 119/5, 119/184, 119/202, 119/1577, 119/2035, 139/1665, 141/50, 144/76, 144/135, 144/136, 144/501.

Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Nâme-i Hümâyûn Defterleri (A.{DVNSNMH.d.})

nr. 4/95, 5/90, 5/95, 5/176, 6/3, 6/4, 6/17, 6/133, 6/192, 6/194, 7/61, 7/296, 9/511, 9/542.

Ali Emiri/Sultan II. Mustafa (AE.SMST.II)

nr. 106/11523.

Ali Emiri/Sultan I. Mahmud (AE.SMHD.I)

nr. 52/3157.

Ali Emiri/Sultan III. Mustafa (AE.SMST.III)

nr. 14/890, 186/14665.

Ali Emiri/Sultan I. Abdülhamid (AE.SABH.I)

nr. 8/746, 141/9487, 323/22008, 324/22080, 352/24640.

Ali Emiri/Sultan III. Selim (AE.SSLM.III)

nr. 426/24426, 433/24671.

Cevdet/Askeriye (C.AS)

nr. 36/1635, 311/12863, 978/42632, 999/43675, 1002/43840, 1079/47558.

Cevdet/Bahriye (C.BH)

nr. 13/646, 14/669, 23/1100, 43/2024, 52/2439, 53/2521 54/2544, 80/3842, 81/3880, 83/3983, 88/4210, 102/4906, 103/4982, 105/5067, 114/5516, 121/5883, 125/6091, 129/6269, 136/6575, 138/6692, 139/6737, 151/7197, 154/7314, 154/7318, 156/7418, 166/7852, 169/7980, 169/7985, 185/8704, 193/9065, 197/9223, 201/9399, 204/9545, 204/9562, 205/9607, 215/10026, 227/10586, 231/10755, 234/10867, 238/11058, 248/11487, 251/11614, 254/11759.

Cevdet/Dahiliye (**C.DH**)
nr. 9/411.

Cevdet/Hariciye (**C.HR**)
nr. 16/754, 76/3773, 83/4128, 173/8634.

Cevdet/Maarif (**C.MF**)
nr. 93/4625.

Başmuhasebe Kalemî Defterleri (**D.BŞM.d.**)
nr. 2047, 4402, 4448, 4452, 5932.

Başmuhasebe Tersâne Emîni Defterleri (**D.BŞM.TRE.d.**)
nr. 14595, 14599, 14753, 14981, 14984, 15123, 15168, 15188, 15195, 15196,
15202, 15203, 15204, 15205, 15206, 15207, 15208, 15209, 15210, 15211,
15212, 15213, 15215, 15216, 15217, 15219, 15221, 15225, 15226.

Başmuhasebe Kalyon Katibi Defterleri (**D.BŞM.KNK.d.**)
nr. 15836.

Deniz Tarihi Arşivi Tersâne-i Âmire Defterleri (**DTA.TRS.d.**)
nr. 15, 23.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.)
nr. 1186/1.

Hatt-ı Hümâyûn (**HAT**)
nr. 8/262, 8/272, 8/288, 8/297, 24/1223, 24/1224, 30/1417, 145/6127,
151/6356, 151/6358, 1380/54404, 1383/54749, 1384/54790, 1428/58456,
1451/15.

Haritalar (**HRT.h**)
nr. 89, 187.

İbnülemin/Askeriye (**İE.AS**)
nr. 26/2394.

İbnülemin/Bahriye (**İE.BH**)
nr. 7/648, 13/1134, 13/1135.

Kamil Kepeci Defter (**KK.d.**)
nr. 5726.

Maliyeden Müdevver Defterler (**MAD.d.**)
nr. 17904, 2883, 2925, 3142, 3918, 6880.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (**TS.MA.d**)
nr. 9921, 9923.

Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrakı (**TS.MA.e.**)

nr. 243/45, 355/27, 384/23, 436/57, 457/26, 501/33, 519/39, 557/18, 705/29, 715/59, 715/62, 730/31, 730/51, 877/76.

Yabancı Arşivler/Rusya Federasyonu Arşivi (YB.(1))
nr. 1/19.

Rusya Devlet Askerî-Deniz Filosu Arşivi (RGAVMF)

Azak Filosu Komutanlığı ve Taganrog Limanı (1768-1816)

F. 168, O. 1, D. 3; F. 168, O. 1, D. 10; F. 168, O. 1, D. 11; F. 168, O. 1, D. 15; F. 168, O. 1, D. 16; F. 168, O. 1, D. 31; F. 168 O. 1, D. 124.

Amirallik Kurulu Başkan Yardımcısı Mareşal-General İ. G. Çernişev'in Ofisi (?-1797)

F. 172, O. 1, D. 1; F. 172, O. 1, D. 16; F. 172 O. 1, D. 21; F. 172 O. 1, D. 34; F. 172, O. 1, D. 37; F. 172 O. 1, D. 38; F. 172 O. 1, D. 40; F. 172 O. 1, D. 178; F. 172, O. 1, D. 288; F. 172 O. 1, D. 413.

Karadeniz Filosunun Yönetimi Hakkında G. A. Potemkin'in Ofisi (1778-1801)

F. 197, O. 1, D. 42; F. 197, O. 1, D. 43; F. 197, O. 1, D. 44; F. 197, O. 1, D. 48; F. 197, O. 1, D. 63; F. 197, O. 1, D. 64.

Devlet Amirallik Kurulu

F. 212, O. 1, D. 5; F. 212, O. 4, D. 1; F. 212, O. 4, D. 2; F. 212, O. 4, D. 3; F. 212, O. 4, D. 4; F. 212, O. 4, D. 5; F. 212, O. 4, D. 6; F. 212, O. 4, D. 9; F. 212 O. 4, D. 15; F. 212, O. 4, D. 28; F. 212 O. 4, D. 30; F. 212 O. 4, D. 40; F. 212 O. 4, D. 45; F. 212, O. 4, D. 60; F. 212, O. 7, D. 153; F. 212, O. 7, D. 158; F. 212, O. 7, D. 608; F. 212, O. 7, D. 609.

Amirallik Konseyi ve Diğer Yerlerden Gelen Belgeler

F. 223, O. 1, D. 4; F. 223, O. 1, D. 12,

En Yüksek Emirler, Kurallar ve Kararnameler Koleksiyonu (1725-1917)

F. 227, O. 1, D. 18; F. 227, O. 1, D. 19; F. 227, O. 1, D. 22; F. 227, O. 1, D. 26; F. 227, O. 1, D. 27; F. 227, O. 1, D. 29; F. 227, O. 1, D. 39; F. 227, O. 1, D. 45.

General-Amiral F. M. Apraksin'in Ofisi (1695-1728)

F. 233, O. 1, D. 263.

Karadeniz Filosu ve Karadeniz Limanları Baş Komutanlığı (1785-1908)

F. 243, O. 1, D. 105.

Karadeniz Amirallik Kurulu (1785-1798)

F. 245, O. 1, D. 2; F. 245 O. 1, D. 6; F. 245, O. 1, D. 12.

Rus Filosu Tarihi Üzerine Materyaller

F. 315, O. 1, D. 131; F. 315, O. 2, D. 134.

Yelkenli ve Kürekli Filoların Gemi Yapımına İlişkin Çizimler (Koleksiyon)

F. 327, O. 1, D. 1180; F. 327, O. 1, D. 2890; F. 327, O. 1, D. 5137.

Seyir Defterleri (Koleksiyon) (1719-1917)

F. 870, O. 1, D. 12; F. 870, O. 1, D. 952B; F. 870, O. 1, D. 1040A; F. 870, O. 1, D. 1042; F. 870, O. 1, D. 1061; F. 870, O. 1, D. 1096; F. 870, O. 1, D. 1123; F. 870 O. 1, D. 1184; F. 870 O. 1, D. 1187; F. 870 O. 1, D. 1206A; F. 870, O. 1, D. 1244; F. 870, O. 1, D. 1268; F. 870, O. 1, D. 1271A; F. 870, O. 1, D. 63157.

Donanmanın Merkezi Kartografik Üretim Arşivindeki Atlaslar, Haritalar ve Planlar

F. 1331, O. 1, D. 9; F. 1331, O. 1, D. 27; F. 1331, O. 1, D. 36; F. 1331, O. 1, D. 37.

Rusya Devlet Tarihi Arşivi (RGIA)

Sinod Ofisi

F. 796, O. 17, D. 215; F. 796, O. 18, D. 398.

2. Kaynak Eserler

Admiral Uşakov, *Sbornik Dokumentov i Materialov*, T. I, ed. R. N. Mordvinov, Voennoye İzd., Moskova, 1951.

Afanasiy Nikitin, *Üç Deniz Ötesine Seyahat*, çev. Serkan Acar, TTK, Ankara, 2021.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. I, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 2022.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. II/1, haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK, Ankara, 2022.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. III, haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 2022.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. IV, haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 2020.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. V, haz. Ziya Yılmaz, TTK, Ankara, 2024.

Ahmed Resmi Efendi, *Hulâsatü'l- İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi)*, haz. Osman Köksal, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr'ı: 1166-1188/1752-1774*, nşr. Nevzat Sağlam, TTK, Ankara, 2020.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1978.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr: 1174-1779 (H. 1188-1193)*, haz. Mücteba İlgürel, TTK, Ankara, 2014.

BAYER, Gottlieb Siegfried, *Kratkoye Opisaniye Vseh Sluçayev Kasayuşihsy do Azova ot Sozdaniye sego Goroda do Vozvraşeniya Onago Pod Rossiyskuyu Derjavu*, çev. İ. K. Taubert, Pri İmperatorskoy Akademii Nauk, St. Petersburg, 1782.

BEREDNİKOV, Yakov İ., *PSRL: Lavrentyevskaya i Troitskaya Letopis* T. I, yay. haz. Arheografiçeskaya Komissiya, Tipografiya Eduarda Pratsa, St. Petersburg 1846.

- BIÇKOV, Afanisiy F. (ed.), *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo (1688-1701)*, T. I, Gosudarstvennaya Tip., St. Petersburg, 1887.
- BIÇKOV, Afanisiy F. (ed.), *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo (1704-1705)*, T. III, Gosudarstvennaya Tip., St. Petersburg, 1893.
- BUHLER, Fyodor A., Vladimir A. Ulyanitskiy, *Sbornik İmperatorskogo Russkogo İstoriçeskogo Obşestva*, T. XLVIII, Universitetskoy Tip. (M. Katkov), St. Petersburg, 1885.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, nşr. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 1995.
- Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, C. II/1, haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi, İstanbul, 2008.
- Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, C. VII/2, Yapı Kredi, İstanbul, 2011.
- İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, nşr. A. Sait Aykut, Yapı Kredi, İstanbul 2017.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, I, haz. S. Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2007.
- KALAÇOV, Nikolay V., İ. A. Çistoviç, *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta*, T. I, Ç. I, Tip. Vtorogo Otdeleniya Sobstvennoy E. İ. V. Kantselyarii İzd., St. Petersburg, 1869.
- Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, nşr. İ. Bostan, TÜBA, Ankara, 2018.
- Mehmed İzzet Bey, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ: Osmanlı Kaptanıderyaları (1352-1853)*, haz. Cemil Sağlam, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2021.
- Mustafa Kesbî, *İbretnü mâ-yı Devlet*, haz. A. Öğreten, TTK, Ankara, 2002.
- Mustafa Naîmâ, *Naîmâ Tarihi*, C. III, nşr. Zuhuri Danışman, Z. Danışman İstanbul, 1968.
- Mustafa Naîmâ, *Naîmâ Tarihi*, C. IV, nşr. Zuhuri Danışman, Z. Danışman, İstanbul, 1968.
- Nestor, *Povest Vremennih Let*, çev. D. S. Lihaçev, O. V. Tvorogov, Vita Nova, St. Petersburg, 2012.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, C. II, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982.
- PEKARSKİY, Pyotr P., *Bumagi İmperartritsı Yekaterini II, Hranyaşiesya v Gosudarstvennom Arhive Ministerstva İnostrannih Del. 1744-1764*, T. I, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk İzd., St. Petersburg, 1871.
- Petro A. Romanov, *Kniga Ustav Morskoy, O Vsem Şto Kasayetsya Dobromu Upravleniyu, v Bitnosti Flota na More*, Pri İmperatorskoy Akademii Nauk İzd., St. Petersburg, 1780.
- Sâdullah Enverî, *Sadullah Enverî Târîhi: 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, C. III, haz. Ümmügülsüm Filiz Bayram, TÜBA, Ankara, 2023.
- Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, nşr. Mehmet Topal, TÜBA, Ankara, 2018.

SPERANSKIY, Mihail M., *Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy Imperii (1700-1712)*, T. IV, Otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Velicestva Kantselyarii İzd., St. Petersburg, 1830.

SPERANSKIY, Mihail M., *Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy Imperii (1713-1719)*, T. V, Otdeleniya Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Velicestva Kantselyarii İzd., St. Petersburg 1830.

Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, haz. Mesut Aydın, Kitabevi, İstanbul, 2007.

Şemdânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't-Tevârih*, C. II/B, haz. M. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1980.

TOLSTOY, Pyotr A., *Opisaniye Çernogo Morya, Egeyskogo Arhipelaga i Osmanskogo Flota*, haz. İ. V. Zaytsev, S. F. Oreškova, Natalis İzd., Moskova, 2006.

VESELAGO, Feodosiy F., *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. VI, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg, 1877.

VESELAGO, Feodosiy F., *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XI, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg, 1886.

VESELAGO, Feodosiy F., *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XII, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg, 1888.

VESELAGO, Feodosiy F., *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. XV, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg, 1895.

YELAGİN, Sergey İ., *İstoriya Russkogo Flota, Period Azovskiy*, Komissionera Imperatorskoy Akademii Hudojestv, Gogenfeldana i Ko Tip., St. Petersburg, 1864.

YELAGİN, Sergey İ., *İstoriya Russkogo Flota, Period Azovskiy*, Ç. II, Tip. Komissionera Imperatorskoy Akademii Hudojestv Gogenfeldana i K, St. Petersburg, 1864.

YELAGİN, Sergey İ., *Materialı dlya İstorii Russkogo Flota*, T. I, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg 1865.

3. Araştırma ve İnceleme Eserler

ABOU-EL-HAJ, Rıfa'at Ali, *The 1703 Rebellion and The Structure of Ottoman Politics*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul Publ., Leiden, 1984.

ACAR, Kezban, *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*, İletişim Yay., İstanbul, 2009.

AFYONCU, Erhan, "Silâhdar İbrâhim Paşa", TDVİA, C. XXXVII, İstanbul, 2009.

ÁGOSTON, Gábor, "Military Transformation in the Ottoman Empire and Russia, 1500–1800", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, XII/2, 2011.

ÁGOSTON, Gábor, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, haz. Kahraman Şakul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020.

ÁGOSTON, Gábor, "Karşılaştırmalı Perspektifle Osmanlı Askeri ve Deniz Gücü: İnebahtı Öncesi ve Sonrası", *Tarih Dergisi*, 76, 2022.

AKAD, Mehmet Tanju, *Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar II: Deniz Savaşları Anadolu Selçuklu Devleti'nden Osmanlı İmparatorluğu'na*, İnkılâp Yay., İstanbul, 2018.

- AKİMOVA, O. A., “Literatura Horvatii, Dalmatsii, Dubrovnika”, *İstoriya Literatur Zapadny i Yujny Slavyan: Ot İstokov Do Serediny XVIII Veka*, T. I, ed. L. N. Budagova, A. V. Lipatov, C. V. Nikolskiy, İndrik İzd., Moskova, 1997.
- AKSAN, Virginia H., *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*, Routledge Published, New York, 2007.
- AKSAN, Virginia H., “Ottoman Military Power in the Eighteenth Century”, *Warfare in Eastern Europe 1500-1880*, ed. Brian L. Davies, Brill Publ., Leiden-Boston, 2012.
- AKSAN, Virginia H., *Ottoman and Europeans: Contacts and Conflicts*, The Isis Press, İstanbul, 2010.
- AKTEPE, M. Münir, “Ahmed III”, TDVİA, C. II, İstanbul, 1989.
- AKTEPE, M. Münir, “Baltacı Mehmed Paşa”, TDVİA, C. V, İstanbul, 1992.
- ALTINAY, Ahmet Refik, *Baltacı ve Büyük Petro*, haz. Mevlüt F. İslamoğlu, Akıl Fikir Yay., İstanbul, 2012.
- ANATOLYEVİÇ, Meşeryakov G., “Sozdaniye Donskoy Voyennoy Flotilii v 1733-1735 gg”, *Vestnik Kostromskogo Gosudarstvennogo Universiteta Jurnal*, II, 2018.
- ANDERSON, M. S., “Great Britain and the Russian Fleet, 1769-70”, *The Slavonic and East European Review*, XXXI/76, 1952.
- ANDERSON, M. S., “Great Britain and the Growth of the Russian Navy”, *Mariners Mirror*, XLII/2, 1956.
- ANDERSON, R. C., *Naval Wars in the Baltic During the Sailing-Ship Epoch (1522-1850)*, C. Gilbert-Wood Publ., Londra, 1910.
- ANDERSON, R. C., *Naval Wars In The Levant (1559-1853)*, Princeton University Press, Princeton 1952.
- ANİSİMOV, Yevgeniy, *Anna İoannovna*, Molodaya Gvardiya İzd., Moskova, 2002.
- ARDEL, Ahmet, “Karadeniz”, M.E.B. İslam Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul, 1977.
- ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara, 1997.
- ARTAMANOV, Vladimir A., *Turetsko-Russkaya Voyna 1710-1713 gg.*, Kuçkovo Pole İzd., Moskova, 2019.
- ASCHERSON, Neal, *Black Sea*, Jonathan Cape Publisher, London, 2001.
- ASLAN, Mahir, “Rus Kaynakların Işığında Slavseverlik ve Politik İz Düşümü Panslavizm”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/2, Güz, 2018.
- ASLAN, Mahir, “Rusya’nın Bir Karadeniz Devleti Olması Sürecinde Grigoriy Aleksandroviç Potemkin (1768-1791)”, *Karadeniz Araştırmaları*, XV/59, Güz, 2018.
- ASLAN, Mahir, “Erken Bir Panslavist Yuriy Krijaniç: Çarlık Rusyası Tarafından Kırım’ın İşgali ve Tatarlar Üzerine Düşünceleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, CXXIII/ 243, Aralık, 2019.
- ASLAN, Murat, *Mithradates VI Eupator: Roma’nın Büyük Düşmanı*, Odin Yay., İstanbul, 2007.
- ASLAN, Seyfullah, *İmparatorluğun Tuna Donanması Teşkilât ve Faaliyetleri (1683-1718)*, Timaş Yay., İstanbul 2024.

- AYDIN, Hatice, *Theophanes Confessor'ün Kroniğinde Türkler 284-813*, Kronik Yay., İstanbul, 2021.
- AYDIN, Mahir, “Cezayirli Gazi Hasan Paşa”, TDVİA, C. VII, İstanbul, 1993.
- AYDIN, Meltem, “Kaptan-ı Derya Canım Hoca Mehmed Paşa”, *Bilig*, 77, 2016.
- AYDIN, Yusuf Alperen, “XVIII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Donanması ve Tersâne-i Âmire’de Lenger ve Yelken Bezi Üretimine Başlanması”, *Tarih Dergisi*, XLIX, 2009.
- AYDIN, Yusuf Alperen, *Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*, Küre Yay., İstanbul, 2011.
- AYDÜZ, Salim, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, TTK, Ankara, 2006.
- BABİNGER, Franz, *Mehmed the Conqueror and His Time*, çev. Ralph Manheim, Princeton University Press, Princeton, 1978.
- BACIC, Jakov, “Slav: The Origin and Meaning of the Ethnonym”, *Slovene Studies Journal*, IX/1-2, 1987.
- BARTL, Peter, “17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu”, çev. Kemal Beydilli, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, VI, İstanbul, 1998.
- BASHANOV, Mikhail, *Tarihî Rus Haritalarında Osmanlı Devleti (1700-1797)*, çev. ve haz. İlyas Kemaloğlu, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay., İstanbul, 2023.
- BATMAZ, Eftal Ş., “Rusya Devleti Eski Antlaşmalar Arşivi’ndeki Türkiye ile İlgili Belgeler”, *Kebikeç*, XV, 2003.
- BAYINDIR, Cem, “Çarlık Rusya’sının Doğu Avrupa’daki ‘Belgorod Savunma Hattı’ İnşasının Önemi ve Kazakların Etkisi”, *Rusya Araştırmaları Dergisi*, X, 2023.
- BAYINDIR, Cem, “Karadeniz’e Yönelik Rus Genişlemesi ve Coğrafi Haritacılığın Etkisi: Cornelius Cruys’un 1699 Yılında Hazırladığı ‘Don Nehri Atlası’ Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Karadeniz Araştırmaları*, XXI/82, 2024.
- BAYOV, A. K., *Russkaya Armiya v Tsarstvovaniye Imperatritsı Anni İoannovni, Voyna s Turtsiyey v 1736-1739 gg.*, T. I, Elektro-tip., N. Ya. Stoykovoy İzd., St. Petersburg, 1906.
- BAYOV, A. K., *Russkaya Armiya v Tsarstvovaniye Imperatritsı Anni İoannovni, Voyna s Turtsiyey v 1736-1739 gg.*, T. II, Elektro-tip., N. Ya. Stoykovoy İzd., St. Petersburg, 1906.
- BECKWITH, Christopher I., *Empires of The Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton University Press, New Jersey, 2009.
- BELOUSOV, Aleksandr S., “Voyennoye Sudostroyeniye na Reke Don v 1721-1735 godah”, *Genesis: İstoriçeskiye İssledovaniya*, II, 2020.
- BERDYAEV, Nikolay, *Russkaya İdeya*, Azbuka Klassika İzd., St. Petersburg, 2008.
- BEREJKOV, M. N., *Plan Zavoyevaniya Krıma, Sostayavlenniy v Tsarstvovaniye Gosudarya Alekseya Mihailoviça Uçenim Slavyaninom Yuriyem Krijinaçem*, Tip. V. S. Balaşeva İzd., St. Petersburg, 1891.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2012.

- BEYDİLLİ, Kemal, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1985.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Karadeniz’in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve ‘Miri Ticâret’ Teşebbüsü”, *Belleten*, LV/214, Aralık, 1991.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Prut Antlaşması”, TDVİA, C. XXXIV, İstanbul, 2007.
- BEYDİLLİ, Kemal, “İstanbul’da Deniz ve Kara Mühendishanelerinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1775-1839)”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. IX, İBB Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2015.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Mühendishâne-i Bahrî Hümâyûn”, TDVİA, C. XXXI, Ankara, 2020.
- BIYIK, Ömer, *Kırım’ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)*, Ötüken Yay., İstanbul, 2014.
- BİLGE, Mustafa L., “Azak”, TDVİA, C. IV, İstanbul, 1991.
- BİLİCİ, Faruk, “XVIII. Yüzyılda Karadeniz’de Osmanlı-Rus Mücadelesi”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. II, ed. Z. Arıkan, L. Sancar, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 2009.
- BLOCH, Marc, “Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi İçin”, çev. Ali Boratav, *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, Kırmızı Yay., İstanbul, 2010.
- BOECK, Brian J., “When Peter I Was Forced to Settle for Less: Coerced Labor and Resistance in a Failed Russian Colony (1695-1711)”, *The Journal of Modern History*, LXXX/3, 2008.
- BOECK, Brian J., “The Siege of Azov in 1641: Military Realities and Literary Myth”, *Warfare in Eastern Europe 1500-1800*, ed. Brian J Davies, Brill Publishers, Leiden-Boston, 2012.
- BOGOSLOVSKİY, Mihail M., *Pyotr I: Materialı dlya Biografii, Destvo, Yunost, Azovskiye Pohodi*, T.I, Ogiz İzd., Moskova, 1940.
- BOGOSLOVSKİY, Mihail M., *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. III, Ogiz İzd., Moskova, 1946.
- BOGOSLOVSKİY, Mihail M., *Pyotr I: Materialı dlya Biografii*, T. IV, Ogiz İzd., Moskova 1948.
- BOSTAN, İdris, “Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1817)”, *Belleten*, LIX/225, 1995.
- BOSTAN, İdris, “Kapudan Paşa”, TDVİA, C. XXIV, İstanbul, 2001.
- BOSTAN, İdris, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yay., İstanbul, 2008.
- BOSTAN, İdris, “Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, ed. İ. Bostan, S. Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 2009.
- BOSTAN, İdris, “II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, ed. İ. Bostan, S. Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 2009.
- BOSTAN, İdris, “İmparatorluk Donanmasına Doğru: Tersâne-i Âmire’nin Kuruluşu ve Denizlerde Açılım”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, ed. İ. Bostan, S. Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 2009.

- BOSTAN, İdris, “Kalyonun Yükselişi ve Akdeniz’de Osmanlı Donanması (XVIII. Yüzyıl)”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. II, ed. Z. Arıkan, L. Sancar, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 2009.
- BOSTAN, İdris, “Mezemorta Hüseyin Paşa ve 1701 Tarihli Bahriye Kanunnamesi”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, ed. İ. Bostan, S. Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 2009.
- BOSTAN, İdris, “Tersâne-i Âmire”, TDVİA, C. XL, İstanbul, 2011.
- BOSTAN, İdris, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre Yay., İstanbul, 2017.
- BOSTAN, İdris, *17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Küre Yay., İstanbul, 2018.
- BOSTAN, İdris, *Osmanlı Deniz Teknolojisi*, Küre Yay., İstanbul, 2023.
- BRAUDEL, Fernand, *The Mediterranean and The Mediterranean World in The Age of Philip II*, C. I, çev. Sian Reynolds, Harper & Row Publ., New York, 1972.
- BRAUDEL, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1989.
- BRUIJN, Jaap R., *The Dutch Navy of the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, International Maritime Economic History Association, Newfoundland, 2011.
- BRUMMETT, Palmira, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*, State Universtiy of New York Press, New York, 1994.
- BRUMMETT, Palmira, “The Ottomans As a World Power: What We Don’t Know About Ottoman Sea-Power”, *Oriente Moderno: The Ottomans and The Sea*, Anno 20 (81), Nr. 1, 2001.
- BUSHKOVITCH, Paul, “Peter the Great and the Northern War”, *The Cambridge History of Russia: Imperial Russia, 1689-1917*, II, ed. Dominic Lieven, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- BUSHKOVITCH, Paul, *Büyük Petro*, çev. Berna Akkıyal, İletişim Yay., İstanbul, 2018.
- CANATAR, Mehmet, “Vekilharç”, TDVİA, C. XLIII, İstanbul, 2013.
- CANDIANI, Guido, “A New Battle Fleet: The Evolution of The Ottoman Sailing Navy, 1650–1718, Revealed Through Venetian Sources”, *The Mariner’s Mirror*, 104/1, 2018.
- CHIROT, Daniel, “Marc Bloch’un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası”, çev. Ahmet Fethi, *Tarihsel Sosyoloji: Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler*, ed. Theda Skocpol, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2002.
- CRACRAFT, James, *The Revolution of Peter the Great*, Harvard University Press, Cambridge, 2006.
- CURTA, Florin, *Slavs in the Making History, Linguistics, and Archaeology in Eastern Europe (ca. 500 - ca.700)*, Routledge, New York, 2021.
- ÇERNİŞEV, A. A., *Rossiskiy Parusny Flot*, T. I, Voenizdat İzd., Moskova, 1997.
- ÇERNİŞEV, A. A., *Rossiskiy Parusny Flot*, T. II, Voenizdat İzd., Moskova, 2002.
- ÇİÇEK, Hikmet, “XVIII. –XIX. Yüzyıllar Osmanlı-Rus Münasebetlerine Dair Önemli Bir Kaynak: 83/1 Numaralı ve 1113-1309/1701-1891 Tarihli Rusya Ahidname Defteri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, CXXVII/250, Ocak-Şubat, 2021.

- ÇOLAK, Songül, Metin Aydar, Savaş ve Propaganda: 1683 Viyana Kuşatması Üzerine Bir Değerlendirme, *Belleten*, LXXXIV/301, Aralık, 2020.
- DAVIES, Brian L., *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500-1700*, Routledge Pub., New York, 2007.
- DAVIES, Brian L., *Ottomans and Europeans*, The Isis Press, İstanbul, 2010.
- DAVIES, Brian L., *The Russo-Turkish War, 1768-1774: Catherine II and The Ottoman Empire*, Bloomsbury Publ., Londra, 2016.
- DAVİD, Geza, “Baron de Tott, François”, TDVİA, C. V, İstanbul, 1992.
- DECEİ, Aurel, “Karadeniz”, M.E.B. İslam Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul, 1977.
- DEMİR, Uğur, *1768-1774 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi*, TTK, Ankara, 2023.
- DEPE, Enes, “1770-1790 Yılları Arasında Osmanlı Yelkenli Donanması ve Avrupa’daki Konumu”, *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, IX/1, 2024.
- DEPE, Enes, “1784 Bahriye Düzenlemesi ve Osmanlı Donanmasında Erken Nizâm-ı Cedid”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, XII/38, 2024.
- DIGALO, V. A., *Otkuda i Şto Na Flote*, Kraft İzd., Moskova, 2000.
- DİA, “Karadeniz”, TDVİA, C. XXIV, İstanbul, 2001.
- DİA, “Osmanlılar’da Menşur”, TDVİA, C. XXIX, Ankara, 2004.
- DİMİTROV, Petko, Dimitar Dimitrov, *Çernoye More, Potop i Drevniye Mifi*, Slavena İzd., Varna, 2008.
- DMYTRYSHYN, Basil, *Medieval Russia: A Source Book, 900-1700*, The Dryden Press, Illinois, 1973.
- DOTSENKO, V. D. (ed.) vd., *İstoriya Oteçestvennogo Sudostroyeniya: Parusnoye Drevnyannoye Sudostroyeniye, IX-XIX vv.*, T. I, Sudostroyeniye İzd., St. Petersburg, 1994.
- DRUJİNİNA, Yelena. İ., *Kyuçuk-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*, Akademii Nauk SSSR İzd., Moskova, 1955.
- DUFFY, Michael, *The Military Revolution and The State 1500-1800*, ed. M. Duffy, Exeter University Publ., Exeter, 1980.
- DUKES, Paul, *A History of Russia: Medieval, Modern, Contemporary*, The Macmillan Press, London, 1990.
- DURKHEIM, Émile, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, çev. Cenk Saraçoğlu, Bordo Siyah Klasik Yay., İstanbul, 2004.
- DURMUŞ, İlhami, “İskit İmparatorluğu’nun Yıkılış Nedenleri”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, I/2, Ankara, 2008.
- DÜZCÜ, Levent, “Yakınçağ Türk Denizcilik Tarihinde Yaklaşımlar, Zorluklar ve Temel Çalışma Alanları Üzerine Bir Deneme”, *Tarih Dergisi*, 60, 2014.
- DÜZGÜN, Osman, *Türkçe-Arapça/Arapça-Türkçe Karşılıklar Kılavuzu*, TDK, Ankara, 2020.
- ERCAN, Hüseyin Onur, *Pasarofça Antlaşması 1718: Diplomasi ve Barış*, TTK, Ankara, 2022.

- ERİSTOV, Dimitri A., “İstoriya Russkih Prizov”, *Morskoy Sbornik*, T. XVIII/9, Tip. Imperatorskoy Akademii Nauk, St. Petersburg, 1855.
- ERKAL, Mehmet, “Arşın”, TDVİA, C. III, İstanbul, 1991.
- FASMER, Maks, *Etimologičeskiy Slovar’ Russkogo Yazıka*, T. II, çev. O. N. Trubaçeva, İzd. Progress, Moskova, 1986.
- FEDAKAR, Cengiz, *Kafkasya’da İmparatorluklar Savaşı: Kırım’a Giden Yolda Anapa Kalesi 1781-1801*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014.
- FEDAKAR, Cengiz, “1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde Kılburun, Özi Nehri ve Hocabey Muharebeleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, XII/46, 2015.
- FEDAKAR, Cengiz, “Anapa”, TDVİA, C. Ek-1, Ankara, 2020.
- FISHER, Alan, *Kırım Tatarları*, Selenge Yay., İstanbul, 2009.
- FLEET, Kate, “Osmanlı Devleti’nin Erken Döneminde Doğu Akdeniz ve Karadeniz’de Denizcilik Faaliyetleri”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, ed. İ. Bostan, S. Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 2009.
- FRANKLIN, S., J. Shepard, “The Emergence of Rus 750-1200”, *Longman History of Russia*, Routledge Publisher, New York, 2013.
- FULLER, William, *Strategy and power in Russia 1600-1914*, The Free Press, New York, 1988.
- GENCER, Ali İ., *Bahriye’de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti’nin Kuruluşu (1789-1867)*, TTK, Ankara, 2001.
- GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yay., İstanbul, 2014.
- GOLDBERG, A. L., “İdeya Slavyanskovo Edinstva v Soçineniyah Yuriya Krijinaniça”, *Trudy Otdela Drevnerusskoy Literaturı*, XIX, ed. L. A. Dimitriyev, D. S. Lihaçev, Akademii Nauk SSSR İzd., St. Petersburg, 1963.
- GOLOVAÇEV, V. F., “Çesmenskoye Srajenije i Russkiy Flot v 1769 g.”, *Morskoy Sbornik*, I, Tip. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg, 1900.
- GORDON, Patrick, *Dnevnik 1690-1695*, çev. D. G. Fedosova, Nauka İzd., Moskova 2014.
- GORDON, Patrick, *Dnevnik 1696-1698*, çev. D. G. Fedosova, Nauka İzd., Moskova, 2018.
- GORDYEV, Anton, Vladimir Bulatov, *Cartography of Black Sea and Sea of Azov: The Retrospective Period of 1700-1800*, Directmedia Publ., Moskova, 2007.
- GÖKPINAR, Bekir, “Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya Karşı Karadeniz’de Savunma Hattı Oluşturma Mücadelesi: Açu Kalesi (1696-1711)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XVII/67, 2020.
- GÖKPINAR, Bekir, “Rusya’ya Karşı Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’de Tahkimat Faaliyetleri: Yenikale İnşaatı (1702-1707)”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXXVIII, 2020.
- GRANT, Jonathan, “Rethinking the Ottoman ‘Decline’: Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries”, *Journal of World History*, Spring, 1999.

- GREBENŞİKOVA, Galina A., “G. A. Admiral Greyg – Put k Priznaniyu”, *Gangut*, XXX, St. Petersburg, 2002.
- GREBENŞİKOVA, Galina A., “Problema Bosforskih Ekspeditsiy Vtoroy Polovini XVIII – Pervoy Polovini XIX veka”, *Noviy Çasovoy*, N. 17-18, St. Petersburg 2006.
- GREBENŞİKOVA, Galina A., “Rossiyskiye Voenno-Morskiye Sili v Egeyskom More v 1770-1774 gg.”, *Voprosi İstorii*, II, 2007.
- GREBENŞİKOVA, Galina A., “Voorujenniy Neytralitet Yekaterini II: Priçiny i Sledstviya”, *Voenno-İstoriçeskiy Jurnal*, IV, 2007.
- GREBENŞİKOVA, Galina A., *Baltiyskiy Flot v Period Pravleniya Yekaterini II*, Nauka İzd., St. Petersburg, 2007.
- GREBENŞİKOVA, Galina A., *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II, Naslediye Petra Velikogo*, T. I, Ostrov İzd., St. Petersburg, 2019.
- GREBENŞİKOVA, Galina A., “Rossiya i Angliya v Kontse XVIII – Naçale XIX Veka: Ot Soyuza k Voynе”, *Voenno-İstoriçeskiy Jurnal*, IX, 2020.
- GREBENŞİKOVA, Galina A., *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II, Sekretniye Ekspeditsii Russkogo Flota*, T. II, Ostrov İzd., St. Petersburg, 2020.
- GREBENŞİKOVA, Galina A., *Rossiyskiy Flot i Diplomatiya Yekaterini II, Tri Voyniy Yekaterini Velikoy*, T. III/2, Ostrov İzd., St. Petersburg, 2022.
- GRİŞİNSKİY, A. S., V. P. Nikolskiy, N. L. Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. I, Tip. Russkogo Tovarişestva-Obrazovaniye İzd., Moskova 1911.
- GRİŞİNSKİY, A. S., V. P. Nikolskiy, N. L. Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flota*, T. II, Tip. Russkogo Tovarişestva-Obrazovaniye İzd., Moskova, 1911.
- GRİŞİNSKİY, A. S., V. P. Nikolskiy, N. L. Klado, *İstoriya Russkoy Armii i Flot*, T. VIII, Tip. Russkogo Tovarişestva-Obrazovaniye İzd., Moskova, 1912.
- GÜLER, Mustafa, “1150/1737 Osmanlı-İsveç Ticaret Anlaşması”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, IX/2, 2007.
- GÜRKAN, Emrah Safa, *Sultanın Korsanları*, Kronik Yay., İstanbul, 2023.
- HESS, Andrew C., “The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525”, *The American Historical Review*, LXXV/7, Aralık, 1970.
- HOSKİNG, Geoffrey, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev. Kezban Acar, İletişim Yay., İstanbul, 2019.
- HRUSHEVSKY, Mykhailo, *History of Ukraine-Rus’: The Cossack Age to 1625*, Vol. VII, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto, 1999.
- HUDYAKOV, Mihail, *Kazan Hanlığı Tarihi*, çev. Ayaz İshakî, TTK, Ankara, 2022.
- HUGHES, Lindsey, *Peter the Great: A Biography*, Yale University Press, New Haven-London, 2004.
- IMBER, Colin, *The Ottoman Empire 1300-1600: The Structure of Power*, Palgrave Macmillan Pub., New York, 2002.
- İLGÜREL, Mücteba, “Acemi Oğlanı”, TDVİA, C. I, İstanbul, 1988.
- İLGÜREL, Mücteba, “Vâsıf Ahmed Efendi”, TDVİA, C. XLII, İstanbul, 2012.

- İNALCIK, Halil, “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)”, *Belleten*, XII/ 46, TTK, Ankara, 1948.
- İNALCIK, Halil, “The Customs Register of Caffa, 1487-1490”, *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea*, Vol. I, ed. V. Ostapchuk, Harvard University Press, Cambridge, 1996.
- İNALCIK, Halil, “Batı Anadolu’da Yükselen Denizci Gâzî Beylikleri, Bizans ve Haçlılar”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, ed. İ. Bostan, S. Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı., İstanbul, 2009.
- İNALCIK, Halil, “Karadeniz’de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlike’de”, *Çanakkale Savaşları Tarihi-I*, ed. Mustafa Demir, Değişim Yay., İstanbul, 2008.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2012.
- İNALCIK, Halil, *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2017.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020,
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı Deniz Egemenliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2023.
- İNBAŞI, Mehmet, “Bucaş Antlaşması”, TDVİA, C. Ek-1, Ankara, 2020.
- İSANİN, N. N., İsanin, *Morskoy Entsiklopedičeskiy Slovar*, T. II, Sudostroyeniye, St. Petersburg, 1986.
- İŞGÜVEN, Hazım, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri: Prut Seferi (1711)*, C. III/4, ATASE, Ankara, 1981.
- İŞİPEK, Ali Rıza, Oğuz Aydemir, *1770 Çeşme Deniz Savaşı: 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşları*, Denizler Kitabevi, İstanbul, 2006.
- İŞİPEK, Ali Rıza, “Çeşme Deniz Savaşı ve Sonuçları”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. II, ed. Z. Arıkan, L. Sancar, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 2009.
- İVANOF, Sava N., *Karadeniz*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1928.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. I, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul, 2005.
- KAÇAR, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808’e Kadar)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2, 1998.
- KAÇAR, Mustafa, Osmanlı Ordusunda Görevli Fransız Subayı Saint Rémy’nin İstanbul’daki Top Döküm Çalışmaları (1785-1786)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, V/1, 2003.
- KAÇAR, Mustafa, “Tersâne Hendesehânesi’nden Bahriye Mektebi’ne Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, IX/1-2, 2008.
- KALLEK, Cengiz, “Okka”, TDVİA, C. XXXIII, İstanbul, 2007.
- KAMALOV, İlyas (haz.), *Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi*, TTK, Ankara, 2011.
- KARADENİZ, Ümran, Alpay Bizbirlik, “Azak Kalesi’nin İşgali ve İstirdadı (1637-1642)”, *Gazi Akademik Bakış*, XIV/27, 2020.

- KARAL, Enver Z., *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, TTK, Ankara, 1942.
- KARAMZİN, Nikolay M., *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, T. VII, Tipografii N. Greça İzd., St. Petersburg, 1819.
- KARAMZİN, Nikolay M., *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, T. I, Nauka İzd., Moskova, 1989.
- KARATAY, Osman, “Kara Deniz İsmi: Hazar ve Bulgar Boyutundan Bir Bakış”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S.2, 2009.
- KARPOV, A. N., V. G. Kogan, *Azovskiy Flot i Flotilii*, Sfinks, Taganrog, 1994.
- KEMALOĞLU, İlyas, *Altın Orda ve Rusya*, Ötüken Yay., İstanbul, 2015.
- KHODARKOVSKY, Michael, *Russia's Steppe Frontier: The Making of a Colonial Empire, 1500-1800*, Indiana University Press, Bloomington, 2002.
- KIRIMLI, Hakan, *Giraylar ve Osmanlılar, Kırım Hanlık Hânedânının Osmanlı Devleti'ndeki Hikâyesi*, Ötüken Yay., İstanbul, 2022.
- KİEL, Machiel, “Samakov”, TDVİA, C. XXXVI, İstanbul, 2009.
- KİNG, Charles, *Karadeniz*, çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015.
- KLEYMAN, Galina Aleksandrovna, “XVIII. Yüzyıl Sonu-XIX. Yüzyıl Başları Osmanlı-Rus İlişkileri Araştırmalarında Bir Kaynak Olarak Rus Arşiv Materyalleri”, çev. Şahin Doğan, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/1, 2016.
- KNYAZKOV, Sergey A., *Oçerki İz İstorii Petra Velikogo i Yego Vremeni*, T-Vo İ.D. Sıtina İzd., Moskova, 1909.
- KOÇAK, Zülfiye, “1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII/2, 2017.
- KOÇU, Reşat Ekrem, “Boğazın Eski Kale ve Tabyaları”, İstanbul Ansiklopedisi, C. V, İstanbul, 1961.
- KOLODZIEJCZYK, Dariusz, “Inner Lake or Frontier? The Ottoman Black Sea in the Sixteenth and Seventeenth Centuries” *Enjeux politiques, économiques et militaires en Mer Noire (XIVe-XXIe siècles)*, Brăila, Istros, 2007.
- KORTEPETER, Carl M., “Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century”, *Journal of the American Oriental Society*, LXXXVI/2, Apr.-Jun., 1966.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Alfa Yay., İstanbul, 2019.
- KÖREMEZLİ, İbrahim, Özhan Kapıcı, “Osmanlı Askeri Tarihçiliğinin Eksik Aynası: Rusya Federasyonu Arşivleri”, *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, der. G. Yıldız, C. Şayin, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2012.
- KÖSE, Ensar, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi 1724 İstanbul Antlaşması*, Büyüyen Ay Yay., İstanbul, 2017.
- KÖSE, İsmail, *Tarihin Akışının Değiştiği Su Yolu: Türk Boğazları*, İBB Yay., İstanbul, 2022.
- KÖSE, Osman, “Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV/28, 2012.

- KÖSE, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, TTK Yay., Ankara, 2020.
- KRASİLNIKOV, R. V., “Flot i Korablestroyeniye Petrovskoy Epohı”, *Vestnik Obrazovaniya i Razvitiya Nauki Rossiyskoy Akademii Yestestvennih Nauk*, XXVI/2, 2002.
- KRİNİTSIN, F. S., *Çesmenskaya Pobeda 1770*, Voenno-Morskoye İzdatelstvo Voenno-Morskogo Ministerstva Soyuz SSR, Moskova, 1951.
- KROTKOV, Apollon S., *Russkiy Flot v Tsarstvovaniye İmperatritsı Yekaterini II s 1772 g. po 1783 god*, Tip. Morskogo Ministerstva İzd., St. Petersburg, 1889.
- KURAT, Akdes Nimet, *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*, C. I, TTK, Ankara, 1951.
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve İdil Boyu*, TTK, Ankara, 2011.
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya. XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798–1919)*, TTK, Ankara, 2011.
- KURAT, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK, Ankara, 2019.
- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara, 2020.
- KURTARAN, Uğur, “Sultan Birinci Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri”, *Belleten*, LXXIX/285, Ağustos, 2015.
- KURTOĞLU, Fevzi, *1768-1774 Türk-Rus Savaşı: Akdeniz Harekâtı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, Dorlion Yay., Eskişehir, 2023.
- KUZUCU, Serhat, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları 1787-1792*, Selenge Yay., İstanbul, 2023.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Ahidnâme”, TDVİA, C. I, İstanbul, 1988.
- LEBEDEV Aleksey A., *Fregatıy Protiv Korabley: Neizbejnıy i Neotsennıy Epizod Russko-Turetskoy Voynıy 1787-1791 gg.*, Gangut İzd., St. Petersburg, 2011.
- LEBEDEV Aleksey A., *U İstokov Çernomorskogo Flota Rossii: Azovskaya Flotiliya Yekterini II v Borbe za Krim i v Sozdanii Çernomorskogo Flota (1768-1783 gg.)*, Gangut İzd., St. Petersburg, 2011.
- LEBEDEV Aleksey A., “Turetskiy Flot Serediny XVIII – Serediny XIX veka”, *Gangut*, n. 116, 2020.
- LEBEDEV Aleksey A., *Morskiye Srajeniya Russkogo Parusnogo Flota: Polny Putevoditel*, Gangut İzd., St. Petersburg, 2020.
- MADARIAGA, Isabel de, *Catherine the Great: A Short History*, Yale University Press, Londra, 1990.
- MAHAN, Alfred T., *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, Little, Brown and Company, Boston, 1898.
- MASSIE, Robert K., *Peter The Great: His Life and World*, Ballantine Books, New York, 1980.
- MASSIE, Robert K., *Büyük Petro*, çev. H. Abacı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2019.
- MEMİŞ, Ekrem, *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, Ekin Yayınları, Bursa, 2012.

- MİZİS, Yury A., “Formirovaniya Voinskih Garnizov na Yuge Rossii v XVII v.”, *Vestnik Tambovskogo Universiteta, Seriya: Gumanitarniye Nauki*, XXIV/182, 2019.
- MOZGFESKY, *Rus Karadeniz Filosu Tarihi*, çev. Fevzi Kurtoğlu, Deniz Matbaası, İstanbul, 1935.
- MULLER-WIENER, Wolfgang, “15-19. Yüzyılları Arasında İstanbul’da İmalathane ve Fabrikalar”, *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi: Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1992.
- MURPHEY, Rhoads, *Ottoman Warfare 1500-1700*, Taylor & Francis Publ., London, 2001.
- MYAZGOVSKIY, Yevgeniy A., *İstoriya Çernomorskogo Flota 1696-1912*, Tip. Toverışestva A. S. Suvorina, St. Petersburg, 1914.
- MİLYUKOV, Pavel N., *Gosudarstvennoye Hozyaystvo Rossii v Pervoy Çetverti XVIII Stoletiya i Reforma Petra Velikogo*, Tip. M. M. Stasyuleviça, St. Petersburg, 1905.
- NİKOLAYEVIÇ, Nikolay, *Obzor Vneşnih Snoşeniy Rossii (po 1800 god)*, T. I, Tip. E. Lissnere i Yu. Romana, Moskova, 1894.
- NOVIKOV, N. V., *Boyevaya Letopis’ Russkogo Flota*, Voenizdat MVS SSSR, Moskova, 1948.
- NOVOSELYSKIY, A. A., *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi*, ter. Kemal Ortaylı, TTK, Ankara, 2011.
- OREŞKOVA, Svetlana F., “Turetskoye Ozero: Çernoye More v XV-XVII vv.”, *Vostok*, № 3, 2005.
- OREŞKOVA, Svetlana F., *Nemirovskiy Kongress: Ot Dvustoronnih Osmano-Rossiyskih Otnoşeniy k Vostoçnomu Voprosu*, MBA İzd., Moskova, 2015.
- ORTAYLI, İlber, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2011.
- OSTAPCHUK, Victor, “The Human Landspace of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids,” *Oriente Moderno*, XX, 2001.
- OSTAPCHUK, Victor, “XVI. ve XVII. Yüzyıl Kazak Deniz Akınları Karşısında Osmanlı Karadeniz’i”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, ed. İ. Bostan, S. Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 2009.
- OSTAPCHUK, Victor, “The Zaporozhian Cossacks and the Dnipro River Refugium”, *Mediterranean Rivers in Global Perspective*, ed. Johannes C. Bernhardt, Markus Koller, Achim Lichtenberger, Brill, Leiden, 2019.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, “Türk Denizcilik Tarihi Yazımı Problemleri”, *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, haz. G. Yıldız, C. Şayın, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, “Kasımpaşa Kalyoncu Kışlası”, *Osmanlı İstanbulu V*, ed. F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan, İBB Yay., İstanbul 2018.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, “Kalyoncu”, TDVİA, C. Ek-2, Ankara, 2019.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Edirne Vak’ası”, TDVİA, C. X, İstanbul, 1994.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Karlofça Antlaşması”, TDVİA, C. XXIV, İstanbul, 2001.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Lâle Devri”, TDVİA, C. XXVII, İstanbul, 2003.

- ÖZCAN, Abdülkadir, “Patrona İsyanı”, TDVİA, C. XXXIV, İstanbul, 2007.
- ÖZCAN, Abdülkadir, Turnacıbaşı, TDVİA, C. XLI, İstanbul, 2012.
- ÖZKAN, Selim Hilmi, “XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz’in Güvenliği Meselesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, XIV, Yaz, 2007.
- ÖZTÜRK, Yücel, *Özü’den Tuna’ya Kazaklar-I*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2004.
- ÖZTÜRK, Yücel, “Osmanlı Karadeniz’i Hakkında Bir Risale”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XIII, Bahar, 2007.
- ÖZTÜRK, Yücel, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2014.
- ÖZTÜRK, Yücel, “Ukrayna Krizinin Kökleri: Sloboda Ukrayna”, *Beşinci Uluslararası Doğu Avrupa Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, ed. S. Aktaş Sarı, E. Vatansever, M. Kerim, Piess, Eskişehir, 2022.
- PAINE, Lincoln, *Deniz ve Uygarlık: Dünya Denizcilik Tarihi*, çev. Nurettin Elhüseyni, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2023.
- PANZAC, Daniel, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “Kaptan Paşa”, M.E.B. İslam Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul, 1977.
- PETROV, Andrey N., *Voyna Rossii s Turtsiyey i Polskimi Konfederatami s 1769-1774 god*, T. I, Tip. E. Veymara İzd., St. Petersburg, 1866.
- PETROV, Andrey N., *Voyna Rossii s Turtsiyey i Polskimi Konfederatami s 1769-1774 god*, T. III, Tip. K. V. Trubnikova, St. Petersburg 1874.
- PETROV, Andrey N., *Vtoraya Turetskaya Voyna v Tsartvovaniye İmperartritsi Yekaterini II 1787-1797 gg.*, T. I, Tip. R. Golike İzd., St. Petersburg, 1880.
- PETRUHİNTSEV, N. N., *Vnutrennyaya Politika Anni Ioannovni (1730-1740)*, *Politiçeskaya Entsiklopediya* İzd., Moskova, 2014.
- PHILIPS, Edward J., *Peter the Great and the Azov Fleet, 1688-1714*, Greenwood Publ., Connecticut, 1996.
- PLANHOL, Xavier de, “Karâ Deniz”, *The Encyclopaedia of Islam*, C. IV, E. J. Brill Publishers, Leiden, 1997.
- POSPELOV, A. S., *Parusniki, İstoriya Parusnih Sudov Ot Antiçnosti Do Naşih Dney*, Eksmo İzd., Moskova, 2014.
- PRITSAK, Omeljan, “İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648)”, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, VII, 1999.
- PROZOROVSKİY, A. A., *Zapiski General-Feldmarşala Knyazy Aleksandra Aleksandroviça Prozorovskogo, 1756-1776*, Rossiyskiy Arhiv, Moskova, 2004.
- PULTAR, Mustafa, *Denizlük: Büyük Deniz Sözlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2022.
- RASTORGUYEV, Valeriy İ., *Voronej-Rodina Russkogo Voyenno-Morskogo Flota*, Voronejskiy Gosudarstvenniy Universitet İzd., Voronej, 2002.

- RİASANOVSKY, Nicholas V., Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze*, çev. Figen Dereli, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2016.
- ROBERTS, J. M., *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Yay., İstanbul, 2015.
- SAMOYLOV, K. İ., *Morskoy Slovar*, T. I, Voenno-Morskoye İzdatelstvo NKVMF SSSR, Moskova, 1939.
- SAMOYLOV, K. İ., *Morskoy Slovar (v II tomak)*, Gosudarstvennoy Voenno-Morskoye İzdatelstvo NKVMA Soyuz SSR, Moskova, 1941.
- SCIENCE, Moriss R., *Utility and Maritime Power: Samuel Bentham in Russia, 1779–91*, Routledge Publ., New York, 2016.
- SHAW, Stanford J., *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1971.
- SKALOVSKIY, P. K., *Jizn Admirala Fedora Fedoroviça Uşakova*, v Tip. İmperatorskoy Akademii Nauk, St. Petersburg, 1856.
- SMİLYANSKAYA, İ. M., M. B. Velizhev, Y. V. Smilyanskaya, *Rossiya v Sredizemnomeryer: Arhipelagskaya Ekspeditsiya Yekaterini Velikoy*, İndrik İzd., Moskova, 2011.
- SMİRNOV, V. D., “Zapiski Muhammeda Necati-Efendi, Turetskogo Plennogo v Rossii v 1771-1775 gg.”, *Russkaya Starina*, T. LXXXI, Tip. Obşestvennaya Polza, St. Petersburg, 1894.
- SOKOLOV, A. P., “Arhipelagskiye Kampanii 1769-1774 gg.”, *Zapiski Gidrografiçeskogo Departamenta Morskogo Ministerstva*, Ç. VII, Morskoy Tipografii, St. Petersburg, 1849.
- SOLNON, Jean-François, *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, çev. Ali Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020.
- SOLOVYEV, Sergey M., *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, T. I, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı İzd., Moskova, 1959.
- SOLOVYEV, Sergey M., *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, T. III, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı, Moskova, 1960.
- SOLOVYEV, Sergey M., *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, T. VII, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı, Moskova, 1962.
- SOLOVYEV, Sergey M., *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, T. VIII, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı, Moskova, 1962.
- SOLOVYEV, Sergey M., *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, T. XIV, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı, Moskova, 1965.
- SOLOVYEV, Sergey M., *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, T. XV, Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı İzd., Moskova, 1966.
- SOUCEK, Svat, *Studies in Ottoman Naval History and Maritime Geography*, The Isis Press, İstanbul, 2011.
- SOUCEK, Svat, *Ottoman Maritime Wars, 1700-1914*, The Isis Press, İstanbul, 2013.
- STAVRIDES, Theoharis, *The Sultan of Vezir: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453-1474)*, Brill Publishers, Leiden, 2001.

ŞAKUL, Kahraman, “From Mare Clausum to Mare Liberum: Black Sea Diplomacy in the Era of Russo-Ottoman Duopoly”, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, XXI/4, 2020.

ŞAKUL, Kahraman, *Çehrin Kuşatması 1678*, Timaş Yay., İstanbul, 2022.

ŞAPOVALOV, Sergey N., “Osmanskiye Planı Po Zakritiyu Çernogo Morya v Naçale XVIII v.”, *Obşestvo: Filosofiya, İstoriya, Kultura*, V, 2020.

ŞAPOVALOV, Sergey N., “Pohodı Donskih Kazakov na Turetskuyu Krepost Açuyev v Kontse XVII v.”, *Teoriya i Praktika Obşestvennogo Razvitiya*, XI, 2015.

ŞEN, Muhammet, “Rusya’nın Kırım’ı İşgal Teşebbüsleri Karşısında Kırım Hanlığı Kuvvetlerinin Perekop Zaferi (1689)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/1, Yaz, 2012.

ŞEREMETYEYEV, B., “Şpaga Admirala Kryuysa”, *Morskoy Sbornik*, VI, 1989.

ŞİROKORAD, A.B., *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları: Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2009.

ŞTENDMAN Georgiy F., *Sbornik Russkogo İstoriçeskogo Obşestva*, T. XXXVII, Tip. İmperatorskoy Akademii Nauk, St. Petersburg 1883.

TARLE, Yevgeniy. V., *Çesmenskiy Boy i Pervaya Russkaya Ekspeditsiya v Arhipelag (1769-1774 gg.)*, Direkt Mediya İzd., Moskova, 2015.

THOMSEN, Vilhelm, *Rus Devleti’nin Kökenleri: Eski Rusya ve İskandinavya Arasındaki İlişkiler*, çev. Emine Dikmen, Selenge Yay., İstanbul, 2021.

TİHONOV, Y. A., “Azovskoye Sideniye”, *Voprosı İstorii*, VIII, Moskova, 1970.

TİMOŞİNA, E. B., *İstoriya Russkoy Filosofii Prava: Epoha Srednevekovya*, Lema İzd., St. Petersburg, 2014.

TOPAKTAŞ, Hacer, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri: Franciszek Piotr Potocki’nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, TTK Yay., Ankara 2014.

TOPSAKAL, İlyas, *Rusya Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul, 2022.

TRUBAÇEV, Oleg N., *Etnogenez i Kultura Drevneyşih Slavyan: Lingvistiçeskiye İssledovaniya*, Nauka İzd., Moskova, 2003.

TUKİN, Cemal, *Boğazlar Meselesi*, yay. haz. Bülent Aksoy, Pan Yay., İstanbul, 1999.

TUNCEL, Metin, “Karadeniz”, *TDVİA*, C. XXIV, İstanbul, 2001.

TUŞİN, Y. P., *Russkoye Moreplavaniye na Kaspiyskom, Azovskom i Çernom Moryah (XVII vek)*, Nauka İzd., Moskova, 1978.

TÜRKMEN, Mustafa Nuri, “XVII. Asrın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti ile Lehistan İlişkilerinin Bozulma Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler,” *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800)*, Çamlıca Basım Yay., İstanbul, 2015.

TÜRKMENOĞLU, Evren, “An Ottoman Cargo Ship Drawing from Russian Archives”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XXIII/1, 2022.

UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih 1789-2014*, Der Yay., İstanbul, 2015.

- USTRYALOV, Nikolay G., *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. II, Tip. II-go Otdeleniya Sobstv. Yego Imp. Vel. Kantselyarii, St. Petersburg 1858.
- USTRYALOV, Nikolay G., *İstoriya Tsarstvovaniya Petra Velikogo*, T. III, Tip. II-go Otdeleniya Sobstv. Yego Imp. Vel. Kantselyarii, St. Petersburg, 1858.
- UŞAKOV, Dimitriy N., *Tolkoviy Slovar Russkogo Yazıka*, T. I, Gosudarstvenniy Institut “Sovetskaya Entsiklopediya” İzd., Moskova, 1935.
- UŞAKOV, Dimitriy N., *Tolkoviy Slovar Russkogo Yazıka*, T. IV, Gosudarstvennoye İzdatelstvo İnostrannih i Natsionalnih Slovarey, Moskova, 1940,
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Sadrâzam Halil Hamid Paşa”, *Türkiyat Mecmuası*, V, 1936.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/1, TTK, Ankara, 1951.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/2, TTK, Ankara, 1954.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara, 1969.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, TTK, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, TTK, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, TTK, Ankara, 2011.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK, Ankara, 2020.
- ÜNAL, Fatih, “Karadeniz’e Çıkan İlk Rus Savaş Gemisi ‘Krepost’ ve Ukraintsev’in İstanbul Elçiliği (1699-1700)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V/20, 2012.
- ÜNAL, Mehmet A., “17. Yüzyılda Karadeniz’de Kazak Saldırıları ve Karadeniz Ticareti”, *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik*, C. II, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yay., Samsun, 2013.
- ÜNLÜ, Rasim, *İnce Donanma*, Deniz Basımevi Yay., İstanbul, 2005.
- ÜREKLİ, Muzaffer, “Rus Yayılması Karşısında Kırım Hanlığı ve Kafkasya”, *Kafkas Araştırmaları*, I, Acar Yay., İstanbul 1988, s. 12-13.
- ÜREKLİ, Muzaffer, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1989.
- V. E. “Russkiy Flot i Yego Upravleniye v Tsarstvovaniye İmperatritsı Annı İoannovni”, *Morskoy Sbornik*, VIII, 1882.
- VAHTİN, Vasiliy V., *Obyaznutelnyy Morskoy Slovar*, İzd. Komissionera Morskogo Ministerstva N. G. Martınova Tipografiya V. Bezobrazova i K., St. Petersburg, 1894.
- VELİÇKO, K. İ., V. F. Novitskiy (ed.), *Voyennaya Entsiklopediya*, T. IV, Kollektiv Avtorov, Tip., T-va i. D. Sıtina İzd., St. Petersburg, 1911.
- VELİÇKO, K. İ., V. F. Novitskiy (ed.), *Voyennaya Entsiklopediya*, T. VIII, Kollektiv Avtorov, T-vo İ. Sıtina, St. Petersburg, 1912.
- VERNADSKY, George, *Rusya Tarihi*, çev. D. Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yay., İstanbul, 2021.

- VESELAGO, Feodosiy F., *Spisok Russkih Voyennih Sudov s 1668 po 1860 god*, Tip., Morskogo Ministerstva v Admiralteystve İzd., St. Petersburg, 1872.
- VESELAGO, Feodosiy F., *Oçerk Russkoy Morskoy İstorii*, Ç. I, Demakova Tip., St. Petersburg 1875.
- VESELAGO, Feodosiy F., *Kratkaya İstoriya Russkogo Flota*, Voenno-Morskoye NKVMF SSSR İzd., Moskova, 1939.
- VİNOGRADOV, V. N., *Vek Yekaterini II, Dela Balkanskiye*, Nauka İzd., Moskova, 2000.
- VOLKOV, S. V., *Russkiy Ofiterskiy Korpus*, Voenizdat İzd., Moskova, 1993.
- YEKELER, Numan, Yılmaz Karaca, Mehmet S. Temel, Kemal Gurulkan, Abdullah Sivridağ, Mesut Demir (yay. haz.), *Osmanlı-Rus Antlaşmaları: 1700-1834*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Yay., İstanbul, 2019.
- YENER, Emir, “Osmanlı Denizcilik Tarihinde Rus Arşivlerinin Yeri”, *Savaş Teknolojisi ve Deneysel Çalışmalar*, yay. haz. Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013.
- YENER, Emir, “Ottoman Seapower and Naval Technology during Catherine II’s Turkish Wars 1768-1792”, *International Naval Journal*, IX/1, 2016.
- YENER, Emir, “Reconsidering the Campaign of Dnieper Liman”, *Vestnik of Saint Petersburg University. History*, LXVII/3, 2022.
- YERASİMOS, Stefanos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye -Bizanstan Tanzimata*, çev. Babür Kuzucu, Gözlem Yay., İstanbul, 1974.
- YEŞİL, Fatih, “Osmanlı-Rus harplerini (1710-1829) Etkileyen Faktörler Üzerine”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, II/2, 2021.
- YILDIZ, Hakan, *Haydi Osmanlı Seferi: Prut Seferi’nde Organizasyon ve lojistik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006.
- YILDIZ, Hakan, “1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Ortasında Kırım Pazarlığı: Fokşan Barış Müzakereleri”, *Kadim*, III, Nisan, 2022.
- YÜCEL, Muallâ Uydu, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK, Ankara, 2007.
- YÜKSEL, Dilek Yiğit, *Rus Çarlığı ve Osmanlı İmparatorluğu Modernleşme Süreçleri (1682-1905)*, Berikan Yay., Ankara, 2021.
- YÜKSEL, Sinan, “Don Kazaklarının Azak’ı İşgalleri (1637-1642)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/49, 2011.
- YÜKSEL, Sinan, “Rusların Karadeniz Yönünde Yapmış Olduğu Yayılma Faaliyetleri (18. Yüzyılın Başlarına Kadar)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXVIII, Nisan, 2013.
- YÜKSEL, Sinan, “Çariçe Anna Zamanında Rusya’nın Karadeniz Politikası”, *Mukaddime*, VIII/2, 2017.
- ZACHARIADOU, Elizabeth A., “Gazi Çelebi of Sinope”, *Oriente e Occidente tra Medioevo ed età moderna, Studi in onore di Geo Pistarino I-II*, Cenova, 1997.
- ZAGOROVSKIY, V. P., *Belgorodskaya Çerta*, Voronezskogo Universiteta İzd., Voronej, 1968.

ZAYTSEV, Yuvenaliy Petroviç, *Vvedeniye v Ekologiyu Çernogo Morya*, Even, Odessa, 2006.

ZOLOTAREV, V. A., İ. A. Kozlov, *Tri Stoletiya Rossiyskogo Flota*, T. I, Polygon İzd., St. Petersburg, 2003.

ZORLU, Tuncay, “III. Selim ve Osmanlı Deniz Gücü’nün Modernleşmesi”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. II, ed. Z. Arıkan, L. Sancar, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 2009.

ZORLU, Tuncay, *Osmanlı ve Modernleşme: III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği*, Timaş Yay., İstanbul, 2014.

4. Tezler

AFYONCU, Erhan, *Necati Efendi Târih-i Kırım (Rusya Sefâretnamesi)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1990.

ASLAN, Mahir, *Osmanlı’nın Balkanlar Bölgesinde Panslavist-Ortodoks Düşüncenin Oluşmasında Slav Yardımlaşma Cemiyetinin Rolü (1859-1878)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2018.

ÇAĞATAY, Ömer, *1736-1739 Osmanlı ve Rus Savaşı ve Sefer Organizasyonu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2022.

ÇAPRAZ, Hayri, *1740-1792 Osmanlı-Rus Münâsebetleri (Siyasî ve Ticarî)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 1997.

DANIŞ, İlhami, *1736-1739 Savaşlarında Karadeniz’de Osmanlı Donanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2007.

DERELİ, Muharrem Sinan, *XVIII. Yüzyılda Kalyon Teknolojisi ve Osmanlı Kalyonları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2010.

GÜNER, Hanife, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, 2014.

KAÇAR, Mustafa, *Osmanlı Devleti’nde Mühendishânelerin Kuruluşu ve Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1994.

KAHYA, Ozan, *Özi Kalesi (1768-1792)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2023.

KARAHAN, Ali, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın Hayatı ve Faaliyetleri (1714?-1790)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2017.

MEYDANERİ, İzzet Burak, I. Petro’dan II. Katerina’ya Çarlık Rusyası’nın Osmanlı İmparatorluğu’na Yönelik Dış Politikasını Etkileyen Bir Unsur Olarak Sıcak Denizlerin Rolü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2020.

SOYER, Ali, *Osmanlı ve Rus İlişkilerinde Çeşme ve Sinop Baskınları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2007.

ÜSTÜNÖZ, Mehmet, *Rus Kaynaklarında 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin, 2024.

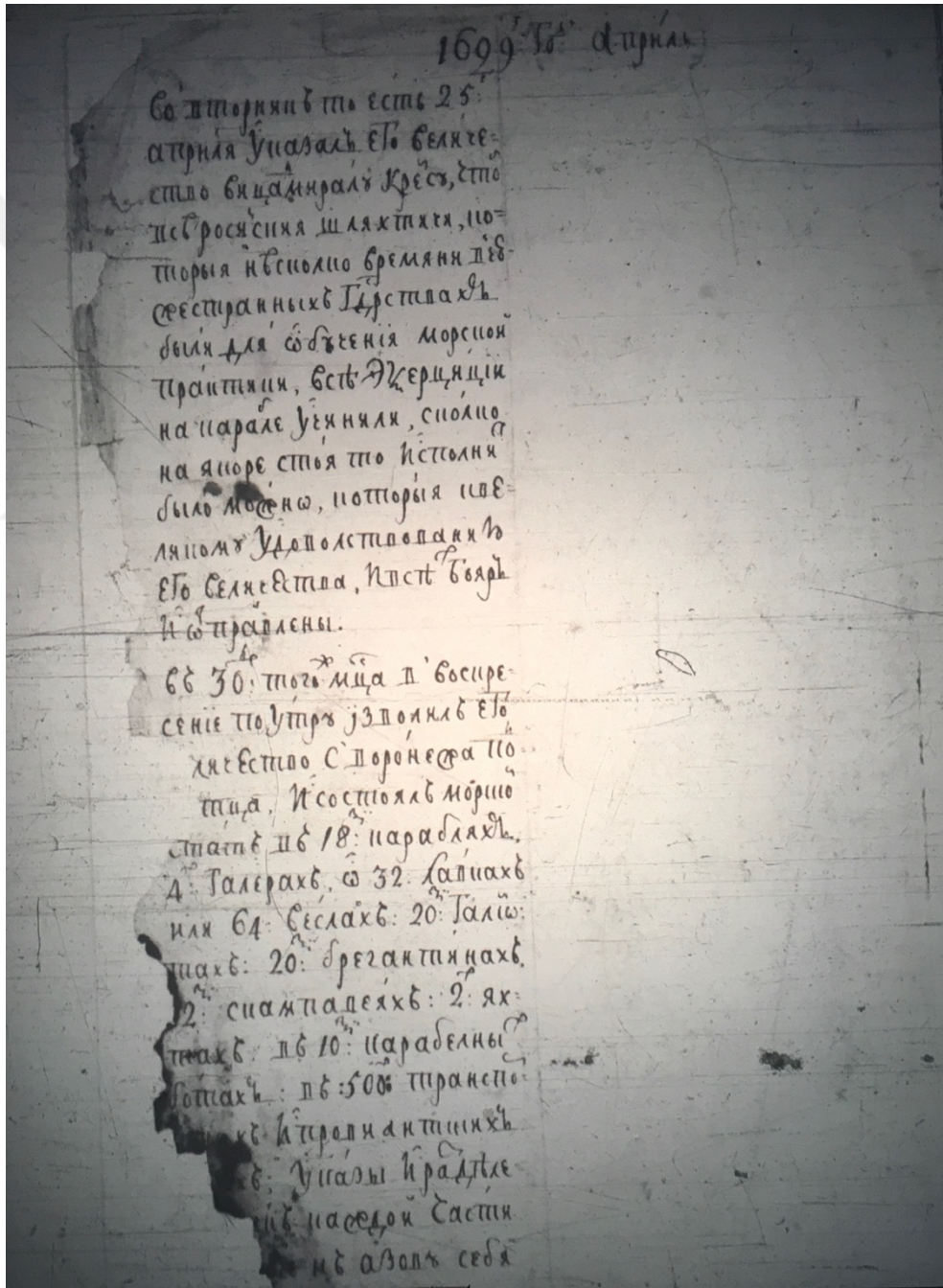
YILDIRIM, Filiz, *18. Yüzyılda Tuna Nehri Donanması (1711-1792)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2016.

YÜKSEL, Sinan, *Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2011.

EKLER

EK-A: 1699 yılı Kerç Boğazı'na gelen Rus Azak filosu bünyesinde bulunan gemilere dair.¹²⁸⁴

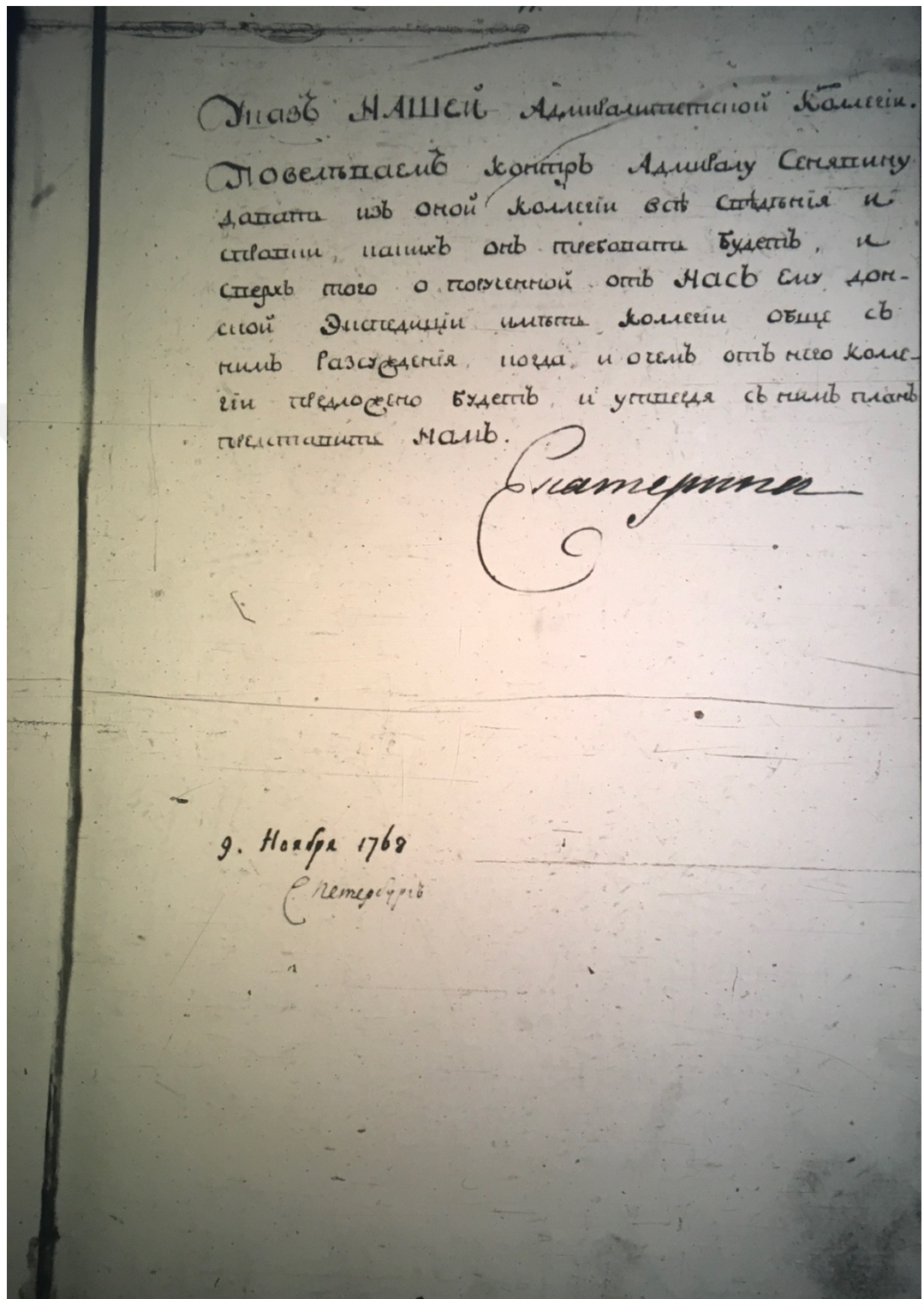
¹²⁸⁴ RGA VMF, F. 223, O. 1, D. 4, L. 1ob.

EK-B: Karadeniz’de Osmanlı-Rus arasındaki savaş alanının haritası (1737).¹²⁸⁵

¹²⁸⁵ RGAVMF, F. 1331, O. 1, D. 9, L. 1.

ЕК-С: 9 Kasım 1768 Azak filosuna A. N. Senyavin'in atandığına dair II. Katerina'nın kararı.¹²⁸⁶

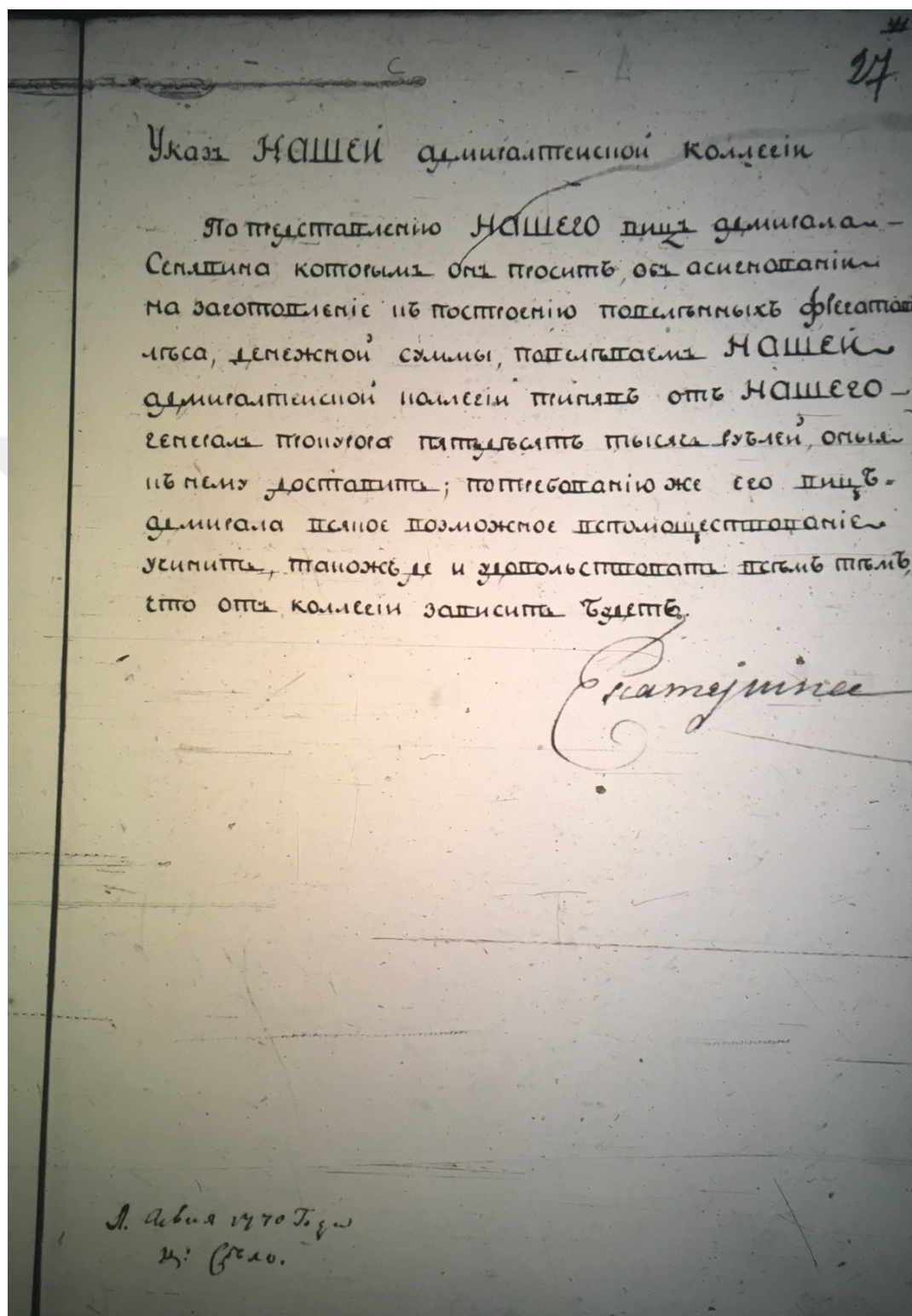
¹²⁸⁶ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 27, L. 1.

EK-D: 1769 yılı Azak filosu bünyesinde çalışan görevli sayısını gösteren belge.¹²⁸⁷

	число людей
карабелной мастеров	1
рабочих мастеров по мастеровых	18
мастеровых	230
плотников	500
итого адмиралтейских	755
всего по командировано	2534
для укомплектования по подобренному рада. 12 ¹ сего потребно флотий	
напитка	1
напитка лейтенантов	8
лейтенантов	12
шторманов	6
по шторманов	6
шторманских усеканий	12
бацманов	12
боцманов мастеров	12
исправителей мастеров	24
мастеров	194
салат	244
нанас	97
мастеровых адмиралтейских	996
итого по командировано следствий	1924
общее писание по командированному числу боцманов	
1158	
Генерал-майор Александр Григорьевич Григорьев Григорьев Григорьев Григорьев	

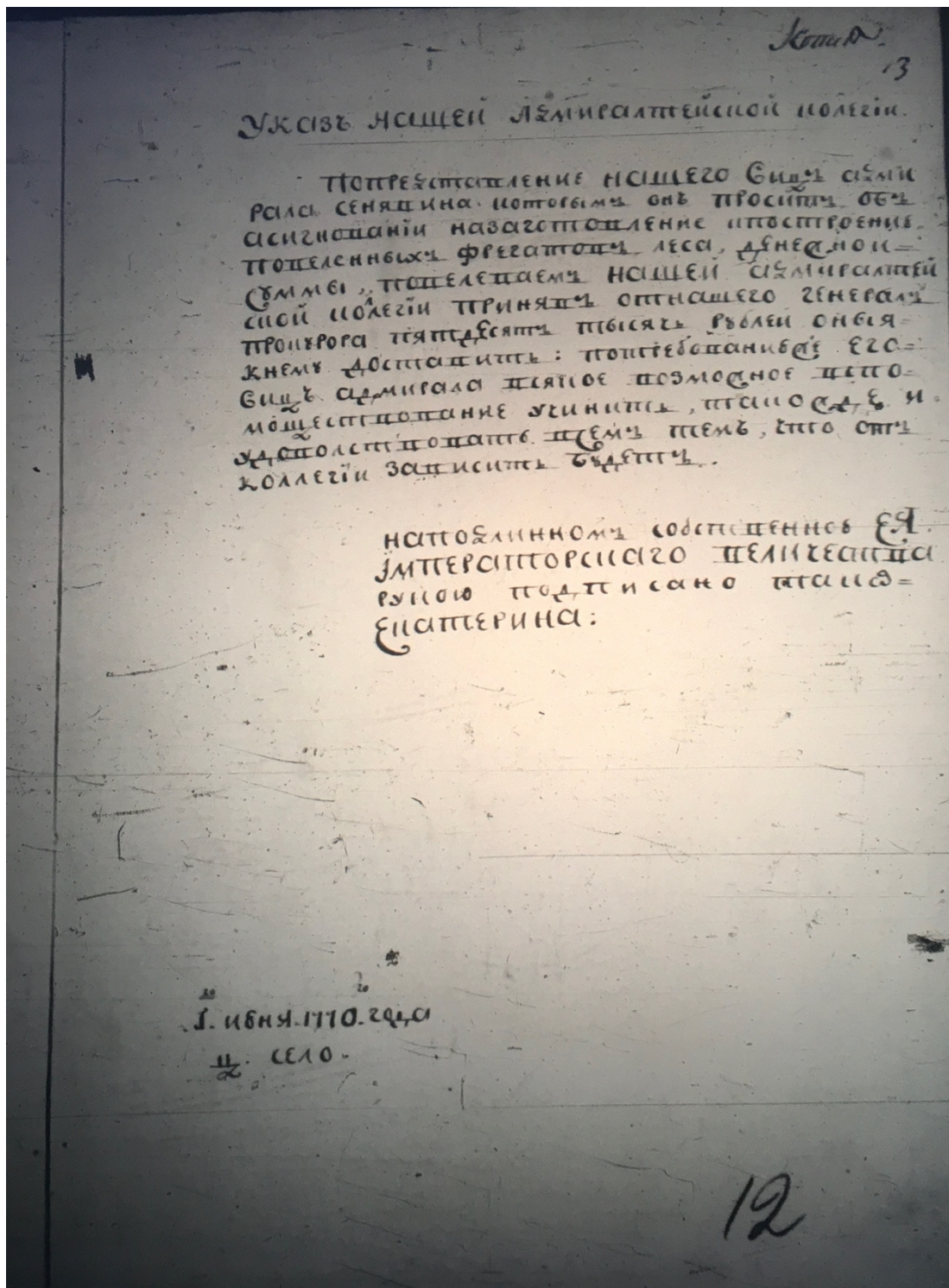
¹²⁸⁷ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 27, L. 17ob.

ЕК-Е: II. Katerina'nın 1770 yılı Azak filosundaki gemiler için gerekli kerestenin tedarikine dair kararı.¹²⁸⁸

¹²⁸⁸ RGAVMF, F. 227, O. 1, D. 27, L. 27.

ЕК-Ф: II. Katerina'nın fırkateynlerin inşa edilmesi için 1 Haziran 1770 tarihli Amirallik Kurulu Kararnamesi¹²⁸⁹

¹²⁸⁹ RGAVMF, F. 212 O. 4, D. 4, L. 12.

EK-G: Koramiral A. N. Senyavin'in 23 Ağustos 1773 tarihli Soğucak Kalesi'nde Osmanlı filosu hakkında II. Katerina'ya sunduğu rapor.¹²⁹⁰

586

вспресвѣтлѣишей херцаговейшей великой
 Тосхарыне императрице ксамохервицъ
 всеросійской Тосхарыке всемилоостивѣишей

Отъ вѣщъ адмирала иновалера Сенавина

всеподобнѣишій Репортъ,

Вашему императорскому
 величеству всеподобнѣишій мой
 29.го числа сего мѣся Репорта въносилъ объ
 тправленіи мною 11.го сего мѣся Снапига
 номъ 2.го ранга иновалера въ нѣмисобрѣ
 номъ Декартъ исхажу, поворой 23.го
 числа нѣдоходъ въ оуной Сполосинко мѣи
 нѣмисной сѣдѣиной бѣхты усмотрѣ
 смора ихѣишихъ нѣпріятѣлѣишихъ гѣтѣ
 парабѣ, и номъ Обративъ оны свой
 пугѣ, напоследокъ Ободрѣвъ всѣхъ осмѣл
 цѣтѣ сѣловѣ, и ѣднихъ Глицини на
 нѣму трѣи парабѣи гѣтѣрѣхъ фреа
 тѣи и трѣи шѣбѣи бѣи Отанѣи
 и ѣва гѣи и мѣи пугѣиной и рѣиной
 бѣи, снотораго нѣпріятѣлѣ нѣстерѣ
 Гѣлѣишѣ Сѣтонѣи Отнаишихъ сѣи и
 пугѣиной Днаткоѣ пугѣиной и
 ѣи Обѣиновѣиной сѣи рѣиной и ѣи
 рѣиной Обративъ всѣхъ на сѣиной
 пугѣ, пугѣ и рѣиной всѣхъ сѣиной

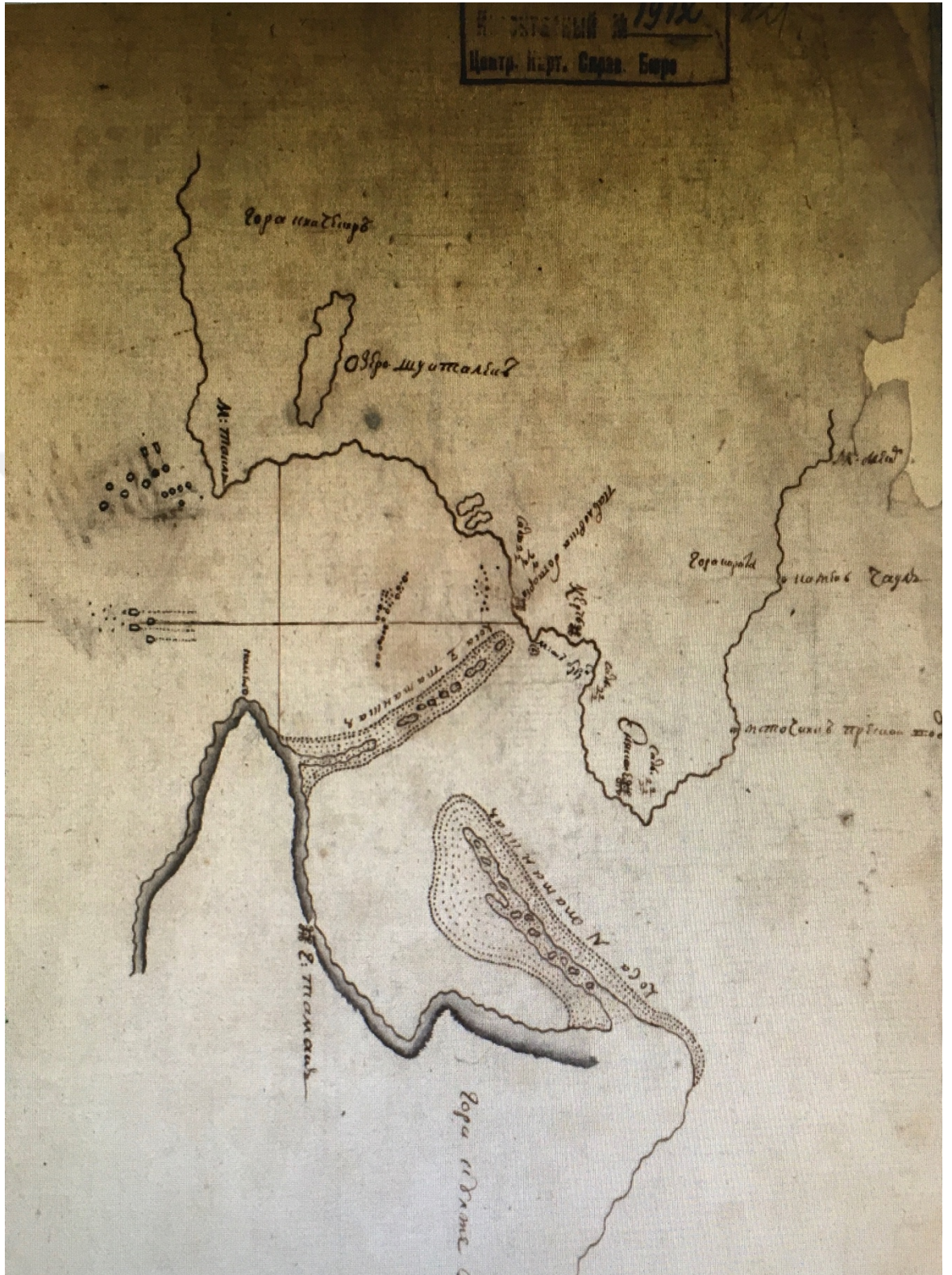
¹²⁹⁰ RGAVMF, F. 172 O. 1, D. 288, L. 58.

EK-H: Kerç Boğazı'nda Osmanlı ve Rus filolarının konumunu gösteren harita (1774)¹²⁹¹

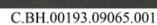

¹²⁹¹ RGAVMF, F. 1331, O. 1, D. 27, L. 1.

EK-I: Kerç Boğazı'nda Osmanlı ve Rus filolarının konumunu gösteren harita (1774)¹²⁹²

¹²⁹² RGAVMF, F. 1331, O. 1, D. 27, L. 2.

EK-J: 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Karadeniz'in kuzeyine ait harita.¹²⁹⁴

¹²⁹⁴ BOA, HRT.h, 187.

13

Ведомость! принадлежащих в доменной флотилии суда, кои
в прошедшую Войну в употреблении были, и теперь стоят
на вооружен.

	Отправ- лен в Восточ- ную Ар- мию	Вспомог- атель- ные суда на Земли	Для против- ления Турецким и Крымским Войнам			Для тран- спорта судов	Итого	Заме- чанья
			в Крм. Арм.	в Азов- ском мр.	в Касп. мр.			
срэгатовъ 5	5	.	.	.	.	.	5	.
напоразныхъ судъ 6	.	6	.	.	.	.	6	.
фрегатъ 3	.	.	1	.	2	.	3	.
полковъ 3	.	.	2	.	1	.	3	.
Ботовъ 7	.	.	2	2	2	1	7	.
Галіотовъ 5	"	"	.	.	.	5	5	.
транспортныхъ судовъ 3	"	"	.	.	.	3	3	.
шлюпъ 3	"	"	.	1	.	.	1	2
воинъ 1	"	"	.	1	.	.	1	.
Итого 36	5	6	5	4	4	10	34	2

14

¹²⁹⁵ RGAVMF, F. 212, O. 4, D. 28, L. 14.

EK-L: Rusların 1783 yılında inşa ettiği Sivastopol Limanı'nı gösteren harita.¹²⁹⁶

¹²⁹⁶ BOA, HRT.h, 89.

یا معین			
قبطی سراج البحر	قبطی سعوده	فرقبن دولو دجی	قبطی خفای جی
قودانه هابون	بطه هابون	ریاکه: هابون	۱۰
قبطی فخر القناع	قبطی بلال جی	قبطی نور قوج	قبطی منصوریه
۱۲	۱۲	۱۶	۱۹
فرقبن بطرف	قبطی خای جی	قبطی هیه لالان	قبطی سیار جی
۲۱	۲۲	۲۵	۲۷
قبطی شهاب جی	قبطی خط خد	قبطی نضو اله	قبطی اژدر باکی
۲۹	۳۱	۳۲	۳۵
قبطی سنسای جی	قبطی فاح جی	قبطی زحاک	قبطی برغ طغ
۳۷	۳۹	۴۱	۴۲
قبطی مرویه	فرقبن نام جی	فرقبن مظهر سانی	فرقبن وادمن
۴۵	۴۷	۴۹	۵۰
فرقبن مظهرین	فرقبن بر قوج	فرقبن جی	فرقبن محظف
۵۶	۵۶	۵۵	۵۷
فرقبن صیار جی	فرقبن کابلی	فرقبن یوسف عین	قبطی اژدر جی
۵۹	۶۱	نام زعفران جی	برک اوج باکی
سهنه حمض خواف	سهنه طار جی	سهنه شریف	سهنه برافط
۶۴	۶۶	۶۸	۷۰
قبطی حمید برافط	قبطی حمید جی	قبطی حمید جی	قبطی مظهر جی
۷۲	۷۴	۷۶	۷۷
فرقبن حمید جی	فرقبن حمید جی	فرقبن حمید جی	فرقبن حمید جی
۸۰	۸۲	۸۴	۸۵
فرقبن عروج حاکم فاس	فرقبن عروج حاکم فاس	فرقبن عروج حاکم فاس	فرقبن عروج حاکم فاس
۸۶	۸۷	۸۸	۸۹

ЕК-N: Özi ve Kılburun kaleleri önünde Rusların Osmanlı gemilerine verdiği hasarı gösteren harita (1788).¹²⁹⁸

¹²⁹⁸ RGAVMF, F. 1331, O. 1, D. 36, L. 1.

ЕК-О: Karadeniz’de Osmanlılara karşı savaş alanını gösteren harita (1788).¹²⁹⁹

¹²⁹⁹ RGAVMF, F. 1331, O. 1, D. 37, L. 3.

ÖZGEÇMİŞ

İlk, orta ve lise tahsilini İstanbul’da tamamladıktan sonra 2011 yılında lisans eğitimine başladı. Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2015 yılında mezun oldu. Yüksek Lisans eğitimini Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde, “İsmail Lütfi Bey (Simavi) ve Liverpool Başşehbenderliği” başlıklı tezi ile 2019 yılında tamamladı. Doktora eğitimine 2019 yılından itibaren Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Programı’nda devam etmektedir. 2020 yılından itibaren İstanbul Beykent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

